

საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF GEORGIA

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი
NIKO BERDZENISHVILI INSTITUTE
BATUMI SHOTA RUSTAVELI STATE UNIVERSITY

კონსტანტინე ოვიდიუსის უნივერსიტეტი
სამი მსოფლიო მონოთეისტური რელიგიის და კანონიკური სამართლის
შესწავლისა და კვლევის ცენტრი
(იუდაიზმი, ქრისტიანობა და ისლამი)
OVIDIUS UNIVERSITY OF CONSTANTZA
THE CENTRE FOR RELIGIOUS AND JURIDICAL-CANONICAL STUDY
AND RESEARCH OF THREE MONOTHEISTIC RELIGIONS
(MOSAIC, CHRISTIAN AND ISLAMIC)

ბათუმი წარსული და თანამედროვეობა

XII

BATUMI PAST AND PRESENT

საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები
ბათუმი, 2022 წლის 21-22 მაისი

Proceedings of the International Conference
Batumi, May 21-22

გამომცემლობა
„ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“
ბათუმი – 2022

*სარედაქციო კოლეგია მადლობას უხდის ქალაქ ბათუმის მერიას
კონფერენციისა და კრებულის დაფინანსებისთვის*

სარედაქციო კოლეგია: როინ მალაყმაძე (*მთავარი რედაქტორი*), ოლეგ ჯიბაშვილი (*პასუხისმგებელი რედაქტორი*), სულხან მამულაძე (*პასუხისმგებელი მდივანი*), მაია აზმაიპარაშვილი (გორი), დევიდ ბრაუნდი (დიდი ბრიტანეთი), ხათუნა დიასამიძე, ნიკოლაი დურა (რუმინეთი), ირინა ვარშალომიძე, გიორგი თავა-მაიშვილი, ოთარ თურმანიძე, ნინო ინაიშვილი, ნოდარ კახიძე, თამილა ლომთათიძე, მერაბ მეგრელიშვილი, როინ მეტრეველი (თბილისი), კატალინა მიტიტელუ (რუმინეთი), ავთანდილ ნიკოლეიშვილი (ქუთაისი), ლელა სარა-ლიძე (თბილისი), უჩა ოქროპირიძე, ელზა ფუტკარაძე, ია შიუკაშვილი (თე-ლავი), მაია ჭიჭილეიშვილი

რეცენზენტები: დოდო ჭუმბურიძე – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი
ირაკლი ბარამიძე – ისტორიის დოქტორი
ნიკო ჯავახიშვილი – ისტორიის დოქტორი

EDITORIAL BOARD: Roin Malakmadze (*Editor-In-Chief*), Oleg Jibashvili (*Associate Editor*), Sulkhan Mamuladze (*Executive Secretary*), Maia Azmaiparashvili (Gori), David Braund (Great Britain), Khatuna Diasamidze, Nicolae V. Dură (Romania), Irina Varshalomidze, Giorgi Tavamaishvili, Otar Turmanidze, Nino Inaishvili, Nodar Kakhidze, Tamila Lomtadidze, Merab Megrelishvili, Roin Metreveli (Tbilisi), Cătălina Mititelu (Romania), Avtandil Nikoleishvili (Kutaisi), Lela Saralidze (Tbilisi), Ucha Okropiridze, Elza Phutkaradze, Ia Shiukashvili (Telavi), Maia Chichileishvili

REVIEWERS: Dodo Chumburidze – Doctor of Historical Sciences
Irakli Baramidze – PhD in History
Niko Javakhishvili – PhD in History

ISSN 1987-8745

© ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი – 2022

© „ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“ - 2022

სარჩევი – Contents

მაია აზმაიფარაშვილი (გორი, საქართველო) პანდემიის გავლენა და შეცვლილი პრიორიტეტები ტურიზმის სექტორში ბათუმის მაგალითზე	8
Maia Azmaiparashvili (Gori, Georgia) The Impact of the Pandemic and the Changed Priorities in the Tourism Sector on the Batumi Example	16
თეიმურაზ ახალმოსულიშვილი (თელავი, საქართველო) აჭარის დედსაქართველოსთან შემოერთების საკითხისათვის	17
Teimuraz Akhalmosulishvili (Telavi, Georgia) For the Issue of the Return of Ajara to Motherland	23
ირაკლი ბარამიძე, ოლეგ ჯიბაშვილი, ხათუნა დიასამიძე (ბათუმი, საქართველო) სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება ბათუმსა და შემოგარენში XIX საუკუნის 40-50-იანი წლების მიჯნაზე (ბრიტანეთის ვიცე-კონსულის – ჰოლმსის ცნობების მიხედვით)	24
Irakli Baramidze, Oleg Jibashvili, Khatuna Diasamidze (Batumi, Georgia) Socio-political Situation in Batumi and its Surroundings at the Turn of the 40-50s of the XIX Century (According to British Vice-Consul Holmes)	34
ნოდარ ბასილაძე (ბათუმი, საქართველო) ილია ჭავჭავაძე და ბათუმის პირველი ქართული სკოლა	35
Nodar Basiladze (Batumi, Georgia) Ilia Chavchavadze and First Georgian School in Batumi	42
იზოლდა ბელთაძე (ბათუმი, საქართველო) სახალხო არტისტის მერაბ – ხინიკაძის მოგონებები	44
Izolda Beltadze (Batumi, Georgia) Memoirs of People's Artist Merab Khinikadze	57
თალიკო ბერიძე (ბათუმი, საქართველო) ნანა გვარიშვილის შემოქმედების კვალდაკვალ	58
Taliko Beridze (Batumi, Georgia) In the Footsteps of Nana Gvarishvili Creativity	62
ცისნამი ბერიძე (ბათუმი, საქართველო) „რა ენა წახდეს“ (ქართული სალიტერატურო ენის აქტუალური საკითხები)	63
Tsisnami Beridze (Batumi, Georgia) When a language is spoiled	68

ელენე გეგეშიძე (თბილისი, საქართველო) ებრაელთა ბათუმში დასახლების ისტორიიდან	69
Elene Gegeshidze (Tbilisi, Georgia) From the History of Jewish Settlement in Batumi	78
ოთარ გოგოლიშვილი (ბათუმი, საქართველო) ძველი ბათუმის ქუჩები	80
Otar Gogolishvili (Batumi, Georgia) Old Batumi Streets	87
Helen Diakova, Daniil Topchii (Kharkiv, Ukraine) Participation By Alexander Natishvili In Ukraine's National Democratic Revolution	89
ელენა დიაკოვა, დანიილ ტოფჩი (ხატკოვი, უკრაინა) ალექსანდრე ნათიშვილის მონაწილეობა უკრაინის ეროვნულ დემოკრატიულ რევოლუციაში	89
გიორგი დობორჯგინიძე (ბათუმი, საქართველო) ჩრდილო-ატლანტიკური ხელშეკრულების ორგანიზაციის (ნატო) შექმნის განმაპირობებელი მიზეზები	103
Giorgi Doborjginidze (Batumi, Georgia) The Determining Reasons for the Formation of the North Atlantic Treaty Organization (NATO)	109
Nicolae Dură, Cătălina Mititelu (Constanta, Romania) Romanian Dobrogea, a European Model of Interethnic and Interreligious Cohabitation Avant La Letter	110
ნიკოლაი დურა, კატალინა მიტიტელუ (კონსტანცა, რუმინეთი) რუმინული დობრუჯა, ინტერეთნიკური და ინტერრელიგიური კოჰაბიტაციის ევროპული მოდელი „avant la letter“	110
ირინე ვარშალომიძე, ოლეგ ჯიბაშვილი (ბათუმი, საქართველო) საბჭოთა რეპრესიების მსხვერპლთა სამარხები ბათუმში	124
Irine Varshalomidze, Oleg Jibashvili (Batumi Georgia) Mass Burial Site of the Victims of the Soviet Repressions in Batumi	136
ოთარ თურმანიძე (ბათუმი, საქართველო) ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკის ისტორიისათვის	144
Otar Turmanidze (Batumi, Georgia) For the History of Batumi Machine-Building Factory	144

სალომე კარალიძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის ოლქის სტატუსის საკითხი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში	162
Salome Karalidze (Batumi, Georgia)	
The issue of the Status of Batumi Okrug during the period of the Democratic Republic of Georgia	166
ჯემალ კარალიძე (ბათუმი, საქართველო)	
XX საუკუნის დასაწყისის ბათუმის ცხოვრება „ბათუმის გაზეთის“ მიხედვით	167
Jemal Karalidze (Batumi, Georgia)	
Life in Batumi in the 20 th Century According to the “Batumi Newspaper”	174
Radosław karasiewicz-Szczypiorski (Warsaw, Poland),	
Sulkhan Mamuladze (Batumi, Georgia)	
Pontus Limes: Romans In Eastern Black Sea Region	175
რადოსლავ კარასიევიჩ-სციპიორსკი (ვარშავა, პოლონეთი),	
სულხან მამულაძე (ბათუმი, საქართველო)	
პონტოს ლიმესი: რომაელები აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში	190
ნოდარ კახიძე (ბათუმი, საქართველო)	
თედო სახოკიას ბათუმელი მეგობრები (მისი მოგონებების მიხედვით)	192
Nodar Kakhidze (Batumi, Georgia)	
Friends of Tedo Sakhokia from Batumi (According to His Memoirs)	197
მერაბ მეგრელიშვილი, ნიკოლოზ მეგრელიშვილი (ბათუმი, საქართველო)	
ლონდონ-ბათუმის სავაჭრო-კოოპერაციულ-სააქციო საზოგადოება	198
Merab Megrelishvili, Nikoloz Megrelishvili (Batumi, Georgia)	
Arcos Limited London-Batumi Trade-Cooperative-Stock Company	205
ნაილე მიქელაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმური რეალიები შოთა ზოიდის პოეზიაში	212
Naile Mikeladze (Batumi Georgia)	
Batumi Realities in Shota Zoidze's Poetry	218
ზურაბ ნაგერვაძე (ბათუმი, საქართველო)	
ბათუმის პრესა (პირველი გაზეთები)	220
Zurab Nagervadze (Batumi, Georgia)	
Batumi Press (First Newspapers)	226
ავთანდილ ნიკოლეიშვილი (ქუთაისი, საქართველო)	
ბათუმი ნაზიმ ჰიკმეთის ცხოვრებასა და შემოქმედებაში	227

Avtandil Nikoleishvili (Kutaisi, Georgia) Realias of Batumi in the Life and Works of Nazim Hikmet	234
ოთარ ნიკოლეიშვილი (ქუთაისი, საქართველო) იტალიელი ისტორიკოსი და დიპლომატი ლუიჯი ვილარი ბათუმის შესახებ	235
Otar Nikoleishvili (Kutaisi, Georgia) Italian Historian and Diplomat Luigi Villari about Batumi	246
უჩა ოკროპირიძე (ბათუმი, საქართველო) ცხრა აპრილის ასახვა ბათუმურ სიტყვიერებაში	247
Ucha Okropiridze (Batumi, Georgia) Reflection of April 9 in Batumi Oral Speech	252
ქეთევან პავლიაშვილი (თბილისი, საქართველო) ბათუმის ქრისტიანული აღმსარებლობების წარმომადგენელთა თანაცხოვრების ისტორიიდან (XIX საუკუნის II ნახევარი)	253
Ketevan Pavliashvili (Tbilisi, Georgia) Representatives of Christian Denominations in Batumi From the History of Coexistence (Second Half of the 19th Century)	258
ლელა სარალიძე (თბილისი, საქართველო) ეპიდემია ბათუმში 1918-1920 წლებში	259
Lela Saralidze (Tbilisi, Georgia) Epidemic in Batumi in 1918-1920	268
კახაბერ ქამადაძე (ბათუმი, საქართველო) 2021 წელს გონიო-აფსაროსის ციხის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში განხორციელებული ინტერდისციპლინური კვლევების ძირითადი შედეგები	269
Kakhaber Kamadadze (Batumi, Georgia) Results of Interdisciplinary Researches in the Southwestern Part of Gonio-Apsaros Fort in 2021	275
Sopio Kartsivadze, Ana Kurshbadze, Alexander Kartsivadze (Batumi, Georgia) From The History Of The Activity Of The “Chveneburebi” In Batumi (Ismet Dindar – a Worthy Descendant of the Muhajirs)	277
სოფიო ქარცივაძე, ანა ყურშუბაძე, ალექსანდრე ქარცივაძე (ბათუმი, საქართველო) ბათუმში „ჩვენებურთა“ მოღვაწეობის ისტორიიდან (ისმეთ დინდარი – მუჰაჯირთა ღირსეული შთამომავალი)	282
მადონა ქეხაძე, თამარ ზუბიტაშვილი (თელავი, საქართველო) ბათუმის ისტორიული და ეკოტურისტული ღირებულებები	288

Madona Keadze, Tamar Zubitashvili (Telavi, Georgia) Historical and Ecotourism Values of Batumi	292
ელენე ჩაგელიშვილი (თბილისი, საქართველო) საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება და მე-20 ს. დასაწყისის ბათუმის ინტელიგენცია	294
Elene Chagelishvili (Tbilisi Georgia) Historical and Ethnographical Society of Georgia and Intelligence of Batumi in the Beginning 20 th century	301
ნაილა ჩელებაძე (ბათუმი, საქართველო) ტრადიციული ელემენტები თანამედროვე ქორწილში (ბათუმის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)	302
Naila Chelebadze (Batumi, Georgia) Traditional Elements in a Contemporary Wedding (According to Batumi Ethnographic Materials)	307
ნუგზარ ჩხაიძე (ბათუმი, საქართველო) ქ. ბათუმში მცხოვრები შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე (შშმ) პირთა ცხოვრების პირობები და საქმიანობა (სოციოლოგიური კვლევის ანალიზი)	308
Nugzar Chkhaidze (Batumi, Georgia) Persons with Disabilities Living in Batumi Living Conditions and Activities (Analysis of Sociological Research)	318
მაია ჭიჭილეიშვილი (ბათუმი, საქართველო) ბათუმის “თამარის ციხის” კონსერვაციისათვის (ხელოვნებათმცოდნეობითი კვლევის შედეგები ბათუმის “თამარის ციხის” შესახებ)	319
Maia Chichileishvili (Batumi, Georgia) Restoration-conservation of "Tamari Castle" in Batumi (Results of Art Research on "Tamari Castle" in Batumi)	329
დოდო ჭუმბურიძე, თეა ზარიძე (თბილისი, საქართველო) ბათუმის ურბანული და სოციო-კულტურული სახე პირველი მსოფლიო ომის წინ (1910-1914)	334
Dodo Chumburidze, Tea Zaridze (Tbilisi, Georgia) Urban and Socio-Cultural Face of Batumi Before the World War First (1910-1914)	348
თინათინ ჯაბადარი (თბილისი, საქართველო) ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების როლი აჭარის კულტურულ-საგანმანათლებლო განვითარების საქმეში (საქართველოს ეროვნულ არქივში დაცული დოკუმენტების მიხედვით)	350
Tinatini Jabadari (Tbilisi, Georgia) The Role of the Literacy Society Among Georgians in the Cultural and Educational Development of Batumi and other Regions of Adjara (According to the Documents preserved in the National Archives of Georgia)	363
სტატიათა ავტორები	367
Authors of the Articles	367

მაია აბმაიფარაშვილი

(გორი, საქართველო)

პანდემიის გავლენა და შესვლილი პრიორიტეტები ტურიზმის სამეცნიერო ბათუმის მაგალითზე

აბსტრაქტი: კორონავირუსმა ეკონომიკის სხვა დარგებთან ერთად დიდი ზიანი მიაყენა ტურიზმის სექტორსა და მასთან დაკავშირებულ დარგებს. პანდემიის ნეგატიურმა ზეგავლენამ მსოფლიოს ეკონომიკაზე შეუქცევადი ხასიათი მიიღო და ზუსტი პროგნოზირება დღევანდელ სწრაფად ცვლად გარემოში შეუძლებელი გახდა. ჩვენს ნაშრომში განხილულია პანდემიის გავლენა და შეცვლილი პრიორიტეტები, გაანალიზებულია ახალი მიდგომები ტურიზმის სექტორში, რომელიც საკმაოდ კომპლექსურია და ცვლის მოგზაურთა ქცევებს. მომხმარებლებისთვის მნიშვნელოვანი გახდა მომსახურების ხარისხი, გამოიკვეთა სიფრთხილე სამოგზაურო გადაწყვეტილებების მიღებისას, მეტი ყურადღება გამახვილდა პირად სივრცეზე, ჯანმრთელობასა და უსაფრთხოებაზე, პრიორიტეტია ციფრული ტრანსფორმაციისკენ მეტი ნაბიჯების გადადგმა.

საკვანძო სიტყვები: პანდემია, ტურიზმის ინდუსტრია, სამუშაო ძალა, უნარები.

Key words: Trends, priorities, tourism industry, workforce, skills.

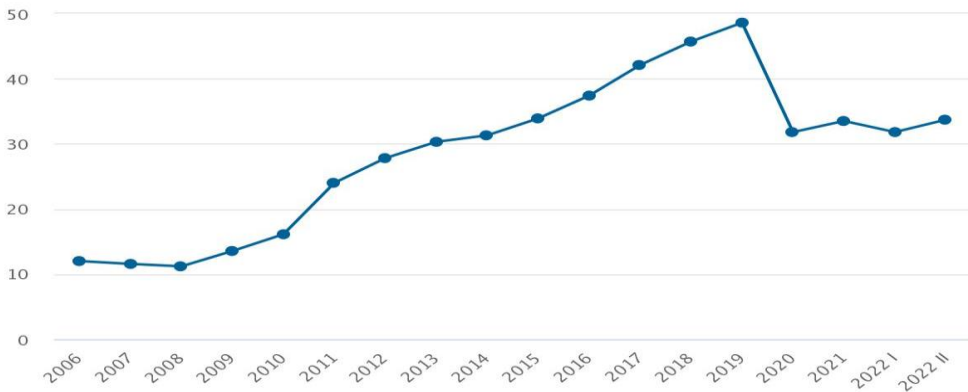
ბოლო პერიოდში ტურიზმი ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკის ერთ-ერთი წამყვან სექტორად იქცა. მასზე მოდიოდა საქართველოს მშპ-ის 11%. 2019 წელს შემოსული ვიზიტორების რაოდენობამ 9,3 მლნ-ს გადააჭარბა, ზრდადობა ყოველწლიურად თვალსაჩინო იყო. აღნიშნულის გათვალისწინებით 2020 წლის პროგნოზით ვიზიტორთა რაოდენობის 10 მლნ-მდე გაზრდას ელოდებოდნენ, მაგრამ პანდემიამ სრულიად შეცვალა მოსალოდნელი პროგნოზები მთლიანად ეკონომიკაში და მათ შორის ტურიზმის სექტორშიც. COVID 19-ის პანდემიამ ტურიზმის სექტორი ახალი გამოწვევების წინაშე დააყენა. პანდემიამ ხელი შეუშალა ტურიზმში პოზიტიური ტენდენციების გაგრძელებას. ნაშრომის მიზანია, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სააგენტოსა და ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის მიერ მოწოდებული სტატისტიკური მასალების შედარებითი ანალიზისა და შესაბამისი ლიტერატურის დამუშავების საფუძველზე, დავადგინოთ, რამ-

დენად შეცვალა კოვიდ 19-მა მოსალოდნელი შედეგები ტურიზმის სექტორში, მთლიანად ქვეყანაში და აჭარის რეგიონში. განვიხილეთ გლობალური ცვლილებები, ახალი პრიორიტეტები და ჩვენი ქვეყნის ტურიზმის ინდუსტრიის თავსებადობა ახალ ცვლილებებთან ბათუმის მაგალითზე. ვიმსჯელოთ სტუმარ-მასპინძლობის ინდუსტრიაში კოვიდ პანდემიით გამოწვეული სამუშაო ძალის დეფიციტზე. კვლევის პროცესში გამოყენებულ იქნა მოძიებული სტატისტიკური მონაცემების ანალიზი, თიბისი კაპიტალის მკვლევრების სექტორული ანალიზი. აგრეთვე, კვლევისთვის გამოვიყენეთ საქართველოს ტურიზმის ადმინისტრაციიდან აღებული მასალა და პანდემიის პერიოდში გამოქვეყნებული პუბლიკაციები, სადაც მოცემულია COVID-19 ზეგავლენა ტურიზმის ინდუსტრიაზე: ს.ს. „საქართველოს ბანკის“ ჯგუფის „Galt & Taggart“ მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგები – „ტურიზმის მიმოხილვა“, სექტემბერი, 2022; აზიის განვითარების ფონდის პუბლიკაციები – “The Economic Impact of the COVID-19 Outbreak on Developing Asia”, Asian Development Bank, 6 მარტი 2020. “The Coronavirus Shock: a Story of Another Global Crisis Foretold and What Policymakers Should Be Doing about It.” UNCTAD, 9 მარტი 2020. ი. გურულის სტატია, პანდემიის მიმოხილვა: „ეკონომიკური ზეგავლენა და შედეგები საქართველოსთვის“, ეკონომიკური პოლიტიკის კვლევის ცენტრი (EPRC) 2020.

მსოფლიო ტურიზმის კრიზისმა დიდი გავლენა მოახდინა საქართველოზე, უკვე 2020 წლის თებერვალში საერთაშორისო ტურისტთა რაოდენობა წინა წლის იგივე მონაცემთან შედარებით 0,7 %-ით შემცირდა. კლება მკვეთრი იყო მარტსა და აპრილშიც: -62,3% -94,5%, რაც დაკეტილი საზღვრებისა და შეჩერებული ფრენების ლოგიკური შედეგია, კლება შემდეგ თვეებშიც გაგრძელდა და ივლისში -94,5 %-ს მიაღწია. თუ გავითვლისწინებთ იმ ფაქტორს, რომ 2019 წლის მეორე კვარტალში ქვეყანას 1,9 მლნ ტურისტი სტუმრობდა და მათი საშუალო დანახარჯი 890 ლარს შეადგენდა, ტურიზმიდან მინიმალური დანაკარგი 2 მილიარდ ლარამდეა. ამან ირიბი მულტიპლიკაციის ეფექტი გამოიწვია მომიჯნავე დარგებზე – სასტუმროებისა და რესტორნების ბიზნესზე (*გურული, 2020:6*).

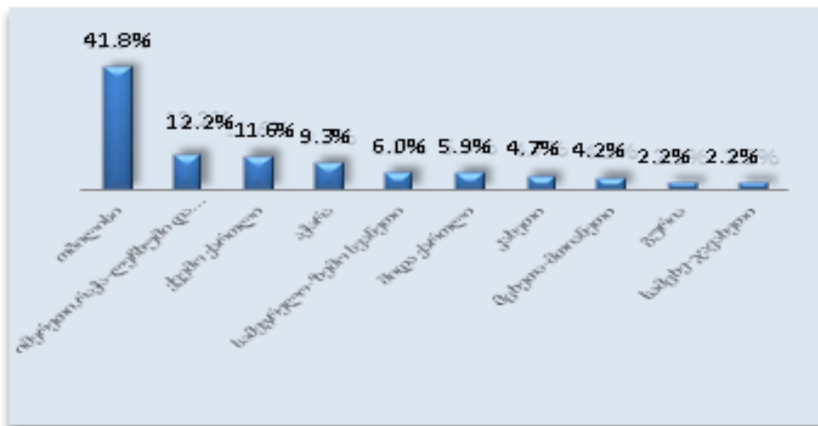
კრიზისი აღინიშნა არა მარტო უშუალოდ ტურიზმის სექტორში, არამედ მასთან პირდაპირ და ირიბად დაკავშირებულ დარგებზეც. ტურისტების შემცირება აისახა განთავსების საშუალებების დატვირთულობაზე, სარესტორნო ბიზნესზე, სავაჭრო ობიექტების ბრუნვაზე და ა.შ. ამ ბიზნესებზე ზეგავლენას ახდენდა არა მხოლოდ ტურისტების შემცირება, არამედ სხვადასხვა შეზღუდვა, რაც დისტანციების დაცვას ისახავდა მიზნად (იხ. გრაფიკი 1).

განთავსების საშუალებებით უზრუნველყოფის და საკვების მიწოდების საქმიანობით დაკავებული საწარმოების დასაქმებულთა რაოდენობა, ათასი კაცი

წყარო: საქართველოს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაცია (<https://gnta.ge/ge/>)

საქართველოში ადგილობრივ ვიზიტორთა მიერ მონახულებადი რეგიონების სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, 2021 წელს ჯამური ვიზიტების რაოდენობა იყო 16.9 მილიონი, რაც +35.8%-ით მეტია წინა წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით. ყველაზე მეტი ვიზიტი 41.8% თბილისიდან დაფიქსირდა, ხოლო დანარჩენ რეგიონებში მცირედი სხვაობა შეინიშნებოდა განხორციელებული ვიზიტების სიხშირის მიხედვით (გრაფიკი 2).

წყარო: საქართველოს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაცია (<https://gnta.ge/ge/>)

ევროკავშირიდან, მეზობელი ქვეყნებიდან და ისრაელიდან შემოსული ვიზიტორები მნიშვნელოვან სეგმენტს შეადგენენ ქართულ ტურიზმში. 2019 წელს შემოსულ ვიზიტორთა სრული რაოდენობის 6.28%-ს შეადგენდნენ ევრო-

კავშირის ქვეყნებიდან შემოსული ვიზიტორები, რაც 2018 წლის მაჩვენებელს 26%-ით აღემატებოდა. ირანელი ვიზიტორების წილი შედარებით მცირე იყო, თუმცა საერთო ვიზიტორების 1.52%-ს შეადგენდა. იგივე ტენდენცია აღინიშნა 2020 და 2021 წლებში – ირანიდან მხოლოდ 1400-1500 ვიზიტორი დაფიქსირდა.

მიუხედავად ქვეყანაში რთული გლობალური გამოწვევებისა, 2022 წელს როგორც მთლიანად ქვეყანაში, ისე ცალკეულ რეგიონებში და განსაკუთრებით აჭარაში, ტურიზმის სექტორში იმედის მომცემი ტენდენციები გამოიკვეთა. აჭარის ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის კვლევების მიხედვით, 2022 წ. I კვ. მონაცემებით, აჭარაში ტურიზმის მაჩვენებელი 2019 წელთან შედარებით 68.8%-ითაა აღდგენილი, რაც უცხოელი ვიზიტორების მიერ რეგიონში განხორციელებულ 57,700 ვიზიტს გულისხმობს. დადებითი დინამიკა ფიქსირდება შიდა ტურიზმის აღდგენის კუთხითაც. კერძოდ, 2022 წ. I კვ. მონაცემებით, აჭარაში განხორციელებული შიდა ვიზიტების რაოდენობა ჯამში შეადგენდა 368,400 ვიზიტს, რაც გულისხმობს 2019 წლის მაჩვენებლის აღდგენას 94.6%-ით. მნიშვნელოვანია, რომ აქტიურად აღდგა საერთაშორისო ფრენები და დაემატა ახალი მიმართულებები. პირველი კვარტლის მონაცემებით, აეროპორტში 2019 წელთან შედარებით 30%-ით მატება ფიქსირდება. 2022 წელს, რეგიონში შემოვიდა 5 ახალი ავიაკომპანია: Airbaltic (რიგა-ბათუმი (ლატვია)), Flydeal (რიადი, ჯედა – ბათუმი (საუდის არაბეთი)), Jordan Aviation (ამანი – ბათუმი (იორდანია)), Aseman (თეირანი – ბათუმი (ირანი)) და Uzbekistan Airways (ტაშკენტი – ბათუმი (უზბეკეთი)) (<http://adjara.gov.ge/branches/>).

აღდგენაზე მიუთითებს ტურიზმის სექტორის სხვა ინდიკატორებიც – დატვირთულობა და საშუალო დღიური ფასი ბათუმის ბრენდულ სასტუმროებში. 2022 წლის მარტში დატვირთულობამ 72% შეადგინა, რაც 10%-ით ჩამოუვარდება 2019 წლის ამავე პერიოდის დატვირთულობას. ამავე პერიოდის საშუალო დღიური ფასი კი \$130-ია – 2019 წლის იმავე პერიოდის ფასზე 27%-ით მეტი. ექსპერტთა მოსაზრებებით, ზაფხულის სეზონზე, ივნისში, ივლისსა და აგვისტოში, საერთაშორისო ვიზიტების აღდგენა კიდევ უფრო ძლიერი უნდა იყოს, 85%-ის ფარგლებში. 2022 წელს საშუალო დატვირთულობა სასტუმროებში 65%-ს მიაღწევს, ხოლო ზაფხულის სეზონზე 80%-ის ფარგლებში იქნება. მოსალოდნელი საშუალო დღიური ფასი, ბრენდულ სასტუმროებში, ზაფხულში 130-140 აშშ დოლარია, ხოლო 2022 წლის საშუალო მაჩვენებელი – 95% (*Bluashvili, Chigilashvili, 2021*).

საკვლევი პერიოდისთვის საინტერესოა მიგრანტების ეფექტი თბილისსა და ბათუმში. Airbnb-ის ბაზარი თითქმის სრულად აღდგა 2022 წლის მარტის თვეში: მიგრანტების გავლენა კარგად ჩანს Airbnb -ის მოთხოვნის მატებაზე, რადგან

მიგრანტებმა დიდი ალბათობით დაჯავშნეს აპარტამენტები ჩამოსვლისას, სანამ იპოვიდნენ ქირაობის გრძელვადიან ვარიანტებს. 2022 წლის მარტში Airbnb-ის მოთხოვნამ ყველაზე მაღალ ნიშნულს მიაღწია თბილისში. ბაზარი თითქმის სრულად აღდგა – 2022 წლის მარტის თვეში, იჯარაზე მოთხოვნამ 2019 მარტის თვეში 91% შეადგინა. მოთხოვნის მკვეთრი ზრდის შედეგად, მკვეთრად გაიზარდა დატვირთულობაც (81% მედიანური უძრავი ქონებისთვის) და ფასებიც (36 აშშ დოლარი ღამეში საშუალო ქონებისთვის). წლიურად 14%-ით გაიზარდა იჯარა გრძელვადიანი გაქირავების ბაზარზე. Airbnb-ზე მოთხოვნა მკვეთრად გაიზარდა ბათუმშიც. 2022 წლის მარტის თვეში იჯარაზე მოთხოვნა თითქმის გაორმაგდა (2019 წლის მარტის თვის დონის 405%) წინა თვესთან შედარებით, როცა აღდგენა 228% იყო. სასტუმროებმა ნაკლები სარგებელი მიიღეს. სასტუმროებზე მოთხოვნის მნიშვნელოვანი ზრდა არ დაფიქსირებულა არც თბილისის საშუალო და დიდ სასტუმროებში და არც ბათუმში. Airbnb-ისა და სასტუმროების ბაზრების აღდგენის ასეთი კონტრასტული განსხვავება იხსნება მიგრანტებისა და ტურისტების განსხვავებული მოთხოვნებით. მიგრანტები თბილისში/ბათუმში დიდი ხნით დარჩენას აპირებენ. ამიტომ, ისინი სასტუმროებთან შედარებით უფრო იაფიან ვარიანტებს ეძებენ და ზოგჯერ გრძელვადიანი ქირავნობის ხელშეკრულების დადებას ირჩევენ (*ტურიზმის ბაზრის მიმოხილვა, 2022*).

უნდა აღინიშნოს, რომ მიგრანტებს ნაკლები გავლენა ჰქონდათ სასტუმროების შემოსავლებზე Airbnb-თან შედარებით. ეს შეიძლება აიხსნას მიგრანტებისა და ტურისტების განსხვავებული ქცევით: სასტუმროებზე მოთხოვნის მნიშვნელოვანი ზრდა არ დაფიქსირებულა არც თბილისისა და ბათუმის საშუალო და დიდ სასტუმროებში.

მნიშვნელოვანი გამოწვევები გამოვლინდა მუშაობის განახლების პროცესში, სერვისებისა და მომსახურების ხარისხის გაუმჯობესების კუთხით. აღნიშნული პრობლემა განსაკუთრებით გამოიკვეთა აჭარის რეგიონში, რაც მისი განსაკუთრებული ტურისტული როლით არის განპირობებული. მეტი და მეტი ბიზნესი ხვდება, რომ მათთვის მომსახურების გაწევის ხარისხის გაუმჯობესება პირდაპირ დაკავშირებულია შემოსავლების ზრდასთან. აჭარაში გაიზარდა მიმართვა-ნობა საგანმანათლებლო დაწესებულებებისა და ტურიზმის ადმინისტრაციაში, შესაბამისი კურსებისა და ცოდნის მიღების მიმართულებით. უნდა ითქვას, რომ COVID-19 პანდემიამ აიძულა ტურიზმის სექტორები მთელ მსოფლიოში აქცენტი მოცულობიდან ღირებულებაზე გადაეტანათ. აღნიშნული ტენდენცია, დღის წესრიგში აყენებს ხარისხიანი განათლების, ახალი ინფრასტრუქტურის, ტურისტული პროდუქტისა და მომსახურების ხარისხის ამაღლებას.

ტენდენციები ციფრული განვითარებისკენ – ბიზნესის და სოციალური ცხოვრების გადაწყობა ციფრული ინფორმაციისა და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიებზე (მაგ., ონლაინგაყიდვები და მარკეტინგი, ციფრული მონაცემების შენახვა და ანალიზი) – მკვეთრად დაჩქარდა COVID-ის შედეგად. შესაბამისად, მისი გამოყენება ბიზნესებისთვის აუცილებელ პირობად იქცა, რათა შემდგომ გლობალური მიწოდების ჯაჭვებში მონაწილეობა და კონკურენტუნარიანობის შენარჩუნება შიდა და გარეზონებზე.

თიბისი კაპიტალის ანალიზით, გიგანტი სასტუმროები კარგავს ვიზიტორებს და წინ წამოიწევა პატარა სასტუმროების როლი, სადაც უფრო ადვილია უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის ნორმების დაცვა. არსებობს მოსაზრება, რომ აღარ იქნება „რესეფშენი“, „პორტიელები“, რადგან ეს პირად კონტაქტებს ითვალისწინებს. პრიორიტეტული გახდება ონლაინმომსახურება. კრიზისული პერიოდის დაძლევისას, სანამ დიდი სასტუმროები ახალ რელსებზე გადასვლას მოახერხებენ, კერძო ტურისტული ბინების მფლობელებს კიდევ უფრო გაუადვილდებათ ბინების გაქირავება და ისინი გარკვეულ მოგებასაც ნახავენ გარკვეული პერიოდის განმავლობაში, ვინაიდან ბინაში უფრო ადვილია დისტანციისა და უცხო ადამიანებთან არასასურველი კონტაქტებისგან თავის დაცვა (*Kvakhadze, Surmava, 2022*).

ტურიზმის კრიზისულ და პოსტკრიზისულ პერიოდში, ცხადია, ციფრულ კომერციას აქვს კიდევ უფრო მეტი მნიშვნელობა. ვებგვერდები, სოცმედია არხები, ინტერნეტმარკეტინგი, ვირტუალური რეალობა, ხელოვნური ინტელექტი და სხვა უფრო კომპლექსური ხასიათის ციფრული იარაღები დაეხმარება სფეროს წარმატებული ფუნქციონირებისთვის. ის, რომ ამ მიმართულებით არ გვაქვს სახარბიელო მდგომარეობა, კარგად ჩანს გასულ წელს ბათუმის მასშტაბით გაკეთებული კვლევიდან, სადაც ადგილობრივი რესტორნების 4%-ს გააჩნია საკუთარი ვებგვერდი. გაციფრულებამ ტურიზმის ინდუსტრიაში პანდემიამდე ბევრად ადრე შეაღწია, თუმცა დაჩქარდა მისი გავრცელება. ციფრული მენიუების გამოყენებით, უკონტაქტო გადახდებით და სხვა ტექნოლოგიების დახმარებით, გაციფრულება ქმნის ჯანმრთელობისა და უსაფრთხოების მოთხოვნებთან მეტი შესაბამისობის შესაძლებლობას. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს მნიშვნელოვანი ნაბიჯები აქვს გადადგმული ქვეყნის მასშტაბით გაციფრულებისკენ, რაც მოიცავს ინვესტიციებს ელექტრონული მმართველობის ეროვნულ სტრატეგიაში, პირველადი საჯარო სერვისების გაციფრულებას და ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტოს (GITA) შექმნას, ბიზნესებისა და სამუშაო ძალის მიერ მისი ათვისება მაინც ჩამორჩება მეზობელ ქვეყნებს და კონკურენტულ გლობალურ ეკონომიკებს.

რაც შეეხება სამუშაო ადგილების მდგრადობას, მიუხედავად პანდემიის ქვეყანაში აქტიურად ვითარდება მომსახურების სფერო, ყოველივე ეს განაპირობებს სამუშაო ძალის მოთხოვნას ამ მიმართულებით. აჭარაში დასაქმების მაღალი მაჩვენებელია მომსახურების სფეროში დაახლოებით 60%. ინვესტიციების განაწილებას სექტორულ ჭრილში აჭარის რეგიონში ინვესტიციების ნაწილი გაზრდილია და სასტუმროებსა და რესტორნებზე (24%) მოდის, რაც რეგიონის ტურისტული ცენტრის როლით არის განპირობებული. უნდა აღინიშნოს, რომ აჭარის რეგიონში განხორციელებული ინვესტიციების 93% ბათუმზე მოდის, ხოლო მეორე ადგილზე იმყოფება ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი, სადაც ბიზნეს სექტორში განხორციელებული ინვესტიციების მოცულობა 25.5 მლნ ლარს შეადგენს.

დღეს კორონა ვირუსი ფაქტიურად დაძლეულია მსოფლიოსა და საქართველოშიც. დაიწყო ეკონომიკური წინსვლა და მათ შორის ტურიზმის სექტორშიც. ყოველივე ზემოთ აღნიშნულის განზოგადების შედეგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ კორონავირუსით გამოწვეული პანდემია უპრეცედენტო მოვლენაა, რომელმაც გავლენა იქონია ცხოვრების თითქმის ყველა სფეროზე მთელ მსოფლიოში. ეკონომიკის ყველაზე მეტად დაზარალებული სფერო კი არის ტურიზმი, მათ შორის სასტუმროებისა და ავიამიმოსვლის ბიზნესი. აჭარის ტურიზმის სექტორი მოულოდნელ მოვლენებთან ადაპტაციის დადებითი უნარით ხასიათდება. რეგიონის ტურიზმი ადვილად ლახავს გამოწვევების შედეგად წარმოქმნილ დაბრკოლებებს. იმედის მომცემია ის ფაქტი, რომ ბათუმი, ტურიზმის ერთ-ერთ ყველაზე ავტორიტეტულ „World Travel Awards“-ის დაჯილდოების ცერემონიაზე ევროპის წამყვანი, მზარდი ტურისტული მიმართულების ნომინაციაზე წარდგენილი. იმედია, ყოველივე ზემოაღნიშნული ტენდენციები გაზრდის ვიზიტორთა ნაკადებს, საერთაშორისო ბაზარზე არსებული მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად შემუშავდება ახალი ტურისტული პროდუქტები, ტურისტული პროდუქტების სწორი პოზიცირება და ჩამოყალიბებული ახლებური ხედვა ხელს შეუწყობს ტურიზმის სექტორის გაძლიერებას რეგიონში.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

აზიის განვითარების ფონდი, 2020: – The Coronavirus Shock: a Story of Another Global Crisis Foretold and What Policymakers Should Be Doing about It.” UNCTAD; 9 მარტი 2020, ინტერნეტ-მისამართი: <https://bit.ly/2WwcW5O>

გალტ & თაგარტი, 2022: – ტურიზმი საქართველოში // ყოველთვიური მიმოხილვა, წამყვანი საინვესტიციო ბანკი საქართველოში, გალტ & თაგარტი. თბილისი, 2022; ინტერნეტ-მისამართი: <https://www.galtandtaggart.com/en>

გურული, 2020: – გურული ი., პანდემიის მიმოხილვა: ეკონომიკური ზეგავლენა და შედეგები საქართველოსთვის. ეკონომიკური პოლიტიკის კვლევის ცენტრი (EPRC). თბილისი, 2020; ინტერნეტ-მისამართი: https://eprc.ge/wp-content/uploads/2022/02/covid19georgia_geo.pdf

კვახაძე, ბრეგაძე, 2022: – კვახაძე ი., ბრეგაძე გ., „ტურიზმი აჭარაში 2022 წელს მთავარი რიცხვები“, TBC CAPITAL, თბილისი, 2022; ინტერნეტ-მისამართი: <https://tbccapital.ge/static/file/202207192633-2022.pdf>.

სამთავრობო პროგრამა, 2020: – სამთავრობო პროგრამა 2021-2024 – „ევროპული სახელმწიფოს მშენებლობისთვის“, თბილისი, 2020; ინტერნეტ-მისამართი: https://www.gov.ge/files/68_78117_645287_govprogramme2021-2024.pdf

ქართული ტურიზმის მენეჯმენტის..., 2020 – ქართული ტურიზმის მენეჯმენტის გამოწვევები და COVID-19, 2020; ინტერნეტ-მისამართი: <https://tourister.ge/ge/blog/georgian-tourism-management-challenges-and-covid-19/225>

ტურიზმის სტატისტიკა, 2022: – ტურიზმის სტატისტიკა, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, 2022; ინტერნეტ-მისამართი: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/100/turizmis>

ტურიზმის ბაზრის მიმოხილვა, 2022: – ტურიზმის ბაზრის მიმოხილვა – მარტი, 2022; ინტერნეტ-მისამართი: <https://www.galtandtaggart.com/ka/reports/research-reports/tourism-market-watch-march-2022>

ტურიზმის ბაზრის მიმოხილვა, 2022: – ტურიზმის ბაზრის მიმოხილვა – სექტემბერი, 2022; ინტერნეტ-მისამართი: <https://www.galtandtaggart.com/ka/reports/research-reports/turizmis-mimokhilva-sektemberi-2022>

Bluashvili, Chigilashvili, 2021: – Aleksandre Bluashvili, Luka Chigilashvili, “Batumi Residential Market”, TBC CAPITAL, 2021; ინტერნეტ-მისამართი: https://tbccapital.ge/static/reports/uploads/files/TBCCapital_BatumiResidentialMarket_08-04-2021_ENG.pdf

Kvakhadze, Surmava, 2022: – Irina Kvakhadze, Mariam Surmava, “Tourism: July 2022 –beyond 2019 levels”, TBC CAPITAL, 2022; ინტერნეტ-მისამართი: <https://tbccapital.ge/static/file/202208152044-tourism-monthly-watch-15.08.2022-tbccapital.pdf>

<https://gnta.ge/ge/> – საქართველოს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაცია; ინტერნეტ-მისამართი: <https://gnta.ge/ge/>

<http://adjara.gov.ge/branches/> – აჭარის ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტი; ინტერნეტ-მისამართი:

<http://adjara.gov.ge/branches/description.aspx?pid=1381&gid=7&ppid=283#.Y36HqBBzIU>

<https://www.galtandtaggart.com/ka/media/news>

Maia Azmaiparashvili

(Gori, Georgia)

The Impact of the Pandemic and the Changed Priorities in the Tourism Sector on the Example of Batumi

Abstract

The paper discusses the changed priorities in the tourism industry after Covid. New trends that are quite complex and change the behavior of travelers. Care has been taken in making travel decisions, the focus is on well-being, quality of service, health and safety have become important to travelers. It is important for users to create more personal space. Various travel restrictions have led to extended stays. Taking more steps towards digital transformation is a priority. The paper examines the workforce shortages in the hospitality industry caused by the Covid pandemic, and the demands on workforce skills, qualifications and education have become significant. Despite the difficult global challenges, there are promising trends in the tourism sector of Adjara in 2022. Needless to say, the COVID-19 pandemic has forced tourism sectors around the world to shift their focus from volume to value. For the development of the tourism sector, it has become important to shift the focus from high-volume and low-quality tourism to low-volume and high-quality services. The mentioned trend puts quality education, new infrastructure, raising the level of tourism products and services on the agenda. Adjara's tourism sector is characterized by a positive trend in its ability to adapt to unexpected events. Undoubtedly, Batumi is distinguished by a sustainable profile of tourism recovery, the city easily overcomes the obstacles arising from the challenges in the tourism sector. In the post-pandemic period, it is important to correctly position tourism products in Adjara to revive the sector and attract tourists, and the local economy should strive for sustainable growth and higher productivity.

აჭარის დედასაქართველოსთან შემოერთების საკითხისათვის

აბსტრაქტი: პრობლემა ეხება რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომს, რომელიც, ძირითადად, ორ ფრონტზე – ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე და ამიერკავკასიაში მიმდინარეობდა. ყირიმის ომში განცდილი მარცხის შემდეგ რუსეთი მომზადებული შეხვდა რუსეთ-თურქეთის ამ ომს. განსაკუთრებულად საყურადღებოა სამხედრო მოქმედებებში ქართველების (მილიცია და სახალხო ლაშქარი) მონაწილეობა, რომლებიც ორივე ფრონტზე უდიდეს წარმატებებს აღწევდნენ.

ამ ომში საქართველოს აქტიური ჩართულობა ემსახურებოდა ერთ უმთავრეს მიზანს – ისტორიული ტერიტორიების დაბრუნებას, რომელიც იურიდიულად გააფორმა ბერლინის საზავო ხელშეკრულებამ და ამ ტრაქტატის საფუძველზე აჭარა შემოუერთდა დედასაქართველოს. ეს იყო მნიშვნელოვანი პოლიტიკური აქტი რომელსაც, საქართველოს ისტორიაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს.

საკვანძო სიტყვები: რუსეთი, თურქეთი, აჭარა, ბრძოლები, ხელშეკრულება.

Key words: Russia, Turkey, Ajara, battles, agreement.

საქართველოს მრავალსაუკუნოვან ისტორიაში გვიანი შუასაუკუნეები ჩვენი ქვეყნისთვის საბედისწერო აღმოჩნდა. პოლიტიკური და ეკონომიკური კრიზისით მოცულ ქვეყანას სხვადასხვა მხრიდან უძლიერესი დამპყრობლები გაუმეზობლდნენ ირანის, თურქეთისა და მზარდი სამხედრო ძლიერების მქონე რუსეთის სახით, რომელთა უმთავრეს მიზანს კავკასიის დაპყრობა წარმოადგენდა. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სხვა ნაწილებთან ერთად აჭარა თურქეთის ბატონობის ქვეშ მოექცა. ამ მეტად საშიში პოლიტიკური კვანძიდან უვნებლად გამოსვლასა და უცხოელ დამპყრობთა მიერ მიტაცებული მიწების დაბრუნებისთვის ბრძოლაზე ქართველ ხალხს ხელი არასოდეს აუღია, მაგრამ სამეფო-სამთავროებად დაქუცმაცებულ ქვეყანას ასეთი პრობლემის დამოუკიდებლად გადაჭრა არ ძალუძდა. ვითარება რადიკალურად შეიცვალა XIX საუკუნის დამდეგიდან, როცა ამიერკავკასიაში გამოჩნდა და დამკვიდრდა მძლავრი რუსეთის სახელმწიფო. იგი კავკასიაზე ბატონობისთვის ბრძოლაში ირანისა და თურქეთის მთავარი მეტოქე გახდა. გაჩნდა იდეალური შესაძლებლობა ერთ-

მორწმუნე რუსეთის დახმარებით საუკუნეების წინ დაკარგული ისტორიული ტერიტორიების დაბრუნებისა, რასაც აღფრთოვანებით შეხვდა მაშინდელი ქართული საზოგადოებრიობა.

საქართველოს ისტორიული საზღვრების აღდგენის იდეას, რაც რუსეთის შეტევით ოპერაციებს ჯერ კიდევ ერეკლე II-მ დაუკავშირა, უფრო მეტი მომხრე გამოუჩნდა XIX საუკუნეში. ქრისტიანი ქართველები ცდილობდნენ, მჭიდრო კონტაქტები დაემყარებინათ მუსლიმან ქართველებთან. 60-70-იანი წლების მიჯნაზე ოსმალეთის საქართველოში იმოგზაურეს დ. ბაქრაძემ, გ. ყაზბეგმა, მ. გურიელმა, ა. მეფისაშვილმა, ი. კერესელიძემ, გ. წერეთელმა. ივ. კერესელიძე შეხვდა აჭარელთა ყველაზე თვალსაჩინო თავკაცს – შერიფ ბეგ ხიმშიაშვილს, რომელიც თურმე ოცნებობდა სამუსლიმანო საქართველოს დედამამშობლოს-თან შეერთებაზე და ხელსაყრელ მომენტს ელოდა, რომ თანამემამულენი აემ-ხედრებინა ოსმალეთის წინააღმდეგ *(ბენდიანიშვილი, 1999:109)*.

1877 წელს რუსეთსა და ოსმალეთს შორის მორიგი, XIX საუკუნეში უკანასკნელი ომი დაიწყო. 1877-1878 წლების ომმა გავლენა მოახდინა საერთაშორისო ურთიერთობებზე ევროპაში, მნიშვნელოვნად შეცვალა ბალკანეთის ხალხების ბედი. ომი შეეხო საქართველოს – საქართველოს ისტორიული ტერიტორიები კიდევ ერთხელ გადანაწილდა რუსეთსა და ოსმალეთს შორის. ქართველებს იმედი მიეცათ, რომ აჭარა და საერთოდ მთელი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო ამჯერად მაინც დაუბრუნდებოდა დედამამშობლოს.

ომი ორ ფრონტზე მიმდინარეობდა – ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე და ამიერკავკასიაში. რუსეთი, რომელმაც მარცხი განიცადა ყირიმის ომში, მომზადებული შეხვდა 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომს. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ამ ომში ქართველების მონაწილეობა რომლებიც ორივე ფრონტზე დიდ წარმატებებს აღწევდნენ.

ქართული საზოგადოება სიხარულით შეხვდა რუსეთ-ოსმალეთის ამ ომის დაწყებას, რადგან მიიჩნევდა, რომ მას „შედეგად მოჰყვება სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს თურქთა ბატონობისაგან გათავისუფლება“ *(სინ, 1970: 441)*. ომის დაწყებას და ამ მოვლენისადმი ქართველთა დამოკიდებულებას გაზეთი „ივერია“ ასე აღწერდა: „12-ს აპრილს ხელმწიფე იმპერატორმა კიშინიოვში მოაწერა ხელი უმაღლეს მანიფესტს, რომლითაც ომი გამოუცხადა ოსმალეთს... ეს ხმა ელვაზედ უმაღლეს მოედო მთელ ქალაქსა... ორს საათზედ მთელი სიონის სობორო აივსო ხალხითა, კაცითა და ქალითა... ბანებზედ, ჩვეულებრივ ხალხი მოგროვდა“. წერილი ასეთი მოწოდებით მთავრდებოდა: „ჩვენც ხმაღს ხელი უნდა ვიკრათ და ჩვენს მძებთან ერთად სისხლი ვღვაროთ“ *(„ივერია“, 1877, №7)*.

რუსეთის ხელისუფლება კარგად ხვდებოდა, თუ რამდენად არსებითი მნიშვნელობა ექნებოდა სამხედრო ოპერაციების მსვლელობისას ოსმალთა მიერ

დაპყრობილ ტერიტორიებზე მცხოვრები მაჰმადიანი ქართველების პოზიციას, მით უფრო – მხარდაჭერას. ცარიზმი ძალას არ იშურებდა მათი კეთილგანწყობილების მოსაპოვებლად, მითუმეტეს, რომ სულთნის პროპაგანდა მიზანმიმართულად ცდილობდა ადგილობრივ მოსახლეობაში ანტირუსული განწყობილების გაძლიერებას (*კარალიძე, 2009: 137*). რა თქმა უნდა, ასეთი საზოგადოებრივი რეალობა უმძიმეს მდგომარეობაში აგდებდა რუსეთის არმიის საბრძოლო ოპერაციების სამხედრო შედეგებს.

კავკასიის მეფისნაცვალ და კავკასიის კორპუსის მთავარსარდალი – მიხაილ რომანოვი მოვლენათა ნებისმიერი განვითარებისთვის ემზადებოდა. ამიერკავკასიაში საბრძოლო მოქმედებებისთვის ემზადებოდნენ ოსმალებიც. ოსმალეთის სარდლობამ ჯარების მობილიზაცია ჯერ კიდევ 1876 წლის სექტემბერში დაიწყო.

სამხრეთ კავკასიაში ოსმალეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად მზად იყო კავკასიის კორპუსის ჯარების 55 000 ოფიცერი და ჯარისკაცი: ქვეითთა 43 ბატალიონი, რეგულარული კავალერიის 16 ესკადრონი, კაზაკთა ჯარის 65 ასეული, 15 საარტილერიო ბატარეა (120 ზარბაზანი). გარდა ამისა, მობილიზებულ იქნა ქართული, სომხური და აზერბაიჯანული სახალხო ლაშქარი (მილიცია). ანატოლიაში რუსეთის ჯარის შეტევის მოსაგერიებლად ოსმალეთის სარდლობას 70000 ოფიცერი და ჯარისკაცი ჰყავდა მობილიზებული, კარგად იყო გამაგრებული ყარსი, არტაანი, არზრუმი. კავკასიის კორპუსის შტაბის მიერ შემუშავებული საბრძოლო მოქმედებების გეგმა, რომელიც პეტერბურგში მოიწონეს, ოსმალეთის წინააღმდეგ შეტევას რამდენიმე მიმართულებიდან ვარაუდობდა:

1. გურიიდან (მდინარე ჩოლოქის ნაპირებიდან) ქობულეთი-ციხისძირი-ბათუმის მიმართულებით;
2. ახალციხიდან არტაანის (არდაგანის) მიმართულებით;
3. ალექსანდროპოლიდან ყარსის მიმართულებით;
4. ერევნიდან ბაიაზეთის მიმართულებით.

კავკასიის არმიის დანარჩენი ნაწილი განლაგებული იყო მთელ კავკასიაში. მცირერიცხოვანი გარნიზონები იდგა ფოთში, სოხუმში, ქუთაისში და შავი ზღვისპირეთის ქალაქებსა და ციხესიმაგრეებში.

რუსეთის ჯარმა და ქართველ მოხალისეთა რაზმებმა, რომელიც დაწყების პირველივე დღეებიდან ჩამოყალიბდა, თავიდანვე გადალახა საზღვარი და საბრძოლო ოპერაციები ოსმალეთის ტერიტორიაზე გააჩაღა. რუსეთის სარდლობა ყოველნაირად ცდილობდა ოსმალეთის საზღვრებში მცხოვრები ქართველებისა და სომხების კეთილგანწყობილების მოპოვებას. არტაანსა და აჭარაში შეჭრილ მეომრებს გენერალი ოკლუბუჩიო მოუწოდებდა, პატივისცემით მოპყრო-

ბოდნენ ხალხს. „გახსოვდეთ, რომ თქვენ წინ გადაშლილია მინდვრები და მთები ძველი ქრისტიანული საქართველოსი, რომლის ათასობით მილიციონერი და მოლაშქრე ჩვენს რიგებში დგას და საერთო მტერს ებრძვის“. 1877 წლის 30 აპრილს მათ დაიკავეს ქ. ბაიაზეთი, შემდეგ – ქ. არტაანი. აქ ბრძოლებში თავი ისახელეს მუსხელიშვილისა და ამირეჯიბის სამხედრო ნაწილებმა. არტაანის ბრძოლაში გამარჯვების შემდეგ არტანუჯისა და ართვინის გავლით გზა ბათუმისკენ იხსნებოდა, მაგრამ კავკასიის არმიის სარდლობამ პირველი რიგის ამოცანად დასახა ყარსის ციხესიმაგრის დაკავება და შეუტია ამ მიმართულებით. ბათუმზე შეტევა ოზურგეთის მხრიდანაც მიმდინარეობდა. აღებულ იქნა მუხა-ესტატე და ხუცუბანი. ივნისში დიდი ბრძოლა გაიმართა ციხისძირთან. მაგრამ აქ გამარჯვება თურქებს დარჩათ. თურქეთმა ამავე პერიოდში შავი ზღვით დესანტი გადმოსხა გუდაუთაში და სოხუმს შეუტია. სოხუმის მიდამოებში მოხდა გადაწყვეტი ბრძოლა. აქ მტერი დაამარცხა გენერალმა ალხაზიშვილმა რუს-ქართველთა ჯარით. თურქებისგან მან მალე გაწმინდა აფხაზეთის ტერიტორია.

1877 წლის 17-18 ნოემბერს კავკასიის ფრონტის ჯარებმა თურქებს გამოსტაცეს ყარსის ციხესიმაგრე. ეს იყო დიდმნიშვნელოვანი გამარჯვება, რომელიც არსებითად წყვეტდა ამ ფრონტის ბედ-იღბალს. მით უმეტეს, რომ შეტევა წარმოებდა არზრუმის მიმართულებითაც. ბათუმისთვის სამხედრო ოპერაციები ცვალებადი წარმატებით მიმდინარეობდა. რუსეთის არმიის წარმატებებმა ბალკანეთში და კავკასიის სამხრეთ ასპარეზზე (ყარსი არტანი, არზრუმი), ადგილობრივი მოსახლეობის მხარდაჭერამ და შერიგ ხიმშიაშვილის (ზემო აჭარის მმართველი) ეროვნულმა პოზიციამ ბევრად განსაზღვრა აჭარისა და ქ. ბათუმის ბედი, რადგან ომის დამთავრების დროსაც ქობულეთის რაზმის ჯარები კვლავ ციხისძირთან იდგნენ, ბათუმის გათავისუფლება იარაღით არ მოხერხდა, ამიტომ იყო, რომ მიუხედავად სან-სტეფანოს 1878 წლის 3 მარტის ხელშეკრულებით რუსეთზე სამხრეთ-საქართველოს და დასავლეთ სომხეთის ტერიტორიების (ქალაქები არტანი, ყარსი, ბათუმი) მიკუთვნებისა, თურქეთი ევროპის კონგრესის გადაწყვეტილების მიღებამდე არ ათავისუფლებდა ბათუმს (დიასამიძე, 2009: 22). დეკემბერში კავკასიის არმიის ნაწილები შეიჭრნენ შავშეთში, 16 დეკემბერს დაკავებულ იქნა არტანუჯი. ომის საბოლოო ბედი ბალკანეთის ფრონტმა გადაწყვიტა. პლევნას ციხესიმაგრის აღების შემდეგ რუსეთის ჯარებმა გადალახეს ბალკანეთის მთები და საომარი ოპერაციები გააჩარეს ბალკანეთის ტერიტორიაზე. თურქთა არმიებმა სასტიკი მარცხი განიცადეს. რუსეთის არმია კონსტანტინოპოლს მიუახლოვდა. თურქეთმა ზავი ითხოვა.

1878 წლის 19 თებერვალს (3 მარტს) სტამბოლთან ახლოს დაბა სან-სტეფანოში რუსეთსა და ოსმალეთს შორის დაიდო საზავო ხელშეკრულება. ამ ხელ-

შეკრულებამ შვება მოუტანა ბალკანეთის ხალხებს. ოსმალეთის წინააღმდეგ მებრძოლმა ჩერნოგორიის სამთავრომ დამოუკიდებლობა მიიღო; დამოუკიდებლობა მოიპოვა სერბიის სამთავრომაც; დამოუკიდებელი გახდა რუმინეთი; ბულგარეთმა მიიღო თვითმმართველობა. მართალია, ბულგარეთს ოსმალეთისთვის ხარკი უნდა ეხადა, მაგრამ ბულგარეთის მთავრობა ქრისტიანული იქნებოდა (*Сборник договоров., 1952:160-164*).

სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულების მეცხრამეტე მუხლი ეხებოდა საქართველოს ისტორიულ ტერიტორიას. ამ მუხლის ძალით ოსმალეთს რუსეთისთვის ომის დროს დაკავებული ტერიტორიების უკან დაბრუნების სანაცვლოდ ფული უნდა გადაეხადა. იმ ტერიტორიათა შორის, რომელიც რუსეთს დადგენილი საფასურის გადახდის შემდეგ ოსმალეთისთვის უნდა დაებრუნებინა იყო: არდაგანი (არტაანი), ყარსი, ბათუმი, ბაიზეთი და ტერიტორია სოღანლულამდე. საზავო ხელშეკრულების იგივე მეცხრამეტე მუხლში დაწვრილებით იყო აღწერილი ზემოთ ხსენებული ტერიტორიის საზღვრები.

გერმანიის კანცლერმა, ოტო ედუარდ ლეოპოლდ ფონ ბისმარკმა (1815-1898), საერთო-ევროპული კონგრესის ჩატარების იდეა წამოაყენა, რაზეც ევროპული სახელმწიფოების მთავრობებისგან თანხმობა მიიღო.

საერთო-ევროპული კონგრესის მოწვევამდე შედგა რუსეთ-ინგლისის საიდუმლო შეთანხმება, რომელმაც განსაზღვრა სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულების გადასინჯვის პირობები. შეთანხმებას 1878 წლის 18 მაისს მოაწერეს ხელი ლონდონში. ლონდონის შეთანხმების მე-18 მუხლში აღნიშნულია: ინგლისი თანახმა იყო რუსეთს მიეღო ბათუმი და შეენარჩუნებინა სომხეთის დაპყრობილი ტერიტორია, მაგრამ შემდგომში ოსმალეთის ხარჯზე რუსეთის ტერიტორია არ უნდა გაზრდილიყო.

1878 წლის 1 (13) ივლისს რუსეთმა, გერმანიამ, ავსტრია-უნგრეთმა, საფრანგეთმა, ინგლისმა, იტალიამ და ოსმალეთმა ბერლინში ხელი მოაწერეს ხელშეკრულებას (ტრაქტატს).

ბერლინის ტრაქტატი შეეხო საქართველოს ისტორიულ ტერიტორიას. ტრაქტატის 58-ე მუხლში აღნიშნული იყო, რომ ოსმალეთი რუსეთს უთმობდა: არტაანს (არდაგანს), ყარსსა და ბათუმს (პორტითურთ), ასევე, მთელ ტერიტორიას, რომელიც მდებარეობდა რუსეთ-ოსმალეთის ძველ საზღვარსა და სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულებით დადგენილ ახალ საზღვარს შორის. ბერლინის ტრაქტატის 58-ე მუხლში დაწვრილებით იყო აღწერილი რუსეთ-ოსმალეთის საზღვარი აზიაში, რომელიც, ძირითადად, ემთხვეოდა სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულების მე-19 მუხლით დადგენილ საზღვარს. 59-ე მუხლში აღნიშნული იყო, რომ რუსეთი ბათუმის პორტო-ფრანკოდ (თავისუფალ ნავ-

სადგურად) გამოცხადებას დაეთანხმა უმეტესად კომერციული მოსაზრებით. ბერლინის ტრაქტატის მე-60 მუხლის ძალით სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულებით რუსეთისთვის გადაცემული ალაშკერტის ველი და ქალაქი ბაიაზეთი უბრუნდებოდა ოსმალეთს (*გურული, 2018: 388*).

რუსეთის მიერ ბათუმის დაკავება და არზრუმის თურქებისადმი გადაცემა 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის უკანასკნელი აქტი იყო.

ყარსისა და ბათუმის ოლქიდან გადასახლებულთა რიცხვი დაახლოებით 140 ათას კაცს შეადგენდა. 1877-1878 წლების კამპანიას დიდი პროგრესული მნიშვნელობა ჰქონდა, ამიტომაც არის, რომ ინტერესი ამ მოვლენისადმი დღესაც ასე დიდია (*გოგოლიშვილი, 2013: 8-9*).

ქართული საზოგადოებრიობა მხურვალედ მიესალმა თურქთა უღლისგან აჭარის გათავისუფლებას. ეს უდიდესი პოლიტიკური აქტი დიდი ზარ-ზეიმით აღინიშნა ბათუმში, თბილისში და სრულიად საქართველოში.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

ბენდიანიშვილი, 1999: – ბენდიანიშვილი ა., „საქართველოს ისტორია – 1801-1921“, თბილისი, 1999.

გურული, 2018: – გურული ვ., საქართველოს ახალი ისტორია (1801-1918), წიგნი II, გამომცემლობა „ქართული უნივერსიტეტი“, თბილისი, 2018,

გოგოლიშვილი, 2013: – გოგოლიშვილი ო., „რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომი და ქართველები“ (აჭარის დედასამშობლოსთან დაბრუნების 135 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო კონფერენციის მასალები), გამომც. „უნივერსალი“, თბილისი, 2013.

დიასამიძე, 2009: – დიასამიძე ბ., „ბათუმის საკითხი XVIII –XIX საუკუნეების რუსეთ-თურქეთის ომებში“, კრ.: „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო მეზობელ სახელმწიფოთა გეოპოლიტიკური ინტერესების კონტექსტში“ (აჭარის დედასამშობლოსთან დაბრუნების 130 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები), გამომც. „შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, ბათუმი, 2009.

„ივერია“, 1877: – გაზ. „ივერია“, 1877 წლის 16 აპრილი, №7.

კარალიძე, 2009: – კარალიძე ჯ., „1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომი და ქართველი საზოგადოებრიობა“, კრ.: „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო მეზობელ სახელმწიფოთა გეოპოლიტიკური ინტერესების კონტექსტში“ (აჭარის დედასამშობლოსთან დაბრუნების 130 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები), გამომც. „შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, ბათუმი, 2009.

სინ, 1970: – „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“, V, თბილისი, 1970.

Сборник договоров., 1952: – «Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917». Москва, 1952.

Teimuraz Akhalmosulishvili

(Telavi, Georgia)

For the Issue of the Return of Ajara to Motherland

Abstract

The problem concerns the Russo-Turkish war of 1877-1878, which took place mainly on two fronts - on the Balkan Peninsula and Transcaucasia. After the defeat in the Crimean War, Russia was prepared to face this Russo-Turkish war. The participation of Georgians (militia and people's army) in military operations, which achieved great success on both fronts, is particularly noteworthy.

Georgia's active involvement in this war served one main purpose - the return of historical territories, which were legally signed by the Berlin Armistice Treaty, and based on this treaty, Adjara joined Mother Georgia. It was an important political act that has a special place in the history of Georgia.

**სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება ბათუმსა და შემოგარენში
XIX საუკუნის 40-50-იანი წლების მიჯნაზე
(ბრიტანეთის ვიცე-კონსულის – ჰოლმის ცნობების მიხედვით)**

აბსტრაქტი: 1846 წლის ივნისიდან 1852 წლის დეკემბრამდე (საკონსულოს გაუქმებამდე) ბათუმში დიდი ბრიტანეთის ვიცე-კონსულის თანამდებობაზე იმყოფებოდა უილიამ რიჩარდ ჰოლმსი, რომელმაც საინტერესო ცნობები შემოგვინახა აღნიშნული პერიოდის ბათუმისა და მისი შემოგარენის შესახებ. მიუხედავად ახალგაზრდული ასაკისა (დანიშნვის დროისთვის ის სულ რაღაც 24 წლის იყო), მას ყურადღების მიღმა არ დარჩენია მის სამანდატო ტერიტორიაზე სოციალ-პოლიტიკური ცხოვრების არც ერთი მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი მომენტი.

ჰოლმის ცნობებში გადმოცემულია მეტად საინტერესო და საყურადღებო საკითხები – მხარის მმართველობა, ურთიერთობა იერარქიული კიბის სხვადასხვა საფეხურზე მდგომ თანამდებობის პირთა შორის, მოსახლეობასთან ურთიერთდამოკიდებულება, ხალხის უკმაყოფილების მიზეზები, მღელვარებები და აჯანყებები, თანზიმათით შემოღებული ახალი წესრიგის რეალურ ცხოვრებაში გატარების რეგიონული თავისებურებები, ლაზისტანში დისლოცირებული სახმელეთო და საზღვაო სამხედრო ძალები, ტიფის გავრცელება და ვითარება საზოგადოებრივი ჯანდაცვის კუთხით, ბათუმის საპატიმროს მდგომარეობა და სხვა.

ჰოლმის ცნობები ბათუმის შესახებ ამოღებულია ბრიტანული საარქივო დოკუმენტებიდან, რომელთა მოძიება, შეკრება და გამოცემა უკავშირდება ჰ. გრინჰალჯისა (ლონდონი, 2003) და მ. შაშმაზის (ანკარა, 2014) სახელებს.

საკვანძო სიტყვები: ჰოლმსი, ბათუმი, ლაზისტანი, ჯორ-ჰუსეინ ბეგი, ლატიფ ფაშა.

Key words: Holmes, Batumi, Lazistan, Kor-Hussein Beg, Latif Pasha.

1846 წლის ივნისის თვეში ბათუმში დიდი ბრიტანეთის ვიცე-კონსულის თანამდებობაზე დაინიშნა 24 წლის უილიამ რიჩარდ ჰოლმსი, რომელმაც ჩაა-ნაცვლა ფრედერიკ გუარაჩინო, რომლის დროსაც, 1840 წელს, აქ ფუნქციონირება დაიწყო ბრიტანეთის პირველმა დიპლომატიურმა წარმომადგენლობამ. უ. ჰოლმსი ბათუმში ჩამოვიდა და სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულებას შეუდგა 1846 წლის 11 ივნისს, რაც ჩანს 12 ივნისის მისივე ანგარიშში [Adjara

and., 2003: 266].¹ 1847 წელს იქორწინა ტრაპიზონში ბრიტანეთის საკონსულოს თარჯიმნის, დიპლომატიურ და ბიზნეს წრეებში საკმაოდ ცნობილი, ანგლოფილი კათოლიკე სომხის, პიტერ პოლ ზოჰრაბის², ქალიშვილ ადელაზე. პიტერ პოლის მეორე ქალიშვილი – ეველინა ცოლად ჰყავდა ბრიტანეთის ყოფილ კონსულოს ტრაპიზონში, იმჟამად კი ერზერუმში, ბრიტანეთის დიპლომატიური მისიის ხელმძღვანელს – ჯეიმს ბრანტს [*Wilson, 2011:13, 18*].

საინტერესოა, რომ გუარაჩინომ მას მხოლოდ საქმეები და არქივი კი არ გადააბარა, არამედ გააცნო ყველა თანამდებობის პირი, აიანი თუ სხვა მაღალჩინოსანი, რომლებთანაც, როგორც თავად გუარაჩინო წერს, 5-6 წლის მანძილზე მას ჩამოუყალიბდა საკმაოდ თბილი ურთიერთობები. გუარაჩინო გაყვა ჰოლმსს ოზურგეთშიც, სადაც მან ჰოლმსს გააცნო გენერალი ბრუსილოვი. ბათუმის უკვე ყოფილი ვიცე-კონსული იმედოვნებდა, რომ ეს კეთილგანწყობა შენარჩუნდებოდა ახალი ვიცე-კონსულის მიმართაც. როგორც ჩანს, გუარაჩინო ამ საქმეებით იყო დაკავებული რამდენიმე დღე, რადგან 1846 წლის 24 ივნისს ის ჯერ კიდევ ბათუმშია [*Adjara and., 2003: 280-281*].

ჰოლმსსაც, ისევე როგორც გუარაჩინოს, ჰქონდა უფლება დაეტოვებინა ბათუმი არაჯანსაღ სეზონზე – ივლის-აგვისტო-სექტემბერში. ირკვევა, რომ ბათუმი მან დატოვა უკვე ივნისის თვის ბოლოს, გაყვა რა გუარაჩინოს ტრაპიზონში, საიდანაც აპირებდა ერზერუმში წასვლას [*Adjara and., 2003: 284-285*].

უ. რ. ჰოლმსმა გააგრძელა ფ. გუარაჩინოს ტრადიცია. გარდა მისი ყოველწლიური სავაჭრო ანგარიშებისა, შესაძლებლობა გვაქვს, თვალი გავადევნოთ მის წერილებს ზემდგომი პირებისადმი ბათუმში ვიცე-კონსულად ყოფნის წლებში (1846-1852). წერილების უმრავლესობის ადრესატია 1842-1858 წლებში ბრიტანეთის ელჩი ოსმალეთის იმპერიაში სტრეტფორდ კანინგი, რომლის რეზიდენციაც კონსტანტინოპოლში (სტამბოლში) იყო.

თავის ერთ-ერთ პირველ წერილში ჰოლმსი გვაცნობებს, რომ უზუნოლლუ მეჰმედ ალა ჩურუქ-სუში არსებული არეულობებისა და ტრაპიზონის გუბერნატორის – ჰალილ ფაშას მითითებების შეუსრულებლობის გამო გადააყენეს ლაზისტანის მუსელიმის თანამდებობიდან და მის ნაცვლად დანიშნეს მეჰმედ ფაშა, რომელიც მონაწილეობდა საზღვრის დადგენაში ჩურუქ-სუს რაიონში. ბრიტანელი დიპლომატის ინფორმაციით, მეჰმედ ფაშა გამოირჩეოდა რუსებისადმი

¹ ბათუმის საკონსულოს დახურვის შემდეგ, 1852 წლის 23 ნოემბერს, ჰოლმსი დაინიშნა კონსულად დიარბაქირში, 1860 წელს – ბოსნიაში. გარდაიცვალა 1882 წლის 19 იანვარს.

² ზოჰრაბების ოჯახი იყო საკმაოდ ძლიერი და გავლენიანი სპარსეთის სომხეთში, საიდანაც გამოექცა ალა-მაჰმად ხან ყაჯარის რეპრესიებს და დასახლდა კუნძულ მალტაზე. აქ პიტერ პოლი გახდა ნატურალიზებული ინგლისელი [<https://plants.jstor.org/stable/5555/al.ap.person.bm000154758>].

კეთილგანწყობით და რუსეთის ხელისუფლება ტრაპიზონში საკუთარი კონსულის საშუალებით ცდილობდა მისთვის ამ თანამდებობის მოპოვებას [Adjara and., 2003: 268-272]. ჰალილ ფაშას ახალი მუსელიმისთვის დაუვალებია, რომ მის იურისდიქციაში შემავალი რეგიონიდან აეკრიფა სალიანი³ დაახლოებით 30 ათასი პიასტრით მეტი, ვიდრე იღებდნენ მანამდე მისი წინამორბედები [Adjara and., 2003: 268-272].

ამავე წლის 18 ივნისის წერილით სტრეტფორდ კანინგისადმი ირკვევა, რომ ჰოლმსი იმყოფებოდა ჩურუქ-სუსა და ოზურგეთში. იგი შეხვდა მეჰმედ ფაშას, რომელმაც ძალიან თბილად მიიღო და ყოველგვარ დახმარებას შეჰპირდა. დიპლომატის დაკვირვებით, ახალი ხელმძღვანელი ცდილობდა ჩურუქ-სუსში წესრიგის დამყარებას და პირველი, რაც გააკეთა, იყო განცხადება ყველა დამნაშავეს შეწყალების თაობაზე, ვინც ნებაყოფლობით ჩაბარდებოდა. ურჩების მიმართ კი ატარებდა აქტიურ ღონისძიებებს მათ დასაკავებლად [Adjara and., 2003: 273-279].

თუმცა, მეჰმედ ფაშას დიდხანს არ დასცალდა. რამდენიმე თვეში ის გადაიყვანეს რიზეში და ლაზისტანის მუსელიმის თანამდებობაზე განაწესეს სელიმ ბეგ ჩათიროღლუ. ჰოლმსის ინფორმაციით, მეჰმედ ფაშას თავად უთხოვია რიზეში გადაყვანა, რადგან მას, როგორც მდიდარ ადამიანს, ერჩივნა, ყოფილიყო უფრო მშვიდ ადგილას, ვიდრე მუდმივ დაძაბულობაში. დიპლომატს შესაძლებლობა მიეცა, გასცნობოდა ახალ მუსელიმს, რომელიც იყო ბათუმის აიანთა წრიდან. მისი შეფასებით, ახალი ხელმძღვანელი მოწოდებული იყო წესრიგის დასაცავად, თუმცა, გავრცელებული ხმები მის შესაძლებლობებს ცუდად წარმოაჩენდა [Adjara and., 2003: 287-289].

უ. ჰოლმსის სამანდატო რეგიონში ხშირად ადგილი ჰქონდა შეიარაღებულ გამოსვლებს. 1846 წელს ისევ აჯანყდა ქორ-ჰუსეინ ბეგი⁴. ბრიტანეთის ახალი კონსული ჰოლმსი წერს, რომ ხელისუფლებას სასწრაფო ზომები მიუღია: „ზაფხულში აჭარაში ქორ-ჰუსეინ ბეგის წინააღმდეგ მიმართულმა ექსპედიციამ კარგი გავლენა მოახდინა ამ უბნისა და მისი სამეზობლოს სიმშვიდესა და უსაფრთხოებაზე, რაც მას აქამდე არასოდეს ჰქონია. ახლა გზებზე გადაადგილება შე-

³ სალიანი – გადასახადი, რომელიც აჭარაში ოსმალთა ბატონობის დროს სანჯაყის, კაზისა და ნაჰიეს ადმინისტრაციული ხარჯების დასაფარად იყო გამოიხნული.

⁴ იგი იყო სელიმ ხიმშიაშვილის შვილი. ამ გვარს დიდი გავლენა ჰქონდა ოსმალთა საქართველოში. პირველად იგი ოსმალეთის ხელისუფლებას დაუპირისპირდა 1840 წელს. პ. უმიკაშვილის ცნობით, სელიმის უფროსი შვილის – აჰმედ ბეგის გარდაცვალების შემდეგ აჭარის გამგებლობა და გვარის წინამძღოლობა წილად ხვდა სწორედ ქორ-ჰუსეინ ბეგს, რადგან აჰმედის ვაჟი, შერიფი, მაშინ ჯერ კიდევ მცირეწლოვანი იყო. იგი „ყოველ ღონისძიებას ხმარობდა, ოსმალთა წესების შემოტანა დაებრკოლებინა. „ხალხში ბევრს საკვირველ ამბებსა ლაპარაკობენ იმაზე, როგორც უშიშარ რაინდზე,“ – გვაუწყებს გაზეთი [„ივერია“, №13, 1877].

სადღებელია სრულიად უსაფრთხოდ...“ თუმცა, ბათუმში ჯარების თავმოყრას ვაჭრობის შეფერხება გამოუწვევია: აქ ჩამოსულმა ჯარისკაცებმა სოფელსა და ბაზარს მიაყენეს ზიანი, რაც დაახლოებით 1,200 ფუნტად იქნა შეფასებული [Şaşmaz, 2014: 154-156]. მაღაზიების თითქმის ნახევარი და საკონსულოსთან არსებული შენობების ნაწილი განადგურდა ან დაიწვა. გაფუჭდა სიმინდის მოსავალიც [Adjara and., 2003: 287-289].

რა თქმა უნდა, ასეთი უწყესრიგობის პირობებში, ოსმალეთის ხელისუფლება ვერ ახერხებდა ლაზისტანიდან ჯარის მობილიზებას, რაზეც წერს ჰოლმსი თავის წერილში 1846 წლის 24 ივნისს. მისი ინფორმაციით, ყველა შედარებით ახალგაზრდა მამაკაცი ტყეში იყო გაქცეული [Adjara and., 2003: 282-283].

ჰოლმსის აზრით, ბათუმის დამშვიდება და უსაფრთხოების განცდა განპირობებული იყო რამდენიმე ფაქტორით: „ოსმან ფაშას⁵ გარდაცვალების შემდეგ, ქვეყანა თანდათანობით დამშვიდდა, მოიშორეს ბევრი ცუდი პიროვნება; ცხოვრება და ქონება ახლა შედარებით უსაფრთხოა... ბათუმის გარშემო მდგომარეობის გაუმჯობესება, ასევე, დიდწილად, აიხსნება აქ ბრიტანეთის ვიცე-საკონსულოს დაარსებით. ბეგებმა და მმართველებმა იცოდნენ რა, რომ მათი ქმედებების შესახებ ინფორმაცია კონსტანტინოპოლს მიეწოდებოდა და ჩადენილი დანაშაული დაუსჯელი არ დარჩებოდა, ისწავლეს დაფიქრება თავიანთი საქციელის შესახებ შედეგებზე. ამგვარად, ევროპული ხელისუფლების არსებობა იყო ერთგვარი კონტროლი უსამართლობისა და ჩაგვრის წინააღმდეგ“ [Şaşmaz, 2014: 154-156].

უ. ჰოლმსი საინტერესოდ მსჯელობს თანზიმათთან დაკავშირებით. იგი წერს, რომ ლაზისტანის სანჯაყში თანზიმათი გამოცხადდა 1847 წლის მაისის ბოლოს და პირველი თვეების მანძილზე მას ფორმალური ხასიათი ჰქონდა. მისი აზრით, ახალი წესრიგის შემოღებას ეწინააღმდეგებოდა როგორც მმართველი ფენა, რომელიც მასში საკუთარი კეთილდღეობის დაკარგვის საფრთხეს ხედავდა, ისე დაბალი წრის წარმომადგენლები, რომლებიც პირველს ჰყავდა შეცდომაში შეყვანილი. „ამ ველურ პროვინციებში (რომელშიც ჰოლმსი ტრაპიზონის საფაშოს გულისხმობს) დაბალი სოციალური ფენების მიმართ სულთნის მთავრობის კეთილი ზრახვების განსახორციელებლად ადგილობრივი ბეგები მთლიანად უნდა იქნან გაძევებული ქვეყნიდან და მათ ადგილას უნდა გაიგზავნონ უანგარო, კეთილსაიმედო და განათლებული ადამიანები, წინსვლის სურვილით გამსჭვალულნი და კარგი ანაზღაურებით, რათა არ მიჰყონ ხელი გამომ-

⁵ ოსმან ფაშა ჰაზინადაროღლი XIX საუკუნის 10-იან წლებში ფოთის ციხისთავისა და გონიოს სანჯაყბეგის – სულეიმან ფაშას შვილია. ტრაპიზონის ვალი გახდა 1829 წელს და ამ თანამდებობაზე ყოფნისას გარდაიცვალა 1841 წელს [ქსაბი, 2012:144].

ძალველობას. ქვეყნიდან ბეგების გამეგება არის უპირველესი აუცილებლობა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ღარიბ მოსახლეობაზე მათი გავლენის, მათი ინტრიგებისა და მეამბოხე ბუნების გამო, ვერავინ შეძლებს სიმშვიდისა და წესრიგის შენარჩუნებას“, – წერს ბრიტანელი დიპლომატი *[Şaşmaz, 2014: 171-174]*.

მომდევნო წლის ანგარიშში ჰოლმსი აგრძელებს იგივე თემას, რომ უკმაყოფილება არეულობაში გადაიზარდა. „მიზეზი იყო მხოლოდ ის, რომ სარგებლის ნაცვლად, თანზიმათი ხალხს ზედმეტ ტვირთად ექცა, რადგან მან დააკისრა ათ-პროცენტიანი გადასახადი პროდუქტზე, ადგილობრივი ხელისუფლების სასარგებლოდ დაკისრებული ძველი გადასახადისგან გათავისუფლების გარეშე. მაგრამ სირთულე მხოლოდ ამაში არ მდგომარეობდა. მათმა მმართველებმა, გარკვეული თანხის სანაცვლოდ მიიღეს გადასახადის შეგროვების უფლება, ხოლო ბოლო დროს ხალხისგან მოითხოვდნენ ამ თანხის გაორმაგებას მათ შემოსავლებთან ყოველგვარი პროპორციის გარეშე“. ჰოლმსი გამოდის ფიქსირებული გადასახადების მომხრედ: „ამით გაიზრდება სახელმწიფოს შემოსავალი და უფრო გაუმჯობესდება ხალხის მდგომარეობა, რადგან მათ, ალბათ, მოუწევთ გაცილებით ნაკლები თანხის გადახდა, ვიდრე მათ სძალავენ თავიანთი მუდირები, რომლებიც მდიდრებიან როგორც მთავრობის, ისე მოსახლეობის ხარჯზე. როდესაც მოსახლეობა გააცნობიერებს, რომ მან უნდა გადაიხადოს თანხა, თავისი მდგომარეობის შესაბამისად, რაც ნამდვილად მიდის მთავრობაში და არა მათი ადგილობრივი მმართველების ჯიბეებში, დარწმუნებული ვარ, რომ მას ყოველთვის რეგულარულად და ხალისით გადაიხდის“ *[Şaşmaz, 2014: 189-191]*.

1848 წელს დაწყებული უკმაყოფილება და არეულობები რეგიონში გაგრძელებულა 1849 წლის გაზაფხულამდე. „მაისის შუა რიცხვებში, გალიფ ეფენდი გაიგზავნა კონსტანტინოპოლიდან, როგორც ლაზისტანის კაიმაკამი... დიდი ტაქტიკითა და დაპირებებისა და მუქარის გონივრული გამოყენებით მან შეძლო მოსახლეობის დამშვიდება და შეარიგა მრავალი პარტია, რომლებიც დიდი ხანია ერთმანეთთან სასიკვდილო მტრობაში იმყოფებოდნენ... მან ერთმანეთის მიყოლებით დააპატიმრა ახლომახლო ადგილებში რამდენიმე მეამბოხე პერსონა და შეაშინა მრავალი სხვა... ხალხის დარწმუნებით, რომ ბათუმში რეგულარული ჯარები შემოვიდოდა, მოხერხდა რამდენიმე თვის განმავლობაში სიმშვიდის შენარჩუნება. მაგრამ მალე, დაინახეს რა, რომ არც ერთი ჯარისკაცი არ გამოჩნდა და, ფაქტობრივად, ცალკეულ ინდივიდებს მხოლოდ შიშში ჰყავდათ ისინი, ეჭვი შეიტანეს გალიფ ეფენდის ნათქვამში. თუმცა, მისი გამეგების მცდელობა ჩავარდა, როდესაც მთავრობამ სამხედრო ბატალიონი გამოგზავნა ბათუმში. დაახლოებით ამავე დროს სამხედრო გემები შემოვიდა ქალაქში და, კაიმაკამის სიტყვის შესაბამისად, ამ ძალის გამოჩენით გამოწვეული შიშის გამო,

აღდგა სიმშვიდე და უსაფრთხოება, რომელიც ასე სჭირდებოდა ბათუმსა და მის მეზობელ რაიონებს“ *[Şaşmaz, 2014: 189-191]*.

ახალი კაიმაკამის წარმატებამ გააღიზიანა ტრაპიზონის გამგებელი, რომელსაც მასთან, სხვადასხვა მიზეზის გამო, ჰქონდა პირადი შეუთავსებლობა მისი დანიშვნის პირველივე დღიდან. ფაშა იმედოვნებდა, რომ ლაზისტანში უკმაყოფილების გამოწვევის გზით მიაღწევდა გალიფ ეფენდის თანამდებობიდან გათავისუფლებას, ამიტომაც პროვინციის სხვადასხვა რაიონში მუდმივად ნიშნავდა ისეთ მუდირებს, რომლებიც აბსოლუტურად არ შეესაბამებოდნენ თანამდებობებს და ავალდებულებდა მათ, რომ დაერღვიათ მათი იურისდიქციის ქვეშ მყოფი ადგილების სიმშვიდე და ყველანაირად დაპირისპირებოდნენ კაიმაკამის ადმინისტრაციას, – აღნიშნავს ვიცე-კონსული *[Şaşmaz, 2014: 203-206]*.

აღნიშნული დაპირისპირება გაგრძელდებულა 1851 წლის პირველ ნახევარშიც. „ბოლოს და ბოლოს, – წერს ჰოლმსი, – პორტა მივიდა ბრძნულ აზრამდე, რომ გარკვეულწილად შეცვალოს ქვეყნის შერყეული მდგომარეობა, ლაზისტან⁶ ტრაპიზონისგან დამოუკიდებელ საფაშოდ გადააქცია და ამ თანამდებობაზე ლატიფ ფაშა დაასახელა. იგი გვიან, არაჯანსაღ სეზონში ჩამოვიდა, მაგრამ ყველაფერი გააკეთა მხარის წესრიგში მოსაყვანად და აშკარად მიაღწია წარმატებას...“ *[Şaşmaz, 2014: 223-225]*. თუმცა, მომდევნო წლის ანგარიშით ვიგებთ, რომ მისმა არასათანადო საქციელმა გამოიწვია მოსახლეობის დიდი უკმაყოფილება, რის გამოც ლატიფ ფაშას დაატოვებინეს თანამდებობა *[Adjara and., 2003: 450-459]*. მაისის ბოლოს მღელვარება გადაიზარდა აჯანყებაში, რომელიც გრძელდებოდა თითქმის წლის ბოლომდე. აჯანყების მიუხედავად, ბრიტანელ დიპლომატს ლაზისტანის ცალკე საფაშოს ჩამოყალიბება კარგ გადაწყვეტილებად მიაჩნია და აღნიშნულ არეულობას მას არ უკავშირებს: „ლაზისტანის გამოყოფა ტრაპიზონის საფაშოსგან მე შესანიშნავ ღონისძიებად მიმაჩნია ამ პროვინციის უკეთესი მმართველობისთვის. რაც უფრო სრულყოფილია განცალკევება, მით – უკეთესი. ამ წლის არეულობები, ვფიქრობ, არ წარმოადგენს ამ ღონისძიების არაეფექტურობის მტკიცებულებას და მთლიანად აიხსნება გუბერნატორად გაგზავნილი კაცის არაგონივრული საქციელითა და მისი სუსტი ხასიათით“ *[Adjara and., 2003: 450-459]*.

საინტერესოა, რომ აქვე, ჰოლმსის ანგარიშში, ვპოულობთ ინფორმაციას ლაზისტანში დისლოცირებული სახმელეთო და საზღვაო სამხედრო ძალების შესახებ. მისი თქმით, იგი არ შეცვლილა და იგივეა, რაც გასულ წელს: ჩურუქ-სუს ქვეითი ბატალიონი და ორი მცირე ხომალდი ბათუმში *[Adjara and., 2003: 450-459]*.

⁶ იგულისხმება ლაზისტანის სანჯაყი ცენტრით ბათუმში.

1851 წლის ანგარიშში ჰოლმსი მოკლედ ეხება ტიფის გავრცელებას რეგიონში [*Şaşmaz, 2014: 223-225*], 1852 წლის 16 იანვრის წერილში სტრეტფორდ კანინგისადმი, იგი საგანგებოდ ჩერდება ამ საკითხზე. როგორც ირკვევა, 1851 წლის დეკემბრის დასაწყისში ჩაქვში, ერთ ოჯახში გარდაცვლილა 5 თუ 6 სული. მსგავსი შემთხვევები რეგიონში არ ყოფილა იშვიათობა. ხელისუფლებამ დაიჭირა თადარიგი და აქ მოავლინა ექიმები ბართოლომეი და დომეიერი. ბრიტანელი დიპლომატი იმაზე წუხს, რომ ამ სიტუაციაში შეფერხდებოდა ვაჭრობა საქართველოსთან და ცდილობს, ახსნას ამ დაავადების გავრცელების მიზეზი. „აქ სახლები ტყეშია მიმოფანტული და ერთმანეთისგან საკმაოდ დაცილებულია, – წერს იგი, – ესაა პატარა, ბინძური ქოხები, სადაც უკიდურეს გაჭირვებაში ცხოვრობს ხუთიდან ათამდე სული. ზაფხულში, მთელი ოჯახი შეიძლება დაავადდეს მალარიით. მათ არ აქვთ სამედიცინო დახმარება და სათანადო კვება. უყურადღებობის გამო დაავადება საბოლოოდ ხდება ჩვეულებრივი ტიფი, და რადგან ისინი მალე უძლურდებიან და ვერ შველიან ერთმანეთს, მთელი ოჯახი იღუპება სწრაფად, ერთი-მეორის მიყოლებით. თუ გარდაცვალებებს შორის არც ისე მცირე დროა, იგი შეუმჩნეველი რჩება, მაგრამ, რადგან ამ შემთხვევაში ეს მოხდა უსწრაფესად, ამან მიიქცია ყურადღება. ასეთი შემთხვევები აქ თითქმის ყოველწლიურად ხდება. თუმცა, წელს უფრო მეტია, ვიდრე ჩვეულებრივ, რაც გამოწვეულია უჩვეულო გვალვითა და ადრეული შემოდგომით“ [*Adjara and., 2003: 310-316*].

ჰოლმსი გვაწვდის ცნობებს ბათუმის საპატიმროს მდგომარეობის შესახებ. როგორც ის წერს, ადრე, როცა რეგიონი არ იყო ცალკე გამოყოფილი, პატიმრებს ტრაპიზონში გზავნიდნენ, ახლა კი ციხე ადგილზეა მოწყობილი: იგი წარმოადგენს პატარა, ბინძურ, ნესტიან ოთახს პირველ სართულზე, რომელიც ცუდად ნიავედება, რის გამოც ბევრი პატიმარი გარდაიცვალა, დანარჩენები კი საშინელ მდგომარეობაში არიან. დიპლომატი გამოხატავს სურვილს, რომ უნდა აშენდეს სათანადო შენობა, დაინიშნოს საკარანტინო ექიმი მცირე ხელფასით და შესაბამისი მედიკამენტებით, პატიმრების ჯანმრთელობის მონიტორინგისთვის [*Adjara and., 2003: 317-319*].

როგორც ჩანს, ჰოლმსის აქტიურობამ შედეგი გამოიღო. 1852 წლის მარტის თვის ბოლოს ფაშამ მიიღო ბრძანება კონსტანტინოპოლიდან პატიმრებისთვის სხვა შენობის მოძიების ან ახლის აშენების შესახებ. იმის საჩვენებლად, თუ რა მძიმე მდგომარეობაში იყვნენ პატიმრები, მას მოჰყავს ერთი შემთხვევა, დაკავშირებული ვაჭარ ჰაჯი თუფანთან. იგი ტრივიალური მიზეზით დააკავეს 20 დღით, და, მიუხედავად იმისა, რომ ნება დართეს ყოფილიყო საკანში საპატიმროს თავზე, დაავადდა ტიფით და გარდაიცვალა გათავისუფლებიდან რამ-

დენიმე დღეში. ჰოლმსს არ ჰქონდა დიდი იმედი, რომ ლატიფ ფაშა ეცდებოდა პატიმრების მდგომარეობის შემსუბუქებას და, თუნდაც მცირე დანახარჯებით, მათთვის უკეთესი პირობების შექმნას. ფაშას მოუფიქრებია მხოლოდ ის, რომ ბოლო 6 თვის მანძილზე ციხის 20-დან 40-მდე პატიმარი, ჯაჭვით ერთმანეთზე გადაბმული, ყოველდღიურად გაჰყავდათ გარეთ, პლაჟზე, თითქმის ჰოლმსის სახლის წინ. ამ შეურაცხმყოფელ და ამაზრზენ ფაქტზე ბრიტანელი დიპლომატის მითითების მიუხედავად, არაფერი შეცვლილა [Adjara and..., 2003: 317-319].

1852 წლის აპრილის ბოლოს ბათუმის შემოგარენში ვითარება დაიძაბა. დაახლოებით 20 აპრილს, რამდენიმე გავლენიანი პირი, მათ შორის ძმები სულეიმან, ოსმან და იუსუფ კეკიევები (ქიქავა?) და ჰუსეინ ალა შაჰინბაშოღლუ მივიდნენ რუსეთის კონსულ ჯიუდიჩისთან და ბრიტანეთის ვიცე-კონსულ ჰოლმსთან. მათ სთხოვეს დიპლომატებს, გადაეგზავნათ კონსტანტინოპოლში მათი საჩივარი ადგილობრივი ფაშის წინააღმდეგ, მისი ქმედებების გამო, განსაკუთრებით ქალების მიმართ და მიანიშნეს, რომ თუ ეს თხოვნა არ შესრულდებოდა, მალე მთელი ქვეყანა ფეხზე დადგებოდა. დიპლომატებმა უარი თქვეს თხოვნის შესრულებაზე და აუხსნეს მათ, რომ უმჯობესი იქნებოდა, მიემართათ პირადად ფაშისთვის. მას შემდეგ, რაც ფაშას მისწვდა ინფორმაცია, მან გადააყენა 2-3 პასუხისმგებელი მოხელე და განაცხადა სხვა საჭირო ზომების მიღების შესახებაც. თუმცა, ამან არ დააკმაყოფილა მომჩივანი მხარე. დიპლომატებისა და ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენლების რჩევის მიუხედავად, ზემოაღნიშნულმა პირებმა ქალაქგარეთ შეკრიბეს 50-მდე შეიარაღებული კაცი და განაცხადეს, რომ მათ დააკმაყოფილებდათ მხოლოდ ფაშას გადადგომა. თავის მხრივ, ფაშამ თავისთან მიიწვია სულეიმან ალა კეკიევა და ჰუსეინ ალა შაჰინბაშოღლუ, რომლებიც იყვნენ მეჯლისის წევრები და შესთავაზა, რომ დაბრუნებოდნენ თავიანთ საქმიანობას. თუმცა, მათ მიწვევა არ მიიღეს და განაცხადეს, რომ ბათუმში არ მივიდოდნენ, ვიდრე თავიანთ პეტიციაზე არ მიიღებდნენ პასუხს ცენტრიდან. ფაშამ დაიჭირა თადარიგი მემზოხეთა დასაკავებლად, თუმცა, ამ უკანასკნელთა რიცხვი იზრდებოდა [Adjara and..., 2003: 335-344]. ჰოლმსის ცნობით, კეკიევა და შაჰინბაშოღლუ ხშირად ხელმძღვანელობდნენ ასეთ უწყესრიგობას. ამ შემთხვევაში, როგორც ჩვეულებრივ, ისინი მოქმედებდნენ თავიანთი მერკანტილური მისწრაფებებით. კეკიევები ყელამდე მთავრობის ვალებში იყვნენ ჩაფლული და იმედოვნებდნენ რა, რომ ფაშის ჩამოგდებით დროებით თავს დაადწევდნენ ვალის დაფარვის ვალდებულებას, ცდილობდნენ ხალხის უკმაყოფილების გამოყენებას და მათ აჯანყებას. თუმცა, ხალხის მასა, რომელმაც დაინახა კონსულებისა და ხელისუფლების სხვა წარმომადგენლების უარყოფითი რეაქცია მათი ქმედებების მიმართ, არ იჩენდა აქტიურობას. ბრიტანელი

დიპლომატი იმედოვნებდა, რომ ფაშა მიიღებდა შესაბამის ზომებს. მისი აზრით, კეკიელების მთელი ოჯახის და შაჰინბაშოღლუს სამაგალითო დასჯა და მათი ქვეყნიდან გასახლება ძალიან კარგ შედეგს მოიტანდა [იხვე].

მაისის დასაწყისში ჯარი დაიდრა მემბოხეების წინააღმდეგ. ამის გაგებისთანავე კეკიევას თანამებრძოლები დაიშალნენ საკუთარ სახლებში. აჭარის მოსახლეობამ განაცხადა, რომ 40 დღის განმავლობაში გადაიხდიდა თავის წილს საერთო შესატანიდან. რაც შეეხება ლიდერებს, ჰოლმსის ინფორმაციით, სულეიმან ალა კეკიევა და ჰუსეინ ალა შაჰინბაშოღლუ კონსტანტინოპოლს გაემგზავრნენ [Adjara and., 2003: 346-348].

ჰოლმსის 1852 წლის 1 ივლისის ინფორმაციით, ჯარი ოსმან ალას მეთაურობით ისევ აჭარაში იმყოფებოდა, ფაშამ კი მიიღო ბრძანება კონსტანტინოპოლიდან, რომ დაეკავებინათ და გაესამართლებინათ დამნაშავეები. საბოლოო განაჩენს მათ კონსტანტინოპოლში გამოუტანდნენ. თუმცა, ამბოხის მონაწილენი, როგორც კი საშიშროებას გრძნობდნენ, თავს ტყეს აფარებდნენ [Adjara and., 2003: 357-358]. ოსმან ალა მხოლოდ ივნისის თვის შუა რიცხვებში დაბრუნდა ჯარით უკან, მიიღო რა გარანტია, რომ ყოფილი მემბოხეები კარგად მოიქცეოდნენ და გამოცხადდებოდნენ ბათუმში ფაშის მოთხოვნისთანავე [Adjara and., 2003: 360-361]. დაახლოებით ამავე პერიოდში ლატიფ ფაშამ მიიღო წერილი ტრაპიზონის ფაშისგან, რომ ამ არეულობის ორგანიზატორებს ეპატიათ დანაშაული, მაგრამ იმ პირობით, თუ ისინი გარკვეულ გარანტიას მისცემდნენ ხელისუფლებას, რომ მომავალში წესრიგს არ დაარღვევდნენ. ჰოლმსი უკმაყოფილო დარჩა მთავრობის მოქმედებით, რადგან ფიქრობდა, რომ ხელიდან იქნა გაშვებული არაკეთილსაიმედო პირთა თავიდან მოცილების კარგი შესაძლებლობა [Adjara and., 2003: 362-364]. ვფიქრობთ, ამ შემთხვევაში აჯანყების მეთაურებს გამოუჩნდათ გავლენიანი მფარველები ტრაპიზონში, რომლებმაც მიაღწიეს მათ შეწყალებას, თუმცა, არც ისაა გამორიცხული, რომ ხელისუფლება მოერიდა ზედმეტ გართულებას, რაც შეიძლებოდა მოჰყოლოდა დიდი გავლენის მქონე ამ პირთა დასჯას.

ამის შემდეგ ლატიფ ფაშა დიდხანს არ დარჩენილა თანამდებობაზე. 1852 წლის დეკემბრის დასაწყისში ის ჩაანაცვლეს ოსმან ეფენდით. სინანულით უნდა განვაცხადო, – წერს ჰოლმსი, – რომ ბათუმის მიმდებარე ქვეყანა ძალიან საგანგაშო მდგომარეობაშია. მკვლელობები ძალიან ხშირია და მას შემდეგ, რაც ლატიფ ფაშამ დაკარგა ყველანაირი გავლენა და გამოჩნდა, რომ საერთოდ ვერ შეძლო სიმშვიდის აღდგენა, მისი გათავისუფლება უკვე მოსალოცი ამბავი გახდა [Adjara and., 2003: 371-372].

12 დეკემბერს ჰოლმსი შეხვდა ახალ ფაშას, რომელმაც მასზე კარგი შთაბეჭდილება დატოვა [Adjara and., 2003: 373-374]. ამის შემდეგ არც ჰოლმსი დარჩენი-

ლა დიდხანს თავის თანამდებობაზე. 23 დეკემბერს მას მიუვიდა ინფორმაცია, რომ იგი დაინიშნა კონსულად დიარბაქირში, ბათუმის ვიცე-საკონსულო კი გაუქმდა [Adjara and., 2003: 378-380]. სამწუხაროდ, ჩვენს ხელთ არსებული მასალები არ გვადლევს შესაძლებლობას, გავერკვიოთ საკონსულოს დახურვის მიზეზებში. ჩვენ შეგვიძლია მხოლოდ ვივარაუდოთ, რომ იმ ეტაპზე ბრიტანეთ-მა, როგორც ჩანს, ვერ დაინახა ბათუმის განვითარების პერსპექტივა. მუდმივი არეულობა, დაძაბულობა, არასასურველი კლიმატური პირობები და ჭაობი, რომლის დრენაჟის საკითხი ვერ მოაგვარა ხელისუფლებამ, 3 თვე უმოქმედოა და ყოველივე აქედან გამომდინარე – ვაჭრობის შეზღუდული მასშტაბები იქცა პრობლემათა იმ ერთობლიობად, რის გამოც ბრიტანეთის მთავრობამ გააუქმა თავისი საკონსულო ბათუმში.

რაც შეეხება საკონსულოს შენობას. ჯერ კიდევ ფ. გუარაჩინოს დროს, სადღაც 1845 წელს გაფორმებული 16-წლიანი კონტრაქტით, ბრიტანულმა მხარემ აიღო ვალდებულება, გადაეხადა წელიწადში 1000 პიასტრი მიწის მფლობელისთვის, რომელზეც იდგა საკონსულოს ორსართულიანი შენობა (პირველი სართული – ქვის, მეორე – ხის). მიუხედავად იმისა, რომ საკონსულო გაუქმდა, ჰოლმსი 1853 წლის მაისის შუა რიცხვებშიც ბათუმშია და დაკავებულია შენობის შემდგომი ბედის გარკვევით [Adjara and., 2003: 381-384].

ბათუმის ყოფილი ვიცე-კონსული ჰოლმსი, სავარაუდოდ, ივლისის თვემდე, არაჯანსაღი სეზონის დადგომამდე, დატოვებდა ბათუმს და შენობაც ახალი ფუნქციით დაიტვირთებოდა.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

„ივერია“, №13, 1877 – გაზ. „ივერია“, 1877 წლის №13.

ქასაბი, 2012: – ქასაბი მ., „ოსმალეთის ქართველები“, სტამბოლი, 2012.

Adjara and., 2003: – Adjara and the Ottoman Empire, 1830-1878, (British Archives on the Caucasus, Georgia), Editorial Hugo Greenhalgh, Research Robert L. Jarman, “Archival Publications International,” London, 2003.

Wilson, 2011: – Wilson David, British Consular Officials in the Ottoman Empire, 2011.

Şaşmaz, 2014: – Şaşmaz M., İngiliz belgelerine göre Trabzon Vilayeti ticari raporları (Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents), 1830-1914, I, Ankara, 2014.

<https://plants.jstor.org/stable/10.5555/al.ap.person.bm000154758>.

Irakli Baramidze, Oleg Jibashvili,
Khatuna Diasamidze

**Socio-political Situation in Batumi and its Surroundings
at the Turn of the 40-50s of the XIX Century
(According to British Vice Consul Holmes)**

Abstract

From June 1846 to December 1852 (before the abolition of the consulate) William Richard Holmes was the Vice-Consul of Great Britain in Batumi, who provided us with interesting information about Batumi and its surroundings during that period. Despite his young age (he was only 24 at the time of his appointment), he did not miss a single more or less important moment of social and political life in his mandated territory.

Holmes's references include interesting and noteworthy issues such as: governance of the region, relations between officials at different levels of the hierarchical ladder, relations with the population, causes of people's dissatisfaction, riots and uprisings, regional peculiarities of the new order established by the "Tanzimat", land and naval forces deployed in Lazistan, the spread of typhus and the situation in terms of public health, the state of the Batumi prison and others.

Holmes's information about Batumi is taken from the British archival documents, which were found, collected and published by H. Greenhalgh (London, 2003) and M. Shashmaz (Ankara, 2014).

ილია ჭავჭავაძე და ბათუმის პირველი ქართული სკოლა

აბსტრაქტი: ილია ჭავჭავაძე საზოგადოებრივი ცხოვრების ასპარეზზე გამოვიდა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში. ამ დროისთვის საქართველოს ცხოვრებაში არ დარჩენილა არც ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი თუ მოვლენა, რომელსაც ამ დიდი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის კალამი არ შეხებოდეს. მისი მზერა მიჰყვოდა იყო საქართველოს ყველა კუთხისკენ, მაგრამ იგი ყველაზე მეტ ყურადღებას მაინც აქარისადმი იჩენდა და ეს შემთხვევითი არ იყო, რადგან იმ დროისთვის აჭარა თურქთა უდიდეს ქვეშ გმინავდა. ილიას მიზანი იყო აჭარის თურქთა უდიდესგან გამოხსნა და საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენა.

ეს მოხდა 1878 წლის 13 ივნისს ბერლინის ხელშეკრულების საფუძველზე.

მართალია, აჭარამ თავი დააღწია თურქთა ბატონობას და სამუდამოდ დაუბრუნდა დედასამშობლოს – საქართველოს, მაგრამ იგი განათლებით, კულტურით, ეკონომიკით დიდად ჩამორჩებოდა საქართველოს სხვა რეგიონებს. ქართულ ენაზე წერა-კითხვის მცოდნენი აქ თითქმის ჩამოივლებოდნენ. ამიტომ დიდმა ილიამ, უწინარეს ყოვლისა, მიზნად დაისახა აჭარაში ქართული სკოლის გახსნა და ადგილობრივ მკვიდრთა ეროვნული თვითშეგნების ამაღლება.

ახლად დაარსებულმა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ“ ყურად იღო დიდი ილიას მეთაურობით ქართველ განმანათლებელთა თხოვნა და 1881 წლის 12 მარტს ბათუმში გახსნა პირველი ქართული სკოლა, რომლის გახსნას დასწრებია და მგზნებარე სიტყვა წარმოუთქვამს ილია ჭავჭავაძეს. მასვე უზრუნია ამ სკოლის პირველი მასწავლებლის – ალექსანდრე ნანეიშვილის ფარული კენჭისყრით არჩევაზე. ამის შემდეგ იგი მთელი თავისი სიცოცხლის მანძილზე ყურადღებასა და დახმარებას არ აკლებდა ბათუმის სკოლას და თუ დღეს აჭარა ერთ-ერთი მოწინავე რეგიონია საქართველოში და არაფერში ტოლს არ უდებს სხვა კუთხეებს, ამაში ლომის წილი უდევს ილია ჭავჭავაძეს.

საკვანძო სიტყვები: ილია ჭავჭავაძე, წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, ბათუმის სკოლა, ალექსანდრე ნანეიშვილი.

Key Words: Ilia Chavchavadze, Literacy Spreading Society, Batumi School, Aleksandre Naneishvili.

როგორც ცნობილია, ილია ჭავჭავაძე საზოგადოებრივი ცხოვრების ასპარეზზე გამოვიდა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში. ამ დროის საქართველოს

ცხოვრებაში არ დარჩენილა თითქმის არც ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი თუ მოვლენა, რომელსაც ამ დიდი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის კალამი არ შეხებოდეს. „იქნება არც ერთს მსოფლიო გენიოსს არ ჰქონდეს იმოდენა მნიშვნელობა თავისი ერისათვის, – წერდა იაკობ გოგებაშვილი, – რამოდენაც აქვს ილია ჭავჭავაძეს საქართველოსათვის“ (*გოგებაშვილი, 1990: 141*). ვაჟა-ფშაველას აზრით კი, „ილია სამარემდის მთლიან ადამიანად დარჩა, როგორც ზოდი ოქროსი“.

ილიას მზერა მიპყრობილი იყო საქართველოს ყველა კუთხისკენ, მაგრამ იგი ყველაზე მეტ ყურადღებას მაინც აჭარისადმი იჩენდა და ეს შემთხვევითი არ იყო, რადგან იმ დროისთვის აჭარა თურქთა უღლის ქვეშ გმინავდა. ილიას მიზანი იყო აჭარის თურქთა უღლისგან გამოხსნა და საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენა. დიდმა მწერალმა თავის ირგვლივ შემოიკრიბა საქართველოს მოწინავე შვილები: დიმიტრი ყიფიანი, იაკობ გოგებაშვილი, აკაკი წერეთელი, ნიკო ცხვედაძე, გიორგი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე, სერგეი მესხი, პეტრე უმიკაშვილი, დიმიტრი ბაქრაძე, რაფიელ ერისთავი და სხვები, რომლებიც ქართველ ხალხში აღვივებდნენ ეროვნულ გრძნობებს და ამზადებდნენ მათ ზემოთ აღნიშნული საშვილიშვილო საქმის დაგვირგვინებისთვის.

მალე ამის დროც დადგა – დაიწყო რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომი, რომელშიც რუსეთის მხარეს ქართველებიც მონაწილეობდნენ. დიდმა ილიამ წინასწარ განჭვრიტა ამ ომის უდიდესი მნიშვნელობა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს, კერძოდ, აჭარის გამოხსნისთვის ბრძოლაში. იგი ღრმად იყო დარწმუნებული, რომ თუ ამ ომში რუსეთი გაიმარჯვებდა, აჭარის თურქთა უღლისგან გამოხსნა გაადვილდებოდა, მაგრამ ქართველთა შორის ზოგიერთებს ეჭვი ეპარებოდათ მაჰმადიან ქართველებთან ერთად ძმურ ოჯახში ცხოვრება. წერილში „ოსმალის საქართველო“ ილია მათ არწმუნებდა, რომ ორ ძმას შორის სარწმუნოებრივი სხვადასხვაობა სრულიად არ იყო საფიქრებელი და საჭოჭმანო, რადგან ქართველი ხალხი სხვის სარწმუნოებას ყოველთვის პატივს სცემდა და გაგებით ეკიდებოდა. პირიქით, „სხვა ქვეყანაში სარწმუნოებისთვის დევნილნი და ჩაგრულნი – აქ ჩვენში ჰპოულობდნენ მშვიდობის-მყოფელს სავანესა და სინდისის თავისუფლებასა“, – წერდა იგი (*ჭავჭავაძე, 1987: 11*). აქედან გამომდინარე, ილიამ ყველას გასაგონად თამამად განაცხადა: „არ გვაშინებს მეთქი ჩვენ ის გარემოება, რომ ჩვენს ძმებს ოსმალის საქართველოში მცხოვრებთა, დღეს მაჰმადიანის სარწმუნოება უჭირავთ, ოღონდ მოვიდეს კვლავ ის ბედნიერი დღე, რომ ჩვენ ერთმანეთს კიდევ შევუერთდეთ, ერთმანეთი ვიმძოთ, და ქართველი, ჩვენდა სასიქადულოდ, კვლავ დაუმტკიცებს ქვეყანასა, რომ იგი არ ერჩის ადამიანის სინდისს, და დიდის ხნის განშორებულს ძმას ძმურადვე მი-

იყრდენს თვალში სიხარულის ცრემლ-მორეული ქართველი“ (*ჭავჭავაძე, 1987: 11*).

ილია ჭავჭავაძისა და სხვათა ოცნება რეალობად იქცა. 1878 წლის 13 ივნისის, ბერლინის ხელშეკრულებით, მრავალტანჯული აჭარა სამუდამოდ დაუბრუნდა დედასამშობლოს – საქართველოს და ამიერიდან მისი ჭირისა და ღიბის მოზიარე გახდა. ამ მოვლენას ერთ-ერთი პირველი გამოეხმაურა ილია ჭავჭავაძე. ჟურნალ „ივერიის“ 1989 წლის იანვრის ნომერში იგი აღფრთოვანებული წერდა: „ბერლინის ხელშეკრულებამ ჩვენ ერთი დიდი სიკეთე შეგვძინა: ...ჩვენი ძმები, ჩვენი სისხლხორცი, ჩვენთან ერთად „მებრძოლი შავის ბედისა“, ჩვენის გმირების ბუდე, ჩვენის უწინდელის განათლების და სწავლის აკვანი, ჩვენი ძველი საქართველო, – დღეს ჩვენ შემოგვიერთდა...“ (*ჭავჭავაძე, 1987: 158*).

ამავე წერილში ილია საზოგადოების ყურადღებას მიაპყრობს ქართველი ინტელიგენციის მოვალეობაზე ახლად შემოერთებული ძმების წინაშე. „ეხლა ჩვენ ერთი და უდიდესი მოვალეობა გვაწევს: ძმებს ძმურად უნდა დავხვდეთ ყველგან და ყოველიფერში; უნდა იმათთვისაც ვიზრუნოთ, – როგორც ჩვენთვის, იმათთვისაც თავი გამოვიდოთ, როგორც ჩვენთვის. თუ ჭირში ვუძმეთ, ჭირში მივეშველენით, – ჩვენი ერთმანეთის დაურღვეველის კავშირის გაბმაც უეჭველია“ (*ჭავჭავაძე, 1987: 159*).

ილია ჭავჭავაძე მოუწოდებდა ქართველობას, შემწეობა აღმოეჩინა უკიდურესად გაჭირვებულ მდგომარეობაში ჩავარდნილი აჭარლებისთვის, დახმარებოდა მათ ფულით, საქმლით, ტანსაცმლით, ერთი სიტყვით, რითაც შეეძლო და ქვეყნისთვის ეჩვენებინა, რომ კაცთმოყვარეობა ქართველთა თვისებაა.

„აბა, ქართველობავ, ეხლა შენ იცი, როგორ დაანახვებ თავს შენს ახლად-შემოერთებულს ძმებსა! ეხლა შენ იცი, როგორ დაუმტკიცებ ქვეყანას მამა-პაპათ ანდერძს: „ძმა ძმისთვისა და შავ დღისთვისაო!“ ეხლა გამოჩნდება, ეს ანდერძი შენთვის ცარიელი სიტყვაა, თუ სავსე საქმეა!.. ეხლა გამოჩნდება, შენ მართოდღევანდელს დღეზედ ხარ მიბმული, თუ ხვალისთვისაც სწუხ და ჰფიქრობ!..“ (*ჭავჭავაძე, 1987: 169*).

მიუხედავად იმისა, რომ თვით საქართველოს ყველა რეგიონის მოსახლეობა დიდ ეკონომიკურ სიდუხჭირეს განიცდიდა, ილიას ეს მოწოდება ყველამ გულთან მიიტანა და გაჭირვებულ ძმებს დახმარების ხელი გაუწოდა. ამასთან დაკავშირებით მემედ აბაშიძე წერდა: „...საქართველომ თვით მოიკლო ლუკმა და ჩვენ მოგვაწვდინა სურსათ-სანოვარე, ფეხსაცმელ-ტანსაცმელი... ყველა მზად იყო, დახმარების ხელი გამოეწოდათ ჩვენთვის. ქალიშვილები, სხვა რომ არა გააჩნდათ რა, ნაწნავებს იკრეჭდნენ და ყიდდნენ ჩვენდა დასახმარებლად“ (*აბაშიძე, 1973: 45*).

მეორე დიდი უბედურება ის იყო, რომ თურქთა სამასწლიანი ბატონობის პერიოდში აჭარა მოიცვა უწიგნურობამ. ქართულ ენაზე წერა-კითხვის მცოდნე სანთლით საძებარი გახდა. ამაზე მეტყველებს 1875 წელს ერთ-ერთი ქობულეთელის პასუხი გაზეთ „დროების“ კორესპონდენტის შეკითხვაზე – „რა ახალი ამბავია თქვენშიო“. აღნიშნულ კითხვაზე ქობულეთელი პასუხობს: „რავა ჩივი, ძიავ, ქობულეთს რა ამბავი იქნება? გაზეთი არ არის, არც ვინმე რამეს კითხულობს, არც სწავლობს და არც წერს... თქვენ გაზეთების საშუალებით ახალ ამბებს გეზულობთ და ჩვენ კი ვერა. ვიშოვეთ ერთი ქართული გაზეთი, ხოლო მისი წამკითხველი ვერ ვნახეთ. ბოლოს გავიგეთ, რომ სოფელ სამებაში ყოფილან ქართულის წამკითხველნი: გულო კაიკაციშვილი და ფასიაშვილი, რომლებმაც წაგვიკითხეს გაზეთი“ (*გაზეთი, 1975: 13*).

ქართველი ხალხის სულიერ მამას, დიდ ილიას, სჯეროდა, რომ აჭარელთა კულტურული ჩამორჩენილობის აღმოფხვრასა და მათში ეროვნული სულის გამოღვიძებაში გადამწყვეტი სიტყვა სკოლას უნდა ეთქვა. მისი აზრით, სკოლა მოზარდ თაობას თვალს აუხელს, გულს კეთილად მოუმართავს და ერს „გონებითა და გულით გაღვიძებულ“ კაცს მოუმზადებს, მაგრამ იმ დროისთვის აჭარაში არცერთი ქართული სკოლა არ იყო, მეფის ხელისუფლება კი ქართული სკოლების გხსნით სულაც არ იყო დაინტერესებული, და თუნდაც გახსნილიყო სკოლები, სწავლება მათში მაინც ბავშვებისთვის გაუგებარ – რუსულ – ენაზე მიმდინარეობდა. ამიტომ ილიას აღნიშნული მდგომარეობიდან თავის დაღწევისა და ორი ძმის სულიერი შეკავშირების ყველაზე მძლავრ საშუალებად მშობლიურ ენაზე სწავლება მიაჩნდა, რასაც იგი „ჭირთა ამხსნელ სახსარს“, „კეთილდღეობის მომფენ საშუალებას“ უწოდებდა. მას ღრმად სწამდა, რომ „უდედა-ენოდ გონების გახსნა ბავშვისა ყოვლად შეუძლებელია. მაშინ სკოლა გონების გახსნის სახსარი კი არ არის, გონების დაჩაგვრისაა, გონების დახშვისაა, დათრგუნვისაა, გათახსირებისა“ (*ჭავჭავაძე, 1938: 220*).

ამრიგად, აჭარაში ქართული სკოლის გახსნა, ფრიად მნიშვნელოვანი საქმე იყო. იგი ხელს შეუწყობდა ქართველი მუსლიმანების მიერ მშობლიურ ენაზე განათლების მიღებას და მათი ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებას, მაშინ როცა, ამ სკოლის ყოფილი მოსწავლის – მემედ აბაშიძის გადმოცემით, მეფის ჩინოვნიკებმა ბათუმის ოლქის მოსახლეობის აღრიცხვის წიგნში ყველა მუსლიმანი ქართველი თურქებად მონათლეს იმ მიზნით, რომ ხელი შეეშალათ ქრისტიან ქართველებთან მათი შეკავშირებისათვის.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ქართველი განმანათლებლები, ილია ჭავჭავაძის ხელმძღვანელობით, ჩქარობდნენ აჭარაში ქართული სკოლის გახსნას და ადგილობრივ მკვიდრთა ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებას, რასაც აქაუ-

რი მცხოვრებლებიც დაბეჯითებით მოითხოვდნენ. ამის დასტურია 1878 წელს თბილისში აჭარის დელეგაციის პატივსაცემად გამართულ ბანკეტზე დელეგაციის ხელმძღვანელის, ხუსეინ ბექანაძის მიერ წარმოთქმული სიტყვა: „უფროსი ძმები ხართ, დაკარგულები დაგიბრუნდით, მოგვხედეთ და გვიპატრონეთ, გვიძმეთ და სწავლა-განათლება ჩვენშიც გაავრცელეთ, ერთგულებას კი მომავალშიც დაგიმტკიცებთ“ (*შონია, 1987: 26*).

შერიფ ხიმშიაშვილს კი უთქვამს: „განათლება სჭირდებათ, ბატონებო, იმათ (აჭარლებს – ნ. ბ.). ამდენი ახალგაზრდა კაცები ხართ, განათლებულები. წადით, გაიცანით, ზოგიც აქ მოიყვანეთ, სწავლა გამართეთ, ასწავლეთ“ (*იყო და მარად იქნება, 1978: 139*).

ახლად დაარსებულმა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ“ ყურად იღო აჭარელთა თხოვნა და 1881 წლის 12 მარტს ბათუმში საზეიმო ვითარებაში გახსნა პირველი ქართული სკოლა, რომელსაც ილია ჭავჭავაძეც დასწრებია და მგზნებარე სიტყვა უთქვამს (აღნიშნული სკოლის გახსნის თარიღის შესახებ იხ. წიგნში: ნ. ბასილაძე, ქართული პედაგოგიკის ისტორია, ბათუმი, 2013, გვ. 102).

პირველ წელს სკოლაში სიით ირიცხებოდა 28 მოსწავლე, აქედან 11 მაჰმადიანი ქართველის შვილი, რომელთა შორის იყო ერთი გოგონა – ხუსეინ აბაშიძის ქალიშვილი – ულიე (მემედ აბაშიძის ბიძაშვილი), რომლის ჩარიცხვამ „გიაურების“ სკოლაში უარყოფითი გამოხმაურება პოვა მუსლიმანურ საზოგადოებაში.

ილია ჭავჭავაძემ იზრუნა ასევე ახალგაზრდული სკოლის პირველი მასწავლებლის შერჩევაზე. მისი წინადადებით, ზემოთ დასახელებული საზოგადოების გამგეობის სხდომაზე ფარული კენჭისყრით ბათუმის სკოლის მასწავლებლად აურჩევიათ ალექსანდრე ნანეიშვილი, პეტერბურგის სამედიცინო-ქირურგიული აკადემიის ყოფილი სტუდენტი, რომელიც მესამე კურსიდან ხალხოსნურ მოძრაობაში მონაწილეობისთვის გაურიცხავთ.

ბათუმის პირველი ქართული სკოლა გაიხსნა, უწინარეს ყოვლისა, ადგილობრივ მუსლიმან ქართველთათვის. ამიტომ ილია ჭავჭავაძე ყველა ღონისძიებას ხმარობდა, რომ ახალგაზრდული ბათუმის ქართულ სკოლაში რაც შეიძლება მეტ აჭარელ მოზარდს ესწავლა, მაგრამ რელიგიურ მოსაზრებულობათა გამო, პირველ ხანებში აღნიშნულ სკოლას აჭარელთა შვილები ნაკლებად ეტანებოდნენ, მშობლებს ეშინოდათ, შვილები არ გაგვიქრისტიანონ, არ „გავგიგიაურონო. ალბათ, ამიტომ ამბობდა დავით კლდიაშვილი ბათუმის სკოლაზე, რომ იგი „თავის მიზანს დაშორებულიაო“. გარდა ამისა, ადგილობრივ მკვიდრთა რიცხვის შემცირება ბათუმის სკოლაში გამოუწვევია ასევე მუჰაჯირობას, აჭარელთა

გარკვეული ნაწილის თურქეთში გადახვეწას, რის გამოც „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ 1882 წლის 6 ივნისის სხდომაზე ამ სკოლის დახურვის საკითხიც კი წამოჭრილა (გ. გულისაშვილი, რ. ჯავახიშვილი), მაგრამ ილია ჭავჭავაძის, პეტრე უმიკაშვილის, ნიკო ცხევედაძისა და სხვათა დაჟინებული მოთხოვნით გადაუწყვეტიათ სკოლის დატოვება და მისთვის დახმარების გაძლიერება. მართლაც, ამ წელს ბათუმის სკოლას 1500 მანეთი გამოეყო, მაშინ როცა თბილისის სკოლას 1294 მანეთი ეძლეოდა.

ილია ჭავჭავაძე, როგორც „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ თავმჯდომარე, სისტემატურად ისმენდა ბათუმის სკოლის მუშაობის ანგარიშს, საჭირო შემთხვევაში კი ბათუმშიც ჩამოდიოდა და პირადად ამოწმებდა სკოლის მუშაობას. ამის შესახებ ღვაწლმოსილი ფარმაცევტი ალექსანდრე თიროშვილი გადმოგვცემს: „ზუსტად არ მახსოვს, რომელი წელი იყო, ცხრაასიანი წლების მიწურული იქნებოდა. ვსწავლობდი „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ ბათუმის ქართულ სკოლაში... ზამთარი იყო, მაგრამ საამური დარი იდგა. სკოლის მასწავლებლები უჩვეულო ფაციფუცში იყვნენ. მოსწავლეებში ხმა გავარდა: დღეს ჩვენს სკოლას პოეტი ილია ჭავჭავაძე ესტუმრებაო. ზარი დაირეკა. ყველანი მერხებს შემოვუსხედით. არ გასულა ცოტა ხანი და ჩვენს საკლასო ოთახში სკოლის გამგესთან ერთად შემოვიდა ილია ჭავჭავაძე და მოგვესალმა. მიუხედავად იმისა, რომ მცირეწლოვანები ვიყავით, ვგრძნობდით, რომ ჩვენთან მოვიდა დიდი ადამიანი. მას ტანზე შავი ფრაკი ეცვა. სახე უღიმოდა და მოსიყვარულე თვალებით გვიცქეროდა თითოეულ მოსწავლეს. შემდეგ მასწავლებელს მიუბრუნდა და ჩუმად რაღაც ჰკითხა, რომლის შემდეგ მასწავლებელმა გაკვეთილის გარშემო რამდენიმე კითხვა დაგვისვა. ჩვენს პასუხებს რომ ისმენდა, ილია არაფერს ამბობდა, მაგრამ ეტყობოდა რაღაც არაჩვეულებრივ სიამოვნებას გრძნობდა.

გაკვეთილების დამთავრების შემდეგ გავიგეთ, რომ ილია ჭავჭავაძეს ყველა კლასი შემოევლო და დიდად კმაყოფილი დარჩენილიყო“ (*ნაცვალაძე, 1957: 26-27*).

ბათუმის სკოლის უპირველესი ამოცანა იყო აჭარის მკვიდრთათვის ქართულ ენაზე წერა-კითხვის სწავლება და მათი ეროვნული თვითშეგნების ამაღლება. საამისოდ ილია ჭავჭავაძე ყველასგან მოითხოვდა აჭარლებისადმი სათუთ და ფრთხილ დამოკიდებულებას. აი, როგორ დაარიგა მან 1891 წელს მიხეილ შარაშიძე, როცა იგი ამ უკანასკნელს ბათუმში მასწავლებლად გზავნიდა: „ჩემი პირადი სურვილი და განკარგულება იყო, რომ შენ ასეთ პასუხსაგებ ადგილზე გამეგზავნე. იმედია, გაამართლებ ჩემს ნდობას... გახსოვდეს, რომ ქართველი მუსლიმანები – ჩვენი ძმები – მეტად ნიჭიერი, დინჯი, დაკვირვებული და

ზრდილობიანი ხალხია. იხმარე ყოველი ღონე, რათა მათი ნდობა და სიყვარული დაიმსახურო... დიდი მიღწევა იქნება ჩვენი მხრივ თუ წერა-კითხვასთან ერთად მათ შეაგნებინებ, რომ ისინიც ქართველები არიან, რომლებიც ჩვენგან განირჩევიან მხოლოდ და მხოლოდ სარწმუნოებით“ (*შონია, 1987: 26*).

მართალია, მოწინავე მაჰმადიან ქართველებს კარგად ესმოდათ, რომ ისინი ქართველები იყვნენ, მაგრამ მაჰმადიანი რელიგიით დაბანგულთა ერთი ნაწილი რელიგიასა და ეროვნებას ერთმანეთში აიგივებდა. სწორედ ამ მიმართულებით იყო მუშაობა საჭირო, მაგრამ მისი განხორციელების წინააღმდეგ ილაშქრებდნენ მეფის მოხელეები. მათ, მემედ აბაშიძის გადმოცემით, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, „ბათუმის ოლქის ყველა მუსლიმანი ქართველი ჩაწერეს თურქებად. ვისაც სურს ამაში დარწმუნდეს, – წერს მემედ აბაშიძე, – ნახონ როგორც ბათუმის თვითმმართველობის, ისე მთელი ოლქის კამილარები, სადაც მითითებულია გვარი და ენა – ქართული, ხოლო ეროვნება – თურქი. აი, რატომ ეკრძალებოდათ მასწავლებლებს მოსწავლე-მუსლიმანებში ეროვნული გრძნობის გაღვივება“ (*„აჭარა“, 1997, № 56*).

აღნიშნულის მიუხედავად, მოწინავე, პროგრესულად მოაზროვნე მასწავლებლები მაინც ახერხებდნენ ბავშვებისთვის სიმართლის თქმას. ეს კარგად ჩანს ბათუმის პირველი ქართული სკოლის აღზრდილის, ცნობილი პუბლიცისტისა და საზოგადო მოღვაწის – ჰაიდარ აბაშიძის – მოგონებაში – „როდის გავიგე, რომ მე ქართველი ვარ“. ავტორი აღნიშნავს, რომ ამის შეგნება ყველაზე ადრე შთაუწერგა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ სკოლამ.

მიხეილ შარაშიძე და სხვები ბათუმში მოღვაწეობისას ყოველთვის ხელმძღვანელობდნენ დიდი ილიას შეგონებით. „იყო შემთხვევა, – წერს მ. შარაშიძე, როცა ბათუმიდან ღორჯომში ჩავედი ჩემი ხარჯით, რომ სკოლისთვის ერთი მუსლიმანი მოწაფე მეშოვა“ (*შონია, 1987: 36-37*). ასე კარდაკარ, სოფლიდან სოფელში დადიოდნენ ბათუმის სკოლის მასწავლებლები, რომ ადგილობრივ მკვიდრთა, მაჰმადიან ქართველთა შვილები ჩაებათ სწავლებაში და ცხოვრების ნათელ გზაზე გამოეყვანათ. ამ გზით მათ, ალბათ, არაერთი ბავშვი „წაართვეს“ მედრესეს.

ასე დაიწყო აჭარაში წერა-კითხვისა და ეროვნული კუთვურის აღორძინება, რაშიც უდიდესი დამსახურება ილია ჭავჭავაძეს მიუძღვის.

აჭარა არასოდეს დაივიწყებს ალექსანდრე ნანეიშვილის, მოსე ნათაძის, მიხეილ შარაშიძის, ისიდორე რამიშვილის, ივლიანა გოგოლიშვილის, ალექსანდრე მგელაძის, ნიკო ჯაყელისა და სხვათა სახელებს, რომლებიც აჭარაში იმ ძნელ-ბედობის წლებში მოღვაწეობდნენ და მრავალი წინააღმდეგობის მიუხედავად,

თავიანთი უანგარო შრომით ასობით ახალგაზრდას აუხილეს თვალი, ასწავლეს ქართული წერა-კითხვა, შთაუწერეს სამშობლოს უსაზღვრო სიყვარული და თავდადება, განუმტკიცეს ეროვნული გრძნობები.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

აბაშიძე მ, 1973: – აბაშიძე მ., რჩეული ნაწერები, ბათუმი, 1973.

ბაბილოძე გრ. 1975: – ბაბილოძე გრ., ნარკვევები განათლებისა და კულტურის ისტორიიდან აჭარაში, თბილისი, 1975.

„აჭარა“, 1997, № 56: – გაზეთი „აჭარა“, 1997, № 56.

გოგებაშვილი, 1990: – გოგებაშვილი ი., რჩეული თხზულებანი ხუთ ტომად, III, თბილისი, 1990.

გოგებაშვილი, 1990: – გოგებაშვილი ი., რჩეული თხზულებანი ხუთ ტომად, IV, თბილისი, 1990.

იყო და მარად იქნება, 1978: – „იყო და მარად იქნება“, კრებული (შემდგენელი მ. ვარშანიძე), თბილისი, 1978.

ნაცვალაძე, 1957: – ნაცვალაძე დ., ილია ჭავჭავაძე და აჭარა, ბათუმი, 1957.

შონია, 1987: – შონია ა., აჭარის მოქირნახულე, ბთ., 1987.

ჭავჭავაძე, 1987: – ჭავჭავაძე ი., რჩეული ნაწერები ხუთ ტომად, IV, თბილისი, 1987.

ჭავჭავაძე, 1987: – ჭავჭავაძე ი., რჩეული ნაწერები ხუთ ტომად, V, თბილისი, 1987.

ჭავჭავაძე, 1938: – ჭავჭავაძე ი., პედაგოგიური თხზულებანი, (შემდგენელი პროფ. გ. თავიშვილი), სახელგამი, თბილისი, 1938.

Nodar Basiladze

(Batumi, Georgia)

Ilia Chavchavadze and First Georgian School in Batumi

Abstract

Ilia Chavchavadze was the uncrowned king of Georgia, “a man needed for all times” (Vazha-Pshavela). His eyes were drawn to all parts of Georgia, but he paid special attention to Adjara, and this was not surprising, because Adjara was under the yoke of the Turks at that time. Ilia's goal was to free Adjara from the yoke of the Turks and restore the territorial integrity of Georgia.

Soon the time for this came – the Russian-Turkish war of 1877–1878 began. Ilia was deeply convinced that if Russia, together with the Georgians, would win in this war, it would be easier to liberate Ajara from the yoke of the Turks.

It happened and by the decision of the Berlin Congress of June 13, 1878, Adjara returned to Georgia forever and became a sharer of its plagues and droughts, but it was significantly behind other regions of Georgia in terms of economy, culture, and education. Those who could read and write in the Georgian language could be counted on the fingers here. Therefore, the great Ilia, first of all, set himself the goal of opening a Georgian school in Adjara and raising the national self-awareness of the local inhabitants, the Muslim Georgians. He was deeply convinced that the school would open the eyes of the young generation, treat the heart well and prepare the nation for a man with an “awakened mind and heart”, but at that time there were no Georgian schools in Adjara, and the king's government was not at all interested in opening Georgian schools, and even if schools were opened, At least the teaching in them was conducted in the Russian language, which was incomprehensible to the children. Therefore, on April 12, 1878, with the determination of Ilia Chavchavadze and other advanced Georgians, the newly established “society for spreading literacy among Georgians” opened the first Georgian school in Adjara. Great Ilia attended the opening of the school and gave an impassioned speech. After that, throughout his life, he did not lack attention and support to this school. And if today Adjara is one of the advanced regions in Georgia and is not equal to other regions, Ilia Chavchavadze made a great contribution to this.

სახალხო არტისტის – მერაბ ხინიკაძის მოგონებები

აბსტრაქტი: ნაშრომის მიზანია, წარმოვაჩინოთ საქართველოს სახალხო არტისტის – მერაბ ხინიკაძის დღიურებში დაცული საინტერესო მოგონებები. ამჯერად ჩვენ მოვიტანეთ მისი ცნობები ბათუმის თეატრის გასტროლებზე თბილისში და მისი შთაბეჭდილებები 1971 წელს ვარშავასა და კრაკოვში მოგზაურობის დროს. მან იმოგზაურა საბჭოთა პერიოდში და მისთვის ბევრი რამ განსხვავებული და მოსაწონი იყო, რითაც აღფრთოვანებულია. მოხიბლულა განსაკუთრებით ქალაქ კრაკოვით, რომელიც პოლონეთის უძველესი დედაქალაქი იყო, რომელიც ომს გადაურჩა და შეუნარჩუნდა ისტორიული და არქიტექტურული ძეგლები. საინტერესოა, ასევე, მისი ცნობები ბათუმის თეატრის გასტროლებზე თბილისში, სადაც კარგი შეფასება მიიღო მათ მიერ წარმოდგენილმა სპექტაკლებმა და მსახიობების, მათ შორის, მერაბ ხინიკაძის საშემსრულებლო ხელოვნებამ.

მერაბ ხინიკაძის დღიურებში სხვა მრავალ დიდაქტიკურ მოსაზრებებს ამოვიკითხავ, რომელიც დღესაც არ კარგავს თავის მნიშვნელობას,

საკვანძო სიტყვები: ფეტიშობა, პორტრეტული, მონუმენტური, ზაპოკანი, დემოსი.

Key words: Fetishism, Portrait, Monumental, Zapokan, Demos.

საქართველოს სახალხო არტისტი, მერაბ ხინიკაძე, საინტერესო და მნიშვნელოვანი პიროვნებაა ქართული კულტურის ისტორიაში. ის იყო ბათუმის თეატრის ერთ-ერთი დამაარსებელი და წლების მანძილზე მისი დირექტორი, ნიჭიერი მსახიობი, რომელმაც მაყურებელს დაამახსოვრა თავი შთამბეჭდავი როლებით. მან სამაგალითოდ განვლო თავისი ცხოვრების გზა.

მერაბ ხინიკაძეს განსაკუთრებული აღიარება მოუტანა კიკვიძის როლის შესრულებამ, რომელიც თხუთმეტი წლის განმავლობაში იყო ბათუმის თეატრის რეპერტუარში და მსახიობმა 200-ზე მეტჯერ ითამაშა მაყურებლით გაჭედულ დარბაზში (*ბელთაძე, 2016: 332*).

„ხინიკაძე ის არის, რასაც ვეძებდი მთელი ჩემი სიცოცხლის მანძილზე,“ – წერდა იოსებ ელიგულაშვილი. რა შეიძლება იყოს ამაზე მეტი შეფასება დიდი მსახიობისთვის?! (*ბელთაძე, 2017: 6*).

მერაბ ხინიკაძე იყო უადრესად პატიოსანი პიროვნება, რომელიც გულისტკივილით საუბრობს საზოგადოების მანკიერ მხარეებზე და რომლის სიმდიდრე იყო წიგნები და განათლება. „ყველა ადამიანს თავისი ხუმტური აქვს ცხოვ-

რებაში, ზოგი ღვინოზეა გადაგდებული, ზოგი ქალებს ეტრფის, სხვები მოთამაშეა, ზოგს ავეჯი იზიდავს, ბინა, მოწყობილობა და სხვა. მე კი უწიგნოდ ცხოვრება არ შემიძლია, ახლა უკვე დარწმუნებული ვარ, რომ მე, რასაც ვკითხულობ, არც მე მარგია და არც სხვას, მაგრამ რას იზამ, უკვე დაავადებული ვარ ამ სენით და რა ვქნა? ჩემს სახლში ყველგან წიგნებია და წარმოიდგინეთ, რომ დამჭირდება რომელიმე წიგნი, ვერ ვპოულობ, ვიცი, რომ მქონდა, მაგრამ ვეღარ ვაგნებ და ბიბლიოთეკაში დავდივარ. მინდოდა ერთი ოთახი ჩემთვის მქონოდა, სადაც მარტო წიგნები იქნებოდა და ყველასთვის სათარეშო არ იქნებოდა“, – წერდა ის.

როგორ შეიძლება, დავივიწყოთ მისი სიტყვები: „მე კი უწიგნოდ ცხოვრება არ შემიძლია, ...მაგრამ რას იზამ, უკვე დაავადებული ვარ ამ სენით და რა ვქნა?“.

აი, სად უნდა ვეძებოთ განათლებისა და ინტელექტის ფესვები. რა თქმა უნდა, წიგნიერებაში. წიგნის კითხვა და საერთოდ წიგნები ნაკლებ საინტერესო გახდა დღევანდელ სინამდვილეში, რაც ქმნის წიგნიერების და ინტელექტუალობის ვაკუუმს საზოგადოებაში. მოვიშველიებთ გერმანელი ჰუმანისტის – მარტინ ლუთერის სიტყვებს: „ყოველგვარი სიკეთის წყაროს წარმოადგენს განათლება, რომ ადამიანს არ შეიძლება იმაზე მეტი და უკეთესი ქონება ჰქონდეს, ვიდრე ცოდნაა. ადამიანს შეიძლება სახლი და კარი დაეწვას, ცოდნა კი მუდამ თან ექნება“ (*ეუტალია, 2000: 120*). წიგნისა და ცოდნის ფასი მერაბ ხინიკაძეს კარგად ჰქონდა გააზრებული, რომ უწიგნურობა დიდი სიბზელეა.

მერაბ ხინიკაძეს გული შესტკიოდა იმ უსამართლობაზე, რაც კომუნისტური რეჟიმის დროს დამკვიდრდა. ის წერდა: „ყველამ უნდა იცოდეს, რომ კაცი რაც უნდა ჰკვიანი იყოს, შენზე ჰკვიანი სადღაც არის. რაც უნდა ეშმაკი იყოს, უნდა იცოდეს, რომ შენზე ეშმაკი სადღაც არის. რაც უნდა ძლიერი და ღონიერი იყოს, შენზე ღონიერი კიდევ სადღაც არის. ეს უნდა იცოდეს ყველა სახელმწიფომ, ყველა ადამიანმა. მაგრამ, რაც მთავარია, ჩვენს ძლიერებას საფუძველი ერყევა თვით ჩვენი ხელმძღვანელი კომუნისტებისაგან. ეს პარტიული არისტოკრატია, რომელიც ფაქტიურად ჩამოყალიბდა (თუმცა არისტოკრატული მასში არაფერია) თანდათანობით ისე ძლიერდება, რომ გაბატონებულ მდგომარეობას იკავებს ყოველ უბანზე და ისე წარმართავს საქმეს, რომ ხალხს – დემოსს შეაძულებს და შეაზიზღოს ეს წეს-წყობილება, რადგან ისინი ამ წეს-წყობილების სახელით მოქმედებენ და მოქმედებენ ისე, რომ უფრო მეტი სისაზიზღრე წარმოუდგენელია. მექრთამეობამ მოიცვა ყველაფერი, პარტიული, საბჭოთა, სასამართლო, პროკურატურა, მილიცია, წარმოება, დაწესებულება, უმაღლესი სასწავლებლები, მედიცინა და სხვა ყოველივე. ამას რა ეშველება? აქ ყველაფერი ფულით იზომება, მოყვრობა, ნათესაობა, ახლობლობა და სხვა. აი, სადამდი მიიყვანს ადამიანს ფულის ფეტიშობა, ფულის მონობა. ვნახოთ, მომავალი რას მოგვი-

ტანს, პატიოსნება და სიმართლე გაიმარჯვებს თუ – თაღლითობა, სპეკულაცია და ავკაცობა.“

მერაბ ხინიკაძის დღიურებში სხვა მრავალ დიდაქტიკურ მოსაზრებებს ამოიკითხავ, რომელიც დღესაც არ კარგავს თავის მნიშვნელობას, მაგრამ არანაკლებ საინტერესოა მისი მოგონებები. ერთ-ერთი მათგანია ბათუმის თეატრის გასტროლები თბილისში, საიდანაც ჩანს ბათუმის თეატრის მაღალი შეფასება, რაც იყო თბილისის თეატრალური საზოგადოების სტუმართმოყვარეობისა და თავაზიანობის გამოვლენა.

გთავაზოთ მერაბ ხინიკაძის დღიურებიდან საინტერესო მოგონებებს. ერთი ეხება თბილისში ბათუმის თეატრის გასტროლებს, ხოლო მეორე – ვარშავასა და კრაკოვში მისი მოგზაურობის შთაბეჭდილებებს.

ბათუმის თეატრის გასტროლები თბილისში

„1967 წლის 22 ოქტომბერი

შეხვედრა მატარებელზე, ყვავილებით მოსწავლეები, კულტურის სამინისტროსა და თეატრალური საზოგადოების წარმომადგენლები. გამოვდივართ რუსთაველის სახელობის თეატრში. ჩემთვის ეს შენობა ტკბილი მოგონებების სამყაროა. მე ხომ მთელი ხუთი წელი ვტრიალებდი აქ, ახლა ეს შორეული წარსულია და რაღაც სევდასაც აღძრავს, რადგან ჩვენ ამ ბუდიდან ავფრინდით და ახლა სულ ვერ ვიცანით ერთმანეთი. ასეა – ერთი მიდის, სხვა მოდის და ჩემიანებიდან აღარავინ დარჩა, ამიტომ უცხოდ ვარ.

საღამოს ვთამაშობდით ა. სამსონიას „ზღვა და სიყვარული“ თ. აბაშიძის დადგმით. დარბაზი გადატვირთულია, ბათუმის ემიგრაცია ძლიერია თბილისში, გარდა ამისა იყო ცეკას მდივნები მჟავანაძე, ჭანუყვაძე, სტურუა და სხვები. სპექტაკლი რაც არი, ის არის და ჩვენს პირობაზე კარგად წავიდა, ტაშებით. მე ამ სპექტაკლში მეორედ ვითამაშე უცხოელი ტურისტის როლი, მსახიობი ჯალაღონია შევცვალე მისი ავადმყოფობის გამო. ეპიზოდია, სულ ერთი გამოსვლა აქვს. მართალია, ტაშით შემხვდნენ, მაგრამ ეს, ალბათ, ძველი დამსახურებიდან მოდის. სპექტაკლის ბოლოს იყო თაიგულები და მოგვესალმა თეატრალური საზოგადოების სახელით დავით ჩხეიძე. მე სახელდახელოდ, მოუშზადებულად მომიხდა საპასუხო სიტყვით გამოსვლა. დაახლოებით ასეთი რამ განვაცხადე: უპირველეს ყოვლისა, ნება მიბოძეთ ილია ჭავჭავაძის სახელობის ბათუმის სახელმწიფო თეატრის კოლექტივის სახელით, უღრმესი მადლობა გადაგიხადოთ გულთბილი მიღებისა და დიდი ყურადღებისთვის.

1967 წლის 25 ოქტომბერი

დიდი საიუბილეო თარიღის წინ ჩვენი დიდი სურვილი იყო სულით და გულით, სიყვარულითა და მოკრძალებით წარმდგარიყავით ჩვენი დედაქალაქის მშრომელების წინაშე და გვეჩვენებინა ჩვენი შემოქმედების ნაწილი.

ჩვენ თავს სტუმრად არ ვგრძნობთ, ჩამოვსულვართ ქართველები ბათუმიდან, ქართველობაა ჩვენი ყველაზე დიდი მონაპოვარი და მიღწევა.

ისტორიას ჩაბარდა ის დრო, როდესაც ცრემლმორეული გულოადა კაიკაციშვილი ივედრებოდა, მოგვხედეთ-მოგვეშველეთო, ან ილია ჭავჭავაძის მოწოდება – დავებმართო გაჭირვებაში მყოფ ძმებსო.

აჭარა ამ დიდი იუბილის წინ უდიდესი მიღწევებისთვის დაჯილდოებულ იქნა ლენინის ორდენით. ჩვენ სიამაყითა და ამაღლებული გრძნობებით დატვირთული გეახელით, ამიტომ კიდევ ერთხელ უღრმესი მადლობა გვითქვამს.

სცენაზე ამოვიდნენ კულტურის მინისტრი, სხვა მუშაკები და იყო მოლოცვები. ეს უფრო სტუმართმოყვარეობის და თავაზიანობის გამოვლენა იყო. ასე დამთავრდა პირველი დღე...

1967 წლის 26 ოქტომბერი

სპექტაკლი „ზღვა და სიყვარული“ წარმატებით წავიდა. დღისით შეხვედრა მოუწყო თეატრს რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო თეატრალურმა ინსტიტუტმა, სადაც იყო პროფესორ-მასწავლებლები და სტუდენტები. შეხვედრა გახსნა სტუდენტთა სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარემ. პირველი გამოვიდა აკაკი ხორავა. აკაკიმ შეაქო თეატრი და განსაკუთრებით მოგვიხსენა მე და იუფი (იუსუფ კობალაძე – ი. ბელთაძე).

სპექტაკლებზე ილაპარაკა ნადია შალუტაშვილმა. მან შეაქო თეატრის ახალგაზრდობა – ინსტიტუტდამთავრებულები და განსაკუთრებით მომიხსენია მე. ორი სტუდენტის გამოსვლის შემდეგ გამოვიდა ინსტიტუტის რექტორი, ჩემი დიდი პატივისმცემელი, კაცური კაცი ილია თავაძე. მან შეაქო აჭარა და თქვა, რომ იქ ავიდგი ფეხი და ბევრი კარგი მოგონება მომყვება იქიდანო. აგრეთვე, თეატრს უსაყვედურა, რომ დაკავებული არ არის ძველი თაობის წამყვანი მსახიობები სპექტაკლებშიო, მაგალითად კობალაძე და სხვები. თეატრი ყოველთვის გაიმარჯვებს ძველი და ახალი თაობის შერწყმითა და შეთანხმებითო. საბედნიეროდ, ბათუმის თეატრი ერთერთი თეატრია საქართველოში, სადაც შეხლამემოხლა არ არისო, ეს არის ერთი მონოლითური კოლექტივიო.

თეატრიდან სიტყვით გამოვიდა თემო აბაშიძე. ბოლოს მეც გამოვედი – მადლობა გადავუხადე შეხვედრის მოწყობისათვის და შევხეე ინსტიტუტის მუშაობის საკითხებს, რომ ეს არის მთავარი რეზერვუარი, რომელიც აწვდის

კადრებს მთელი რესპუბლიკის თეატრებს და მათ შორის ჩვენც. დავახასიათე რეჟისორები ნ. გაჩავა, ჟორდანია, თ. აბაშიძე და სხვები. აგრეთვე, ახალგაზრდა მსახიობების ნიჭიერი ცვლა. ცენტრისა და პერიფერიების დამოკიდებულებაზე. ვილაპარაკე ერისთავის თეატრზე, ჩეხოვის ადამიანის იდეალზე და ამ მხრივ მივუდექი ჩვენი თეატრის მუშაობას“.

მეტად საინტერესოა მერაბ ხინიკაძის მოგონებები და შთაბეჭდილებები, დაკავშირებული ვარშავასა და კრაკოვში მოგზაურობასთან (1971 წლის 11-17 ოქტომბერი). ეს წერილი საინტერესოა, რამდენადაც ის ასახავს იმდროინდელი პოლონეთის ყოფა-ცხოვრებას, კულტურას და ღირსშესანიშნაობებს (ავტორის სტილი დაცულია):

ვარშავასა და კრაკოვში მოგზაურობა

„...ომის დროს (1939-1945 წწ) ქალაქი ვარშავა მთლიანად დანგრეული იყო, ზევიდან რომ გადმოგეხედათ ნანგრევების ზღვა იდგაო. გადაწყვიტეს, რომ ქალაქი სხვა ადგილას აეგოთ, მაგრამ პოლონელი ხალხი აღდგა და მოითხოვა ქალაქის სწორედ ნანგრევებზე აღდგენა. მთელი პოლონეთის მუშა-მოსამსახურენი თავის შვებულების დროს მოდიოდა და უფასოდ მუშაობდა და ასე იქნა აღდგენილი ეს ქალაქი, სადაც ახლა მილიონ-ნახევარი ცხოვრობს. მანქანების ზღვაა, მხოლოდ სამი ცალი შევნიშნე ვოლგა, სხვა სულ უცხოური და საკუთარი წარმოების. პოლონელები ლამაზებიანო, ლამაზ ახალგაზრდა გოგონებს საოცრად მოკლე კაბები აცვიათ, უმეტესად კი შარვლებში დადიან ჩვეულებრივი ჩაცმულები, აქ ვერ ნახავ, რუსთაველის პროსპექტზე რომ მოდნები დადიან, ვერც ქალებსა და ვერც კაცებს.

ქალაქში მანქანების მოძრაობა სწრაფია, მაგრამ, როგორც წესი, მანქანის სიგნალი არ გამიგონია. მაგრამ უნდა შევნიშნო, რომ ფეხით მოსიარულებები მეტად წესიერები და აკურატები არიან, არავითარი მოძრაობის წესის დარღვევა არ შემინიშნავს. ჩაცმაზე შევნიშნე და კიდევ ვიმეორებ, ჩაცმის მიხედვით ვერ გაარჩევ ქუჩაში, ვინ გლეხია, ვინ – მუშა და ვინ – ინტელიგენტი, თითქმის ერთნაირად აცვია ყველას.

პოლონელებს თეატრი ძალიან უყვართ, თეატრში საშვები, მოპატიჟება და სხვა ამგვარი არ ხდება. როგორც წესი ყველა ადგილი იყიდება. მაყურებელი უსმენს აბსოლუტურად, არც ხმაური, არც წამომახება, არც უშნო სიცილი. ბოლოს დიდხანს გრძელდება ტაში და რამდენჯერმე გამოდიან მსახიობები. ყველა სპექტაკლი ისე მიდის, თითქოს პრემიერააო. გოგონების უმეტესობა შარვლებში იყო, თუ არა – ძალიან მოკლე კაბები, შუახნის ქალებს ზომაზე აცვიათ და უმეტესობა დარბაისელი მაყურებელი იყო. არავითარი დაგვიანება სპექტაკლზე,

ხმაური, გეგონება ეკლესიაში არიანო. მაყურებელში სჭარბობს მოხუცები, ხანში შესულები და ცოტა ახალგაზრდობა, თუ ანტრაქტის დროს საუბრობენ ჩურჩულით, ხმას ვერ გაიგონებ, სპექტაკლის დროს ერთ ჩახველებას ვერ გაიგონებ, ხანდისხან მე შევიხველებდი და ალბათ, ყველას უკვირდა. ჩემი გაბარიტის კაცს ვერ შეხვდები. სიგარას თითქმის ყველა ქალი ეწევა განურჩევლად ასაკისა.

ვარშავაში ძალიან გავრცელებულია შავი კოფე. ანტრაქტზე მაყურებელს უჭირავს ფოეში ფინჯანი და ფეხზე მდგომი სვამს კოფეს, მაგრამ ისეთი ნურას უკაცრავად, თიოფილე რომ აკეთებს.

მთელი დღე გადაუღებლად თოვს, დილის 12 საათზე ტაქსით წავედით თეატრალურ საზოგადოებაში, მოგვიწყვეს არაჩვეულებრივი მიღება, თავმჯდომარე უფეხოა, კასტილებით დადის, იყო ორი რეჟისორი, მსახიობი ქალი და კიდევ ორი ქალი და ჩვენი გიდი. ვისაუბრეთ თეატრზე, საზოგადოებაზე, ურთიერთობაზე, როგორც წესი, კოფე, ტკბილეულობა და კონიაკი. საუბარი გაგრძელდა ორ-საათამდე, ორზე მიგვიპატიჟეს სადილზე, მათ აქვთ საუკეთესო რესტორანი, მუზეუმი გეგონებათ. მაგიდები სავსეა ხალხით, ჩვენთვის განკუთვნილი დიდი მაგიდა მზად იყო. საოცარი სიწყნარეა რესტორანში – ხმამაღლა ლაპარაკი, სიცილი და ასეთი რამე არ ხდება, წყნარად სადილობენ, სასმელს მიირთმევენ და ეს ყველაფერი ისე ჩუმად ხდება და მორიდებულად ვერ წარმოიდგენ, თუ რესტორანში ხარ.

ჩვენი სადილობა – თევზის ხორცი დაჭრილი, კარაქი და ორი ნაჭერი სიფრიფანა პური, მე იმათ ვუყურებდი, როგორც ისინი აკეთებდნენ, მეც ისე ვიქცეოდი, თევზი იყო ორი ნაჭერი, ეს დასჭრეს პურზე წაუსვეს კარაქი და შეატანეს თევზი. დაასხა ოფიციალტმა თითო რუმკა არაყი, ერთი ჭიქა მინერალური წყალი და მოიტანეს რაღაც წვნიანი, უფრო სუფის მაგვარი, რაშიც იყო პატარ-პატარა პურის ცომი მოხარშული. ეს ვჭამეთ უპუროდ, რადგან დარჩენილი პური ოფიციალტმა წაიღო თევზის თევშებთან ერთად. კიდევ თითო რუმკა არაყი დაასხეს და რაღაც მოქსოვილ კარზინკაში იყო ღვინის ბოთლი, ამ კარზინით დაგვისხეს თითო ჭიქა შავი ღვინო ალჟირის და მოიტანეს ხორცი დიდი ბლუდით. ჩამოგვირიგეს კარტოფილისა და მგონი ჭარხლის გარნირით, ესეც ვჭამეთ უპუროდ, შემდეგ გაფცქვნილი და დაჭრილი ფორთოხალი რაღაც თეთრი ტკბილი ფხვნილ მოყრილი, ძალიან კარგი იყო, შემდეგ გვკითხეს, ჩაი გინდათ თუ კოფეო. მე ჩაი ვირჩიე, ჭიქაში იყო ჩადებული პარკი, რომელშიც იყო ჩაი ზონარი გადმოდიოდა ბლუდოჩკაზე, რომ მოურევდი, ფერს მისცემდა, ძალიან სურნელოვანი იყო, მგონი, ცეილონის იყო. ფხვნილივით იყო ჩაი ამ პარკში. ეს სადილობა გაგრძელდა ორი საათი.

შემდეგ ტაქსით ვათვალიერეთ ქალაქი, მიუხედავად იმისა, რომ ძალიან თოვდა. პოლონეთში პირველ სართულს არ თვლიან, მეორე სართულიდან იწყებენ თვლას, მესამე სართული იმათთვის მეორე სართულია და ასე შემდეგ.

როგორ ესმის მოდა პოლონელებს? საოცრად იციან ქალებმა, რა მოუხდება და ისე იცვამენ, საოცრად მოკლე კაბა აცვია და ისე უხდება თვალს ვერ მოსწყვეტ, მეორეს შარვალი აცვია, მესამეს ნორმალური სიგრძის ე.ი. იცვამენ ინდივიდუალური მოდის მიხედვით, ვის რა მოუხდება. ჩვენში მოდა ბევრს ამახინჯებს, მაგრამ ეწირება მოდას, რა ქნას, მოდას ხომ არ ჩამორჩება. ქუჩაში უშნოდ მოღლაბუცე გოგო-ბიჭს ვერ წაასწრებ.

თუ კაცი ხარ და ცხოვრობ ქვეყნად, შვილს ერთი ევროპული ენა უნდა ასწავლო, მაშინ თქვე შვილის წინაშე ვალი მოვიხადეო. საშუალოს, უმაღლესსაც უდემდამო ბავშვებიც ამთავრებენ, მშობელმა შვილს განსაკუთრებული რამით უნდა დაამახსოვრო თავი.

კაცმა ხომ უნდა იცოდეს, როგორ უნდა იცხოვრო ამ ქვეყანაზე, ეს რომ იცოდეს, ხომ უნდა ნახო, სხვა როგორ ცხოვრობს, ის სხვა კულტურის ნაღვეჩხა ამოსული, ჩვენ მაიმუნეზივით ვბაძავთ და მაინც მაიმუნებათ ვრჩებით, რუსებისა ამ მხრივ არ დაიჯერება, ისინიც ბაძავენ და მერე მიმბაძველებს აგინებენ, თუკი ბაძავ, რაღას აგინებ. ეს ყოველივე რომ მიხვდე უნდა ნახო, მაგრამ ფულის გარეშე მის სიღრმეს ვერ ჩაწვდები და ზერელე ნახვა არაფერია.

სამი საათი დავყავით ვარშავის ნაციონალურ მუზეუმში. უზარმაზარი – ვეებერთელა ქვის შენობა ფართო ვესტიბიულით, გრანდიოზული მარმარილოს კიბეები, იდეალური სისუფთავე, სიფაქიზე, აკურატულობა. მუზეუმი უმდიდრესი ექსპონატებით, ფერწერა საშუალო საუკუნეებიდან დღემდე, შემზარავი ტილოები ოკუპაციის პერიოდის, თანამედროვე მხატვრობა განიცდის ზეგავლენას, მოდერნისა და აბსტრაქციული ზეგავლენა ეტყობა. მეცხრამეტე-მეოცე საუკუნის პირველი ნახევრის პერიოდის მხატვრები რეალისტურ მიმდინარეობას და კლასიკური გავლენას განიცდიდნენ. ძალიან მაღალ დონეზე დგას პორტრეტული ჟანრი ამ პერიოდის და მონუმენტალური ტილოები ჭარბად არის წარმოდგენილი. დიდი ნაწილი მუზეუმისა მოიცავს რელიგიურ და ბიბლიურ სიუჟეტებს, ალბათ, მთელი ბიბლია ილუსტრირებულია. გარდა ამ ფერწერისა, ბიბლიურ თემებზე ფიგურებია პატარა ზომის, მაგრამ ძალიან ბევრი და დიდი ოსტატობით შესრულებული.

ასევე ბევრად არის წარმოდგენილი ფრესკები და ორნამენტები, ძველი წარწერები, სარკოფაგები, მუმიები, კერამიკა და სხვა ყოფითი ელემენტები. დიდძალი ქანდაკებებია ბერძნული, უმეტესად ასლები, ძალიან ბევრი აღდგენილი და რესტავრირებულია, ეს სიმდიდრე ანტიკური ქვეყნისა აქ მოხდა შესყიდვის, ჩუქების თუ გადმოცემის გზით.

არტისტები ისეთ ფიგურებსა და ყირას აკეთებენ, რომ სპორტსმენები გეგონებათ, ამას აკეთებს ყველა, ქალი, კაცი, ახალგაზრდა და ხნიერიც. რა თქმაუნდა, მღერის ყველა. როდესაც მე ვიძინებდი, ვარშავაში ცხოვრება იწყებოდა მაშინ, რესტორნები, კაბარები და სხვა გასართობები, რესტორანში ყველა მღერის და ცეკვავს.

მთვრალ კაცს ქუჩაში ვერ ნახავ, ე.ი. არ სვამენ დასათრობად. ჩხუბი, ხმამაღალი ლაპარაკი ქუჩაში არ ხდება. სადაც შეხვალ – სასტუმრო, რესტორანი თუ სხვა ადგილი, გკითხავენ, რომელ ენაზე ლაპარაკობ – ფრანგული, ინგლისური? იქ რომელიმე ენა ყველამ იცის. გერმანული აქ მოდაში არ არის. როგორც ენა, ისე ხალხი საშინლად ეჯავრებათ.

სადამოს შვიდ საათზე კი ვიყავით ვარშავის ნაციონალურ თეატრში. მიდიოდა ალექსანდრ ფრედროს ნაწარმოების ლიტერატურული მონტაჟი, რომლის დამდგმელი იყო და არის ადამ ხანუშკევიჩი. ის არის ამ თეატრის დირექტორი, სამხატვრო ხელმძღვანელი, რეჟისორი, მსახიობი. ეს თეატრი და თვითონ ხანუშკევიჩი ერთ-ერთი ცნობილი და წამყვანი პიროვნებაა პოლონეთის თეატრალურ სამყაროში. არწივისებური შესახედაობის, მაღალი, გამხდარი, თავაზიანი, უბრალო. დაგვიბრდა კრაკოვიდან დაბრუნებისას მის თეატრში დავიბრონავდა ადგილებს. აქ თეატრში მოხვედრა პრობლემაა, შენობა არის რაღაც აუწერელი, ფოიებით, ვესტიბიულებით, ხალიჩებით, მარმარილოთი, დეკორაციები – რაღაც ზღაპრული, კოსტუმები – რაღაც ზღაპრული და შეკერილი თითქოს ამ კოსტუმით დაბადებულა. დიდი ხე, ზედ ამ ნაწარმოების გმირების სურათებით, ცეკვები, სიმღერებით, რაღაც წარმტაცი. ეს თეატრი მდებარეობს თეატრალურ მოედანზე, აქ არის ოპერის თეატრი, მოედანზე დგას, აქ არის კომპოზიტორების ქანდაკებები, ვარშავის გმირის „ნიკე“ ვარშავის განთავისუფლების ბერძნული ღმერთი გამარჯვების. ყველაფერი ის აღდგენილია ისე, როგორიც იყო, რადგან ეს ყველაფერი დანგრეული ოკუპაციის დროს. გამარჯვების მოედანი, სადაც დგას კოლონებში უცნობი ჯარისკაცის საფლავი, სახსე ვენოკებითა და თაიგულებით. ამდენი ცოცხალი ყვავილი სად იყო? ორი ჯარისკაცი განუწყვეტლივ დღე და ღამე ყოველგვარ ამინდში დგას საპატიო ყარაულში.

ო, რა ძნელია ვარშავაში ტაქსის შოვნა, ეს პრობლემაა. სპექტაკლის შემდეგ უნდა წავსულიყავით კრაკოვში, ბილეთები აღებული გვაქვს, ვდგავართ სიცივეში, გარეთ ყინავს, ქარი ქრის ვდგევართ და ველოდებით ამაოდ. კერძო მანქანები ძალიან ერიდებიან, რადგან თუ გამოიჭირა პოლიციამ ძალიან დიდი და განუზომელი ჯარიმაა. ბოლოს ჩავვარდით საგონებელში, ბოლოს ვის არ ვეღრიჯეთ და ერთმა მადლიანმა წაგვიყვანა და ძლივს მივასწართ, იმარჯვა ჩვენმა გიდმა – მიაგნო, რომელი პერონით უნდა გავსულიყავით. იქ სხვადასხვა პე-

რონზე დგას მატარებლები. შესანიშნავ საძინებელ ვაგონში მოვეწყვეთ, აქ წესია – ქალს ქალებთან აძლევენ ბილეთს, კაცები და ქალები ცალ-ცალკე მგზავრობენ და დილის 5 საათზე ჩავედით კრაკოვში. ეს ყოფილი დედაქალაქია პოლონეთის. ე.ი. 15 ოქტომბერი, დილის 5-საათი კრაკოვი, რენესანსის ქალაქი, წვიმა, ტაქსით მივედით სასტუმრო „კრაკოვიაკაში“ დავრეკეთ ზარი, დიდი პატივით მიგვიღეს, დავბანაკდით, თენდება.

50 კილომეტრი ვარშავიდან **ჟელაზოვა ვოლა** – აქ დაიბადა შოპენი და აქ არის მისი მუზეუმი, იქ იმართება კონცერტები. ესესელების შტაბი იყო ოკუპაციის დროს. აქ არის **პარკი პადარევსკის იგნატევ**, მან დადგა შოპენის ძეგლი. 720 ადვოკატის დახვრეტის ადგილი. ქუჩებში შეხვდებით სასაფლაოებს, წარწერებს, სადაც დაუხვრეტიან პატრიოტები. ერთგან სწერია, აქ ომამდე ცხოვრობდა 1 200 000 კაცი, აქედან ოკუპაციის დროს დაიღუპა 800 ათასი კაცი. კრაკოვი ყოფილა საოცრების ქალაქი, ადრინდელი რენესანსი გოტიკა შერწყმულია ერთმანეთში. ეს ქალაქი კონევის ნაჩუქარია, ისე მოაწყო შეტევა, რომ გერმანელებმა ვერ მოასწრეს ქალაქის დანგრევა, ამიტომაც კონევი კრაკოვის მოქალაქედ აურჩევიათ, მიუციათ შესანიშნავი ბინა, მოუწყვიათ დიდებულიად, რომელიც ახლა დაკეტილია, მხოლოდ მისი ქალიშვილი ჩამოდის და ისვენებს აქ. ქალაქის ძველი ნაწილი ზღაპრულია, რა შენობები, რა მასიური, რა ნაშენები, რა ფიგურები და არქიტექტურა აქ არის, ამას კაცი ვერ წარმოიდგენს.

კველის ზამოკ (ციხე), ეს არის ერთი ქალაქი. მაღალ გორაზე აღმართულია ეს ციხესიმაგრე უზარმაზარი ეკლესიით, ამ ეკლესიაში რამდენიმე ათასი ქანდაკება, ფიგურა და ნახატებია, მარმარილო, ოქრო, რაბრადორი თვალით აუწერელი. ქვევით არის სამარხები ადამ მიცკევიჩი და იულიუმ სლოვაცკის სარკოფაგები. ისინი, ორივენი გარდაიცვალნენ უცხოეთში – მიცკევიჩი – თურქეთში, ხოლო სლოვაცკი – პარიზში, დგას მათი მარმარილოს სარკოფაგები. სლოვაცკის დედის საფლავის მიწა ურნაშია მოთავსებული, მას ძალიან უყვარდა დედა და რომ არ მოხერხდა მასთან დასაფლავება, დედის საფლავის მიწა მასთან წამოიღეს. აქ არის პოლონეთის ყველა მეფის და მთავრების, მათი ოჯახის წევრების სარკოფაგები.

თადეუმ კომჟუსკოს – ეს პოლონეთის განამთავისუფლებელი გმირის უზარმაზარი ქანდაკებაა ცხენზე ამხედრებული, რუსეთისკენ იყურება, სუვოროვი ხომ არ მოდისო, ოკუპაციის დროს გერმანელებს მოუხსნიათ და აღმოჩნდა დრეზდენში, აღუდგენიათ პოლონელებს და ისევ დგას. მთელ პოლონეთზე გადის მდინარე ვისლა, მაგრამ ამ სასახლიდან რომ გადახედავ, მთელი სილამაზე გადაიშლება თვალწინ. სასახლეში მოთავსებულია მუზეუმები. ყველა-ნაირად შემკული ეზო.

ქალაქის ძველ ნაწილში აუარებელი ეკლესიებია, გრანდიოზული, მასწავლებლებს მოჰყავს ბავშვები, სტუდენტები ჯგუფურად მოდიან, მშობლებს პატარა ბავშვები და ბავშვებიც ლოცულობენ. ზის ყველა ასაკის ქალი და კაცი და ლოცულობს. კვირას კი ქუჩაში ხალხს ვერ ნახავ, ყველანი ეკლესიაში მიდიან, ამას ეძახიან (სლუჟბა). კრაკოვის უნივერსიტეტის წინ დგას კოპერნიკის ფიგურა. ამ უნივერსიტეტში სწავლობდა თვითონ კოპერნიკი. ძველი ქალაქის დამახასიათებელი ვიწრო ქუჩები, მანქანების მოძრაობა ცალმხრივია.

ძალიან ბევრი მონაზვნები შეგხვდება ქუჩაში, უფრო ახალგაზრდები და შუახნის ქალები. ხშიერი ქალების გარდა ყველა შარვლებში დადის. უმრავლესობას თმა მოშვებული აქვს, განსაკუთრებით მოსწავლეებსა და სტუდენტებს, ძნელად გაარჩევ, ვინ გოგოა და ვინ ბიჭი. ხვთის მსახური კაცები ყველა გაპარსულია, კათოლიკები წვერს არ ატარებენ, მხოლოდ ჩაცმულობით მიხვდები. აქაც ტრანსპორტის სახეა ტრამვაი და ავტობუსები. ქალები ძირითადად მალეები და ტანადებია. აქ მსუქანი ქალი ან კაცი იშვიათია, ალბათ, იქნება, მაგრამ მე არ შემხვედრია. აქ ბენზინი ხუთჯერ ძვირია, ვიდრე ჩვენთან. აქ ძალიან ეჭავრებათ გერმანელები, პიდაპირ ვერ იტანენ, არც რუსები უყვართ. ვარშავაში არის ლენინის მუზეუმი. აქ რომელიღაც გაზეთს დაუწერია, გერმანელები ჩვენი ძმებია, ხალხს ყველა ეს გაზეთი უყიდია, მისულან ცეკას შენობასთან და დაუწვავთ, თხოულობდნენ რედაქტორის დასჯას, რომელმაც გაზეთი და გერმანელები ძმებად გამოაცხადა. საქართველოსადმი დიდ ინტერესს იჩენენ.

გადაიღო, გამოიღარა და ჩვენც დავიქირავეთ ტაქსი და წავედით კრაკოვის მშვენიერების – **ზამოკ პესკოვი სკალეს** სანახავად, 45 კმ-ში ქალაქიდან. შესანიშნავი გზა, სადაც მოსახვევი და აღმართ-დაღმართია, იქ წვრილი გათლილი ქვები „მოსტავოი“ არის დაგებული, ყაზარმასავით დახურული სახლებია, ყველგან სისუფთავე და აკურატულობა შეიმჩნევა. აქ მოჰყავთ ბოსტნეული, პური და კარტოფილი, შემდეგ იწყება ტყე, ე.წ. ნაციონალური პარკი, სადაც არის შვლები, ირმები და სხვა ნადირი, სადაც მოდიან მონადირეები სხვადასხვა ქვეყნიდან, იხდიან თანხას და ნადირობენ. მაგ. ერთი ირემი ღირს 300 დოლარი. ასე რომ ამით აქ ფულს აკეთებენ. მაღალ გორაზე არის ციხე. სადაც ახლა მუზეუმი გა-მართული. ოკუპაციის დროს ეს ციხე დაუნგრევიათ გერმანელებს. პოლონელი ხალხის მოთხოვნით 1948 წელს დაწყებული ამ ციხის აღდგენა, რომელიც გაგრძელდა 1965 წლამდე და აღდგა ისე, როგორიც იყო დანგრევამდე. რაც მთავარია, თავისი სურვილით მთელი პოლონელი ხალხი იხდიდა შესაწირავს – დახმარებას, ვის რამდენიც შეეძლო. ახლა ამ ციხეში შესანიშნავი მუზეუმი, ფეხზე ჩაიცვამ ფაჩუჩებს და ისე შეიძლება შესვლა. ჭურჭელი, ფაიფური, ავეჯი, ფერწერა, გრაფიკა, ნოხები, გობელენები აუარებელი სიუჟეტებით, სარწმუნოებრივი

მოწყობილობა, ხატები, ჯვრები, იარაღი. ამ ციხეში ცხოვრობდა პოლონეთის პრინცი თავისი ოჯახით. ოჯახის მოწყობილობა და საერთოდ რაც კრაკოვისათვის დამახასიათებელია. აქ ყველაფერი გემოვნებითაა მოწყობილი. იატაკი პარკეტისაა, მაგრამ სახე მოსჩანს, საგამოფენო შკაფები გვერდიდან ისე ოსტატურად არის სინათლით განათებული, სინათლის წყარო არ ჩანს, ისე ოსტატურად არის ეს, რომ დიდ შთაბეჭდილებას ახდენს. სასახლის ორი მხარის ორი სართული უჭირავს ამ გამოფენას. სხვა ჯერჯერობით დახურულია. ციხის თავზე გაკეთებულია გადასახედი მოედანი. კედლის სისქე მეტრნახევრიდან ორი მეტრი და კიდევ მეტია სათოფეებით. არის ერთი ოთახი, სადაც აღსარებას იღებდა მღვდელთან ყველა. ამ პრინცს ჰყოლია ლამაზი ცოლი და ამავე დროს ყოფილა ეჭვიანი. აღსარების ადგილიდან როგორ ჩუმადაც არ უნდა დაგელაპარაკათ, პრინცი მეორე ოთახში ისმენდა. ეს საიდუმლოება ფიზიკოსებმა დღემდე ვერ ამოხსნეს. რადგანაც აქ დიდძალი ექსკურსანტები მოდიან ამავე შენობაში, ქვის გრუბად ნაშენ შენობაში მოწყობილია კაფე-რესტორანი მაღალ გემოვნებაზე. მოსამსახურე გოგონები კრაკოვის ნაციონალურ კოსტუმებში გამოწყობილები ემსახურება მომსვლელებს. ეს ციხე ისეა აგებული, რომ ოთხი მხრივ შიგნით აივნებითაა დამშვენებული, აივნიდან ეზოში უყურებ ყოველგვარ გასართობს თუ შეჯიბრსა და რაც გინდა. ეზოში არის დიდი ჭა ყორეთი ამოყვანილი, უზარმაზარი საბრუნავი ბორბალი აქვს, რომელიც აბრუნებს პატარა ბორბალს და ისე ამოჰქონდათ წყალი. ახლა ჭა არ მუშაობს, მხოლოდ ჯაჭვით ვედრო ჩაშვებული არის ამ მოწყობილობით, ხალხი ყრის შიგ ხურდა ფულს, ვედროს ფსკერი ხურდა ფულით დაფარულია და გვერდებზეა შემოკავებული. ეზოში შესანიშნავი დეკორატიული ბაღია. ამ ციხეს ახლა მილიცია იცავს, ალაცაფი რომ ჩაიკეტება, გათავდა, არსაიდან არ არის შესასვლელი. შესვლა ორმაგი კარებით ხდება, პირველ ალაცაფს გაივლი, მოხდები ეზოში, მეორე ალაცაფით კი ცენტრალურ ციხეში, სადაც მოთავსებულია ის, რაც აგიწერეთ. ამ გზაზე თეთრი ქვების კლდეებია და ისეა ეს კლდეები დაყუდებული, რომ ხელოვნური გეგონება. აქ არის კრაკოვის ბუნებრივი ჭიშკარი, ორი უზარმაზარი თეთრი ქვის კლდეა, თითქოს ხელოვნური. გზაში არის პარტიზანების საფლავი, რომლებიც ამ ტყეში იმალებოდნენ და აქ დაიღუპნენ ბრძოლაში. ვნახეთ სტუდენტთა ქალაქი, ათი სართულია სახლების კომპლექსით, რომელიც ისეა მოწყობილი, რომ ყოველგვარი პირობა აქვს შექმნილი სტუდენტებს. ამ სოფლებში ცხენი დიდ მოდაშია, ყველგან ჩანდა ჭრელი – შავი-თეთრით ჯიშისანი ძროხები.

ვნახე მსოფლიო ფერწერის შედეგრი, **ლეონარდოს ორიგინალი „გოგონა ციყვით“**. სურათი ზომით რამკიანა იქნება ალბათ 45-70-80 სანტიმეტრი. სურათთან ახლოს მისვლა არ შეიძლება, საგანგებო თეთრი სვეტები აქვს გვერდებზე,

რომლის შუა ჩამოკიდულია სურათი და ახლო მისასვლელი გადაღობილია. აქვეა რემბრანტის ერთი ორიგინალი პეიზაჟი, ეს სურათი გამოფენილია კრაკოვის ნაციონალურ მუზეუმში, სადაც შენი ფეხსაცმელით ვერ შეხვალ. აქ გამოფენილია საეკლესიო, სასულიეროს ყველგან დიდი ადგილი უჭირავს და აქაც – სამეფო მოწყობილობა, კვერთხები, იარაღები, ტანსაცმელები, ჯავშნები აუარებელი, ცხენის აკაზმულობა, ჩვენებური თეთრი ნაბადიც კი იყო. ხმლები, ჭურჭლეულობა, ჩუქურთმიანი მაგიდები, კრესლოები, შკაფები, საწოლები, სერვიზები და რა ვიცი, იქ რა არ არის გამოფენილი.

17 ოქტომბერი, მშვენიერი დარია. დილის 7 საათზე გადავწყვიტეთ, წავიდეთ ავტობუსით კრაკოვის, პოლონეთისა და საერთოდ მსოფლიოში აღიარებული კურორტის სანახავად, რომელიც მოგვაგონებს ჩვენი ბორჯომის ხეობას, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ აქ გზები უფრო კარგია. რაღაც საოცარი სისუფთავეა, გზაშიც ვინ უვლის არ ვიცი, მაგრამ ეს ასეა. ახლა იღებენ კომბოსტოს და მოდის შემოდგომის ხვნა. ყველას ორგანული სასუქი შეაქვს. ცხენით ხნავენ, ერთგან დავინახე, ხარებითაც ხნავდნენ. **ზაკოპანი** ჰქვია - საზღვარს, ვისა პოლანია. ზაკოპანი მშვენიერი ადგილი და ქალაქია, ისეთი, როგორც ჩვენი ბაკურიანია. მაგრამ რა სასტუმროებია, სანატორიუმები, დასასვენებელი სახლები, ტურბაზები. საიდან არ მოდიან აქ ხალხი. გორაზე, უფრო მთაზე დადის, როგორც ჩვენთან ფუნიკულიორზე ტრამვაი. აქ ყველაფერია, ბაზარი, მაღაზიები, რესტორნები, რესტორნებში ოფიციატები - გოგონები გამოწყობილია თავიანთ ნაციონალურ კოსტუმებში, მაგრამ არა ისე, როგორც კრაკოვში, აქ თავიანთი მთის მცხოვრებთა განსხვავებული ფორმაა. აქ საერთოდ პოლონეთში კვირაში ერთი დღე უხორცოა. არსად ამ დღეს ხორცს არ ჰამენ. აქ გზებზე შეგხვდებით ოთხკუთხედი ეკლესიის ფორმის ქვისგან ნაგები, სადაც ქრისტე ან რომელიმე წმინდანის ქანდაკებაა. ძროხები ჯიშინია, მხოლოდ წაბლისფერი თეთრით. ცხენები ჯიშინი და კარგები. კრაკოვიდან აქამდე 120 კილომეტრია, მაგრამ ისეთი გზაა და ისეთი ავტობუსები, დადლას ვერ იგრძნობ. აქედან 20 კილომეტრზეა ჩეხოსლოვაკიის საზღვარი. ავიყვანეთ ტაქსი და გავედით საზღვარზე, სულ მაღლა, მაღლა მივდიოდით ნაძვნარში. მთები კლდოვანი უკვე თოვლით იყო დაფარული. შესანიშნავი პეიზაჟი და გარდამავალი შემოდგომის ფერები. გავიარეთ ნაციონალური ტატშინი (ტატშა მთებია), სადაც არის ირმები, შვლები, დათვები, მაგრამ აქ ნადირობა ან ხის მოჭრა სასტიკად აკრძალულია. მივედით საზღვარზე, სადაც არის ქვის ერთსართულიანი გრძელი შენობა, მაგრამ ძალიან ლამაზი, აქ სილამაზეს შენობისას ქმნის პროპორციები, ისეა ეს პროპორციები, რომ ყველა ნაგებობა მიმზიდველი და ლამაზია. ეს შენობა არის შუაზე. პოლონეთიდან გავალი გზა ჩაუვლის შენობას მარჯვნიდან, ხოლო შემოსასვლელი – მარცხნი-

დან. ჩემს იქ ყოფნის დროს რამოდენიმე მსუბუქი მანქანა იყო, როგორც მიმავალი, ისე მომავალი. როდესაც პოლონეთში შემოდის მანქანა, ქუჩაზე გავლებულია თეთრი ხაზი, ეს საზღვრის ნიშანია, იმ ხაზთან გააჩერა მანქანა, იქვე არის კიდეც შენობა, სადაც ზის შემოსასვლელში სლოვაკიის პაგრანიჩნიკი“.

ამრიგად, სახალხო არტისტის, მერაბ ხინიკაძის, არქივში ჩვენ მიერ მიკვლეული დღიურების გაცნობით გაირკვა, რომ მასში დაცულია საინტერესო მოგონებები. ჩვენ დავიწყეთ ამ მოგონებების გამოქვეყნება. მომავალში ვაპირებთ ცალკე წიგნად გამოვაქვეყნოთ დღიურები მთლიანად.

ამჯერად ჩვენ მოვიტანეთ მისი ცნობები ბათუმის თეატრის გასტროლებზე თბილისში და მისი შთაბეჭდილებები 1971 წელს ვარშავასა და კრაკოვში მოგზაურობაზე. მას იმოგზაურა საბჭოთა პერიოდში და მისთვის ბევრი რამ განსხვავებული და მოსაწონი იყო, რითაც აღფრთოვანებულა. მოხიბლულა განსაკუთრებით ქალაქ კრაკოვით, რომელიც პოლონეთის უძველესი დედაქალაქი იყო, რომელიც ომს გადაურჩა და შუენარჩუნდა ისტორიული და არქიტექტურული ძეგლები. საინტერესოა, ასევე, მისი ცნობები ბათუმის თეატრის გასტროლებზე თბილისში, სადაც კარგი შეფასება მიიღო მათ მიერ წარმოდგენილმა სპექტაკლებმა და მსახიობების, მათ შორის, მერაბ ხინიკაძის, სამემსრულებლო ხელოვნებამ.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

ბელთაძე, 2016: – ბელთაძე-ხინიკაძე ი., „ბათუმის თეატრის მემკვიდრე მერაბ ხინიკაძე“, კრ.: „ბათუმი – წარსული თანამედროვეობა“ (საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები), VII, გამომც. „ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, ბათუმი, 2016.

ბელთაძე, 2017: – ბელთაძე-ხინიკაძე ი., „მერაბ ხინიკაძის მოგონებები ბათუმსა და ბათუმელებზე“, კრ.: „ბათუმი – წარსული თანამედროვეობა“ (საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები), VIII, გამომც. „ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, ბათუმი, 2017.

ბელთაძე, 2017: – ბელთაძე იზოლდა, „მერაბ ხინიკაძე“, ბათუმი, 2017.

კუტალია, 2000: – კუტალია გ., „საზოგადოებრივ-პოლიტიკური იდეები რეფორმაციის ეპოქის გერმანიაში“, თბილისი, 2000.

მერაბ ხინიკაძის დღიურები (გამოუქვეყნებელი)

Memoirs of People's Artist Merab Khinikadze

Abstract

The aim of the work is to present the interesting memories preserved in the diaries of the People's Artist of Georgia Merab Khinikadze. This time we brought his information about the Batumi Theater tours in Tbilisi and his impressions during his 1971 trip to Warsaw and Krakow. He had to travel during the Soviet period and many things were different and pleasing to him, which he admired. Fascinated especially by the city of Krakow, which was the ancient capital of Poland, where it survived the war and preserved historical and architectural monuments. Also interesting are his references to the Batumi Theater tours in Tbilisi, where his performances and the performing arts of actors, including Merab Khinikadze, were well received.

People's Artist of Georgia Merab Khinikadze is an interesting and important person in the history of Georgian culture. He was one of the founders of the Batumi Theater and for years its director, a talented actor who made the audience remember him with his impressive roles. He exemplified his way of life and lived in the name of a good man.

You can read many other didactic opinions in Merab Khinikadze's diaries, which still do not lose their importance today.

ნანა გვარიშვილის შემოქმედების კვლადკვალ

აბსტრაქტი: წარმოდგენილ ნაშრომში განხილულია აჭარაში პირველი ქართველი პოეტი ქალის, ნანა გვარიშვილის, შემოქმედების მნიშვნელოვანი ასპექტები.

ნანა გვარიშვილი – ეს ის პოეტია, რომელსაც, როგორც სამშობლოს ფერხულში ჩაბმულ ადამიანს, ქვეყნის ტკივილი და გაჭირვება გულზე დამჩნევია, ხოლო დალბინება და დღესასწაული კი – სულზე.

პოეტს კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული, რომ სამშობლო წინაპართა გაკვალულ გზაზე სიარულია, საიდანაც ჩამოსვლა ან ამ გზიდან აცდენა ღირსეულ ქართველს არ შეუძლია.

ნანა გვარიშვილს თავისი შემოქმედების ყოველ ეტაპზე ახსოვდა მიწიერი სამშობლო და დღენიდაც ცდილობდა, სათანადოდ დაეფასებინა.

საკვანძო სიტყვები: ნანა გვარიშვილი, პირველი ქალი, აჭარელი პოეტი, ღირსეული მამულიშვილი, მიწიერი სამშობლო.

Key words: Nana Gvarishvili, the first woman, Adzharian poetess, worthy patriot, earthly homeland.

ნანა გვარიშვილი იყო პირველი ქალი პოეტი აჭარაში. 1941 წელს დაასრულა ბათუმის პედაგოგიური ინსტიტუტი, ხოლო 1947 წელს – თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. ნანა გვარიშვილის პირველი ლექსი დაიბეჭდა 1939 წელს. ლექსების კრებული გამოსცა 1948 წელს.

ნანა გვარიშვილი მუშაობდა ბათუმის საჯარო ბიბლიოთეკის დირექტორად.

როგორც ცნობილია, გალაკტიონ ტაბიძე ძლიერ აფასებდა ნანა გვარიშვილის პოეზიას. აჭარაში სტუმრობისას, როდესაც სტუდენტებს ხვდებოდა, გალაკტიონმა უბიდან ამოიღო წიგნაკი და ნანას მიმართა: „მე გთხოვ“ თქვენი ხელით ჩამიწეროთ რაიმე. მე შევინახავ ამას“. ნანამ კი ასეთი რამ დაუწერა: „ბედნიერი ხარ პაწია წიგნაკო, დიდი პოეტი უბით გატარებს“.

მშობლიური ენის სიყვარული, უპირველესია, რომელსაც დედის მუცლიდან ვსწავლობთ. ჩვენი საკონტაქტო ენაა, რომელიც გვაახლოებს ერის სულთან და გულთან. სწორედ მისი საშუალებით გადმოვცემთ ემოციებს, სიხარულს,

სიყვარულს, ტკივილსა თუ წყენას, რაც ყველაზე უმთავრესია, მისი წყალობით თვით უფალსაც ვესუბრებით.

მშობლიური ენა უკიდევანო და მდიდარია, რომელმაც უამრავ ქართველს გაუძღო, მის ამტანობას ჟამთა სიავემ ფერი ვერ უცვალა და ჩვენამდე მოაღწია სრულყოფილი სახით. პოეტის ერთ-ერთ ლექსში „აჭარელო დიდო დედავ“, მადლიერების გამოძახილია ჩვენი გმირი წინაპრებისადმი, რომლებმაც სისხლის ფასად დაიცვეს მშობლიური ენის ფესვები:

„აჭარელო დიდო დედავ, ნისლში მანდილს ვხედავ,

შენ იხსენი ბულბულთ სტვენა – ტკბილი დედაენა.

სანუკვარი მოიპარე და აკვანში მალე,

მე შენს ქართულ კაბა-ქათიბს, დედავ, ვეთაყვანე“.

ქართული ენა ჩვენი ერის მრავალსაუკუნოვანი თავგადასავალია. პოეტი, როგორც ერთი რიგითი ქარველი, დიდების შარავანდედით ამკობს იმ გმირ ქართველებს, ვინც ენის შენარჩუნება-განვითარებისთვის თავი არ დაზოგა. ვინც აღუდგა წინ მცდელობას, წაერთმიათ ჩვენთვის უფლება დედაენის სიყვარულისა და, საფრთხის მიუხედავად, არ შედრკნენ, გაერთიანდნენ, მისცეს მხარი მხარს და შეუნარჩუნეს ენას ძალა. სწორედ ქართველთა შეუპოვრობამ, ვაჟკაცობამ და ერთსულოვნებამ დააჩოქა მტერი და ააღებინა ხელი ბოროტ ზრახვებზე. პოეტს ყველგან და ყოველთვის დედის ტკბილი ნანა ჩაესმის და სიამით ამბობს:

„იავ-ნანა“ ჩაგეფინა ჩვილთა არტახებში,

დარდმა თეთრი ჩაგისირმა აბრეშუმის თმებში.

შენს დარწეულ აკვნებიდან მოდის ჩემი ლექსი,

მთების იქით, ნისლის იქით, შენი „ნანა“ მესმის“.

საკუთარი ქვეყნის, მიწა-წყლის, ენის, სარწმუნოების ერთგულება არის ის ღირსება, რომელსაც საუკუნეების განმავლობაში, სხვადასხვა საზოგადოებაში განსაკუთრებული ადგილი ეკავა. ერთია სიყვარული, ერთგულება, თავდადება, მაგრამ სულ სხვა საერთო წარსულის, ისტორიის, მეხსიერებისა თუ კულტურის მქონე ხალხისთვის თავგანწირვა, საკუთარ სიცოცხლეზე უარის თქმა, რასაც ჭეშმარიტი გრძნობა გამოქმედებს. პოეტს დედასაქართველო სიცოცხლის უმთავრეს საგნად გაუხდია და მზად არის თავგამოდებით, შეუპოვრად, ყოველგვარ დაბრკოლებას ებრძოლოს, რაც სამშობლოს წარმატების გზაზე გადაეღობება:

„შენ ჩემზე ფიქრით და ჩემზე დარდით

კავკასიონი გაგიჭადარდა,

მოგწყვიტეს შვილი, შეხვედრის წყურვილს

ჩუმად იკლავდა ცრემლიან ღართან.

ახლა, დედაო, შენი ღიმილი გადავიხურე თავზე მანდილად

და შენს უბეში მიყუჩული ვარ, ერთად შეგვყარა ნანატრმა დილამ.“..

სამშობლო მოითხოვს სიყვარულს, ხოლო სიყვარული არის უზენაესი, უპირატესი გრძნობა, რადგან „ღმერთი სიყვარულია“. და ამდენად, რაც მისგან მომდინარეობს, ყველაფერი ღვთიურია და კურთხეულია. ამიტომ, პირველ რიგში, ქართველი ხალხი ყველაზე უკეთ უნდა ჩავწვდეთ - სიყვარულის უზენაესობას, რათა ქართველის თვითშეგნებაში, ცნობიერში შედუღდეს მამულის, ენისა და სარწმუნოების დაცვის აუცილებლობა. პოეტი სამასწლიანი ბატონობის შემდეგ აჭარის დედასაქართველოსთან დაბრუნებას, ქვეყნის ერთიანობას, გამთლიანებას, „გამთელებას“ ზეიმობს:

„ამომიკოცნე წამწამ-თვალები, გუგებში ჩანდეს შენი ჭაღარა,

არსად დამირჩეს ტუტა-ნაცარი, დედინაცვალმა ბევრი მაყარა.

დედაო ჩემო, ტკბილო დედაო, შემოგვევლები შენი აჭარა...

ოცნებად მყავდი, მეგულებოდი ახლოს, სულ ახლოს დედა ქებული,

ვიცი, უბიდან არ მომიშორებ, შენს ძუძუებს ვარ დანატრებული...”

ერისა და ქვეყნის სიყვარული, პატრიოტიზმი, ადამიანის თანმდევი გრძნობაა დაბადებიდან, მისი შესწავლა შეუძლებელია. სამშობლოს სიყვარულით უნდა მწიფდებოდეს და ყალიბდებოდეს ადამიანის, თითოეული ჩვენგანის, სულიერი სამყარო, სულიერი მდგომარეობა. ავტორს სურს, ყველას ახაროს ერთიანობის სიხარული, ახალ თაობასაც და წინაპრებსაც:

„და მაპატიე ჭირვეულობა, ალერსი მინდა ყველაზე მეტი,

შენი ამბორით ჩამოწყდეს ბარემ, წამწამზე რომ თრთის კურცხალის წვეთი...

დაგბრუნებივართ შენი შვილები, ჩვენს წინაპრობას ჩასძახე ყველას –

რომ შეემატა ცეცხლი და კვამლი ძველი ოჯახის ანთებულ კერას“.

ყველაფერი სამშობლოს სიყვარულიდან იწყება, სიყვარული აჩენს ზრუნვის შეგრძნებას, რაც აისახება მიწის, ხალხის, ტრადიციების, კულტურის და ისტორიის სიყვარულში. ჩვენ ვატარებთ ამ სიყვარულს და ის გვაკეთებინებს საქმეს ქვეყნისთვის საკეთილდღეოდ. გვაშენებინებს ტაძრებს, გვაძლევს ღირსეული, გამორჩეული მოღვაწეობის ძალასა და სტიმულს.

თითოეული ჩვენგანისთვის სამშობლოს სიყვარული უფლის სადიდებელია, მისი მსახურებაა. საქართველოში ხომ ყოველი ადგილი რაღაცას გვაგონებს განა შეგვწევს ძალა ასეთ მიწაზე უგულოდ, უსიყვარულოდ, უერთგულოდ, გულგრილად დააბიჯებდე ფეხს?!

არაერთი ტკივილი და გაჭირვება გამოუვლია ჩვენს ქვეყანას. ასეთი ტკივილიანი და ჭირ-ვარამგამოვლილი სამშობლოს შვილისთვის, ტკივილის მიზეზი,

რა თქმა უნდა, მრავალი შეიძლება იყოს“, დანგრეული და მიწასთან გასწორებული ტაძრები, ჩამოფხეკილი, თვალებამოკაწრული ფრესკები, გავერანებული კარ-მიდამო, წაგლეჯილი მიწები და რამდენი ერთი დავასახელოთ. თუ აღარ გინდა, ეს განმეორდეს, ფხიზლად უნდა ვიდგეთ ქვეყნის, რწმენისა და ერის სადარაჯოზე. ავტორისთვის სამშობლო იმედი და ერთადერთი სასოებაა:

„ქართლის ცაო – მთვარის სევდავ, ელვავ, ელვავ, ღრუბლის ელდავ,
ქარო, ქარო, ქარტეხილო, მწვანე ხევში ჩაგრეხილო,
ნისლო, ნისლო, აბოლილო, გორგასალის სულის დენთო,
ბებერ ციხის გულისპირის სასოებავ, ერთადერთო“.

როცა ქვეყანა გიყვარს, ეს ნიშნავს, ზრუნავ შენი ქვეყნის ისტორიაზე, სიწმინდეებზე, ერის სულიერსა და ზნეობრივ ფასეულობებზე, ტრადიციებზე, ოჯახის სიმტკიცეზე. წარსულის ღირსეული დაცვა, ერთგულება, სიყვარული, მშობლების ტრადიციის ღირსეული გაგრძელება.

რომ არა გამორჩეული ქართველი მოღვაწეები, გამთლიანებული ეროვნული ცნობიერება, საქართველოს ეკლესიის განსაკუთრებული როლი, სადაც ნაკვეთი იწინააღმდეგებოდა ჩვენი ერის ეროვნული სულისკვეთება, არ იქნებოდა დღევანდელი საქართველო ისეთი, როგორიც არის. ჩვენს წინაპრებს, ჩვენს სულიერ მამებს უნდა ვუმადლოდეთ ამას. პოეტი ამბობს:

„ბინდის ცვარით ავსებულო
ჯამო, ჯამო დალოცვილო,
ქართლის დედის წმინდა ჯამო,
ნარიყალას ციხის თავზე
შეჯგუფულო ღრუბლის ჯარო,
ვერ გეყრები, ვერ გცილდები,
რომ ღალატი არ დამწამო.“

იგი სამშობლოს ერთგულ პოეტად რჩება ბოლომდე.

ამ სულისკვეთებითა და შემართებით თითოეული ჩვენგანი უნდა ვსაზრდოობდეთ. ამ იდეებზე უნდა აღვზარდოთ ჩვენი შვილები, ჩვენი მომავალი თაობა, რომლებიც ჩვენი თავდადებული წინაპრების ღირსეული საქმეების გამგრძელებელნი იქნებიან.

ყოველთვის უნდა გავახსოვდეს: ვინ ვართ და საიდან მოვდივართ!

ვფიქრობ, მხოლოდ და მხოლოდ ეროვნული ფასეულობების დაცვა თუ გადავარჩენს და გაამთლიანებს საქართველოს. პოეტი გმირ წინაპრებს მიმართავს:

„ვინ გაყიდის ერის მარილს, დედის ცრემლებს ვინ იყიდის,
საიათნოვას მხარზე დვია სამთა ძმათა ძმობის ხიდი,

ყველა გზებმა ჩამიარეს, როს საწუთროს გზა ამევლო,
გულზე მხვდება თქვენი ხმლები, თქვენ, სამასო არაგველნო!“

ამდენად, პირველ რიგში უნდა გვახსოვდეს, რომ ჩვენ ვართ მრავალსაუ-
კუნოვანი ისტორიის მქონე ერის შვილები და უნდა ვაცნობიერებდეთ ამ დიდ
პასუხისმგებლობის არსს. სამშობლოს, ენისა და სარწმუნოების დაცვა, ყოველ-
თვის იყო და მომავალშიც იქნება, რჩეულთა ზვედრი, რომელსაც სხვისი სი-
ცოცხლის გადასარჩენად და ქვეყნის ფასეულობების დასაცავად თავგანწირვის
ღვთიური ძალა გააჩნია. სამშობლოსთვის თავდადება არის ქართველთა ერთი-
ნობის, სიმტკიცის საფუძველი, რასაც ყველა ეპოქაში გაფრთხილება და დაცვა
სჭირდება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

გვარიშვილი, 1948: – გვარიშვილი ნ., „ჩემო აჭარავ“, ბათუმი, 1948;

გვარიშვილი, 1958: – გვარიშვილი ნ., „ნაკადულები“, ბათუმი, 1958;

გვარიშვილი, 1975: – გვარიშვილი ნ., „რჩეული“, ბათუმი, 1975;

გვარიშვილი, 1999: – გვარიშვილი ნ., „რჩეული“, ბათუმი, 1999;

Taliko Beridze

(Batumi, Georgia)

In the Footsteps of Nana Gvarishvili Creativity

Abstract

In the presented article considered main aspects of Nana Gvarishvili's creativity, who was the first Georgian poet woman in Adjara.

This is the poet, whose heart is full of pain and poorness and soul fulfilled with happiness.

Poet obviously see that homeland is walking on ancestor's way, from where brave Georgians cannot get out.

Nana Gvarishvili in her Creativity always was mentioning and honoring Homeland.

„რა ენა წახდეს“ (ქართული სალიტერატურო ენის აქტუალური საკითხები)

აბსტრაქტი: სტატია – „რა ენა წახდეს“ – ენის დამახინჯების ეროვნულ პრობლემას ეხება. ნაშრომში წარმოდგენილია ბათუმის მოსახლეობის მეტყველებისას გამოვლენილი გრამატიკული თუ ლექსიკური უზუსტობა, ქართული ენისთვის შეუფერებელი ფორმები. მეტყველებაში ვხვდებით წინადადებაში წინადადების წევრთა შეუთანხმებლობას, სიტყვათა რიგის აღრევას, სინტაქსურ თუ სტილისტურ ხარვეზს, უცხო ენიდან დამკვიდრებულ ლექსიკურ ერთეულებს. დამკვიდრებულია უცხო ენის უპირატესობა სარეკლამო ბანერებზე. აქაურთა მეტყველებაში გვხვდება უცხო ენიდან შემოსული ისეთი ლექსიკური ერთეულები, რომლის შესატყვისი ქართულ ენასაც მოეპოვება (სეილი, მესიჯი, ბეიჯი და სხვა). საქართველოს სხვა ქალაქების ახალგაზრდების მსგავსად, ბათუმელ ახალგაზრდებშიც ხშირად ისმის სოციალური ქსელებიდან გადმოტანილი უცხოენოვანი ლექსიკური ერთეულები (შეარი, ლაიქი, სეივი, დაფორვარდება და სხვა), რაც მჭიდროდ არის დაკავშირებული მეტყველების კულტურასთან. თითოეული უზუსტობა ხელს უწყობს უმართებულო და ქართულისთვის ხელოვნური ფორმების გავრცელებას, მათ დამკვიდრებას.

საკვანძო სიტყვები: ლექსიკური ერთეული, სტილისტური ხარვეზი, წევრთა ურთიერთმიმართება, რიცხვში შეუთანხმებლობა, ხელოვნური ფორმები.

Key Words: Lexica Item, a Stylistic Flaw, Relation of Members, Number Disagreement, Artificial Forms.

ბათუმი საქართველოს ულამაზესი ზღვისპირა ქალაქია. იგი მთელი შავი ზღვის რეგიონში გამოირჩევა ტურისტული დანიშნულების ადგილებით. ქალაქი დღეს წარმოადგენს ქვეყნის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან კულტურის ცენტრს.

ბათუმი თითოეული ბათუმელისთვის სიამაყეს წარმოადგენს. ბევრჯერ უცხო ერების თარეშს გადაურჩა; ბევრჯერ მოსთხოვეს ენის შეურაცხყოფა, მაგრამ მან დღემდე შეინარჩუნა „ენა ქართული“, თუმცა გულდასაწყვეტია ის, რომ საქართველოს ულამაზეს ქალაქში, სადაც ქართველი გამართულად უნდა საუბრობდეს, სადაც ჯერ საკუთარ ენას უნდა ვაფასებდეთ და შემდეგ სხვას, მშობლიურ ენას აღარ ვაფასებთ.

ქართული ენა ქართველი ერის ენაა. იგი არის იარაღი ქართული კულტურისა, ერის განვითარებისა და თვითშეგნებისა. მან შემოგვინახა ქართველი ხალ-

ხის ისტორია უძველესი დროიდან დღემდე. რამდენი ქარცეცხლი, რამდენი ჭირ-ვარამი გამოუვლია ენას „სულისას და გულისას“, რამდენი უცხო ერის ბატონობის ქვეშ ყოფილა, მაგრამ ჩვენი წინაპრებმა შემოგვინახეს და ჩვენამდე მოიტანეს.

ქართული ენა ქართველი ხალხის ძვირფასი საგანძურია. ილია მეორის სიტყვებით რომ ვთქვათ: „დედა ენა არის უფლის კურთხევით ჩვენს წინაპართაგან აღმწებული უწმინდესი ტამარი, რომელსაც სვეტებად უდგანან სამშობლო ქვეყნის მოღვაწენი, დანგრევა მისი ადვილია, ხოლო აღდგენა – ფრიად ძნელი, მხოლოდ იმ ერს აქვს უფლება ისტორიულ ასპარეზზედ ცხოვრებისა და მოქმედებისა, რომელიც მუდამ იცავს თავის ენას, ზნეს და ჩვევას“.

ქართველი კაცი, ჩვენი წინაპარი, ოდითგანვე იცავდა ენას, მამულსა და სარწმუნოებას.

ქართველები სიამაყით ვამბობთ, ენა უნდა დავიცვათ, ეს ჩვენი ეროვნული მოვალეობაა, „მაგრამ ვაფასებთ ჩვენ ამ დაუფასებელს საუნჯესა? გვესმის ჩვენ მისი უმაღლესი ღირსება და მნიშვნელობა? ქართული ენა ამჟამად ძლიერ ჰგავს მშვენიერს ფოლადის სახნისს, რომელიც უგუნურს პატრონს კუნჭულში მიუგდია, იშვიათად ხმარობს და ჟანგს აჰმევენებს“, – ესაა ჩვენი რეალობა.

ბათუმელთა მეტყველებაში გვხვდება უზუსტო, გაუმართავი წინადადებები, სიტყვათა რიგის თანმიმდევრობის აღრევა, უცხო ენიდან შემოსული ლექსიკური ერთეულები.

საქართველოს სხვა ქალაქების მსგავსად, დღეს ბათუმის ქუჩებში თუ გავივლით, ვნახავთ, რომ ზოგიერთ სარეკლამო ბანერზე გაკეთებულ წარწერაზე უპირატესია უცხო ენა, დიდი ასო-ბგერებით უცხო ენის წარწერა, მაგალითად: **“SPUTNIK”** („სპუტნიკი“), **“WELMOND”** („ველმონდი“), **“SAFILO”** („საფილო“) ან ქართული წარწერა საერთოდ არ არის, მაგალითად **“FLOORPAN”**, **“COLOR OF NIGHT QUALITY”**, **“PIZZA PIACERE”**, და სხვა. სამწუხაროდ, ჩვენვე არ ვცემთ პატივს ჩვენს ენას. ენის უპატივცემულობა და დამახინჯება მხოლოდ ქალაქის ქუჩის ბანერებით არ გამოიხატება.

ენის დამახინჯება მასობრივი გახდა ბათუმის მასმედიისთვის. გვესმის ათასი სტილისტური ხარვეზით, ენობრივ-გრამატიკული ნორმის დარღვევით, ბარბარიზმებით, ჟარგონებით დამახინჯებული მეტყველება, რომელიც აღარც კი ჰგავს ქართულს. ამ საკონფერენციო თემის დაწერაც ამ პრობლემამ გადამაწყვეტინა. ძალიან ხშირად ტელევიზიასა თუ ჟურნალ-გაზეთებში ვხვდებით დამახინჯებულ ქართულ ენას, როგორც ჟურნალისტების, ისე პოლიტიკოსების მხრიდან.

სამეცნიერო ლიტერატურაში მართებულადაა აღნიშნული, რომ სინტაქსური პრობლემატიკა მჭიდროდ არის დაკავშირებული მეტყველებისა და წერის

სტილის საკითხებთან, ამიტომაც არსებულმა სინტაქსურმა და სტილისტიკურმა შეცდომებმა თავი იჩინა მასმედიაში. განსაკუთრებით არის აღრეული „ვინც“ წევრ-კავშირისა და „რომელიც-რომლებიც“ ფორმების რიცხვში შეუთანხმებლობის წესები: მაგ., „ისინი, ვინც ამ ცვლილებას ხმას არ მისცემენ, ფაქტობრივად დიქტატურის მხარდამჭერი არიან“ (გაზ. „ბათუმელები“). უნდა იყოს: ისინი, ვინც ამ ცვლილებას ხმას მისცემს, ფაქტობრივად დიქტატურის მხარდამჭერი არიან. ან კიდევ, „ნუ ივიწყებთ იმათ, ვინც აგვისტოს ომში თავი გასწირეს“ (ტვ. „აჭარა“) მართებულია, ნუ ივიწყებთ იმათ, ვინც აგვისტოს ომში თავი გასწირა. რაც შეეხება, „რომელიც“ კავშირის გამოყენებას, ამ შემთხვევაშიც აღრევასთან გვაქვს საქმე. მაგალითად, „მათ დააკავეს ორი მოქალაქე, რომელმაც წერეთლის ქუჩაზე ჩხუბი ატეხეს“. მათ დააკავეს ორი მოქალაქე, რომლებმაც წერეთლის ქუჩაზე ჩხუბი ატეხეს. „ეს არის ის დოკუმენტები, რომელიც ყველამ უნდა ნახოს, უნდა გასაჯაროვდეს“ (გაზ. „აჭარა“) – ეს არის ის დოკუმენტები, რომლებიც ყველამ უნდა ნახოს, უნდა გასაჯაროვდეს.

გვხვდება სინტაქსური ასიმილაციის შემთხვევებიც მასმედიის ენაში. მაგ., „ერთადერთ პრეპარატს, რომელსაც ამჟამად ის იღებს, ხველის წამალია“, უნდა იყოს: ერთადერთი პრეპარატი, რომელსაც ის იღებს, ხველის წამალია; „იმ მოვლენებზე, რომლებზეც ხვალ მომდევნო სიუჟეტში გვექნება საუბარი, შეიძლება მუხროვანის სინდრომი ვუწოდოთ“ – უნდა იყოს: იმ მოვლენებს, რომელსაც შემდეგ სიუჟეტში წარმოგიდგენთ, შეიძლება მუხროვანის სინდრომი ვუწოდოთ.

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ წინადადების წევრთა განლაგება ქართულ წინადადებაში მეტწილად თავისუფალია, თუმცა გარკვეულ კანონზომიერებას მაინც ემყარება, რათა წინადადება უფრო გამართული იყოს. მსგავს შეცდომასაც ხშირად ვხვდებით მასმედიაში. მაგალითად, „ველოსიპედი ძირითადი გადაადგილების წყაროა“ (ტვ. „აჭარა“), უნდა იყოს: ველოსიპედი გადაადგილების ძირითადი წყაროა; „ყველა საქართველოს პარტნიორი“ (ტვ. „აჭარა“), უნდა იყოს: საქართველოს ყველა პარტნიორი. ამ ტიპის შეცდომები ლამის სისტემადაა ქცეული.

აქაურთა მეტყველებაში განსაკუთრებით ხშირია წინადადებაში შემასმენლისა და სახელის შეუთანხმებლობა რიცხვში. საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია, რომ კრებით სახელთან შეწყობილი ზმნა-შემასმენელი მხოლოდ რიცხვში უნდა შეეწყოს, თუმცა ამ შემთხვევაშიც კრებით სახელთან ზმნა-შემასმენელს უწყობენ მრავლობით რიცხვში. მაგ., „შეშინებული ხალხი ქალაქიდან მირბიან“ (ტვ. „აჭარა“), – უნდა იყოს: შეშინებული ხალხი ქალაქიდან მირბის. ან კიდევ: „რუსეთის ჯარმა ალყა შემოარტყეს ირპინს“ (ტვ. „25“) უნდა იყოს: რუსეთის ჯარმა ალყა შემოარტყა ირპინს.

ერთ შემთხვევაზეც უნდა გავამახვილოთ ყურადღება. კერძოდ, ბათუმელთა მეტყველებაში ხშირია პარონიმების გამოყენების აღრევაც. განსაკუთრებით აღრეულია მასობრივი-მასიური, სწორად გამოყენებისთვის ყურადღება უნდა მიექცეს წინადადების კონტექსტს. მაგ., „**სოციალური ქსელების ზეგავლენა სულ უფრო მასიური ხდება**“ (ტვ. „აჭარა“) – უნდა იყოს: სოციალური ქსელების ზეგავლენა სულ უფრო მასობრივი ხდება.

ბათუმელთა მეტყველების ერთ-ერთი აქტუალური პრობლემაა უცხო ენიდან შემოსული არასაჭირო სიტყვების გამოყენება, რადგან ქართული ენის სალექსიკონო მასალა იმდენად მდიდარი და სახეობრივია, არ არის საჭირო სესხება სხვა ენიდან.

აქვე გავიმეორებ მუხრან მაჭავარიანის სიტყვებს: „ენა არ გაწყენს არც ერთი, უნდა იცოდე რამდენიც, ოღონდ არ უნდა დაჰკარგო, ქართული სიტყვის ნათელი“.

სამწუხაროდ, დღეს, არა მარტო ბათუმში, არამედ მთელ საქართველოში, ისმის ისეთი ლექსიკური ერთეულები, რომლის შესატყვისი ქართულ ენასაც მოეპოვება, წარმოგიდგენთ რამდენიმეს: **დანონსება** – წინასწარ გამოცხადება; **სეილი** – ფასდაკლება; **დისემინაცია** – გავრცელება; **დედლაინი** – ბოლო, უკანასკნელი; **დეიოფი** – ერთდღიანი შვებულება; **დესტინაცია** – დანიშნულების ადგილი; **ევიდენსი** – მონაცემები, ფაქტები; **ემერჯენსი** – სასწრაფო; **ექშენფლეინი** – სამოქმედო გეგმა; **მესიჯი** – შეტყობინება; **იმპლემენტაცია** – განხორციელება, შესრულება, რეალიზაცია; **ინსპირაცია** – შთაგონება; **კოლაბორაცია** – თანამშრომლობა; **ტრანსფორმაცია** – გარდაქმნა; **პროგრესი** – წინსვლა; **ექსპერტი** – მცოდნე; **კორპორაცია** – გაერთიანება; **კორუფცია** – მექრთამეობა; **ტენდენცია** – მიმართულება; **კორექტული** – სწორი; **ნეგატიური** – უარყოფითი; **პუბლიკაცია** – გამოქვეყნება; **ასისტენტი** – თანაშემწე; **მენეჯერი** – გამგე; **ვიზიტორი** – სტუმარი; **ბოიფრენდი** – თაყვანისმცემელი; **ელიმინაცია** – აღმოფხვრა; **ვალიდაცია** – დამტკიცება; **ფავორიტი** – საყვარელი; **ბეიჯი** – სამკერდე ნიშანი; **ფეშენვიკი** – მოდის კვირეული; **უიქენდი** – შაბათ-კვირა; **კრეატიული** – შემოქმედებითი; **რეზულტატი** – შედეგი; **ექსპერიმენტი** – ცდა; **მეილი** – ფოსტა.

2016 წლის 15 აპრილს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიაში ენის, ლიტერატურის, ხელოვნების განყოფილების ორგანიზებით გამართულ ენათმეცნიერებისა და ჟურნალისტიკის შეხვედრაზე, როდესაც ენათმეცნიერ მხექალა შანიძეს ჰკითხეს: „რა ვუყოთ იმ უცხოურ სიტყვებს, რომლებიც ტექნიკურ პროგრესთან ერთად მთელ მსოფლიოში ვრცელდება და არაერთ ენაში მკვიდრდება?“ – მხექალა შანიძე გვირჩევს, ჯერ მოვძებნოთ, გვაქვს თუ არა ამ სიტყვების ქართული შესატყვისი.

ყურადღების გარეშე არ უნდა დავტოვოთ ის ლექსიკური ერთეულებიც, რომლებიც თანამედროვე ბათუმელ და არა მარტო ბათუმელ ახალგაზრდებში, „თინეიჯერებში“, მკვიდრდება სოციალური ქსელების საშუალებით. მაგ., **დალაიქება** – მოწონება; **დასქრინვა** – ფოტოს გადაღება; **დაფეიკება** – გაყალბება; **დათაგვა** – მონიშვნა; **დანექსთვა** – შემდეგზე გადასვლა; **დაფეისტება** – ჩასმა; **დასეივება** – შენახვა; **დასინვა** – ნახვა; **დაჩექინება** – დარეგისტრირება; **დალინკვა** – ბმულის აღება; **კოპირება** – ასლი; **დარეაქტება** – რეაქციის გამოხატვა; **ივენთი** – ღონისძიება; **დაჯოინება** – გაწევრიანება; **დაბუსტვა** – რეკლამის გაკეთება; **დაკლიკვა** – დაწკაპება; **ბუქმარკი** – სანიშნი; **დააფდეითება** – განახლება; **დაფორვარდება** – გადაგზავნა; **დაქენსილება** – გაუქმება, უარყოფა; **პუბლიკი** – საჯარო; **ინფლუენსერი** – სოციალური ქსელის ხშირად გამომყენებელი; **დასქროლვა** – სოციალური ქსელის დათვალიერება; **ფოლოვერი** – გამომწერი; **სტალკვა** – თვალთვალი; **ქრაში** – შეჯახება; **სოულმეით** – სულიერი მეგობარი; **დაქრინჯვა** – უხერხულობის განცდა; **სმაილი** – ღიმილაკი; **დაშეარება** – გაზიარება; **ჩეთი** – შეტყობინება; **სთორი** – ამბავი; **გეიმერი** – მოთამაშე და მისთ.

ქართული ენის, ნამდვილად, საჭირობოროტო, აქტუალური პრობლემაა ისიც, რომ დღეს საქართველოს მასშტაბით სკოლებში ცალკე საგნად არ ისწავლება ქართული ენა. სასწავლო წიგნებში ერთადაა წარმოდგენილი ქართული ენისა და ლიტერატურის საკითხები. მეთოდოლოგიურად ლიტერატურულ საკითხებთან ერთად ძალიან მწირადაა საუბარი ენის საკითხებსა და ნორმებზე, თან არასისტემატიურადაა განხილული ის მწირი ენობრივი მასალაც, რაც ვერ მისცემს მოსწავლეს ქართული ენის გრამატიკის სათანადო ცოდნას. აუცილებელია, ქართულ სკოლებში ქართული ენის გაკვეთილებს ცალკე სასწავლო საათი დაეთმოს, რადგან თავიდან ავიცილოთ მოსწავლე-ახალგაზრდებში ენის ნორმების დამახინჯება.

ამრიგად, წევრთა ურთიერთმიმართება, წევრთა თანმიმდევრობა წინადადებაში, სინტაქსური თუ სტილისტური ხარვეზი, უცხო ენიდან დამკვიდრებული ლექსიკური ერთეულები, სარეკლამო ბანერების წარწერა – მჭიდროდ არის დაკავშირებული მეტყველების კულტურასთან. ხელს უწყობს უმართებულო და ქართულისთვის ხელოვნური ფორმების გავრცელებას, მათ დამკვიდრებას. ამიტომ აქ დიდი სიფრთხილე და მზრუნველობა გვმართებს ყველას. ენას დაცვა და მოფრთხილება ესაჭიროება და არა მარტო ბათუმელის, არამედ ყველა ქართველის ვალია, დაიცვას ეროვნული ენა.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

ბურჭულაძე, 2014: – ბურჭულაძე თ., „წევრ-კავშირის რიცხვში შეუთანხმებლობის შემთხვევები მედიაში“, თბილისი, 2014.

გოგებაშვილი, 2015: – გოგებაშვილი ი., „ბურჯი ეროვნებისა“, გამომც. „საბა“, 2015.

თოფურია, 2015: – თოფურია ვ., ქართული ენისა და მართლწერის ზოგიერთი საკითხი, თბ., 2005.

კვაჭაძე, 1977: – კვაჭაძე ლ., „თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი“, გამომც. „განათლება“, 1977.

ფეიქრიშვილი, 1996: – ფეიქრიშვილი ჟ., „ქართული ენის სინტაქსი“, თბილისი, 1996.

ფეიქრიშვილი, 1963: – ფეიქრიშვილი ჟ., „რთული წინადადების ისტორიისთვის ქართულში“, თბილისი, 1963.

ცეციტიშვილი, 2005: – ცეციტიშვილი ნ., „ერთი სინტაქსური მოვლენის შესახებ“, გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი, თბილისი, 2005.

<https://www.radiotavisupleba.ge> – მზექალა შანიძე: „ენა გაღარიბდა, მდიდარი ლექსიკა კვდება“, 2016, ინტერნეტ-მისამართი:

<https://www.radiotavisupleba.ge/a/mzeqala-shanidze-ena-gagaribda/27676784.html>

Beridze Tsisnami

(Batumi, Georgia)

When a language is spoiled

Abstract

The article "When a language is spoiled" addresses the national problem called language distortion. The article presents the grammatical or lexical inaccuracy observed during the speech of the Batumi population, a form unsuitable for the Georgian language. In the speech of the people of Batumi, we find the disagreement of the members of the preposition in the sentence, the confusion of the order of the members, the syntactic or stylistic error, the lexical units adopted from a foreign language, the preference of the foreign language on advertising banners. In the speech of the local people, there are such lexical units from a foreign language, the corresponding ones of which can be found in the Georgian language (sale, message, badge, etc). Like the young people of other cities of Georgia, the young people of Batumi often hear vocabulary items of a foreign language transferred from social networks (share, like, save, forward, etc.), which is closely related to the culture of speech. Each inaccuracy contributes to the spread of incorrect and artificial forms for Georgian, their establishment.

ებრაელთა ბათუმში დასახლების ისტორიიდან

აბსტრაქტი: ნაშრომში განხილულია კულტურის ისტორიის მეტად მნიშვნელოვანი ასპექტი – ორი ერის სულიერი ერთობა – ქართველი და ებრაელი ხალხის ურთიერთობის მაგალითზე. წარმოდგენილია ებრაელთა ბათუმში დამკვიდრებიდან დღემდე ჰარმონიული თანაცხოვრების საინტერესო ისტორიები, რაც აძლიერებს მათ სულიერ და მატერიალურ კავშირს XXI საუკუნის ისრაელთან, რითაც ეწევა უნიკალური ფენომენის – ქართველი და ებრაელი ხალხის 26-საუკუნოვანი ძმური თანაცხოვრების პროპაგანდას.

საკვანძო სიტყვები: სიყვარული, რწმენა, თანადგომა, თანაცხოვრება, მრავალფეროვნება.

Key Words: Love, Faith, Support, Coexistence, Diversity.

* * *

საუკუნეებს ითვლის ქართველი და ებრაელი ხალხის საქართველოში თანაცხოვრების წლები, რომელსაც მუდამ ავსებდა ორმხრივი სიყვარული, შეზავებული სითბო, თანადგომა, მოკრძალება და პატივისცემა. საქართველოში ეთნიკური და რელიგიური მრავალფეროვნება განსაზღვრავს ჩვენი ქვეყნის სიმდიდრეს. ჩვენ, საფუძვლიანად შეგვიძლია ვიამაყოთ, რომ ჩვენს სათაყვანებელ სამშობლოში საუკუნეების განმავლობაში სხვადასხვა ეთნოსის წარმომადგენლები მკვიდრდებოდნენ და მშვიდობიანად ახერხებდნენ თანაცხოვრებას. ამის ნათელი მაგალითია ქართველი და ებრაელი ხალხის კულტურული თანაცხოვრების საინტერესო ისტორიები. რასაც ადასტურებს კიდევ ანტონ ფურცელაძის ამონარიდი გაზეთ „ივერიის“ (1895, №246: 1) სტატიიდან: „ერთ-ერთი უკეთესი ღირსებათაგანი ქართველი ტომისა იყო გატანა და თანასწორული შეწყნარება ყოველი რიგის ეროვნებისა და სარწმუნოებისა, რომელიც-კი შემოჰხიზნაიან საქართველოს... თუ დღეს საქართველოს ერი კიდევ არსებობს... მიზეზი იყო ეს ძვირფასი ხასიათი ქართველებისა – შეწყნარება და შეთვისება უცხო მორწმუნეთა და ეროვნებათა... ქართველ კაცს ამითი, ამ ნაციონალური მაღალის თვისებით მოსწონდა თავი წინაშე მთელი ევროპისა, მთელი კაცობრიობისა. იმ დროს, როდესაც საყოველთაო გახდა თითქმის მთელს ევროპაში დევნა ნაციათა და მეტადრე ისრაელთა, ჩვენ თავმოძვრნედ შევყურებდით ჩვენს ხალხს, რომელიც სრულიად არ გასდევდა ამ საზოგადო ფეხის ხმას და ისევ ძველებურად,

მმურად, ამხანაგურად შესცქეროდა მასთან შემოხიზნულ ხალხი და მათ შორის ებრაელთაც...”

ებრაელებისადმი დიდი ინტერესი გამოწვეულია იმ რთული და საინტერესო ისტორიული ბედით, რაც ამ ერს ხვდა წილად. ებრაელთა საქართველოში ჩამოსახლების ისტორია ძველთაგანვე ქართული საზოგადოების დიდ ინტერესს იწვევდა. საკმარისია გავიხსენოთ პირველი ეროვნული საისტორიო ქრონიკა „მოქცევაი ქართლისაი“, სადაც დოკუმენტურად დახასიათებულია ებრაელი თემის ცხოვრება ქრისტიანობის გავრცელების პერიოდში. აქედან მოყოლებული ჩნდება ცნება ქართველი ებრაელისა, რაც მეტყველებს მათ სრულ ინტეგრაციაზე ქართულ კულტურულ-ეკონომიკურ გარემოში. მას, ამ ტერმინს – „ქართველი ებრაელი“ – რომანტიკული ელფერიც გადაკრავს და ქართულ ცნობიერებაში საიმედო კაცს აღნიშნავს.

ბათუმში ებრაელები, ძირითადად, XIX საუკუნეში რუსეთ-თურქეთის 1877–1878 წლების ომის შემდეგ გამოჩნდნენ. ოფიციალურად ებრაელთა სათვისტომო ბათუმში 1878 წელს ჩამოყალიბდა. გადმოცემით, ქართველი ებრაელის, იზეტ გაგულაშვილის, წინაპარი აჭარაში დამკვიდრდა 1850 წელს, სწორედ ამ დროს ყალიბდება აქ ორი სათვისტომო – ერთი ევროპელი ებრაელების – აშკენაზები და მეორე ქართველი ებრაელების – სეფარიდები. 1880-იან წლებში ფუნქციონირება დაიწყო ქართველი ებრაელების სამლოცველომ, კაპიტალური შენობის არქონის გამო ისინი ტფილისის ქუჩაზე, დღევანდელი ბარათაშვილის ქუჩაზე, მდებარე გოგინავას სახლში აღავლენდნენ ლოცვას. ევროპიდან მოსული აშკენაზი ებრაელების რიცხვი სწრაფად მატულობდა. ისინი, ძირითადად, თბილისსა და ბათუმში სახლდებოდნენ, ამის მიზეზი იყო მეტად მნიშვნელოვანი გარემოება: აჭარა საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარეა, სადაც დასახლების ძირითად ერთეულს წარმოადგენდა სოფელი და სასოფლო თემი. იგი XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან თანდათანობით იქცა საქალაქო ტიპის დასახლებად. სტრატეგიულმა მდგომარეობამ, სავაჭრო, ეკონომიკურმა და პოლიტიკურმა ფუნქციებმა გაზარდა მისი, როგორც საპორტო ქალაქის, მნიშვნელობა. ამ ფაქტმა, კი თავის მხრივ, დააჩქარა მოსახლეობის ზრდა და სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფის, მათ შორის ებრაელების მოზიდვა. არაქართველი ებრაელები ბათუმში იყვნენ „ვაჭრობისათვის მოსულნი“ (*ჭიჭინაძე, 1904: 66*).

ისინი ფლობდნენ თავისუფალ, პრაქტიკულ პროფესიებს – იყვნენ ექიმები, ფოტოგრაფები, მკერავები, მესაათეები, იუველიერები, მშენებარე ინჟინრები, მწარმოებლები. თავიანთი შრომისმოყვარეობის წყალობით, დააგროვეს კაპიტალი და გახდნენ დიდძალი აქციების მფლობელები. 1895 საქ. ცსია, წლის 21 ივლისის ერთი დოკუმენტის მიხედვით, „ბათუმში ცხოვრობენ დიდი რაოდე-

ნობით ებრაელები. ისინი დასახლებული არიან ქალაქის ცენტრალურ რაიონში. მათი უმრავლესობა ეწევა კომერციულ საქმიანობას. მათ ეკუთვნით მაღაზიების უმრავლესობა და ფლობენ აქციებს ბათუმის ბანკებში“ (*საქ. ცსია, 1895: 18*).

XIX საუკუნის ბოლოს დღის წესრიგში დადგა მნიშვნელოვანი საკითხი – ნაციონალური და რელიგიური სასწავლო დაწესებულებების გახსნისა, ამ პერიოდისთვის ქალაქში უკვე 200-მდე ებრაელი ცხოვრობს. 1881 წელს ჩამოყალიბდა თალმუდ-თორა, სინაგოგისთვის იჯარით აღებული შენობაში გაიხსნა ებრაელთა 4-კლასიანი სკოლა, სადაც 65 მოსწავლე სწავლობდა, კაპიტალური შენობის არქონის გამო ადგილობრივმა ებრაელებმა (აშვენაზებმა) თხოვნით მიმართეს ადგილობრივ ხელისუფლებას სინაგოგის მშენებლობის ნებართვისა, უარის შემდეგ კი მხოლოდ ის შენობა დაუკანონა ხელისუფლებამ, რომელიც იჯარით ჰქონდათ აღებული, რომელშიც მხოლოდ 20 ადამიანი ეტეოდა. შემდგომ უკვე წერილობითი თხოვნა გააგზავნეს პეტერბურგში იმპერატორ ნიკოლოზ მეორის სახელზე სინაგოგის აგების ნებართვის შესახებ. პასუხი დადებითი მოვიდა. ებრაელთა შემოწირულობებით არქიტექტორ სემიონ ლვოვის ძე ვოლკოვიჩის ხელმძღვანელობით 1904 წელს სინაგოგა ოფიციალურად გაიხსნა. წლების შემდეგ უკვე გასაბჭოებულ აჭარაში 1923 წლისთვის მარტის თვეში სინაგოგა გადაეცა აჭარისტანის ახალგაზრდულ კომუნისტურ კავშირს. სინაგოგამ შეწყვიტა ფუნქციონირება. რაც შეეხება ქართველ ებრაელთა სინაგოგას, რომელიც 9 მარტის ქუჩაზე განთავსებული (ადრე ელექტრონის ქუჩა, ყაზარმის ქუჩა) 1920 წლის ივნისის თვეში ეს შენობა სამმა ებრაელმა ვაჭარმა, შამნახომ ჯანაშვილმა, ამურომ არონოვმა და აბრამ ხუხაშვილმა შეისყიდეს შენობის მეპატრონისაგან სიმონ ენუქიძისაგან. ქართველმა ებრაელებმა შეძლეს და შენობა გადააკეთეს სამლოცველოდ (1920-1940 წლებში ქალაქში არაღებულად არსებობდა იეშვა).

1897 წლის აღწერით ბათუმში ცხოვრობდა 1179 ებრაელი. აჭარაში ებრაელთა რაოდენობა იზრდება 1917 წლის შემდეგ. 1922 წელს მათი რაოდენობა 3699 კაცამდე გაიზარდა, მათგან 2700-ზე მეტი რუსეთიდან იყო ჩამოსული. 1923 წელს მათი რაოდენობა შეადგენს – 3700, 1926 წელს – 1778, 1959 წელს – 1139, 1970 წელს – 1334. 1989 წლის აღწერის მიხედვით, აჭარაში ცხოვრობდა – 798 ებრაელი, მათგან ბათუმში – 720, ქობულეთში – 54, დანარჩენი ხელვაჩაურის რაიონში. ბოლო 2014 წლის ოფიციალური მონაცემებით, საქართველოში სულ 1373 ებრაელი ცხოვრობს, აქედან 71 ბათუმშია. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მმართველობის პერიოდში 1918-1921 წლებში ბათუმში გამოდიოდა ებრაული გაზეთი „Еврейский голос“. 1925-1929 წლებში ქალაქში ფუნქციონირებდა ებრაელთა სკოლა, კერძოდ, 1927 წელს პირველი და მეორე საფე-

ხურის სკოლაში რომელიც განლაგებული იყო 9 მარტის 5 ნომერში დიასამიძის დაქირავებულ სახლში 125 მოსწავლე სწავლობდა. როცა 1918-1920 წლებში სკოლების შენობებს მონაცვლეობით, ხან – ბრიტანეთის, ხან – თურქეთის ჯარის ნაწილები იკავებდნენ, სკოლები კერძო სახლებში განთავსდა და ბევრი სკოლა წლების განმავლობაში დარჩა დაქირავებულ სახლებში. პედაგოგთა რაოდენობა შეადგენდა რვას, მოსწავლეები – 126-ს, მათ შორის ვაჟები – 62, გოგონები – 64, სკოლის პირველი გამგე იყო ლ. მოგილევსკი.

ჰარმონიულმა თანაცხოვრებამ გარკვეული გავლენა იქონია ორივე ხალხის ყოფასა და კულტურაზე. ებრაელმა ერმა იმთავითვე გაითავისა ბევრი ქართული წეს-ჩვეულება, ქართველებისთვის დამახასიათებელი ურთიერთობის ფორმები და ყოფითი კულტურის ელემენტები, რაც ნათლად ვლინდება ებრაული ქორწილის, დაკრძალვის, გლოვის რიტუალებში. ქართველებთან მათი ახლო კონტაქტები აისახა ქართულ ონომასტიკაშიც – ადამიანთა საკუთარ სახელებსა და გვარებში. ებრაელთა გვარების წარმოქმნა საერთო ქართულ პრინციპებს ემორჩილება და ოდითგანვე ყალიბდება „ძე“-ზე და „შვილ“-ზე დამთავრებული გვარები: ბათიაშვილი, ეფრამაშვილი, ბერიკაშვილი, ხახიაშვილი, დავითაშვილი, იაკობაშვილი, მაღალაშვილი, პაატაშვილი, მეგრელიშვილი, სიმონიშვილი და ა. შ. „მოქცევაჲ ქართლისაჲში“ ხაზგასმულია იერუსალიმისა და ებრაელთა განსაკუთრებული როლის შესახებ საქართველოში მონოთეიზმის იდეის გავრცელებისა და საქართველოს გაქრისტიანების საქმეში. „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ მიხედვით, მცხეთელი ებრაელი ქალი – სიდონია ქართული ეკლესიის პირველი წმინდანია, ხოლო ქართველი ებრაელი ელიოზ მცხეთელი – ქრისტეს კვართის ჩამომტანია საქართველოში.

1899 წლის 5 აგვისტოს პალესტინიდან ბათუმში ჩამოვიდა ცნობილი ქართველი საეკლესიო და საზოგადო მოღვაწე, შემდგომში ეპისკოპოსი პეტრე კონჭოშვილი (1836-1909), რომელიც მაღალ შეფასებას აძლევდა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მოღვაწეობას ბათუმსა და აჭარაში, რომელსაც ანდერძით თავისი ქონების ნაწილი დაუტოვა. ჩვენში ის ცნობილია, როგორც ავტორი 1901 წ. თბილისში გამოსული წიგნისა „მოგზაურობა წმ. ქალაქს იერუსალიმსა და წმ. ათონის მთაზე“. მეუფე პეტრეს ამ გამოცემას, რომელშიც აღწერილია პალესტინასა და ათონის მთაზე მისი მოგზაურობის შთაბეჭდილებები, ქართველი მკითხველი საზოგადოება დიდი ინტერესით შეხვდა. მის ახალ „კომენტირებულ“, უხვად ილუსტრირებულ გამოცემას, რომელშიც ცალკე ქვეთავად არის გამოყოფილი აჭარაში, „ჭოროხის ხეობაში მცხოვრებთა ძველთა ქართველთა აწინდელი სარწმუნოებრივი და ზნეობრივი მდგომარეობა“ (*კიკნაძე, 2003: 229-236*). აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ მაშინ

დეკანოზ პეტრეს უაღრესად საყურადღებო, ეროვნული სულისკვეთებით გამსჭვალულმა წიგნმა, რომელიც წმინდა მიწის ქართულ თუ საერთო ქრისტიანულ სიწმინდეებს შეეხებოდა, იმთავითვე მიიპყრო მკითხველი საზოგადოების ყურადღება. პილიგრიმის შთაბეჭდილებას თბილი რეცენზიით გამოეხმაურნენ იაკობ გოგებაშვილი, გაზეთები – „ივერია“, „კვალი“ და სხვ., შემდგომ – პროფ. ხახანაშვილიც რუსულ ჟურნალ „საისტორიო მაცნეში“. ამ წიგნის გამოცემა მნიშვნელოვანია იმით, რომ მას დღესაც არ დაუკარგავს სამეცნიერო მნიშვნელობა, რაც დასტურდება მისი 2014 წ. სტერეოტიპული გამოცემით ნიუ-ორკში (აშშ). სამწუხაროდ, ჩვენში, საბჭოთა რუსეთის მიერ 1921 წ. საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ, მეუფე პეტრეს ღვაწლი ქართულ კულტურაში მიზანმიმართულად იჩქმალებოდა. ამ გარემოებამ განაპირობა ის, რომ თანამედროვე საზოგადოებისთვის შემეხსენებინა მისი „მოგზაურობა“-თა წიგნის ის პასაჟები, სადაც აღწერილია პალესტინიდან 1899 წლის 5 აგვისტოს ბათუმში ჩამოსული მომლოცველის, პილიგრიმის გამგზავრება ჭოროხის ხეობაში, სოფელ მარადიდის ძირძველი, ბედის უკუღმართობით გამაჰმადიანებული ქართული მოსახლეობის ყოფის გასაცნობად. მას აინტერესებდა მათი „აწინდელი სარწმუნოებრივი და ზნეობრივი მდგომარეობა“ (*კიკნაძე, 2003: 229-236*). მისი ბიბლიიდან აღებული სიტყვებით: „ძვალნი ძვალთა ჩვენთაგანნი და ხორცნი ხორცთა ჩვენთაგანნი“. ის პირდაპირ აცხადებს: „ძალმომრეობით წარტაცებულნი ტკბილის დედის წიაღთაგან, კვალდაცა შემოვიერთოთ“-ო, ალერსითა და სიყვარულით. მართლაც სხვა გზა არ არსებობს ეროვნული თვითშეგნების დამკვიდრების ამ სასიცოცხლო საქმეში, რასაც აქტუალობა დღესაც არ დაუკარგავს. მეუფე პეტრე ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ „აქაური ხალხი“ კარგად ლაპარაკობს ქართულად. „უფრო წმინდად დაცულია“ დედაენა „სახლობაში დედათა შორის“, შენარჩუნებულია ჩაცმა-დახურვის, ღებინის და სიმღერის გურულის მსგავსი წესები, მიმოხვრა. თუმცა „ცალი თვალი სტამბოლისკენ აქვთ მიქცეული“ (*კიკნაძე, 2003: 230*). მისი სიტყვებით, „მშობლები აქეთ იმყოფებიან, ხოლო შვილები მათი საზღვრის გარეთ, ოსმალეთში“, ალბათ, დამერწმუნებით, რომ ამ მხრივ ვითარება ბევრად სასიკეთოდ არის შეცვლილი. მეუფე პეტრეს მახვილ თვალს არ გამორჩენია ის ფაქტი, რომ „აქ ქართველ მაჰმადიანთა შორის ბევრს შეუსწავლია წერა-კითხვა“ მშობლიურ ენაზე ზაქარია ჭიჭინაძის მეოხებით. ის აუცილებლად თვლიდა „წმიდისა სახარებასა მშობლიურს ქართულ ენაზე გავცრელებას“ მაჰმადიან ქართველებს შორის, რადგან „მშობლიურს ენაზე უტკბილესი“ სხვა ენა არ არსებობს. „კეთილგონიერება მოითხოვს ჩვენის მხრიდან... ქართველ მაჰმადიანთა შორის“ ეროვნული თვითშეგნების განმტკიცებას, რასაც მათდამი ჩვენი „თანაგრძნობა და სიყვარული“ შეგვაძლებინებს (*იქვე: 233*). დროთა გან-

მავლობაში „ამ წმიდა საქმის განხორციელებაში... დიდ სამსახურს გაუწევს ქართველ ერსა“, ამბობს მეუფე პეტრე, „ქართული სკოლა და ქართულის ენაზე შესრულება ღვთისმსახურებისა საკუთარს ქართველთა ეკლესიაში კეთილგანწყობილი ქართული გალობითა“. აჭარლები, მეუფე პეტრეს დაკვირვებით, მოციქულების დროიდან XIX ს. დაწყებამდე. ამას მოწმობს „მრავალნი დიდად მშვენიერნი ტაძარნი და სავანენი... დაცულნი აქამდის“. ის იმასაც აღნიშნავს, რომ ეროვნული მტრები სპობენ ამ ძეგლებსა და შლიან ქართული წარწერების კვალს. მიუხედავად ამისა, წიგნის ავტორის დაკვირვებით, ქართული ენა და ქართული ტრადიციები შემონახულია „ტრაპეზონამდე“ (*იქვე: 233*), „სახლშიც და გარეთ“; „ეს ხომ ნამდვილი შეურყეველი ჭეშმარიტი ნიშნებია მათის ქართული ეროვნებისა“ (*იქვე: 32-33*).

XX საუკუნეში საქართველოში მყოფი ებრაელები ქართველებთან მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებულნი არამარტო საერთო ტერიტორიაზე ცხოვრებით, არამედ საერთო ეკონომიკური ბაზის წარმოებითაც. ისინი ქართველებთან ერთად მისდევდნენ მიწათმოქმედებას, წარმატებით ეწეოდნენ მევენახეობა-მეღვინეობას. სოფლის მეურნეობასთან ერთად ებრაელთა ერთი ნაწილი ხელოსნობასა და შინამრეწველობას მისდევდა: მეთუნეობას, დურგლობას, მეწაღეობას, მექუდეობას, მღებრობას, მჭედლობას. ებრაელი ხელოსნები ქმნიდნენ საკუთარ სახელოსნოებს ან მცირე საწარმოო გაერთიანებებს — „ამხანაგობებს“, რომლებშიც ძირითადი პროფესიის მიხედვით 2-3 ხელოსანი ერთიანდებოდა (*აჭარის ასსრ, 1913-1923: 23*). ებრაელებმა შესანიშნავად აითვისეს მკვიდრი მოსახლეობის სამეურნეო გამოცდილება, ცოტა მოგვიანებით კი ჩამოაყალიბეს აჭარის ებრაელთა მიწათმოქმედო საზოგადოება. მათ გამოეყოთ მიწის ნაკვეთი ქობულეთის რაიონში და ჩამოაყალიბეს არტელი ქალაქში მცხოვრები ებრაელები ვაჭრობასთან ერთდ ჩაებნენ სამრეწველო საქმიანობაშიც. ქუთაისის გუბერნიის გუბერნატორი კავკასიის მეფისნაცვალს 1895 წ. ივლისში უგზავნის შეტყობინებას: „ბათუმში არსებული ფაბრიკა-ქარხნების ადმინისტრაციის ძირითად ნაწილს შეადგენდნენ ებრაელები. ისინი თანხებს აბანდებენ სხვადასხვა საქმეში“ (*საქ. ცსია, 1895: 18*). ისინი მუშაობდნენ როტმილდისა და მანთაშევის ქარხნებში. 1884 წელს ებრაელებმა გახსნეს ბიდონებისა და ხის ყუთების ქარხანა, მსხვილმა მეწარმე შუტცმა დააარსა კასრების დამამზადებელი საამქრო (*სიორიძე, 1995: 80-81*). მარინეს (ახლანდელი მემედ აბაშიძის) ქუჩაზე დავით კაპელმა დააარსა სტამბა, აქვე იყო ენკილევიჩის, ვოლხოვის, სიმხოვიჩის საათის შემკეთებელი საამქროები. ძველ ბათუმელებს ახლაც ახსოვთ კარგი ებრაელი მკერავები, მესაათები, მექუდეები და ფოტოგრაფები. ებრაელებს ბათუმში დაუარსებიათ, აგრეთვე, კულტურულ-საქველმოქმედო ორგანიზაცია, „მართავდნენ სხვადა-

სხვა სახის ღონისძიებას და შემოსული თანხით ეხმარებოდნენ ხელმოკლე ებრაელებს (*საქ. ცსია, 1895: 18*). საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ბათუმში აიგო სხვადასხვა სამრეწველო საწარმო, რომელთა ორგანიზაციისა და საქმიანობაში განსაკუთრებული იყო ებრაელთა წვლილი.

ებრაელები აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდნენ ქალაქის საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ხელისუფლება ებრაელებს პოლიტიკური თვალსაზრისით ნდობას უცხადებდა. ქუთაისის გუბერნატორის თქმით „ებრაელები პოლიტიკურად სანდო არიან და ჯერ არ შემჩნეულა გადახრები სხვადასხვა მიმართულებებით“ (*საქ. ცსია, 1895: 18*). 1888 წ. ბათუმში ჩამოყალიბდა საქალაქო თვითმმართველობა პირველი არჩევნების საბჭოს სათათბიროში შევიდნენ ებრაელებიც: ნ. პასეკი და ა. ჩიბერმი (*ახვლედიანი, 1978: 207*). საქალაქო თვითმმართველობაში ებრაელთა წარმომადგენლები მონაწილეობდნენ შემდგომ წლებშიც. მაგ., 1920 წლის მუნიციპალურ არჩევნებში 36 ხმოსნიდან 2 ებრაელი იყო წარმოდგენილი (*სურგულაძე, სიორიძე, 1996: 74*).

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ებრაული სამზარეულო, რომელიც განსაზღვრავს ებრაელთა პურობის ხასიათს. მაგრამ როგორი შინაარსის ან სიდიდისაც არ უნდა იყოს ებრაელთა პურობა, მას ყოველთვის ახლავს სამი საკრალური ელემენტი: მარილი, პური, ღვინო. მარილზე დაწესებული პურის ნატეხის („ჰამოცის“ და „კლდუშის“) და ღვინის კურთხევის რიტუალები პურობის დაწყების აუცილებლობა ეტიკეტის სავალდებულო წესია. ყოველი ეთნოსის სამზარეულოში დასტურდება კანონით განსაზღვრული დასაშვები და აკრძალული საკვების არსებობა. ქართველ ებრაელთა კვებაში არსებული აკრძალვები ზოგადებრაულია. მკვლევართა აზრით, სწორედ ამ აკრძალვების დაცვა გახდა ებრაელი ხალხის მორალური და ფიზიკური სიმტკიცის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი.

რელიგიური ტრადიციის ერთგულებამ განაპირობა ისიც, რომ ქართველ ებრაელებს შესისხლხორცეებული ჰქონდათ საქველმოქმედო საქმიანობა: უსასყიდლოდ მომსახურება, სუსტთა, ობოლთა, ღატაკთა დახმარება, ამიტომ საზოგადოებას თითქმის არ ჰყავდა უსახლკაროები და კარდაკარ მოხეტიალე მათხოვრები. ყველა ებრაელი ვალდებული იყო, დავრდომილისთვის ლუკმაპური გაენაწილებინა, თავშესაფარი მიეცა და დაგლახაკების უფლება არ მიეცა. გარდა ამისა, ებრაელებში მაღალ დონეზე იდგა თანადგომის კულტურა შრომაში, ღვინოში თუ ტირილში.

ცნობილია, რომ ებრაელისთვის არსებობა იუდეველად ყოფნას ნიშნავს, რაც რჯულის დაცვას ანუ წეს-ჩვეულებათა ერთგულებას გულისხმობს, ამიტომ ქართველ ებრაელთა კალენდარულ თუ რელიგიურ დღეებს მათ ყოფაში მნიშვნე-

ნელოვანი ადგილი უკავია და ბევრი თავისებურება-სპეციფიკურობით გამოირჩევა.

დღეობა-დღესასწაულები ებრაელების სოციალური ურთიერთობების, სულიერი თუ მატერიალური კულტურის განვითარების გარკვეულ დონეზე მიუთითებს და თითოეულ მათგანში თვალნათლივ იკვეთება მდიდარი, დახვეწილი, ამავე დროს განსაკუთრებული, სპეციფიკური ნიშნების მატარებელი ყოფითი ტრადიციები. საქართველოს ებრაელობამ სათუთად შემოინახა და დღემდე მოიტანა ებრაული რელიგიური ტრადიციისთვის დამახასიათებელი რეალიები. ამან განაპირობა ის, რომ საქართველოში ებრაელებმა არ დაკარგეს თავიანთი ეროვნულობა და თვითმყოფადობა. ამასთან, ისინი საქართველოში უცხოელებად არ იყვნენ მიჩნეული, პირიქით, ქართველი ებრაელები თანაზიარნი იყვნენ ქართველი ხალხის გაჭირვებისა თუ ლხინისა.

დღეს ქართველი ებრაელების უმრავლესობა ისრაელშია და მათი ისრაელის სხვა ებრაელ მოსახლეობასთან ინტეგრაციის და ასიმილაციის პროცესი თანდათან ჩქარდება. საბედნიეროდ, საქართველოდან წასული ქართველი ებრაელების ძალისხმევით გრძელდება ქართული ენისა და ქართული ტრადიციების მომავალი თაობისთვის გადაცემა, ამასთანავე, აღსანიშნავია, რომ ამ მეტად მნიშვნელოვან საქმეში აშკარად ჩანს ახალგაზრდების დაინტერესება – შეინარჩუნოს ქართული ენა.

ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობის ეთნო-კულტურული თავისებურებების ობიექტურად წარმოჩენა მეტად მნიშვნელოვანი საქმეა. ქართველი ხალხისა და საქართველოში მცხოვრებ ეთნიკურ ჯგუფთა ყოფა-ცხოვრების წესის ურთიერთშედარება, ტრადიციულ კულტურათა ელემენტების განსხვავებებსა და მსგავსებებზე დაკვირვება კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს, რომ ამ სფეროში არსებული მრავალფეროვნება ჩვენი სიმდიდრეა.

საბჭოთა პერიოდში 1980-იან წლებში ბათუმში ჩამოყალიბდა ივრითის შემსწავლელი წრეები, 1991 წელს კი ებრაელთა საკვირაო სკოლა ყალიბდება. 1993 წელს დაბრუნებულ იქნა სინაგოგის შენობა, სადაც ბოლო პერიოდში სპორტსაზოგადოება სპარტაკი ფუნქციონირებდა. 1998 წელს სინაგოგას ხელისუფლების მიერ ჩაუტარდა სარეკონსტრუქციო სამუშაოები, 2011 წელს კი მიენიჭა კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი. 2015 წელს აღნიშნული სინაგოგა ებრაელთა სათვისტომოს გადაეცა და გადაიქცა ებრაული კულტურის ცენტრად, სადაც, არაერთი კულტურული ღონისძიება ჩატარდა. ერთ-ერთი ასეთი ღონისძიება მიემდგნა ისრაელის სახელმწიფოს შექმნას, რომელშიც მთელი საქართველოს ინტელიგენცია იყო მიწვეული.

მიუხედავად იმისა, რომ 1970-1990-იან წლებში მოხდა მასიური გასვლა ქვეყნიდან, ბათუმში დღეს ფუნქციონირებს ებრაელთა სინაგოგა ვაჟა-ფშაველას ქუჩის 33-ში, ებრაელთა სათვისტომო, ორგანიზაცია ჰესედის განყოფილება, ებრაელ ქალთა ასოციაცია „მირიამ“, რომელსაც ხელმძღვანელობს ბათუმელი რივა კრუპნიკი, ქალბატონი, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა ებრაელთა პირველ საკვირაო სკოლას საქართველოში, მანვე დააარსა პირველი ებრაული საოჯახო ბანკი – „სიმხა“. ქართველ ებრაელთა სინაგოგა 9 მარტის ქუჩაზე კი იმედია, ახლო მომავალში დაიბრუნებს მის პირვანდელ სახეს, შენობა არის ძალიან დაზიანებული და აუცილებელია სარეკონსტრუქციო სამუშაოების ჩატარება.

ებრაელობამ მთელ მსოფლიოს სიკეთის დაფასების სანიმუშო მაგალითი უჩვენა. ეს ორივე ერის – ქართველი და ებრაელი – დამსახურებაა, ორივე მათგანი იყო თავდადებული რწმენისა და ტრადიციებისადმი, რითაც შეინარჩუნეს თვითმყოფადობა და მოიტანეს საკუთარი ისტორია დღემდე.

XX საუკუნის ქართულ პერიოდულ გამოცემათა შორის ქართულ-ებრაული კულტურული ურთიერთობის საკითხი ერთ-ერთ მნიშვნელოვან თემას წარმოადგენდა. 1990 წელს საქართველოში გაიხსნა „ებრაული სააგენტო ისრაელისთვის“, რომელიც აგრძელებს მონაწილეობას ებრაული სახელმწიფოს მშენებლობაში, აერთიანებს რა განუყრელი კავშირებით მსოფლიოს ებრაელებს, აძლიერებს მათ სულიერ და მატერიალურ კავშირს XXI საუკუნის ისრაელთან, რითაც ეწევა უნიკალური ფენომენის – ქართველი და ებრაელი ხალხის 26 – საუკუნოვანი ძმური თანაცხოვრების პროპაგანდას.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

ახვლედიანი, 1978: – ახვლედიანი ხ., ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, ბთ., 1978.

აჭარის ასსრ, 1913-1923: – აჭარის ასსრ, სტატისტიკური კრებული, საქ., 1913-1923 წწ.

გეგეშიძე, 2021: – გეგეშიძე ე., „ებრაული თემა ქართულ კულტურაში გაზეთ „დროების“ მიხედვით XIX საუკუნეში“, კრებულში - კულტურის ისტორიისა და თეორიის საკითხები ტ., XXXV, თბ., 2009.

დავარაშვილი, ცაგარეიშვილი, 2009: – დავარაშვილი ზ., ცაგარეიშვილი თ., „ეთნოსები საქართველოში“, თბ., 2009.

ეთნოსები საქართველოში, 2008: – „ეთნოსები საქართველოში“ საქართველოს სახალხო დამცველის ბიბლიოთეკა, გამოსაცემად მომზადებულია სახალხო დამცველთან არსებული ტოლერანტობის ცენტრის მიერ. თბ., 2008.

კიკნაძე, 2003: – კიკნაძე ვ., ცხოვრება და ღვაწლი ეპისკოპოს პეტრე კონჭოშვილისა, გამომცემლობა „მემატიანე“, თბ. 2003.

სურგულაძე, სიორიძე, 1996: – ა. სურგულაძე ა., მ. სიორიძე მ., პორტო-ფრანკო ბათუმში, ბთ., 1996.

საქ. ცსია, 1895: – საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 64, აღწ. 1, საქ. 101, ფურც. 18, 1895.

ფურცელაძე, 1895: – ფურცელაძე ა., „გაზეთი“, ივერია №246, გვ. 1, 1895.

ჭიჭინაძე, 1904: – ჭიჭინაძე ზ., „ქართველი ებრაელნი“, 1904.

Elene Gegeshidze

(Tbilisi, Georgia)

From the History of Jewish Settlement in Batumi

Abstract

The years of coexistence of the Georgian and Jewish peoples in Georgia have been counted for centuries, which has always been filled with mutual love, mixed warmth, support, modesty and respect. Ethnic and religious diversity in Georgia determines the wealth of our country. We can justifiably be proud that in our adored homeland, representatives of different ethnic groups have lived and coexisted peacefully for centuries. A clear example of this is the interesting stories of the cultural coexistence of the Georgian and Jewish peoples.

The great interest in the Jews is due to the difficult and interesting historical fate that befell this nation. The history of the settlement of Jews in Georgia has been of great interest to the Georgian society since ancient times. Suffice it to recall the first national historical chronicle, "Moktsevai Kartlisai", which documented the life of the Jewish community during the spread of Christianity. It also plays and mentions a reliable man in the Georgian consciousness.

Of particular note is the Jewish cuisine, which defines the character of Jewish purity. But whatever the content or size of the Jewish bread, it is always accompanied by three sacral elements: salt, bread, wine. Rituals of bread crumbs ("Hamotsi" and "Kldushi") and wine blessing. The need to start a meal is a mandatory rule of etiquette. The cuisine of every ethnos proves the existence of permissible and prohibited foods prescribed by law. Prohibitions on the diet of Georgian Jews are general. According to scholars, the observance of these prohibitions has become one of the most important factors in the moral and physical strength of the Jewish people.

Objectively presenting the ethno-cultural peculiarities of the population of our country is a very important matter. The comparison of the way of life of the Georgian people and the ethnic groups living in Georgia, the observation of the differences and similarities of the elements of traditional cultures, once again assures us that the diversity in this field is our wealth.

ძველი ბათუმის ქუჩები

აბსტრაქტი ბათუმი მდებარეობდა ახლანდელი ყოროლისწყლის ზღვასთან შერეობის მიმდებარე ტერიტორიაზე. ჯერ კიდევ ოსმალთა ბატონობის პერიოდში დაიწყო ქალაქის ცენტრის გადანაცვლება ზღვისპირა ყურის მიმართულებით, სადაც დიდი წყალწვის გემების გაჩერებისთვის კარგი ბუნებრივი პირობები იყო.

საერთაშორისო ნაოსნობაში ბათუმის მნიშვნელობის ზრდასთან დაკავშირებით ოსმალეთის ხელისუფლება მეტ დაინტერესებას იჩენდა აღნიშნული პუნქტის მიმართ. ოსმალეთის სულთანმა – აბდულ აზიზმა წელს გამოსცა ფირმანი, რომელშიც ვკითხულობთ: „ტრაპიზონის ვილაეთის ვალიმ, ვეზირმა ესედ მეჰმედ ემინ მუხლის ფაშამ თავის მოხსენებაში დასვა საკითხი საგუბერნიო ქალაქ ბათუმის ნავსადგურის ჩრდილო დასავლეთ ნაწილში ახალი ქალაქის გაშენების შესახებ, რომელიც ქალაქი ტრაპიზონის ვილაეთის ლაზისტანის სანჯაყის ცენტრი იქნება და გაშენდება გამოუყენებელ სახელმწიფო მიწაზე, რომელიც ქვიშიანია და მიწათმოქმედებისთვის – უვარგისი.

სანაპირო მიწიდან საკმაოდ დიდი ზოლი ხელუხლებელი უნდა დარჩეს. მომავალში დაპროექტებული სიმაგრეების ასაშენებლად, შუა ადგილას გამოიყოს დაახლოებით 60 ათასი კვადრატული არშინი ნაკვეთი, რომელიც გეომეტრიის წესების მიხედვით, ყველა მიმართულებით ქუჩების გაყვანით დაიყოს ნაწილებად (უბნებად), სიგანე ქუჩების 12 არშინი უნდა იყოს და ამ ნაკვეთების შუა ნაწილში მოხერხებულ ადგილას აშენდეს მეჩეთი, რომელსაც მისი უდიდებულესობის სულთნის სახელი უნდა ეწოდოს.

საკვანძო სიტყვები: სულთანი, ფირმანი, საფორტიფიკაციო, პორტი, ქუჩები, სულთნის სახელი.

Key Words: Sultan, Report Raised, Fortification, Port, Streets, Name of Sultan.

ძველად ბათუმი მდებარეობდა ახლანდელი ყოროლისწყლის ზღვასთან შერეობის მიმდებარე ტერიტორიაზე. ჯერ კიდევ ოსმალთა ბატონობის პერიოდში დაიწყო ქალაქის ცენტრის გადანაცვლება ზღვისპირა ყურის მიმართულებით, სადაც დიდი წყალწვის გემების გაჩერებისთვის კარგი ბუნებრივი პირობები იყო.

საერთაშორისო ნაოსნობაში ბათუმის მნიშვნელობის ზრდასთან დაკავშირებით ოსმალეთის ხელისუფლება მეტ დაინტერესებას იჩენდა აღნიშნული პუნქტის მიმართ. ოსმალეთის სულთანმა, აბდულ აზიზმა, 1863 წელს გამოსცა ფირმანი, რომელშიც ვკითხულობთ: „ტრაპიზონის ვილაეთის ვალიმ, ვეზირმა

ესედ მეჰმედ ემინ მუხლის ფაშამ, თავის მოხსენებაში დასვა საკითხი საგუბერნიო ქალაქ ბათუმის ნავსადგურის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში ახალი ქალაქის გაშენების შესახებ, რომელიც (ქალაქი) ტრაპიზონის ვილაეთის ლაზისტანის სანჯაყის ცენტრი იქნება და გაშენდება გამოუყენებელ სახელმწიფო მიწაზე, რომელიც ქვიშიანია და მიწათმოქმედებისთვის – უვარგისი, სანაპირო მიწიდან საკმაოდ დიდი ზოლი ხელუხლებელი უნდა დარჩეს მომავალში დაპროექტებული სიმაგრეების ასაშენებლად. შუა ადგილას გამოიყოს დაახლოებით 60 ათასი კვადრატული არშინი ნაკვეთი, რომელიც გეომეტრიის წესების მიხედვით, ყველა მიმართულებით ქუჩების გაყვანით დაიყოს ნაწილებად (უბნებად), სიგანე ქუჩების 12 არშინი უნდა იყოს და ამ ნაკვეთების შუა ნაწილში მოხერხებულ ადგილას აშენდეს მეჩეთი, რომელსაც მისი უდიდებულესობის სულთნის სახელი უნდა ეწოდოს *[ავალიანი, 1960: 98-99]*.

ოსმალებმა ყურის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში ააგეს დიდი ქვის მეჩეთი „აზიზიეს ჯამე“. ჯამე ააშენა ვალიდე ხანუმმა 1868 წელს თავისი შვილის – სულთნ აბდულ აზიზის – საპატივცემულოდ *[Суворов, 1895: 115]*.

მეჩეთი მდებარეობდა გოგებაშვილის ქუჩაზე, შემდეგ მეჩეთის მიმდებარე საკმაოდ ვრცელ ტერიტორიას ეწოდა აზიზიეს მოედანი (დღევანდელი თავისუფლების მოედანი).

იქვე, სანაპიროსთან ახლოს, 1864-1867 წლებში ოსმალეთის ხელისუფლების მიერ აგებული იქნა სამხედრო სიმაგრე – „ბურუნ ტაბიე“ (კონცხის სიმაგრე), მეორე სიმაგრე კი – დღევანდელი საზღვაო პორტის მიდამოებში მდინარე სარი-სუს ანუ ყვითელი წყლის მახლობლად. ამ სიმაგრეს სარი-სუს სიმაგრე უწოდეს, საზღვაო პორტის რეკონსტრუქციის დროს 1885 წელს იგი აიღეს.

თურქთა მმართველობისას ბათუმის საზღვრები განისაზღვრებოდა ბურუნ-ტაბიეს ციხესიმაგრიდან სარი-სუს ციხესიმაგრემდე და შავი ზღვის სანაპიროდან დღევანდელი კონსტანტინე გამსახურდიას ქუჩამდე.

თავდაპირველად ბათუმში ქუჩების მოვალეობას ასრულებდა მოკირწყლული ეტლით სავალი და სასიარულო ბილიკები.

ქალაქში ფაქტობრივად არსებობდა ერთი სანაპირო ქუჩა, რომელიც ძალზე ვიწრო იყო. სანაპირო ქუჩას მაშინ ეწოდებოდა „ალი-კიისი“ (ახლა გოგებაშვილის ქუჩა), შემდეგ იყო რამდენიმე ჩიხი, სანაპირო ქუჩის ჩიხი „ჯამე არასი“, შემდეგ „ჩიხი სოხახი“ (აბანოს შესახვევში), „ჰემიმ სოხახი“ (ახლა საიათნოვას ქუჩა), „აჰარა სოხახი“ (ახლა ხულოს ქუჩა). „მეზერ ლუქბაში“ – (თურქული ბაზრისკენ მიმავალი ქუჩა), „აზიზიე სოხახი“ (ახლა მელაშვილის ქუჩა), „ბურენ ბაშ სოხახი“ (ახლა მ. კოსტავას ქუჩა), „ურუმ სოხახი“ (ახლა ფარნავაზ მეფის ქუჩის მონაკვეთი), „ტელეგრაფ სოხახი“ (ახლა ზვიად გამსახურდიას ქუჩა), „ნურიე

სოხახი“ (ახლა მემედ აბაშიძის ქუჩა). სოხახი თურქულად ნიშნავს ქუჩას, მაგრამ რადგანაც აქ ქუჩები არ იყო, ეს სახელწოდება ფაქტობრივად აღნიშნავდა პატარა შესახვევებს *[ახვლედიანი, 1944:172-174]*.

1877–1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის შემდეგ ბათუმი რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შევიდა, ამის შემდეგ სწრაფი ტემპით წავიდა ქალაქის ეკონომიკური და სამრეწველო ზრდა-განვითარება. 1889 წელს გაიყვანეს რკინიგზის ხაზი ბათუმი-სამტრედია და ბათუმი ბაქოსთან აღმოჩნდა დაკავშირებული. ბაქოს ნავთობს გზა გაეხსნა ევროპაში ზღვით, მანამდე კი ბათუმი აივსო ვაჭრებით და სხვადასხვა ორგანიზაციის წარმომადგენლებით, მიმდინარეობდა სამუშაოები, ემზადებოდნენ ქარხნების გასახსნელად. ქალაქმა მალე იცვალა სახე, რუსეთთან შეერთების შემდეგ აშენდა შესანიშნავი შენობები ნეოკლასიკურ სტილში გაყვანილ იქნა მოკირწყლული სწორი ქუჩები, ინგლისური ქალაქების სტილში დაინერგა ცივილიზაციის მონაპოვრები, რკინიგზა, ფოსტა, აშენდა საავადმყოფო, მოკლედ ბათუმი მოკლე ხანში ევროპული ტიპის საპორტო ქალაქად იქცა. გაიზარდა ქუჩების რაოდენობა, შეიცვალა მათი სახელწოდებები.

მე-19 საუკუნის 80-იანი წლებისთვის ქალაქში ძალიან ცოტა იყო სწორად დაგეგმილი ქუჩა, ქუჩები დაფარული იყო წვრილი ხრეშით, შუაში იყო არხი წყლისთვის, 1888 წელს იმასთან დაკავშირებით, რომ ბათუმში ელოდებოდნენ რუსეთის იმპერატორის ალექსანდრე III-ის ოჯახს, ქალაქის სამეურნეო საბჭომ მიიღო განსაკუთრებული ზომები, მოიკირწყლა ყველა ის ქუჩა, სადაც იმპერატორს უნდა გაეგლო, მაგალითად, სახელდახელოდ მოიკირწყლა მარინსკის პროსპექტი, ვინაიდან იგეგმებოდა იმპერატორის მიერ ქალაქის ბაღის მონახულება, მოწესრიგდა ის ქუჩები და შესახვევები, რომლებიც მიდიოდა ასაშენებელ სამხედრო ტაძართან, სადაც იგეგმებოდა იმპერატორის მიერ მშენებლობის საძირკვლის ჩაყრა, ასევე მოწესრიგდა ბულვარის (ახლა ნინოშვილის) ქუჩის ნაწილი და ასევე ის ქუჩები, რომლებიც გადიოდა რუსეთის სავაჭრო და სამრეწველო საზოგადოების პრისტანთან, ქუჩებთან ერთად იღებებოდა ამ ქუჩებზე მდებარე სახლის ფასადები და ღობეები.

1888 წელს სექტემბერში ბათუმში დაფუძნდა თვითმმართველობა, რომლის შედეგადაც ბათუმის განაშენიანება უფრო მიზანმიმართულად წარიმართა. ჯერ კიდევ პირველი მოწვევის თვითმმართველობამ მნიშვნელოვანი სამუშაოები ჩაატარა რკინიგზის სადგურის მიმდებარედ ჭაობების ამოსაშრობად. შემუშავებული იქნა ქუჩების გაყვანისა და მოწყობის საერთო გეგმა.

1890 წლის 16 თებერვალს ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორმა ბათუმის თვითმმართველობის შუამდგომლობით (რომელიც შედგენილი იყო მივლინე-

ბით ჩამოსული გუბერნიის ინჟინრის – სლიუჟინსკის, ქალაქის არქიტექტორის – ლენჩინსკის და თვითმმართველობის წევრის – კოიანდერის მიერ), დაამტკიცა განსაკუთრებული ოქმი, რომლის თანახმადაც პირველ რიგში უნდა გაყვანილიყო ის ქუჩები, რომლებიც პორტთან მიდიოდა. ქუჩები დაიყო 3 ჯგუფად. 1 ჯგუფს მიეკუთვნებოდა ის ქუჩები, რომელზედაც უნდა გაეწყო საზღვარგარეთიდან ჩამოსულ ტვირთის ნავთობპროდუქტების გარდა, მე-2 ჯგუფს მიეკუთვნებოდა ის ქუჩები, რომელზეც გაივლიდა ნავთობპროდუქტები, მე-3 ჯგუფს მიეკუთვნებოდა სანაპიროს ქუჩა (ახლ. გოგებაშვილის ქუჩა), რომელზედაც გაივლიდა ყველანაირი ტვირთი და ამიტომ ჰქონდა პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა [*Батумъ и его окрестности, 1906: 524-525*].

ეს სამუშაოები შესრულდა 1891 წელს ქალაქის არქიტექტორის – სოზინოვისა და თვითმმართველობის წევრი – კოიანდერის მიერ.

საბოლოოდ, 1892 წელს, ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორმა დაამტკიცა ბათუმში შემდეგი ქუჩები, შესახვევები და მოედნები: არტილერიის (ახლა მაიაკოვსკის ქუჩა), ბაზრის (ახლა გორგილამის ქუჩა), ბაქოს (ახლა გოგებაშვილის ქუჩის ნაწილი), ვლადიკავკაზის (ახლა ფარნავაზ მეფის ქუჩის მონაკვეთი ბარათაშვილის ქუჩიდან მელიქიშვილის ქუჩამდე, ვოზნესენსკის (ახლა მელიქიშვილის ქუჩა, ბერძნის (ფარნავაზ მეფის ქუჩის მონაკვეთი გოგებაშვილის ქუჩიდან ბარათაშვილის ქუჩამდე), დონდუკოვო-კორსაკოვის (ახლა გამსახურდიას ქუჩა), ეკატერინეს (ახლა იმედაშვილის ქუჩა), კათოლიკეს (ვახტანგ გორგასლის ქუჩის მონაკვეთი გოგებაშვილის ქუჩიდან ბარათაშვილის ქუჩამდე), სასაფლაოს (ახლა შავშეთის ქუჩა), ლორის მელიქოვის (ახლა ჟორდანიას ქუჩა) მარინსკის პროსპექტი (ახლა მემედ აბაშიძის ქუჩა), მიხაილოვის (ახლა ზვიად გამსახურდიას ქუჩა), სანაპიროს (ახლა გოგებაშვილის ქუჩა), ნავთობის (ახლა გრიგოლ ვოლსკის ქუჩა), ოკლობჟიოს (ახლა მერაბ კოსტავას ქუჩა), ოდესის (ახლა პუშკინის ქუჩა), სვიატოპოლსკ-მირსკის (ახლა მელაშვილის ქუჩა), სობოლევის (ახლა დიმიტრი თავდადებულის ქუჩა), სმეკალოვის (ახლა რუსთაველის ქუჩა), თბილისის (ახლა ბარათაშვილის ქუჩა), ერისთავის (ახლა მაზნიაშვილის ქუჩა). **შესახვევები:** მეგრელის (ამჟამად გაუქმებულია), ახლის (ახლა ზურაბ ბერიძის ქუჩა), თურქული ბაზრის (ამჟამად არ არის) და **მოედანი** „აზიზიე“ (ახლა თავისუფლების მოედანი) [*Батумъ и его окрестности, 1906:530*].

ქალაქი დაყოფილი იყო უბნებად. XIX საუკუნის ბოლოსთვის ბათუმში არსებობდა შემდეგი უბნები: 1. აზიზიე, 2. ახმედიე, 3. ნურიე და 4. მუფტიე.

აზიზიე მოიცავდა ქალაქის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილს და წარმოადგენდა მსხვილ სავაჭრო ცენტრს. სანაპიროზე საბაჟოს ვრცელი შენობიდან რიგრიგობით ჩამწყრივებული იყო სხვადასხვა სავაჭრო და სამრეწველო კანტორა.

მიხეილის (ახლა ზვიად გამსახურდიას ქუჩა) და ქუთაისის ქუჩების ნაწილში განლაგებული იყო საუკეთესო მაღაზიები და სასტუმროები. ქუჩები იყო საკმაოდ განიერი და შესანიშნავად განაშენიანებული. ნაწილი იყო მოასფალტებული, ნაწილში კი იყო ქვის ტროტუარები, შენობების უმეტესი ნაწილი იყო ევროპული სტილის, მათ შორის იყო შპოლიანსკის (ქუთაისის ქუჩა) და ტაიროვის (ქუთაისის ქუჩა), დიდი ლამაზი სახლები, ვოლფენზონის (მემედ აბაშიძის ქუჩა და კონსტანტინე გამსახურდიას 13 ნომერში მდებარე სახლი) და ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორისათვის ვაკიეს სახლი (მემედ აბაშიძის ქუჩა) და ბევრი სხვა იქვე თბილისის (ახლა ბარათაშვილის) ქუჩაზე მდებარეობდა. ქალაქში ერთადერთი – რკინის თეატრი, ხოლო ბულვარში – საზოგადოებრივი საკრებულო შენობები აზიზიეს რაიონში მდებარეობდა. ზღვაში შეჭრილი იყო ბურუნ-ტაბიეს კონცხი, რომელზეც განლაგებული იყო ქვემეხები, მათ წინ იდგა შუქურა, ბურუნ ტაბიეს კონცხის აღმოსავლეთით მდებარეობდა რუსეთის სამრეწველო და სავაჭრო საზოგადოების კანტორა, მასთან ახლოს მდებარეობდა ბულვარი, რომელიც ატარებდა უფლისწულ ნიკოლოზ მეორის სახელს, იქვე მდებარეობდა რუსული მართლმადიდებლური ტაძარი [Гурская, 1901:6].

მეორე უბანი – ახმედზე სრულიად სხვა ხასიათის იყო. აქ ბევრი რამ იყო შემორჩენილი ძველი თურქული ქალაქიდან, მოხვეული ვიწრო ქუჩები, უბადრუკი ქოხმახები; განლაგებული იყო ე.წ. თურქული ბაზარი, სადაც იყო ძველი ქვის შენობები და წვრილი დახლები, ირგვლივ მიმოფანტული იყო დუქნები. ზღვის სანაპიროზე ღია ცის ქვეშ ნაჭრით გადახურულ დახლებზე იყიდებოდა თევზი, საზამთრო, ნესვი, კიტრი და ა.შ. აქ იყო ბევრი სპარსული ყავახანა და სასაუზმე, სადაც გაჩაღებული იყო სხვადასხვა აზარტული თამაში. ეს იყო ქალაქის ყველაზე ხმაურიანი უბანი. ამ უბანში მდებარეობდა სომხურ-კათოლიკური ეკლესია და ახმედ ფაშას ჯამე [Гурская, 1901:7]. ახმედ ფაშას ჯამეს ადგილას შემდეგ ააგეს ქვის მეჩეთი „ორთა ჯამე“ – ის დღეისათვის მოქმედი ჯამეა.

მე-3 უბანი – ნურიე მდებარეობდა აზიზიეს სამხრეთით და მუფტიესგან გამოიყოფოდა თბილისის (ახლა ბარათაშვილის) ქუჩით. მასზედ გადიოდა რკინიგზის ხაზი, აქ ცხოვრობდნენ სხვადასხვა საწარმოსა და უწყების მოსამსახურეები; შენობები იყო ევროპული ტიპის. ეს იყო ქალაქის ახალი ნაწილი, რომელიც წარმოიქმნა აფხაზური დასახლების ადგილზე 80-იან წლებში, აქ თავმოყრილი იყო თითქმის ყველა სასწავლო დაწესებულება – ვაჟთა და ქალთა გიმნაზიები, მარინეს ქალთა და სახელოსნო სასწავლებლები, დაწყებითი სამოქალაქო სკოლები – ქართული და ბერძნული, აქვე იყო ამიერკავკასიის რკინიგზის სამგზავრო სადგური, ჰოსპიტალი, მართლმადიდებლური და მშენებარე რომაულ-კათოლიკური ეკლესია, ქალაქის საავადმყოფო; ნურიეში იყო სა-

ვაჭროები და ქალაქის თვითმმართველობის მშენებარე სახლი, ნურიეში მდებარეობდა, აგრეთვე, ქალაქის ალექსანდროვი ბაღი.

მე-4 უბანი მუფტიე იყო ყველაზე დიდი უბანი. აქ მოთავსებული იყო ნავთის ქარხნები, ამ ნაწილში განლაგებული იყო საცხოვრებელი სახლები, მათ დასავლეთით ქუჩების დიდი ნაწილი არ იყო განაშენიანებული, შენობები იყო ღარიბული და მიწების დიდი ნაწილი იყო დაჭაობებული. მუფტიეში, ძირითადად, ცხოვრობდა ქალაქის უღარიბესი მოსახლეობა, ამ უბანს მუფტიე ეწოდა აქ არსებული მუფტიეს ჯამეს გამო, ეს ჯამე მდებარეობდა დღევანდელი წერეთლისა და ჭავჭავაძის ქუჩებს შორის ჯორჯიაშვილის ქუჩის მონაკვეთში.

1902 წლამდე ბათუმში ქუჩების სახელების აღმნიშვნელი ფირნიშები არ იყო გაკრული, ასევე არც შენობებს ჰქონდათ ნუმერაცია, რაც საგრძნობლად ართულებდა ქუჩებისა და სახლების მიგნებას.

ხშირად ერთსა და იმავე ქუჩას რამდენიმე სახელს არქმევდნენ, მაგალითად ახლანდელი ზურაბ გორგილაძის ქუჩა ბარათაშვილის ქუჩიდან პეტრე მელიქიშვილის ქუჩამდე იწოდებოდა ბაზრის ქუჩის სახელით, მელიქიშვილის ქუჩიდან გრიბოედოვის ქუჩამდე – ვორონცოვის ქუჩის სახელით; ახლანდელი ფარნავაზ მეფის ქუჩა გოგებაშვილის ქუჩიდან ბარათაშვილის ქუჩამდე მოიხსენებოდა ბერძნის ქუჩის სახელით, ბარათაშვილის ქუჩიდან მელიქიშვილის ქუჩამდე – ვლადიკავკაზის სახელით, ხოლო მელიქიშვილის ქუჩიდან – ბებუთოვის ქუჩის სახელით; ახლანდელი ვახტანგ გორგასლის ქუჩა ქუთაისის ქუჩიდან ბარათაშვილის ქუჩამდე იწოდებოდა კათოლიკეს ქუჩის სახელით, ბარათაშვილის ქუჩიდან მელიქიშვილის ქუჩამდე – ოლგას ქუჩის სახელით, მელიქიშვილის ქუჩიდან გრიბოედოვის ქუჩამდე კი ბარიატინსკის ქუჩის სახელით.

იზრდებოდა ქალაქი და მასთან ერთად იზრდებოდა ქუჩების რაოდენობაც, მიმდინარეობდა ქუჩების მოასფალტება, გამწვანება და განათება.

1909 წელს სამხედრო სტამბის კორპუსის კაპიტანმა – სტრახოვმა 1905 წელს მიწისმზომელ სოსელიასთან ერთად ჩაატარა ინსტრუმენტული აზომვები. მათ რუკაზე დაატანეს იმ პერიოდში ბათუმში არსებული ქუჩები, სამეურნეო და საკულტო ნაგებობები, ქარხნები და ა.შ. რუკას აქვს პირობითი და ამხსნელი ნიშნები, როგორც რუკაზე ჩანს, იმ პერიოდისთვის დასახლებული იყო ქალაქის ცენტრალური ნაწილი სანაპიროდან დღევანდელ ნური-გელის ტბამდე, ხოლო ქვედა საზღვარი გადიოდა დღევანდელ პუშკინის ქუჩაზე, ქალაქის ცენტრალური ქუჩები იყო სანაპიროს (ახლა გოგებაშვილის ქუჩა), დონდუკოვო-კორსაკოვის (ახლა კ. გამსახურდიას), მარინსკის (ახლა მემედ აბაშიძის ქუჩა), სმეკალოვის (ახლა რუსთაველის ქუჩა), მიხაილოვის (ახლა ზვიად გამსახურდიას ქუჩა) ქუჩები.

რუკაზე, ასევე, დატანილია ის ქუჩები, რომლებიც ქალაქის რეკონსტრუქციის დროს ლიკვიდირებულ იქნა. ამდენად, რუკა მეტად მნიშვნელოვანია მე-20 საუკუნის 10–იანი წლების ბათუმის ისტორიის შესწავლის თვალსაზრისით. ეს ქუჩებია: სულთანის ქუჩა – მდებარეობდა ახლანდელი მემედ აბაშიძისა და ახმედ მელაშვილის ქუჩებს შორის, იწყებოდა ქუთაისის ქუჩიდან და გადიოდა აზიზიეს მოედანზე.

საბაჟოს ქუჩა – მდებარეობდა ახლანდელ მელაშვილისა და მერაბ კოსტავას ქუჩებს შორის, იწყებოდა ქუთაისის ქუჩიდან და გადიოდა გოგებაშვილის ქუჩაზე.

ე.წ. ჩუბაჩკის შესახვევი – მდებარეობდა ჩკალოვის ქუჩის დასასრულს, ქუთაისის ქუჩიდან გადიოდა გოგებაშვილის ქუჩაზე.

მატროსის შესახვევი – განთავსებული იყო ახლანდელ მელაშვილისა და კანდელაკის ქუჩებს შორის, გამოდიოდა გოგებაშვილის ქუჩიდან და უერთდებოდა კანდელაკის ქუჩას შუა ნაწილში.

სამეგრელოს ქუჩა – იწყებოდა ახლანდელ ზურაბ ბერიძის ქუჩის დასაწყისიდან და უერთდებოდა ახლანდელ იმედაშვილის ქუჩას.

ჭაობის ქუჩა – გადიოდა ახლანდელ საზღვაო აკადემიის ადგილზე.

1918 წლის 14 აპრილს ბათუმი თურქეთის ჯარმა დაიკავა, იმავე წლის 16 აპრილს ბათუმში ჩამოვიდა ბათუმის გუბერნატორად დანიშნული გენერალ-გუბერნატორი ჰამიდ-ბეი, რომელმაც 1918 წლის 22 აგვისტოს გამოსცა ქუჩების სახელების შეცვლის განკარგულება, რომელიც იუწყებოდა, რომ ბათუმის ქუჩების სახელები და წარწერები ფირნიშზე შეიცვალოს და დაიწეროს თურქულ ენაზე. თურქი გუბერნატორის განკარგულების თანახმად, ახლანდელ კონსტანტინე გამსახურდიის გამზირს ეწოდა თურქი მთავარსარდლის – უჩანჯი-ორდუს სახელი, ბარათაშვილის ქუჩას – თურქი გენერლის, ოდუს-ედინჯი-ფორკეს სახელი, ხოლო რაც შეეხება ქალაქის დანარჩენ ქუჩებს, მათ მიეცათ ნუმერაცია, ბულვარის პარალელურ ქუჩებს მიეცათ კენტი რიცხვები – 1ბ, 3ბ, 5ბ, 7 და ასე შემდეგ, აღნიშნული ქუჩების გადამკვეთ ქუჩებს კი მიეცათ წყვილი ნომრები – 2ბ, 4ბ, 6ბ 8 და ა.შ. *[კომახიძე, 2000: 305]*.

ქალაქის თვითმმართველობამ იმდენი მოახერხა, რომ თურქ გუბერნატორს მოსთხოვა აღნიშნული განკარგულების ცოტა ხნით გადავადება, მოსახლეობას კი დაავალა, ჩამოეხსნათ ქუჩის აზრები.

1921 წლის 18 მარტს აჭარაში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ქუჩების სახელწოდებები კვლავ შეიცვალა.

დამზადდა ქუჩის ახალი აზრები სამეზობლო წარწერებით – ქართულ, რუსულ და თურქულ ენებზე. აღნიშნული აზრები ქალაქში გამოყენებული იყო მე-20 საუკუნის 30–იანი წლების შუა ხანებამდე.

ამრიგად, ქალაქ ბათუმის ქუჩების ქსელი საუკუნეების მანძილზე იქმნებოდა და ქალაქის ცენტრალური ქუჩები ჩვეულებრივ მიმართული იყო საზღვაო ნავსადგურისა და შავი ზღვის პერპენდიკულარულად, აქედან გამომდინარე, ქუჩებს გააჩნდათ მართხუთხა ფორმა კვარტლების ხშირი დაყოფით.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

ავალიანი, 1960: – ავალიანი ა., „მიწისმფლობელობის ფორმები აჭარაში“, ბათუმი, 1960.

ახვლედიანი, 1944: – ახვლედიანი ხ., „ნარკვევი აჭარის ისტორიიდან“, ბათუმი 1944.

თიროშვილი, 1975: – თიროშვილი ა., „მოგონებანი ძველი ბათუმის ცხოვრებიდან“, ბათუმი, 1975.

კომახიძე, 2000: – კომახიძე თ., „ბათუმის განაშენიანებისა და დაგეგმარების ისტორიიდან“, ბათუმი, 2000.

Батумъ и его окрестности, 1906: – „Батумъ и его окрестности“, Батумъ, 1906.

Гурская, 1901: – Гурская А., „Путеводитель и справочная книжка по г. Батума и окрестностям“, Тифлис, 1901.

Суворов, 1895: – Суворов А., „Описание города Батума с планами и видами“, Батум, 1895.

Otar Gogolishvili

(Batumi, Georgia)

Old Batumi Streets

Abstract

In early times, Batumi was located on the vicinities of the confluence of the sea and the river Korolistavi. still during the Ottoman rule began the relocation of the city center towards the seaside bay, there was an advantageous natural condition for large ships to stop.

In connection with the growing importance of Batumi in international navigation, the Ottoman authorities showed more interest in the mentioned point.

In 1863, the Ottoman Sultan Abdul Aziz issued a firman in which we read - "Vizier of Trabzon Vilayet Esed Mehmed Emin Mukhlis Pasha in his report raised the issue of the construction of a new city in the north-western part of the port of Batumi Governorate City, which (the city) will be the center of Lazistan Sanjak of Trabzon

Vilayet and will be developed on unused state land, which is sandy and useless for agriculture. A sufficiently large strip of coastal land should remain intact. In the future, for the building of the projected fortifications, a plot of approximately 60 thousand square arshins should be apportioned in the middle of the plot, which should be divided into parts (districts) by drawing streets in all directions according to the rules of geometry, a width of streets should be 12 arshins and a mosque should be built in the middle of these plots at a convenient place, which should be named after His Majesty the Sultan.

PARTICIPATION BY ALEXANDER NATISHVILI IN UKRAINE'S NATIONAL DEMOCRATIC REVOLUTION

Annotation: *In March 1917, a national-democratic revolution began in Ukraine, which aimed at first restoring autonomy, and then creating an independent state. Many officers of the tsarist army went to serve the new government. So, by the will of destiny, Alexander Natishvili came into the territory of Ukraine (the Russified form of the surname is Natiev).*

The objective of this publication is to underline the biography of Alexandre Natiev.

He was born on June 16, 1873, in the Batonsk district. Little is known of his life before 1917.

In Ukraine, the main competitors in the fight for power from 1917–1918 were the Central Rada and the Soviets of Workers' and Soldiers' Deputies. The struggle intensified particularly in October–November 1917. Two governments were formed in the region: the Central Rada with its center in Kyiv and the Council of People's Commissars with its center in Kharkov.

To fight, the Central Council of Ukraine and the Bolsheviks set up their armed forces and sought allies.

According to the existing information, up to 10,000 officers and generals lived in Kyiv at this time. Many of them, including A. Natiev, helped create Ukraine's armed forces. Near Kyiv, a Separate Zaporizhzhia detachment was formed, headed by General Prisovsky. A. Natiev was appointed inspector of artillery.

In Kyiv, the Central Rada planned to reform the army. This idea ran up against the opposition of soldiers and officers. Fearing that Prisovsky would lead an anti-government demonstration, V. Vinnichenko managed to get him removed from command. Colonel A. Natiev was appointed instead of him.

In early March 1918, the Zaporizhzhia Division was sent to conquer Eastern Ukraine. With the Cossacks, German military units were operating as well. On April 8 Allied troops entered Kharkov. On April 9, the Zaporizhzhia Division was turned into a corpse. It was divided into two groups: one, under the command of Colonel Vladimir Sikevich, was supposed to go to the Donbas, and the second, led by Lieutenant Colonel P. Bolbochan, to the Crimea. This offensive was called the "Crimean operation". A. Natiev was the direct manager.

Under pressure from the German command, on April 27, Minister of War Zhukovsky ordered the Zaporizhzhia group to leave Crimea.

During the Hetmanate of Pavel Skoropadsky, the Zaporizhzhia Corps was turned into a Separate Zaporizhzhya Division. It continued to be headed by A. Natiev until October. On May 20th, he was promoted to General Cornet. (equated to major general).

When the hetman felt that he was losing power, he turned to A. Natiev and Prisovsky request to form a Detachment of loyal Cossacks to protect Kyiv from the troops of the Directory. But it didn't turn up.

Help P. Skoropadsky led to the fact that S. Petlyura considered A. Natiev was an enemy of the revolution and ordered his arrest. After his release, the general joined the army of A. Denikin. The latter sent A. Natiev to Batumi to form the Corps of Transcaucasian Natives. Here he has considered a traitor to the Motherland and the attitude toward him was negative.

On June 28, 1919, A. Natiev was killed.

Thus, it can be stated that Oleksandr Natiev, being on the territory of Ukraine during the First World War, helped local governments to create armed forces. But presumably, he felt like a citizen of the Russian Empire, as evidenced by his defection to the side of A. Denikin and the desire to return Georgia to a renewed Russia.

Keywords: Alexander Natiev, Ukraine, Kharkov, Batumi, revolution, military service.

World War I in the Russian Empire ended with the overthrow of the Tsar. Out of Petrograd, it blew up all over the country. Representatives of various political parties (including national ones) have started to struggle not only against the existing monarchical system. But also for the expansion of the cultural and political rights of their peoples, and eventually for the creation of independent states.

In March 1917, a national democratic revolution started in Ukraine. Many officers of the tsarist army, who were in different parts of the Russian Empire, regardless of their nationality, made a political choice in favor of the party and administrative leadership of the territories where they served. Supporting one political force or another, the officers took part in creating military formations and defended their authority.

Therefore, by destiny's will, a representative of the old Georgian family of Natishvili, associated with the famous family of Bagrationi, proved to be in the territory of Ukraine. Among the defenders of Ukrainian sovereignty was Alexander Natishvili (the Russified form of the family name is Natiev).

The objective of this publication is to underline the biography of Alexandre Natiev.

Information about his life is fragmentarily described in Ukrainian historiography by researchers of the national democratic revolution¹. The rest of the months of his life

¹ Громенко С. В. Забута перемога. Кримська операція Петра Болбочана 1918 року. Київ: К.І.С., 2018. 266 с.; Калинчук Д. Куди подівся генерал Натієв? // Український тиждень. 2013. 27 липня; Мараєв В. Визволення: Похід українців на Крим //Український інтерес. 2022. 4 квітня;

in Batumi are described in detail in the article by D. Khvadagiani.²

Interesting material about the service in the Ukrainian army of the person covered in the article is provided by the memories of his contemporaries who emigrated to Western Europe due to the coming to power of the Bolsheviks. Among them was the theorist of Ukrainian nationalism Dmitry Dontsov, one of the rulers of Ukraine in 1918, and Hetman Pavlo Skoropadsky, public personalities of Ukraine in the first half of the 20th century. Yevgeny Chekhovsky and Serhiy Shemet, a centurion of the Zaporizhzhya Hundred Boris Monkevich³.

Alexander Natishvili was born on June 16, 1873, in the Batonsk district⁴. Not much is known about his life until 1917. It is known that in 1894 he graduated from the Artillery School of Konstantinovska, and participated in World War I. He received awards for his military merit – he was a knight of Saint-Georges. Presumably, during the war, he was in Ukraine. This is proved by the fact that in 1917 when the revolution started, he willingly joined the army of the Ukrainian People's Republic. According to the publicist Yevgeny Antoniuk, he did not participate in political life⁵. Perhaps he was not involved in politics, but he was active with the Ukrainian government militarily.

1917 has many political events. Already at the beginning of the revolutionary events, several administrations appeared in each more or less large settlement of the former Russian Empire. Back in February, councils of workers' and soldiers' deputies were created, which included representatives of the socialist parties, commissars acted from the Provisional Government, and city dumas continued to work. On the national outskirts of the Russian Empire, national governments were created (in Ukraine – the Central Council of Ukraine (Central Rada)). In addition to the Central Rada, other national organizations were created in Ukrainian cities. Thus, in Ukraine, the Georgian

Антонюк Е. День в истории. 16 июня: погиб неудавшийся украинский покоритель Крыма и Кубани // Украина.ру. 2022. 13 июля. и др.

² დავით ხვადაგიაი. თეთრი ემისრის ბოლო გასეირნება ბათუმში. – URL: <http://archive.ge/ka/blog/57>.

³ Донцов Д. Рік 1918, Київ. Торонто: Гомін України, 1954. 133 с.; Монкевич Б. Слідами новітніх запорожців: Похід Болбочана на Крим. Нью Йорк 1956. 298 с.; Скоропадський П. Спогади (кінець 1917 – грудень 1918). Київ-Філадельфія, 1995. 246 с.; Чикаленко Є. Щоденник (1918-1919). Київ: Темпора, 2011. 424 с.; Шемет С. Полковник Петро Болбочан (замітки до історії Запорозького Корпусу 1917 – 1919 рр.) // Хліборобська Україна (Відень). 1922/23. Кн. 4. С. 200-236.

⁴ დავით ხვადაგიაი. თეთრი ემისრის ბოლო გასეირნება ბათუმში. – URL: <http://archive.ge/ka/blog/57>.

⁵ Антонюк Е. День в истории. 16 июня: погиб неудавшийся украинский покоритель Крыма и Кубани // Украина.ру. 2022. 13 июля.

Committee⁶, was formed, which cooperated with the Central Council of Ukraine and its local representatives.

Despite the many political organizations that claimed power in Ukraine, the main competitors in the region from 1917–1918 were the Central Council of Ukraine and the Council of Workers' and Soldiers' Deputies. The power struggle especially escalated in October–November, when the Provisional Government in Petrograd was overthrown by the Bolsheviks. On December 12, 1917, Soviet power in Ukraine was proclaimed in Kharkov. Thus, two governments were formed in the region: the Central Rada with its center in Kyiv and the Council of People's Commissars with its center in Kharkov.

To fight each other, both the Central Rada and the Bolsheviks created their armed forces and looked for allies. The Ukrainian Bolsheviks, led by Artyom (Fyodor Sergeev), Evgenia Bosh, and others, turned to their comrades-in-arms for help. Back in May, they created the Red Guard from paramilitary detachments of workers from large industrial enterprises. Over time, the Red Guard increased due to the soldiers and officers of the tsarist army, who supported their ideology. And from January 1918, the Red Guard was renamed the Red Army.

The leaders of the Central Rada, Mikhaïl Grushevsky, Vladimir Vinnichenko, and others asked for help from the countries of the Quadruple Union to fight for power. Since March, the Ukrainization of troops has been taking place in Kyiv, which consisted of the creation of military formations from Ukrainians and representatives of other nationalities who supported the ideology of the Central Council of Ukraine. According to existing information, around 10,000 officers and generals were living in Kyiv at the time⁷. Many of them, including A. Natiev, helped create Ukraine's armed forces⁸. In addition, A. Natiev did not do that only in Kyiv. By order of the Central Rada, the officer put things in order in the troops stationed in the provinces of Yekaterinoslav (now Dnipropetrovsk region) and Tauride (now Crimea, Zaporizhzhia, Kherson, Nikolaev regions)⁹.

On November 20, 1917, the Central Rada proclaimed the establishment of the Ukrainian People's Republic.

In January 1918, negotiations began in Brest-Litovsk to sign an agreement under

⁶ Дьякова Е., Бежиташвили Г. Дипломатические представительства Грузии в Украине (1917-1918 гг.) // I საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „საქართველოს ეროვნული დამოუკიდებლობის აღდგენის 100 წლისთავი“. 2018 წლის 17-18 მაისი. საქართველო. С. 49.

⁷ Тинченко Я. Армии Украины. 1917-1920. Москва, 2002. С. 19.

⁸ Скоропадський П. Спогади (кінець 1917 – грудень 1918). Київ-Філадельфія, 1995. С. 188.

⁹ Там же.

which the UCR was obliged to supply food to Germany and Austria-Hungary, and on the other hand, the armies of these countries were to help the Central Rada establish power on the territory of Ukraine¹⁰. In the course of the negotiations, on January 22, the independence of the People's Republic of Ukraine was proclaimed.

A bloody struggle between the opposing sides broke out in January 1918. Detachments of the Red Guard and the Red Cossacks, supported by comrades-in-arms from other regions of the former Russian Empire, launched an offensive against Kyiv from the Donbas and Kharkov. To help the Bolsheviks seize power in the city, the workers of the Arsenal factory on January 16 (old style) revolted. To suppress it, a 10,000-strong army was thrown. On the same day, supporters of the UCR (up to 1,000 people) decided to stop the advance of Soviet troops towards Kyiv near the Kruty railway station but were defeated.

At first, the offensive of the Soviet troops was successful. Despite fierce resistance, Ukrainian troops were forced to leave the city. A. Natiev also participated in quiet battles. General V. Mustavin later wrote: "Combat artillery colonel, Knight of St. George Natiev, as an amateur specialist, observing the indiscriminate firing of Ukrainians, undertook to lead the artillery defense of one section and caused serious damage to the Bolshevik in the last days of the defense of Kyiv. But neither the successful participation of voluntary officer detachments nor Natiev's well-aimed shooting could change the fate of the city"¹¹.

Ukrainian troops retreated to the village of Gnatovka near Kyiv. Here, a Separate Zaporizhzhia detachment was formed, consisting of three kurens – two infantry and one equestrian. The first commander of the military formation was General Konstantin Prisovsky¹², who was very popular among the military. Colonel A. Natiev was appointed inspector of artillery of the detachment¹³.

After the creation of the Zaporizhzhia detachment retreated to Zhytomyr. Soon German troops entered the territory of Ukraine. The joint efforts of the two armies managed to defeat the Red Army. On March 1, 1918, the Central Rada returned to Kyiv.

¹⁰ Следует отметить, что границы 1917 года существенно отличались от современных границ Украины.

¹¹ Воспоминания ген. В.А. Мустафина о назначении его одесским губернским старостой в период правления гетмана П.П. Скоропадского. Не позднее 31 декабря 1921 г. // Гетман П.П. Скоропадский. Украина на переломе. 1918 год : Сборник документов / Отв. ред. и отв. сост О.К. Иванцова. Москва: Политическая энциклопедия, 2014. С. 439.

¹² Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.) / [І. Крип'якевич та ін.]. Львів: Мир, 1992. С. 382.

¹³ Калинчук Д. Куди подівся генерал Натієв? // Український тижень. 2013. 27 липня.

On the road from Zhytomyr to Kyiv, the number of the Zaporizhzhia detachment increased due to volunteers and was already considered a division. It included three infantry, cavalry, artillery, engineering regiments, an armored car division¹⁴.

In Kyiv, the Central Rada planned to reform the armed forces and organize a people's militia based on the created army. This idea met with opposition from the soldiers and officers. One of the leaders of the Ukrainian government, V. Vinnichenko, feared that K. Prisoovsky might, in connection with this, lead an anti-government demonstration. Therefore, he made sure that he was removed from his command post and transferred to the post of commandant of the Kyiv province.

To avoid the dissatisfaction of the soldiers and officers, it was decided to appoint Alexander Natiev as the commander of the Zaporizhzhia Division. The choice fell on him primarily because he was a "neutral figure", acceptable "for all groups and centers of influence"¹⁵. It was believed that being a non-Ukrainian, A. Natiev could not be very popular with his subordinates, and therefore could not lead the putsch. According to the centurion (captain) Boris Monkevich, such an appointment demonstrated the international character of the revolution in Ukraine¹⁶, namely loyal attitude towards representatives of other nationalities. Lieutenant Colonel Petr Bolbochan was appointed deputy to the new commander¹⁷.

In early March 1918, the Zaporizhzhia Division was sent to conquer Eastern Ukraine. Together with the Cossacks, German military units also marched. The latter were united in the Kyiv Army Group under the command of Field Marshal Herman von Eichhorn, who later headed the administration of the occupied regions of Ukraine. S. Shemet claims that the Ukrainian troops were at the forefront. But most likely in the battles, the German units played the main role, and the Ukrainian ones were the first to enter the settlements, demonstrating the liberation of the territory from the Bolsheviks¹⁸.

On the march, the technical, quartermaster, and auxiliary units of the Zaporizhzhia division were commanded by A. Natiev, and the foot, horse, and artillery units were commanded by P. Bolbochan. According to the memoirs of S. Shemet, the com-

¹⁴ Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.). С. 382.

¹⁵ Антонюк Е. День в истории. 16 июня: погиб неудавшийся украинский покоритель Крыма и Кубани // Украина.ру. 2022. 13 июля.

¹⁶ Монкевич Б. Слідами новітніх запорожців: Похід Болбочана на Крим. Нью Йорк 1956. С. 37.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ По крайней мере, так было в июне-июле 1941 года, когда немецкие войска наступали на Украину: бои вели гитлеровцы, но первыми в города входили созданные при вермахте украинские батальоны «Роланд» и «Нахтигаль».

mander was forced to pay more attention to organizational issues, because the units sent on the campaign were hastily assembled in Kyiv¹⁹ and, accordingly, were poorly prepared and undisciplined. At the same time, the division commander was engaged in organizing the administrative apparatus in the field and maintained contact with the German command.

Especially fierce battles between the allied forces and the Red Army took place near Yagotin, Grebinka, Lubna, Romodan, Poltava, and not far from Kharkov, near Louboutin. On April 8, Ukrainian and German troops entered Kharkov.

April 9 was eventful. On this day, a military parade was held on Cathedral Square (now Universitetskaya)²⁰ as evidence of the victory over the Bolsheviks and friendly relations between Ukraine and Germany. Also, A. Natiev issued Order No. 1, according to which he became the military commandant of the city²¹.

Also, on April 9, the Zaporizhzhia Division was converted into a corps. A secret order was received from Minister of War Alexander Zhukovsky. According to this document, it was necessary to separate two groups from the corps: one under the command of Colonel Vladimir Sikevich was supposed to march on the Donbas in the direction of Lozovaya – Sloviansk, and the second – led by Lieutenant Colonel P. Bolbochan was obliged to get ahead of the German troops advancing in the Crimea in the direction of Kharkov – Lozovaya – Aleksandrovsk – Perekop – Sevastopol.

The attack on southern Ukraine and Crimea in historiography was called the “Crimean operation”. A. Natiev was its direct leader. The main goals of the operation were: the capture of the Crimean Peninsula before the German units arrived there, the transfer of the Black Sea Fleet to the armed forces of the Ukrainian People's Republic, and the reassignment of equipment and property of Crimean ports to the Ukrainian authorities.

The operation involved the 2nd Zaporizhzhia Regiment, the 1st Cavalry Regiment, an engineering hut, a horse-mountain artillery battalion, three field and one howitzer batteries, an armored car division, and two armored trains. In total, the group consisted of about 9,000 military personnel, of which 5,000 were infantry²².

Initially, the Crimean operation was commanded by P. Bolbochan. A. Natiev for

¹⁹ Шемет С. Полковник Петро Болбочан (замітки до історії Запорозького Корпусу 1917 – 1919 рр.) // Хліборобська Україна (Відень). 1922/23. Кн. 4. С. 205.

²⁰ Семененко В.І. Історія Східної України. Поновлення кайданів (1917-1922 роки). Харків: Онова, 1995. С. 90.

²¹ Громенко С. В. Забута перемога. Кримська операція Петра Болбочана 1918 року. Київ: К.І.С., 2018. С. 42.

²² Ibid. С. 45-48.

some time, together with V. Sikevich, fought in the Donbas. On April 16, the troops of P. Bolbochan captured Aleksandrovsk (now Zaporizhzhia), and the next day Austrian troops entered the city, which included detachments of Ukrainian Sich Riflemen. A meeting of the commanders of the allied forces took place here, after which P. Bolbochan had to make adjustments to the operation plan. B. Monkevich, a participant in the campaign, notes that at first P. Bolbochan wanted to send troops on ships along the Dnieper and attack Perekop, which was weaker fortified than Sivash. But since the Red Army soldiers took out the entire river fleet, they had to go to the more fortified Sivash. Moreover, the German troops, which captured Yekaterinoslav, Mykolaiv, and Kherson, became more active²³.

Using the surprise factor, the first hundred of the 2nd Zaporizhzhia Regiment were able to capture Perekop on the night of April 22 and occupy Dzhankoy on the same day. On the same date, A. Natiev, who led the Ukrainian grouping, and General of Infantry Robert von Kosh, who commanded the German troops, arrived in the city²⁴.

On April 24, Ukrainian troops occupied Simferopol and Bakhchisaray.

The arrival of Ukrainian troops on the Crimean Peninsula confused the soldiers – they wondered why they had come to a foreign land? Here the answer was simple – the land is Crimean Tatar, but the fleet must be Ukrainian²⁵, and for this, it is necessary to fight. Moreover, back in January 1918, the Naval Ministry was created (headed by a Ukrainian politician, far from naval affairs, Dmitry Antonovich) and on January 18, the “Temporary Law on the Fleet of the Ukrainian People's Republic” was adopted, according to which all property of the Black Sea Fleet the former Russian Empire becomes the Black Sea Fleet of the Ukrainian People's Republic.

The question – why did they come to a foreign land – became a cornerstone in relations between the Central Rada and the German occupation command. True, the outrage here was for a different reason. The German leadership did not want the annexation of Crimea to Ukraine. After all, it was not just an increase in the territory – it made the Ukrainian People's Republic stronger both geopolitically and militarily. R. Kosh demanded the withdrawal of Ukrainian troops from the peninsula, because. According to the Brest Agreement, Crimea was not part of the Ukrainian People's Republic.

A bloody conflict was brewing between the soldiers of the allied armies. Everyone tried to hold their positions. On April 26, the German delegation, on behalf of General

²³ Ibid. C. 45-52.

²⁴ Ibid. C. 107, 108.

²⁵ Ibid. C. 107.

R. Kosh, put forward an ultimatum, according to which the Ukrainians were to hand over their weapons and other military property, leave Crimea as an interned civilian population and dismiss all volunteers recruited on the peninsula²⁶.

P. Bolbochan put forward his conditions, according to which the Zaporizhzhya group remains in the Crimea until the corresponding order of the Central Rada, the isolation of troops stops (but their movement is consistent with the German headquarters), telephone and telegraph communications are resumed, volunteers from the Crimea are dismissed and no one will serve in the future accepted²⁷.

At the same time, Simferopol, where the negotiations took place and the Ukrainian units were located, was surrounded by the Kaiser's troops.

A. Natiev was the link between the Ukrainian government and the German command in Crimea. Naturally, he supported the position of P. Bolbochan. A. Natiev several times asked to be connected to Prime Minister Vsevolod Golubovich or War Minister Alexander Zhukovsky, but they did not answer the telephone. It became clear that the government had withdrawn itself, and responded to the requests of the German command that it had not given an order to seize the Crimea. According to B. Monkevich, "Kyiv deliberately puts the question this way, because the group must perish for the state"²⁸.

On April 27, Minister of War A. Zhukovsky nevertheless ordered the Zaporizhzhia group to leave Crimea but did not name the place of deployment. General Kosh was also present at this conversation. In addition, A. Zhukovsky was outraged that A. Natiev was in the Crimea, and not in the Donbas. After the meeting, it was decided to leave for Melitopol²⁹. The retreat to new positions took place in full combat readiness with weapons, equipment, and armored trains. The last servicemen left Crimea on May 10³⁰.

Here, in Melitopol, A. Natiev was visited by a delegation from the Ukrainian societies of Crimea with a request to annex the peninsula to Ukraine. Finding himself in a delicate situation, the general agreed to the creation of the Commissariat for the Affairs of Citizens of Ukrainian Nationality, appointing Akim Khristich as the Interim Commissioner of Ukraine in Crimea³¹.

But it didn't matter anymore. The attitude of the leadership of the Central Rada to

²⁶ Громенко С. В. Забута перемога. Кримська операція Петра Болбочана 1918 року. С. 172.

²⁷ Ibid. С. 174.

²⁸ Монкевич Б. Слідами новітніх запорожців: Похід Болбочана на Крим. С. 172-173.

²⁹ Громенко С. В. Забута перемога. Кримська операція Петра Болбочана 1918 року. С. 188.

³⁰ Мараєв В. Визволення: Похід українців на Крим //Український інтерес. 2022. 4 квітня.

³¹ Громенко С. В. Забута перемога. Кримська операція Петра Болбочана 1918 року. С. 189.

the current situation in Crimea was determined by its precarious position. Dissatisfaction with her rule grew. And not only the local population but also the German occupation command. As a result, on April 29, a coup took place, and Hetman Pavlo Skoropadsky came to power.

Pavel Skoropadsky came from an old Cossack family. His great-grandfather Ivan Skoropadsky was the Hetman of Left-Bank Ukraine under Peter the Great (1708–1721). Pavel Skoropadsky himself, even before the revolution, showed himself as a talented military man and politician. He participated in the Russo-Japanese and World War I. From 1905–1911 he served as the aide-de-camp of His Imperial Majesty Nicholas II. Therefore, seeing the weakness of the Central Rada and preparing for a change of government in Ukraine, the German command made a bet on it. Having come to power, Pavel Skoropadsky tried to carry out cardinal changes in the army. He wanted to create a small but fully capable army. It was supposed to be based on a formed officer corps of carefully selected Ukrainian and Russian officers. But the Germans prevented this by allowing the formation of the so-called Serdyuk division from 5,000 peasant volunteers³².

During the Hetmanate, the Zaporizhzhya Corps was transformed into a Separate Zaporizhzhya Division, which guarded the border in the Donbas. It continued to be headed by A. Natiev until October. On May 20, the officer was promoted to general cornet, which corresponded to the rank of major general of the tsarist army³³.

An interesting characteristic of the Zaporizhzhya division, given by P. Skoropadsky: “He (Natiev - Auth.) recruited, with a few exceptions, all sorts of the rabble. I was told that nationally it was some kind of mixture of languages, but thanks to the appearance of several Ukrainian independents there, the brigade eventually took on a certain Ukrainian appearance. At the same time, in the units that were on vacation, “as is always the case with such units, recruited from the forest and the pine tree and standing without combat, [began] scandals and decay. I often received warnings that something was wrong with Natiev, that a rebellion and an uprising against me were being prepared there, but when sent there for investigation, everything was always limited to relatively frivolous acts.³⁴ The Germans offered the hetman to disband the division, but P. Skoropadsky did not want to do this. He explained this by the fact that these units had combat experience and they had a lot of weapons, which, if disbanded,

³² Ткачук П.П. Військові реформи гетьмана Павла Скоропадського у контексті державотворчих процесів в Україні (квітень - грудень 1918 р.) // Військово-науковий вісник: зб. наук. пр. /Акад. сухопутних військ ім. гетьмана П. Сагайдачного. 2019. № 31. С. 113, 114.

³³ Калинчук Д. Куди подівся генерал Натієв? // Український тиждень. 2013. 27 липня.

³⁴ Скоропадський П. Спогади (кінець 1917 – грудень 1918). Київ-Філадельфія, 1995. С.188-189.

would most likely be confiscated by the Germans³⁵.

As noted above, General A. Natiev headed the Separate Zaporizhzhia Division until October. P. Skoropadsky had a low opinion of the human qualities of his subordinate, considering him “a good military man, but a weak man in the new relatively peaceful environment that he and the brigade had to get into”³⁶, therefore he appointed General Bochkovsky to the post of division commander. In general, the hetman considered A. Natiyev was a supporter of the Austrians and, above all, Archduke Wilhelm of Habsburg, known as Vasyl Vyshyvany, who claimed the Ukrainian throne³⁷. Although subsequent events have shown that this is not the case.

Natiev himself also treated P. Skoropadsky without much sympathy³⁸, although he remained to serve under him.

When the hetman felt that he was losing power, he turned to A. Natiev, K. Priovsky with a request to form a Detachment of loyal Cossacks to protect Kyiv from the advancing troops of the new Ukrainian government - the Directory. But nothing came of it. On December 14, a new government appeared in Kyiv. Shortly before the overthrow of the Hetmanate, General A. Natiev left the post of his own free will.

Like the Central Rada, the government of P. Skoropadsky was not supported by the local population. Therefore, when revolutions took place in Germany and Austria-Hungary and military personnel urgently began to return home, the fate of the hetman was a foregone conclusion. To avoid reprisals against P. Skoropadsky, the German command took him to Germany.

On December 14, 1918, the Directory came to power, consisting of Vladimir Vinnichenko (chairman), Symon Petlyura (ataman), Athanasius Andrievsky, Fyodor Shvets, and Andrei Makarenko. This power did not last long. From the end of 1918, the armed forces of Russia and the Entente began to attack Ukraine, and a peasant insurrectionary movement led by Nestor Makhno unfolded. In such circumstances, already at the beginning of 1919, the Directory collapsed, and its representatives emigrated to Western Europe.

However, the help of P. Skoropadsky led to the fact that S. Petlyura considered A. Natiev an enemy of the revolution and ordered him to be detained. The general spent several days under arrest. After his release, he did not want to serve the Directory and left Ukraine under the pretext of returning to Georgia.

³⁵ Ibid. C. 189.

³⁶ Ibid.

³⁷ Антонюк Е. День в истории. 16 июня: погиб неудавшийся украинский покоритель Крыма и Кубани // Украина.ру. 2022. 13 июля.

³⁸ Ibid.

Despite this, he did not go home, but entered the service in the Volunteer Army of Anton Denikin. A. Natiev had been negotiating the transition to this army since April 1918. In the diary of General Mikhail Drozdovsky dated April 19, an entry was recorded: "About 10 envoys of Natiev with a letter. ...

The mood against independence. desire to join us. Please wait.

I answered about the desirability of joining, but we cannot wait, we are looking for connections in Rostov and Novocherkassk, where we will wait. The composition of the division is about 800 officers and 2,000 soldiers, armored cars, light, and heavy artillery, and a lot of shells.

I offered him a plan - to go under the Ukrainian flag by rail to Taganrog - Rostov, where to open maps ... I agreed to send a connection when I reach my connection"³⁹.

Then the transition to the side of the Volunteer Army did not work ...

On December 26, 1918, A. Denikin united the Volunteer and Don armies, calling the new formation the Armed Forces of the South of Russia (VSYUR). It was in this army that A. Natiev entered the service.

Preparing for an attack on Georgia, A. Denikin sent A. Natiev to the Caucasus to form detachments from supporters of the white movement of Russia, the so-called "Corpus of Transcaucasian native"⁴⁰. In March 1919, the envoy appeared in Batumi. At that time, British troops were in Georgia, with the support of which the commander of the All-Union Socialist Republic hoped. A. Denikin planned to capture the two main Black Sea port cities in the Transcaucasus – Batumi, and Baku, to return the Caucasian territories to Russia⁴¹.

First of all, those dissatisfied with the policy of the government of the Georgian Democratic Republic went to the Corps of Transcaucasian Natives. Among them were many Russians and Armenians. Naturally, this became known in Tiflis. Georgian counterintelligence managed to intercept the correspondence of the White Guard chief of staff, General Ivan Romanovsky, who was in the region, with the intelligence of the All-Union Socialist Intelligence, and find out their plans for Georgia's annexation to Russia. Therefore, A. Natiev has considered a traitor to Georgia, and the attitude towards him was negative.

On June 28, 1919, A. Natiev was killed. Georgian newspapers published notes that at 8.30 the general was walking with his wife and adjutant. In a deaf alley of the city

³⁹ Цит. по: Антонюк Е. День в истории. 16 июня: погиб неудавшийся украинский покоритель Крыма и Кубани // Украина.ру. 2022. 13 июля.

⁴⁰ დავით ხვდაგიანი. თეთრი ემისრის ბოლო გასეირნება ბათუმში.

⁴¹ Ibid.

boulevard, a stranger came up to them and fired several shots from a Mauser. The general and adjutant were killed. Not a single bullet was fired at the general's wife⁴².

In Ukrainian historiography, it is believed that A. Natiev died in battle with the Red Army. But this is not so - in 1919 there were no units of the Red Army in Georgia. The reasons for the assassination of the general were described in detail in his article by David Khvadagiani. In his opinion, the general was killed by 22-year-old Ilya Michelaishvili, the son of Alfes Michelaishvili, a deputy of the city council, a member of the Social Democratic Party, and a fighter of the Batumi armed detachment of the Mensheviks. It was a well-planned retaliation. After the terrorist attack, Ilya Michelaishvili left the Batumi district. But when he returned home in 1920, he was arrested by the British military police and sentenced to death.

On July 7, 1920, a solemn transfer of power took place in Batumi: the British, led by Governor General James Cook-Collis, left the city, and the Georgian army and the People's Guard, led by General Georgy Kvinitadze, occupied the settlement. During the celebrations, influential citizens of Batumi and British General George Norton Corey asked Governor General Cooke Collis to pardon the young man, but he refused. On July 15, 1920, the sentence was carried out.

It is noteworthy that Alexander Natiev is considered a negative person in his homeland since he tried to help A. Denikin return Georgia to Russia. At the same time, in Ukraine, contemporaries speak of the general mostly positively. For example, D. Dontsov considered him an "interesting personality" during the development of the self-styled movement in Ukraine⁴³. S. Shemet noted that the officer lacked "that painful ambition that all our chieftains showed"⁴⁴, because, according to B. Monkevich, Natiev "was a worthy officer. Crystal's honest, impeccable courage, quickly became a beloved commander. Sympathizing with the Ukrainian national movement, he, like the son of an enslaved nation, served his new homeland not out of fear, but out of conscience"⁴⁵. Given the merits of the struggle for the independence of Ukraine in 2015, one of the streets of Kharkov began to bear the name of Natiyev.

Thus, it can be stated that Adjarian Alexander Natiev, having found himself on the territory of Ukraine during the First World War, helped the Ukrainian governments - the Central Rada and Hetman P. Skoropadsky - to create armed forces. Nevertheless, it can be assumed that he felt like a citizen of the Russian Empire even after

⁴² Ibid.

⁴³ Донцов Д. Рік 1918, Київ. Торонто: Гомін України, 1954. С. 10.

⁴⁴ Шемет С. Полковник Петро Болбочан (замітки до історії Запорозького Корпусу 1917 – 1919 рр.) // Хліборобська Україна (Відень). 1922/23. Кн. 4. С. 205.

⁴⁵ Монкевич Б. Слідами новітніх запорожців: Похід Болбочана на Крим. С. 37.

its collapse, as evidenced by his defection to the side of A. Denikin and the desire to return Georgia to a renewed Russia.

Литература:

დავით ხვადაგიაძე. თეთრი ემისრის ბოლო გასეირნება ბათუმში. – URL: <http://archive.ge/ka/blog/57> (წვდომა 09.08.2022წ)

Антонюк Е. День в истории. 16 июня: погиб неудавшийся украинский покоритель Крыма и Кубани // Украина.ру. 2022. 13 июля. – URL: <https://ukraina.ru/20200616/1027994125.html> (წვდომა 09.08.2022წ).

Воспоминания ген. В.А. Мустафина о назначении его одесским губернским старостой в период правления гетмана П.П. Скоропадского. Не позднее 31 декабря 1921 г. // Гетман П.П. Скоропадский. Украина на переломе. 1918 год : Сборник документов / Отв. ред. и отв. сост О.К. Иванцова. Москва: Политическая энциклопедия, 2014. С. 426-488.

Громенко С. В. Забута перемога. Кримська операція Петра Болбочана 1918 року. Київ: К.І.С., 2018. 266 с.

Донцов Д. Рік 1918, Київ. Торонто: Гомін України, 1954. 133 с.

Дьякова Е., Бежиташвили Г. Дипломатические представительства Грузии в Украине (1917-1918 гг.) // I საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „საქართველოს ეროვნული დამოუკიდებლობის აღდგენის 100 წლისთავი“. 2018 წლის 17-18 მაისი. საქართველოს. С. 48-56.

Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / [І. Крип'якевич та ін.]. Львів: Мир, 1992. 702 с.

Калинчук Д. Куди подівся генерал Натієв? // Український тиждень. 2013. 27 липня. – URL: <https://tyzhden.ua/History/84356> (წვდომა 09.08.2022წ)

Мараєв В. Визволення: Похід українців на Крим //Український інтерес. 2022. 4 квітня. – URL: <https://uain.press/articles/vizvolennya-pohid-ukrayintsiv-na-krim-796220> (дата звернення: 20.05.2022).

Монкевич Б. Слідами новітніх запорожців: Похід Болбочана на Крим. Нью Йорк 1956. 298 с.

Семененко В.І. Історія Східної України. Поновлення кайданів (1917-1922 роки). Харків: Онова, 1995. 400 с.

Скоропадський П. Спогади (кінець 1917 – грудень 1918). Київ-Філадельфія, 1995. 246 с.

Тинченко Я. Армии Украины. 1917-1920. Москва, 2002. 142 с.

Ткачук П.П. Військові реформи гетьмана Павла Скоропадського у контексті державотворчих процесів в Україні (квітень - грудень 1918 р.) // Військово-науковий вісник: зб. наук. пр. /Акад. сухопутних військ ім. гетьмана П. Сагайдачного. 2019. № 31. С. 112-123.

Чикаленко Є. Щоденник (1918-1919). Київ: Темпора, 2011. 424 с.

Шемет С. Полковник Петро Болбочан (замітки до історії Запорозького Корпусу 1917 – 1919 рр.) // Хліборобська Україна (Відень). 1922/23. Кн. 4. С. 200-236.

ჩრდილო-ატლანტიკური ხელშეკრულების ორგანიზაციის (ნატო) შექმნის განმავლობაში მიმდინარე

აბსტრაქტი: თანამედროვე გლობალიზებად მსოფლიოში სახელმწიფოების უსაფრთხოების ცნება აღარ შემოიფარგლება ცალკეული ქვეყნის საზღვრებით. ამას თუ იმ სახელმწიფოს უსაფრთხოება დიდწილად არის დამოკიდებული რეგიონალურ და გლობალურ დონეზე განვითარებულ ინტეგრაციულ პროცესებზე. აქედან გამომდინარე, პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიღწევა შეუძლია სწორედ იმ ქვეყნებს, რომლებსაც აქვს უნარი რეალურად და შესაბამისად, პრაგმატულად შეაფასოს საერთაშორისო ასპარეზზე მიმდინარე მოვლენები და შეიმუშაოს ახლო მომავალში შესაბამისი განსახორციელებელი სტრატეგიები. დღესდღეობით, მსოფლიოში უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მიმართულებით არსებობს არაერთი საერთაშორისო ორგანიზაცია, თუმცა მათ შორის ცენტრალური ადგილი უჭირავს ჩრდილო-ატლანტიკური ხელშეკრულების ორგანიზაციას (NATO).

საკვანძო სიტყვები: ორგანიზაცია, ნატო, ვარშავის ბლოკი, ცივი ომი, კომინფორმი.

Key words: Organization, NATO, Warsaw Block, Cold War, Cominform.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, საბჭოთა კავშირმა, როგორც ერთ-ერთმა გამარჯვებულმა სახელმწიფომ, მნიშვნელოვნად განიმტკიცა საკუთარი პოზიციები, განსაკუთრებით კი – საერთაშორისო არენაზე. რა თქმა უნდა, სარგებლობდა სტრატეგიული უპირატესობით და დიდი გავლენა ჰქონდა როგორც აღმოსავლეთ, ისე ცენტრალურ ევროპაში, თუმცა გეოპოლიტიკური მიზნები მხოლოდ ამით არ შემოიფარგლებოდა, ბუნებრივია, მას სურდა გავლენის სფეროს გაფართოება დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოებზეც, კერძოდ, საფრანგეთზე, იტალიასა და საბერძნეთზე.

1946-1949 წლებში ევროპაში განვითარებულმა მოვლენებმა მდგომარეობა კიდევ უფრო დაძაბა, განსაკუთრებით აღსანიშნავია 1947 წელს იანვრის თვეში საბჭოთა კავშირის მხარდაჭერით კომუნისტური რეჟიმის დამკვიდრება პოლონეთში, იმავე წელს სსრკ-ის ინიციატივით შეიქმნა კომუნისტური პარტიების საინფორმაციო ბიურო „კომინფორმი“ რომლის მიზანი იყო კომუნისტური ბლოკის სახელმწიფოების იდეოლოგიური ერთიანობის უზრუნველყოფა, 1948 წელს ჩეხოსლოვაკიაში საპარლამენტო არჩევნების შემდეგ, დემოკრატიული

ძალების საბოლოო განადგურების მიზნით განხორციელდა სახელმწიფო გადატრიალება, რომლის შედეგადაც ჩეხოსლოვაკიის კომუნისტურმა პარტიამ დაამყარა ერთპარტიული რეჟიმი, იმავე წელს სსრკ-მა ბლოკადაში მოაქცია ბერლინი, რითაც ჰუმანიტარული კატასტროფის წინაშე დადგა მოსახლეობა *[ჩიტაძე, 2008:20]*.

1946 წლის 5 მარტს ამერიკის შეერთებული შტატების ქ. ფულტონში უინსტონ ჩერჩილმა (რომელიც დიდი ბრიტანეთის საპარლამენტო ოპოზიციის ლიდერის რანგში წარდგა), ყურადღება გაამახვილა დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის „რკინის ფარდის“ არსებობის შესახებ და ჩერჩილმა გააჟღერა მოწოდა იმის შესახებ, რომ შექმნილიყო ბრიტანულ-ამერიკული სამხედრო კავშირი „აღმოსავლეთთან“ ბრძოლის მიზნით *[Churchill, 1953:277]*.

XX საუკუნის 40-იანი წლების მიწურულს ევროპის კონტინენტზე მშვიდობის შენარჩუნებისთვის მნიშვნელოვნად უნდა შეფასდეს აშშ-ის როლი და პოზიცია, რომელიც ე.წ. შეკავების დოქტრინის სახელითაა ცნობილი აშშ-ის პრეზიდენტის, ჰარი ტრუმენის, დოქტრინა, რომელიც აშშ-ის სახელმწიფო მდივანმა, ჯორჯ მარშალმა, განახორციელა, მისი გეგმა „მარშალის გეგმის“ სახელითაა ცნობილი. 1948 წლის 2 აპრილს აშშ-ის კონგრესმა მიიღო კანონი „ევროპის აღორძინების“ შესახებ, რომლის მთავარი მიზანი ეკონომიკურ დონეზე კომუნიზმის შეკავება გახლდათ. „მარშალის გეგმის“ შედეგად 16-მა ევროპულმა სახელმწიფომ აშშ-ისგან 17 მილიარდი დოლარის დახმარება მიიღო *[ჩიტაძე, 2008:21]*.

„მარშალის გეგმის“ განხორციელებამდე, მთელი დასავლეთ ევროპა მნიშვნელოვან ეკონომიკური კრიზისის განიცდიდა, სწორედ ამის გამო შეიქმნა „ევროპის ეკონომიკური თანამშრომლობის ორგანიზაცია“, რომლის მიზანიც იყო დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში ეკონომიკური ურთიერთობების განმტკიცება და „მარშალის გეგმის“ ფარგლებში შემოსული დახმარების გადანაწილება, ასევე გაჩნდა იდეა ევროპული თავდაცვითი ორგანიზაციის შექმნის შესახებ, ეს წინადადება პირველმა წამოაყენა დიდი ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა მინისტრმა, ერნესტ ბევინმა. 1948 წლის 17 მარტს ბელგიის, ნიდერლანდების, ლუქსემბურგის, დიდი ბრიტანეთის და საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრების მიერ ხელმოწერილ იქნა ბრიუსელის ხელშეკრულება ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული თანამშრომლობისა და კოლექტიური თავდაცვის შესახებ *[ჩიტაძე, 2008:22]*.

1948 წლის ივნისში აშშ-ის სენატმა მიიღო „ვანდერბერგის რეზოლუცია“, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა აშშ-ის მონაწილეობას რეგიონალურ და სხვა სახის კოლექტიურ შეთანხმებებში ევროატლანტიკური და ასევე, სხვა რეგიონების უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მიზნით *[ჩიტაძე, 2008:22]*.

1947 წელს აშშ-ის სახელმწიფო მდივანმა, ჯორჯ მარშალმა, ჰარვარდის უნივერსიტეტში გამოსვლისას აუდიტორიას გააცნო გეგმა, რასაც შემდგომში მარშალის გეგმა ეწოდა. მარშალმა თავის გამოსვლაში აღწერა ის უდიდესი ზიანი, რომელიც ევროპას მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში მიაღდა და რომ ევროპის სახელმწიფოები უდიდეს სიდუხჭირესა და უიმედობაში ცხოვრობდნენ, მარშალმა თავის მოხსენებაში აღწერა, თუ რისი გაკეთება შეეძლო აშშ-ს და რა გავლენა შეიძლებოდა ჰქონოდა ევროპის ეკონომიკურ განადგურებას ამერიკის შეერთებულ შტატებზე. მიუხედავად ამისა, ე.წ. სოციალისტური ბანაკის ქვეყნებმა უარი თქვეს აშშ-ის დახმარებაზე. მარშალის გეგმა ითვალისწინებდა აშშ-ის დახმარებას, ევროპის რეკონსტრუქციასა და ეკონომიკურ დახმარებას. დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოებისთვის მარშალის გეგმის დახმარების გასანაწილებლად შეიქმნა ევროპის ეკონომიკური თანამშრომლობის კომიტეტი. შემდგომში ეს კომიტეტი ევროპის ეკონომიკური თანამშრომლობის ორგანიზაციად გადაკეთდა. პროგრამა 1952 წლამდე გაგრძელდა. მარშალის გეგმის განხორციელებით ამერიკის შეერთებული შტატები აქტიურად ჩაერთო დასავლეთ ევროპული ქვეყნების მიმდინარე პროცესებში [<https://old.infocenter.gov.ge>].

1948 წლის ივნისში აშშ-მა, კანადამ და ბრიუსელის ხელშეკრულების წევრმა სახელმწიფოებმა დაიწყეს მოლაპარაკებები ჩრდილო-ატლანტიკური რეგიონის თავდაცვისა და უსაფრთხოების უზრუნველყოფის შესახებ. 1949 წლის მარტის თვეში მათ შესთავაზეს დანიას, ისლანდიას, იტალიას, ნორვეგიასა და პორტუგალიას, შეერთებოდნენ ჩრდილო-ატლანტიკურ ხელშეკრულებას. 1949 წლის 4 აპრილს, 12-მა სახელმწიფომ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესდების 51-ე მუხლის პრინციპების საფუძველზე ქ. ვაშინგტონში ხელი მოაწერა დოკუმენტს – ჩრდილო-ატლანტიკური ხელშეკრულების ორგანიზაციის (NATO)-ს შექმნის შესახებ. ეს ხელშეკრულება ძალაში შევიდა 1949 წლის 24 აგვისტოს, ხოლო იმავე წლის 17 სექტემბერს ვაშინგტონში ჩატარდა პირველი ჩრდილო-ატლანტიკური საბჭოს სესია. 1948 წლის მარტის თვეში დასავლეთ ევროპის ხუთმა სახელმწიფომ – ბელგიამ, დიდი ბრიტანეთმა, ლუქსემბურგმა, ნიდერლანდებმა და საფრანგეთმა – ხელი მოაწერეს „ბრიუსელის პაქტს“, რომელიც მიზნად ისახავდა მჭიდრო თანამშრომლობასა და თავდაცვის საერთო სისტემის შექმნას, რომელიც საბჭოთა კავშირის პოლიტიკურ და იდეოლოგიურ მიზნებს წინ აღუდგებოდა, სწორედ „ბრიუსელის პაქტი“ გახდა ჩრდილო-ატლანტიკური ალიანსის დაარსების საფუძველი. ამ პაქტის ქვეყნები ერთიან თავდაცვის სისტემაში ჩართვის თაობაზე მოლაპარაკებებს აწარმოებდნენ აშშ-თან, კანადასთან, დანიასთან, ისლანდიასთან, ნორვეგიასა და პორტუგალიასთან. მოლაპარაკებები 1949 წლის 4 აპრილს ვაშინგტონის ხელშეკრულების ხელმოწე-

რით დასრულდა, შეიქმნა უსაფრთხოების ერთიანი სისტემა, რომელიც ალიანს-ში შემავალი წევრი ქვეყნების თანამშრომლობას ეფუძნებოდა [<https://old.infocenter.gov.ge/>].

მოგვიანებით, 1952 წელს ამ ხელშეკრულებას თურქეთი და საბერძნეთი შეუერთდა. 1955 წელს გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკა, 1982 წელს – ესპანეთი, 1990 წელს – გერმანიის გაერთიანების შედეგად გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკა. ცივი ომის დასრულების შემდგომ აქტიურად დადგა საკითხი ნატოს შემდგომი არსებობის საჭიროებაზე, თუმცა საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ XX-XXI საუკუნეების მიჯნაზე, ნატოს გაფართოება შეუქცევადი გახდა და 1999 წელს უნგრეთი, პოლონეთი და ჩეხეთის რესპუბლიკა გახდნენ ნატოს წევრები, 2007 წელს ნატოში გაწევრიანდა ევროპის შვიდი სახელმწიფო: ბულგარეთი, ლატვია, ლიეტუვა, რუმინეთი, სლოვაკეთი, სლოვენია და ესტონეთი. ალბანეთი და ხორვატია 2009 წლის 1 აპრილს გახდნენ ნატოს წევრები. 2017 წლის 5 ივნისს კი მონტენეგრო ალიანსის 29-ე წევრი გახდა. 2020 წლის 27 მარტს ჩრდილო-ატლანტიკური ალიანსი 30-ე წევრი გახდა ჩრდილოეთ მაკედონია, მას შემდეგ, რაც ათენსა და სკოპიეს შორის ისტორიული შეთანხმება მოხდა და სახელწოდებასთან დაკავშირებული დავა მოგვარდა [<https://old.infocenter.gov.ge/>].

მეოცე საუკუნის დასასრულს საერთაშორისო ურთიერთობების ისტორიაში, დიდი რევოლუციური მოვლენები განვითარდა: ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში დემოკრატიული ძალების ხელისუფლებაში მოსვლა, საბჭოთა კავშირის დაშლა და ბიპოლარული სისტემის მსხვრევა.

ცივი ომის დასრულებამ ძირეულად შეცვალა ძალთა ბალანსი მთელ მსოფლიოში. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ კი გაჩნდა უზარმაზარი გეოპოლიტიკური სივრცე, სადაც დასავლეთს ჰქონდა შესაძლებლობა, დაეცვა თავისი საგარეო პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესები.

ცივი ომის დასრულება, საბჭოთა კავშირის დაშლა და ბიპოლარული სისტემის მსხვრევა არ ნიშნავდა ევროპის კონტინენტზე სტაბილური წესრიგის დამყარებას. პოლიტიკური რეალიზმის ერთ-ერთი გამორჩეული წარმომადგენლის, ამერიკელი პროფესორის – ჯ. მearsheimer-ის თქმით – ბიპოლარული სისტემა შეიცვალა მსოფლიოს ანარქიული მოწყობით [Mearsheimer, 1990], კერძოდ – საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ თავი იჩინა ეკონომიკურმა პრობლემებმა, სასაზღვრო დავებმა და კონფლიქტებმა მეზობელ სახელმწიფოებს შორის და ა.შ. ამ კონფლიქტებს შორისაა სპარსეთის ყურის კრიზისი და ყოფილი იუგოსლავიის ტერიტორიაზე მომხდარი კონფლიქტი, ამ კონფლიქტებმა ნათლად ცხადყო, რომ დასავლეთი დადგა ევროპაში სიტუაციის დესტაბილიზაციის წინაშე,

რაც დიდ საფრთხეს უქმნიდა მის სამომავლო ინტერესებს, ეს კონფლიქტები ნატოს ჩარევის შედეგად გადაწყდა აშშ-ის და ევროპის ქვეყნების ინტერესებიდან გამომდინარე. ამ ომში ნატოს გამარჯვება ნიშნავდა მისი პოზიციის უფრო მეტად განმტკიცებას.

სპარსეთის ყურის კრიზისმა და იუგოსლავიის მოვლენებმა აჩვენეს, რომ პოლიტიკური რეალიზმის კონცეფციის ძირთადი პრინციპები კვლავ დომინანტური იყო ახალი საერთაშორისო ურთიერთობების სისტემაში. ეს ნიშნავდა საკუთარი გეოპოლიტიკური ინტერესების დაცვას სამხედრო ძალის გამოყენებით და კონფლიქტის ამ გზით მოგვარებას. რაც უფრო დიდი სარგებელი მოიპოვა დასავლეთმა საბჭოთა კავშირის დაშლის შედეგად, მით უფრო დიდი პასუხისმგებლობა ეკისრებოდა მას კონტინენტზე წესრიგის დასამყარებლად. ახალმა რეალობამ ცხადყო, რომ ნატომ წამყვანი პოზიცია დაიკავა დასავლეთის უსაფრთხოების ახალი არქიტექტურის მშენებლობაში.

ნატოს შექმნის ძირითადი მიზეზი პირდაპირ კავშირში იყო ცივ ომთან, რომელიც დასავლეთის გამარჯვებით დასრულდა, თუმცა ჩრდილო-ატლანტიკურ ალიანსს, ჰქონდა უზარმაზარი რესურსი, რომლის მეშვეობითაც უნდა შეენარჩუნებინა წამყვანი პოზიცია კონტინენტზე, აქტუალური გახდა ალიანსის ახალი ფუნქციების განსაზღვრა. 1990-იან წლებში ევროპაში განვითარებულმა მოვლენებმა აჩვენა, რომ ნატომ, როგორც ბიპოლარული სისტემის არქიტექტურის ერთ-ერთმა მნიშვნელოვანმა ელემენტმა, პოსტბიპოლარული სისტემის დროს არა მხოლოდ შეინარჩუნა თავისი პოზიცია, არამედ უფრო გააძლიერა, რითაც ამ ალიანსმა შეიძინა გლობალური მნიშვნელობა.

საბჭოთა კავშირის დაშლამ დასავლეთისთვის ხელსაყრელი გეოპოლიტიკური ვითარება შექმნა, მან უფრო წარმატებით დაიწყო თავისი ინტერესების დაცვა არა მხოლოდ აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში, არამედ ახლო აღმოსავლეთსა და ხმელთაშუაზღვის რეგიონშიც. სპარსეთის ყურის კრიზისმა, სადაც ალიანსის რესურსები ირიბად იყო ჩართული, აჩვენა მისი სამხედრო ძალა. ნატოს ყურადღების ზრდა ზონალურ პრობლემებზე მოწმობდა ამ ორგანიზაციის ტრანსფორმაციის აუცილებლობაზე, ეს განსაკუთრებით ხაზგასმული იყო „პარტნიორობა მშვიდობისთვის“ ღონისძიებების დროს.

1991 წლის ნოემბერში რომში ალიანსის სამიტზე მიღებულ იქნა „ალიანსის ახალი სტრატეგიული კონცეფცია“, რომელშიც ასახული იყო ალიანსის სამომავლო ამოცანები.

ამ მნიშვნელოვანი დოკუმენტის მიღებამ დაასრულა დებატები მკვლევრებს შორის ნატოს არსებობაზე და გამოკვეთა მისი არსებობის აუცილებლობა *[ზიტაძე, 2008:22]*.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ნატომ თავისი არსებობის მანძილზე უდიდესი როლი შეასრულა მსოფლიო მშვიდობის შენარჩუნებაში, ეს ყველაფერი განპირობებული იყო, პირველ რიგში, ალიანსში შემავალი სახელმწიფოების ერთიანობით, საერთო პრიორიტეტებითა და შეთანხმებებით, ნატოს წევრი ქვეყნები იზიარებდნენ საერთო დემოკრატიულ ფასეულობებს და ერთიანი ძალით ცდილობდნენ საფრთხის თავიდან აცილებას, თუმცა უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ ცივი ომის დასრულების შემდეგ ნატო დადგა ახალი მწვავე გამოწვევების წინაშე, ესენია: ბალკანეთის კონფლიქტი, ტერორიზმთან ბრძოლა, ბირთვული იარაღის გავრცელებასთან დაკავშირებული პრობლემები და ა.შ., რამაც განაპირობა ამ ორგანიზაციის ტრანსფორმაცია.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

აბაშიძე, 2000: – აბაშიძე ზ., „ნატო და საქართველო. უტოპიიდან რეალობისკენ“, თბილისი, 2000.

ჩიტაძე, 2008: – ჩიტაძე ნ., „ჩრდილო-ატლანტიკური ალიანსი მსოფლიოში მშვიდობისა და სტაბილურობის გარანტი“, თბილისი, 2008.

გზამკვლევი ნატოსა და ევროკავშირის შესახებ, 2019: – „გზამკვლევი ნატოსა და ევროკავშირის შესახებ“, საინფორმაციო ცენტრი ნატოსა და ევროკავშირის შესახებ, 2019.

Mearsheimer, 1990: – J. Mearsheimer, Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War', International Security, 1990, Vol. 15, No. 4.

Waltz, 1979: – K. Waltz, Kenneth Waltz, Theory of International Politics, 1979.

Churchill, 1953: – Winston S., Churchill, The Second World War – Triumph and Tragedy, (London, U.K: The educational book company ltd. 1953).

<https://old.infocenter.gov.ge> – „საინფორმაციო ცენტრი ნატოსა და ევროკავშირის შესახებ ეფექტური კომუნიკაციისათვის“, ინტერნეტმისამართი: <https://old.infocenter.gov.ge/nato-history/>

www.nato.int – Materials of the NATO Ministerial. Brussels, December 7, 2007. ინტერნეტმისამართი: <https://www.nato.int/docu/comm/2007/0712-hq/0712-hq.htm>

**The Determining Reasons for the Formation of the North Atlantic
Treaty Organization (NATO)**

Abstract

In the modern world, the concept of state security is no longer limited to the borders of individual countries, and their security depends on the integration processes developed at the regional and global levels. Therefore, political, economic and social development can be achieved only by those countries that have the ability to realistically and accordingly pragmatically evaluate the current events in the international arena and develop relevant strategies to be implemented in the near future.

Today, there are a number of international security organizations in the world, but the North Atlantic Treaty Organization (NATO) occupies a central place among them. The creation of this organization was preceded by a number of reasons, which will be discussed in the present paper.

ROMANIAN DOBROGEA, A EUROPEAN MODEL OF INTERETHNIC AND INTERRELIGIOUS COHABITATION AVANT LA LETTER

Abstract: Subsequent to the War of Independence in 1877, the territory between the Danube and the "Black Sea", belonging in the old days to "Mircea, Great Prince and Lord" of Wallachia (1386-1418), was brought back to Romania's natural boundaries. Consequently, both a climate of interethnic coexistence and an interreligious Dialogue were established in Romanian Dobrogea.

These realities were otherwise revealed both by "The Order of the Day to the Army" and by "The Proclamation to Dobrogea Inhabitants", read by His Majesty King Carol I of Romania on 14th November 1878. Since then, this spirit of "inter-ethnic tolerance" and "interreligious coexistence" has been animated and stated especially by the interreligious theological Dialogue carried by the representatives of the two great monotheistic religions, i.e. Christian and Islamic, in Romanian Dobrogea.

აბსტრაქტი: 1877 წელს დამოუკიდებლობის ომის შედეგად, დუნაისა და "შავ ზღვას" შორის მდებარე ტერიტორია, რომელიც ადრე ვალახიის „დიდ პრინცსა და ბატონს, მირკეასს“ (1386-1418) ეკუთვნოდა, საბოლოოდ დაუბრუნდა რუმინეთის თავდაპირველ საზღვრებს. შედეგად, დობრუჯის მხარეში დაიწყო ინტერეთნიკური და ინტერ-რელიგიური ურთიერთობების ჩამოყალიბება.

აღნიშნული ვითარება კარგად ჩანს მისი უდიდებულესობის – მეფე კაროლ I-ის 1878 წლის 14 ნოემბრის როგორც „არმიაში გაწვევის ბრძანებაში“, ისე „დობრუჯის მოსახლეობისადმი განკუთვნილ პროკლამაციაში“. ამ ყველაფრის შემდეგ, „ინტერეთნიკური ტოლერანტობა“ და „ინტერრელიგიური თანაარსებობა“ ასახულ იქნა ინტერრელიგიურ თეოლოგიურ დიალოგში, რომელიც რუმინულ დობრუჯაში წარმოდგენილია ორი დიდი მონოთეისტური რელიგიით – ქრისტიანობითა და ისლამით.

საკვანძო სიტყვები: კოჰაბიტაცია, ინტერრელიგიური დიალოგი, ტოლერანტობა.

Key words: Cohabitation, Interreligious dialogue, Tolerance.

In Romanian, the term "cohabitation" – referring to people of different ethnic and religious faiths living together – derives from the Latin term "*convictus-ūs*" (cohabita-

tion, feast), hence the phrase "*convictus hominum*" (cohabitation with people), which had already been circulating in the era of the jurist and philosopher Cicero (106-43 BC).

The noun "*convictūs*" also derives from the verb root "*convivo-ere-vixi-victum*" (living together) or (feasting) "*cum aliquo*" (with somebody else). In other words, "living with people" first presupposes a spirit of understanding and tolerance, which forces us to "*alterum non laedere*" (not to harm the others) and "*suum cuique tribuere*" [1: I, I, 3] (to give everyone what they deserve), i.e., under the rules provided both by "*Jus naturale*" (natural Law) and "*Jus scriptum*" (written Law).

Both Greek-language philosophers and Roman jurists highlighted that people of different ethnicities and faiths cannot "cohabitate" (i.e. live together) if they are not animated by the spirit of understanding and tolerance towards their fellow men and if they are not guided by the desideratum of "justice" (*justitiae*). However, the latter should not be performed by the *ad litteram* application of the law, but by "*aequitatis*" (equity) rules. In fact, only thus we can relate "Law" or "Justice" to "*Tō Αγατόν*" (the Supreme Good), and, *ipso facto*, to "*Tō ὅν*" [2: V, 10] (the One Who is), i.e. the Divinity, because only thus "*aequitatis*" (equity) is present in "*Juris*" (Law) (cf. Cels).

The concept of "cohabitation" – in the sense of "tolerance" – was re-circulated by some scholars of humanistic education and training, such as Erasmus of Rotterdam (1466-1536), John Locke (1632-1704), Voltaire (1694-1778), Lessing (1729-1781) etc.

This sense, *id est* of "tolerance" between people of different ethnicities and faiths, is also asserted in the Forewords of some Romanian Books, written by some scholar-hierarchs of the Romanian Orthodox Church from the 17th-18th centuries, who had, in fact a humanistic education and training of philosophical-patristic origin.

According to John Locke's definition, the notion of "tolerance" means accepting "what is contrary to common uses" [3]. In other words, we should learn to accept, i.e. tolerate, what is contrary to our common customs, including respecting the philosophical beliefs and religious faiths of our peers. In fact, only when we are guided by this spirit of religious tolerance can we easily reach both "*divinarum atque humanarum rerum notitia*" (the knowledge of divine and human things) and the awareness that "justice" is "*constans et perpetua voluntas*" (the constant and durable will). This grants "*suum cuique tribuens*" [1: I, 1, 1] (everybody what they are entitled to), as stipulated by the Roman jurisprudence from the second and third centuries BC.

The same Roman jurisprudence states that we cannot "cultivate the Science of Law (*Ars Juris*)", and we cannot be "*sacerdotes Justitiae*" (sacerdotes of Justice) if we fail "to disclose to the people the idea of good and fair (*boni et aequi*)". Only this way we

can "tend towards a true philosophy (*veram philosophiam*), and not towards a false one (*nisi fallor philosophiam*)" [4: I, 1 § 1; 5: 230-245].

The historical reality of Dobrogea also attests that "true philosophy" is conditioned by the philosophy of a good cohabitation among people [6: 20-29].

Historical testimony confirms that the Danubian-Pontic area, i.e. the territory between the Danube and the Black Sea, has always been inhabited by the indigenous Thraco-Geto-Dacian population [7: 399-850].

In 27 BC, this area came under the Romans' rule, who later annexed it to Moesia Superior, then to Moesia Inferior, and finally, in Diocletian's era (284-305), it was organized as an administrative-territorial division of the empire, i.e. as a province named "Scythia Minor" [8: 6-15].

The territory between the Danube and the Black Sea, formerly known as "Getia" and "Pontic Dacia", and from the end of the first millennium as "Dobrogea", was for more than four centuries under Ottoman rule, which ended with its reintegration into the politico-administrative system of modern Romania. On November 14, 1878, the administration of the territory between the Danube and the Black Sea was finally taken over by the authorities from Bucharest.

In Dobrogea, during the Ottoman rule, the Turks and the Tartars – usually inhabiting the central and southern areas of this geographical area – were privileged ethnic groups, and according to the Turkish administrative records of the 17th century, they consisted of a fairly large population. However, the native Romanian population of Christian religion continued to live in the Danubian-Pontic area, although the Ottoman rule from this Proto-Romanian and Romanian area provided for a legal regime different from the one implemented in Romanian Principalities.

That the presence of the native (Romanian) population – in Dobrogea's area – was a reality also during the Ottoman rule is confirmed by the foreign travelers to Dobrogea lands. For example, Ioan Gninski, the Palatine of Heln, who visited Dobrogea in 1677-1678, reported that in Isaccea, "besides Romanians, most of the inhabitants are Greeks, Armenians, Bulgarians and Turks". In addition, in 1709, the Swedish pastor Michel Enesman met at Babadag a Romanian ethnic population, as well as Greeks and Jews.

On November 14, 1878, the Romanian army returned to the territory once ruled by Decebalus (87-106) and Burebista (82-44 BC), the kings of the Geto-Dacians, and by the Princes of Wallachia, i.e. Basarab I (1310 -1352) and Mircea the Elder (1386-1418) [9: 90-100], at Braila, and stopped in Macin. In Braila, the Romanian army was wel-

came by King Carol I of Romania. On this occasion, the king held the famous Order of the Day to the Army and the Proclamation to Dobrogea's inhabitants.

Among other things, in this "Order of the Day", King Carol reminded the soldiers that "in this new Romania, you will find a population that is mostly Romanian. However, you will also find inhabitants of other nations and other faiths. All of them, who have become members of the Romanian state, have the same right to your protection and your love! Among them – His Majesty, Carol I of Romania, said – you will find Mohammedans, whose habits differ from ours. I strongly recommend you to respect their faith ...".

What other more eloquent words about tolerance and inter-ethnic and inter-religious cohabitation could be uttered?! On the same occasion, Carol I – the one who considered himself "King of the Romanians by God's grace and by national will" – addressed a "Proclamation to Dobrogea's inhabitants".

In this Proclamation, Carol I, "King of Romanians", reminded, amongst other things, that "much Romanian blood was shed for the freedom of the peoples on the right of the Danube" and that "Dobrogea, the old possession of Mircea the Elder and Stephen the Great", was returned to the country's body. At the same time, His Highness Carol I, assured the Turkish and Tatar inhabitants of Muslim religion that their "religion" and "family" would be protected as well as the Christians' religion and families. Religious and familial affairs would be entrusted for protection to the Mufti and the judges chosen by their people, under their law.

The famous Order of the Day to the Army and the Proclamation to Dobrogea's inhabitants, on November 14, 1878, will remain eloquent and enlightening documentary testimonies. They reveal how the Romanian authorities of that time settled, within the boundaries of the old written and unwritten Romanian law, the cohabitation between the Christians and the Muslims from the Danubian-Pontic area, *recte* from Dobrogea, after the Romanian State had re-conquered its independence in 1877, also recognized by the Berlin Treaty in 1878.

It should be pointed out that, at that time (in 1878), Romania was the only State – from the Southeastern European area – which assured its inhabitants, "other than Romanian", with "faiths" other than Christian, "the same right to protection", and "love". Moreover, the King of Romania explicitly called upon all "members of the Romanian State" to "respect the faith of the Mohammedans" (i.e. Muslims of Turkish and Tatar ethnicity), whom His Majesty ensured that both their "religion" and "family" would be protected, "like the Christian religion and family".

As regards the "Religion" of each ethnicity, the proclamation of November 14, 1878 thus affirmed the inhabitants' right to share and manifest their own religious beliefs, *id est* their own religious faith, and *ipso facto* the right to "*dignitas humana*" (human dignity), which also implies the right to religious freedom [10: 141-152]. At European level, this right to freedom of religion would be confirmed only by the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms [11: 243-252], published in Rome, in 1950.

In this respect, the Romanian State had outran the EU member States, although some of them are still claiming the pioneering right in the field of human rights and freedoms [12: 153-192] and, *ipso facto*, of the legal protection of universal human rights [13: 103-127]. It is noteworthy that, among these rights, the main role is played precisely by the right to religious freedom [14: 831-838], which is also considered by some prestigious European jurists as the "matrix" of the other human rights and freedoms.

In order to illustrate and underline that the principles set forth in the Proclamation addressed to Dobrogea's inhabitants by King Carol I of Romania were asserted and concretely materialized in Dobrogea, we will present the text of an unpublished document from the State Archives, Constanta. This document is, in fact, a Letter that the Prefect of Constanta City addressed to the Minister of the Interior on September 28, 1879.

"In order to prove even more the interest that we bear to the Mohammedan population from this county and to satisfy their legitimate wish in advance, especially that of the Turkish inhabitants of Plasa Silistra Noua, we kindly ask you – the Prefect of Constanta wrote to the Minister of the Interior – to intercede the Minister of Justice so that he would order the establishment of a Mohammedan Court as soon as possible, as provided by art. 30 of the Public Administration Regulations on the Judicial Organization of Dobrogea, in order to settle all the affairs between Mohammedans relative to marriage and divorce, tutelage and minorities, and finally the establishment of the family and the rights deriving from it" [15].

Therefore, the Supreme Local Authority of Dobrogea, i.e. the Prefecture of Constanta, requested – through its Prefect – to the Ministry of Interior to intervene with the Minister of Justice for the establishment of an Islamic Tribunal, as stipulated in Article 30 on the Judicial Organization of Dobrogea, under the Public Administration Regulations published in 1878.

Those who are familiar with the history of European legal institutions can, of course, admit that, "in *illo tempore*" (at that time), no European State had such Regula-

tions providing for the organization and operation of such tribunals. This provides Romania with a pioneering and model role in terms of the minorities' rights and freedoms, including in terms of legal matters, as other European countries accomplished this only by the second half of the 20th century.

The same documents of that time also show that the prefect of Constanta performed – in a diligent and exemplary manner – all the necessary steps in order to implement the provisions of the Regulation regarding the establishment of Courts within the Muslim Communities of Dobrogea.

In a letter from the Prefect of "Küstengea" (Constanta) County, on October 2/14, 1879, sent to the Romanian Ministry of the Interior, it was indeed stated, "*expressis verbis*", that "the public administration Regulation" on "the judicial organization of Dobrogea" stipulated that "in each residence of the County Court, a Mohammedan court (sic) should be set up, in order to settle all the affairs between Mohammedans relative to family organization, parental and marital powers, marriage and divorce, and ultimately, tutelage and minority" [16].

This court – which was responsible for all matrimonial and succession matters – was therefore a court of the Islamic cult on the Romanian territory of Dobrogea. At that time, such tribunals did not exist in any other State from Central and Western Europe. This implies that, with regard to the legal regime of religious cults, and in particular, as regards the citizens' right to religious freedom, the Romanian Government implemented an *avant-la-lettre* policy, which, in fact, surpassed by almost a century the legal status of Religious Cults in European States [17: 279-290].

This reality found its historical and legal basis in the Romanian nation's spirit of tolerance, enjoyed by the Turkish and Tatar Muslims in their adoptive homeland, Romania.

In the same letter to the Minister of the Interior, the Prefect of Constanta deplored the fact that "these courts" had not been "established" "until now", i.e. at the respective time, "having in view their indispensable necessity and the interest to protect as well as possible the Mohammedans' religious issues" – the prefect of Constanta stated.

Consequently, the Prefect asked the Minister of the Interior to intercede with "the Ministry of Justice, in order to dispose the establishment of such courts without delay...", whereby – he considered – "not only the Mohammedans' legitimate desire would be met", but it would also prove, "once again, how much we want that their customs and religious faith be respected" [16].

Therefore, this document obviously reveals that the local and central authorities of the Romanian state at that time saw as "legitimate the Mohammedans' desire" (Muslims, n.n.) to have such courts based only on their Islamic law and jurisprudence. Indeed, the Romanian authorities expressly declared – from the King to the Prefect – that they wanted that "the religious customs and faith" of the Muslims from Dobrogea (the only Romanian territory, where they were living at that time) - "be respected".

Undoubtedly, not only did such official statements speak of the spirit of understanding and tolerance that characterized "*ab antiquo*" the relationships between the groups of other ethnic and religious faiths on the Romanian soil and the native inhabitants, *recte* the Romanians. They also spoke of the legal framework where they could administer the justice according to their own religious law, in this case the Islamic Law.

It is noteworthy that the delay in the establishment of these courts – even though their necessity was obvious and urgent – as the Prefect of Dobrogea noted at that time – was due only to the lack of organization of the Muslim Communities and not to the institutions of the Romanian State. This reality is confirmed peremptorily by the Letter signed by the leaders (15 Mayors of Muslim Communities, n.n.) "of the Rural Communes" from Plasa Mangalia, which they addressed to its Administrator on June 30, 1879, with the request to be their "interpreter" to "His Royal Highness, Our King". In fact, the Muslim Mayors' Letter – whose text we have also discovered in the State Archives, Constanta – was sent to the Administrator of Plasa Mangalia and Prefect of Dobrogea, where it was registered only on 6/18 July 1879, hence the delay of its dispatch to the Ministry of the Interior.

From the very beginning, these "leaders" (mayors) prayed "the Almighty God to grant long life and happiness to our Royal Highness King Carol I and to His Augustan Family" [18]. Then, they confessed that "since our homeland, Dobrogea, has passed under the rule and sovereignty of His Majesty the King, we have felt and we are – the Muslim leaders declared - reassured and content with our condition, and we are not in the position to thank not even for the tenth part of his paternal and kind benevolence that He sheds over us ... His Royal Highness" had not stopped "by His High orders to care for the good and civilization of the Muslim (sic) people under His Rule (sic)..." [18].

The same leaders (mayors) wrote that these royal "orders" "prove even more the love ... for the good and safety of the wealth, honor, person, religion, cult and customs of the Muslim people from Dobrogea ...".

Finally, the mayors concluded their epistle with their kind request to the administrator of Plasa Mangalia to "be their interpreter" to His Royal Highness, our King".

The text of this Letter reveals that the Muslim population of Dobrogea was fully satisfied and grateful to His Royal Highness, Carol I, "Our King", as regards its status, and, *ipso facto*, the benevolence that he had shed over its members, which made them aware of the "good" and "civilization" brought by the policy and practical measures taken by the Romanian authorities headed by the King of Romania.

By the law on the organization of Dobrogea, in 1880, the Mohammedan courts, called cadis, were established; they functioned until the fourth decade of the 20th century. Through these Cadis, a legal system of religious content, based on the principles of the Holy Book of Islam, i.e. the Koran, had functioned in our country.

This legal system, parallel to the secular state one, and intended for the Turkish and Tartar minorities, was also pioneering in Europe. Indeed, it overran by about 150 years similar institutions from some European Union states with a large Muslim population (i.e. the UK, France, Germany, etc.) even since the end of the 20th century.

The spirit and climate of respect for the Religion of every state citizen, regardless of his/her ethnicity – pronounced by His Highness, Carol I of Romania on November 14, 1879, on the occasion of Dobrogea's reintegration into the country's body – are reaffirmed by Law no. 489/2006 [19: 36-43] (in force) on Religious Freedom and by the General Regime of Religious Cults in Romania.

Therefore, regarding the legal regime of Religious Cults and, *ipso facto*, the right to religious freedom, Romania can justifiably claim a leading place in our days. Indeed, in few EU states, 18 religious Cults are recognized and activate freely. In fact, in few world states, there are over twenty ethnicities, each with their own cultural and spiritual-religious values, hence the legitimate finding that, in Romania, and in this case in Dobrogea, there are models of ethnic and religious cohabitation, and *ipso facto*, of interculturality and inter-religious theological dialogue, whose works are carried out at the initiative and patronage of the Center for Religious and Legal-Canonic Studies of the three Monotheistic Religions (Mosaic, Christian and Islamic), founded in 2006 .

An evident expression of the inter-religious theological Dialogue, whose works are held at Tomis, the capital of the former province Scythia Minor (today's Romanian Dobrogea), are the academic lectures and conferences of some exponential leaders of the three Monotheistic Religions – from abroad – invited by our Center. For example, the last Conference of this kind was attended by Prof. Dr. Sheik Abdullah Bin Abdulmohsen Al-Turki of Saudi Arabia, Secretary-General of the World Muslim League and President of Muslim Universities around the world.

Subsequent to the invitation made by the Center for Religious and Legal-Canonic Studies of the three Monotheistic Religions (Ovidius University of Constanta), on May 12, 2016, His Excellency Seik Abdullah Bin Abdalmohsen Al-Turki held a lecture in Aula Magna of the Ovidius University of Constanta. Among the attendees, besides students and members of the teaching staff of the Ovidius University, there were also Heads of Cults, Ambassadors accredited in Romania, journalists, etc.

From the lecture held by His Excellency, suggestively entitled "The Man through the lens of the Muslim Religion" [20], the specialized audience could well realize that our guest from Saudi Arabia is not only a reference leader in the world of Islam, but also an outstanding professor and researcher, who admirably masters three study fields, i.e. (Islamic) Theology, Philosophy and (Islamic and International) Law. Moreover, both these skills and his frequent relationships with the Muslim world from the Balkans allowed him to make not only some remarks and appreciations in full knowledge of the Romanian reality but also to highlight the model of inter-ethnic coexistence in today's Romanian Dobrogea.

This ecumenist reality – of an interreligious nature – was also acknowledged by other foreigners who attended the Symposia and Conferences organized by the Center for Religious and Legal-Canonic Studies of the three Monotheistic Religions. Among other things, they could notice that, for centuries, here, at the "Great Sea" of Prince Mircea the Great (1386-1418), there have been living not only Christians and Muslims from Dobrogea but also from other countries and continents.

Since 1878, when the old Romanian province (i.e. Dobrogea) had returned to the country's body, it has been precisely this reality of ethnic and religious coexistence that facilitated the inter-religious (Christian-Muslim) Dialogue. Since 2006, this dialogue has been materialized not only in meetings with an ecumenical nature – expressed through approaches, debates and conferences of theological, philosophical, canonical, juridical, historical content – but also in highly specialized academic papers. These testify that the inter-religious Dialogue itself was approached in a climate of mutual understanding and respect between the representatives of the two Religions, *id est* the Christian (Orthodox Confession) and the Muslim one.

In addition, here, in Constanta, the foreign participants – in these meetings with an inter-religious, ecumenical nature – were able to find out about the existence of a Mosque – built a century ago – alongside the Cathedral of the local (majority) Romanian population. Moreover, near them, there is a Synagogue, also built – in an exceptional architectural style – at the same time, but which had existed in Tomis for more than two millennia. Moreover, it is also known that – according to the apostolic

mission – Apostle Andrew, the Proto-Romanians' Apostle, also preached in a synagogue from this geographic area, namely in the Synagogue from Tomis.

It is also certain that, in today's Constanta, there are – on a perimeter of several hundred meters – a Synagogue, a Church and a Mosque, actually erected on the ruins of other ancient worship places, where the people belonging to one of the three monotheistic Religions prayed and glorified the same God, in complete tolerance and respect for the faith of others.

Undoubtedly, however, the presence of these worship places – belonging to the three monotheistic religions – proves that – in Romanian Dobrogea, each city inhabitant feels free to declare and confess his/her religious faith, which has never represented a "*causa dirimens*" of State unity. On the contrary, it has been a bridge between the people who fully identified themselves with their own religious faith, and, *ipso facto*, with their spiritual-religious values, which revealed their own religious and ethnic identity.

Nevertheless, such realities emerged in Western European States (France, England, Italy, Germany, etc.) only by the end of the 20th century. As such, Romania can claim in this respect not only its time preeminence, but also the status of unique and worthy model.

The Christians and Muslims from today's Dobrogea meet not only on the streets of ancient Tomis, but also at schools and in the academic amphitheatres of our city, and last but not least, in their worship places, i.e. churches and mosques. That is why we can say that this reality is also an obvious European model of inter-religious coexistence, and, *ipso facto*, of an inter-religious [21: 611-621] theological dialogue with ecumenical nature [22: 353-364].

Today and tomorrow's participants in this inter-religious theological Dialogue – organized and patronized by our Center – can find in the endeavor and work of Dobrogea's Proto-Romanians John Cassian († 435) and Dionysius Exiguus († 545) – founders of the European humanistic culture who had fervently supported the assertion of the ecumenical unity of Christian Churches, at that time – not only their true precursors, but also a worthy model.

Instead of Conclusions, we can remind that, in Dobrogea, since the fifteenth century, alongside the native Romanian people – of Christian, Orthodox faith – there also have lived two Muslim ethnicities, Turkish and Tatar.

Until 1877 (i.e. up to the state and political independence, acquired by the Romanian soldiers' sacrifice on the battlefield against the armies of the Ottoman Empire) the three ethnic groups from Dobrogea were under the jurisdiction of the Sultan of

Istanbul. As such, we could not speak of an inter-religious coexistence, but only of a privileged status granted to those of Muslim religion, i.e., Turks and Tartars.

After the War of Independence, in 1877, the territory between the Danube and the "Great Sea", once ruled by "Mircea Great Prince and Lord" (1386-1418), was brought back to Romania's natural borders. Thus, in this area, there was established not only a climate of interethnic tolerance, but also one of inter-religious coexistence and cohabitation, which were also enshrined in the "Day Order to the Army" and in the "Proclamation to Dobrogea's Inhabitants", pronounced by His Majesty, King Carol I of Romania, on November 14, 1878.

The letter of the Prefect of Küstengea County (Constanta), sent to the Minister of the Interior on October 2/14, 1879 – whose text we found in the State Archives/Constanta – remains, of course, an evident and peremptory documentary testimony regarding the establishment of a new climate of ethnic and inter-religious coexistence in Romanian Dobrogea, after the War of Independence (1877).

The fourth testimony on the climate of inter-ethnic and religious coexistence in Dobrogea – established after the return of the former Dacian territory to the country's body – is the Letter of the 15 Muslim mayors from the rural communes of Plasa Mangalia, whose text also offers us precious documentary information.

Finally, we can say that the spirit of "interethnic tolerance" and "interreligious cohabitation" – proclaimed in Dobrogea, in 1878 – was also animated by the inter-religious theological dialogue carried out by the representatives of the two great monotheistic Religions, i.e. Christian and Islamic. Through this "Dialogue", the manifest organization and free manifestation of the Religious Cults in our country [23: 37-54] and the legal protection of human rights has been evident.

Thus, Romania remains an example not only in terms of ethnic and religious "cohabitation", but also in the field of inter-religious theological dialogue, which sets out, as a basic principle, its golden rule known as "*Libertas in dubiis, sed in the omni Caritas*".

This type of "Dialogue" would certainly not have been possible without the provision of an adequate legal framework, which was given a new manifestation form by Law 489/2006 – on "Religious Freedom and the General Regime of Religious Cults". Moreover, this explains why, through the new legal regime of Religious Cults, "the religious freedom" – which played a constituent and essential part in the materialization of real, inter-ethnic and interreligious cohabitation – has acquired new manifestation forms not only in Dobrogea but also in the entire Romanian area.

Therefore, we are fully justified in affirming that few European States can prove to the world that, from the end of the tenth decade of the nineteenth century to the present, their inhabitants – of different ethnicities and religions – have lived in a climate of mutual tolerance, practicing freely their own religious faith and expressing their own spiritual-religious values [24: 19-35].

In fact, over the centuries, the Romanians have proven themselves a welcoming people that loved "foreigners", i.e. those who were not of the same nation as them. Among them, there were both the poet Ovid and the hierarch and scholar Anthim the Iberian († 1716).

The great Roman poet Ovid also wrote lyrics in the language of our Getae ancestors. In his turn, the Georgian Andrew (also known as Anthim, which was his monk name) imposed himself – in the Romanian culture of his era – both by his typographical and scholarly work, and by that of a Worthy Primate of the Church of Wallachia. From this position, he defended with dignity and sacrifices the canonical prerogatives of his Metropolitan See, thereby obviously contributing to the affirmation of our national, state and church identity.

This undeniable reality was also acknowledged and demonstrated by various prestigious foreign participants in the International Congresses organized by our Center for Religious and Legal-Canonical Studies of the Three Monotheistic Religions (CRM), at the Ovidius University of Constanta.

The same Center of Studies (CRM) organized – under the aegis of the National Academy of Georgia and the Academy of Scientists of Romania (AOSR) (to which our Center is affiliated) - the International Congress of September 2016, dedicated to the commemoration of 300 years since the martyr death of the hierarch and scholar Saint Anthim the Iberian [25: 33-52]. This hierarch made a decisive contribution to the promotion and imposition of the Romanian language as a "sacred" (liturgical) language, and *ipso facto* to the affirmation of the Romanian culture.

Of course, we cannot conclude these lines without reminding that, in today's Romanian Dobrogea, among its inhabitants – regardless of their ethnicity, religion or culture – there is a real climate of ethnic and inter-religious coexistence that originates in the welcoming spirit and tolerance of our Geto-Dacian ancestors [7: 399-464], which – two thousand years ago – was also testified by poet Ovid [26: 67-78], who spent the last years of his life (8/9 - 17/18 BC), "exiled" but, at the same time, at home, among the Tomitan Getae.

References:

1. Justiniani Institutiones (1928): lb. I, I, 3 (*Corpus Juris Civilis* I, Institutiones, ed. P. Krüger, Berlin).
2. Aristotel, *Ethica Nicomachaea* V, 10.
3. Locke, J. (1689): *Toleration conventionally known as "A Letter about Toleration"*, apud <http://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/locke1689b.pdf>
4. Digestae, lb. I, 1 § 1.
5. Dură, N. V. (2011): *Thinking of Some Fathers of the Ecumenical Church on the Law*, in *Christian Researches*, VI, pp. 230-245.
6. Dură, N. V. (2011): *The Theology of Conscience and the Philosophy of Conscience*, in *Philosophical-Theological Reviewer*, Tbilisi, no. 1, pp. 20-29.
7. *Istoria românilor (Romanians' History)* (2010): vol. I, 2nd ed., Ed. Enciclopedică, București.
8. Dură, N. V. (2006): „*Scythia Mynor*” (Dobrogea) și Biserica ei apostolică. Scaunul arhiepiscopal și mitropolitan al Tomisului (sec. IV-XIV) (*“Scythia Mynor” (Dobrogea) and its Apostolic Church. The Episcopal and Metropolitan See of Tomis (4th-14th centuries)*), Ed. Didactică și Pedagogică, București.
9. Dură, N. V. (1986): „*Io Mircea Mare Voievod și Domn*” (1386-1418), in *lumina cronicilor otomane (I, Mircea, Great Prince and Lord” (1386-1418), in the light of Ottoman Chronicles)*, în *Glasul Bisericii (The Church's Voice)*, XVI, no. 5, pp. 90-100.
10. Dură, N. V., Mititelu, C. (2014): *The right to Freedom of Religion in the Jurisprudence of the European Court*, in *Journal of Danubius Studies and Research*, vol. IV, no. 1, pp. 141-152.
11. Mititelu, C. (2015): *The European Convention on Human Rights*, in 10th Edition of International Conference *The European Integration – Realities and Perspectives*, Danubius University Press, Galati, pp. 243-252.
12. Dură, N. V. (2010): *The European juridical thinking, concerning the human rights, expressed along the centuries*, in *Acta Universitatis Danubius. Juridica*, no. 2 (VII), pp. 153-192.
13. Dură, N. V., Mititelu, C. (2012): *Human rights and their universality. From the rights of the „individual” and of the „citizen” to „human” rights*, in vol. International Conference, “Exploration, Education and Progress in the third Millennium”, vol. I, no. 4, Galati University Press, pp. 103-127.
14. Dură, N. V., Mititelu, C. (2014): *The Freedom of Religion and the Right to Religious Freedom*, in vol. SGEM Conference on Political Sciences, Law, Finance, Economics & Tourism, vol. I, pp. 831-838.
15. State Archives, Constanta, no. 199/140. The Prefecture of Küstengea County, no. 8634, din 28 Septembrie/ September 1879. Registered at the Ministry of the Interior, no. 196777, la 1 octombrie/ October 1879.
16. State Archives, Constanta, no. 203/144. The Prefecture of Küstengea County, no. 8718, din 2/14 octombrie/ October 1879. Letter registered at the Ministry of the Interior, no. 20094 din 18 octombrie/ October 1879.

17. Dură, N. V. (2010): *Proselytism and the Right to Change Religion: The Romanian Debate*, in vol. *Law and Religion in the 21st Century. Relations between States and Religious Communities*, Edited by S. Ferrari and R. Cristofori, Ashgate Publishing Limited, England, pp. 279-290.

18. State Archives, Constanta, no. 183/131 and no. 188/132. Letter received at the Küstenge Prefecture on 6/18 July 1879.

19. Mititelu, C. (2010): *Law no. 489/2006 and the relations between the State and the Church*, in vol. of the International Symposium The 1st Global Conference on RO-RUS-NIPPONICA, vol. I, Ed. Universitaria, Craiova, pp. 36-43.

20. See <http://www.evz.ro/lider-al-lumii-islamice-in-romania-prof-univ-dr-seic-abdullah-bin-abdulgahsen-al-turki-organizatii-precum-isis-nu-au-nicio-legatura-cu-islamul.html>

21. Dură, N. V. (1984): *Ecumenismul interreligios. Dialogul teologic cu religiile necreștine (Iudaismul și Islamismul) (Inter-religious ecumenism. Theological Dialogue with Non-Christian Religions (Judaism and Islamism))*, in Glasul Bisericii (The Church's Voice), XLIII, no. 7-9, pp. 611-621.

22. Dură, N. V. (2005): *„Forum-ul Mondial al celor trei Religii” și cea de-a 35-a Filială a sa din România – 10 septembrie 2004 și 17 februarie 2005 (”The World Forum of the Three Religions” and its 35th Branch from Romania - 10 September 2004 and 17 February 2005)*, in Biserica Ortodoxă Română (Romanian Orthodox Church), CXXIII, no. 1-3, pp. 353-364.

23. Dură, N. V. (2008): *The Law no. 489/2006 on Religious Freedom and General Regime of Religious Cults in Romania*, in Dionysiana, II, no. 1, pp. 37-54.

24. Dură, N. V. (2005): *Valorile religios-crestine și „mostenirea culturală, religioasă și umanistă a Europei”. „Laicitate” și „libertate religioasă” (Religious-Christian values and "Europe's cultural, religious and human heritage". "Laity" and "religious freedom")*, in vol. „Modernitate, postmodernitate și religie” (”Modernity, Postmodernity and Religion”), Ed. Vasiliana ‘98, Iasi, pp. 19-35.

25. Dură, N. V. (2016): *Despre „Antimoz Iveriei” (Antim Ivireanul) și Mihail Ștefan (Stefaneshvili). Câteva considerații și precizări privind viața și activitatea lor tipografică (About "Antimoz Iveriei" (Anthem the Iberian) and Mihail Ștefan (Stefaneshvili). Several considerations and explanations about their life and typographical activity)*, in vol. *Sfântul Antim Ivireanul: Cultura și spiritualitatea europeană și caucaziană de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea* (Saint Anthem the Iberian: European and Caucasian culture and spirituality in the late seventeenth century and early eighteenth century), coord. N. V. Dură, C. Mititelu și Ș. Zară, Ed. Praxis, Râmnicu Vâlcea, pp. 33-52.

26. Dură, N. V. (2018): *About "Publius Ovidius Naso" († 17 p. Chr. n.) and His Poems Written in the "Getae" Language*, in "Diversity in the Coastal Marine Sciences", Finkl C.W., C. Makowski (Ed.), Springer, pp. 67-78.

საბჭოთა რეპრესიების მსხვერპლთა სამარხები ბათუმში

აბსტრაქტი: ქ. ბათუმში, ფრ. ხალვაშის ქ. №338-ში მდებარე საბანაკო შეკრების ბაზა №3-ის ტერიტორიაზე აღმოჩნდა საბჭოთა რეპრესიების მსხვერპლთა სამარხები. 2017 წელს საქართველოს საპატრიარქოს წარმომადგენლების მიერ ხელისუფლების ნებართვით სპეციალისტებმა გახსნეს აღნიშნულ ტერიტორიაზე არსებული ოთხი სამარხი. 2020 წლიდან სამარხების შესწავლაში მონაწილეობას იღებდნენ წინამდებარე სტატიის ავტორებიც. ხელთ არსებულ მასალებზე (აღმოჩენილი არტეფაქტები, საბჭოთა მონეტები, ნეშტების სპეციფიკური პოზები – ზურგს უკან შეკრული ხელები, ნაცყვიარები თავის ქალებში...) დაყრდნობით, ნაშრომში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ საკვლევ სამარხებს არანაირი კავშირი არა აქვთ 1918-1921 წლებში აჭარაში დაღუპულ თურქ ჯარისკაცებთან (საზოგადოებაში არსებობს ასეთი ვერსია) და ისინი, დიდი ალბათობით, 1937-38 წლების რეპრესიის მსხვერპლთა ეკუთვნით.

სტატიაში, აგრეთვე, წარმოდგენილია სამარხებში აღმოჩენილი 17 მონეტის აღწერილობა ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით.

საკვანძო სიტყვები: რეპრესიები, სამარხები, მონეტები, ტყვიის მასრები, რეპრესირებულითა ნეშტები.

Key words: Repressions, Tombs, Coins, Bullets, Remains of the repressed.

* * *

2020 წლის დასაწყისში ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილების მეცნიერთა ჯგუფს დაევალა ქ. ბათუმში, ფრ. ხალვაშის ქ. №338-ში მდებარე საბანაკო შეკრების ბაზა №3-ის ტერიტორიაზე (შემდგომში – საკვლევ ტერიტორია) აღმოჩენილ სამარხთა შესწავლაში მონაწილეობის მიღება.

პროექტი მიმდინარეობდა 2020-2021 წლებში. მასში მონაწილეობდნენ:

ოლეგ ჯიბაშვილი (განყოფილების უფროსი/უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი) – პროექტის ხელმძღვანელი, მკვლევარი.

ირინე ვარშალომიძე (უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი) – მკვლევარი

ოთარ თურმანიძე (მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი) – ექსპერტი (პროექტში მონაწილეობდა 2020 წ.)

სამარხების შესახებ ინფორმაციამ პირველად 2015 წელს გაიჟღერა ზურაბ ჯიხაძისგან, რომელიც საბჭოთა პერიოდში საკვლევ ტერიტორიაზე დისლოცირებულ სატანკო ნაწილში მსახურობდა. მალევე შეიქმნა 1937-38 წლებში რეპრესირებულთა (დახვრეტილთა) სამარხების მოძიების სამუშაო ჯგუფი, რომელშიც სხვებთან ერთად საქართველოს საპატრიარქოსა და არასამთავრობო ორგანიზაცია „მემორიალის“ წარმომადგენლებიც შედიოდნენ. 2017 წელს საქართველოს საპატრიარქოს წარმომადგენლების მიერ, ხელისუფლების ნებართვით, სპეციალისტებმა გახსნეს საკვლევ ტერიტორიაზე არსებული ოთხი სამარხი. დაიწყო მიცვალებულთა ნეშტების ამოსვენება. 2019 წელს სამარხების საკითხმა დიდი რეზონანსი და საზოგადოებრივი ვნებათა ღელვა გამოიწვია.

ბერძენიშვილის ინსტიტუტის კვლევითი ჯგუფი პრობლემის შესწავლაში, როგორც აღვნიშნეთ, 2020 წლის დასაწყისში ჩაერთო. უაღრესად არახელსაყრელ პირობებში (პანდემია, გადაადგილებისა და მოქმედების შეზღუდვა), მაგრამ მაინც მივიღეთ გარკვეული შედეგები.

შედგა სამუშაო შეხვედრები საპატრიარქოსა და სამთავრობო სტრუქტურების წარმომადგენლებთან, აგრეთვე, არასამთავრობო ორგანიზაცია „მემორიალის“ ხელმძღვანელობასთან. დამუშავდა მოწოდებული მასალები, გამოვიკვლიეთ ჩვენამდე გაწეული სამუშაოები. მუშაობის პროცესში გამოიკვეთა საქართველოს ხელისუფლების, საპატრიარქოს, ქართველ მუსლიმთა კავშირის, არასამთავრობო ორგანიზაცია „მემორიალის“ და სხვათა, საკითხთან დაკავშირებით არსებული ძირითადი შეხედულებები.

საპატრიარქოს წარმომადგენელმა, ილუმენია სიდონიამ (დარჩია), საშუალება მოგვცა, გავცნობოდით სამარხებიდან ამოღებულ არტეფაქტებს, მათ შორის გარდაცვლილთა კუთვნილ ნივთებს. საინტერესო დასკვნების გაკეთების საშუალებას იძლევა ბეჭდები, ჯვრები, პირადი ჰიგიენის ნივთები, თვალისა და კბილების პროტეზები. არანაკლებ დაგვაინტერესა აქვე აღმოჩენილმა ტყვიის მასრებმა (ყველა იდენტური იყო) და მონეტებმა, რომლებიც დედა სიდონიამ შესასწავლად გადმოგვცა.

მასრების პირველადი დათვალიერებისას გაჩნდა ეჭვი, რომ ისინი არ იყო სამარხებში აღმოჩენილი დანარჩენი არტეფაქტების თანადროული. ეჭვების შესამოწმებლად სამი მასრა გადავუგზავნეთ ლევან სამხარაულის სახელობის სასამართლო ექსპერტიზის ეროვნულ ბიუროს. მალე ბიუროსგან პასუხი მოვიდა: „ლევან სამხარაულის სახელობის სასამართლო ექსპერტიზის ეროვნული ბიურო, თქვენი N02000300394 მომართვის (ბიუროს 2020 წლის 19 მარტის რეგისტრაციის N1002324820) საფუძველზე, გიგზავნით ბალისტიკური ექსპერტიზის N004173920 დასკვნას“.

დასკვნაში შემდეგი იყო ნათქვამი:

„გამოკვლევას ექვემდებარება სამი ცალი მასრა, თითქმის მთელ ზედაპირზე დიდი ინტენსივობით ნიადაგისმაგვარი დანაშრევითა და ჟანგვა-კოროზიის კვლებით, რის გამოც, ძირითადად, ყელის დაბოლოებაზე გააჩნია მასალის მიწის. მასრების შემდგომი დეტალური გამოკვლევით, რა დროსაც მათი ზედაპირი შეძლებისდაგვარად გაიწმინდა და გასუფთავდა, დგინდება, რომ მათ აქვთ ბოთლისებური ფორმა გამოკვეთილი, ორსექტორიანი, დაბოლოებაზე გოფირებული ყელით, ირგვლივ ამონადარი ქუდებთან და მარკირება ძირებზე: ერთზე – „539 79“; ორზე – „539 74“, სადაც – „539“ – ქარხანა დამამზადებლის ნომერია და წარმოადგენს ტულის ვაზნების ქარხნის სამარკო აღნიშვნას, ხოლო – „74“ და „79“ კი დამზადების წლებია... ამდენად, დადგენილი ტექნიკურ-კონსტრუქციული მონაცემებისა და ტექნოლოგიური მახასიათებლების მიხედვით, გამოსაკვლევი სამი მასრა წარმოადგენს სტანდარტულ, ქარხნული წესით დამზადებულ, 7,62 მმ კალიბრის კალაშნიკოვის კონსტრუქციის „AK-47“ მოდელის ავტომატებისა და მათი ოდიფიკაციის იარაღებისთვის (AKC, AKM, AKMC, CKC, ППД) განკუთვნილ ფუჭი (ხმოვანი) ვაზნების შემადგენელ კომპონენტს. მასრების მიკროსკოპული დათვალიერება-გამოკვლევით დგინდება... რომ ისინი ნასროლია კალიბრით და კონსტრუქციით შესაბამის იარაღში, როგორც უნდა იყოს კალაშნიკოვის კონსტრუქციის „AK-47“ მოდელის ავტომატი ან მისი რომელიმე მოდიფიკაციის იარაღი, რომელიც საბჭოთა კავშირის შეიარაღებაში მიღებულია 1947 წლიდან, რაზეც მიუთითებს აღნიშვნა „AK-47“.

ამდენად, ექსპერტიზამ ჩვენი ვარაუდი დაადასტურა – მასრები 1970-იანი წლების ნაწარმი აღმოჩნდა. მათ საბჭოთა პერიოდში საკვლევ ტერიტორიაზე განლაგებულ სამხედრო ნაწილში მოიხმარდნენ და არანაირი კავშირი არ ჰქონდათ სამარხებთან. ვფიქრობთ, შედარებით ადრეულ ფენებში ისინი მექანიკური გზით აღმოჩნდნენ (მიწის სამუშაოები, წყალდიდობის შედეგი...).

შევისწავლეთ, აგრეთვე, სამარხებში აღმოჩენილი ნუმისმატიკური მასალა (17 ერთეული). ირინე ვარშალომიძემ შეადგინა მათი კატალოგი ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით. ყველაზე ადრეული მონეტა მოჭრილია ნიკოლოზ I-ის სახელით, ხოლო ყველაზე გვიანდელი დათარიღებულია 1937 წლით. 17 მონეტიდან ერთი არის იმპერიისდროინდელი, თექვსმეტი ერთეული კი საბჭოთა პერიოდისაა, ამასთან, 16 საბჭოთა მონეტიდან ერთია 1925 წელს მოჭრილი, დანარჩენი კი 1932-37 წლებშია მიმოქცევაში შესული. აქედან გამომდინარე, ვფიქრობთ, რომ სამარხების დათარიღების ქვედა ზღვარი, სავარაუდოდ, 1937 წელი უნდა იყოს. ჩვენი ჯგუფის ეს მოსაზრება ი.ვარშალომიძემ ირაკლი იმნაიშვილის დოკუმენტურ ფილმში – „უსაფლავო მიცვალებულები“ – გაახმოვანა. აქვე გვინ-

და, მადლობა გადავუხადოთ აჭარის კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სააგენტოს სარესტავრაციო ლაბორატორიის თანამშრომლებს (განსაკუთრებით რესტავრატორ გიორგი ბოლქვაძეს), რომლებსაც სპეციფიკური დახმარებისთვის მივმართეთ, მათ კი უსასყიდლოდ ჩაუტარეს მონეტებს გაწმენდითი და გამაგრებითი სამუშაოები.

ჩვენს ხელთ არსებულ მასალებზე (აღმოჩენილი არტეფაქტები, საბჭოთა მონეტები, ნეშტების სპეციფიკური პოზები – ზურგს უკან შეკრული ხელები, ნატყვიარები თავის ქალებში...) დაყრდნობით, ვფიქრობთ, რომ საკვლევ სამარხებს არანაირი კავშირი არ აქვთ 1918-1921 წლებში აჭარაში დაღუპულ თურქ ჯარისკაცებთან (როგორც აღვნიშნეთ, საზოგადოებაში არსებობს ასეთი ვერსიაც). ისინი, დიდი ალბათობით, 1937-38 წლების რეპრესიის მსხვერპლთა ეკუთვნით. ამ მოსაზრებას ზურგს უმაგრებს აჭარაში რეპრესიების ცნობილი მკვლევრის ოთარ თურმანიძის დასკვნაც, რომელიც მიუთითებს, რომ მასობრივი, ჯგუფური დახვრეტები აჭარაში, ძირითადად, სწორედ 1937-38 წლებზე მოდიოდა.

თუმცა ისიც დასაშვებია, რომ სამარხები სხვადასხვა დროს გაჩენილიყო და რომელიმე მათგანი 1937 წელზე უადრესიც იყოს. მაგრამ მეტი ალბათობით, ისინი, ძირითადად, 1937-38 წლებს უნდა განეკუთვნებოდეს. სამწუხაროდ, განსვენებულთა იდენტიფიკაციის შეუძლებლობა, ამ ეტაპზე, უფრო ზუსტი დასკვნების გაკეთების საშუალებას არ იძლევა.

2020 წლის 22 დეკემბერს პროექტის ხელ-ლი – ოლეგ ჯიბაშვილი და ბერძენიზვილის ინსტიტუტის დირექტორი – როინ მაღაყმაძე მონაწილეობდნენ ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტის (IDFI) მიერ „აჭარაში აღმოჩენილი საბჭოთა რეჟიმის მსხვერპლთა მასობრივი სამარხების საკითხზე“ გამართულ ონლაინდისკუსიაში. ო.ჯიბაშვილმა ონლაინშეხვედრაზე თავისი შეხედულებები დააფიქსირა.

პროექტის ფორმატში მონაწილეობას ვიღებდით როგორც სამეცნიერო ხასიათის, ისე სამთავრობო სტრუქტურათაშორის სხვა შეხვედრებშიც, სადაც განიხილებოდა სამარხებთან დაკავშირებული პრობლემური საკითხები. ძალიან საინტერესო იყო „სამაროვნებთან დაკავშირებით შექმნილი კომისიის“ მე-3 ოფიციალური შეხვედრა, რომელიც შედგა 2021 წლის 21 აპრილს და მას ესწრებოდა სხვადასხვა სამთავრობო სტრუქტურის, რელიგიურ დაწესებულებათა, სამეცნიერო-საგანმანათლებლო ცენტრებისა და არასამთავრობოთა წარმომადგენლები, ასევე, რუსთავი-2-ის საინიციატივო ჯგუფი, რომელმაც საინტერესო წინადადება წამოაყენა.

სხდომის ოქმში აღნიშნულია:

„ტელეკომპანია „რუსთავი 2“-ის აღმასრულებელი დირექტორი ირაკლი იმ-
ნაიშვილი მიესალმა კომისიის შემადგენლობას და მადლობა გადაუხადა მათ
სხდომაზე მოწვევის შესაძლებლობისთვის. აღნიშნა, რომ ტელეკომპანია „რუს-
თავი 2“, დაინტერესებულია საბჭოთა რეპრესიების შედეგად დახვრეტილი ადა-
მიანების ნეშტების შესწავლის საკითხით და მომზადებული აქვს გარკვეული
პროექტი, რომელშიც ასევე ჩართული იქნება პარტნიორი მეცნიერების ჯგუფი
და ორგანიზაციები, მათ შორის ამერიკის შეერთებული შტატებიდან. ასევე,
პარტნიორებთან თანამშრომლობით უზრუნველყოფილ იქნება შესაბამისი და-
ფინანსება. პროექტი ითვალისწინებს ორ ეტაპს: პირველი ეტაპი მოიცავს უკვე
ამოსვენებული ნეშტების თბილისში გადატანას, მათ შესწავლას, დალაგებას და
შესაბამისი საინფორმაციო ბაზის შექმნას, მეორე ეტაპი მოიცავს იმავე ტერი-
ტორიაზე აღმოჩენილი (მე-5) სამარხის გახსნას, ყველა საერთაშორისო წესების
დაცვით. შესაბამის აღჭურვილობას ამერიკელი პარტნიორები ჩამოიტანებენ.
სავარაუდოდ, ეს მიმდინარე წლის აგვისტოს თვეში განხორციელდება“.

საერთო გადაწყვეტილებით, რუსთავი-2-ის საინიციატივო ჯგუფს მიეცა
მათ მიერ შემოთავაზებული პროექტის ორივე ეტაპის შესრულების საშუალება.
ამავე შეხვედრაზე გაიმართა კონსტრუქციული მსჯელობა რეპრესირებულთა
ნეშტების საბოლოო დაკრძალვის ფორმების შერჩევის თაობაზე.

რუსთავი 2-ის ჯგუფმა ამერიკელ პარტნიორებთან ერთად 2021 წლის აგვის-
ტოს თვეში მართლაც გახსნა მე-5 სამარხი და ჩაატარა სათანადო სამუშაოები.
სამწუხაროდ, მათთან ერთად მუშაობის საშუალება ჩვენს ჯგუფს არ მიეცა.

მნიშვნელოვანი იყო „სამაროვნებთან დაკავშირებით შექმნილი კომისიის“
მე-4 ოფიციალური შეხვედრა, რომელიც შედგა 2022 წლის 8 ივნისს. ძირითად
წარმომადგენლობასთან ერთად, მას, ასევე, ესწრებოდა რუსთავი-2-ის საინიცია-
ტივო ჯგუფი. სხდომაზე მოისმინეს მე-5 სამარხზე ჩატარებული სამუშაოების
ანგარიში, აგრეთვე, როგორც მე-5 სამარხიდან, ისე პირველი 4 სამარხიდან ამოს-
ვენებული ნეშტების შემდგომი კვლევის გეგმები. ინფორმაცია კომისიის წევრებს
გააცნო რუსთავი-2-ის პროექტის მონაწილემ, სასამართლო ანთროპოლოგმა – მე-
რი გონაშვილმა.

სხდომის ოქმში ნათქვამია:

„მერი გონაშვილი მიესალმა სხდომის წევრებს და გააცნო დეტალური ინ-
ფორმაცია უკვე ჩატარებულ სამუშაოებთან დაკავშირებით. აღნიშნა, რომ ინდენ-
ტიფიცირება მოითხოვს მულტიდისციპლინურ მიდგომას, რომლის შემთხვევა-
ში სხვადასხვა სპეციალისტის ერთობლივი ჩართულობით მიიღწევა სასურველი
შედეგი. ისაუბრა მე-5 სამარხის გახსნაზე და ინდივიდების შესწავლაზე – მე-5
სამარხთან დაკავშირებით ნეშტების ექსპერტიზის შემდგომ ჩატარდა არქეოლო-

გიური კვლევა და შემუშავდა დოკუმენტაცია. პროტოკოლის დაცვით დამუშავდა ნემსების 3D სკანირება, რომელიც მიყვანილია იმ ეტაპამდე, რომ ჩატარდეს დნმ-ის კვლევა, რაც გააადვილებს პროცესს და შესაძლებელს გახდის ნემსების საბოლოო იდენტიფიცირებას. საბოლოო დასკვნის შედგენა იგეგმება უახლოეს პერიოდში, უცხოელი ექსპერტების ვიზიტის დროს ... ასევე აღინიშნა, რომ მეცნიერთა ჯგუფს დღევანდელი მდგომარეობით, შეუძლია, კომისიას შესთავაზოს შემდეგი ეტაპის – წინა 4 სამარხში აღმოჩენილი დაახლოებით 150 ინდივიდის ნემსის შესწავლის დაწყება და მათი ანთროპოლოგიური ანალიზი, რომელიც განხორციელდება ბათუმის საერთაშორისო უნივერსიტეტში“.

კვლავ იყო მსჯელობა რეპრესირებულთა დაკრძალვის თაობაზე. მიმდინარე საკითხებთან დაკავშირებით მიღებულ იქნა სათანადო გადაწყვეტილებები, რომელთა შედეგებს მომავალი გვიჩვენებს.

საერთო ჯამში, პროექტის ფარგლებში ბევრი საინტერესო ფაქტი დაფიქსირდა, რაც ხელს შეუწყობს კვლევის შემდგომ გაღრმავებას.

როგორც აღვნიშნეთ, რეპრესირებულთა წინა 4 სამარხში აღმოჩნდა 17 მონეტა, ვიძლევიტ მათ აღწერილობას ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით:

1. რუსეთი, ნიკოლოზ I (1825-1855 წწ), 1 კაპიკი,

სპილენძი, მონეტა დაზიანებულია, მოჭრილია 1839-1848 წწ. ქალაქი არ იკითხება.

წონა – 11,1 გრ.; დიამ. – 25X26 მმ.

შუბლი: მონეტას შემოუყვება წერტილოვანი სარტყელი, ცენტრში ნიკოლოზ I ვენზელი – დიდი ასო Н და რომაული I, ზემოთ საიმპერატორო გვირგვინი.

ზურგი: მონეტას ირგვლივ შემოუყვება წერტილოვანი სარტყელი, ცენტრში ზემოდან ქვემოთ – დეკორატიულ ვარდულებში ჩასმული ნომინალი 1, КОПЕЙКА (კაპიკი)/СЕРЕБРОМЪ (ვერცხლით)/ ხაზები შუაში წერტილით/ მოჭრის წელი – 18... ბოლო ორი ციფრი არ ჩანს.¹

მონეტის კიდე: სადა.

2. საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირის ფული, 1925 წელი , 20 კაპიკი, ვერცხლი.

წონა – 3,5 გ. ზომა – 21,7 მმ.

შუბლი: საბჭოთა კავშირის გერბი ნამგლისა და უროს გამოსახულებით, ირგვლივ წარწერა: СССР / ПРОЛЕТАРИИ ВСЕХ СТРАН СОЕДИНЯЙТЕСЬ!

¹ 1939 წლიდან 1944 წლამდე სპილენძის მონეტებზე ჩნდება წარწერა „ვერცხლით“, ამიტომ აღწერილი მონეტის ემისია ამ წლებში უნდა მომხდარიყო.

ზურგი: მონეტის ცენტრში ნომინალის აღმნიშვნელი ციფრი – 20 КОПЕЕК და თარიღი – 1925.

მონეტის კიდე: დაზოლილი.

3. საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირის ფული, 1932 წელი, 10 კაპიკი, სპილენძ-ნიკელი.

წონა 1,8 გ. ზომა 17,27 მმ.

შუბლი: საბჭოთა კავშირის გერბი ნამგლისა და უროს გამოსახულებით, ირგვლივ წარწერა: **ПРОЛЕТАРИИ ВСЕХ СТРАН СОЕДИНЯЙТЕСЬ!**

ზურგი: მონეტის ცენტრში მარჯვნივ მიმართული მუშა მთელი ტანით, მარჯვენა ხელში უჭირავს ურო, მარცხენაში – ფარი, რომელსაც აწერია ნომინალის აღმნიშვნელი ციფრი – 10 КОП, ირგვლივ იკითხება: **СОЮЗ СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК**, მონეტის ზედა ნაწილში თარიღი – 1932.

მონეტის კიდე: დაზოლილი.

4. საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირის ფული, 1932 წელი, 15 კაპიკი, სპილენძ-ნიკელი.

წონა 2,7 გ. ზომა 19,47 მმ.

შუბლი: საბჭოთა კავშირის გერბი ნამგლისა და უროს გამოსახულებით, ირგვლივ წარწერა: **ПРОЛЕТАРИИ ВСЕХ СТРАН СОЕДИНЯЙТЕСЬ!**

ზურგი: მონეტის ცენტრში მარჯვნივ მიმართული მუშა მთელი ტანით, მარჯვენა ხელში უჭირავს ურო, მარცხენაში – ფარი, რომელსაც აწერია ნომინალის აღმნიშვნელი ციფრი – 15 КОП, ირგვლივ იკითხება: **СОЮЗ СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК**, მონეტის ზედა ნაწილში თარიღი – 1932.

მონეტის კიდე: დაზოლილი.

5. საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირის ფული, 1932 წელი, 15 კაპიკი, სპილენძ-ნიკელი.

წონა 2,7 გ. ზომა 19,47 მმ.

შუბლი: საბჭოთა კავშირის გერბი ნამგლისა და უროს გამოსახულებით, ირგვლივ წარწერა: **ПРОЛЕТАРИИ ВСЕХ СТРАН СОЕДИНЯЙТЕСЬ!**

ზურგი: მონეტის ცენტრში მარჯვნივ მიმართული მუშა მთელი ტანით, მარჯვენა ხელში უჭირავს ურო, მარცხენაში – ფარი, რომელსაც აწერია ნომინალის აღმნიშვნელი ციფრი – 15 КОП, ირგვლივ იკითხება: **СОЮЗ СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК**, მონეტის ზედა ნაწილში თარიღი – 1932.

მონეტის კიდე: დაზოლილი.

6. საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირის ფული, 1932 წელი, 20 კაპიკი, სპილენძ-ნიკელი.

წონა 3,6 გ. ზომა 21 მმ.

შუბლი: საბჭოთა კავშირის გერბი ნამგლისა და უროს გამოსახულებით, ირგვლივ წარწერა: **ПРОЛЕТАРИИ ВСЕХ СТРАН СОЕДИНЯЙТЕСЬ!**

ზურგი: მონეტის ცენტრში მარჯვნივ მიმართული მუშა მთელი ტანით, მარჯვენა ხელში უჭირავს ურო, მარცხენაში – ფარი, რომელსაც აწერია ნომინალის აღმნიშვნელი ციფრი – **20 КОП**, ირგვლივ იკითხება: **СОЮЗ СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК**, მონეტის ზედა ნაწილში თარიღი – 1932.

მონეტის კიდე: დაზოლილი.

7. საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირის ფული, 1932 წელი, 20 კაპიკი, სპილენძ-ნიკელი.

წონა – 3,6 გ. ზომა – 21 მმ.

შუბლი: საბჭოთა კავშირის გერბი ნამგლისა და უროს გამოსახულებით, ირგვლივ წარწერა: **ПРОЛЕТАРИИ ВСЕХ СТРАН СОЕДИНЯЙТЕСЬ!**

ზურგი: მონეტის ცენტრში მარჯვნივ მიმართული მუშა მთელი ტანით, მარჯვენა ხელში უჭირავს ურო, მარცხენაში – ფარი, რომელსაც აწერია ნომინალის აღმნიშვნელი ციფრი – **20 КОП**, ირგვლივ იკითხება: **СОЮЗ СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК**, მონეტის ზედა ნაწილში თარიღი – 1932.

მონეტის კიდე: დაზოლილი.

8. საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირის ფული, 1933 წელი, 10 კაპიკი, სპილენძ-ნიკელი

წონა – 1,8 გ. ზომა – 17,27 მმ.

შუბლი: საბჭოთა კავშირის გერბი ნამგლისა და უროს გამოსახულებით, ირგვლივ წარწერა: **ПРОЛЕТАРИИ ВСЕХ СТРАН СОЕДИНЯЙТЕСЬ!**

ზურგი: მონეტის ცენტრში მარჯვნივ მიმართული მუშა მთელი ტანით, მარჯვენა ხელში უჭირავს ურო, მარცხენაში – ფარი, რომელსაც აწერია ნომინალის აღმნიშვნელი ციფრი – **10 КОП**, ირგვლივ იკითხება: **СОЮЗ СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК**, მონეტის ზედა ნაწილში თარიღი – 1933.

მონეტის კიდე: დაზოლილი.

9. საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირის ფული, 1934 წელი, 15 კაპიკი, სპილენძ-ნიკელი.

წონა 2,7 გ. ზომა 19,47 მმ.

შუბლი: საბჭოთა კავშირის გერბი ნამგლისა და უროს გამოსახულებით, ირგვლივ წარწერა: **ПРОЛЕТАРИИ ВСЕХ СТРАН СОЕДИНЯЙТЕСЬ!**

ზურგი: მონეტის ცენტრში მარჯვნივ მიმართული მუშა მთელი ტანით, მარჯვენა ხელში უჭირავს ურო, მარცხენაში – ფარი, რომელსაც აწერია ნომინალის აღმნიშვნელი ციფრი **15 КОП**, ირგვლივ იკითხება: **СОЮЗ СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК**, მონეტის ზედა ნაწილში თარიღი – 1934.

მონეტის კიდე: დაზოლილი.

10. საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირის ფული, 1934 წელი, 3 კაპიკი, ალუმინ-ბრინჯაო.

წონა – 3გ. ზომა – 22 მმ.

შუბლი: საბჭოთა კავშირის გერბი ნამგლისა და უროს გამოსახულებით, ირგვლივ წარწერა: **СССР / ПРОЛЕТАРИИ ВСЕХ СТРАН СОЕДИНЯЙТЕСЬ!**

ზურგი: მონეტის ცენტრში ნომინალის აღმნიშვნელი ციფრი – 3 КОПЕЙКИ, მარჯვნივ და მარცხნივ თავთავის ტოტები. მონეტის ქვედა ნაწილში თარიღი – 1934 და წერტილი.

მონეტის კიდე: დაზოლილი.

11. საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირის ფული, 1935 წელი, 20 კაპიკი, სპილენძ-ნიკელი.

წონა – 3, 6 გ. ზომა – 21 მმ.

შუბლი: საბჭოთა კავშირის გერბი ნამგლისა და უროს გამოსახულებით და წარწერა – **СССР**.

ზურგი: მონეტის ცენტრში ოთხკუთხა ჩარჩოში ჩასმული ნომინალის აღმნიშვნელი ციფრი – **20 КОП**, ფიგურის ქვემოთ თარიღი – 1935.

12. საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირის ფული, 1935 წელი, 3 კაპიკი, ალუმინ-ბრინჯაო.

წონა – 3გ. ზომა – 22 მმ.

შუბლი: საბჭოთა კავშირის გერბი ნამგლისა და უროს გამოსახულებით, ირგვლივ წარწერა: **СССР / ПРОЛЕТАРИИ ВСЕХ СТРАН СОЕДИНЯЙТЕСЬ!**

ზურგი: მონეტის ცენტრში ნომინალის აღმნიშვნელი ციფრი – 3 КОПЕЙКИ, მარჯვნივ და მარცხნივ თავთავის ტოტები. მონეტის ქვედა ნაწილში თარიღი – 1935 და წერტილი.

მონეტის კიდე: დაზოლილი.

13. საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირის ფული, 1936 წელი, 3 კაპიკი, ალუმინ-ბრინჯაო.

წონა – 3 გ. ზომა – 22 მმ.

შუბლი: საბჭოთა კავშირის გერბი ნამგლისა და უროს გამოსახულებით, ირგვლივ წარწერა – СССР.

ზურგი: მონეტის ცენტრში ნომინალის აღმნიშვნელი ციფრი – 3 КОПЕЙКИ, მარჯვნივ და მარცხნივ თავთავის ტოტები. მონეტის ქვედა ნაწილში თარიღი – 1936 და წერტილი.

მონეტის კიდე: დაზოლილი.

14. საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირის ფული, 1936 წელი, 2 კაპიკი, ალუმინ-ბრინჯაო.

წონა – 2 გ. ზომა – 18 მმ.

შუბლი: საბჭოთა კავშირის გერბი ნამგლისა და უროს გამოსახულებით, ირგვლივ წარწერა – СССР.

ზურგი: მონეტის ცენტრში ნომინალის აღმნიშვნელი ციფრი – 2 КОПЕЙКИ, მარჯვნივ და მარცხნივ თავთავის ტოტები. მონეტის ქვედა ნაწილში თარიღი – 1936 და წერტილი.

მონეტის კიდე: დაზოლილი.

15. საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირის ფული, 1936 წელი, 3 კაპიკი, ალუმინ-ბრინჯაო.

წონა – 3 გ. ზომა – 22 მმ.

შუბლი: საბჭოთა კავშირის გერბი ნამგლისა და უროს გამოსახულებით, ირგვლივ წარწერა – СССР.

ზურგი: მონეტის ცენტრში ნომინალის აღმნიშვნელი ციფრი – 3 КОПЕЙКИ, მარჯვნივ და მარცხნივ თავთავის ტოტები. მონეტის ქვედა ნაწილში თარიღი – 1936 და წერტილი.

მონეტის კიდე: დაზოლილი.

16. საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირის ფული, 1936 წელი, 3 კაპიკი, ალუმინ-ბრინჯაო.

წონა – 3 გ. ზომა – 22 მმ.

შუბლი: საბჭოთა კავშირის გერბი ნამგლისა და უროს გამოსახულებით, ირგვლივ წარწერა – СССР.

ზურგი: მონეტის ცენტრში ნომინალის აღმნიშვნელი ციფრი – 3 КОПЕЙКИ, მარჯვნივ და მარცხნივ თავთავის ტოტები. მონეტის ქვედა ნაწილში თარიღი – 1936 და წერტილი.

მონეტის კიდე: დაზოლილი.

17. საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირის ფული, 1937 წელი, 20 კაპიკი, სპილენძ-ნიკელი.

წონა 3,6 გ. ზომა 21 მმ.

შუბლი: საბჭოთა კავშირის გერბი ნამგლისა და უროს გამოსახულებით, ირგვლივ წარწერა: **ПРОЛЕТАРИИ ВСЕХ СТРАН СОЕДИНЯЙТЕСЬ!**

ზურგი: მონეტის ცენტრში მარჯვნივ მიმართული მუშა მთელი ტანით, მარჯვენა ხელში უჭირავს ურო, მარცხენაში ფარი, რომელსაც აწერია ნომინალის აღმნიშვნელი ციფრი – **20 КОП**, ირგვლივ იკითხება: **СОЮЗ СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК**, მონეტის ზედა ნაწილში თარიღი – 1937.

მონეტის კიდე: დაზოლილი.

(ნაშრომს თან ერთვის მონეტების ამსახველი ფოტომასალა, შესაბამისი ნუმერაციით)

აღწერილი მონეტებიდან ყველაზე ძველი რუსეთის იმპერატორ ნიკოლოზ I-ის (1825-1855 წწ) 1-კაპიკიანია. საქართველოში რუსული ფული ძირითადად XVIII საუკუნიდან მიმოიქცევა *[გაგოშიძე, ანთაძე ..., 2000:112]*. XIX ს-ის დასაწყისიდან რუსული ფულის ხვედრითი წილი მატულობს საქართველოს სამონეტო ბაზარზე. ასეთივე სიტუაციაა აჭარაშიც. ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის მუზეუმში დაცული რუსული ნუმიზმატიკური მასალის შესწავლის მიხედვით ჩანს, რომ რუსული ფული XVIII საუკუნიდან უკვე ფართოდ მიმოიქცევა ჩვენში, განსაკუთრებით დომინანტურია მისი გამოყენება XIX საუკუნეში *[ვარშალომიძე, ძნელაძე, 2021:42]*.

ამიტომ, ნიკოლოზის მონეტის გამოვლენა სრულიად ბუნებრივი მოვლენაა. როგორ აღმოჩნდა ეს ფული XX საუკუნის 30-იანი წლების სამარხში, უცნობია, სავარაუდოთ, კულტურული ფენა დარღვეული იყო. დარჩენილი 16 მონეტა მოჭრილია XX საუკუნის 20-30-იან წლებში: 1-1925, 5-1932, 1-1933, 2-1934, 2-1935, 4-1936, 1-1937 წლებში. 1924 წლის 1 ივლისიდან 1993 წლის 5 აპრილამდე საქართველოში მიმოიქცეოდა მხოლოდ საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირის ფული, ამავე წელს მოიჭრა ვერცხლის იგივე ნომინალები, რაც წინა წლებში, ოღონდ უკვე სსრკ-ის სახელითა და გერბით. 20, 15, 10-კაპიკიანი ვერცხლის ფული იჭრებოდა 1931 წლამდე, 1924-25 წლებში იჭრებოდა, აგრეთვე, 5, 3,

2, 1კაპიკის ღირებულების სპილენძის მონეტებიც, რომლებიც 1926 წლიდან ბრინჯაოს მონეტებმა შეცვალა. 1931 წლიდან დაიწყო ნიკელის 20, 15, 10 კაპიკიანი მონეტების ემისია. 5, 3, 2, 1-კაპიკიანები კი ბრინჯაოსი დარჩა. 1935 წელს ნაწილობრივ შეიცვალა მონეტის ტიპი და ასე დარჩა 1957 წლამდე. იცვლებოდა მხოლოდ საბჭოთა კავშირის გერბის თავთავებზე ბაფთების ხვიათა რაოდენობა მოკავშირე რესპუბლიკების რაოდენობის ცვლილებასთან ერთად, 1935-36 წლებში – 7, 1937-46 წლებში – 11, 1948-56 წლებში კი 16 ხვია იყო *[გაგოშიძე, ანთაძე ..., 2000:112]*.

სამარხებში აღმოჩენილ საბჭოთა მონეტებს არავითარი განსაკუთრებული ნუმისმატიკური ღირებულება არ გააჩნია, მაგრამ სამარხის დათარიღებისთვის ნუმისმატიკური მონაცემები გადამწყვეტია და საბოლოო დასკვნების გაკეთებისას მათი გათვალისწინება აუცილებელი იქნება.

ამ ეტაპზე მნიშვნელოვანია ის დასკვნა, რომ საკვლევი სამარხები ნამდვილად საბჭოთა რეპრესიების მსხვერპლთ ეკუთვნით. ახლა უმთავრესი ამოცანაა, გაირკვეს სამარხებში აღმოჩენილი თითოეული რეპრესირებულის ვინაობა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ქართველი და უცხოელი სპეციალისტების ერთობლივი ძალისხმევით უკვე მიმდინარეობს ნეშტების ანთროპოლოგიური ანალიზი და მასალების მომზადება მათი იდენტიფიკაციის მიზნით. გარკვეული დროის შემდეგ შესაძლებელი გახდება თითოეული მსხვერპლის ვინაობის დადგენა. ამ მომენტს მოუთმენლად ელის რეპრესირებულთა შთამომავლობა. ეს მათთვის უაღრესად მნიშვნელოვანია.

როგორც ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტი (IDFI) მიუთითებს, „აღმოჩენილი ხუთი სამარხი პირველი და ჯერჯერობით ერთადერთი მსგავსი ტიპის ადგილია საქართველოში და აქ განხორციელებული აქტივობები სამაგალითო უნდა გახდეს მომავალში სხვა სამარხების აღმოჩენის შემთხვევაში“.

რაც მთავარია, თითოეული სამარხი, თითოეული ნეშტი უნდა გახდეს სასტიკი გაფრთხილება კაცობრიობისთვის, რომ მომავალში არასოდეს განმეორდეს მსგავსი მოვლენა არათუ საქართველოში ან პოსტსაბჭოთა სივრცეში, არამედ მთლიანად დედამიწაზე.

გამოყენებული სამეცნიერო ლიტერატურა:

გაგოშიძე, ანთაძე ..., 2000: – გაგოშიძე იულონ, ანთაძე მერი, ღვამბერიძე ციალა, წო-წელია მედეა, ქუთელია თინათინ, შეროზია მედეა, ფული საქართველოში, გამომც. საქართველოს ეროვნული ბანკი. თბილისი, 2000.

ვარშალომიძე, ძნელაძე, 2021: – ვარშალომიძე ირინე, ძნელაძე ნინო, ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის აჭარის მუზეუმში დაცული მონეტების კატალოგი, გამომც. „კოლორი“, ბათუმი, 2021.

Irine Varshalomidze, Oleg Jibashvili
(*Batumi Georgia*)

Mass Burial Site of the Victims of the Soviet Repressions in Batumi

Abstract

The graves of the victims of the Soviet repressions were found in the territory of the assembly base camp №3 located in Batumi, Fr. Khalvashi st. №338. In 2017, the representatives of the Patriarchate of Georgia, with the permission of the authorities, opened the four tombs in the mentioned territory. Since 2020, the authors of this article have also taken part in the study of tombs. Based on the available materials (discovered artifacts, Soviet coins, specific poses of the remains - hands tied behind the back, bullets in the skulls, etc.), the authors express the opinion that the research graves have no connection with the Turkish soldiers who died in Ajara in 1918-1921 (there is a such public version) and they most likely belong to the victims of the repression of 1937-38.

The article also gives a description of the 17 coins found in the tombs in chronological order.

ტაბულა:

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

სამარხებიდან ამოღებული მასრები

ნატყვიარები თავის ქალებზე

ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკის ისტორიისათვის

აბსტრაქტი: ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკის ისტორია 1927 წლიდან იწყება. იგი მაშინ სამკერვალო სახელოსნო იყო, რომლის ბაზაზე 1930 წელს ფაბრიკა დაარსდა. სამკერვალო ფაბრიკა ამზადებდა ქალის, მამაკაცის, ბავშვის ტანსაცმელს, სპეცხალათებს, თეთრეულს და სხვა პროდუქციას. 1960 წელს ფაბრიკამ 28 დასახელების პროდუქცია გამოუშვა.

ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნისა და სამრეწველო პერსონალის ფორმირების საქმეში პირველი ნაბიჯები ომამდელ პერიოდში გადაიდგა. 1934 წელს ფაბრიკა განთავსდა ახალ შენობაში. დაიდგა ახალი მარკის საკერავი მანქანები და სხვა ტექნიკა, შეიქმნა ინფრასტრუქტურა. 1940 წელს საერთო პროდუქციისა და სამრეწველო პერსონალის მიხედვით ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკას აჭარის სამრეწველო საწარმოებს შორის მეორე ადგილი ეკავა.

სამამულო ომის წლებში ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკა სამხედრო წარმოებაზე გადავიდა. მეომრებისთვის ამზადებდა სხვადასხვა სახის ტანსაცმელს. ომის დამთავრების შემდეგ თანდათანობით გაიზარდა სამოქალაქო პროდუქციის წარმოება. ომამდელი დონე აღდგა მხოლოდ 1955 წლისთვის, 1963 წელს ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკა საწარმოო გაერთიანებად გარდაიქმნა, რამდენადაც მას შეუერთდა ბათუმის ტრიკაჟის ფაბრიკა. 70-იან წლებში მასთან გაერთიანდა ფოთისა და ლანჩხუთის სამკერვალო ფაბრიკები, დაბა ხულოში დაარსდა ფილიალი. საწარმო კიდევ მეტად გამსხვილდა. გაიზარდა ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანება მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, პროდუქციის წარმოება. მომუშავეთა რაოდენობა.

საკვანძო სიტყვები: ფაბრიკა, წარმოება, მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, სამრეწველო პერსონალი, სასაქონლო პროდუქცია.

ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკის ისტორია 1927 წლიდან იწყება. იგი მაშინ სამკერვალო სახელოსნო იყო, სადაც ათამდე მომუშავე ითვლებოდა. 1930 წლის დეკემბერში სამკერვალო სახელოსნო ფაბრიკად გარდაიქმნა და დაექვემდებარა საქართველოს რესპუბლიკურ გაერთიანებას „სამკერავ“ ტრესტს, რომელიც მსუბუქი მრეწველობის სახალხო კომისარიატის სისტემაში შედიოდა, თავდაპირველად, სამკერვალო ფაბრიკას სუსტი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა ჰქონდა. საწარმო განთავსებული იყო არასტანდარტულ შენობაში, სადაც სულ ორი საამქრო იყო: შემკერავი და გამომჭრელი. არასაკმარისი ფართის გამო, საამქროე-

ბი ერთ ოთახში იყო განთავსებული. ფაბრიკას 15 საკერავი მანქანა გააჩნდა. სპეციალური მანქანები საერთოდ არ იყო. საკერავი მანქანების უკმარისობის გამო მუშები ამ მანქანებზე რიგრიგობით მუშაობდნენ. დასაწყისში სამკერვალო ფაბრიკაში 125 მომუშავე აღირიცხა. მძიმე იყო ფაბრიკის მუშა-მოსამსახურეთა სამუშაო და საყოფაცხოვრებო პირობები, მაგრამ ისინი ამას იტანდნენ და შრომას არ ღალატობდნენ.

სამკერვალო ფაბრიკის ისტორიის ომამდელ პერიოდში მნიშვნელოვანი ღონისძიებები განხორციელდა საწარმოს მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის გაფართოების, მომუშავეთა რაოდენობრივი გაზრდის, თვისებრივი მდგომარეობის გაუმჯობესებისა და პროდუქციის მოცულობის გადიდებისთვის. 1934 წელს ექსპლოატაციაში შევიდა სამკერვალო ფაბრიკის ახალი შენობა, დაიდგა მაღალი წარმადობის უახლესი მარკის საკერავი მანქანები და სხვა ტექნიკა. მომუშავეთა რაოდენობა 700-მდე გაიზარდა, ხოლო საერთო პროდუქციის მოცულობა 3 მილიონ რუბლს მიაღწია (*ИИГ, 1968:516-517*). 1937 წლისთვის ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკის სტრუქტურაში შედიოდა: 6 საამქრო (გამომჭრელი, 4 საკერავი, ერთი ნარჩენების), ლაბორატორია, ნედლეულის საწყობი და სხვა (*ასსცსა, ფ. რ-274, ან. 1, ს. 41, ფურც. 140*). ეს იყო პირველი ნაბიჯები ფაბრიკის ისტორიაში.

კიდევ უფრო დიდი სამუშაოები ჩატარდა მომდევნო წლებში. ფაბრიკაში წარმატებით აითვისეს მამაკაცის, ქალის, ბავშვის კოსტიუმის, შარვლის, კაბის, პალტოს, ბლუზის, ქუდის, სპეცხალათების, თეთრეულისა და სხვა პროდუქციის წარმოება და მომხმარებელზე მიწოდება. ნელი ტემპით, მაგრამ მაინც საგრძნობლად გაუმჯობესდა მომუშავეთა შრომისა და საყოფაცხოვრებო პირობები. ამას ისიც მოწმობს, რომ ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკაში ომამდელ პერიოდში გაიხსნა სასადილო, საბავშვო ბაღი, ბაგა და საერთო საცხოვრებელი. ისიც უნდა ითქვას, რომ ფაბრიკის მუშათა საერთო საცხოვრებელი არადაამკაყოფილებელ მდგომარეობაში იყო. არ კმაროდა საწოლები, თითო ოთახში, რომლის ფართი 30 კვ.მ-ს არ აღემატებოდა, 5-დან 8 და ზოგჯერ მეტი ადამიანი ცხოვრობდა.

ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის გაფართოებისა და განმტკიცების პარალელურად მიმდინარეობდა სამრეწველო-საწარმოო პერსონალის ფორმირება და კვალიფიკაციის ამაღლება, ახალი კადრების მომზადება და გადამზადება. ომამდელ პერიოდში საწარმოში შეიქმნა საფაბრიკო-საქარხნო სკოლა, სადაც კვალიფიციურ მუშათა კადრებს ამზადებდნენ. ამ სკოლაში 1939 წელს 45 მოსწავლე სწავლობდა, ხოლო 1940 წელს – 50 (*ასსცსა, ფ. რ-274, ან. 1, ს. 65, ფურც. 17*). ომამდელ პერიოდში ფაბრიკის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის გაფართოებას მოწმობს ძირითადი ფონდების მაჩვენებელი. 1940 წლის ბოლოს ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკის ძირითადი ფონდების საერთო

ღირებულება 2,2 მლნ რუბლს შეადგენდა, რაც რამდენჯერმე აღემატებოდა 1930 წლის მაჩვენებელს (*ასსცსა, ფ. რ-274, ან. 1, ს. 64, ფურც. 5*).

ომამდელ პერიოდში მნიშვნელოვანი მიღწევები იყო საერთო პროდუქციის, წარმოების, პერსონალის რაოდენობის ზრდის მიმართულებით. ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკის მომუშავეთა სტრუქტურაში შედიოდნენ: მუშები, ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკები, მოსამსახურეები, უმცროსი მომსახურე პერსონალი და მოსწავლეები. მომუშავეთა უმრავლესობას ქალები შეადგენდნენ. 1940 წლისთვის ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკის სამრეწველო-საწარმოო პერსონალის რაოდენობისა და თვისებრივი შემადგენლობის შესახებ წარმოდგენას გვიქმნის შემდეგი მონაცემები (*ასსცსა, ფ. რ-274, ან. 1, ს. 64, ფურც. 14*).

ცხრილი 1

მაჩვენებლები	გეგმა	ფაქტობრივი	%
სულ მომუშავენი	990	1079	102
მათ შორის:			
მუშები	840	854	102
ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკები	81	90	111
მოსამსახურეები	53	54	101,9
უმცროსი მომსახურე პერსონალი	27	27	100
მოსწავლეები	65	72	112

როგორც ვხედავთ, ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკამ 1940 წელს გადაჭარბებით შეასრულა როგორც საერთო, ისე სამრეწველო-საწარმოო პერსონალის გეგმა. ფაბრიკას მომუშავეთა რაოდენობის მიხედვით აჭარის სამრეწველო საწარმოებს შორის მეორე ადგილი ეკავა. ამ მიმართულებით მას მხოლოდ ნავთობგადამამუშავებელი ქარხანა უსწრებდა. მნიშვნელობა ენიჭებოდა იმასაც, რომ ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკაში დასაქმებული იყო მნიშვნელოვანი რაოდენობის ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკები. მომუშავეთა ამ რაზმს საგრძნობი წვლილი შეჰქონდა საწარმოს ტექნიკურ და ტექნოლოგიური პროცესების სრულყოფაში, შრომის ორგანიზაციისა და პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესებაში.

ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკის კოლექტივი განუწყვეტლივ ცვლილებებს განიცდიდა. არანორმალური შრომისა და საბინაო-საყოფაცხოვრებო პირობების გამო საკმაოდ მაღალი იყო კადრების მოძრაობა. კერძოდ, მუშათა დათხოვნა და მუშათა ახალი კადრების მიღება და მომზადება. ფაბრიკის კოლექტივმა მძიმე ტკივილი გადაიტანა 1937-1938 წლების რეპრესიების დროს. საწარმოს ხელმძღვანელობისა და მომუშავეთა ერთი ნაწილი უსაფუძვლოდ, ყალბი ბრალდე-

ბით რეპრესირებულ იქნა. მათ შორის იყვნენ: სამკერვალო ფაბრიკის დირექტორი შერიფ ქიქავა, მომარაგების განყოფილების გამგე ელბაქიძე, ინჟინრები და ტექნოლოგები უზუნოვი, სანებლიძე, კალანდაძე, ტუევა და სხვები. შერიფ ქიქავამ, რომელიც ფაბრიკის დირექტორად მუშაობდა 1935 წლის 11 იანვრიდან, მნიშვნელოვანი მუშაობა გასწია საწარმოს განვითარებისთვის. მისი დირექტორად მუშაობის დროს სამკერვალო ფაბრიკაში ააშენეს მუშათა საერთო საცხოვრებელი, გაიხსნა ბავშვთა ბაგა-ბაღი. საგრძნობლად გაიზარდა საწარმოს კოლექტივი და პროდუქციის წარმოების მოცულობა. მიუხედავად ამისა, შერიფ ქიქავა უსამართლო, ყალბი ბრალდებით დააპატიმრეს და 1937 წლის 3 ოქტომბერს დახვრიტეს (*თურმანიძე, 2019: 434-435*).

ისიც უნდა ითქვას, რომ ომამდელ წლებში არაერთხელ აღინიშნა წარმოების რითმის დარღვევები, საწარმოს მოცდენები, მუშათა გაცდენები, ნედლეულთა და მასალებით არასაკმარისი მომარაგება, მათი მიწოდების ვადების დარღვევები. ამის გამო წარმოების გეგმები ზოგჯერ არ სრულდებოდა. მაგალითად, 1937 წელს საერთო პროდუქციის წარმოების გეგმა ფაბრიკამ 73,9%-ით შეასრულა, არ შესრულდა, აგრეთვე, საქონლის ასორტიმენტის გეგმა. ეს არ ყოფილა გამოწვეული კოლექტივის მიზეზით. საქართველოს რესპუბლიკის მსუბუქი მრეწველობის სახალხო კომისარიატი ვერ უზრუნველყოფდა საწარმოს საკმარისი ნედლეულითა და მასალებით. ამასთან, წარმოების გეგმები გაბერილი იყო, ხოლო შრომისა და ხელფასის ნორმები შეუსაბამო, მატერიალური სტიმულირების პრინციპი საერთოდ არ გამოიყენებოდა. მიუხედავად ამისა, გეგმების შეუსრულებლობა რეპრესირებულ ხელმძღვანელობას დააბრალეს და ფაბრიკის აქტივის კრებაზე, რომელიც 1938 წლის 24 იანვარს გაიმართა, 1937 წლის მუშაობა არა-დამაკმაყოფილებლად ჩათვალეს (*ასსცსა, ფ. რ-274, ან. 1, ს. 41, ფურც. 2-3*).

1937 წლის რეპრესიების შემდეგ ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკის ხელმძღვანელობა ახალი კადრებით შეივსო. შ. ქიქავას შემდეგ ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკის დირექტორი იყო მ. ვიგნანსკი, რომელიც ამ თანამდებობაზე 1946 წლამდე მუშაობდა. რასაკვირველია, მისი დირექტორად მუშაობის დროს გარკვეული მიღწევები დაფიქსირდა, მაგრამ წარმოების გეგმები ზოგჯერ ისევ არ სრულდებოდა ცნობილი მიზეზების გამო. 1940 წელს, მაგალითად, საერთო პროდუქციის წარმოების გეგმა 92,6%-ით შესრულდა (*ასსცსა, ფ. რ-274, ან. 1, ს. 64, ფურც. 14*).

1937-1938 წლების ტრაგიკული მოვლენებისა და ობიექტური თუ სუბიექტური მიზეზების მიუხედავად ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკის კოლექტივი მუხლჩაუხრელი შრომობდა. მართალია, 1940 წელს წარმოების გეგმა არ შესრულდა, მაგრამ წინა წლებთან შედარებით მიღწევები თვალსაჩინო იყო. მაგალითად, 1940 წელს საერთო პროდუქციის მოცულობა 7,1 მლნ რუბლს გადააჭარბა, რაც

1934 წლის მაჩვენებელს 2,4-ჯერ აღემატებოდა. ამ მახასიათებლით ბათუმის სამრეწველო ფაბრიკას, ასევე, მეორე ადგილი ეკავა ავტონომიური რესპუბლიკის სამრეწველო საწარმოებს შორის.

გერმანია-საბჭოთა კავშირის ომის დაწყების შემდეგ ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკის ისტორიის ახალი ეტაპი დაიწყო, რომელიც 1950 წლამდე გაგრძელდა. ამ ეტაპზე შეიცვალა საწარმოს ამოცანები – იგი ძირითადად, სამხედრო პროდუქციის წარმოებაზე გადავიდა და მის შესრულებაზე მკაცრი კონტროლი დაწესდა. ამ კონტროლს საბჭოთა კავშირის თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის სპეციალური წარმომადგენელი ახორციელებდა. 1941-1945 წლებში ფაბრიკა აწარმოებდა ჯარისკაცების ბლუზას, პერანგს, ქვედა საცვლებს და სხვა ნაწარმს. სამოქალაქო პროდუქციის წარმოება კი მინიმალურად შემცირდა. მისი ხვედრითი წილი ფაბრიკის მიერ გამოშვებულ საერთო პროდუქციაში 9,2%-ს შეადგენდა (*ასსცსა, ფ. რ-274, ან. 1, ს. 92, ფურც. 2*). მართალია, ომის წლებში ფაბრიკას ძნელ პირობებში უხდებოდა მუშაობა, მაგრამ წარმოების გეგმებს გადაჭარბებით ასრულებდა.

სამამულო ომის დამთავრების შემდეგ ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკამ გააფართოვა სამოქალაქო პროდუქციის წარმოება და ასორტიმენტი. მაგრამ ფაბრიკა, ძირითადად, მაინც არმიისთვის საჭირო პროდუქციას აწარმოებდა. 1945 წლის ბოლოს ფაბრიკაში მოეწყო ფართო მოხმარების საქონლის საამქრო და სამოქალაქო პროდუქციის წარმოება 25,8%-მდე გაიზარდა. ომის გავლით 1940 წელთან შედარებით საერთო პროდუქციის მოცულობა რამდენჯერმე შემცირდა. მაგალითად, 1944 წელს ფაბრიკის მიერ გამოშვებული საერთო პროდუქცია 3 მლნ რუბლს შეადგენდა, 1945 წელს – 2,7 მლნ რუბლს, რაც 1940 წელთან შედარებით 2,7-ჯერ ნაკლები იყო. ასევე რამდენჯერმე შემცირდა მუშა-მოსამსახურეთა რიცხოვნობა. 1944 წელს ფაბრიკაში მათი რაოდენობა 1940 წელთან შედარებით 2,3-ჯერ, ხოლო 1945 წელს – 2,0-ჯერ ნაკლები იყო (*ასსცსა, ფ. რ-274, ან. 1, ს. 92, ფურც. 2-6*).

სახალხო მეურნეობის აღდგენის წლებში (1946-1950) მიმდინარეობდა სამკერვალო ფაბრიკის ტექნიკური განახლება, მაგრამ ამისთვის გამოყოფილი სახსრები არასაკმარისი იყო. ამიტომ ამ მიმართულებით საჭირო მუშაობა საკმარისად არ ჩატარებულა. მიუხედავად ამისა, ბათუმის სამრეწველო ფაბრიკა აჭარაში მსუბუქი მრეწველობის ფლაგმანი იყო, რომელიც რიგით კვლავ მეორე ადგილზე გამოდიოდა პროდუქციის წარმოებისა და მუშა-მოსამსახურეთა რაოდენობით.

მართალია, ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკამ 1946-1950 წლებში ვერ შეძლო წარმოების მოცულობისა და სამრეწველო პერსონალის რაოდენობის ომამდელი

დონის აღდგენა, მაგრამ 1945 წელთან შედარებით მიღწევები საგრძნობი იყო. მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფოს მიერ გამოყოფილი სახსრები არასაკმარისი იყო, ფაბრიკის კოლექტივი ეძიებდა შინაგან რეზერვს წარმოების გადიდებისათვის. ამ მიმართულებით წარმატებები არაერთხელ აღინიშნა. მაგალითად, 1949 წელს მანქანა-დანადგარების რაციონალური განთავისების შედეგად 230 კვმ საწარმოო ფართი გამოთავისუფლდა, სადაც 6 აგრეგატი განთავსდა და მოსალოდნელი ეკონომიკური შედეგი 2,1 მლნ რუბლს შეადგენდა (*„საბჭოთა აჭარა“, 1949, 22-23 ნოემბერი*).

ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკის ისტორიის მესამე ეტაპი XX საუკუნის 50-80-იან წლებს მოიცავს. ქვეყნის სახალხო მეურნეობის აღდგენის შემდეგ შესაძლებელი გახდა შედარებით მეტი ფინანსური და მატერიალური საშუალებების გამოყოფა ფაბრიკის ტექნიკური გადაიარაღებისა და კოლექტივის სოციალური განვითარებისთვის. ოპტიმიზაციის შედეგად 1952 წლისთვის ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკაში სულ 4 საამქრო და 18 ბრიგადა ითვლებოდა. საამქროებიდან 3 იყო შემკერავი, ხოლო ერთი – გამომჭრელი. 50-იანი წლების პირველ ნახევარში ფაბრიკაში დაიდგა 500-ზე მეტი ახალი მარკის, მაღალი წარმადობის საკერავი და სპეციალური მანქანა, მოეწყო კონვეიერული სისტემა. ამავე წლებში ფაბრიკაში 16 კონვეიერი მუშაობდა, რის შედეგად მნიშვნელოვნად ამაღლდა წარმოების ტექნოლოგიური პროცესები, შემცირდა ხელით შრომა და სამუშაოდრო, გაუმჯობესდა მუშათა სპეციალიზაცია. ამის მთავარი შედეგი იყო შრომის ნაყოფიერების გაზრდა, საერთო და სასაქონლო პროდუქციის მოცულობის გადიდება, ხარისხის ამაღლება, ასორტიმენტის გაფართოება და სხვა (*ასსცსა, ფ. კ-1, ან. 27, ს. 47, ფურც. 68*).

მომდევნო წლებში კიდევ მეტად გაიზარდა ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, გაუმჯობესდა მუშა-მოსამსახურეთა სოციალური მდგომარეობა, ამაღლდა წარმოების კულტურა. 1960 წლისთვის ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკაში არსებობდა 9 განყოფილება (საგეგმო, მთავარი მექანიკოსის, საწარმო-ტექნიკური, ტექნიკური კონტროლის, შრომისა და ხელფასის, კადრების, მომარაგების, ბუღალტერიის, ადმინისტრაციულ-სამეურნეო), სადაც 60 კაცი მუშაობდა. ამასთან, საამქროთა რაოდენობა 8-მდე გაიზარდა. მათ შორის იყო 4 შემკერავი და 1 გამომჭრელი, თითო ფართო მოხმარების საქონლის, მექანიკური და მოსამზადებელი (*ასსცსა, ფ. რ-274, ან. 1, ს. 308, ფურც. 3-4, 26-28*).

ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის ზრდის მაჩვენებელია ძირითადი ფონდები, რომელიც 1950 წელთან შედარებით გაიზარდა: 1955 წელს - 2,0-ჯერ და მეტად, 1960 წელს - 3,3-ჯერ (1888 ათასი რუბლიდან 6159 ათას რუბლამდე). ახალი მარკის მანქანებისა და კონვეიერული

სისტემის დანერგვის შედეგად მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა წარმოების ავტომატიზაცია, რამაც უზრუნველყო ხელით შრომის შემცირება. მაგალითად, 1960 წელს ფაბრიკაში მოეწყო ახალი კონვეიერული სისტემა, კერძოდ, დაიდგა ორხაზოვანი და ორი რიგის საკმაოდ გრძელი კონვეიერები. მნიშვნელოვანი ღონისძიებები განხორციელდა საწარმოს ტექნიკური მოდერნიზაციისთვის. ამის შედეგად საერთო პროდუქციის მოცულობის, ხარისხის ამაღლებასთან ერთად გაიზარდა ასორტიმენტი. 1955-1960 წლებში პროდუქციის ასორტიმენტი 15-დან 28-მდე გაიზარდა. 1960 წლისათვის ფაბრიკა აწარმოებდა სკოლამდელი ბავშვის კოსტიუმებს, შარვალს, კაბას, ქურთუკს, ახალშობილის კომპლექტს, ქალის მთლიან და ქვედა კაბას, სარაფანს, მამაკაცის ბლუზას, შარვალს და სხვა პროდუქციას. ამჯერადაც ფაბრიკაში მნიშვნელოვანი ოდენობის პროდუქციას აწარმოებდნენ არმიისთვის.

ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკა, ძირითადად, მაღალი ხარისხის პროდუქციას ამზადებდა. 1955 წელს პირველი ხარისხის პროდუქცია – 92%-ს, ხოლო 1960 წელს – 94,2%-ს შეადგენდა. ამასთან, როგორც XX საუკუნის 30-40-იან წლებში, ისე 50-იან წლებშიც ფაბრიკა ნედლეულითა და მასალებით ცუდად იყო უზრუნველყოფილი, რითაც იყო გამოწვეული ზოგჯერ საქონლის წარმოების მოცულობის, ასორტიმენტის სახეების გეგმის შეუსრულებლობა. მაგალითად, 1955 წელს 15-დან 8 სახის პროდუქციის წარმოების გეგმა ვერ შეასრულა. 1960 წელს 31 სახის პროდუქტიდან 7 სახის ნაწარმის სახელმწიფო გეგმა არ შესრულდა. ნედლეულისა და მასალების არადროულად მიწოდების გამოც კვლავ დარღვეული იყო ფაბრიკის მუშაობის რითმი, ადგილი ჰქონდა მოცდენებს, რის გამო წლის მეოთხე კვარტალში ხშირად გამოიყენებოდა შრომის „იერიშობანას“ მეთოდი. მიუხედავად ამისა, მნიშვნელოვანი მიღწევები იყო.

XX საუკუნის 50-იან წლებში ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკაში, მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის გაფართოებასთან ერთად, მნიშვნელოვანი თვისებრივ-რაოდენობრივი ცვლილებები მოხდა მომუშავეთა შემადგენლობაში. ამ ცვლილებათა საერთო სურათი მოცემულია მე-2 ცხრილში (*ახსცსა, ფ. რ-274, ან.1, ს. 111, ფურც. 22; ს. 301, ფურც. 1*).

ცხრილი 2

მაჩვენებლები	1950 წ.	1960 წ.
1. სულ მომუშავენი	70	1540
აქედან:		
2. პერსონალი სამრეწველო საწარმოო	678	1428

მათ შორის:		
მუშები	539	1246
ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკები	40	76
მოსწავლეები	67	63
მოსამსახურენი	32	43
3. არასაწარმოო პერსონალი	52	112

ფაბრიკის მომუშავეთა შორის ძირითად ბირთვს შეადგენდა სამრეწველო-საწარმოო პერსონალი, რომელშიც შედიოდნენ მუშები, ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკები, მოსწავლეები და მოსამსახურენი. გარდა ამისა, სამკერვალო ფაბრიკაში დასაქმებული იყვნენ გასამხედროებული დაცვის მუშაკები, დამლაგებლები, კურიერები, ვახტიორები, ბავშვთა ბაღისა და ბავშვთა ბაგის თანამშრომლები, მძღოლები, დამხმარე მეურნეობის პერსონალი და სხვა. 1950-1960 წლებში მომუშავეთა რაოდენობა 2,0-ჯერ და მეტად გაიზარდა მათგან მუშებისა – 2,3-ჯერ, ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკებისა – თითქმის 2-ჯერ, მოსამსახურეებისა – 1,3-ჯერ. მოსწავლეების რაოდენობის გეგმა არც ერთ წელს არ შესრულებულა. არადა, ფაბრიკაში ძალზე მაღალი იყო მუშათა მოძრაობა. მაგალითად, 1950 წელს სამუშაოზე მიიღეს 215 ადამიანი, დაითხოვეს 278 (*ასსცსა, ფ. რ.-274, ან. 1, ს.111, ფურც. 1*). მეტნაკლებად ასე იყო სხვა წლებშიც. მაგალითად, 1960 წელს სამუშაოზე მიიღეს 128 კაცი, დაითხოვეს – 86 (*ასსცსა, ფ. რ.-274, ან. 1, ს. 111, ფურც. 1; ს. 310, ფურც. 43*).

მომუშავეთა რაოდენობიდან 1960 წელს ქალთა სქესს მიეკუთვნებოდა 1421, რაც საერთო მომუშავეთა 92%-ს შეადგენდა. ქალები წარმოადგენდნენ მუშების საერთო რიცხვის 94%-ს (*ასსცსა, ფ. რ.-274, ან. ს. 310, ფურც. 43; პროცენტი გამოთვლილია ავტორის მიერ*). ფაბრიკის სამმართველო აპარატში 6 კაცი შედიოდა (დირექტორი, მთავარი ინჟინერი, დირექტორის მოადგილე, ტექნიკური უსაფრთხოებისა და შრომის დაცვის ინჟინერი ახალი ტექნიკის დანერგვის ინჟინერი და იურიდიული კონსულტანტი (*ასსცსა, ფ. რ.-174, ან. 1, ს. 308, ფურც. 2*). ომისშემდგომ წლებში ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკაში შეიქმნა მუდმივმოქმედი საწარმოო თათბირი, სადაც წევრების უმრავლესობას მუშები შეადგენდნენ. ისინი საწარმოო თათბირის მეშვეობით მონაწილეობდნენ წარმოების მართვაში.

ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკას XX საუკუნის 50-იან წლებში წარმატებით ხელმძღვანელობდა ა.ს. ლორია, 1959 წლიდან ფაბრიკის დირექტორი იყო ვ.ე. ზარელუა. მათ ბევრი რამ გააკეთეს წარმოების განვითარების, კოლექტივის ორგანიზაციის, სახელმწიფო გეგმებისა და ვალდებულებების შესრულების, შრომის ახალი მეთოდების დანერგვის, შრომითი მეტოქეობის განვითარებისა და

სხვა საკითხების მოწესრიგებისთვის. მათი თაოსნობით ფაბრიკაში ნაყოფიერად მუშაობდა კადრების მომზადების საფაბრიკო სკოლა, 1959 წელს შეიქმნა რაციონალიზატორთა და გამომგონებელთა საზოგადოების პირველადი ორგანიზაცია.

ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკის კოლექტივის ორგანიზაციაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ პარტიული, პროფკავშირული და კომკავშირული ორგანიზაციები. მართალია, მათი საქმიანობა მეტისმეტად პოლიტიზებული იყო, მაგრამ დადებითი საქმიანობის ელემენტების გამორიცხვა უსამართლო იქნებოდა. სამკერვალო ფაბრიკის პარტიული, კომკავშირული და პროფკავშირული ორგანიზაციები პერიოდულად კოლექტივს აცნობდნენ ზემდგომი ხელმძღვანელობის ორგანოების დადგენილებებს, წარმართავდნენ შრომით მეტოქეობას. მართალია, კომუნისტური რეჟიმის დროს შრომითი მეტოქეობა პოლიტიზებული იყო, იგი ცნობილია „სოციალისტური შეჯიბრების“ სახელწოდებით, მაგრამ მაინც გავლენას ახდენდა პროდუქციის წარმოებისა და ხარისხის გაუმჯობესების გეგმების შესრულებაზე. ფაბრიკაში შემოღებული იყო „ხარისხის დღე“. კვირაში ერთხელ იკრიბებოდნენ სპეციალისტები და ამოწმებდნენ კერვის ოპერაციებს და ნაკლოვანებათა აღმოფხვრისთვის ერთმანეთს ეხმარებოდნენ. ასეთი მუშაობის შედეგად ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკაში მაღალი ხარისხის პროდუქციას აწარმოებდნენ. ამ საქმეში გამოირჩეოდნენ ვ. შალიზოვა, ი. გოგიბერიძე და სხვები (*ასსესა, ფ. პ-1, ან. 51, ს. 8, ფურც. 9, 33*).

გაზეთ „საბჭოთა აჭარის“ 1951 წლის ცნობით, ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკაში კარგად იდგა „სოციალისტური შეჯიბრება“. ყველა საამქროში მოწყობილი იყო სტენდი, გამოდიოდა სპეციალური ფურცელი „ელვა“, რომელიც მკითხველს აწვდიდა ცნობებს ფაბრიკაში „სოციალისტური შეჯიბრების“ შესახებ. გამარჯვებულთათვის დაწესებული იყო „გარდამავალი წითელი დროშა“, რომელზეც ეწერა „მოწინავე საამქრო“, „საუკეთესო აგრეგატი“, „საუკეთესო მკერავი“ (*„საბჭოთა აჭარა“, 1951, 27 მაისი*). ამ მაგალითზე კარგად ჩანს ფაბრიკის კოლექტივის პოლიტიზება, მორალური ფაქტორისადმი გადაჭარბებული მნიშვნელობის მინიჭება.

XX საუკუნის 40-იანი წლების მეორე ნახევარსა და 50-იან წლებში ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკაში გავრცელდა საკავშირო მასშტაბით დაწყებული მოძრაობა ნედლეულისა და მასალების მომჭირნეობისა, საწარმოო პროცესების შემცირებისა გეგმებისა და ვალდებულებების გადაჭარბებით შესრულებისთვის. ფაბრიკის არაერთი მუშა „ორასოვანი“ და „სამასოვანი“ იყო. მათ შორის აღსანიშნავია მკერავები მიროშჩენკო, სიხარულიძე, ვარშანიძე, შალიმოვა, რიბაკოვა, ტატაუროვა და სხვები. მაგალითად, მკერავმა მიროშჩენკომ ერთ ცვლაში მასრის დამზადების დრო 25 წუთიდან 10 წუთამდე შეამცირა. რიბაკოვა ბლუზის საყე-

ლოს შეკერვისთვის სამჯერ ნაკლებ დროს ხარჯავდა, ვიდრე ნორმით იყო დადგენილი. ტატუროვამ ასევე სამჯერ შეამცირა დრო საკერავი მანქანის კოჭის შეცვლისთვის. ამის შედეგად ფაბრიკის ერთ ბრიგადას შეეძლო, გეგმის გადაჭარბებით გამოეშვა 497 რუბლის პროდუქცია (*ასსცსა, ფ. პ-1, ან. 35, ს. 3, ფურც. 215; ფ. რ-98, ან. 1, ს. 12, ფურც. 74*).

ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკაში XX საუკუნის 50-იან წლებში გავრცელდა საკავშირო მასშტაბით წამოწყებული მოძრაობა ჩამორჩენილ ბრიგადაში სამუშაოდ გადასვლის შესახებ და ნაკლოვანებათა დაძლევის მიზნით. წამოწყებას მხარი აუბეს ბრიგადირებმა: ა. შალიმოვამ, ნ. სიხარულიძემ, ვ. ვარშანიძემ, რომლებიც გადავიდნენ ჩამორჩენილ ბრიგადებში და მოკლე დროში ისინი მოწინავენი გახადეს. ამ წამოწყებას სხვებმაც მიბადეს. ამის შედეგად 1961 წელს ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკაში 60 მუშა ამ მოძრაობის მიმდევარი იყო (*„საბჭოთა აჭარა“, 1959, 19 ივლისი, 5 აგვისტო, 5 სექტემბერი; ასსცსა, ფ. რ-98, ან. 1, ს. 255, ფურც. 58; ს. 256, ფურც. 33*).

ამასთან ერთად, ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკის პროფკავშირული ორგანიზაცია უშუალოდ ხელმძღვანელობდა რაციონალიზატორთა და გამომგონებელთა საქმიანობას. ამ მიმართულებით მუშაობა ომამდელ პერიოდშიც მიმდინარეობდა, მაგრამ ომისშემდგომ წლებში გაიზარდა. ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკაში 1951 წელს 6 რაციონალიზატორი აღირიცხა, რომლებმაც შეიმუშავეს 20 წინადადება. მათგან დაინერგა 15. 1952 წელს შეიმუშავეს 13 რაციონალიზატორული წინადადება, წარმოებაში დაინერგა ყველა. ეკონომიკური ეფექტი კი 20 ათას რუბლს შეადგენდა. 1959 წელს ფაბრიკაში შეიქმნა რაციონალიზატორთა და გამომგონებლობის საზოგადოების პირველადი ორგანიზაცია. 1960 წელს ფაბრიკაში მუშაობდა რაციონალიზატორთა და გამომგონებელთა 13 შემოქმედებითი ბრიგადა. ამ საქმეში აქტიურობდნენ ა. კანატოვა, შ. ჟღენტი, ა. ბოვეა, გ. კუკულაძე, ვ. ტუტურაშვილი, მ. სარჯველაძე, მ. ოსმინკინა, მ. კობრავა, ს. საბუროვი, ა. გასპარიანი, ა. რუხაძე, ა. ევტუშენკო, ნ. რატიანი, 1959 წელს 13 რაციონალიზატორული წინადადებიდან წარმოებაში დაინერგა 11, რომლის პირობითი ეკონომიკური ეფექტი 173 ათას რუბლს შეადგენდა. 1960 წელს სამკერვალო ფაბრიკაში აღირიცხა 13 რაციონალიზატორი. ამ წელს მათ შეიმუშავეს და თანაც დაანერგეს 5 წინადადება და მოსალოდნელი ეკონომიკური ეფექტი 17 ათასი რუბლი იყო. აღსანიშნავია ფაბრიკის უფროსი ელექტრიკოსის – ჩიკილოვის რაციონალიზატორული წინადადება, რომლის დაანერგვის შედეგად წყლის ბაკზე ავტომატური გამომრთველი და მოსალოდნელია უკუგება მნიშვნელოვანი იყო (*ასსცსა, ფ. რ-274, ან. 1, ს. 293, ფურც. 24, 31*).

ყველა ღონისძიება, რაც კი ნებისმიერ საწარმოში, მათ შორის ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკაში ტარდებოდა, მიმართული იყო პროდუქციის წარმოების მოცულობის, ხარისხისა და ასორტიმენტის გეგმების შესრულებისთვის. 1965 წლამდე წარმოების ძირითადი მაჩვენებლად მიღებული იყო საერთო პროდუქცია. იგი არ გამოხატავდა წარმოების რეალურ სურათს, რადგან საერთო პროდუქციაში შედიოდა შიდა საფაბრიკო სამუშაოებიც. საერთო პროდუქციის მაჩვენებელი საწარმოთა ხელმძღვანელობას გეგმების შესრულების მანიპულირების საშუალებას აძლევდა. ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკაში XX საუკუნის 50-იან წლებში პროდუქციის წარმოების მოცულობა მოცემულია მე-3 ცხრილში (ასეცა, გ. რ-274, ან. 1, ს. 111, ფურც. 20; ს. 176, ფურც. 27-29; ს. 301, ფურც. 1).

ცხრილი 3

მაჩვენებლები (მლნ რუბლი)	1950 წ.	1955 წ.	1960 წ.
საერთო პროდუქცია	6,7	7,0	8,7
სასაქონლო პროდუქცია	6,7	7,0	8,6

როგორც ვხედავთ, XX საუკუნის 50-იანი წლების პირველ ნახევარში საერთო და სასაქონლო პროდუქციას შორის განსხვავება არ ყოფილა. სხვაობა აღინიშნა მომდევნო წლებში, ამასთან, ფაბრიკის კოლექტივს 10 წელზე მეტი დრო დასჭირდა წარმოების ომამდელი დონის აღდგენისთვის. მიუხედავად ამისა, ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკას წარმოების მოცულობის მიხედვით კვლავ მეორე ადგილი ეკავა აჭარის სამრეწველო საწარმოებს შორის.

XX საუკუნის 50-60-იანი წლების მიჯნაზე საკავშირო მასშტაბით განხორციელდა ეკონომიკის მართვის ახალი რეფორმები, რამაც ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკაზეც მოახდინა გავლენა. 1957 წელს მრეწველობისა და მშენებლობის მართვის რეფორმის შედეგად ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკა ამიერკავკასიის სახალხო მეურნეობის საბჭოს დაქვემდებარებაში გადავიდა, ხოლო 1962-1963 წლების რეფორმის შედეგად აჭარაში გაუქმდა ადგილობრივი მრეწველობის სამინისტრო, რის შედეგად ტრიკოტაჟის სამკერვალო საწარმო შეუერთდა ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკას. ამიერიდან ფაბრიკას ეწოდა ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანება. ცხადია, ახალ გაერთიანებაში გაიზარდა მომუშავეთა რაოდენობა, პროდუქტის მოცულობა და ასორტიმენტი.

ეკონომიკის მართვის განუწყვეტელი, უაზრო გარდაქმნების შედეგად შეიქმნა ქაოსი, მოიშალა შრომის დისციპლინა. საკავშირო კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის 1965 წლის სექტემბრის პლენუმის დადგენილებით, ახალი რეფორმა განხორციელდა: გაუქმდა სახალხო მეურნეობის საბჭოები, აღადგინეს მრეწველობის მართვის დარგობრივი სისტემა. საქართველოში აღადგინეს მსუბუქი

მრეწველობის სამინისტრო, რომლის სისტემაში ისევ შევიდა ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკა. 1965 წლის რეფორმით ეკონომიკური მართვის ახალ სისტემაზე ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანება 1969 წელს გადავიდა. ამ სისტემის არსი ის არის, რომ საწარმოს საქმიანობის მთავარ მაჩვენებლად, საერთო პროდუქციის ნაცვლად, ითვლებოდა სასაქონლო პროდუქცია და მისი რეალიზება, რენტაბელობა, მოგება და წმინდა მოგება მატერიალური დაინტერესების პრინციპის გამოყენება, საწარმოთა გადაყვანა სრულ სამეურნეო ანგარიშზე და სხვ.

ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანება XX საუკუნის 60-იანი წლების მეორე ნახევრიდან კიდევ უფრო დიდი მასშტაბით დაიწყო ტექნიკური გადაიარაღება, წარმოების პროცესების მექანიზაცია და ავტომატიზაცია. მაგალითად, 1967 წელს საწარმოო გაერთიანებაში დაიდგა 274 ცალი ახალი მოწყობილობა. ამის შედეგად წლიური ეკონომიკური ეფექტიანობა 26,3 ათასი რუბლით გაიზარდა. 1970 წელს ბათუმის საწარმოო გაერთიანებას შეუერთდა ფოთისა და ლანჩხუთის სამკერვალო ფაბრიკები ფილიალების ფორმით. ამავე წელს დაბა ხულოში გაიხსნა ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანების ფილიალი. ცხადია, ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანება აჭარაში ყველაზე მსხვილი საწარმო იყო. 1976-1980 წლებში გაერთიანებაში დაამონტაჟეს 1000-ზე მეტი ტექნოლოგიური მოწყობილობა, შეიქმნა ახალი საამქროები და საწარმოო უბნები. 1980 წლისთვის ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანებაში 11 საამქრო, ერთი საწარმოო უბანი და 59 ბრიგადა ითვლებოდა (*ასსცსა, გ. რ-274, ან. 1, ს. 810*).

მიუხედავად ამისა, ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა ვერ პასუხობდა გაზრდილ მოთხოვნებს. სათავე საწარმოში, 1980 წლის მდგომარეობით, არასაკმარისი ფართი ჰქონდათ დამამზადებელ, გამომჭრელ, ექსპერიმენტულ საამქროებს, სასაწყობო მეურნეობას. ხულოსა და ლანჩხუთის ფილიალები განთავსებული იყო არასტანდარტულ შენობებში, ფოთის ფილიალში მუშებისთვის მძიმე საბინაო პირობები იყო. ცხადია, არანორმალური საბინაო-საყოფაცხოვრებო პირობები მთლიანად გაერთიანებაში არსებობდა. ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანების დირექცია 1980 წლის 26 აგვისტოს თხოვნით მიმართავდა საქართველოს მთავრობის ხელმძღვანელობას თანხების გამოყოფის თაობაზე ამ პრობლემების მოგვარებისთვის. საწარმოო გაერთიანების ხელმძღვანელობა ზემდგომი ორგანოებისგან მოითხოვდა უმაღლეს და საშუალო სპეციალურ სასწავლებლებში ლიმიტების გამოყოფას სპეციალისტების მომზადებისთვის (*ასსცსა, გ. რ-274, ან. 1, ს. 1201, ფურც. 1-3*).

XX საუკუნის 60-80-იან წლებში, როგორც მანამდე, განუწყვეტლივ მიმდინარეობდა მომუშავეთა მოძრაობა. მაგალითად, 1975 წელს სამუშაოზე მიიღეს 551 ადამიანი (23,6%), დაითხოვეს – 521 (22,2%). მომუშავეთა ასეთი მოძრაობის პი-

რობები მუშათა ახალი კადრების მომზადებას და მათი კვალიფიკაციის ამაღლებას განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა. 70-80-იან წლებში გაერთიანებაში ნაყოფიერად მუშაობდა საფაბრიკო სკოლა. 1970 წელს მოამზადეს 385 მუშათა ახალი კადრი, კვალიფიკაცია აიმაღლა 163 მუშამ. 1976-1980 წლებში კვალიფიკაცია აიმაღლა 800 კაცმა (*ასსცსა, ფ. რ-274, ან. 1, სს. 67, 810, 1161*). მეტ-ნაკლებად ასე იყო სხვა წლებშიც. XX საუკუნის 60-80-იან წლებში მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა სამკერვალო-საწარმოო გაერთიანების პერსონალმა. ეს ცვლილებები ასახულია მე-4 ცხრილში (*ასსცსა, ფ. რ-274, ან. 1, სს. 567, 810, 1126, 1161, 1442*).

ცხრილი 4

პერსონალის კატეგორიები	1970 წ.	1975 წ.	1980 წ.	1985 წ.
1. სულ მომუშავენი	2700	2629	2661	1923
აქედან:				
2. სამრეწველო-საწარმოო პერსონალი	2648	2574	2606	1871
მათ შორის:				
მუშები	2375	2334	2394	1658
ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკები	124	110	111	104
მოსამსახურეები	65	54	57	44
მოსწავლეები	74	65	33	55
უმცროსი მოსამსახურე პერსონალი	12	11	11	10
3. არასაწარმოო პერსონალი	52	55	55	52

ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანებასთან ფოთისა და ლანჩხუთის სამკერვალო ფაბრიკების ინტეგრირების, დაბა ხულოში ფილიალის გახსნის შედეგად ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანება გამსხვილდა. მომუშავეთა რაოდენობით ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანებას 1970 წელს პირველი ადგილი ეკავა აჭარის სამრეწველო საწარმოებს შორის. 1975 წელს, როდესაც შეიქმნა ქობულეთის რაიონის ჩაის ფაბრიკების საწარმოო გაერთიანება, მეორე ადგილზე გადაინაცვლა.

60-80-იან წლებში ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანების მომუშავეთა კატეგორიები არ შეცვლილა. გაერთიანების ბირთვი – მუშები ორ ნაწილად იყოფა: ძირითად და დამხმარე მუშებად. 1975 წლის აღწერით ძირითადი მუშები 1950 ადამიანს ითვლიდა, რაც მუშათა საერთო რაოდენობის 76,7% შეადგენდა

(*ასსცსა, ფ. რ-274, ან. 1, ს. 767, ფურც. 11; პროცენტი გამოთვლილია ავტორის მიერ*). მეტ-ნაკლებად ასე იყო სხვა დროსაც.

მომუშავეთა აბსოლუტურად დიდი ნაწილი კონცენტრირებული იყო სათავო საწარმოზე, რომელიც ბათუმში ჭავჭავაძისა და ლერმონტოვის ქუჩების კვეთაში მდებარეობდა. 1970-1980 წლებში სათავო საწარმოზე მოდიოდა საერთო პერსონალის 63-64%. 1975 წელს 2645 მომუშავედან 2481 ქალი იყო (*ასსცსა, ფ. რ-274, ან. 1, ს. 767, ფურც. 1*), რაც საერთო მომუშავეთა 90%-ს აღემატებოდა (პროცენტი გამოთვლილია ავტორის მიერ).

ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანებაში მსხვილი ფილიალი იყო ფოთის სამკერვალო საწარმო, სადაც საშუალოდ 500-დან 570-მდე მომუშავე ითვლებოდა. ლანჩხუთის ფილიალი შედარებით წვრილი საწარმო იყო, სადაც 80-დან 100-მდე მომუშავე იყო. აჭარის რეგიონისთვის ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანების ხულოს ფილიალს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა მთიანეთის ჭარბი მუშახელის, განსაკუთრებით ქალების დასაქმებისთვის. თავდაპირველად, იგი გათვლილი იყო 300 ადამიანის დასაქმებისათვის. 1975 წელს ხულოს ფილიალში 403 მომუშავე ითვლებოდა. მათგან 382 იყო ქალი.

ხულოს ფილიალში 1970-1980 წლებში წარმოების არანორმალური პირობები იყო. იგი განთავსებული იყო არასტანდარტულ შენობაში. ფილიალს არ ჰყავდა უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების მქონე სპეციალისტები. არანორმალური იყო მომუშავეთა საყოფაცხოვრებო პირობები. საწარმოო გაერთიანების ხელმძღვანელობამ არაერთხელ დააყენა საკითხი ზემდგომ ორგანოებში საერთოდ საწარმოო გაერთიანების, მათ შორის ხულოს ფილიალის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განვითარების შესახებ. ამის შედეგად ვითარება რამდენადმე შეიცვალა. 1981 წელს ექსპლოატაციაში შევიდა სამსართულიანი შენობა, სადაც მოეწყო დამამზადებელი და გამომჭრელი საამქროები, საქვაბე. გაიხსნა სასადილო და სხვა. უმაღლეს და საშუალო სპეციალურ სასწავლებელში ლიმიტით წარგზავნეს მომუშავეთა ნაწილი. 1987 წლისთვის ხულოს ფილიალში მუშაობდა 4 უმაღლესი განათლებით და ამდენივე საშუალო-ტექნიკური განათლებით სპეციალისტი (*ასსცსა, ფ. რ-274, ან. 1, სს. 1201, 1448*).

XX საუკუნის 70-80-იან წლებში თითქმის სტაბილური იყო ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკების, მოსამსახურეებისა და არასაწარმოო პერსონალის რაოდენობრივი შემადგენლობა. 1985 წლის ცვლილებები დაკავშირებულია ფოთისა და ლანჩხუთის ფილიალების დამოუკიდებელ საწარმოებად ჩამოყალიბებასთან (დამოუკიდებელი გახდნენ 1984 წელს). 1962-1974 წწ. ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანების დირექტორი იყო გ. შენგელია. 1975 წლიდან 1991 წ. გაერთიანების დირექტორად მუშაობდა მ. ხალვაში. მათ მნიშვნელოვანი შრომა გას-

წიეს საწარმოს განვითარებისა და სახელმწიფო გეგმების შესრულებისთვის. განსაკუთრებით ნაყოფიერი იყო მ. ხალვაშის მუშაობა, რომელიც 16 წლის განმავლობაში ბათუმის სამკერვალო საწარმო გაერთიანების დირექტორი იყო.

ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანების კოლექტივი XX საუკუნის 60-80-იან წლებში ენერგიის დაუზოგავად მუშაობდა გეგმებისა და ვალდებულებების შესრულებისათვის. მომუშავეთა მატერიალურ დაინტერესებას კვლავ არასაკმარისი ყურადღება ექცეოდა. ამიტომ კოლექტივის გააქტიურებისათვის გეგმების შესასრულებლად გამოიყენებოდა შრომითი მეტოქეობის არაერთი ფორმა. 60-70-იან წლებში სამკერვალო საწარმოო გაერთიანებაში გავრცელდა თბილისისა და რუსთავის მუშების თაოსნობა: „შრომის დისციპლინის განმტკიცებას – მუშური გარანტია“, „ხუთი დღის დავალება – ოთხ დღეში“. ამ თაოსნობას ბათუმის სამკერვალო საწარმოში არაერთი მიმდევარი ჰყავდა. მათგან გამოირჩეოდნენ მკერავები – ნ. სირაბიძე და გ. ბენდელიანი. მაღალი შრომითი მიღწევების გამო ნ. სირაბიძე 1970 წელს საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საბჭოს დეპუტატად აირჩიეს.

70-იან წლებში წესად იქცა პარტიისა და მთავრობის მიმართეები შრომითი მეტოქეობის გაშლის შესახებ. შეჯიბრების პოლიტიზება კიდევ მეტად გაიზარდა. ამას ისიც მოწმობს, რომ გაერთიანების კოლექტივი ჩაება შრომისადმი კომუნისტური დამოკიდებულებისთვის მოძრაობაში. 1986 წელს ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანებას 18 ბრიგადას მიენიჭა „კომუნისტური შრომის კოლექტივის სახელწოდება. არაერთ მოწინავეს გადაეცა გარდამავალი წითელი ვიშკელი. მოწინავე მუშებიდან, ვინც ჯილდოები დაიმსახურა, აღსანიშნავი არიან კიკოჩიშვილი, დევაძე, თეთვაძე, ტუნაძე, ბოლქვაძე, ჩოგაძე და სხვები. საწარმოში გაიშალა, აგრეთვე, შეჯიბრება წარმოების ეფექტიანობისა და ხარისხის ამაღლებისთვის. წარმატებით აითვისეს ახალი მოდის ქალის, ბავშვისა და მამაკაცის ტანსაცმელი. 80-იან წლებში სამკერვალო საწარმო გაერთიანება ქალის ახალი მოდის 7 სახის ხალათს, 3 სახის სარაფანს, კაზას, ჯინსის კოსტიუმს და სხვა სახის პროდუქციას აწარმოებდა. წარმოების გადიდებას რამდენადმე ხელს უწყობდა შრომის მეცნიერული ორგანიზაციის საზოგადოება, რომელშიც 1973 წელს მონაწილეობდა 522 მომუშავე. ამ წელს ორგანიზაციამ 18 ღონისძიება გაატარა. მათგან აღსანიშნავია: სამუშაო ადგილების ორგანიზაცია, შრომის პირობების გაუმჯობესება, მოწინავე მეთოდებისა და ახალი ტექნიკის დანერგვა, შრომის ნორმებისა და ანაზღაურების სრულყოფა და სხვა (*ასსცსა, ფ. რ-274, ან. 1, სს. 652, 1161*).

70-იანი წლების დასაწყისში ბათუმის სამრეწველო საწარმოო გაერთიანებაში დაინერგა შრომის ანაზღაურების ბრიგადული ფორმა. გამოცდილებამ დაადას-

ტურა, რომ ეს ფორმა მნიშვნელოვნად უწყობდა ხელს წარმოების განვითარებას, პროდუქციის მოცულობის გადიდებას და ხარისხის ამაღლებას. სიძნელების მიუხედავად, ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანებამ XX საუკუნის 70-80-იან წლებში მნიშვნელოვნად გაზარდა სასაქონლო პროდუქციის მოცულობა, რეალიზება და მოგება. ამას მოწმობს მე-5 ცხრილი (*ასსცსა, ფ. რ-274, ან. 1, სს. 581, 810, 1161, 1442, 1448*).

ცხრილი 5

მაჩვენებლები (მლნ რუბლი)	1970 წ.	1975 წ.	1981 წ.	1985 წ.	1989 წ.
სასაქონლო პროდუქცია	12,7	15,5	16,3	22,6	26,0
პროდუქციის რეალიზაცია	12,6	15,8	16,0	21,3	26,0
მოგება	1,4	2,1	–	1,5	–

როგორც ვხედავთ, 1970-1989 წლებში ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანების წარმოების მოცულობა 2-ჯერ და მეტად გაიზარდა. ზრდას ადგილი ჰქონდა ყველა ხუთწლედში. 1960 წელთან შედარებით კი სასაქონლო პროდუქციის მოცულობა გაიზარდა: 1970 წელს – 1,5-ჯერ, 1980 წელს – 2,0-ჯერ, 1989 წელს – 3,0-ჯერ და მეტად. ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანება რენტაბელური საწარმო იყო. მისი ყოველწლიური მოგება 1,5 მლნ რუბლიდან 2 მლნ რუბლს აჭარბებდა. XX საუკუნის 80-იან წლებში ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანებას მომუშავეთა რაოდენობის მიხედვით, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის დამოუკიდებელ ბალანსზე მყოფ 80 საწარმოს შორის, პირველი ადგილი ეკავა, ხოლო სასაქონლო პროდუქტის მოცულობით – მეოთხე (ნავთობ-გადამამუშავებელ ქარხანას, ჩაის გადამწონ საწარმოს და თამბაქოს კომბინატის შემდეგ).

სასაქონლო პროდუქციის ხარისხი დამაკმაყოფილებელი იყო. 1971 წლის ცნობით, საწარმოო გაერთიანების მიერ გამოშვებული სასაქონლო პროდუქციის 97,4% პირველი ხარისხისა იყო. 1977 წელს ხარისხის მიხედვით, სამი კატეგორიის პროდუქცია დაამზადა: უმაღლესი კატეგორიის, პირველი ხარისხის და არასტანდარტული. ძირითადი იყო პირველი ხარისხის პროდუქცია (*ასსცსა, ფ. რ-274, ან. 1, ს. 581, ფურც. 84-85; ს. 1201, ფურც. 4*).

XX საუკუნის 70-80-იან წლებში ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანების სასაქონლო პროდუქცია მატერიალურ-ტექნიკურ ბაზასთან თანხვედრაში არ მოდიოდა. შენობა, რომელიც 1934 წელს აშენდა, არ კმაროდა. გაერთიანების ხელმძღვანელობამ არაერთხელ დააყენა საკითხი სადირექტივო ორგანოების

წინაშე საწარმოო ფართის გაფართოების შესახებ. მაგრამ ამისთვის საჭირო თანხები არ გამოყოფილა, მომუშავეთა ხელფასიც შრომის შესაბამისი არ იყო. საშუალო თვიური ხელფასი 1975 წელს – 98 რუბლს, 1981 წელს – 128, 1986 წელს – 147, ხოლო 1989 წელს – 189 რუბლს შეადგენდა (*ასსცსა, ფ. რ-274, ან. 1, სს. 810, 1201; ასდმ*). ეს გაცილებით დაბალია, ვიდრე აჭარის საერთო სამრეწველო საწარმოთა მუშაკების საშუალო თვიური ხელფასი იყო.

საკავშირო მასშტაბით 1987-1988 წლებში გატარდა ახალი რეფორმა, რომლის მიზანი საწარმოთა კოლექტივის უფლებების გაფართოება იყო, მათი გადაყვანა სრულ სამეურნეო ანგარიშზე, თვითდაფინანსებასა და თვითანაზღაურებაზე. ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანება ახალ სისტემაზე გადავიდა 1987 წელს, მაგრამ გარდაქმნის რეფორმა მარცხით დამთავრდა. 1990 წლიდან საქართველოში ქაოსი შეიქმნა, დაიწყო საბჭოური ეკონომიკური სისტემის დემონტაჟი. ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკა უცხოელებმა შეისყიდეს და სამეურნეო-ეკონომიკური საქმიანობის თავიანთი წესები დანერგეს. ცხადია, ფაბრიკის სამეურნეო საქმიანობის შესწავლა მომავლის ამოცანაა. საბჭოთა ეკონომიკური სისტემის არაეფექტურობის, წარმოების მართვის მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული წესის არსებობის მიუხედავად, ბათუმის სამკერვალო საწარმოო გაერთიანების სამეურნეო-ეკონომიკური საქმიანობა დადებითად ფასდება. მან მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ადამიანების, განსაკუთრებით ქალების დასაქმების საქმეში.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

ასსცსა, ფ. რ-274, ან. 1, ს. 41 – აჭარის საარქივო სამმართველოს ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი 1, ანაწერი 1, საქმე №41; ნაშრომში გამოყენებულია ამავე ფონდის შემდეგი საქმეები: №64, №65, №67, №92, №111, №176, №293, №301, №308, №310, №567, №581, №652, №767, №810, №1126, №1161, №1201, №1442, №1448.

ასსცსა, ფ. რ-98, ან. 1, ს. 255 – აჭარის საარქივო სამმართველოს ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი 1, ანაწერი 1, საქმე №255; ნაშრომში გამოყენებულია ამავე ფონდის საქმე №256.

ასსცსა, ფ. პ-1, ან. 27, ს. 47 – აჭარის საარქივო სამმართველოს ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი პოლიტიკური 1, ანაწერი 27, საქმე №47; ნაშრომში გამოყენებულია ამავე ფონდის შემდეგი დოკუმენტები: ანაწერი 51, საქმე №8; ანაწერი 35, საქმე №3.

ასსდ – აჭარის სახელმწიფო სტატისტიკის დეპარტამენტი.

„საბჭოთა აჭარა“, 1949, 22-23 ნოემბერი – გაზეთი „საბჭოთა აჭარა“, 1949 წლის 22-23 ნოემბერის ნომერი.

„საბჭოთა აჭარა“, 1951, 27 მაისი – გაზეთი „საბჭოთა აჭარა“, 1951 წლის 27 მაისის ნომერი.

„საბჭოთა აჭარა“, 1959, 19 ივნისი, 5 აგვისტო, 5 სექტემბერი – გაზეთი „საბჭოთა აჭარა“, 1959 წლის 19 ივნისის, 5 აგვისტოს, 5 სექტემბრის ნომრები.

თურმანიძე, 2019: – ოთარ თურმანიძე, საბჭოთა რეჟიმი და მასობრივი რეპრესიები აჭარაში (1921-1952 წლები). გამომცემლობა „ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, 2019.

ИИГ, 1968: –История индустриализации Грузинской ССР (1926-1941 гг). документы и материалы. Тбилиси. 1968.

ბათუმის ოლქის სტატუსის საკითხი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში

აბსტრაქტი: ტერიტორიული მოწყობის საკითხი ყოველთვის წარმოადგენდა სახელმწიფოს სრულფასოვანი არსებობისთვის ერთ-ერთ უპირველეს ამოცანას. სახელმწიფოს გამართული ფუნქციონირებისთვის კი აუცილებელია ქვეყნის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებად ისტორიული გამოცდილების გათვალისწინებით დაყოფა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდი მეტად საინტერესოა სამართლებრივი შესწავლის კუთხით. სხვა საკითხებთან ერთად მნიშვნელოვანია დედასამშობლოს დაბრუნებული ბათუმის სტატუსის განსაზღვრის საკითხიც.

აღნიშნულ ნაშრომში წარმოდგენილია ბათუმის ოლქის სტატუსის საკითხი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში და მისი ასახვა პირველ კონსტიტუციაში.

საკვანძო სიტყვები: ბათუმის ოლქი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა, კონსტიტუცია, უნიტარიზმი, ფედერალიზმი

Key words: Batumi Okrug, Democratic Republic of Georgia, Constitution, Unitary, Federal

სხვა მრავალ საკითხთან ერთად პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის მნიშვნელოვანი საზრუნავი სამუსლიმანო საქართველოს ქართულ წიაღში დაბრუნება იყო, რაც პირდაპირ კავშირში გახლდათ ქვეყნის ტერიტორიულ მოწყობასთან.

„სამუსლიმანო ისტორიული საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთის იმ კუთხე-პროვინციებს ეწოდებოდა, რომლებიც სხვადასხვა დროს ოსმალეთის იმპერიამ მიიტაცა და მის მკვიდრთ ქრისტიანული სარწმუნოება ისლამის რჯულით შეუცვალა“ [ჯანელიძე, 2018:159]. სხვა ქვეყნის გავლენის ქვეშ 300-წლოვანმა ძალდატანებით რჯულის შეცვლამ ეთნიკურად ქართველი მოსახლეობის საქართველოსგან გაუცხოება გამოიწვია. 1877-1878 წწ. რუსეთ-ოსმალეთის ომის შედეგად სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მნიშვნელოვანი ნაწილი, მათ შორის აჭარაც განთავისუფლდა და დედასამშობლოს დაუბრუნდა [კარალიძე, 2016:86].

პირველი მსოფლიო ომის დასასრულს ისევ გააქტიურდა ბათუმის საკითხი. ბრესტის ზავით ბათუმის, ყარსისა და არტაანის ოლქები რუსეთმა ოსმალეთს

დაუთმო. საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ მშვიდობიანი, დიპლომატიის გზით მოახერხა აღნიშნული საკითხის გადაჭრა. 1919 წლის 31 აგვისტოს მოწვეულ იქნა ბათუმის ოლქის ქართველ მაჰმადიანთა წარმომადგენლების ყრილობა, რომელსაც ხელმძღვანელობდა მემედ აბაშიძე.

„1919 წლის 31 აგვისტო ისტორიული დღეა, როგორც სამუსლიმანო საქართველოს, ისე მთელი საქართველოსთვის. ამ დღეს ითქვა ის, რაც შეადგენს ყოველი მუსლიმანი ქართველის სათაყვანებელ საქმეს, მის წმინდათა წმინდას. ... ამიერიდან სამარადისოდ, ბათუმი და ბათუმის ოლქი შეუერთდეს თავის ბუნებრივ სამშობლოს, საქართველოს რესპუბლიკას, ფართო ავტონომიის ნიადაგზე“, – წერდა მემედ აბაშიძე *[აბაშიძე, 1998:50]*.

1919 წლის 11 სექტემბერს ბათუმის ოლქის ქართველ მაჰმადიანთა ყრილობის რეზოლუციები მოისმინა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ, რომელმაც დაადასტურა „სამუსლიმანო საქართველოსთვის“ ავტონომიის მინიჭების ფაქტი, ხოლო ავტონომიის კომპეტენციის საკითხი განხილვისთვის გადასცა საქართველოს დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიას *[ჯანელიძე, 2018:170]*.

სამუსლიმანო საქართველოს ავტონომიის ტერიტორიის, სტატუსისა და უფლება-მოვალეობათა საკითხების განსაზღვრაზე საკონსტიტუციო კომისია ხანგრძლივად მუშაობდა, რის პარალელურადაც 1920 წელს გამოიცა პავლე ინგოროყვას მიერ მომზადებული „პროექტი საქართველოს ტერიტორიის დანაწილებისა ახალ საადმინისტრაციო ერთეულებად“, რომლის საფუძველზეც სამუსლიმანო საქართველოდ ითვლებოდა მაჰმადიანი ქართველებით დასახლებული სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო. კერძოდ: „ყოფილი სამცხე-საათაბაგო-ახალციხე-ახალქალაქის მაზრა, არტანის ოლქი, ოლთისის ოლქი, თორთუმი, ისპირი, ჭანეთი, ბათუმის ოლქი“ (პროექტი საქართველოს ტერიტორიის დანაწილებისა ახალ საადმინისტრაციო ერთეულებად, 120). საბოლოოდ 1921 წლის კონსტიტუციის მიხედვით, ავტონომიის სტატუსი მხოლოდ ბათუმის მხარეს, იგივე ბათუმის ოლქს (აჭარა, კლარჯეთი) ენიჭებოდა *[ჯანელიძე, 2018:170]*. რაც განპირობებული იყო სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს პროვინციებზე საქართველოს იურისდიქციის ეტაპობრივად გავრცელებით.

ამასთან, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის პროექტის თანახმად, აჭარისა და კლარჯეთის მომცველი მხარე, იგივე ბათუმის ოლქი პერსპექტივაში დაიყოფოდა ბათუმისა და ართვინის მაზრებად ან დარჩებოდა ისევ ერთ სამაზრო ერთეულად *[პროექტი საქართველოს ტერიტორიის ..., 120]*.

1920 წლის თებერვლის თვეში, ბათუმიდან ბრიტანეთის სამხედრო ნაწილების გაყვანამდე, საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ შექმნა ბათუმში

მთავრობის რწმუნებულის ინსტიტუტი. ცენტრალური ხელისუფლება აქტიურად ცდილობდა, ეკონომიკურ დახმარებასთან ერთად მოსახლეობაში გაედვინებინა ეროვნული სულისკვეთება, რაც კიდევ ერთხელ მიუთითებდა, რომ სამუსლიმანო საქართველოს ავტონომია დროებითი უნდა ყოფილიყო.

1920 წლის ივლისის თვეში ბრიტანული სამხედრო დანაყოფების გაყვანის მიუხედავად, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ თავი შეიკავა ავტონომიის გამოცხადებისგან, რადგან ოლქში არსებობდა სეპარატიზმის საფრთხე. თუმცა მთავრობა, რომ თავისი პირობის შესრულებას აპირებდა ამას მოწმობს იმავე პერიოდში გამოქვეყნებული საქართველოს კონსტიტუციის პროექტის 120-ე მუხლი *[ჯანელიძე, 2018: 173]*.

ადმინისტრაციულ ერთეულში სიტუაციის სტაბილიზაციამდე შემოიღეს სამხედრო წესებთან შეფარდებული საგანგებო მართვა-გამგეობა და ოლქის კომისრად დაინიშნა დამფუძნებელი კრების წევრი ბენია ჩხიკვიშვილი, რომელმაც თავისი მოქმედებებით შელახა ადგილობრივთა უფლებები (გააუქმა მეჯლისი, შეაჩერა გაზეთ „სამუსლიმანო საქართველოს“ გამოცემა...) *[ჯანელიძე, 2018: 173]*. ცენტრალურმა ხელისუფლებამ უკან გაიწვია ბენია ჩხიკვიშვილი და მის ნაცვლად რესპუბლიკის ყოფილი სამხედრო მინისტრი გრიგოლ გიორგაძე დანიშნა.

1921 წლის იანვარის თვეში მეჯლისმა 1919 წლის 1 სექტემბრის დადგენილებაზე დაყრდნობით მიიღო „სამუსლიმანო საქართველოს“ კონსტიტუციის პროექტი, რომელიც დასამტკიცებლად გაუგზავნა საქართველოს დამფუძნებელ კრებას *[მანველიძე, 2005 : 83]*. ფაქტია, რომ აღნიშნული ნაბიჯი ნაჩქარევი იყო, რადგან სამართლებრივად მეჯლისის გადაწყვეტილების საფუძველი საქართველოს კონსტიტუცია უნდა ყოფილიყო და არა პირიქით.

რაც შეეხება პოლიტიკურ სპექტრს, იგი თანხმდებოდა, რომ ქვეყნის ტერიტორიაზე ამგვარი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი ეროვნულ ინტერესებს არ ემთხვეოდა. ასევე, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, პოლიტიკური პარტიები თანხმდებოდნენ სახელმწიფოს მოწყობის უნიტარიზმზე, მაგრამ დეპუტატებს არ ჰქონდათ ერთიანი პოზიცია რესპუბლიკის ფარგლებში ავტონომიების საკითხთან დაკავშირებით. როგორც დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიის თავმჯდომარე მიუთითებდა, „სახელმწიფო საზღვრებში არ არის ცალკე სახელმწიფო ტერიტორია აფხაზეთისა, ტერიტორია აჭარისა, არამედ არის ტერიტორია საქართველოს რესპუბლიკისა და ამ ფარგლებში და ამ ნაწილთ მიეცემათ განსაკუთრებული მართვა-გამგეობა“ *[სცსსა, ფ. 1833, ა. 1, ს. 859, ფურც. 27]*.

საბოლოოდ აღნიშნულმა საკითხმა ასახვა პოვა 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუციაში „საქართველოს რესპუბლიკის განუყოფელ ნაწილებს – აფხაზეთს (სოხუმის ოლქი), სამუსლიმანო საქართველოს (ბათუმის მხარე) და ზაქა-

თალას (ზაქათალის ოლქი), ენიჭებთ ადგილობრივი ავტონომიური მმართველობა“ (საქართველოს პირველი რესპუბლიკის კონსტიტუცია, 1921:107). კონსტიტუცია არ განსაზღვრავს ავტონომიის კომპეტენციას. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პირველი კონსტიტუციის 108-ე მუხლის მიხედვით, ავტონომიურ მმართველობათა დებულებები შემუშავებული იქნებოდა ცალკე კანონით *[საქართველოს პირველი რესპუბლიკის., 1921:108]*, მაგრამ მისი მიღება ცნობილ მიზეზთა გამო საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ ვეღარ მოასწრო.

საქართველოს პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციის მიხედვით, საქართველო გამოცხადდა განუყოფელ სახელმწიფოდ, რომლის მუდმივ და უცვლელ მმართველობის ფორმას დემოკრატიული რესპუბლიკა წარმოადგენდა. 1921 წლის კონსტიტუციის პირველ მუხლში ვკითხულობთ: – „საქართველო არის თავისუფალი, დამოუკიდებელი და განუყოფელი სახელმწიფო. მუდმივი და უცვლელი ფორმა პოლიტიკური წყობილებისა არის დემოკრატიული რესპუბლიკა“ *[საქართველოს პირველი რესპუბლიკის., 1921:1]*.

1921 წლის კონსტიტუციით, საქართველოში ყალიბდებოდა უნიტარული დემოკრატიული რესპუბლიკა, ამავე დროს, უნიტარიზმის პრინციპს უთავსდებოდა ფართო ადგილობრივი თვითმმართველობა და ავტონომიური მმართველობის დაშვება ქვეყნის ზოგიერთი განაპირა ნაწილისთვის (აფხაზეთი, ბათუმის მხარე, საინგილო). ადგილობრივ თვითმმართველობას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა ჭეშმარიტი დემოკრატიული წყობილების დამკვიდრების პროცესში. მას მიიჩნევდნენ დემოკრატიის ქვაკუთხედად და დემოკრატიული წყობის დაცვის გარანტიად *[მაცაბერიძე, 2019:121]*.

პირველი რესპუბლიკის პარლამენტში შემავალი ყველა პოლიტიკური პარტია იზიარებდა რა უნიტარული მოწყობის ფორმას, მიუხედავად მათი პოლიტიკური იდეოლოგიისა. მაგ., სოციალ-ფედერალისტებიც ეთანხმებოდნენ სახელმწიფო მოწყობის უნიტარულ საფუძველს, რაც რეალობაში ეწინააღმდეგებოდა მათ პოლიტიკურ იდეოლოგიას – ფედერალურ მოწყობას.

პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავარი იდეური მიღწევა, რომელმაც ასახვა კონსტიტუციაში პოვა ისაა, რომ ქვეყანა საუკუნეების შემდეგ შედგა, როგორც ერთიანი განუყოფელი სახელმწიფო, რომელიც იზიარებდა რეგიონული მმართველობის მოდელს, როგორც ქვეყნის თითოეული კუთხისა და მოსახლეობის ინტერესების დაცვის სახელმწიფო მართვის ფორმას.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

აბაშიძე, 1998: – აბაშიძე მემედ, ფიქრები საქართველოზე, ბათუმი, 1998.

კარალიძე, 2016: – კარალიძე ჯემალ, რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის ისტორიიდან სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში, თბილისი, 2016.

მანველიძე, 2005: – მანველიძე ირაკლი, საქართველოს სახელმწიფო - უნიტარული თუ ფედერაციული, აჭარის ავტონომიის შექმნის ისტორიიდან (წარსული და თანამედროვეობა), ბათუმი, 2005.

მაცაბერიძე, 2019: – მაცაბერიძე მალხაზ, საქართველოს პოლიტიკური სისტემა, თბილისი, 2019.

პროექტი საქართველოს ტერიტორიის ..., 1920: – პროექტი საქართველოს ტერიტორიის დანაწილებისა ახალ საადმინისტრაციო ერთეულებად, თბილისი, 1920.

საქართველოს პირველი რესპუბლიკის..., 1921: – საქართველოს პირველი რესპუბლიკის კონსტიტუცია, ბათუმი, 1921.

სცსსა, ფ. 1833, ა. 1, ს. 859, ფურც. 27 – საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 1833, ანაწერი 1, საქმე №859, ფურცელი 27.

ჯანელიძე, 2018: – ჯანელიძე ოთარ, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ისტორიის ნარკვევები, თბილისი, 2018.

Salome Karalidze

(Batumi, Georgia)

**The issue of the status of Batumi Okrug
during the period of the Democratic Republic of Georgia**

Abstract

The issue of territorial arrangement has always been one of the primary tasks for the full existence of the state. For the proper functioning of the state, it is necessary to divide the country into administrative-territorial units, taking into account historical experience. The period of the Democratic Republic of Georgia is very interesting from the point of view of legal study. Among other issues, determining the status of the newly returned to the motherland Batumi is also important.

The topic presents the issue of the status of Batumi Okrug during the period of the Democratic Republic of Georgia and its a reflection on the first constitution.

XX საუკუნის დასაწყისის ბათუმის ცხოვრება „ბათუმის გაზეთის“ მიხედვით

აბსტრაქტი: XIX-XX საუკუნეების საქართველოს ისტორიის შესწავლისას მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს პრესის მონაცემებს. „ბათუმის გაზეთი“ არის ქართული, ადგილობრივი პერიოდული გამოცემა ბათუმში 1911-1914 წლებში. გამოცემულია 429 ნომერი, რომელიც მდიდარია საინტერესო სტატიებით XX საუკუნის დასაწყისის ბათუმის ეკონომიკური, სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული განვითარების შესახებ.

აღნიშნულ ნაშრომში ბათუმის გაზეთის მონაცემების საფუძველზე განხილულია XX ს. დასაწყისის ბათუმის ცხოვრების სხვადასხვა მხარე.

საკვანძო სიტყვები: ბათუმი, საქართველო, რუსეთი, ეკონომიკა, პოლიტიკა, კულტურა

Keywords: Batumi, Georgia, Russia, economics, politics, culture

* * *

XIX საუკუნის დასასრული და XX საუკუნის დასაწყისი უმნიშვნელოვანესი ეტაპია ბათუმის ისტორიაში, როგორც მოსახლეობის რაოდენობითა და იერსახით, ისე ეკონომიკური, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური თუ კულტურული ცხოვრების ხასიათითა და მასშტაბით. სწორედ ამ პერიოდში გადაიქცა იგი მნიშვნელოვან საქალაქო ცენტრად. აღნიშნული პერიოდის ბათუმის შესასწავლად ფასდაუდებელი წყაროა „ბათუმის გაზეთი“, რომელიც პირველი ქართული გამოცემა იყო ახლად განთავისუფლებულ მხარეში; გამოდიოდა 1911-1914 წწ., სულ გამოვიდა 429 ნომერი. მისი მასალები ძვირფასი წყაროა ბათუმის ცხოვრების სხვადასხვა სფეროს შესასწავლად. გაზეთის დამფუძნებლებსა და ჟურნალისტთა კურპუსს კარგად ჰქონდა გათავისებული ვითარების სირთულე და სპეციფიკურობა, რასაც ადასტურებს გაზეთის პირველ და მეორე ნომრებში გამოქვეყნებული სარედაქციო წერილები, რომელიც სამოქმედო პროგრამად უნდა ჩაითვალოს, სადაც იგი თანამშრომლობისკენ მოუწოდებდა ქვეყნის ყველა გულშემატკივარს: „ჩვენი რედაქციის კარი ღია იქნება ყველასთვის, ვისაც გული უბგერს თავისი ქვეყნის, მშობელი ხალხის და მთელი კაცობრიობის სიყვარულით, ვინც მიიღტვის საუკეთესო მომავლისაკენ და მცირე წვლილი მაინც შეაქვს საკაცობრიო საღაროში კულტურისა და ცივილიზაციის გზაზე“ [„ბათუმის გაზეთი“, 1911, №1]. გაზეთის რედაქციას შეგნებული ჰქონდა თავისი

დანიშნულება: „ბათუმის გაზეთი“ განსხვავებულ პირობებში იწყებს გამოსვლას საზოგადო ასპარეზზე. პროვინციალურ მკითხველთა ფართე სამსახური, საზოგადო მოვლენათა მიუდგომლად დაფასება კაცობრიობის წინმსვლელობის თვალთახედვის ისრით და წმინდა იდეური სამსახური ყოველგვარ საზოგადო დაწესებულებათა, აი მიზანი, რომელიც დაუსახავს „ბათუმის გაზეთს“ *[„ბათუმის გაზეთი“, 1911, №2]*.

არსებობის არცთუ ხანგრძლივი დროის მანძილზე „ბათუმის გაზეთმა“ შეძლო, სამსჯელოდ გაეხადა თითქმის ყველა საჭირბოროტო საკითხი: ცარიზმის მმართველობის კოლონიური ხასიათი, თვითმმართველობის შეზღუდულობა, სოციალური პრობლემები, კულტურულ-საგანმანათლებლო ცხოვრების სხვადასხვა მხარე. ხაზგასასმელია, რომ გაზეთი დეტალურად აშუქებდა არა მარტო მიმდინარე მოვლენებს, არამედ თავის ფურცლებზე ფართო ადგილს უთმობდა ბათუმის და საერთოდ სამხრეთ საქართველოს ისტორიას, კულტურას. თითოეული წერილი გამსჭვალულია ეროვნული თვითშეგნებით და ჰუმანური განწყობილებით. ბათუმსა და, საერთოდ, ბათუმის ოლქში, როგორც ოსმალის ბატონობაგამოვლილ მხარეში, ჯერ კიდევ ბევრი საჭირბოროტო პრობლემა იყო მოსაგვარებელი. ამას ემატებოდა ცარიზმის პოლიტიკა, რომელსაც კონკრეტულად ბათუმის მიმართ განსაკუთრებული ინტერესები გააჩნდა. ხელისუფლების რუსიფიკატორული პოლიტიკა ითვალისწინებდა არარუსი ხალხების სრულ ასიმილაციას. ამ მიზნით იდევნებოდა ეროვნული ენა, ქვეყნის ისტორიის შევიწროების ფონზე მიმდინარეობდა უცხო ენისა და ისტორიის გაძლიერებული სწავლება. ხელისუფლების ასეთი მზაკვრული მოქმედება „ბათუმის გაზეთს“ სააშკარაოზე გამოჰქონდა: „ჩვენმა ახალგაზრდებმა გაცილებით უკეთ იციან ივანე კალიტას ან ვარიაგების ისტორია, ვინემ იცნობენ საქართველოს გამოჩენილ გმირებს და სამშობლო ქვეყნისათვის თავდადებულ პირებს“ *[„ბათუმის გაზეთი“, 1912, №24]*.

გაზეთი არ უშინდებოდა ხელისუფლების პირდაპირ და მკაცრ კრიტიკასაც. ცარიზმი საკუთარი კოლონიური ინტერესებით უდგებოდა მეტად მნიშვნელოვან – საადგილმამულო ურთიერთობებისა და მიწათმფლობელობის საკითხებს. რაც ბათუმის ოლქში დიდხანს რჩებოდა გადაუჭრელ პრობლემად. „ბათუმის ოლქში, რომელიც რუსეთის შემადგენლობაში 33 წელია, ჯერ კიდევ არაა მოწესრიგებული მიწათმფლობელობის საკითხი“ *[„ბათუმის გაზეთი“, 1911, №8]*. ამ პრობლემას, გაზეთი, მომდევნო პერიოდშიც არაერთხელ შეეხო და უფრო მკვეთრადაც.

„არსად არ მოიპოვება ისეთი შეუსაბამო იურიდიული განწყობილება, როგორც დღეს არსებობს ბათუმისა და ყარსის ოლქში... ამ ოლქების შემოერთების

შემდეგ საერთაშორისო კანონის ძალით უნდა დარჩენილიყო ოსმალეთში არსებული მიწათმფლობელობის კანონები, მაგრამ ახლად შემოსულმა მთავრობამ ის არ სცნო. არც თავისი კანონები გაავრცელა ადგილობრივი მიწათმფლობელობის შესახებ და ოცდაცამეტი წელიწადი აქ, ამ მხრივ სრული გაუგებრობა არსებობს“ *[„ბათუმის გაზეთი“, 1911, №55]*. შექმნილ კრიტიკულ ვითარებას ვერც ოფიციალური წრეები ფარავდნენ. კავკასიის სამთო სამმართველოს 1913 წლის ანგარიშში ვკითხულობთ: „მიწათმოწყობა ბათუმის ოლქში ჯერ არ განხორციელებულა, ამდენად, ჯერ კიდევ დაუდგენელია, სად მთავრდება ადგილობრივი მოსახლეობის საკუთრებაში მყოფი მიწები და სად იწყება სახაზინო მამულები“ *[სცსსა, გ. 264, ს. 4805, ფურც.307]*.

„ბათუმის გაზეთმა“ მეტად საინტერესო მასალები შემოგვინახა ქალაქ ბათუმის შესახებ. ამ მასალებს შორის მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ბათუმის ეკონომიკური ცხოვრების ამსახველ ცნობებს. მათში ობიექტურად არის დანახული XX საუკუნის დასაწყისის მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის შედეგად შექმნილი ვითარება. კრიზისმა ძირეულად შეცვალა ბალანსი ნავთობის მსოფლიო ბაზარზე. რუსეთმა, რომელიც აღმოსავლეთის ქვეყნებისთვის ნავთობის ძირითადი მიმწოდებელი იყო, დათმო პოზიციები. ბათუმი, რომლის მრეწველობაც, ძირითადად, ნავთობის ექსპორტზე იყო ორიენტირებული, რთულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა. „განვითარების გზაზე დიდი სისწრაფით მიმავალი ბათუმი უეცრივ შეჩერდა და თითქოს დაქვეითების გზას დაადგა. ის აღარა ჰგავს ძველ ბათუმს, სადაც სიცოცხლე სდუღდა და გადადუღდა“ *[„ბათუმის გაზეთი“, 1911, №29]*. მაგრამ XX ს. 10-იანი წლებიდან რუსეთმა დაძლია კრიზისი. ბათუმშიც დაიწყო სამრეწველო გამოცოცხლება. ამას მოწმობდა ბათუმის საწარმოების პროდუქციის მოცულობისა და ნავსადგურის ტვირთბრუნვის ზრდა *[„ბათუმის გაზეთი“, 1913, №62]*. ბათუმიდან საქონლის ექსპორტი გაცილებით სჭარბობდა იმპორტს. ამასთან დაკავშირებით „ბათუმის გაზეთი“ 1911 წელს წერდა: „ბათუმიდან გაცილებით მეტი საქონელი გააქვთ, ვიდრე შემოაქვთ. მაგალითად, ამ წლის (იგულისხმება 1911 წელი – ჯ.კ) აგვისტოში ბათუმში საზღვარგარეთიდან შემოტანილი იყო 317.555 მანეთის საქონელი, გატანილი კი – იყო 2.506.388 მანეთის“. „ბათუმის გაზეთის“ ამ ცნობას უფრო აზუსტებს საარქივო მასალებიც – თუ ბათუმის სამრეწველო საწარმოებმა 1911 წელს გამოუშვეს 1 652 440 მანეთის ღირებულების პროდუქცია, 1912 წელს წარმოებული საქონლის ღირებულებამ 3 725 730 მანეთი შეადგინა *[სცსსა, გ. 13, ს. 574, ფურც.7]*.

ბათუმის განვითარების ტემპები უფრო თვალსაჩინო იქნებოდა, მეზობელ რეგიონებთან გზებით მჭიდროდ რომ ყოფილიყო დაკავშირებული. ამ თვალსაზრისით, მეტად პერსპექტიულად გამოიყურებოდა XX საუკუნის დასაწყისში

შემუშავებული ბათუმი-ყარსის რკინიგზის მშენებლობის პროექტი. ამ იდეის განხორციელება დიდ გავლენას მოახდენდა არა მარტო ბათუმისა და აჭარის, არამედ მთელ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ეკონომიკურ განვითარებაზე. „ვისაც ამ მხარისათვის სიკეთე უნდა, ყოველ საშუალებას იხმარს, რომ ეს საქვეყნო საქმე განხორციელდეს. რკინიგზის გაყვანა გამოადვილებს ამ მხარეს. აქაური ხე-ტყე, მადნეულობა და სხვა სიმდიდრე ხელუხლებელია. განა გულსაკლავი არ არის, რომ ბათუმის ქარხნებისა და შენობებისათვის ხერსონიდან, რუსეთის შორეული ადგილებიდან და საზღვარგარეთიდანაც შემოჰქონდათ ხე-ტყე, როცა რამდენიმე ათეული ვერსის მანძილზე ჩვენ ეს ყოველივე მოგვეპოვება, მაგრამ უგზოობის გამო ვერ მოგვაქვს... მადნები, ხე-ტყე, ხილი და სხვა სასოფლო მეურნეობის ნაწარმოები, - აი, რას გაეხსნება გზა, აი, რა გამოაცოცხლებს ამ მხარეს და ააყვავებს ბათუმსაც. თუ რკინიგზა იქნება გაყვანილი ყარსამდე და იქიდან ჯულფამდე, რის შემდეგ მთელი სპარსეთის ნაწარმოები დაიდვრის აქეთ, საზღვარგარეთ გასატანად, და საზღვარგარეთის საქონელიც სპარსეთისაკენ წავა აქედან...“ *[„ბათუმის გაზეთი“, 1913, №21]*.

„ბათუმის გაზეთი“ აქტიურ პროპაგანდას უწევდა აღნიშნულ პროექტს: „ბათუმს ისეთი მდებარეობა აქვს, რომ ერთ დროს ეს ქალაქი ერთი პირველქალაქთაგანი იქნება არა თუ მთელ კავკასიაში, არამედ მთელ შავი ზღვის ნაპირებზე... ბათუმის ეკონომიურათ გამაგრება შეუძლია მხოლოდ ყარს-ართვინისკენ რკინიგზის გაყვანას. აი, საითკენ უნდა იყოს ბათუმელთა მთელი ყურადღება მიქცეული“ *[„ბათუმის გაზეთი“, 1912, №38]*.

ბათუმ-ყარსის რკინიგზის მშენებლობისადმი დიდ დაინტერესებას იჩენდა ბათუმის თვითმმართველობა. ჯერ კიდევ 1910 წელს ქალაქის გამგეობის დავალებით ი. მულინმა და გ. მაკოვიცამ აღნიშნული პროექტის ეკონომიკური სარგებლიანობის შესახებ მოხსენება მოამზადეს. მოხსენებიდან ჩანს, რომ მარტო ჭოროხის ხეობიდან ყოველწლიურად რკინიგზით გავიდოდა 11 მლნ. ფუტამდე საქონელი *[„ბათუმის გაზეთი“, 1911, №68]*. აღნიშნული პროექტით მალე ხელისუფლებაც დაინტერესდა, ვინაიდან იგი ირანთან, ინდოეთთან და მათ მოსაზღვრე ქვეყნებთან დასაკავშირებლად კარგ პერსპექტივას ქმნიდა. 1913 წელს ინჟინერ დ. სვიშჩევსკის საძიებო სამუშაოების წარმოების დაწყება დაავალეს. მუშაობდა ორი ჯგუფი: ერთი ბათუმიდან, ხოლო მეორე, ალექსანდროპოლ-ჯულფის რკინიგზის ბაქან ბუგდაშენიდან *[„ბათუმის გაზეთი“, 1914, №48]*. სამწუხაროდ, პირველმა მსოფლიო ომმა ამ პროექტის განხორციელება ჩაშალა.

„ბათუმის გაზეთს“ მხედველობიდან არ რჩებოდა ის გარემოება, რომ ბათუმის ეკონომიკურ ცხოვრებაში გაბატონებული მდგომარეობა უცხოელებს ეჭირათ და გულისტივილით წერდა: „ქართველობამ ვერ შეძლო დროისთვის აღ-

ლოს აღება, მრეწველობა, აღებ-მიცემობა მან სათაკილო საქმედ მიიჩნია და სომხებსა და ებრაელებს დაუტოვა ეს „დაბალი ხელობა“ *[„ბათუმის გაზეთი“, 1911, №22]*.

მიუხედავად იმისა, რომ „ბათუმის გაზეთი“ XX საუკუნის 10-იან წლებში გამოდიოდა, მის ფურცლებზე ვრცელ და საყურადღებო მასალებს ვხვდებით. ბათუმის წარსულის შესახებ, მათ შორის ბათუმის თვითმმართველობის გამოცხადებისა და საქმიანობის, რევოლუციური გამოსვლების, პოლიტიკური პარტიების საქმიანობისა და სხვა.

რუსეთთან შეერთების შემდეგ მთელი 10 წლის განმავლობაში ბათუმში სამხედრო-პოლიტიკური რეჟიმი არსებობდა. მართალია, ქალაქის წარჩინებულ მოსახლეობას უფლება ჰქონდა, აერჩია ოთხი დეპუტატი, მაგრამ ადმინისტრაცია მათ მხოლოდ გადასახადების აკრეფის დროს იყენებდა. „ბათუმის დაგეგმარების, განაშენიანების, კომუნალური მეურნეობის, კულტურისა და სხვა საკითხებს წყვეტდა პოლიცემისტერი ბათუმის ოლქის უფროსთან და ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორთან შეთანხმებით“ *[„ბათუმის გაზეთი“, 1911, №15]*.

ხელისუფლება ცდილობდა, შეეზღუდა თვითმმართველობა. იშვიათი არ იყო შემთხვევები, როცა ბათუმის ოლქისა თუ კავკასიის ადმინისტრაცია უხეშად ერეოდა თვითმმართველობას საქმეებში. ამის მაგალითი იყო 1901 წელს გამგეობის წევრად. ივანოვის კანდიდატურის თავს მოხვევა. 1911 წელს ბათუმის ოლქის გუბერნატორი მოითხოვდა ქალაქის თავისაგან ხმოსნების: გ. სოგოროვის, ე. ბერმენიშვილის, ა. დეკანოზოვის, გ. ელიავას და ხმოსანთა კანდიდატის ე.ხორომანსკის გადაყენებას და მათ შეცვლას გურგენიძით, ვ. რუხაძით, ნ. საიპოვით და ი. კახიანით *[„ბათუმის გაზეთი“, 1911, №12]*.

ეკონომიკური განვითარების მაღალი ტემპების მიუხედავად. მეტად მძიმე იყო ბათუმელ მუშათა სოციალური პირობები: დაბალი ხელფასი, უხეში მოპყრობა და სხვა.

„ბათუმის გაზეთი“ ამხელდა მუშებისადმი ასეთ დამოკიდებულებას და მოუწოდებდა მათ - ებრძოლათ საკუთარი უფლების დასაცავად. აი, როგორ გადმოგვცემს იგი ბინიანთ-ოღლის თამბაქოს ფაბრიკის მუშათა მდგომარეობას: „ფაბრიკაში 400-მდე მუშა არის, რომელთაგან უმრავლესობას ქალები შეადგენენ. მათი დღიური ქირა უმნიშვნელოა - მაქსიმუმი 80 კაპიკი, მინიმუმი - 30-40 კაპიკი. არის მცირეწლოვნები, რომელთა მუშაობა კანონითაც აკრძალულია. მეპატრონე უწმაწური სიტყვებით მიმართავს მუშებს, ხშირად სცემს კიდეც...“ *[„ბათუმის გაზეთი“, 1911, №13]*.

ასეთმა მძიმე პირობებმა, მუშათა კონცენტრაციის მაღალმა დონემ, პოლიტიკურ ძალთა აქტიურობამ XX საუკუნის დასაწყისში ბათუმი არა მარტო ამი-

ერკავკასიის, არამედ რუსეთის იმპერიის მასშტაბით მნიშვნელოვან რევოლუციურ ცენტრად აქცია. ამის დასტურია 1902 წლის მარტის მოვლენები. ბათუმი აქტიური იყო 1905-1907 წწ. რევოლუციის პერიოდში. ბათუმელები არ სჯერდებოდნენ პროტესტის გამოხატვას და იარაღით იბრძოდნენ რეჟიმის წინააღმდეგ.

იარაღის ხელში ჩაგდების მიზნით გახშირდა თავდასხმები პოლიციაზე, სამხედროებზე. შეშინებულმა ხელისუფლებამ კავკასიის სხვა ადგილებიდან ბათუმში ჯარის ნაწილების გადმოყვანა დაიწყო. 28 ნოემბერს მანთაშევის გადასასვლელთან შეტაკება მოხდა კაზაკებსა და მუშებს შორის - მოკლეს 9 და დაჭრეს 5 კაცი. 29 ნოემბრიდან ქალაქში საყოველთაო გაფიცვა გამოცხადდა. დაიწყეს ბარიკადების აგება, ხდებოდა შეიარაღებული შეტაკებები მუშათა რაზმებსა და ჯარის ნაწილებს შორის. აჯანყებულებმა 30 ნოემბერს, ღამით, სცადეს აეღოთ ბურუნ-თაბიეს სიმაგრე, დაეპატიმრებინათ გუბერნატორი და ციხესიმაგრის კომენდანტი, მაგრამ ხელისუფლებამ მოასწრო ქალაქში ახალი ნაწილების შეყვანა და აჯანყებულთა იერიშები მოიგერია. 1 დეკემბერს აჯანყება ჩააქრეს. დაიწყო ანგარიშსწორება. „აჯანყების დამარცხების შემდეგ საქართველოს არც ერთ ქალაქში რეაქცია ისე არ გათავხედებულა, როგორც ბათუმში. მაშინ, როცა მთელ საქართველოში რევოლუცია ბოხოქრობდა, კაზაკთა ჯარებს მაინც ბათუმში აგზავნიდნენ... ეს მაშინ, როცა ქუთაისის და თბილისის გუბერნიების ადმინისტრაციას თვითონ სჭირდებოდა დახმარება“ *[„ბათუმის გაზეთი“, 1912, №30]*.

ხელისუფლების მკაცრი რეპრესიების შედეგად რევოლუციური გამოსვლები ისევე როგორც მთელს რუსეთში, ბათუმის ოლქშიც შემცირდა, მაგრამ მისი სრული მოსპობა შეუძლებელი იყო. „რეაქციის რკინის სალტეში ჩამწყვდეული დემოკრატია, რასაკვირველია, შესაფერისად ვერ გაშლის თავის ძალებს. მაგრამ ეს შემთხვევითი და წარმავალი მოვლენაა“, – წერდა „ბათუმის გაზეთი“ *[„ბათუმის გაზეთი“, 1912, №30]*.

რეაქციის წლებში სხვადასხვა პარტიას შორის თუ ცალკეული პარტიის შიგნით მწვავე კამათი გაჩაღდა როგორც წარსულის შეფასების, ისე შექმნილ ვითარებაში სამოქმედო პროგრამის შემუშავების საკითხში. პარტიათა შორის მწვავე, ხშირად ზღვარს გადასული დაპირისპირების შესახებ „ბათუმის გაზეთი“ გულისტკივილით იუწყებოდა: „პარტიული, იდეური დაპირისპირება ყველგანაა, მაგრამ ისეთი ანტაგონიზმი, როგორც ჩვენში – იშვიათია. საკმარისია ერთი რაიმე მოვლენა ან შემთხვევა ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, რომ ჩვენი საზოგადოება ორ ბანაკათ გაყოფილი, დაირაზმოს, აღიჭურვოს და ერთმანეთს შეასკდეს. იწყება ბრძოლა, ბრძოლა სასტიკი და წრეგადასული, ითვლება ფეხქვეშ პიროვნება და პარტიული იდეალები, რასაც არ უჩანს დასასრულ-

ლი“. სხვა ადგილას იგივე „ბათუმის გაზეთი“ წერდა: „პარტიული ბრძოლა ყველგანაა, სადაც კულტურის და თანამედროვე ცივილიზაციის ნასახიც კი არსებობს, მაგრამ ისეთ დამახინჯებულ ფორმაში არსად არ სწარმოებს იგი, როგორც ჩვენში“ [*„ბათუმის გაზეთი“, 1913, №62*].

„ბათუმის გაზეთი“ დიდ ყურადღებას უთმობდა სწავლა-განათლების, სკოლების, მასწავლებლის როლს მომავალი თაობების აღზრდის საქმეში. ამას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა იმ მძიმე მემკვიდრეობის დაძლევის თვალსაზრისით, რომელიც ბათუმსა და აჭარაში იყო.

ბათუმსა და ბათუმის ოლქში მოსახლეობის გარკვეული ნაწილი ფრთხილად უყურებდა სკოლების საქმიანობას. ამ მომენტის გამოყენებას ცდილობდნენ ცარიზმის მოხელეებიცა და ოსმალეთის აგენტებიც. ასეთ ვითარებაში მასწავლებელს, მის პიროვნულ თვისებებს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. მასწავლებლის გადამწყვეტ როლს სკოლების საქმიანობაში კარგად ხედავდა „ბათუმის გაზეთი“. „სკოლას ისეთი გულშემატკივარი სჭირია, რომელიც მას ნამდვილ დედობას უწევდეს, რომელსაც სკოლისა და ოჯახის ერთმანეთთან დაკავშირება შეეძლოს, ოჯახის სულსა და სკოლის გულს შუა შემაერთებელი ძაფის გაბმა მოახერხოს. და ასეთ დედობას სკოლას მასწავლებელი უნდა უწევდეს. იმისი მეოხებით სკოლა ოჯახისათვის ისეთ ადგილად უნდა ითვლებოდეს, სადა ყოველი გაჭირვებული და იმედწარკვეთილი შედიოდეს და იქიდან ოხმოპოვებული გამოდიოდეს. სკოლას ოჯახი ისე უნდა უყურებდეს, როგორც წმინდა ადგილს, სადაც მოტყუებას, ორპირობას, მზაკვრობას, მედიდურობას ადგილი არა აქვს. სკოლა უნდა იყოს წყარო კეთილი დარიგებისა, ძმობისა და სიყვარულისა. სკოლა უნდა იყოს მაგალითი სპეტაკი ცხოვრებისა, მაღალი ზნეობისა, ღმობიერებისა და შებრალებისა. სკოლა უნდა იყოს კულტურული ბაზა ოჯახისა. აი დანიშნულება სკოლისა“ [*„ბათუმის გაზეთი“, 1911, №77*].

კულტურის აღორძინებისა და ეროვნული ცნობიერების გამოღვიძების საქმეში გადამწყვეტი სიტყვა თეატრს უნდა ეთქვა. „ბათუმის გაზეთი“ კარგად ხედავდა თეატრის დიდ მნიშვნელობას: „თეატრი სარკეა ცხოვრების, მსახიობი კი ის ჯადოსანი, რომელიც ხელოვნების ფერადობით სინამდვილეზე უფრო ნათელს ყოფს ცხოვრებაში მიწაღებ შთაბეჭდილებას“ (*„ბათუმის გაზეთი“, 1913, №5*) თავის ფურცლებზე [*1913, №16, №63, №67*] იგი ფართოდ აშუქებდა ბათუმის თეატრალურ ცხოვრებას: თბილისისა და ქუთაისის თეატრალური დასების გასტროლებს, ბათუმის თეატრის ჩამოყალიბებას, მის პირველ წარმატებებს.

ამრიგად, „ბათუმის გაზეთის“ მასალები მნიშვნელოვანი პირველწყაროა XX საუკუნის ბათუმის, და არა მარტო ბათუმის, ისტორიის შესასწავლად.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

„ბათუმის გაზეთი“, 1911, №1: – გაზეთი „ბათუმის გაზეთი“, 1911 წლის №1; ნაშრომში, აგრეთვე, გამოყენებულია, გაზეთის „ბათუმის გაზეთი“ 1911 წლის შემდეგი ნომრები: №2, №8, №12, №13, №15, №22, №29, №55, №58, №77.

„ბათუმის გაზეთი“, 1912, №24: – გაზეთი „ბათუმის გაზეთი“, 1912 წლის №24; ნაშრომში, აგრეთვე, გამოყენებულია, გაზეთის „ბათუმის გაზეთი“ 1912 წლის შემდეგი ნომრები: №30, №38.

„ბათუმის გაზეთი“, 1913, №5: – გაზეთი „ბათუმის გაზეთი“, 1913 წლის №5; ნაშრომში, აგრეთვე, გამოყენებულია, გაზეთის „ბათუმის გაზეთი“ 1913 წლის შემდეგი ნომრები: №16, №21, №62, №63, №67.

„ბათუმის გაზეთი“, 1914, №48: – გაზეთი „ბათუმის გაზეთი“, 1913 წლის №48.

სცსსა, ფ. 264, ა. 4, ს. 4805 – საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 264, ანაწერი 4, საქმე №4805

სცსსა, ფ. 13, ა. 1, ს. 574 – საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 13, ანაწერი 1, საქმე №574

Jemal Karalidze

(Batumi, Georgia)

Life in Batumi in the 20th Century According to the “Batumi Newspaper”

Abstract

In the study of the History of Georgia in the 19th-20th centuries, great attention was paid to periodicals and their use. “Batumi Newspaper” was the only Georgian periodical published in Batumi from 1911 to 1914. There were 429 issues. There were very interesting and rich articles in the newspaper about economic, social-political and cultural development in Batumi at the beginning of 20th century.

This paper generally discusses the materials published in “Batumi Newspaper”.

PONTUS LIMES: ROMANS IN EASTERN BLACK SEA REGION

Abstract: *The Ponto-Caucasian frontier defence system began function after the modernization-reorganization of the entire eastern defensive line by Vespasian (69-79). 72-76 significant forces began moving on the entire regions of the Roman Empire eastern borders. Created by Vespasian, the Cappadocian complex, which included Colchis, received two legions. These legions were stationed on the Cappadocia-Little Armenia line, at Satala and Melitene.*

In Melitene was stationed the Legio XII Fulminata (Lightning) transferred from Syria, and in Satala the newly formed XVI Flavia Firma, which later been replaced by the Legio XV Apollinaris. Satala and Melitene were considered as part of Cappadocia and, from a military-strategic point of view, the main distribution base of Roman forces in the Caucasus under the Cappadocian Legation. To the south of Melitene was beginning the Syrian Limes.

Trabzon was the Rome's hub and the military-economic center in eastern black sea region. From 64 AD it became the main center of the Roman garrison - Classic Pontica. Trabzon get to be starting point of the Roman defence system - the Ponto-Caucasus border line, which included the castellums of Hisos, Rize, Athena, Apsarus, Phasis, and Sebastopolis.

Until the middle of the 2nd century, the Ponto-Caucasian border line extended only to Sebastopolis. But between the years 132-152, the area of this defence system expanded to Pitsunda. The material and technical provision of the castellums located on the Ponto-Caucasus line was carried out from Trabzon.

It is known that the Romans built temporary wooden fortifications before the construction of permanent, long-lasting castles, 'Pilum Murale'. We assume that it is possible the Romans built the same temporary wooden fortification in Apsarus as Flavius Arian (95-175AD) mentions in Phasis. According to recent studies the construction of a permanent, long-term fortress in Apsarus begun in second half of I century. The Apsarus castle over the next two centuries was one of the most significant military centres in eastern Black sea region.

During the reign of Hadrian (117-138), as Ariane describes, a permanent 'Castella Murata' type defensive structure was already functioning in Apsarus, with five cohorts stationed there.

The presence of such a significant military force in Apsarus was due to its strategic circumstance. The fort was a main crossroads from the Colchis lowlands to the interior of East Asia Minor and, at the same time, closed the coastline. Its main function was to prevent the nomads of the North Caucasus and to Roman provinces of Minor Asia. The geostrategic impor-

tance of Apsarus increased even more from 20-s of second century, when kingdom of Iberia conquered a part of the Colchis coast.

Through the Ponto-Caucasian border defence system, which successfully maintain military and economic stability in the region until the middle of the 3rd century. The attacks of the North Caucasian nomads on the Colchis and other Roman provinces ceased; Piracy and robbery were prevented; the security of the distant provinces of the empire was ensured and the local tribes also came under the real control of Rome.

From the beginning of the 4th century, the Roman border defence system, damaged by the barbarians, was renewed in the Eastern Black Sea region with its usual force, and its functioning lasted until the second half of the 4th century.

Key words: Pontus Limes; Caucasian frontier; Roman forts; Apsarus; Roman garrisons

საკვანძო სიტყვები: პონტოს ლიმესი; კავკასიის სასაზღვრო ხაზი; რომელები; რომაული კასტელუმები; რომაული გარნიზონები.

Introduction

The Ponto-Caucasian frontier defence system began functioning after the modernization-reorganization of the entire eastern defensive line by Vespasian (69-79)¹. 72-76 significant forces began moving on the entire regions of the Roman Empire eastern borders. Created by Vespasian, the Cappadocian complex², which included Colchis, received two legions. These legions were stationed on the Cappadocia-Little Armenia line, at Satala and Melitene^{3 4}.

In Melitene was stationed the Legio XII Fulminata (Lightning) transferred from Syria, and in Satala the newly formed XVI Flavia Firma, which later been replaced by the XV Apollinaris. Satala and Melitene were considered as part of Cappadocia and, from a military-strategic point of view, the main distribution base of Roman forces in the Caucasus under the Cappadocian Legation. To the south of Melitene was beginning the Syrian Limes⁵.

Trabzon was the Rome's hub and the military-economic center in eastern black sea region. From 64 AD it became the main center of the Roman garrison - Classic

¹ Bowersock, G.W. 1973: 'Syria under Vespasian' Journal of Roman Studies 63: 133-40

² Crow, J.G. 1986: 'A review of the physical remains of the frontiers of Cappadocia' in Freeman, P.W.M., Kennedy, D. (eds), The Defence of the Roman and Byzantine East. Oxford: 77-91

³ Bennett, J. 2002: 'The Cappadocian frontier: from the Julio-Claudians to Hadrian in Freeman, P.W.M., Bennett, J., Fiema, Z.T., Hoffmann, B. (eds), Limes XVIII. Oxford: 301-12

⁴ Sinclair, T. A. 1989: Eastern Turkey: an Architectural and Archaeological Survey III. London

⁵ Speidel, M.A. 1998: 'Legio IIII Scythica, its movements and men' in Kennedy, D.L. (ed.), The Roman Army in the East. Ann Arbor MI: 163-204

Pontica. Trabzon get to be starting point of the Roman defence system - the Ponto-Caucasus border line, which included the castellums of Hisos, Rize, Athena, Apsarus, Phasis, and Sebastopolis⁶.

Until the middle of the 2nd century, the Ponto-Caucasian border line extended only to Sebastopolis. But between the years 132-152, the area of this defence system expanded to Pitsunda. The material and technical provision of the castellums located on the Ponto-Caucasus line was carried out from Trabzon⁷.

It is known that the Romans built temporary wooden fortifications before the construction of permanent, long-lasting castles, 'Pilum Murale'^{8 9}. We assume that it is possible the Romans built the same temporary wooden fortification in Apsarus as Flavius Arian (95-175 AD) mentions in Phasis. According to recent studies the construction of a permanent, long-term fortress in Apsarus begun in second half of I century. The Apsarus castle over the next two centuries was one of the most significant military center in eastern Black sea region.

During the reign of Hadrian (117-138), as Ariane describes, a permanent 'Castella Murata' type defensive structure was already functioning in Apsarus, with five cohorts stationed there.

The presence of such a significant military force in Apsarus was due to its strategic circumstance. The fort was a main crossroads from the Colchis lowlands to the interior of East Asia Minor and, at the same time, closed the coastline. Its main function was to prevent the nomads of the North Caucasus and to Roman provinces of Minor Asia. The geostrategic importance of Apsarus increased even more from 20-s of second century, when kingdom of Iberia conquered a part of the Colchis coast.

Through the Ponto-Caucasian border defence system, which successfully maintain military and economic stability in the region until the middle of the 3rd century. The attacks of the North Caucasian nomads on the Colchis and other Roman provinces ceased; Piracy and robbery were prevented; the security of the distant provinces of the empire was ensured and the local tribes also came under the real control of Rome.

From the beginning of the 4th century, the Roman border defence system, damaged by the barbarians, was renewed in the Eastern Black Sea region with its usual force, and its functioning lasted until the second half of the 4th century.¹⁰

⁶ Dabrowa, E. 1998: The Governors of Roman Syria from Augustus to Septimius Severus.

⁷ French, D.H. 1988: Roman Roads and Milestones of Asia Minor 2

⁸ Dobson, B. 1986: 'The Roman army: wartime or peacetime army?' in Eck, W., Wolff, H. (eds), *Heer und Integrationspolitik. Die römischen Miliärdiplom als historische Quelle*. Cologne: 10–25

⁹ Fink, R.O. 1971: *Roman Military Records on Papyri*. Cleveland

¹⁰ Luttwak, E.N. 1976: *The Grand Strategy of the Roman Empire: from the First Century AD to the Third*. Baltimore

1. Pontus Limes: Romans in Eastern Black Sea Region

As a result of global foreign expansion, Rome faced a new geopolitical reality. In the east, his immediate neighbour became the powerful kingdom of the Parthian Empire. It was the only strong state bordering Rome¹¹. The Parthian Empire did not recognize the Roman claims to world domination and fought for centuries to regain the great legacy of the Achaemenid Empire. The border between Rome and Parthia was crossing the Euphrates River.

The specific political situation near the border of the Euphrates had a huge influence on the Colchis¹², which from 65 B.C. was involved in the political system of Roman Empire. It is true that Colchis was territorially far from the Euphrates border and was not directly adjacent to the Parthia, but it played a significant role in Roman geopolitics¹³.

Colchis bordered on Armenia, which were the main cause of the Parthian-Roman controversy and the main area of endless wars between them. In the ongoing permanent wars for supremacy in Asia, Colchis had to provide a powerful backing for Rome against the Parthia in the fight for Armenia¹⁴. In addition, the Eastern Black Sea coast had some strategical-communication significance for the East Black Sea region and North Caucasus. Due to such a geostrategic position, the political status of Colchis changed several times during the frequent reorganizations carried out by the Romans in order to establish a powerful anti-Parthian large enough buffer zone in the eastern border regions. However, Roman garrisons did not appear in Colchis until the 60s of the Ist century, and the military-political interests of the empire in the region were defended by the kingdom of Pontus¹⁵.

From 63 of the Ist century Emperor Nero (54-68 AD) finally rejected the system of "buffer" states and abolished the Pontus kingdom. Its territory, along with Colchis, was

¹¹ Edwards N. Luttwak. *The Grand Strategy of the Roman Empire. From the First Century A.D. to the Third*. Baltimore. 1981, pp. 192-193; Tedo Dundua, Nino Silagadze. *European Industrial Complexes of I Cycle of Capitalism and the Georgian Western Affiliations. Historical and Numismatic Tale*. Tb. 2005, pp. 5-7;

¹² Crow, J.G., French, D.H. 1980: 'New research on the Euphrates frontier in Turkey' in Hanson, W.S., Keppie, L.J.F. (eds), *Roman Frontier Studies XII*. Oxford: 903-13a

¹³ Braund, D. 1996: 'River frontiers in the environmental psychology of the Roman world' in Kennedy, D.L. (ed.), *The Roman Army in the East*. Ann Arbor MI: 43-47

¹⁴ Blockley, R. 1987: 'The division of Armenia between the Romans and the Persians at the end of the fourth century AD' *Historia* 36: 222-34

¹⁵ Mitford, T.B. 1974: 'Some inscriptions from the Cappadocian Limes' *Journal of Roman Studies* 64: 160-75

annexed to the province of Galatia. At the same time, the Bosporus kingdom was influenced under the direct protection of Rome. Roman garrisons were stationed on the Crimea and the Caucasus coast by Nero's decree. According to Flavius Josephus (37-95 AD), the aims of the empire in South and East Black Sea region were defended by 3,000 heavily armed warriors and a fleet of 40 ships. As it turns out, these ships belonged to Raven's squad. It is documented that at the time of Nero, Roman garrisons were stationed on the Colchis coast at three points - Apsarus, Phasis and Sebastopolis¹⁶.

It is well known that before the construction of permanent, stationary military camps-castellums, Romans built the 'Pila muralia', temporary wooden fortifications. Remains of similar wooden structures have been found in Britain, the Netherlands, and the Rhine-Danube region. They are predominantly typical for the 1st century AD. It seems that even in the coastal areas of Colchis, the Romans had to build temporary fortifications of this kind of wood. In any case, this is not in doubt as far as Flavius Arian (95-175 AD)¹⁷ is concerned, the wall of the first-century fortress of Phasis was made of clay and wooden towers stood on it. However, the Roman empire seems to have soon begun to modernize the fortification system of the eastern Black Sea.

The reorganization of the Roman border-defence system of the Eastern Black Sea, as well as of the whole of Asia Minor, is associated with the name of Emperor Vespasian (69-79 AD)¹⁸. In 72 AD, in order to increase the defence capabilities of the eastern borders, the provinces of Galatia and Cappadocia were united and established the Cappadocian Limes¹⁹. Colchis also included the Limes. The establishment of the Cappadocian Limes was due to the complication of the circumstance on the eastern borders of Roman Empire, which was caused by the activation of the nomadic tribes of the Alans, the actual loss of Roman influence in Armenia and the impending threat from the Parthian Kingdom²⁰.

The importance of Cappadocia as a border province was especially heightened by the fact that in the same year 72, Vespasian abolished the 'buffer' kingdoms of Little Armenia and Commagene. Consequently, huge attention was paid to the fortification of the Cappadocian border line. The Cappadocian Limes received two legions stationed

¹⁶ Lekvinadze 1969, 87; Kiguradze / Lordkipanidze / Todua 1987; Speidel 1992, 204-208; Mamuladze / Khalvashii / Aslanishvili 2002, 34-35; Kakhidze 2008, 313, figs. 19 and 20; Gamkrelidze, 2014, 11-15; Karasiewicz-Szczygiorski / Mamuladze, 2018.

¹⁷ Bosworth, A.B. 1971: 'Arrian and the Alani' *Harvard Studies in Classical Philology* 81: 217-55

¹⁸ French, D.H., Lightfoot, C. (eds) 1989: *The Eastern Frontier of the Roman Empire*. Oxford

¹⁹ Mitford, T.B. 1980: 'Cappadocia and Armenia Minor: historical setting of the Limes' *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* 2.7.2: 1169-228

²⁰ Matthews, R. (ed.) 1998: *Ancient Anatolia*

directly near the border, Cappadocia - on the line of Little Armenia, Satala and Melitene. The XII Fulminata (Lightning) Legion from Syria was deployed in Melitene, and the recently formed XVI Flavia Firma in Satala, which was later replaced by the XV Apollionaris Legion transferred from Pannonia.

The last part of the Upper Euphrates border-defence system was Satala and Melitene. They were considered to be the main distribution base of Roman military units in Cappadocia and, in military-strategic terms, under the command of the Cappadocian commander-in-chief in the Transcaucasia (currently five Roman fortresses have been identified on the Satala-Trabzon region)²¹. The Syrian Limes began south of Melitene, while Satala was connected to Trabzon by a network of fortifications. From this last point originated the next Roman frontier-defence system, which controlled the whole of Colchis. This system also began functioning actively in the Vespaian era^{22 23}.

Trabzon was the basis of Rome's Caucasian policy and an important military-political and economic center of the region. From 64 AD, it became the main base of the Roman fleet - Classic Pontica. Later, parts of the Classic Pontica had to be stationed in the harbours of Colchis. The material and technical provision of the castellums located on the border of the Eastern Black Sea coast was supplied from Trabzon.

To the east of Trabzon, on the seashore, small garrisons were stationed at Hisos, Rize, and Athena. In addition to these points, 63 AD years later, Roman garrisons were stationed at Apsarus, Phasis, and Sebastopolis. Until the middle of the 2nd century, Sebastopolis was the farthest outpost of Roman Eastern Empire in the north western Caucasus. Between 132 and 152 AD, military garrisons were stationed in Pitius, thus completing the organizational modifying of the Ponto-Caucasian border.

The main purpose of the Ponto-Caucasian border system was to strengthen Rome's positions in the region, to restrain the expansion of Iberian kingdom to the coast, to control the crossings of the North Caucasus. In addition to its strategical functions, its responsibilities included fighting piracy and securing trade.

The geopolitical importance of Colchis increased exponentially at the beginning of the 2nd century, when Emperor Trajan (98-117 AD)²⁴ began preparations for an expedition against Parthia-Armenia. The Eastern Black Sea coast was a favourable strategical area for Armenia and, if necessary, the Romans could invade Armenia from here as

²¹ Mitford, T.B. 1998: 'The Roman frontier on the upper Euphrates' in Matthews, R. (ed.), *Ancient Anatolia*. London: 254-72

²² Isaac, B. 1992: *The Limits of Empire: the Roman Frontier in the East*

²³ Kennedy, D.L. (ed.) 1996: *The Roman Army in the East*

²⁴ Keppie, L.F.J. 1986: 'Legions in the East from Augustus to Trajan' in Freeman

well. In addition, Roman garrisons fighting in Armenia were supplied with food and additional forces from the Black Sea, mainly from Trabzon.

It seems that some changes should have taken place in the Ponto-Caucasian border system during Trajan's time. Given the strategic importance of the Meotida-Colchis route, and especially the harbour of Trabzon, it is possible that Trajan placed additional forces in the Roman forts on the eastern Black Sea coast.

After the Eastern campaign of Trajan, the foreign policy of Rome formed during the reign of Hadrian (117-138 AD). The empire exhausted all resources for beginning any of global wars and was forced to move to total defenses along the entire areas of the borders. Adrian renounced the provinces established by Trajan in the territories of Armenia and the Parthia, and returned to the Euphrates frontier, although the Parthian kingdom was unable to take advantage of the situation. After defeat during Trajan's campaign, he also found no strength to go on the counterattack in former Asia.

In 129, Emperor Hadrian personally visited to Cappadocia, where he also visited Trabzon when he visited the province. It seems that after Hadrian became acquainted with the situation on the ground, the modernization of the Roman border-defence system of the Eastern Black Sea began.¹³¹ During a business trip to the Black Sea coast by Flavius Arrian, Consul of the Province of Cappadocia, the process of upgrading and strengthening Roman outposts along the Trabzon-Sebastopolis line was not yet complete. The construction of the port, which began under Adrian's order, was still going on in Trabzon.

According to Arrian, Apsarus looked particularly impressive from the Roman forts of the eastern Black Sea. Apsarus has long been identified with present-day Gonio²⁵. The castle is surprisingly well preserved. It is rectangular in plan, with towers and a castle fence showing traces of multiple restorations. During the reign of Emperor Hadrian, Apsarus had the strongest Roman garrison in the eastern Black Sea coast.

2. A Recent tile stamp impressions from Apsarus fort

Imprints of stamps on ceramic building materials were found at or near most garrison places of the Roman garrisons in Colchis.²⁶ Recent archaeological researches and a studying of the surviving epigraphic materials from the Roman fort of Apsarus

²⁵ Weber, E. (ed.) 1976: *Tabula Peutingeriana*

²⁶ Lekvinadze 1969, 87; Kiguradze / Lordkipanidze / Todua 1987; Speidel 1992, 204–208; Mamuladze / Khalvashi / Aslanishvili 2002, 34–35; Kakhidze 2008, 313, figs. 19 and 20; Gamkrelidze 2014, 11–15.

that was established under Nero on the Southern Colchian coast has revealed recent stamp impressions and led to revised readings of previously known specimens^{27 28}.

A latest stamp imprints was found during 2017-2018 Archaeological expeditions in Apsarus. These damaged tiles belong to the remains of the praetorium that was built during the first decades of the second century. The stratigraphy reveals that other roof tiles covering the Roman time 'mosaic' and the area adjacent to it (some also with fragmentary stamp impressions), discovered during previous expeditions, belong to the same destruction layer. The distribution of this debris indicates that the collapsed roof was never cleared away and therefore that the room it once covered (and most probably the entire building) was no longer in use when the roof came down. Thus, this entire layer consists of debris from the collapsed roof of the early second-century praetorium, parts of which fell into the building while others dropped to the ground just outside²⁹.

Unfortunately, the Roman ceramics from Apsarus usually have an eroded or softened surface due to chemical reactions with the local soil. When excavating tiles in this state, it is therefore very easy to overlook fragmented or badly preserved imprints on their surfaces.

It was thus possible to identify 8 fragmentary impressions of a Latin stamp impression. 3 This includes one specimen, which could be put together from three fragments and which, although in part badly abraded, preserves some letters and the complete dimensions (fig. 2A). The original impression thus has the shape of a simple rectangle of 146 × 22 mm. It helped to identify all the other fragmentary impressions as products of the same die. With the complete outline at hand and the known position of some of the letters, it was possible to reconstruct the original imprint (fig. 2):

²⁷ Lander, J. 1984: *Roman Stone Fortifications: Variation and Change from the First Century to the Fourth*. Oxford

²⁸ Speidel, M.P. 1983a: 'The Roman army in Asia Minor: recent epigraphical discoveries and research' in Mitchell, S. (ed.), *Armies and Frontiers in Roman and Byzantine Anatolia*. Oxford: 7–34

²⁹ Karasiewicz-Szczypiorski, R., Mamuladze Sh., Speidel M.A. *New and Revised tile Stamps from the Roman fort of Apsaros (Gonio, Georgia)*. 2022.

Fig.1. Recent stamp imprints from Apsarus

With the help of such fragments, it is possible to arrange a composite image of the complete original stamp impression (fig. 2):

Fig. 2. The complete recent stamp impression (According to Karasiewicz-Szczypiorski, R., Mamuladze Sh., Speidel M.A. New and Revised tile Stamps from the Roman fort of Apsaros)

The inscription takes up one line and consists of 10 visible Latin letters and symbols. The first 3 letters clearly read COH (fig. 2 A–B) and appear to be followed by a gap. A punctuation mark or a number may have stood here. The following group of 4 letters appears to read LVMC, with the right hasta of the V “leaning” on the left hasta of the M. From the middle of the right, oblique hasta of the V, a small vertical stem with a slightly circular end seems to be rising (fig. 2 B–C). Its meaning is unclear. Perhaps it is a clumsy or failed attempt at inserting a short horizontal stroke

over the numeral V, or the result of a random local damage to the die's surface. The three final letters resemble THT written upside-down (fig. 2 A and C). All surviving impressions appear to stem from the same die. Thus, the letters of the new stamp impressions can be read (cf. fig. 2):

COH [.] LVMC□H□

The Latin letters and the find spot firmly establish a military context. Hence, COH is no doubt to be read *coh(ors)* or perhaps rather *coh(ortis)*, with the genitive indicating the cohort's ownership or production of the tiles. The next four letters seem to refer to *legio V Macedonica* and can be read *l(egionis) V Māc(edonicae)*, probably with MA in ligature (unless *M(a)c(edonicae)* was intended). At any rate, similar stamp impressions of *legio V Macedonica* are well attested. The position of the V, which is "leaning" on the M, recalls other stamps of *legio V Macedonica* (fig. 4):

Fig. 3. Stamp of *l(egio) V M(acedonica)* from Potaissa, Dacia (P. Pilhofer, CC BY-SA 3.0)

Typically, stamps with both terms *cohors* and *legio* appear on bricks and tiles at sites that lie far away from the legions' base camps and were therefore produced by detached cohorts. In nearly all known cases the term *legio* takes pride of place and *cohors* is followed by an ordinal number. Thus, for instance, such tiles of *legio V Macedonica* bear the following inscriptions:³⁰

- *leg(ionis) V Mac(edonica) coh(ortis) I [-]* – (Ivanov 2017, p 91b: Variana, Moesia Inferior)
- *l(egionis) V M(acedonicae) c(ohortis) II* – (AE 2002, 1237a4: Romuliana, Moesia Superior.
AE 2016, 1357b: Almus, Moesia Inferior)
- *l(egionis) V M(acedonica) c(ohortis) III* – (AE 1944, 66: Sucidava, Dacia. AE 2002, 1237a5: Romuliana. Moesia Superior)

³⁰ Cf. also AE 1115b (Transdrobeta, Moesia Superior): *leg(ionis) V Mac(edonica) I coh(ors)*.

- *l(egionis) V M(acedonica) c(ohortis) IIII*– (AE 1976, 582b. ILD 117da. 117db: Sucidava, Dacia. AE 2002, 01237a6: Romuliana, Moesia Superior)
- *l(egionis) V M(acedonica) c(ohortis) V*– (AE 2002, 1237a7: Romuliana. Moesia Superior)

3. Legio XV Apollinaris at Apsarus castellum

A survey of the archaeological materials from Apsarus Museum fund turned up two previously unpublished fragmentary tile stamps (fig. 4). Unfortunately, these are finds from earlier excavations at Gonio-Apsarus, and there was no information to be found concerning their exact find spot and stratigraphic context. In both cases, the right end of a stamp impression survives with the last two letters of the inscription [-] OL:

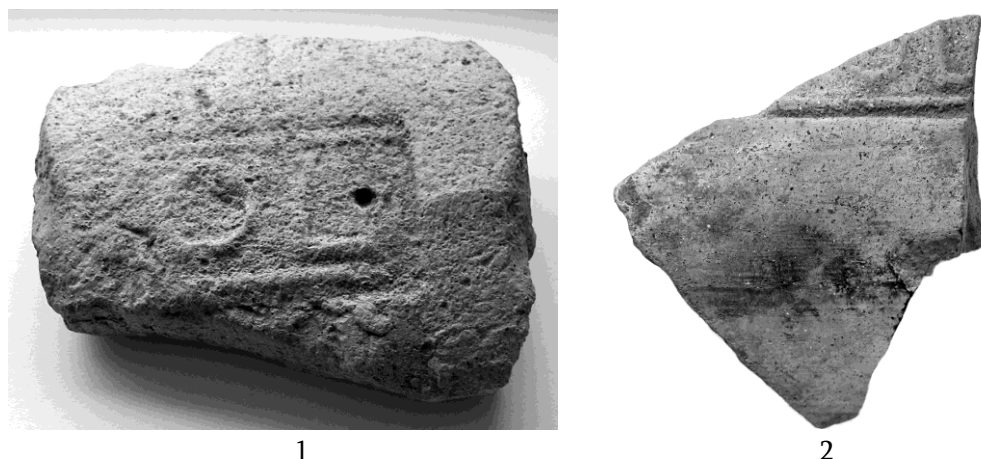

Fig. 4. 1 and 2 Fragmentary tile stamps of *legio XV Apollinaris*

The military nature of the find spot and the Latin letters leave little doubt that we are dealing with fragments of tile stamps produced by a military unit. Most likely, this was *legio XV Apollinaris*, the legion stationed nearest to Apsarus. This legion was transferred to Satala in Armenia Minor (and thus to the command of the Roman governor of Cappadocia) at the beginning of Hadrian's reign, and is still attested there at the end of the fourth century.³¹ At its base at Satala, the legion

³¹ ND or. 38,13. Cf. Wheeler 2000: 282–295. Strobel 2019, 448 with n. 10. Contrary to Ritterling 1925: 1457, CIL III 13630 (Satala) does not attest a new legion (*legio II Armeniaca*) at Satala: see Mitford 1997, 147f. n. 12. Speidel 2009 b, 599 with n. 19.

produced similar tile stamps reading LEGXV APOL (fig. 6):³²

Fig. 5. Tile stamps of *legio XV Apollinaris* from Satala (from Mitford 1997, 142 nos. 5 and 2)

The most likely reading of the fragments from Apsarus is therefore [*leg(ionis) XV Ap]ol(linaris)*³³. Stamp impressions with the same succession of letters are well known from sites on the Danube where they are related to the legion's 1st c. and early 2nd c. stay at Carnuntum³⁴. The vast majority of stamps the legion produced in the East, however, merely read LEG XV (or LEG XV A).³⁵ These were still produced and used in Colchis in the late 2nd and early 3rd centuries.^{36 37} One might therefore speculate that the legion's stamps from the East reading LEG XV APOL date to the earlier phases of its stay at Satala. Be that as it may, the hitherto unattested (but hardly surprising) presence of a group of soldiers from *legio XV Apollinaris* in the 2nd (/ 3rd) century AD at Apsarus is a welcome addition to the history of this legion and its involvement in Colchian affairs.

4. The Roman garrisons in Apsarus castellum as part of Pontus Limes

It is generally held that Rome attributed great strategic importance to Apsarus during the late 1st and 2nd centuries. However, the presently available evidence for the strength and composition of Apsarus' garrison during the second and third centuries is limited to records of two episodes during the reign of Hadrian. Thus, when the governor of Cappadocia, L. Flavius Arrian, visited Apsarus in ca. 131 AD, he

³² Mitford 1997: 142, nos. 6: 2 and 5. Mitford 2018: 538, no. 64.

³³ Duch, M. 2017, Stamps on Bricks and Tiles from Novae. Outline of Chronology. *Novensia* 28, 99–119.

³⁴ Wheeler, E.L. 2000: 'Legio XV Apollinaris' in Le Bohec, Y., Wolff, C. (eds), *Les Légions de Rome sous le haut-empire*. Paris: 258–308

³⁵ Mitford 1997: 142, nos. 6: 3, 4, 6 and 7–10. Mitford 2018, 551 n. 103. Gamkrelidze 2014, 17.

³⁶ Tomlin, R. S. O. 1992, RIB 2459–2463. *Legionary Tile-Stamps: Introduction*. Oxford, 125–127.

³⁷ 33 Lekvinadze 1969, 87. Kiguradze / Lordkipanidze / Todua 1987, 88. Wheeler 2000, 303f. Speidel 2009b, 604. Mitford 2018, 551n. 103. Karasiewicz et alii 2018, 489–490.

recorded the local presence of five cohorts.³⁸ An inscription from Abella (modern Avella) in Italy reveals that a force of presumably similar nature was under the command of one N. Marcius Plaetorius Celer, *primuspilus* of *legio I Adiutrix* a few years earlier: *praepositus numerorum tendentium in Ponto Absaro*.⁴⁷ Unfortunately, it has so far not been possible to establish the identity of any of these units or to trace any details of Apsarus' military history over any significant length of time.

The new and revised tile stamps from Apsarus presented above are therefore a very welcome addition to the previously available literary, epigraphic and archaeological data. They reveal soldiers of the following five units to have at least temporarily been part of the second-century garrison of Apsarus:

- *Legio V Macedonica*
- *Legio XV Apollinaris*
- *Cohors Aurelia c(ivium) R(omanorum) ∞ (milliaria)*
- *Cohors ∞ (milliaria) equitum c(ivium) R(omanorum)*
- *Cohors III (Syrorum) sagittariorum (?)*

If the reconstructions and readings of the stamp impressions presented above are correct, no local documentary sources remains for a *cohors II Claudiana* at Apsarus, which most researchers have so far counted among its garrison. Soldiers of *legio V Macedonica* and *cohors III sagittariorum* appear to have supplied ceramic building material for the early second-century *praetorium*, and a detachment of *legio XV Apollinaris* may also have been present at some point during the first half of the second century. Yet none of these units and detachments can be firmly related with the garrisons mentioned by Arrian³⁹.

A long-lasting garrison of 5 cohorts would have made Apsarus one of the most powerful strongholds in the eastern Black Sea frontier, excepting, of course, the legionary fortresses. By analogy, Apsarus has therefore been compared to the Roman fort at Syene on Egypt's border with Nubia, where, according to Strabo and the documentary evidence, three auxiliary cohorts were permanently stationed "as a guard to that region" (φρουρὰ τοῖς τόποις).⁴⁰ However, it is not

³⁸ Speidel 2009b, 606 and 619–620. Eck and Pangerl 2014, 244.

³⁹ Karasiewicz-Szczypiorski, R., Mamuladze Sh., Speidel M.A. New and Revised tile Stamps from the Roman fort of Apsaros (Gonio, Georgia). 2022.

⁴⁰ Strabo 17,1,12. 17,1,53 and CIL III 14147,2. Cf. Speidel 1984, 283. Speidel 1992, 243ff., esp. 247

certain whether Apsarus' military garrison was permanently of extraordinary size or whether it was just temporarily increased due to regional political and military tensions during the reign of Hadrian. In fact, not long ago it has even been suggested that Arrian's mentioned five cohorts were merely the result of a scribal error, and that Apsarus' "sole significance lay in affording the last safe anchorage before the hazardous mouth of the Acampsis River" (albeit not as a base of the *classic Pontica*). Yet denying the strategic role of the fort at Apsarus altogether is unwarranted and clearly goes too far. The evidence presented above rather betrays Rome's significant interest in the region throughout the entire second century and supports the view that it judged Apsarus to have been of strategic importance. Though, many questions remain and it is therefore to be hoped that future studies will provide further information on the history of East Black Sea region Roman time forts and this remote part of the Roman world.

References:

- Bennett, J. 2002: 'The Cappadocian frontier: from the Julio-Claudians to Hadrian in Freeman, P.W.M., Bennett, J., Fiema, Z.T., Hoffmann, B. (eds), *Limes XVIII*. Oxford: 301
- Bowersock, G.W. 1973: 'Syria under Vespasian' *Journal of Roman Studies* 63: 133
- Braund, D. 1994, *Georgia in Antiquity. A History of Colchis and Transcaucasian Iberia 550 BC–AD 562*. Oxford.
- Christodoulou, D. N. 2002, *Galerius, Gamzigrad, and the Fifth Macedonian Legion*. *JRA* 15, 275–281.
- Braund, D. 1996: 'River frontiers in the environmental psychology of the Roman world' in Kennedy, D.L. (ed.), *The Roman Army in the East*. Ann Arbor MI: 43–47
- Crow, J.G. 1986: 'A review of the physical remains of the frontiers of Cappadocia' in Freeman, P.W.M., Kennedy, D. (eds), *The Defence of the Roman and Byzantine East*. Oxford: 77–91
- Dabrowa, E. 1998: *The Governors of Roman Syria from Augustus to Septimius Severus*
- Dobson, B. 1986: 'The Roman army: wartime or peacetime army?' in Eck, W., Wolff, H. (eds), *Heer und Integrationspolitik. Die römischen Miliärdiplom als historische Quelle*. Cologne: 10–25
- Duch, M. 2017, *Stamps on Bricks and Tiles from Novae. Outline of Chronology*. *Novensia* 28, 99–119.
- Edwards N. Luttwak. *The Grand Strategy of the Roman Empire. From the First Century A.D. to the Third*. Baltimore. 1981, 192–193;
- Fink, R.O. 1971: *Roman Military Records on Papyri*. Cleveland
- French, D.H. 1988: *Roman Roads and Milestones of Asia Minor* 2
- French, D. H. 1990 b, *The Legio V Macedonica in Northern Asia Minor*. In: M. Sağlam / B. Kodaman / J.-L. Bac- qué-Grammont / M. A. Ünal / M. Özbalcı (eds), *İkinci Uluslararası Tarih*

Boyunca Karadeniz Kongresi Bildi rileri, 1–3 Haziran 1988 / Congrès international sur la mer Noire, du 1er au 3 juin 1988 à Samsun. Samsun, 555–561.

Gamkrelidze, G. 2014, *Archaeology of Roman Period of Georgia (Iberia-Colchis)*. Essay and Catalogue. Tbilisi.

Giardina, A. 1996, Roma e il Caucaso. In: *Il Caucaso: cerniera fra culture del Mediterraneo alla Persia (secoli IV–XI)*. Spoleto, 85–141.

Ivanov, R. T. 2017, Building Ceramics from Variana. In: idem (ed.), *Between Danube and Haemus Mountain (1st–6th c. A.D.)*. Sofia, 86–97.

Kakhidze, E. 2008, Apsaros: A Roman Fort in Southwestern Georgia. In: P. G. Bilde / J. H. Petersen (eds), *Meetings of Cultures in the Black Sea Region: Between Conflict and Coexistence*. Aarhus, 303–332.

Karasiewicz-Szczypiorski, R. 2016, Apsaros. Early Headquarters Building (principia). New Location? *Pro Georgia* 26, 53–63.

Karasiewicz-Szczypiorski, R. / Mamuladze, S. 2019, Early Fortifications at Apsaros Fort (Gonio, Georgia). *New Discoveries. Pro Georgia* 29, 63–76.

Karasiewicz-Szczypiorski, R., Mamuladze Sh., Speidel M.A. New and Revised tile Stamps from the Roman fort of Apsaros (Gonio, Georgia). 2022.

Kennedy, D. 1985, The Composition of a Military Work Party in Roman Egypt (ILS 2483: Coptos). *JEA* 71, 156–160.

Kennedy, D.L. (ed.) 1996: *The Roman Army in the East*. Oxford

Lekvinadze, V. A. 1969, Pontijskij limes. *VDI* 108, 75–93

Luttwak, E.N. 1976: *The Grand Strategy of the Roman Empire: from the First Century AD to the Third*. Baltimore

Mamuladze, Sh., Khalvashi, M., Aslanishvili, L., 2002, Rimskie garnizony Apsara. *VDI* 1, 33–39.

Mitford, T.B. 1974: 'Some inscriptions from the Cappadocian Limes' *Journal of Roman Studies* 64: 160–75

Mitford, T.B. 1980: 'Cappadocia and Armenia Minor: historical setting of the Limes' *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* 2.7.2: 1169–228

Mitford, T. B. 1997, The Inscriptions of Satala (Armenia Minor). *ZPE* 115, 137–167.

Mitford, T. B. 2018, *East of Asia Minor. Rome's Hidden Frontier*. Oxford.

Sinclair, T. A. 1989: *Eastern Turkey: an Architectural and Archaeological Survey III*. London

Speidel, M.A. 1998: 'Legio IIII Scythica, its movements and men' in Kennedy, D.L. (ed.), *The Roman Army in the East*. Ann Arbor MI: 163–204

Speidel, M. A. 2009, The Development of the Roman Forces in Northeastern Anatolia. In: M. A. Speidel, *Heer und Herrschaft im Römischen Reich der Hohen Kaiserzeit*. Stuttgart, 595–631.

Tomlin, R. S. O. 1992, RIB 2459–2463. Legionary Tile-Stamps: Introduction. Oxford, 125–127.

პონტოს ლიმესი: რომაელები აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში

რეზიუმე

პონტო-კავკასიის სასაზღვრო თავდაცვის სისტემამ ფუნქციონირება დაიწყო ვესპასიანეს (69-79) მმართველობის დროიდან, მას შემდეგ, რაც იმპერატორმა აღმოსავლეთის მთელი თავდაცვის ხაზის მოდერნიზაცია-რეორგანიზაცია მოახდინა. 72-76 წლებში რომის იმპერიის აღმოსავლეთ საზღვრების მთელ რეგიონებში დაიწყო რომაული გარნიზონების განთავსება. ვესპასიანეს მიერ შექმნილმა „კაპადოკიურმა კომპლექსმა“, რომელშიც კოლხეთიც შედიოდა, მიიღო ორი ლეგიონი. ეს ლეგიონები განლაგდნენ კაპადოკია-მცირე სომხეთის ხაზზე, სათალასა და მელიტენეში.

მელიტენეში განლაგებული იყო სირიიდან გადმოყვანილი „Legio XII Fulminata“ (ელვისებური), ხოლო სათალაში - ახლად ჩამოყალიბებული „XVI Flavia Firma“, რომელიც მოგვიანებით შეიცვალა XV Apollinaris-ით. სათალა და მელიტენე ითვლებოდა კაპადოკიის ნაწილად და სამხედრო-სტრატეგიული თვალსაზრისით, რომაული ძალების მთავარ სადისტრიბუციო ბაზად კავკასიაში, ცხადია, კაპადოკიის ლეგატის ქვეშ. მელიტენის სამხრეთით იწყებოდა „სირიის ლიმესი“.

სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ტრაპიზონი იყო იმპერიის უმნიშვნელოვანესი სამხედრო-ეკონომიკური ცენტრი. 64 წლიდან აქ ჩადგა რომაული გარნიზონი „Classic Pontica“. ამასთანავე, ტრაპიზონი იმპერიის თავდაცვის სისტემის ერთ-ერთი საწყისი პუნქტი იყო აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში - პონტო-კავკასიის სასაზღვრო ხაზზე, რომელიც მოიცავდა ტრაპიზონის, ჰისოსის, რიზეს, ათენას, აფსარუსის, ფაზისისა და სებასტოპოლისის კასტელუმებს.

II საუკუნის შუა ხანებამდე პონტო-კავკასიის სასაზღვრო ხაზი მხოლოდ სებასტოპოლისამდე ვრცელდებოდა. მაგრამ 132-152 წლებში ამ თავდაცვის სისტემის არეალი გაფართოვდა ბიჭვინთამდე. აღსანიშნავია ისიც, რომ პონტო-კავკასიის ხაზზე მდებარე კასტელუმებს მატერიალურ-ტექნიკური საჭიროებებით სწორედ ტრაპიზონი უზრუნველყოფდა.

ცნობილია, რომ რომაელები მუდმივი, გრძელვადიანი ციხესიმაგრეების აგებამდე ე.წ. „Pilum Murale“-ს დროებითი ხის სიმაგრეებს აგებდნენ. სავარაუდო-

ბელია, რომ თავდაპირველად, რომაელებმა მსგავსი დროებითი ხის სიმაგრეები ააგეს, რასაც ფლავიუს არიანეც (95-175 წწ.) მოიხსენიებს ფაზისის შემთხვევაში. საინტერესოა ისიც, რომ, უახლეს კვლევებზე დაყრდნობით, აფსარუსში, რომელიც პონტო-კავკასიის სასაზღვო ხაზის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი რგოლი იყო, მასშტაბური მშენებლობები (ციხესიმაგრე, ნავსადგური) დაიწყო I საუკუნის მეორე ნახევარში. აფსარუსისკასტელუმი მომდევნო ორი საუკუნის განმავლობაში იმპერიის აღმოსავლეთ რეგიონის უმნიშვნელოვანესი ფორპოსტი იყო.

აფსარუსში ასეთი მნიშვნელოვანი სამხედრო ძალის არსებობა განპირობებული იყო მისი სტრატეგიული მდებარეობითა და განსაკუთრებული მისიით. ამავე დროს, აკონტროლებდა სანაპირო ზოლს. მის მთავარ ფუნქციას ჩრდილო-კავკასიელი მომთაბარეებისგან მომავალი საფრთხის აღკვეთა და კავკასიისა და მცირე აზიის რომაული პროვინციების უსაფრთხოების დაცვა წარმოადგენდა. აფსარუსის გეოსტრატეგიული მნიშვნელობა კიდევ უფრო გაიზარდა II საუკუნის 20-იანი წლებიდან, როდესაც იბერიის სამეფომ დაიპყრო კოლხეთის სანაპიროს ნაწილი.

პონტო-კავკასიური სასაზღვრო თავდაცვის სისტემის მეშვეობით, რომელიც წარმატებით ინარჩუნებდა რეგიონში სამხედრო და ეკონომიკურ სტაბილურობას, III საუკუნის შუა ხანებამდე იარსება. ამ პერიოდში შეწყდა ჩრდილოკავკასიელი მომთაბარეების თავდასხმები კოლხეთსა და რომის სხვა პროვინციებზე; აღიკვეთა მეკობრეობა და ძარცვა; უზრუნველყოფილი იყო იმპერიის შორეული პროვინციების უსაფრთხოება და ადგილობრივი ტომებიც რომის რეალური კონტროლის ქვეშ მოექცნენ.

IV საუკუნის დასაწყისიდან რომის სასაზღვრო თავდაცვის სისტემა აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ჩვეული ძალით განახლდა, თუმცა, მისი ფუნქციონირება მხოლოდ IV საუკუნის II ნახევრამდე გაგრძელდა.

თედო სახოკიას ბათუმელი მეგობრები (მისი მოგონებების მიხედვით)

აბსტრაქტი: სტატიაში გაშუქებულია გამოჩენილი მეცნიერის – ეთნოგრაფისა და ისტორიკოსის, საზოგადო მოღვაწის – თედო სახოკიას ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ეპიზოდები, რომლებიც დაკავშირებულია მისი ციმბირის გადასახლებიდან საიდუმლო ვითარებაში ბათუმში ჩამოსვლასა და აქაურ მეგობრებთან შეხვედრასთან.

სტატიაში საუბარია თედო სახოკიას ციმბირში გადასახლების მიზეზებზე, რაც დაკავშირებულია პარიზში მოღვაწე ქართველ პატრიოტებთან ერთად რუსეთის პირველი რევოლუციის წლებში ევროპიდან საქართველოში იარაღის შემოტანასა და მის „დარიგებაზე“ რევოლუციის მონაწილეებისთვის. თედო სახოკია, როგორც საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის თვალსაჩინო მოღვაწე, ამ საქმის ერთ-ერთი მონაწილე და ორგანიზატორია.

შემდეგ სტატიაში მოთხრობილია, თუ როგორ მოახერხა მან ბათუმელი მეგობრების დახმარებით ბათუმიდან თურქეთში და აქედან – ევროპაში გადასვლა, რათა თავი დაეღწია მეორედ დაპატიმრებისთვის.

საკვანძო სიტყვები: სახოკია, ბათუმი, მეგობრები, ციმბირი, ლაზეთი.

Key words: Sakhokia, Batumi, friends, Siberia, Lazeti.

თედო სახოკიას მოგონებების ის ნაწილი, რომელიც ფართო მკითხველი საზოგადოებისთვის დღემდე ნაკლებადაა ცნობილი, შესულია მის წიგნში სახელწოდებით – „ციმბირში“. წიგნი დაიბეჭდა თბილისში 2012 წელს; გამოსცა ქართული ლიტერატურის მუზეუმმა.

წიგნში თავმოყრილია თედო სახოკიას მოგონებები 1905 წლის რევოლუციის დროიდან, რომლებიც დაწერილია 1931 წელს, მისი ციმბირში გადასახლებიდან დაბრუნების 22-წლიანი შუალედის შემდეგ. იგი დაბეჭდვამდე ხელნაწერის სახით ინახებოდა გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის მუზეუმში. წერილების სრული სახით გამოქვეყნებამდე მხოლოდ მისი ნაწილი იყო დაბეჭდილი 1939 წელს ჟურნალ „მნათობის“ ოქტომბერ-ნოემბრის ნომრებში (*შველიძე, 2012:17*).

მოგონებების ამ ნაწილში (თავი VII) საუბარია თედო სახოკიას ბათუმში ჩამოსვლაზე და მის ყოფილ მეგობრებთან ანუ როგორც თავად მოიხსენიებს –

„პარტიულ მეგობრებთან“ შეხვედრის ეპიზოდებზე. ეს არ იყო თედო სახოკიას ბათუმში თავისუფალი ჩამოსვლა და მის ნაცნობ-მეგობრებთან შეხვედრა. ეს იყო ბათუმში მისი იძულებითი ჩამოსვლა ანუ ციმბირში გადასახლებიდან სახიფათო ვითარებაში გამოქცევა და მგზავრობა, როგორც ტუსადისა. იგი ბათუმიდან, ასევე ფარულად, საიდუმლო ვითარებაში უნდა გადასულიყო თურქეთში და აქედან წასულიყო ევროპაში მოსალოდნელი დაპატიმრებიდან თავის დასაღწევად.

მკითხველისთვის, ალბათ, საინტერესო იქნება იმის გარკვევაც, თუ რისთვის იყო თედო სახოკია ციმბირში გადასახლებული. ეს გადასახლება უკავშირდება მის აქტიურ მონაწილეობას რუსეთის იმპერიასა და საქართველოში იმხანად დაწყებულ რევოლუციაში.

ამ დროს თედო სახოკია უკვე საფრანგეთში იმყოფებოდა, სადაც 1900 წელს ჩავიდა და ოთხი წლის განმავლობაში სწავლობდა პარიზის ანთროპოლოგიურ საზოგადოებასთან არსებულ უმაღლეს სკოლაში. ცნობილია ისიც, რომ შემდგომ თედო სახოკია საფრანგეთის ანთროპოლოგიური საზოგადოების წევრ-კორესპონდენტადც აირჩიეს. მანამდე იგი, მარტვილისა და თბილისის სასულიერო სემინარიაში სწავლის შემდეგ, ცოდნას ეუფლებოდა ჯერ ჟენევის უნივერსიტეტში ბუნებისმეტყველების განხრით, შემდეგ კი – სორობონის უნივერსიტეტში ისტორიის სპეციალობით. თედო სახოკია ჩინებულად ფლობდა ფრანგულ, ინგლისურ და იტალიურ ენებს (*ჩიტაია, 2000:90*). პარიზში ამ პერიოდში ქართული ეროვნული იდეოლოგიის სხვა წარმომადგენლებიც ეწეოდნენ საქმიანობას. მათ შორის იყვნენ არჩილ ჯორჯაძე, გიორგი დეკანოზიშვილი და სხვები. პარიზში მოღვაწე ამ მოწინავე მცირე ჯგუფის ქართველთა მიზანი იყო ქართული თავისუფალი გაზეთის გამოცემა, რომელიც პროპაგანდას გაუწევდა ეროვნული სახელმწიფოს აღდგენის იდეას. თედო სახოკია ამ ჯგუფის აქტიური წევრი ხდება, როგორც ჯგუფის თავკაცის, გიორგი დეკანოზიშვილის, უახლოესი თანაშემწე (*შველიძე, 2012:11*).

1903 წლის 1 მაისს პარიზში გამოიცა პირველი ქართული თავისუფალი გაზეთი „საქართველო“. როგორც ჟურნალ „კავკასიონის“ 1967 წლის ერთ-ერთი ნომერი იტყობინებოდა: „ეს იყო პირველი შემთხვევა, როცა ევროპულ პრესაში ჩვენი ქვეყანა გამოჩნდა და მის პოლიტიკურ უფლებებზე ხმა გაისმა“ (*შველიძე, 2012:11*).

პარიზში მოღვაწე ქართველ პატრიოტთა მიერ დაწყებული საქმის გამოცდილება ემსახურებოდა პარიზის ქართველთა კოლონიის შეკრებას, რომელსაც თედო სახოკიას ცნობით, უნდა გადაეწყვიტა საკითხი, თუ როგორ და რა გზით მიეღოთ მონაწილეობა რუსეთის იმპერიაში და საქართველოში დაწყებულ რე-

ვოლუციაში. შეკრებაზე გადაწყდა, რომ აქ მოდგაწე ყველა პირი საქართველოში უნდა დაბრუნებულიყო.

ამ საქმეში წარმატების მთავარი პირობა იყო პარიზელი ქართველების, მათ შორის თედო სახოკიას მიერ საქართველოში იარაღის ფარულად შემოტანა და მისი ეროვნულ-დემოკრატიულ და რევოლუციურ პარტიებში დარიგება, რაც უაღრესად სახიფათო პროცესი იყო.

ევროპიდან 1905 წლის გაზაფხულისთვის იარაღის ფარულად შემოტანის საქმის წამოწყება დავალებული ჰქონია უშუალოდ გიორგი დეკანოზიშვილს (1868-1910), რომელიც ამავე დროს სოციალ-ფედერალისტთა პარტიის ერთ-ერთ დამაარსებლად და ლიდერად ითვლებოდა (*სახოკია, 2012:207*). 1905 წლის ოქტომბერში ამსტერდამიდან გიორგი დეკანოზიშვილის მიერ ნაყიდი გემით, რომელსაც „სირიუსი“ ერქვა, საქართველოში ფარულად უნდა შემოეტანათ 8 ათასი თოფი და მილიონ 200 ათასი ვაზნა. გემი 1905 წლის ნოემბრის თვეში ფოთს მოადგა. განზრახული იყო იარაღის ნაგებში გადმოტვირთვა დ რევოლუციონერთათვის დარიგება. იარაღის ნაწილი მართლაც დაურიგდა მის მაძიებელ პარტიებსა და მათ შორის მოსახლეობას, მაგრამ ნაწილი ნიკოლოზ მეორის ჯარს ჩაუვარდა ხელში. ნაწილიც, რომლის გადმოტვირთვაც ვერ მოხერხდა, ზღვაში გადაყარეს. ნიკოლოზის მთავრობამ, რომელსაც უკვე ჰქონდა ინფორმაცია საქართველოში იარაღის შემოტანისა და მაძიებელთათვის მისი დარიგების შესახებ, შური იძია ამ საქმის ორგანიზატორებზე. ისინი ირკუტსკში გადაასახლეს. მათ რიცხვში იყო თედო სახოკიაც (*შველიძე 2012:14-15*).

თედო სახოკიას მოგონებებიდან ირკვევა, რომ ექვსი თვის შემდეგ, 1907 წლის მაისში, იგი სხვებთან ერთად, მეტად სახიფათო ვითარებაში, ციმბირის გადასახლებიდან გამოიქცა და ბათუმში ჩამოვიდა.

თედო სახოკია პირველად ქალაქის გამგეობისკენ გაემართა, სადაც პარტიული მეგობრები – პარმენ გამყრელიძე და სხვები ეგულებოდა. სწორედ მათ ჩააცილეს ექვსი თვის წინ ბორკილდადებული თედო სახოკია გემში, საგზალი გადასცეს და გზა დაულოცეს. თედო სახოკიამ მათ მოკეთისა და მეგობრის, პუბლიცისტ მიშა წულუკიძის მისამართი გამოართვა, ვისთანაც რამდენიმე დღე უნდა გაეთია ოჯახთან ერთად. თედოს ოჯახი მანამდე სოხუმში იმყოფებოდა, რომელსაც ბათუმში ჩამოსვლის შესახებ გორში ჩამოსვლისას ტელეგრამით შეატყობინა. სოხუმიდან ბათუმში თედოს ოჯახი მისმა ბიძაშვილმა ჩამოიყვანა.

თედო მართლაც დაბინავდა ოჯახით მიშა წულუკიძის ოჯახში, მაგრამ აქ მან მხოლოდ ერთი ღამე გაათია, რადგან ოჯახის დიასახლისს შეამჩნია შიში იმის გამო, რომ პოლიცია მიაკითხავდა და პასუხს აგებინებდა ციმბირიდან გამოქცეული პირისთვის თავშესაფრის მიცემისთვის. თედომ ანგარიში გაუწია

მიშა წულუკიძის ოჯახს და იძულებული გახდა, დროებითი თავშესაფარი სხვა ბათუმელ მეგობართან ეპოვა.

აქედან თედო სახოკია მეგობარ ილია გვარამაძესთან გადავიდა, რომელიც მაშინ ბათუმის საბაჟოში მოხელედ მუშაობდა. ოჯახმა სტუმარი სიხარულით მიიღო, მაგრამ ნახევარი საათის შემდეგ ოჯახს ისეთი სტუმრები ეწვივნენ, ვისთვისაც გამოჩენა თ.სახოკიასთვის საშიში აღმოჩნდა და იძულებული გამხდარა, ერთი საათის განმავლობაში ოთახში ჩაკეტილიყო.

ბოლო თავშესაფარი ბათუმში თედო სახოკიამ თავის პარტიულ მეგობართან და თანამოსაგრე ვასილ ბერეჟიანთან პოვა, რომელიც როგორც ახალკურს-დამთავრებული, საექიმო პრაქტიკას ეწეოდა. ბერეჟიანთან სტუმრობის შესახებ თ.სახოკია წერდა: „სიხარულით დამიხვდა, შუაზე გამიყო თავისი ღარიბული სუფრა და მოკრძალებული ბინაც, სადაც მიუხედავად მარჩიელის კატეგორიული მტკიცებისა, არც პოლიცია მომდგომია და აღარც პოლიცმაისტერი“ *(სახოკია, 2012:184)*.

ეს იყო თ. სახოკიას ბოლო გაჩერება ბათუმში, რომლის შემდეგ დაიწყო მისი მზადება ლაზეთში გადასასვლელად. აქედან იგი ევროპაში უნდა წასულიყო. ეს მეტად სარისკო იყო. ამ საქმეში თედო სახოკიას მეგობრებმა ბეგები ჩართეს. ერთი მათგანი ვინმე ლორთქიფანიძე ყოფილა, რომლის სახელს თედო სახოკია არ ახსენებს. სწორედ ამ ბეგის აქტიური მონაწილეობით თედო სახოკია დაკავშირებია ერთ გონიოელ ლაზს, რომელიც ცნობილი კონტრაბანდისტი და ოსმალეთში ისეთი ხალხის გადამყვანი ყოფილა, ვისაც ნიკოლოზის მთავრობასთან არალოიალური განწყობილების გამო მის საზღვრებში უშიშრად არ ეცხოვრებოდა *(სახოკია, 2012:184-185)*.

ეს ლაზი უნდა დახმარებოდა თედო სახოკიას თურქეთის საზღვრის გადალახვაში და ხოფაში ჩასვლაზე. აქედან კი მას თავად უნდა ეზრუნა დანიშნულების ადგილზე ანუ ევროპაში ჩასვლისთვის.

ხოფაში ჩასვლამდე თედო სახოკიას ჯერ გონიო უნდა გაეცლო და აქედან ნავით გადასულიყო ხოფაში. გონიოში ბათუმიდან დაქირავებული ფაქტონით ჩასულა და ერთი დღე გონიოს ციხის მახლობლად ერთ-ერთ სახლში გაუტარებია. მასპინძელმა (მისი ვინაობა არ სახელდება) ერთ ოთახში მოასვენა და სადილითაც გამასპინძლებია. თედო სახოკია იგონებდა: „ნახევარ საათში გაჩნდა სუფრაზე მჭადი, ერბოვერცხი, მაწონი, რძე, ყველი და ანკარა წყალი. ნამგზავრზე აღძრული მადა კიდევ უფრო აღედრა და გემრიელ საჭმელს გემრიელად შეექცა“ *(სახოკია, 2012:185)*. მეორე დღეს მასპინძელმა სტუმარი დილაადრიან გააღვიძა, ასაუზმა და ზღვის პირას ჩაიყვანა, სადაც ერთანძიანი ნავი ელოდებოდა. ნავს ორი მენავე მართავდა, რომელსაც ტუსადი მოგზაური მკვლევარი ხო-

ფამდე უნდა ჩაეყვანა. საფრთხის თავიდან აცილების მიზნით თედო სახოკიამ ორი ოსმალური ფესი შეიძინა და ამით, როგორც თავად წერდა, ერთგვარი ოსმალური იერი მიეცა მის გარეგნობას. თედო სახოკიას ზღვაში გასასვლელად არც სპეციალური პასპორტი დასჭირვებია, რადგან გონიოდან ხოფამდე მცირე მანძილი იყო. მენავეთა სინდისზე იყო დამოკიდებული მგზავრის გადაყვანა. მასპინძელი, რომელმაც თედოს საზღვარზე გადაყვანა იკისრა, პოსტის უფროსს საჩუქრად ერთი ბოთლ კონიაკს დაჰპირებია. მისი საფასურიც თედო სახოკიას გადაუხდია. საზღვარზე გადასვლა თედოს სულ სამთუმანნახევარი დაუჯდა, კონიაკის საფასურის ჩათვლით (*სახოკია, 2012:187*).

ასე დააღწია თავი თედო სახოკიამ შფოთიან ცხოვრებას და სამშვიდობო გზაზე აღმოჩნდა. ყოფილი ტუსადი სიხარულით იგონებდა: „მენავეებმა ნავი ნაპირს მიაყენეს, ერთი ლაზური სოფლის პირდაპირ ხოფაზე ორი კილომეტრის დაშორებით გამიყვანეს ნაპირად და თან ხოფა თითით მანიშნეს: აჰა, შენი ხოფა, რაც გინდა, ისა ჰქენიო! – ასე დამილოცეს გზა და გამომეთხოვე“ (*სახოკია, 2012:191*).

ხოფის დათვალიერების შემდეგ თედო სახოკია (აქ მან მისი ციხის ერთი ამხანაგი, ლაზი ახმედ ბექიროღლიც მოინახულა), ჯერ ტრაპიზონში ჩავიდა, იქედან კი – სტამბულში, საიდანაც მარსელში, პარიზსა და ბრიუსელში პოვა თავშესაფარი. 1916 წელს თედო სახოკია საქართველოში დაბრუნდა და გარდაცვალებამდე ნაყოფიერ მეცნიერულ მუშაობას ეწეოდა. მან თავისი უანგარო შრომით ფასდაუდებელი სამსახური გაუწია ქართულ მეცნიერებას და კულტურას.

თედო სახოკიას ბათუმში ჩამოსვლა და მისი ბათუმელ მეგობრებთან ურთიერთობა, რაც ეროვნულ-განამათავისუფლებელ მოძრაობას უკავშირდება, მნიშვნელოვანი მოვლენაა ბათუმის 2500-წლოვან ისტორიაში.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

სახოკია, 2012: – თედო სახოკია, „ციმბირში“ (მოგონებანი 1905 წლის რევოლუციის დროიდან), – „ლიტერატურის მუზეუმი“, თბილისი, 2012.

შველიძე, 2012: – დიმიტრი შავლიძე, „რამდენიმე ნაკლებად ცნობილი ეპიზოდი თედო სახოკიას ცხოვრებიდან და მოღვაწეობიდან“, – იხ.: თედო სახოკიას წიგნი „ციმბირში“ (მოგონებანი 1905 წლის რევოლუციის დროიდან“, თბილისი, 2012.

ჩიტაია, 2000: – გიორგი ჩიტაია, „თედო სახოკიას ღვაწლი ქართულ ეთნოგრაფიაში“, შრომები, V, თბილისი, 2000.

**Friends of Tedo Sakhokia from Batumi
(According to His Memoirs)**

Abstract

The article covers episodes of Tedo Sakhokia, a prominent scientist, public figure, and distinguished representative of the National Liberation Movement, secretly arriving in Batumi from the exile in Siberia (May. 1907) and meeting with his Batumi friends in secret.

We are talking about the reasons for the deportation of Tedo Sakhokia to Siberia, which was connected with the bringing weapons from Europe to Georgia together with the Georgian patriots working in Paris and distributing them within the participants of the revolution during the years of the first Russian revolution. Tedo Sakhokia, as a prominent figure in the national liberation movement in Georgia, was one of the active participants and organizers of this case.

The article also tells how he managed to move to Turkey with the help of friends from Batumi and then to Europe to avoid his second arrest.

ლონდონ-ბათუმის სავაჭრო-კოოპერაციულ-საბაჟო საზოგადოება

აბსტრაქტი: ბათუმში პორტო-ფრანკოს დროს დამკვიდრებულ ევროპულ ქვეყნებთან თავისუფალ ვაჭრობას ხელი შეუწყო 1923 წელს დაარსებულმა ლონდონ-ბათუმის სავაჭრო-კოოპერაციულ-საბაჟო საზოგადოებამ (*Arcos Limited*), რომლის რეზიდენცია განთავსებული იყო ბათუმში, ყოფილი კომაროვის, დღევანდელი დემეტრე თავდადბულის ქუჩაზე, №1-ში. სავაჭრო-კოოპერაციულ-საბაჟო საზოგადოებას ბათუმის პორტის საშუალებით მსოფლიოს სხვადასხვა მიმართულებით გაჰქონდა სავაჭრო საქონელი, რითაც ბათუმის პორტი დიდ მოგებას ღებულობდა.

1925 წელს ფირმამ „LIB RA FRIESTINA „არკოს“ შესთავაზა რეგულარული ხაზი – შავი ზღვა-ამერიკა. ამავე ფირმის სურვილი იყო, ჩაერთოთ ჩრდილოეთ ამერიკისა და შავი ზღვის პორტებს შორის მიმოსვლაში პირველი კლასის გემები.

შავი ზღვის ბათუმის პორტი წარმოადგენდა ოკეანის მიღმა არსებული სახელმწიფოების დამაკავშირებელ საზღვაო გზას. აქ გადაზიდვებს აწარმოებდნენ საზღვაო-სავაჭრო საზოგადოებები: „მესაჟერ-მერიტიმი“, „ნ.ნ. პაკო და კ-ო“, ჩრდილოეთ გერმანიის „ლოიდი-ბრემენი“, ავსტრიის „ლოიდ“ და ა.შ. რუსეთი ვაჭრობის სფეროში საქართველოსა და მსოფლიოს ქვეყნებს შორის შუამავლის როლს ასრულებდა. დღეს ამ საქმით ევროპული ქვეყნები არიან დაინტერესებულნი.

სტატიაში წარმოდგენილი საარქივო დოკუმენტური მასალა ნათლად წარმოაჩენს ბათუმის პორტის სავაჭრო-ეკონომიკურ და გეოსტრატეგიულ მნიშვნელობას. ამიტომაც როგორც აკადემიკოსი ლადო პაპავა აღნიშნავს, დიდი შეცდომა იყო ბათუმის პორტის პრივატიზაცია და მისი გასხვისება ყაზახეთზე. დღეს საქართველოს გაუჩნდა შანსი, დააინტერესოს ჩინეთის სავაჭრო კომპანიები, თავიათი ტვირთები გადაიტანონ ბათუმის პორტის გავლით, რის გაკეთება ანაკლიის პორტის გარეშეც შეიძლება.

საკვანძო სიტყვები: საბაჟო, კოოპერაციული, ფრაზტი, პორტი, სანაოსნო, სავაჭრო ხელშეკრულება.

Key words: Arcos Limited, London-Batumi Trade-Cooperative-Stock Company, Development company, Port.

რუსეთი და ინგლისი ჯერ კიდევ XVI საუკუნიდან დაინტერესდნენ საქართველოსთან საზღვაო სავაჭრო ურთიერთობის განვითარებით. 1563 წელს

რუსეთის მეფე ივანე მეოთხე მოსკოვში სტუმრად მყოფ ინგლისის სავაჭრო კომპანიის წევრებს – ანტონ ჯეკინსონს, ლორენს ჩემპელს, ჯეფერ დეკარტს და არტურ ედუარდს სთხოვდა საქართველოსთან სავაჭრო საქმეების მოწესრიგებას.

ინგლისელ მოგზაურთა დღიურებში აღწერილია საქართველოზე გამავალი აბრეშუმის გზა, სასოფლო-სამეურნეო კულტურები და ა.შ. ინგლისის დედოფლის წერილში ირანის ხელქვეითი ქვეყნის – საქართველოს დიდ მეფედ მოხსენიებულია შაჰ თამაზი. სამწუხაროდ იმპერიების ასეთი დამოკიდებულება პატარა ქვეყნების მიმართ დღემდე გრძელდება *[ცინცაძე, 1956 :120]*.

ბათუმში პორტო-ფრანკოს დროს დამკვიდრებულ ევროპულ ქვეყნებთან თავისუფალ ვაჭრობას ხელი შეუწყო 1923 წელს დაარსებულმა ლონდონ-ბათუმის სავაჭრო-კოოპერაციულ-სააქციო საზოგადოებამ (Arcos Limited), რომლის რეზიდენცია განთავსებული იყო ბათუმში, ყოფილი კომაროვის, დღევანდელი დემეტრე თავდადებულის ქუჩაზე, N1-ში. სავაჭრო-კოოპერაციულ-სააქციო საზოგადოება ბათუმის პორტის საშუალებით მსოფლიოს სხვადასხვა მიმართულებით გაჰქონდა სავაჭრო საქონელი, რითაც ბათუმის პორტი დიდ მოგებასღებულობდა. 1924 წელს ბათუმის სააგენტოს მმართველი იყო ვ.ა. დობროვოლსკი, ბუღალტერი ე.ფ. ანდრე, მოანგარიშე რ.პ. ბადრიანი, ტექნიკური კონსულტანტი გ.ა. ზელგეიმი, ექსპედიტორი ა.მ. უტნელოვი, საწყობის გამგე ა.ი. პოსლავსკი *[ასს, ფ. რ-93, ან. 1, ს. 19, ფურც. 62]*.

სავაჭრო-კოოპერაციულ-სააქციო საზოგადოების საქმიანობა იწყება ჯერ კიდევ 1920 წლის ივნისს, ლონდონში. მისი საქმიანობის გაფართოების შედეგად საბჭოთა კავშირის ქალაქებში და მათ შორის ბათუმში შეიქმნა სააგენტოები, რომლის ძირითად მიზანს შეადგენდა საექსპორტო საქმეების წარმოება, ანგარიშების შედგენა და ა.შ. მთავარი ოფისი ლონდონში იყო. სავაჭრო საზოგადოება განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენდა ართვინის ოლქის მიმართ, რადგან იგი იყო ნედლეულით მდიდარი თურქეთთან დამაკავშირებელი ერთადერთი გზა. ამ პერიოდში რუსეთს თურქეთთან სავაჭრო ურთიერთობა ნაკლებად ჰქონდა. აღნიშნული საზოგადოების მმართველი იყო ა.დ. დრილი. ამიერკავკასიაში – კ.ა. ეტლი. რუსეთის მხრიდან სავაჭრო კომპანიის საქმიანობას ხელმძღვანელობდნენ ლ.ბ. კრასინი, მ.მ. ლიტვინოვი, ვ.პ. ნოგინი. სავაჭრო საზოგადოების რეზიდენცია განთავსებული იყო ლონდონ სიტში, მურგეიტის ქუჩაზე, სახლი №49, სატელეგრაფო მისამართი “Arkocarkos”, მთავარი კანტორა PRAYARCOS. იგი აწარმოებდა დაფინანსებას, კონტროლს უწევდა სხვადასხვა ქვეყნებში არსებული განყოფილებების ქმედებას. მის გარეშე დამოუკიდებლად ვერ აწარმოებდნენ სავაჭრო ოპერაციებს. სავაჭრო საზოგადოება „არკოსის“ განყოფილებები იყო ნიუ-ორკში, პარიზში, რიგაში, მოსკოვში, ხარკოვში, ნოვოროსიისკში, თბი-

ლისში, ახლო აღმოსავლეთში და ა.შ. მოსკოვი აერთიანებდა საბჭოთა კავშირის დაქვემდებარებაში მყოფ ყველა დაწესებულებას, რომლებიც ანგარიშვალდებულნი იყვნენ მის წინაშე. ასევე „არკოსი“ აერთიანებდა საზღვაო კომპანიებს „АРКО-СГИМ ШИП“, საბანკო გაერთიანებას „ბენკინგ-კორპორეიშენ“ და სააქციო საზოგადოება „КНИГА“ [ასს, გ. რ-93, ან. 1, ს. 18, ფურც. 72].

1925 წელს ფირმამ „LIB RA FRIESTINA“ „არკოს“ შესთავაზა რეგულარული ხაზი შავი ზღვა-ამერიკა. ამავე ფირმის სურვილი იყო, ჩაერთოთ ჩრდილოეთ ამერიკისა და შავი ზღვის პორტებს შორის მიმოსვლაში პირველი კლასის გემები [Благодатная, 2015: 14-15]. ოდესის სახელმწიფო არქივში ინახება „არკოსს“ და შავი ზღვის პორტებს შორის დადებული სავაჭრო ხელშეკრულებები [ოსს, გ. რ-1965, ან. 1, ს. 4, ფურც. 40].

1923 წლის 6 მარტს რსფსრ სახალხო კომისართა საბჭოს დადგენილებით, რუსეთმა ინგლისური კომპანია „არკოსი“ აღიარა ექსპორტის ყველაზე მსხვილ გაერთიანებად და დაიწყო მასთან თანამშრომლობა. 1927 წელს გაერთიანება „არკოსის“ მოგებამ შეადგინა ასი მილიონი ფუნტი სტერლინგი. ამავე წელს რუსეთსა და ინგლისს შორის სავაჭრო ურთიერთობას შეექმნა საფრთხე, კერძოდ, ინგლისის საგარეო საქმეთა მინისტრმა, ჟოზეფ ოსტინ ჩემბერლენმა, საბჭოთა მთავრობას გაუგზავნა ნოტა, რათა შეეწყვიტათ ანტინგლისური პროპაგანდა და ჩინეთის გომინდენის მთავრობისადმი სამხედრო მხარდაჭერა. თუმცა 1929 წელს რუსეთსა და ინგლისს შორის ისევ აღდგა დიპლომატიური ურთიერთობა. სავაჭრო-კოოპერაციულ-სააქციო საზოგადოების საქმიანობა გაგრძელდა მეორე მსოფლიო ომამდე.

1923 წელს სრულიად რუსეთის თამბაქოს ტრესტმა გამოთქვა სურვილი უცხოეთის ბაზრის ფასის მიხედვით შეეძინათ სოხუმის თამბაქო. ჭიათურის მარგანეცის საწარმოო გაერთიანება „ჩემო“ საბჭოთა კავშირში ექსპორტის კუთხით მესამე ადგილს იკავებდა. მას საკუთარი წარმომადგენელი უნდა ჰყოლოდა ლონდონის საფრახტო ბიუროში, მაგრამ ეს საკითხი არ წამოჭრილა ამერიკელებთან სრული კონცესიის შესახებ მოლაპარაკებების დროს.

შავი ზღვის ბათუმის პორტი წარმომადგენდა ოკეანის მიღმა არსებული სახელმწიფოების დამაკავშირებელ საზღვაო გზას. აქ გადაზიდვებს აწარმოებდნენ საზღვაო-სავაჭრო საზოგადოებები: „მესაჟერ-მერიტიმი“, „ნ.ნ. პაკო და კ-ო“, ჩრდილოეთ გერმანიის „ლოიდი-ბრემენი“, ავსტრიის „ლოიდ“ და ა.შ. რუსეთი ვაჭრობის სფეროში საქართველოსა და მსოფლიოს შორის შუამავლის როლს ასრულებდა. დღეს ამ საქმით ევროპული ქვეყნები არიან დაინტერესებულნი. სავაჭრო საზოგადოება „არკოსის“ ბათუმის განყოფილება მოსკოვს თავის გეგმას წარუდგენდა, ხოლო ეს უკანასკნელი რეკომენდაციას აძლევდა, თუ რომელი

საქონელი გაეტანათ საექსპორტოდ. ხშირად მოსკოვის განყოფილება უგულვებელყოფდა ადგილობრივ მოთხოვნას. 1923 წელს მოსკოვმა ნაადრევად ჩათვალა ბათუმის მოთხოვნა თურქეთსა და ირანში შალეულისა და მარგანეცის გატანასთან დაკავშირებით. მოსკოვი ნაკლებ ინტერესს იჩენდა ბათუმიდან შემოთავაზებულ საქონელზე – ნიგოზზე, დაფნის ფოთოლზე, ქალის თმებზე, ჩაიზე, დაკონსერვებულ ხილზე, ღვინოზე. მოსკოვი თვლიდა, რომ უცხოეთის ქვეყნებთან საექსპორტო და საიმპორტო ოპერაციების წარმოება მათი პრეროგატივა იყო. ექსპორტის ძირითად საგანს წარმოადგენდა მარცვლეული, საშენი, მასალა, მშრალი ნედლეული. მოსკოვი ბათუმის წარმომადგენელს ავალებდა სასაქონლო ბაზრის ტენდენციურ მოთხოვნებთან დაკავშირებით, სისტემატურად ინფორმაციის მიწოდებას, განსაკუთრებით, ამიერკავკასიის საქონლის სარელიზაციო პირობების შესახებ. მოსკოვი უფროხილდებოდა საქართველოს ტყეს. ქართული ხის ჯიშებიდან უპირატესობას ანიჭებდა კავკასიურ პალმას, მუხას, ნამვს, კაკალს, წაბლს, ბზას, ურთხელს, წიფელას და ა.შ. საქართველოში ტყეს ეკავა დაახლოებით 2.6000.0000. დესეტიანა მიწა, რომლის 60%-ს აქვს სამრეწველო მნიშვნელობა. საექსპორტოდ განსაკუთრებულ სახეობას წარმოადგენდა აფხაზეთში არსებული ბზა, რომელიც ყოველწლიურად იძლეოდა 50.000 ფუთ ნაყოფს. ბათუმის ფანერის ქარხანა ამზადებდა კაკლის 35 000 ფანერის ლისტს. მნიშვნელოვან საექსპორტო საგანს წარმოადგენდა მუხის კლეპკი. მეორე მსოფლიო ომამდე ინგლისისა და იტალიის რკინიგზის სადგურებისთვის საქართველოში ამზადებდნენ შპალებს. 1913 წელს უცხოეთში და მათ შორის ალექსანდრიაში გაიტანეს 56 000-ზე მეტი ფუთი აჭარის და აფხაზეთის თამბაქო. 1914 წელს აფხაზეთში თამბაქოს პლანტაციებს ეკავა 13 000 დესეტიანა მიწა. 1914 წელს ქუთაისის გუბერნიაში დაამზადეს 120 000 ფუთზე მეტი აბრეშუმის პარკი. 1921 წელს მისი რაოდენობა გაიზარდა 200 000 მდე *[ასს, ფ. რ-93, ან. 1, ს. 8, ფურც. 82-83]*.

საქართველოდან გასატან ძვირად ღირებულ საექსპორტო საქონელს წარმოადგენდა ცხოველის ტყავი, გაჰქონდათ მელიის, ტურის, კავკასიური დათვის, კვერნის, მაჩვის, წავის ტყავები. კახეთისა და იმერეთის ცხოველის ტყავი ხარისხით სჯობდა კრასნოდარის მხარეში დამზადებულს. ყოველწლიურად საქართველოდან გაჰქონდათ 1000 ფუთი ხარისხიანი ტყავი. საქართველოში მცირე იყო უცხოეთის ბაზრის მაღალი მოთხოვნების დამაკმაყოფილებელი, ტყავის დამხარისხებელი სახელოსნოები. ამ პერიოდში განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა ცხენის ძუის დამზადება-დამუშავებას, რომლის უცხოეთში ყოველწლიური გატანა ასეული ფუთით განისაზღვრა. საქართველოში გაიზარდა აბრეშუმის პარკის წარმოება, რომელმაც მსოფლიო ბაზარზე მნიშვნელოვანი ად-

გილი დაიკავა. მისგან წარმოებული შალეულით მარაგდებოდა რუსეთის საწარმოები და უცხოეთის ბაზრები. მსოფლიო ბაზარზე დიდი ფასი ჰქონდა ქართული ჯიშის ცხვრის შალს. 1922 წელს ამიერკავკასიიდან გაიტანეს 28 000 ცხვრის ტყავი, შემდგომ წლებში მისი რაოდენობა გაიზარდა 50 000-მდე. ამ საქმეში დიდი როლს თამაშობდნენ უცხოეთის კერძო ფირმები, რომელთა შორის აღსანიშნავია იტალიის სინდიკატი „სინკოპ“.

დასავლეთ საქართველოში აწარმოებდნენ დაფნის ფოთოლს. პირველ მსოფლიო ომამდე ყოველწლიურად საზღვარგარეთ გაჰქონდათ 30 000 ფუთი დაფნის ფოთოლი. საქართველოში მარცვლეული პროდუქტების მოხმარება აჭარბებდა მის წარმოებას, ამ დეფიციტს კი ავსებდა სიმინდის წარმოება და მისი ექსპორტი თურქეთსა და საბერძნეთში, სადაც მისი რეალიზაცია იძლეოდა 50-75% მოგებას. უცხოეთში გაჰქონდათ 300-500 000 ფუთი რაოდენობის სიმინდი, ასევე ციტრუსი, ხილი, ღვინო. საქართველო აწარმოებდა 8 000 მილიონ ფუთ ღვინოს, იგი, ძირითადად, რუსეთში გაჰქონდათ. საქართველოდან უცხოეთში მარგანეცის გატანაზე მონოპოლია ჰქონდა ჭიათურის საზოგადოება „ჩემოს“. საზოგადოება „არკოსის“ სავაჭრო პოლიტიკის თანახმად, საექპორტო ოპერაციები დაკავშრებული იყო იმპორტთან. მრავალფეროვანი სამეურნეო დანიშნულებისა იყო ართვინის ოლქი, სადაც მაღალ დონეზე იყო განვითარებული მიწათმოქმედება, მეცხოველეობა, მეთამბაქოეობა. უცხოეთის ბაზარზე განსაკუთრებული ფერით და სისქით გამოირჩეოდა ტრაპეზუნტის ჯიშის თამბაქო. წელიწადში უცხოეთში ართვინიდან გაჰქონდათ 10 000 ფუთი ზეთისხილი. ამიერკავკასიაში აწარმოებდნენ 638. 500 ფუთ მაღანს. იგი, ძირითადად, რუსეთის სამრეწველო მოთხოვნებს აკმაყოფილებდა. მნიშვნელოვანი მინერალური საბადოები იყო ართვინის ოლქში, კერძოდ, ჯანსულისა და კვაცხანის რეგიონში. რუსეთში შემოჰქონდათ ბამბა, მშრალი ხილი, ბრინჯი, დამუშავებული ტყავი, ცხვრისა და აქლემის შალი, შალეულის ქსოვილი, ტყის მასალა. ირანთან და თურქეთთან სავაჭრო ურთიერთობაში საბჭოთა კავშირი ინგლისს არ უთმობდა პოზიციებს და ევროპულ კაპიტალს არ აძლევდა საშუალებას, თავისუფლად გაეხსნა გზა აღმოსავლეთისკენ. სავაჭრო საზოგადოება „არკოსის“ ტვირთით ბათუმში შემოსული გემები სხვადასხვა უცხო სააგენტოების ხელში ხვდებოდა, რაც ბათუმის პორტს დიდ მოგებას აძლევდა. ბათუმში დამკვიდრდა რუსულ-ნორვეგიული საზღვაო-სანაოსნო საზოგადოება *[ასს, ფ. რ-93, ან. 1, ს. 8, ფურც. 110]*.

გაერთიანება „არკოსის“ ინიციატივით, ბათუმში დაიწყო ნავთობის ტრანსპორტირებისთვის აუცილებელი ბიდონების წარმოება, რაც აბათილებდა დანახარჯებს. მოგებული თანხით ბათუმის ქიმიური ქარხნისთვის შეიძინეს ტექნი-

კური აღჭურვილობები და უცხოური წარმოების ქიმიური ნივთიერებები. რუსეთსა და თურქეთს შორის არსებული სავაჭრო შეთანხმებით, სატრანზიტო ოპერაციები ადგილზე ხდებოდა. დროთა განმავლობაში დახურვას განიცდის ბათუმში მოქმედი უცხოური ფირმები და დომინირებულ მდგომარეობას ინარჩუნებს რუსული სანაოსნო-გაერთიანებები.

1923 წლის 14 დეკემბერს ბათუმის სააგენტოს სახელით „არკოსის“ მმართველი ალექსანდრე დიმიტრეს ძე დრილი ხელშეკრულებას აფორმებს მოქალაქე დიმიტრი ლეონტის ძე სკიზერლისთან, რომელმაც სარეალიზაციოდ მათ 17 ფუთი თევზის ქონი გადასცა. აღნიშნული საქონელი გადატანილი იქნა საფრანგეთის სანაოსნო საზოგადოება „პაკეს“ საწყობში. საბაჟო გასაღები, ფრაქტი, დაზღვევის თანხა გაიცემოდა ავანსის სახით, ხოლო იფარებოდა რეალიზაციის შედეგად მიღებული მოგებიდან ამოღებული თანხით. საქონელი ადგილზე მისვლის შემდეგ ერთი თვის განმავლობაში უნდა რეალიზებულიყო, შეთანხმების დარღვევის შემთხვევაში კი, საქმე ბათუმის სასამართლოს გადაეცემოდა *[ასს, გ. რ-93, ან. 1, ს. 7, ფურც. 14]*.

სავაჭრო გარიგებების საფუძველზე მიღებული მოგებით სარგებელი ჰქონდა ადგილობრივ მოსახლეობასაც. გაერთიანება „არკოსი“ უზრუნველყოფდა ადგილობრივ მოსახლეობის კუთვნილი თამბაქოს, ჩაის, ციტრუსის, თხილის რეალიზაციას, რაზედაც მიაწოდებდა ქვემოთ მოცემული დოკუმენტი *[ასს, გ. რ-93, ან. 1, ს. 7, ფურც. 119]*.

ირანთან სამიმოსვლო გზის მარშრუტი შემდეგი იყო: ბათუმი-ბაქო-კრასნოვოდსკი-აშხაბადი-მეშხედი. ბათუმიდან წელიწადში გაჰქონდათ 300 000 ყუთი, დაახლოებით მილიონი ფუთი შანხაის, კალკუტის, ცეილონის შავი ჩაი. ამ პერიოდში ირანში არსებობდა ძმები ახმედოვების სავაჭრო სახლი, რომელსაც ირანში 30-მდე განყოფილება გააჩნდა. ძმები ახმედოვების სახლს სავაჭრო ურთიერთობები ჰქონდა რუსეთთან, ინგლისთან, საფრანგეთთან და იტალიასთან. 1923 წელს შუაულა სადიკის ძე ახმედოვმა „არკოსის“ ბათუმის განყოფილებასთან გააფორმა ხელშეკრულება საექსპორტო ოპერაციებთან დაკავშირებით თურქეთში, დასავლეთ ევროპასა და ამერიკაში.

ინგლისის სავაჭრო ფირმა „ბეკერის“ წარმომადგენელმა გიორგი კუსისიმ, საზოგადოება „არკოსს“ მიყიდვის სახით გადასცა 31 ფუნტი სტერლინგის ღირებულების 275 ტონა კაბელი *[ასს, გ. რ-93, ან. 1, ს. 7, ფურც. 36]*.

სავაჭრო გაერთიანება „არკოსს“ სასაწყობო მეურნეობა ჰქონდა ბათუმში, სკობელევის, დღევანდელი ირაკლი აბაშიძის ქუჩაზე *[ასს, გ. რ-93, ან. 1, ს. 4, ფურც. 22]*.

1922 წლის 7 მაისს გაერთიანება „არკოსი“ აზნეფტთან (ხელმძღვანელი ალა ხუსეინ აგიევი) დადებული ხელშეკრულების საფუძველზე რეალიზაციას უწყევდა ბათუმის რეზერვუარებში ჩასხმულ 350. 000 ფუტ ნავთს და 100 000 ფუტ მანქანის ზეთს *[ასს, გ. რ-93, ან. 1, ს. 2, ფურც. 16]*.

1922 წლის 8 მაისს კონსტანტინოპოლში სავაჭრო კოოპერაციული გაერთიანება „არკოსს“ და სავაჭრო ფირმა „რაფაელ კამზი და მის შვილებს“ შორის გაფორმდა ხელშეკრულება, რომლის საფუძველზე „არკოსი“ ფირმა „კამზისგან“ ყიდულობდა რაფინირებულ უმაღლესი ხარისხის შაქარს. ამ პერიოდში გაერთიანება „არკოსმა“ გაყიდა 750 ტონა მარსელის შაქარი, ტონა 30 ფუნტ სტერლინგად. 1923 წელს ბათუმის პორტში შემოვიდა 260 ტონა გრანულირებული, ტომრებში დახარისხებული ამერიკული შაქრის ფხვნილი. ბათუმში გემით შემოტანილი შაქრის ჩაბარების აქტის წარმოდგენის შემდეგ პორტს უხდიდნენ მოგების 20%-ს *[ასს, გ. რ-93, ან. 1, ს. 2, ფურც. 11]*.

ამრიგად, ზემოთ წარმოდგენილი საარქივო დოკუმენტური მასალა ნათლად წარმოაჩენს ბათუმის პორტის სავაჭრო-ეკონომიკურ და გეოსტრატეგიულ მნიშვნელობას. ამიტომ, როგორც აკადემიკოსი ლადო პაპავა აღნიშნავს, დიდი შეცდომა იყო ბათუმის პორტის პრივატიზაცია და მისი გასხვისება ყაზახეთზე. დღეს საქართველოს გაუჩნდა შანსი, დააინტერესოს ჩინეთის სავაჭრო კომპანიები, თავიანთი ტვირთები გადაიტანონ ბათუმის პორტის გავლით, რის გაკეთება ანაკლიის პორტის გარეშეც შეიძლება.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

ასს, გ. რ-93, ან. 1, ს. 2: – აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი რ-93, ანაწერი 1, საქმე №2; ნაშრომში, ასევე, გამოყენებულია მითითებული ფონდის შემდეგი საქმეები: №4, №7, №8, №18, №19.

ოსს, გ. რ-1965, ან. 1, ს. 4: – ოდესის სახლმწიფო არქივი, ფონდი რ-1965, ანაწერი 1, საქმე №4.

ცინცაძე, 1956: – ცინცაძე ი., „ძიებანი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან / X-XVI სს.“, თბილისი 1956.

АРКОСС – Дипломатический словарь, Москва, 1948;

АРКОСС – Советская историческая энциклопедия, Москва, 1982;

Благодатная, 2015: – Благодатная Е. Ю., «Упорядочение фрахтовой деятельности в СССР 1925-1926 гг.», Одесса, 2015.

Внешняя политика СССР, 1945: – «Внешняя политика СССР», сборник документов, III, Москва, 1945.

Волков, 1958: – Волков Ф. Д., «Англо-советские отношения 1924-1929гг.», Москва, 1958.

Merab Megrelishvili, Nikoloz Megrelishvili

(Batumi, Georgia)

Arcos Limited

London-Batumi Trade-Cooperative-Stock Company

Abstract

Russia and England have been interested in the development of maritime trading relations with Georgia since the XVI century. In 1563, Russian king Ivan IV asked the members of the English trading company, Anton Jackson, Laurence Champell, Jeffer Decartes and Arthur Edwards, who were visiting Moscow, to arrange trade affairs with Georgia.

Free trade with the European countries established in Batumi during Porto Franco was promoted by the London-Batumi Trade-Cooperative-Stock Company (Arcos Limited), founded in 1923, whose residence located in Batumi, on the Demetre Tavdadebuli Street №1. The trading-cooperative-stock company managed to export trade goods to different directions through the Batumi, which was really profitable for Batumi harbour.

In 1925, the 'LIB RA FRISTINA' company offered 'Arcos' a regular Black Sea-America line. The plans of the same company were to include first-class ships in traffic between North American and Black Sea harbours.

The harbour of Batumi on the Black Sea was a sea route connecting the states beyond the ocean. Shipping was carried out here by lots of maritime trade companies: Messenger-Meritime; „N. N. Paco and K-O", "Lloyd-Bremen" of North Germany, "Lloyd" of Austria, etc. Russia acted as a mediator between Georgia and the world in the field of trading. Nowadays, European countries are more interested in this case.

The archival documentary materials gathered and presented in the paper clearly emphasizes the trade-economic and geostrategic importance of Batumi harbour. That is why, as academician Lado Papava points out, it was a big mistake to privatize Batumi harbour and sell it to Kazakhstan company. Today, Georgia has a chance to interest Chinese trade companies to transfer goods through Batumi harbour, and it can be done without Anaklia harbour.

Б А Т У М 31-го Н О Я Б Р Я 1933 г.

Б А Т У М С К. О Т Д Е Л Е Н И Е

А Р К О С А

От гражд. Георг. Эл. К У С И С А
представляющего Английскую
фирму Э. и А. БЕККЕР Лэд

ПРЕДЛОЖЕНИЕ

У вышеупомянутой фирмы Э. и А. БЕККЕР Лэд
имеется в загранице крупная партия стальных кабелей при-
близительно в 275 тон, согласно прилагаемой спецификации.
Товар состоит из разных сортов и калибров, и фирма
согласна продать все или на выбор.
Товар может быть одан в гр. Батум франко переезд
не позже двух месяцев со дня заключения контракта, по
цене в 31-тридцать один / фунтов стерлингов за тон
франко переезд в Батум /франко кене самент/
этого товара
Все вопросы связанные с ввозом относятся к Вам

20/11/33

Правление:
А. А. КВЯТКОВСКИЙ, Председатель
и Директор-Распорядитель.
Г. А. СОЛОМОН.
В. А. КРЫСИН.
Н. К. КЛЫШКО.
Ф. Я. РАБИНОВИЧ.

МОСКОВСКОЕ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВО.

ARCOS, LIMITED.

Главная контора в Лондоне:

SOVIET HOUSE, 49, MOORGATE, LONDON, E.C.2

Торговые агенты в Англии для:

РСФСР и СОЮЗНЫХ РЕСПУБЛИК, ГОСТОРГА, СЕВЕРОЛЕСА,
ГРОЗНЕФТИ, АЗНЕФТИ, и др. ТРЕСТОВ.

Телефон №

Адрес для телеграмм:

Представительства в
МОСКВЕ
ПЕТРОГРАДЕ
КОНСТАНТИНОПОЛЕ
НЬЮ-ИОРКЕ
ПАРИЖЕ

Адрес:
МОСКВА

НАШЕЙ КОНТОРЕ

БАТУМ

=====

Копия ТИФЛИС

21-го июля 1928 г.

Подтверждая получение В/доклада о плане деятельности Батумской Конторы, не можем не отметить следующего:

Несмотря на разросшийся, по Вашему же сознанию, об"ем доклада, он лишь в очень небольшой части отвечает на некоторые вопросы наших анкетных циркуляров, исполнение по коим просим ускорить.

Ваши соображения о работе в Персии и Турции, обнимающие значительную часть доклада, — преждевременны и не могут входить в круг непосредственных интересов Батумской конторы.

Ваш обзор экспортных возможностей и импортных потребностей носит слишком отвлеченный и теоретический характер. В частности табак и шерсть, как запрещенные к вывозу товары, в настоящее время интересовать нас не могут; вывоз коконов и марганца разрешается нами в общем масштабе; женский волос, орехи, лавровый лист, чаквинский чай, свежие и консервированные фрукты, вино и т.п. и т.д. ни в коей мере интересовать нас не могут.

Экспортные и импортные операции Вам надлежит понимать исключительно, как товарооборот с границей, а не отдельными автономными областями и республиками, входящими в состав СССР, — чему Вами посвящены обширные соображения.

Мы можем Вам рекомендовать сосредоточить Ваше внимание на зернопродуктах, лесе, пушнине, живомрье, ведя Вашу работу к конкретизации теоретических Ваших предположений путем соответствующих переговоров с заготовительными органами. То же самое относится и к Вашим импортным предположениям.

Против включения в сферу В/работы Абхазии мы не возражаем. Территориальное же деление круга работы Вашей и Тифлисской Конторы считаем излишним и не желательным при необходимости теснейшей и живой связи между ними.

СПИСОК

пароходов заграничных и русских, прибывших в Батумский порт с грузами Аркоса за время с 1 января по 6 июля сего года.

№ № п/п.	Название парохода.	Время прибытия	Иностранный или русский
1.	"УАИМБЛЕДОН"	16 января 1923г.	Иностранный
2.	"АСТЕР"	20 января "	"
3.	"САНГАМОН"	25 января "	" "
4.	"ТИРИЯ"	27 января "	"
5.	"КЛЕОПАТРА" ..	3 февраля "	"
6.	"КАРНИОЛИЯ" ..	5 февраля "	"
7.	"ШЕФФИЛЬД" ..	15 февраля "	"
8.	"МАРМАРО" . . .	15 февраля "	"
9.	"ТАДЛА"	17 февраля "	"
10.	"САУГУС" :	19 февраля "	"
11.	"ИОНИ"	14 марта "	"
12.	"КИПРИЯ"	20 марта " "	"
13.	"ТАДЛА"	24 марта "	"
14.	"УЕСТ-ИРМО"	29 марта " "	"
15.	"КЕР-Д-АЛЕН"	10 апреля "	"
16.	"ШЕФФИЛЬД" ..	11 апреля "	"
17.	"ДЕЛЬТА"	24 апреля "	"
18.	"КОНЕДЖОС"	2 мая "	"
19.	"ИНТЕРНАЦИОНАЛ"	3 мая "	Русский
20.	"ДАЛМАЦИЯ"	10 мая "	Иностранный
21.	"Тадла"	13 мая "	"
22.	"КЛЕОПАТРА" ..	23 мая "	"
23.	"КЛОНТАРФ"	25 мая "	"
24.	"САУГУС"	5- июня "	" "
25.	"БРЕШЧА"	15 июня "	"
26.	"ЭЛЬВОРУС"	18 июня "	Русский

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Батумское Агентство

172
№ 194
"12" Октября 3г.

№ 2699
Гр. П.Г. БАТМАНИДИ.

Относительно экспорта орехов.

На В/письмо от 13 с/м. согласно указаний н/Тифлисской Конторы сообщаем, что мы могли бы принять В/предложение относительно экспорта орехов только при условии проведения нами операции на комиссионных началах, с тем чтобы если реализация товара за границей будет производиться н/аппаратом без В/участия, то мы обязываемся произвести реализацию и учинить с Вами расчет в течение не свыше двух месяцев по прибытии товара в порт назначения.

Все без исключения расходы по операции производятся Вами.

Что касается комиссионного вознаграждения в н/пользу, то оно может быть установлено или в форме участия в прибылях /50% чистой прибыли или в отчислении 15% от валовой суммы, вырученной от реализации товара.

Если Вы согласны на указанные условия, то просим срочно нас об этом уведомить, после чего сделка будет оформлена и мы примем меры к получению лицензии.

Акц. О-во АРКОС Лондон
Батумское Агентство

П.Г. АЗ

748

علي حسن اوف

Batoum, le 27 Октября 1923 В. г.

از بطوم الى تاريخ شهر سنة ١٣٠٣ هـ

HASSANOFF

EXPORTER, IMPORTER,
Forwarder
COMMERCIAL OFFICE

Telegraphic Address

HASSANOFF УПРАВЛЕНИЮ БАТУМСКОГО ОТДЕЛЕНИЯ

Head office: BAKOU

BRANCHES:

Persia, Shanghai, BATOUM

P. O. BOX. No 12

Telephone No. 81

No. 241

Ссылаясь на наши личные переговоры по поводу
товарообмена с Персией и создания между обеими
дружественными народами более широких коммерческих сношений
что в частности повлияет экономическому развитию соседних
стран, я позволю себе, приобретенную в этой отрасли мою опыт-
ность многолетней ф. активной практикой, изложить Вам для
доведения для заинтересованных лиц, облеченных властью.

Я более 30 лет до военного времени занимался
экспортом через Кавказ товаров производства почвы промышлен-
ности почти всех крупных фирм моей родины и также импорти-
ровал через Батум-Джюльфу и Батум-Баку, колониальные товары
в Северную и Центральную Персию, а в Восточную Персию через
Батум-Баку-Красноводск-Асхабад-Мешхед.

Колониальные товары, как то: чай черный, зеленый и
кирпичный прибывающий в Батум в год более ТРЕХСОТ ТЫСЯЧ
ящиков, приблизительно до миллиона пудов из Шанхая, Калькуты
и Цейлона на пароходах Добровольного Флота, из Батума тран-
зитировался в места назначения в запломбированных вагонах

Г. С Т Ю Р.

Б а т у м, 9-го н о я б р я 1923 г.

а т у м.

Акц. О-ву "А Р К О О" Лондон.

Батумскому Агентству

З д е с ь.

Ссылаясь на личные переговоры с Вами и на основании полной доверенности, выданной Мне гр. Г. В. С Т Ю Р, сим подтверждаю, что запроданные Вам для совместной реализации

735 штук масорубок с запасными частями фабрики Болиндерс по фабричным счетам на сумму Англ. Фунт. Стерл. 234.17.7 могут быть переданы Вам для реализации с обращением всей прибыли исключительно в Вашу пользу при надбавке к фактурным ценам 15% /пятнадцати процентов/ в пользу Г. С т ю р.- Все же остальные условия остаются без изменений.

Ваше согласие прошу не отказать мне подтвердить и одновременно назначить время для окончательного оформления сделки.-

Пользуясь случаем, имею честь предложить Вам также по поручению гр. С т ю р для реализации на тех же условиях 600 штук шведских горелок для примусов и 600 шт. колец к ним согласно приложенной при сем фактуры фирмы Б.А.Хиорт и Ко в Стокгольме на сумму

Шведск.Крон.599.30

с надбавкой 15%

- " - 90.-

плюс фрахт до Батума

- " - 49.40

т. е. всего на сумму Шв. Крон. 738.70

В ожидании Ваших почтенных известии по сему поводу, пребываю к Вам

С совершенным почтением
По дов. Г. В. С Т Ю Р

Генеральный Агент

ბათუმური რეალიები შოთა ზოიძის პოეზიაში

აბსტრაქტი: წარმოდგენილ ნაშრომში განხილულია ბათუმური რეალიები შოთა ზოიძის შემოქმედებაში. მის შემოქმედებას განსაკუთრებული ხიბლი გააჩნია.

ნაშრომი ეძღვნება შოთა ზოიძის ნათელ ხსოვნას. კონკრეტულად კი უკანასკნელ კრებულში, წარმოდგენილ ლექსებს.

მისი შემოქმედება ერთობ საინტერესოა თავისი თემატიკით. შესაბამისად, მკითხველთა წრისთვისაც საინტერესო იქნება.

საკვანძო სიტყვები: შოთა ზოიძის პოეზია, შემოქმედება, ბათუმი, ბათუმური რეალიები.

Key words: Shota Zoidze's poetry, creativity, Batumi, Batumi realities.

საქართველოს მრავალსაუკუნოვანი გმირული ისტორია ყოველთვის ასაზრდოებდა ქართველ პოეტებს მაღალმხატვრული ზნეობრივი იდეალებით. „წარსულისადმი გრძნობა-პატივი“ განსაკუთრებული ძალით გამოვლინდა მე-19-20 საუკუნის ქართულ მწერლობაში. ესაა დაცემისა და აღმავლობის ხანა, საქართველოს დამოუკიდებლობის დაკარგვისა და აღდგენის პერიოდი. 21-ე საუკუნე კი ქართული სულიერების აღორძინებაა. ამ ეპოქის პოეტები განსაკუთრებული სისადავითა და მრავალფეროვანი თემატიკით გამოირჩევიან. პოეტი თავისი ქვეყნისა და ერის სულის გამოხატულებაა. პოეზია კი სარკეა სულისა. „პოეზია არის გრძნობების თამაში...“ (იმანუელ კანტი) პოეტები - სულის მხატვრები, ვისთვის ღირებულნი და ვისთვის არაფერი... აღქსანდრე სოლჟენიცინის აზრით, პოეტი ის შემოქმედია, რომელიც – „ამ სამყაროში მხოლოდ ადამიანია, მაგრამ ვინმესთვის – მთელი სამყარო“.

მეოცე საუკუნის ქართულ პოეზიაში ვინმეს თუ უმღერია სამშობლოსთვის ერთ-ერთი იმათგანი შოთა ზოიძეა. მისი ლირიკის ღონიერი ნაკადი ქართული მიწის წიაღში იღებს სათავეს. ყველა და ყველაფერი თავისი ქვეყნის ფესვებს უკავშირდება. ყოველივე კი კვებავს და აძლიერებს პოეტის სულს. მთელი მისი „მონაგარი“ – ერსა და ქვეყანას ეძღვნება. სწორედაც, რომ მან თავისი ნიჭი და უნარი, უწინარეს ყოვლისა, მშობელი მიწის სიყვარულის გამოხატვას შეაღია. ყურძნის ლერწებივით დაახვია სულისა და

გონების ქარტეხილი და ჰარმონიულ ხაზებად ამოტვიფრა თავისი უკანასკნელი კრებული „გულზე დასაყრელი მიწა“.

ლიტერატურული მოღვაწეობის მანძილზე შოთა ზოიძე მოწიწებით ეპყრობოდა მშობლიურ სიტყვას. პოეტის ფაქიზი სიყვარული არაერთი ლირიკული შედევრითაა დადასტურებული. ცხოვრებაზე გულაცრუებულს, არასოდეს დაუყრია „ფარ-ხმალი“, პირიქით, მთელი შემართებით იღწვოდა და წერდა მისეულ პწკარედებს:

*„ნეტა, რა დროა, ნეტა, რა დროა?
ვერ გიპასუხებ, თუ არ მადროვე.
ეს დრო კი არა, ელდორადოა
და კუდში დასდევს კონკისტადორი.
რა მანძილია მიწიდან ცამდე,
ანდა პირიქით – ციდან მიწამდე,¹
თუ გსურთ გაიგო, უფალი გწამდეს,
და თუ არა გწამს, ახლა იწამე.*

პოეტს არ სურდა „უსახელო სიკვდილი“, ყოველთვის ცდილობდა, ალაღმართალი კაცის სახელით წასულიყო ამქვეყნიდან... მის პოეზიაში ადგილ-ადგილ გამოსჭვივის სევდა „პოეტური მარტოსულობისა!... მეტაფორული ხმოვანების ვერგაგების“, ან კიდევ „არგაგების“ გზებს პოეტი თავისებურად, ორიგინალურად ეძიებს და ჩვენამდე მაინც მოაქვს სულიდან ამოქნილი სიტყვები: „მე ვარ „უსანქციო სონეტების“ ავტორი“...ან კიდევ:

*ბევრი ოცნება ჩაბარდა წარსულს,
რასაც ძალიან მძიმედ განვიცდი.
მე უსახელო სიკვდილი არ მსურს,
და სიკვდილს რა სურს, ეს მე არ ვიცი!*

(ზოიძე, 2020: 65, ლექსიდან „გულზე დასაყრელი მიწა“).

მართლაც, მას ამქვეყნიდან „უსახელოდ“ არ სურდა წასვლა და არც წასულა... მისმა შემოქმედებამ „მარადისობის სუდარა“ გადააფარა წუთისოფელს და დარჩა, როგორც პოეტი და შემოქმედი.

პოეტის სულს აწუხებდა ქვეყნისა და ერის ბედი, რაც, ბუნებრივია, ყოფით გარემოსაც ეხებოდა. ბევრჯერ განიცადა სულის ტკივილი, ბევრჯერ „ჩამარტყეს ნაჯახი ზურგში“, როგორც ამბობდა პოეტი სევდით:

*„ცარიელია ჩემი იმედის ტომარა,
ჩემი ტომარა სავსეა ჩემი ძვლებით,*

¹ შენიშვნა: ნაშრომში გამოყენებული ლექსები დამოწმებულია შოთა ზოიძის წიგნიდან „გულზე დასაყრელი მიწა“, გამ. „მცირე მეწარმე მაია ჯაველიძე“, თბილისი, 2020 .

*თავს მოვიკლავდი, იმედი რომ არა,
ბარიერს შენი იმედით ვძლევდი“...*

(ზოიძე, 2020: 11 ლექსიდან „გულზე დასაყრელი მიწა“).

სულით მტკიცე პოეტს ქედი არ მოუხრია, იმედი არ დაუკარგავს. მასში ძალუმად „სცემდა“ ქართული სული და სიტყვა: „ენა, მამული და სარწმუნოება“, „ენა ქართული, ფრთები ქართული, ჰანგი ქართული, ლოცვა ქართული“ (ზოიძე, 2020:14).

და წლების განმავლობაში სწორედ ასე გროვდებოდა, მკვიდრდებოდა შოთა ზოიძის პოეტური მონაგარი ეროვნული პოეზიის დიდ საგანძურში.

ყველაზე დიდი ტკივილი კი აფხაზეთი იყო, რაც დღენიადაგ აწუხებდა პოეტს. თავის ერთ-ერთ ლექსში – „ცუდი სიზმარი“ – წერდა:

*„სიზმრის მატარებლით აფხაზეთში ვიყავი,
სიზმრის ფანჯარას მარჯვენა შევახე,
ყველგან ირეოდა უცხო ჭილყვავი,
ჩემი აფხაზი აფხაზეთში ვერ ვნახე.*

*მეტაფორას გავაგლე წითელი ხაზი,
მინდა, ყინულის ლოდები გავაღებო,
ღმერთო მაღალო, აფხაზეთი უაფხაზოდ
სიზმარშიც კი აღარ მანახო!“*

(ზოიძე, 2020: 57, ლექსიდან „გულზე დასაყრელი მიწა“).

პოეტისთვის ერთადერთი გამოსავალი უზენაესისადმი აღვლენილი ლოცვა-ვედრებაა. ის, იმ დღის დადგომაზე ოცნებობს, როცა ნაფლეთებად ქცეული ჩვენი ქვეყნის სხეული „ისევ აღსდგება ლაზარესავით“:

*„ვიგრძენი ნების ჰარმონია სრული,
თითქოს, გამინედლდა წიფელი ხმელი,
თითქოს, გამიმთელდა გატეხილი გული,
თითქოს, გამიმთელდა მოკვეთილი ხელი.
თითქოს, დამიბრუნდა მოკვეთილი რიწა,
„აბრსკილი“ და „ურაიდა რაიდა“,
ყველამ ერთად უნდა დავივიწყოთ,
ძმებს შორის თოფი რომ გავარდა“.*

პოეტის უკანასკნელი ანდერძიც ხომ ეს იყო:

*„აფხაზი რომ გვიყვარდა ქართველებს,
ქართველი რომ უყვარდათ აფხაზებს...
...ღმერთმა ენას, ისევ ისე გვიყვარდეს,*

...ღმერთმა ქნას, ისევ ისე გვიყვარდეს..."

(ზოიძე, 2020: 62, ლექსიდან „გულზე დასაყრელი მიწა“).

გულახდილია ყველგან და ყველასთან: საზოგადოებაში, ლექსსა თუ პროზაში... „სულში ქარბორბალა ტრიალებსო“, ამბობდა პოეტი. ხშირად ვერ ეგუებოდა რეალობას, უწევდა გაჩუმებაც... როცა ეკითხებოდნენ, როგორ ბძანდებით, ბატონო შოთა? პასუხობდა: „ვუძლებ, ამ ტიალ წუთისოფელსო“ ან კიდევ ამოთქვამდა ლექსთა ჭიდილში:

*„ბევრჯერ დამადეს პირზე ბოქლომი,
სიტყვის უფლება ბევრჯერ წამართვეს,
ვერ მომისყიდა ვერავინ ოქროთი
და ვერაფრით ვერ გამაწარმართეს“...*

(ზოიძე, 2020: 70, ლექსიდან „გულზე დასაყრელი მიწა“).

დიახ, „მან აპატია მტერს არაკაცობა“, მაგრამ მტერმა კი არ აპატია უჩვეულო, „უმისამართო სანქციების“ ავტორს, რის გამოც წუხდა:

*„ცხოვრება გარბის, როგორც ღვარცოფი,
დღეს ჩვიდმეტი წლის სამი მარტია,
მტერს ვაპატიე არაკაცობა,
მტერმა კაცობა არ მაპატია“*

(ზოიძე, 2020: 70, ლექსიდან „გულზე დასაყრელი მიწა“).

და მართლაც, პოეტის „გაწარმართება“ ვერავინ შეძლო. წუთისოფლის სამსჯავროს პირისპირ მდგარი პოეტი გულწრფელი აღსარებით ამბობს:

*„მე ახლა წარსულს ვერაფერს ვუზამ,
ვერ დავაბრუნებ ცხოვრებას უკან,
რომლებიც ზურგზე აქლემის კუზით
მიუყვებიან შარას თუ შუკას“*

(ზოიძე, 2020: 80, ლექსიდან „გულზე დასაყრელი მიწა“).

გულგაბზარული პოეტის ლექსებმა აშკარად და შეუნიღბავად გამოხატა ერთგვარი გულისწყვეტა იმ დიდი შეუსაბამობის გამო, რომელიც იდეალად დასახულ ცხოვრებასა და რეალურ სინამდვილეს შორის არსებობდა. თითქოსდა, გრძნობდა სიკვდილის აჩრდილს და მაინც ვაჟკაცურად ეგებებოდა მას:

*„დასაკარგავი აღარ მაქვს არაფერი,
სიკვდილთან იმისთანა კონტრაქტი გავაფორმე“*

„დასაკარგავი“, რა თქმა უნდა, არა ჰქონდა არაფერი... პოეტიამ თქვა თავისი სათქმელი. ლექსმა დაიდო ბინა სამყაროში, მოკვდავმა უმასპინძლა „ჰანგთა გენიას“, მეტაფორამ აამღერა „სულთა მატთანე“ და რა ძვირფასად ამბობს:

„ჩემი მეტაფორა, თავისი ანაფორით,
აღარ ეტევა ბათუმის ბოლაზთან“
(ზოიძე, 2020: 8, ლექსიდან „გულზე დასაყრელი მიწა“).

ან კიდევ:

„იმედი მძიმე ჯვარივით მომაქვს,
სიკვდილი ყველგან დადის უვიზოდ,
ძლივს ავსებს მიწის ვეება სტომაქს
და არაფერი ხდება უმისოდ.
მოუთმენლობის ხანძარში ვიწვი,
გაურკვევლობის ბურუსი მთუთქავს,
გვერდით შიშველი ქალივით მიწევს
სიმარტოვე და მირთულებს სუნთქვას.
არ ვარ ყველაფრის უარყოფელი,
მე გვირგვინს ვადგამ ყველაზე დიდებს
და ჩემი წილი წუთისოფელი
ტყვიაგაუმტარ ჩანთაში მიდევს
(ზოიძე, 2020: 100, ლექსიდან „გულზე დასაყრელი მიწა“).

სიმბოლურია პოეტის ფიქრები, ცხოვრებაცა და შემოქმედებაც... მეტაფორაა მისი ცხოვრების არსი, როგორც თავად იტყოდა: „ისეთივე ამოუცნობია ჩემი ლექსები, როგორც მეტაფორა? და მართლაც, რთულია ჩასწვდე და გაიგო, ბოლომდე რას ფიქრობდა „დადლილი“ პოეტი...ანდა რას გულისხმობდა ბჭკარე-დებში:

„თავისუფლების წყურვილი მაბრჩობს
და ბრძოლის ნიჭი მარბევს და მტანჯავს,
და ჩემს ჯამაგირს, საზრდოს თუ სარჩოს
მისი გულისთვის ხელგაშლით ვბარჯავ.

მე ბრძოლის ჟინი მტანჯავს და მანგრევს,
კვითხულობ შენთვის დაწერილ წიგნებს
და ბრძოლის ველზე როცა ვჭრი სანგრებს,
უჩინმაჩინის ხელები მინგრევს.

რა დამიბრუნებს წართმეულ რწმენას,
ველარ ვსაუბრობ ცასთან რაციით,
ახლად დაბომბილ სანგარში ვწევარ
გადარჩენილი ჯარისკაცივით

(ზოიძე, 2020: 67, ლექსიდან „გულზე დასაყრელი მიწა“).

პოეტის მეტაფორული ჟღერადობა ღრმია, ვიდრე ჩანს მის პოეზიაში. თითქოსდა, ვხედავთ, ვკითხულობთ და გვესმის მისი გულის ხმა, ტკივილი, რაც მშობლიურ ფესვებთან აკავშირებს: „წყალმა ვერ წაიღო საყდარი აწყურის, საყდარში გალობს ქართული ენა“.

პოეტის შთაგონების წყარო იყო საქართველოს წარსული, აწმყო და მომავალი. ამ თემაზე მან მრავალი შესანიშნავი ლექსი შექმნა, მათ შორისაა:

**„აგერ, აქ არი შენი კოლხეთი,
შენი ფაზისი, ოქროს ვერძები.
ღმერთო, ქართლოსის მოდგმას მოხედე,
მედეა სხვაგან რომ არ ვეძებო“**

(ზოიძე, 2020: 93, ლექსიდან „გულზე დასაყრელი მიწა“).

შოთა ზოიძის მიერ წარმოსახული წარსული და ზღაპრულ-მითოსური სამყარო ხშირ შემთხვევაში, გათანამედროვეებულია და დღევანდელიობის სისხლხორცეულ ნაწილადაა ქცეული, მაგრამ ამისდა მიუხედავად, პოეტის საუკეთესო ლექსებში ოდნავადაც არ უფერულდება ის რომანტიკული განწყობა, რომელიც საუკუნეების მანძილზე მკვიდრდებოდა ქართველი კაცის ცნობიერებაში, პირიქით, მოვლენათა პოეტური აღქმა-წარმოსახვის ეს ხერხი წარსულისა და ზღაპრულ-მითოსური სამყაროს ახლებური გააზრების ორიგინალურ და შთამბეჭდავ ფორმადაა ქცეული.

**„ოქრო ასხია ფიჭვნარის მინდორს,
ღმერთი შეინდობს ამ მიწის პატრონს,
აღარ ვიქნები ცოცხალი იმ დროს,
რომელსაც მე და ილია ვნატრობთ“**

(ზოიძე, 2020: 82, ლექსიდან „გულზე დასაყრელი მიწა“).

მან თავისი შემოქმედება დაუკავშირა სამშობლოს, მის წარსულსა და მომავალს. თავისი ძლიერი მეტაფორული ხმით უმღეროდა ბათუმს. უსაზღვრო იყო სიყვარული იმ კუთხისადმი, სადაც დაიბადა და გაიზარდა. მართლაც, სამშობლო ყველაზე დიდებული, ყველაზე საყვარელი და სანუკვარი განძია ადამიანისთვის.

ალბათ, ძნელად თუ მოიძებნება ამ საუკუნის ქართულ პოეზიაში მეორე პოეტი, რომელიც თავისი ფესვებით ასე იყოს შესისხლხორცეული კუთხისა და ქვეყნის წიაღს, როგორც შოთა ზოიძე იყო. ერთგან წერდა:

**„რა იქნებოდა, რომ არ მენახე,
ღმერთის ეზოში მწიფე ვენახო,
რომ არ მენახე, ოქროს თავთავო,
ჩემო ყველაზე დიდო სამთავრო.“**

*ჩემო ყველაზე დიდო სატახტოვ,
შენ გულისთვის რა არ გადამხდა?!
ყველაზე უფრო ცხელო წერტილო,
მე შენ გამო ვარ გულდაწყვეტილი.*

*დღეს მე ვარ შენი ნიჭის დამთვლელი,
ამიტომ ასე მზვერავს სატანა,
აღარ დაბადო აწი ქართველი,
ჩემზე სუსტი და ჩემზე პატარა!*

(ზოიძე, 2020: 94, ლექსიდან „გულზე დასაყრელი მიწა“).

და ბოლოს, შოთა ზოიძის ლექსები თავისი რიტმული ჟღერადობით ყურადსაღები და მნიშვნელოვანია. მან შექმნა და დაამკვიდრა მკაფიო ინდივიდუალურობით აღბეჭდილი ინტონაცია. ასევე ყურადსაღებია თავისი ლექსების ფერწერულობა, სახე-სიმბოლოები, არაგანყენებულად და თვითმიზნურად დანახული „მისეული“ სამყარო, რაც პოეტის სულის ორგანულ ნაწილად ქცეულა. პოეტი ყველა ლექსს გრძნობდა, განიცდიდა და დაგვიტოვა სულის საოხად.

შეუძლებელია არ აღვნიშნო შეფასება პატრიარქისა. მან შოთა ზოიძეს, „აჭარაში ეროვნული ცნობიერების გუშაგი“ უწოდა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ზოიძე, 2020: – ზოიძე შოთა, „გულზე დასაყრელი მიწა“, გამ. „მცირე მეწარმე მათა ჯაველიძე“, თბილისი, 2020.

Naile Mikeladze

(Batumi Georgia)

Batumi Realities in Shota Zoidze's Poetry

Abstract

The creative work of Shota Zoidze is the evidence proving that the struggle for the national culture is not the struggle for existence or resistance the difficulties, but it is the struggle for the immortality of the nation. Like the other real creators, Shota Zoidze fights for love with love and makes clear that Love is more powerful and furious than any other weapon, when it is connected with kindness, happiness and welfare of the

homeland. Shota Zoidze's poetry identifies the present and future of the homeland with the mission of writing. Georgia is the most important thing for his existence; and all the common human problems are connected with Her.

Only a glance on Shota Zoidze's poetry makes the reader convince that the author is a really deeply religious poet full of Christian sensibility and humanity. Orthodox Christianity is the inseparable part of nationality for the poet, and sacrifice for the religion – is the primary and holy duty.

ბათუმის პრესა (პირველი გაზეთები)

აბსტრაქტი: წარმოდგენილ სტატიაში გაშუქებულია XX ს-ის დასაწყისში, აჭარაში, ბათუმური პრესის დაარსებასთან დაკავშირებული პროცესები, რომელსაც ერთობ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ადგილობრივი მაცხოვრებლებისთვის. ბათუმში დაარსებული გაზეთები ერთადერთი წყარო იყო ინფორმაციისა, სადაც შუქდებოდა იმ დროს მსოფლიოში მომხდარი მნიშვნელოვანი მოვლენები. ამავდროულად, ბათუმში დაარსებული პირველი გაზეთები საინტერესო ინფორმაციას შეიცავს იმ დროის ბათუმის ყოველდღიური ცხოვრების შესახებ.

საკვანძო სიტყვები: ბათუმი, პრესა, სტამბა, გამომცემლობა, გაზეთი, ჟურნალი, აჭარა.

Key words: Batumi, press, printing house, publishing house, newspaper, magazine, Adjara.

პრესას კაცობრიობის განვითარებაში გარკვეული ადგილი უჭირავს. ადამიანები სისტემატურად საჭიროებენ ინფორმაციის მიღებას. ინფორმაციის, სიახლის მიღების პირველი წყარო პერიოდული გამოცემებიდან გაზეთი იყო, რომელსაც საკმაოდ დიდი ხნის ისტორია აქვს. საქართველოში პირველი ყოველკვირეული გაზეთი 1819 წლის 8 მარტს დაარსდა თბილისში. 1820 წლიდან გამოდიოდა „ქართული გაზეთის“ სახელწოდებით.

ბათუმის ოლქის ოსმალთა მფლობელობაში ყოფნამ პრესისა და საგამომცემლო საქმიანობის განვითარების თვალსაზრისით, ნეგატიური კვალი დატოვა. მხოლოდ ქართულ იურისდიქციაში მოქცევის შემდეგ გახდა შესაძლებელი ბათუმში საპირველი ჩაყროდა პრესისა და საგამომცემლო საქმიანობის ორგანიზებას.

პირველი სტამბა ბათუმში 1879 წელს დაარსდა, იარსება 1921 წლამდე. მისი ორგანიზატორი და დამაარსებელი იყო ცნობილი პოლიგრაფისტი ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე მახარაძე (*სდსინ, 2008:560*). სტამბაში იბეჭდებოდა განცხადებები, ბლანკები, მზადდებოდა კონვერტები და ღია ბარათები, იღებდა სხვადასხვა ინდივიდუალურ შეკვეთას.

ალ. მახარაძის სტამბამ 1882 წლის 1 ივნისიდან დაიწყო რუსულ ენაზე ლიტერატურული და პოლიტიკური გაზეთის „*ბათუმსკი ლისტოკის*“ გამოცემა. ალ.

მახარაძე სარედაქციო განცხადებაში აღნიშნავდა: – „ჩვენი გაზეთის პროგრამა ძალიან ნათელია და მოკლე: მოვემსახურებით ადგილობრივ საჭიროებებს, ინტერესებს და სურვილებს“ (იქვე).

ალ. მახარაძის სტამბაში დროდადრო იბეჭდებოდა წიგნები (12 ქართულ და 14 რუსულ ენებზე), არალეგალური ლიტერატურა – რევოლუციური პროკლამაციები, ფურცლები და მოწოდებები. მოგვიანებით, ამავე სტამბაში ქართულ და რუსულ ენებზე იბეჭდებოდა საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მიმართულებების გაზეთები „ბათუმის გაზეთი“ (1911 წ. 15 ივლისი), რამდენიმე ნომერი „ბატუმსკი დენ“ (1916 წ.), „ტალღა“ (1917 წ.) (ქპზ., 1947:53), „მუშის სიმართლე“ (1918 წ.), რომელსაც გამოსცემდა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის (ბოლშევიკების) ბათუმის კომიტეტი (სდსინ, 2008:561, ქპზ., 1947:56).

1886 წელს ქალაქ ბათუმში პ.ა. ლობკოს თაოსნობით დაარსდა მეორე სტამბა. სტამბაში იბეჭდებოდა ბლანკები, აფიშები, პრესკურანტები. 1886 წლის 5 ივლისიდან სტამბა რუსულ ენაზე გამოსცემდა გაზეთ „ბატუმს“ (იქვე).

1887-1888 წლებში პ. ა. ლობკოს სტამბა ფ. ფ. კრიშტოფოვიჩის ხელში გადავიდა, რომელმაც განაახლა სასტამბო აღჭურვილობა, შეიძინა ამერიკული კონსტრუქციის დიდი სწრაფმბეჭდავი მანქანა თავისი ახალი შრიფტით და 1888 წლის 17 მარტს განაახლა მუშაობა. სტამბა სხვადასხვა დაკვეთასთან ერთად აგრძელებდა გაზეთ „ბატუმის“ გამოცემას (იქვე).

1893 წელს ფ. კრიშტოფოვიჩის სტამბა შეიძინა ნ. პ. გურსკიმ, რომელმაც მნიშვნელოვნად გააფართოვა სტამბის საქმიანობა. ჩვეულებრივ ყოველდღიური შეკვეთების შესრულების გარდა ბეჭდავდა სხვადასხვა სახის ლიტერატურას, განაგრძობდა გაზეთ „ბატუმის“ გამოცემას. 1895 წლიდან იქვე იბეჭდებოდა ახალი გაზეთი „ჩერნომორსკი ვესტნიკ“, რომლის პირველი ნომერი 1 ივლისს გამოვიდა. მოგვიანებით, ამავე სტამბაში რუსულ ენაზე იბეჭდებოდა ახალი გაზეთები: „ბატუმ“ (1905 წლის 1 ოქტომბერი), „ზარია“ (1906 წ. 27 მაისი), „სტრელა“ (1906 წლის 16 ივნისი) და „ბატუმსკი რაბოჩი“ (გამოვიდა რამდენიმე ნომერი), აგრეთვე – „ქალაქ ბათუმის ექიმთა საზოგადოების ოქმები და ბრძანებები“ (სდსინ, 2008:561-562).

1908 წელს ნ.პ.გურსკიას სტამბა შეისყიდეს ნ. ხვინგიამ და მისმა მეგობარმა ვ. ი. ჩანტლაძემ. 1912 წელს ვ. ჩანტლაძის მკვლელობის შემდეგ ნ. ხვინგია სტამბის ერთპიროვნული მფლობელი გახდა (სდსინ, 2008:562). ნ. ხვინგიამ განაახლა სტამბის ტექნიკური აღჭურვილობა, შეცვალა მოძველებული შრიფტი, საბეჭდი მოწყობილობა და 1910 წლიდან დაიწყო ინტენსიური საქმიანობა. ძირითადად, აქ იბეჭდებოდა ქართულ და რუსულ ენებზე გამომავალი გაზეთები: „ბათუმის მოამბე“ (1911 წლის 7 მარტი), ყოველკვირეული სალიტერატურო და

პოლიტიკური გაზეთი, გამოდიოდა ორშაბათობით (*ქპზ., 1947:40*), „ბატუმსკი დენ“ (1913 წლის 23 ივნისი), „ხმა“ (1914 წლის 11 თებერვალი), „ბათუმის გაზეთი“ (1911-1914 წწ.), ყოველდღიური სალიტერატურო და პოლიტიკური გაზეთი (*ქპზ., 1947:42*), „ბატუმსკი ვესტი“ (1911-1912 წწ.), „იზვესტია“ (1917 წ.), „სვობოდნაია ჟიზნი“ (1917-1918 წწ.), „ბურევესტნიკ“ (1917-1918 წწ.), „ბატუმსკაია ჟიზნი“ (1920-1921 წწ.), „სამუსლიმანო საქართველო“ (1919-1921 წწ.), „მუშათა პრესის დღე“ (1917 წ.) რამდენიმე ნომერი (*სდსინ, 2008:562*).

ნ. სვინგიას სტამბამ 1921 წლამდე იარსება; ბეჭდავდა პოლიტიკურ, სოციალურ-ეკონომიკურ და მხატვრულ ლიტერატურას. 1921 წლის მარტის დასაწყისში სტამბაში დაიბეჭდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პირველი – 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუცია.

XIX საუკუნის ბოლოსთვის ძმებმა თავართქილაძეებმა დააარსეს სტამბა, რომელიც მნიშვნელოვან საგამომცემლო საქმიანობას ეწეოდა. სტამბასთან არსებობდა წიგნის მაღაზიაც. სტამბაში იბეჭდებოდა არალეგალური ლიტერატურაც, რის გამოც 1907 წელს გიორგი თავართქილაძე და მისი კომპანიონი ბართლომე კილაძე ჟანდარმერიამ დააპატიმრა, თუმცა ბრალდება არ დაუმტკიცდათ და მალევე გაათავისუფლეს (*სდსინ, 2008:563*). ცნობილია, რომ ამ სტამბამ გამოსცა 24 დასახელების წიგნი – ქართულ და 55 დასახელების – რუსულ ენებზე, ამის გარდა, ამ სტამბაში სხვადასხვა დროს რუსულ ენაზე იბეჭდებოდა გაზეთები – „ბატუმსკი ლისტოკ“ (1906 წ.), „ბატუმსკი იზვესტია“ (1909-1910 წწ.) და სხვა.

1899-1902 წლებში ბათუმში მოქმედებდა ვერეიჩევისა და კამენმახერის სტამბა. 1902 წელს აღნიშნული სტამბა შეისყიდა ა.ვ. კულჩიციმ, ხოლო 1903 წლისთვის სტამბა გადავიდა ხ.მ. შმავესკის საკუთრებაში, რომელიც 1921 წლამდე მოქმედებდა. ამ სტამბაში იბეჭდებოდა ლეგალური და არალეგალური გაზეთები ქართულ და რუსულ ენებზე: „ბატუმსკი ლისტოკ“ (1905 წ. 29 აპრილი), „ბატუმ“ (1912 წ. 1 სექტემბერი), „ბატუმსკაია გაზეთა-კოპეიკა“ (1913 წ. 1 სექტემბერი), „ბატუმ“ (1918 წ. 27 აპრილი), „ბატუმსკი დენ“ (1915 წ.), „ბატუმსკი ვესტი“ (1913-1916 წწ.), „ბურევესტნიკ“ (1917-1918 წწ.), „დენ სვობოდი“ (1917 წ.), „გოლოს ტრუდა“ (1919-1920 წწ.), „ეხო ბატუმა“ (1920 წ.), „ბათუმის ფურცელი“ (1920 წ.), „ბათუმის ცხოვრება“ (1920-1921 წწ.).

XX ს-ის დასაწყისში ბათუმში მოქმედებდა ი. ბ. მინკინის სტამბა, რომელიც ორთქლზე მუშაობდა. მას ჰქონდა უახლესი კონსტრუქციის 4 სწრაფმბეჭდავი მანქანა. 1905 წლის 1 იანვრიდან ამ სტამბაში იბეჭდებოდა გაზეთ „ჩერნომორსკი ვესტნიკის“ რამდენიმე ნომერი გადიდებული ფორმატით (*სდსინ, 2008:564*).

სტამბა, როგორც ჩანს, 1905 წლის შემოდგომამდე მოქმედებდა, რადგანაც შემდგომში მის შესახებ ცნობები არ მოგვეპოვება.

1905-1921 წლებში ბათუმში მუშაობდა დ. კაპელის სტამბა, რომელშიც 1909-1917 წლებში იბეჭდებოდა ჟურნალი „**ბატუმსკი სელსკი ხოზიანი**“ და ჟურნალი „**ბატუმეც**“, რომლის პირველი ნომერი 1910 წლის 23 აგვისტოს გამოვიდა (*იქვე*).

1908 წლიდან ბათუმში ფუნქციონირებდა ა. შარიპოვის სტამბა, რომელშიც იბეჭდებოდა გაზეთები: „**ბატუმსკიე ნოვოსტი**“ (1909 წ. 11 თებერვალი), და „**ბატუმსკი გოლოს**“ (1908 წ.), აგრეთვე გამოვიდა ჟურნალ „**ბატუმსკი სელსკი ხოზიანის**“ რამდენიმე ნომერი (*იქვე*).

მიუხედავად იმისა, რომ ბათუმში ოსმალთა ბატონობის შემდეგ სწრაფად იწყება პრესის განვითარება, არსდება არაერთი სტამბა და საგამომცემლო საქმიანობა წინ მიიწევს, 1911 წლამდე ბათუმში ქართულენოვანი გაზეთი არ გამოდიოდა.

თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საგაზეთო ქრონიკებით დასტურდება რამდენიმე პერიოდიკის არსებობა ბათუმში, მაგ. გაზეთი „**მიკრირი**“, რომელსაც ბათუმის სოციალ-დემოკრატიული პარტია უშვებდა 1907-1908 წლებში (*ქპზ., 1947:27*).

1911 წლის 15 ივლისიდან ბათუმში გამოსვლას იწყებს პირველი ქართულენოვანი გაზეთი „**ბათუმის გაზეთი**“, რომელიც პოლიტიკურ-საზოგადოებრივი და ლიტერატურული ხასიათისა იყო, გამოდიოდა ყოველდღიურად. მისი გამომცემელ-რედაქტორი იყო ნ. ე. ხომერიკი. გაზეთი იბეჭდებოდა მახარადის სტამბაში. ერისთავის ქ. №10, ვაგანიანცის სახლში. გამომწერთათვის გაზეთის ფასები ასეთი იყო: ერთი წლით – 4 მანეთი, ნახევარი წლით – 2 მან და 50 კაპ, სამი თვით – 1 მან და 50 კაპ, ერთი თვით – 60 კაპ. განცხადების ფასი პირველ გვერდზე იყო 20 კაპ, უკანა გვერდზე – 10 კაპ, სამგლოვიარო განცხადების თითოჯერ დაბეჭდვა – 3 მან (<https://batumelebi.netgazeti.ge/news/187462/>). 1913 წლის ივნისიდან გაზეთი გამოდიოდა კვირაში ორჯერ. 1914 წლის ივლისში ადგილობრივი ხელისუფლების განკარგულებით გაზეთი დაიხურა. სხვადასხვა დროს გაზეთის რედაქტორები იყვნენ: ა. ჭელიძე, ლ. გეგენავა (*ორავგელიძე, 2019:1; https://ka.wikipedia.org/wiki/ბათუმის_გაზეთი*).

მაღალ დონეზე არის შეფასებული ბათუმის პირველი ქართული გაზეთის სტრუქტურა, გაზეთის პირველ ნომრებში დაბეჭდილი სტატიები კარგად ასახავს ადამიანთა დადებით შეფასებებს ახალი გაზეთის მიმართ. გაზეთი კარგად პასუხობდა ბათუმელთა მოთხოვნებს, გაშუქებული იყო იმ დროის ქალაქის საჭირობო საკითხები, ბათუმის ყოველდღიური ყოფა-ცხოვრება, პოლიტიკური და ეკონომიკური საკითხები, კრიტიკული ხასიათის ფელეტონები, საერ-

თაშორისო ვითარება. ასევე გაზეთში იბეჭდებოდა განცხადებები, მილოცვები, აფიშები, ნეკროლოგები და სხვადასხვა სახის ინფორმაცია.

1919 წელს ბათუმური პრესას შეუერთდა სამუსლიმანო საქართველოს მეჯლისის ორგანოს მიერ გამოცემული ყოველკვირეული პოლიტიკურ-ეკონომიკური და ლიტერატურული გაზეთი – „სამუსლიმანო საქართველო“, რომელიც 1921 წლამდე გამოდიოდა. 1919-1921 წლებში სულ გამოვიდა 500 ნომერი. გაზეთი იბეჭდებოდა მოზრდილი ფორმატის ქაღალდზე ოთხ (იშვიათად ორ) გვერდზე. გაზეთის პირველი ორი გვერდი ქართულენოვანი იყო, მესამე და მეოთხე – თურქულენოვანი, არაბული შრიფტით. გაზეთი იბეჭდებოდა ნიკო ხვინგაის სტამბაში. ჩვენამდე მოაღწია მისმა არასრულმა ნომერებმა.

გაზეთი თავდაპირველ სახელწოდებად „აჭარა“ შეურჩევიათ, მაგრამ მოგვიანებით, „სამუსლიმანო საქართველოთი“ შეუცვლიათ, რადგანაც გაზეთის იდეის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, მისი თემატიკა გამოხატავდა არა ერთი კუთხის, არამედ მთელი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს პრობლემატიკას.

„სამუსლიმანო საქართველოს“ პირველი ნომერი გამოვიდა 1919 წლის 11 იანვარს. გაზეთის რედაქტორად ჯერ თ. ხიმშიაშვილი იქნა დამტკიცებული, რომელიც მალევე ჩაანაცვლა მემედ აბაშიძემ. გამოცემა მთავარ მიზნად ისახავდა მაჰმადიანი ქართველების ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებას და საქართველოს გაერთიანებაზე ზრუნვას. გაზეთი აშუქებდა უცხოეთში მომხდარ სიახლეებს, იბეჭდებოდა განცხადებები, დეპეშები; ობიექტურად ასახავდა რეგიონში მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებს; ამხელდა საოკუპაციო ხელისუფლების ანტიქართულ პოლიტიკას (*შამილიშვილი, 2019:1; <https://ka.wikipedia.org/wiki/სამუსლიმანო-საქართველო>*).

1920 წელს ბათუმში დაიწყო გამოსვლა ყოველდღიურმა გაზეთმა „*ბათუმის ფურცელმა*“. გაზეთს ხელმძღვანელობდა სარედაქციო კოლეგია. იბეჭდებოდა შმავესკის ელექტრომბეჭდავ სტამბაში. ხსენებული გაზეთის დახურვის შემდეგ გამოიცემოდა გაზეთი „*ბათუმის ცხოვრება*“ (1921), რომელიც იბეჭდებოდა ოთხ გვერდზე. სულ დაისტამბა 88 ნომერი.

გაზეთი საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ გამოცემას წარმოადგენდა და ქალაქის ყოველდღიურ ცხოვრებას ასახავდა - გამოირჩეოდა თემატიკის მრავალფეროვნებით. მასში რუბრიკებად შუქდებოდა პოლიტიკის, ეკონომიკის, სოციალური სფეროსა თუ კულტურის საკითხები. გაზეთი ჟანრობრივი მრავალფეროვნებითაც გამოირჩეოდა, განსაკუთრებული აქცენტი კეთდებოდა პრობლემურ და პროპაგანდისტულ სტატიებზე. გაზეთში დიდი ადგილი ეთმობა ქალაქის თეატრალური და კულტურული ცხოვრების ამსახველ მასალას; ყურადღება

გამახვილებულია განათლების თემაზე (<https://ka.wikipedia.org/wiki/ბათუმის-ფურცელი>).

1920 წელს ბათუმში გამოდიოდა სალიტერატურო ჟურნალი „**ფანტომი**“, რომელთა შესახებ ცნობა მიღებულია ბათუმელი მწერლებისგან (*ქპზ, 1947:64*). ამავე პერიოდში გამოდიოდა ყოველდღიური გაზეთი „**მთლიანი საქართველო**“, რომელიც მოხსენიებულია გაზეთ „კლდის“ 1920 წლის 69-ნომერში (*ქპზ, 1947:65*).

1921 წელს ბათუმის საოლქო რევკომის და მე-11 წითელი არმიის პოლიტიკური განყოფილების ორგანოს მიერ დაარსებულ იქნა გაზეთი „**უწყებები**“ („უწყებანი ს.კ.პ. ბათუმის საოლქო კომიტეტის და რევკომისა“), თავიდან პასუხისმგებელი რედაქტორი იყო ს. ჩიხლაძე, შემდეგ – სარედაქციო კოლეგია. გამოდიოდა 3000 ცალამდე ტირაჟით, სულ გამოცემულია 205 ნომრამდე (*ქპზ, 1947:70*). გაზეთს 1922 წლიდან ეწოდა „**პროლეტარული ბრძოლა**“, 1923 წლის 29 მარტიდან – „**ბრძოლა**“ (*ქპზ, 1947:74*), 1924 წლის 18 ნარტიდან „**ფუხარა**“ (ღარიბი), საქართველოს კომპარტიის (ზ) აჭარისტანის კომიტეტის, აჭარისტანის ცაკის და აჭარისტანის პროფსაბჭოს ყოველდღიური გაზეთი (*ქპზ, 1947:84*). 1929 წლის 17 მარტიდან 1936 წლის 6 თებერვლამდე „**საბჭოთა აჭარისტანი**“, შემდეგ კი – „**საბჭოთა აჭარა**“. გაზეთი გამოდიოდა კვირაში 5-ჯერ, ამუშებდა ავტონომიური რესპუბლიკის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებას ([https://ka.wikipedia.org/wiki/აჭარა\(გაზეთი\)](https://ka.wikipedia.org/wiki/აჭარა(გაზეთი))).

ასევე, 1921 წელს ბათუმის სახალხო განათლების კომისარიატის ხელოვნების განყოფილების სალიტერატურო სექციის მიერ გამოიცა გაზეთი „**პოეზიის დღე**“ (1923 წლიდან ქართველ მწერალთა გამოცემა), რომელზეც პასუხისმგებელი იყო სარედაქციო კოლექცია (*ქპზ, 1947:70*).

1922 წლიდან გამოდიოდა ყოველთვიური სამხატვრო-სახელოვნებო ჟურნალი „**კანდელი**“, რომლის რამდენიმე ნომერი გამოვიდა მხოლოდ. ჟურნალის შემდგომი ბედი გაურკვეველია, ბიბლიოთეკებში არ მოიპოვება, აღნიშნულია „წიგნის მატთანში“ (იხ. №1 (1917-1925 წწ. თბ., 1926 წ. გვ. 164) (*ქპზ, 1947:74*).

1923 წლიდან ბათუმში გამოსვლა დაიწყო ყოველკვირეულმა სალიტერატურო, სამეცნიერო და საინფორმაციო გაზეთებმა „**ასპიროზმა**“ და „**მწვერვალმა**“ (*ქპზ, 1947:80*).

1924 წლიდან ბათუმში გამოდიოდა ორკვირეული სამხატვრო-სალიტერატურო ჟურნალი „**ისპირი**“, რომლის ნომრებიც ბიბლიოთეკებში არ მოიპოვება, მის შესახებ ცნობები 1933 წელს მიღებულია ბათუმელი მასწავლებლებისგან (*ქპზ, 1947:85*).

შემდგომ პერიოდში ბათუმური პრესა უფრო მრავალფეროვანი გახდა, ჟურნალ-გაზეთებს ყოველი დარგის სტრუქტურა გამოსცემდა. გარდა პოლიტიკური და ეკონომიკური საკითხებისა შუქდებოდა განათლებისა და კულტურის საკითხები, სოფლის მეურნეობასა, თუ მედიცინაში დანერგილი სიახლეები, ბათუმის ყოველდღიური ცხოვრება და სხვ.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

ორაგველიძე, 2019: – ორაგველიძე თ., „ბათუმის პირველი ქართული გაზეთი“, 2019; ინტერნეტ-მისამართი: <https://batumelebi.netgazeti.ge/news/187462/>

სდსინ, 2008: – „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები / აჭარა“, III, გამომც. „შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, ბათუმი, 2008.

ქპზ, 1947: – ბაქრაძე გ. ი., „ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფია 1819-1945“, მასალები ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიისათვის, ვ. ეგნატაშვილის რედაქციით, თბილისი 1947.

შამილიშვილი: – შამილიშვილი მ., <http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php> სამუსლიმანო საქართველო (გაზეთი).

https://ka.wikipedia.org/wiki/ბათუმის_გაზეთი;

https://ka.wikipedia.org/wiki/ბათუმის_ფურცელი;

https://ka.wikipedia.org/wiki/სამუსლიმანო_საქართველო;

[https://ka.wikipedia.org/wiki/აჭარა\(გაზეთი\)](https://ka.wikipedia.org/wiki/აჭარა(გაზეთი));

Zurab Nagervadze

(Batumi, Georgia)

**Batumi Press
(First Newspapers)**

Abstract

The article presented by me covers the processes related to the establishment of the Batumi press in Adjara at the beginning of the XX century, which together were of great importance for the local residents. Newspapers established in Batumi were the only source of information covering important events in the world at that time. At the same time, the first newspapers founded in Batumi contain interesting information about the daily life of Batumi at that time.

ბათუმი ნაზიმ ჰიქმეთის ცხოვრებასა და შემოქმედებაში

აბსტრაქტი: გასული საუკუნის თურქული ლიტერატურის თვალსაჩინო წარმომადგენლის - ნაზიმ ჰიქმეთის (1902-1965 წწ.) ცხოვრებისა და მოღვაწეობის გარკვეული პერიოდი მჭიდროდ აღმოჩნდა დაკავშირებული საბჭოთა კავშირთან და მის შემადგენლობაში იმხანად შემაგულ ჩვენს ქვეყანასთან, კერძოდ კი, ბათუმთან. საქართველოსადმი თურქი პოეტის განსაკუთრებული სიყვარული მისმა ქართულმა წარმომავლობამაც განაპირობა. ბათუმში ყოფნასთან დაკავშირებული ეპიზოდები ნაზიმ ჰიქმეთმა საინტერესოდ გვიამბო ავტობიოგრაფიულ რომანში „კარგი რამ არის ცხოვრება, ძმაო!“ ნაწარმოების მიხედვით მეტად-ნაკლებად ნათელი წარმოდგენა გვექმნება საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველ თვეებში ბათუმში არსებულ უმძიმეს ეკონომიკურ მდგომარეობაზე. მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა კავშირში ჰიქმეთის ხანგრძლივი დროით ყოფნა არსებითად განაპირობა კომუნისტური იდეებისადმი მისმა ფანატიკურმა ერთგულებამ, მისეულ მონათხრობში გარკვეული ფორმით მაინც წარმოჩნდა ის პრობლემები, რითაც იმდროინდელი საბჭოთა ყოფა ხასიათდებოდა.

საკვანძო სიტყვები: ნაზიმ ჰიქმეთი, საქართველო, თურქეთი, ბათუმი, რომანი.

Key Words: Nâzım Hikmet, Georgia, Turkey, Batumi, Novel.

გასული საუკუნის თურქული ლიტერატურის თვალსაჩინო წარმომადგენლის - ნაზიმ ჰიქმეთის (1902-1965 წწ.) ცხოვრებისა და მოღვაწეობის გარკვეული პერიოდი მჭიდროდ აღმოჩნდა დაკავშირებული საბჭოთა კავშირთან და მის შემადგენლობაში მყოფ ჩვენს ქვეყანასთან, კერძოდ კი, ბათუმთან. აღნიშნული გარემოება არსებითად მნიშვნელოვანი ორი გარემოებით აღმოჩნდა განპირობებული – პირველი, იმით, რომ ნაზიმ ჰიქმეთი, როგორც კომუნისტური პარტიის წევრი და ამ პარტიის იდეების ხორცშესახმელად თურქეთში მთელი თავისი ცხოვრების განმავლობაში თავდადებით მეზრძოლი პიროვნება, არა მარტო მსოფლმხედველობრივად იზიარებდა საბჭოთა იდეოლოგიას, არამედ გარკვეული პერიოდულობით კიდევ ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა აქ; და მეორე, საქართველოსადმი მისი სიყვარულისა და პიროვნული სიახლოვის განმაპირობებელ მნიშვნელოვან ფაქტორად იქცა ის ფაქტი, რომ დედის მხრიდან იგი თავისი ქართული წარმომავლობითაც იყო დაკავშირებული ჩვენს ქვეყანასთან.

ყოველივე ზემოთქმულის დასტურად ნაზიმ ჰიქმეთის ცხოვრებისა და შემოქმედების მკვლევრები მრავალ ფაქტსა და ეპიზოდს იმოწმებენ თავად პოეტის ცხოვრებიდანაც და შემოქმედებიდანაც. მაგალითად, აი, რას წერს თურქი პოეტის ქართული წარმომავლობის შესახებ გურამ ბათიაშვილი მისადმი მიძღვნილ ბიოგრაფიულ რომანში: „თავის ერთ-ერთ ინტერვიუში ნაზიმ ჰიქმეთი ამბობს, ჩემი წინაპრები დედის მხრიდან ქართველები იყვნენ და ჩვენს ოჯახში ხშირად გაიგონებდით ნაღვლიან ქართულ მელოდიებსო.

პოეტის გენეალოგიის გაცნობისას დავრწმუნდებით, რომ ნაზიმ ჰიქმეთის არა შორეული წინაპარი, არამედ უახლოესი ადამიანი, უფრო ზუსტად ბებია, იყო ქართველი... ბუნებრივია, დაისმის კითხვა: ვინ იყო ეს ქართველი ქალი, რა გვარისა, მაგრამ ნაზიმ ჰიქმეთის ბებულის ვინაობის გარკვევა შეუძლებელია, რადგან თურქეთში... მოხვედრილი ყოველი უცხო ტომის შვილი მეორე დღიდანვე კარგავდა თავისი წარმომავლობის დამადასტურებელ ყოველ დოკუმენტს“ (*ბათიაშვილი, 1977: 8*).

ქართულ ეთნიკურ წიაღთან თავისი გენეტიკური კავშირის შესახებ თავად ნაზიმ ჰიქმეთსაც არაერთგზის აღუნიშნავს ხაზგასმით. მაგალითად, ჟურნალ „დროშის“ 1962 წლის თებერვლის ნომერში მისი დაბადებიდან 60 წლისთავის აღსანიშნავად გამოქვეყნებულ წერილში იგი წერდა: „საქართველო მარტო იმიტომ უნდა მიყვარდეს, რომ იგი პირველი საბჭოთა მიწა იყო, სადაც ფეხი დადგა მეოცნებე, გამოუცდელმა თურქმა, რომელსაც ნაზიმ ჰიქმეთი ერქვა...

მას შემდეგ ბევრჯერ ვყოფილვარ საქართველოში, ულამაზეს თბილისში, მაგრამ პირველი შთაბეჭდილება ტკბილზე ტკბილ მოგონებად დარჩება.

ჩემი ახალგაზრდობა ახლაც სეირნობს ძველი თბილისის მემწვანოილებით და მემწვანეებით სავსე ქუჩებში.

მე მიყვარს საქართველო, ქართლი, აჭარა, აფხაზეთი. მე მიყვარს თქვენი გმირული წარსული, თქვენი ლიტერატურა, თქვენი მწერლები და პოეტები, რომლებიც ჩემი ძმები და ახლო მეგობრები არიან...

მე თურქი ვარ, მაგრამ ჩემს ძარღვებში ცოტა ქართული სისხლიც ფეთქავს. დედაჩემის წინაპრები ხომ ქართველები იყვნენ. ხშირად გაიგონებდი ჩვენს ოჯახში კაემნის, ცრემლისა და შეუგრძნობი სურვილის მომგვრელ ქართულ სიმღერებს... ქართველი ქალი! ქართველი დედა! – იმდერეთ მათზე, ისინი ხომ სათაყვანები არიან!“ (*ჰიქმეთი, 1962*).

საქართველოსადმი, კონკრეტულად კი ბათუმისადმი, სიყვარულის გრძნობა ნაზიმ ჰიქმეთს მთელი სიცოცხლის განმავლობაში რომ გაჰყვა თან, ამას თავად ისიც ხშირად აღნიშნავდა ხოლმე თავის ინტერვიუებსა და სხვადასხვა სახის ჩანაწერებში. მაგალითად, აი, რას წერდა იგი ბათუმში 1956 წელს გამო-

ცემული მისი ლექსების კრებულისთვის წამდგარებულ წინასიტყვაობაში ამასთან დაკავშირებით: „ქალაქი ბათუმი... პირველი რევოლუციური ქალაქია, რომელიც მე ვნახე... ბათუმი ახალგაზრდობის, ნორჩი სიმწვანის, ახალი სიყმაწვილის, ახალი იმედის ქალაქია...

მშობლიურ ქვეყანაში, შინაურებთან ერთად, თუ ციხის საკანში, მარტოდ-მარტომ ბევრჯერ მოვიგონე ბათუმი, ვიცნე ბათუმზე...

შარშან მეორედ ვინახულე ბათუმი. მის ქუჩებში, პარკებში, პლაჟზე, ბაღებში ჩემი ახალგაზრდობა ვეძებ. ხანდახან ვხვდებოდი მას, ხანდახან კი ვერსად ვპოულობდი.

ამ წიგნის მკითხველისათვის მე ერთი თხოვნა მაქვს – აქ ბათუმზე დაწერილი ერთი ლექსიც არ არის და ნუ გამამტყუნებენ. მართალი გითხრათ, ცალკე ლექსი არც სტამბოლზე დამიწერია. ეს ორი ქალაქი მე ისე მიყვარს, რომ მუდამ, როცა კალამს ავიღებ, რათა რაიმე დავწერო მათზე, ყოველი მოფიქრებული სტრიქონი ამ სიყვარულისათვის შეუდარებლად მეჩვენება. ამიტომ კალამს უკანვე გადავდებ“ (*ჰიქმეთი, 1956: 3*).

საქართველოსთან, კერძოდ კი ბათუმთან, ურთიერთობის ამსახველი ეპიზოდები ნაზიმ ჰიქმეთმა თუმცა ფრაგმენტულად, მაგრამ უაღრესად საინტერესოდ, გვიამბო სიცოცხლის ბოლო წლებში შექმნილ ავტობიოგრაფიულ რომანში „კარგი რამ არის ცხოვრება, ძმაო!“ ხსენებული მხატვრულ-დოკუმენტური ტექსტი თურქული ენიდან ქართულად თარგმნა და 1983 წელს გამოსცა გურამ ბათიაშვილმა. თურქი მწერლის ცხოვრებისა და შემოქმედებისადმი დიდი ინტერესი მან უფრო ადრე მის შესახებ შექმნილი ბიოგრაფიული რომანითაც გამოავლინა, რომელიც გამომცემლობა „ნაკადულმა“ 1977 წელს გამოაქვეყნა ადამიანთა ცხოვრების სერიით მიაწოდა ქართველ მკითხველს.

ნაზიმ ჰიქმეთის რომანში წარმოსახული ბათუმური რეალიებისადმი ინტერესს არსებითად განსაზღვრავს ის გარემოება, რომ მათი მეშვეობით თუმცა მეტად ფრაგმენტული, მაგრამ მაინც საკმაოდ ცხადი წარმოდგენა გვექმნება საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველ თვეებში ამ ქალაქში (და არა მარტო იქ) არსებულ უმძიმეს ეკონომიკურ მდგომარეობაზე.

მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა კავშირში თურქი მწერლის ჩამოსვლა და ხანგრძლივი დროით ყოფნა არსებითად განაპირობა კომუნისტური იდეებისადმი მისმა ფანატიკურმა ერთგულებამ, მისეულ მონათხრობში გარკვეული ფორმით მაინც წარმოჩინდა ის ეკონომიკური სირთულეები, რითაც იმდროინდელი საბჭოთა ყოფა ხასიათდებოდა.

როგორც ნაზიმ ჰიქმეთის ბიოგრაფიიდან ცნობილია, იგი ბათუმს პირველად 1921 წლის აგვისტოში ესტუმრა და აქ 1922 წლის ივლისამდე დარჩა,

შემდეგ კი მოსკოვში გაემგზავრა. გ. ბათიაშვილის ხაზგასმით, აქ ყოფნის პერიოდში ის ბათუმში იმხანად არსებულ თურქეთის კომპარტიის საზღვარგარეთის ბიუროში მუშაობდა. აი, რას აღნიშნავდა ამასთან დაკავშირებით თავად პოეტი გაზეთ „ბატუმსკი რაბოჩის“ 1952 წლის 21 ივნისის ნომერში გამოქვეყნებულ წერილში: „ერთხელ ქუჩაში წითელი არმიის კავალერისტებმა გაიარეს. მეზრდოებს გრძელ მაზარებზე შავი ნაბდები წამოესხათ. მათს „ბუდიონოვკებზე“ წითელი ვარსკვლავი ბრწყინავდა. ხალხი ზეიმით ეგებებოდა წითელარმიელებს. ყოველი მხრიდან მისალმების შემახილები ისმოდა. ამ სანახაობამ ძალზე ამალელვა. სასწრაფოდ სასტუმროში გავიქეცი და დავწერე ლექსი „წითელი კავალერისტი.“ ეს იყო ჩემი პირველი ლექსი, რომელიც საბჭოთა მიწა-წყალზე შევქმენი“ (*ბათიაშვილი, 1977: 28*).

ბათუმში ყოფნის დროს ნაზიმ ჰიქმეთი სასტუმრო „ფრანციაში“ ცხოვრობდა. როგორც ცნობილია, ხსენებული სასტუმრო, რომელიც XIX საუკუნის ბოლოს გაიხსნა ყოფილი მიხაილოვის (დღევანდელი ზვიად გამსახურდიას) ქუჩაზე მდებარე სამსართულიან შენობაში, თავიდან პირველი კლასის სასტუმროს წარმოადგენდა, სადაც უმთავრესად ამ ქალაქში სტუმრად მყოფი უცხოელები და მდიდარი ქართველები ცხოვრობდნენ. ნაზიმ ჰიქმეთის იქ ცხოვრების პერიოდში კი სასტუმრო ძალზე გაჩანაგებული ყოფილა.

კერძოდ, აი, როგორ აღწერს მწერალი იმ პირობებს ამ სასტუმროში მისი ცხოვრობის დროს რომ არსებულა: „სასტუმრო „ფრანციას“ ნომერში ორივეს (მასთან ერთად მცხოვრებ ერთ-ერთ თურქს – ა. ნ.) ერთი საწოლი გვექონდა, ერთი იყო, მაგრამ რანაირი! ისეთი განიერი იყო, ხელმწიფეს მოასვენებდი შიგ! თუმცა მეფის საწოლივით მორთულ-მოკაზმული არ იყო - არც ლეიბი გვექონდა, არც ზეწარი, არც ნამდვილი საბანი; რაღაც თხელი ქსოვილი გვეხურა, თივთიკის მაგვარი“ (*ჰიქმეთი, 1983: 97*).

ნაზიმ ჰიქმეთის დახასიათებით, იმდროინდელი „ბათუმი ჭადრაკის დაფას ჰგავდა.“ თურქ მწერალზე განსაკუთრებული შთაბეჭდილება მოუხდენია როგორც იქაურ კლიმატურ და ბუნებრივ პირობებს, ისე თურქული ყოფისგან არსებითად განსხვავებულ იქაურთა ცხოვრებისეულ წეს-ჩვეულებებს. აი, რას წერს თავად ის თავის რომანში ამასთან დაკავშირებით: „ბათუმში შეიძლება ორმოცი დღე და ორმოცი ღამე იწვიმოს, მაგრამ საკმარისია ერთხელ გამოანათოს მზემ, რომ მოხრეშილი ქუჩები უმაღლესად გაშრეს.

ბათუმში სასტუმრო „ფრანციას“ ერთ-ერთ ნომერში მაგიდას მივუჯექი. ტროპიკული ქვეყნების რომელ ხეს, ყვავილს თუ ბალახს არ ნახავ ბათუმში, მწვანე კონცხის ბოტანიკურ ბაღში. 1922 წლის ზაფხულში ბათუმის პლაჟზე სრულიად შიშველი მამაკაცები და ქალები ერთად იღებდნენ მზის აბაზანებს. მე

აქ ანატოლიიდან ჩამოვედი. ანატოლიაში კი ქალის შიშველი ხელები, ფეხები და თვალები ბაზარზე თუ მინახავს. გლეხის ქალებს ხელები და ფეხები ბებერი ზეთისხილის ხის ფესვებს მიუგავთ, მაგრამ ზოგჯერ, როცა ბაზარში ჩადრიდან გამომზირალი ქალის თვალებს წავაწყდებოდი, ასე მეგონა, ქალს თავიდან ფეხამდე შიშველს ვუყურებ-მეთქი. დედიშობილას რომ უყურებ, მალე ეჩვევი, იმიტომ, რომ შენს წარმოსახვას აღარაფერი დარჩენია. ძალიან მალე ვეღარც ვამჩნევდი ბათუმის პლაჟზე წამოწოლილ შიშველ ქალებს“ (*ჰიქმეთი, 1983: 31*).

მიუხედავად იმისა, რომ დამოწმებულ ფრაგმენტში მწერალი უმთავრესად რეალურად აღწერს იმდროინდელ ბათუმურ ყოფასა და ბუნებრივ გარემოს, მისეული მონათხრობის ზოგიერთი ნიუანსი ნაკლებად სარწმუნოა და რეალობასთან აშკარად შეუსაბამო. კერძოდ, სწორედ ამ შეუსაბამობის აშკარად წარმომჩენ დეტალად მიმაჩნია ავტორისეული ნაუბარი ბათუმის პლაჟზე სრულიად შიშველი ქალებისა და კაცების ბანაობასთან დაკავშირებით.

მიუხედავად ტენდენციურად მიკერძოებული და მკაფიოდ გამოხატული პოზიტიური დამოკიდებულებისა, რასაც ნაზიმ ჰიქმეთი, როგორც კომუნისტურ იდეებს ნაზიარები პიროვნება, მთელი თავისი ცხოვრების განმავლობაში ავლენდა საბჭოთა კავშირისადმი, იგი იმ ეკონომიკურ სირთულეებზეც გვიჩვენის ნათელ წარმოდგენას, რითაც ბათუმში მისი ყოფნის დროინდელი ჩვენი ყოფა ხასიათდებოდა.

მაგალითად, მწერლის ხაზგასმით, ბათუმის ქუჩებში წესრიგის დასამყარებლად და ახალი ხელისუფლების ძალაუფლების განსამტკიცებლად გამოყვანილი წითელი კავალერიის „მხედრები ნახევრად მშვიდნი“ იყვნენ (*ჰიქმეთი, 1983: 32*).

კავალერისტები გამონაკლისნი არ ყოფილან და, მწერლის მონათხრობის მიხედვით, უმძიმეს ეკონომიკურ სიდუხჭირეში ცხოვრება იმდროინდელი ჩვენი მოსახლეობის უდიდეს ნაწილს უწევდა. ამ თვალსაზრისით არც აქ მყოფ უცხოელთა უმეტესობა იმყოფებოდა უკეთეს მდგომარეობაში. ნათქვამის დასტურად დავიმოწმებ შესაბამის ფრაგმენტებს ავტორისეული მონათხრობიდან:

„ბათუმის პარკში დავხეტიალობ და შიმშილით სული მიმდის. არადა, ჯიბეში ორი მილიონი ფული მიდევს. წინა კვირას ჩემი ჩემოდანი გავყიდე... ნეტა, ერთი ნამდვილი შაქრით დამალევიან ჩაი და არა სახარინით“ (*ჰიქმეთი, 1983: 83*).

ან კიდევ: „სასტუმრო „ფრანციაში“ მაგიდას მიფუჯექი. ო, რა მშვიერი ვარ, მოთმინება აღარ მყოფნის. დღეში მეოთხედ გირვანქა შავ პურს და ორ ულუფა სიმინდის ფქვილის წვეს ვჭამ, ვსვამ ორ ჭიქა სახარინიან ჩაის. შიგ თევზის თავები დაცურავენ, არა, ჩაიში კი არა, წვნიანში. ლაქის ფეხსაცმელი კარგა ხანია,

გავყიდე, ერთ აჭარელ გლეხის ბიჭს მივეყიდე. ქორწილი მაქვსო, თქვა იმ ბიჭმა და საცოლეს საჩუქრად ჩემი ფეხსაცმელი უყიდა“ (*ჰიქმეთი, 1983: 32*).

თავის ბიოგრაფიულ რომანში მკითხველის ყურადღება ნაზიმ ჰიქმეთმა იმ კონტრასტულ შეუსაბამობასაც მიაქცია, რომელიც მის მიერ იდეალიზებულ საბჭოთა ყოფასა და რეალურ სინამდვილეს შორის არსებობდა. კერძოდ, ტრაპიზონიდან ბათუმში გემით მომავალ მწერალს გულუბრყვილოდ სჯეროდა, რომ ბოლშევიკური ხელისუფლების მმართველობის დროს ფულს უკვე დაკარგული ჰქონდა თავისი ფუნქცია. ამიტომაც ქალაქში ჩამოსულმა თურქეთიდან წამოღებული მთელი ფული მეზღვაურებს დაურიგა საჩუქრად, თავად კი მხოლოდ ერთი ლირა დაიტოვა სახსოვრად.

ბათუმში ჩამოსული კი იგი სულ სხვა რეალობის თვითმხილველი გახდა: ხალხს არა მარტო აქ უწევდა უკიდურესად მძიმე ეკონომიკურ სიდუხჭირეში ცხოვრება, არამედ მთელ საბჭოეთშიც. ამგვარი უმძიმესი ეკონომიკური რეალობა კომუნისტური იდეებისადმი მის ფანატიკურ ერთგულებაში დამაეჭვებელ მოვლენად არ ქცეულა, იგი გაზეთ „პრავდის“ 1922 წლის ნომრებიდან მრავლად ამოკრებილ პუბლიკაციებზე დაყრდნობით საბჭოთა ქვეყანაში იმხანად ამ თვალსაზრისით არსებულ მდგომარეობასთან დაკავშირებითაც გვაწვდის კონკრეტულ მონაცემებს.

მაგალითად: „ჩეხოსლოვაკიის მთავრობამ რუსეთის დამშეულებს 13 მილიონი კრონი გამოუგზავნა... შენს შვილებს რომ ლუკმას აწვდი, მოიგონე ვოლგისპირელი ობოლი ბავშვები, რომელთაც შიმშილით დაუწყდათ მშობლები!..“

სპარსეთმა ვოლგისპირეთის დამშეული ბავშვებისათვის 300 ფუთი ბრინჯი და 23 ფუთი ქიშმიში გაიღო. ჩრდილოეთ ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა სიმინდით დატვირთული 7 სატვირთო გემი გამოგზავნა“ (*ჰიქმეთი, 1983: 38*).

ავტორისეული მონათხრობის მიხედვით, იმდროინდელ ბათუმსა და თურქეთს შორის ორნაირი ურთიერთობა არსებობდა – ერთის მხრივ, – არალეგალური მიმოსვლა, რის შედეგადაც კონტრაბანდისტებს ბათუმსა და ტრაპიზონს შორის რეგულარულად გადაჰქონდათ საბრძოლო იარაღი და კომერციულად მოგებიანი სხვადასხვა საქონელი; მეორეს მხრივ კი საბჭოთა ხელისუფლების ხელშეწყობით, ბათუმში არსებობდა თურქეთის კომპარტიის უცხოეთის ბიურო, რომელსაც აქ საკუთარი თურქულენოვანი პერიოდული გამოცემებიც ჰქონდა და მათ არალეგალური გზით აგზავნიდნენ თურქეთში.

კერძოდ, აი, რას ამბობს ამასთან დაკავშირებით რომანის მთავარი პერსონაჟი – აჰმედი, რომელიც ნაზიმ ჰიქმეთის პროტოტიპია: „ერთი კვირის თავზე ნომერში რაშიდი (თურქეთიდან ბათუმში გადმოხვეწილი კომუნისტი – ა. ნ.) გამომეცხადა... მითხრა, გაზეთის რედაქციაში ვმუშაობო. თურქეთის კომპარტიის

უცხოეთის ბიუროს წევრები გავაცანი. წავიდა. ერთი თვის თავზე ისევ მოვიდა. გაზეთის რედაქტორი გავხდიო, ასე თქვა. ჩვენ კი ჟურნალს ვცემთ. ჟურნალს „ქიზილ სენდეკა“ („წითელი პროფკავშირები“) ჰქვია. ამ ჟურნალს ლაზების ბარკასებით ანატოლიასა და სტამბოლში ვგზავნიო“ (*ჰიქმეთი, 1983: 85*).

რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია, მწერლის მიერ მოწოდებული ინფორმაცია 1921-1922 წლებში (ბათუმში მისი ყოფნის დროს) ამ ქალაქში თურქეთის კომპარტიის უცხოეთის ბიუროს არსებობასთან და მის მიერ გამოცემულ თურქულენოვან პრესასთან დაკავშირებით დოკუმენტურად დადასტურებულ ფაქტს არ წარმოადგენს და ნაკლებად სარწმუნოა. მიუხედავად იმისა, რომ ნაზიმ ჰიქმეთის რომანში, როგორც ავტობიოგრაფიული ჟანრის მხატვრულ-დოკუმენტურ ტექსტში, შესაბამისი პერიოდის მნიშვნელოვანი მოვლენები მეტწილად ფაქტოლოგიური სიმართლითაა მოთხრობილი, ცალკეულ შემთხვევებში სხვადასხვა სახის უზუსტობანიც აშკარად გვხვდება.

როგორც ნაზიმ ჰიქმეთის მონათხრობიდან თვალნათლივ ჩანს, 1921-1922 წლებში (ბათუმში თურქი მწერლის ყოფნის პერიოდში) თურქეთი საქართველოს, სახმელეთო გზის გარდა, საზღვაო ტრანსპორტითაც უკავშირდებოდა რეგულარულად. ერთ-ერთი მათგანი იყო ტრაპიზონ-ბათუმის სანაოსნო ხაზი. მწერლის ხაზგასმით, ამ გზას იმ დროისთვის თურქეთის სხვადასხვა რეგიონებში, კერძოდ კი ყარსში წასასვლელადაც იყენებდნენ. კერძოდ, აი, რას წერს თავად მწერალი ამასთან დაკავშირებით: „მაშინ ყარსში ორი გზით დადიოდნენ. პირველი გზა ხმელეთით იყო, მეორე კი – ბათუმამდე ზღვით. ბათუმიდან თბილისში ჩადიოდნენ, იქიდან ყარსამდე მატარებლით მიდიოდნენ“ (*ჰიქმეთი, 1983: 78*).

ასეთია ნაზიმ ჰიქმეთის ავტობიოგრაფიულ რომანში წარმოსახული ბათუმური რეალიები. მიუხედავად იმისა, რომ ბათუმში არსებულ რეალობასთან დაკავშირებულ ეპიზოდებს თურქი მწერლის მხატვრულ-დოკუმენტურ მონათხრობში დიდი ადგილი არ დაუჭერია, არ გადავაჭარბებთ, თუ ვიტყვით, ავტორმა მათი საშუალებით მაინც შეძლო, თუმცა ფრაგმენტულად, მაგრამ დღევანდელი თვალთახედვითაც უთუოდ საინტერესო წახნაგებით წარმოეჩინა გასაბჭოების პირველი თვეების ბათუმური ყოფა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბათიაშვილი, 1977: – ბათიაშვილი გ., „ნაზიმ ჰიქმეთი“. სერიიდან: გამოჩენილ ადამიანთა ცხოვრება, თბილისი, 1977.

ჰიქმეთი, 1956: – ჰიქმეთი ნ., „ლექსები“, ბათუმი, 1956.

ჰიქმეთი, 1962: – ჰიქმეთი ნ., „გაუმარჯოს ქართველებს და საქართველოს!“ (ნაზიმ ჰიქმეთის დაბადების 60 წლის გამო), იხ: ჟურნ. „დროშა“, თბილისი, 1962, №2.

ჰიქმეთი, 1983: – ჰიქმეთი ნ., „კარგი რამ არის ცხოვრება, ძმაო!“ თურქულიდან თარგმნა გ. ბათიაშვილმა, თბილისი, 1983.

Avtandil Nikoleishvili

(Kutaisi, Georgia)

Realias of Batumi in the Life and Works of Nazim Hikmet

Abstract

A certain period of the life and work of Nazim Hikmet (1902-1965), a prominent representative of Turkish literature of the last century, was closely connected with the Soviet Union and our country, namely Batumi, which was part of it at that time. The Turkish poet's love for Georgia was determined to a significant extent by his Georgian origin. Nazim Hikmet interestingly related the episodes related to his stay in Batumi in his autobiographical novel "Life is a good thing, brother!" Through the Batumi realities imagined in the work, the writer gave us a clear idea of the worst economic situation in this city in the first months of the establishment of the Soviet government. In the Turkish writer's novel, the economic difficulties that characterized Soviet life at that time were clearly presented. Even though the episodes related to the reality in Batumi did not occupy a large place in Nazim Hikmet's novel, the author was able to present the first months of Sovietization in Batumi with interesting details.

იტალიელი ისტორიკოსი და დიპლომატი ლუიჯი ვილარის ბათუმის შესახებ

აბსტრაქტი: ბათუმის შესახებ არსებულ უცხოურ წყაროებს შორის გამორჩეული ადგილი უჭირავს იტალიელი ისტორიკოსისა და დიპლომატის ლუიჯი ვილარის (Luigi Villari – 1876-1959) წიგნს „ცეცხლი და მახვილი კავკასიაში“ (Fire and Sword in the Caucasus), რომელიც პირველად 1906 წელს გამოიცა ლონდონში. ამ შემთხვევაში ხაზგასმით აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ლ. ვილარის მიერ სხვადასხვა ქვეყნის შესახებ დაწერილ შრომათა უმეტესობა უშუალოდ მის მიერ ნანახსა და მიღებულ მთაბეჭდილებებზეა დაფუძნებული, რაც კიდევ უფრო ფასეულს ხდის მათში მოცემულ ინფორმაციას. იტალიელი ავტორის ხსენებული წიგნის ღირსებას წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ იგი სწორედ ასეთ ნაშრომს წარმოადგენს და ჩვენს ქვეყანაში 1905 წელს მოგზაურობის დროს მიღებულ მთაბეჭდილებათა ამსახველი დოკუმენტური ტექსტია. იგი ძალზე ფასეული უცხოური წყაროა, რადგან მასში ავტორის მიერ საქართველოს არაერთი ქალაქი და კუთხეა აღწერილი და დახასიათებული. მიმდინარე ნაშრომში ამჯერად წიგნის მხოლოდ იმ მონაკვეთზე გამახვილებული ყურადღება, რომელშიც ბათუმისა და აჭარის შესახებაა საუბარი.

საკვანძო სიტყვები: ვილარი, ბათუმი, იტალია, მოგზაურობა.

Key Words: Villari, Batumi, Italy, Travel.

ბათუმის შესახებ არსებულ უცხოურ წყაროებს შორის გამორჩეული ადგილი უჭირავს იტალიელი ისტორიკოსისა და დიპლომატის, ლუიჯი ვილარის, (Luigi Villari – 1876-1959) წიგნს „ცეცხლი და მახვილი კავკასიაში“ (Fire and Sword in the Caucasus), რომელიც პირველად 1906 წელს გამოიცა ლონდონში. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ იტალიელი ავტორი წარჩინებული ოჯახის შვილი გახლდათ. კერძოდ, მისი მამა, პასკუალე ვილარი (Pasquale Villari – 1827-1917) ჯერ იტალიის სამეფოს XV მოწვევის საკანონმდებლო ორგანოს (1882-1886) წევრი იყო, შემდგომ წლებში (1891-1892) კი – ამავე ქვეყნის სახალხო განათლების სამინისტროს ედგა სათავეში. რაც შეეხება ლუიჯი ვილარის დედას, იგი ბრიტანელი მწერალი და მთარგმნელი ლინდა უაითი (Linda White Mazini Villari – 1836-1915) იყო, რომელიც პასკუალე ვილარისთან ქორწინებამდე აბრეშუმით მოვაჭრის – ვინჩენცო კონსტანცო მაზინის ქვრივი გახლდათ.

ძალზე საინტერესო ბიოგრაფია გააჩნია თავად ლუიჯი ვილარისაც. თავდაპირველად იგი იტალიის საგარეო საქმეთა სამინისტროში მუშაობდა, რის შემდეგაც მცირე ხნით ჟურნალისტურ მოღვაწეობას მიჰყო ხელი და გაზეთის კორესპონდენტს წარმოადგენდა აღმოსავლეთ ევროპაში. ლ. ვილარი იტალიის ვიცე-კონსულის პოზიციაზეც მუშაობდა აშშ-ის სამ ქალაქში, კერძოდ: ნიუ-ორლეანში (1906), ფილადელფიასა (1907) და ბოსტონში (1907-1910). ევროპაში დაბრუნების შემდეგ იგი ჯერ იტალიის სამეფოს დელეგატი იყო პირველ უნივერსალურ საერთაშორისო ორგანიზაცია ერთა ლიგაში, რის შემდეგაც იტალიაში არსებულ ემიგრაციის გენერალურ კომისარიატში განაგრძო მუშაობა. ლ. ვილარი სხვადასხვა დროს ძალზე აქტიურად თანამშრომლობდა როგორც „ენციკლოპედია ბრიტანიკასთან“, ისე „მეცნიერების, ლიტერატურისა და ხელოვნების იტალიურ ენციკლოპედიასთან“, რომლებშიც მისი ძალზე ბევრი სტატია იქნა განთავსებული. მას ძალზე ბევრი წიგნი აქვს გამოცემული, მათ შორის სამოგზაურო ჟანრისაც. აღსანიშნავია ისიც, რომ ლ. ვილარი ე. წ. ორენოვან მწერლად მიიჩნევა, რადგან მისი შრომები იტალიურ და ინგლისურ ენებზეა შესრულებული.

ყურადსაღებია ის ფაქტიც, რომ ლ. ვილარის მოგზაურული ჟანრის ნაშრომები უშუალოდ მის მიერ ნაწახსა და მიღებულ შთაბეჭდილებებზეა დაფუძნებული, რაც კიდევ უფრო ფასეულს ხდის მათში მოცემულ ინფორმაციას. იტალიელი ავტორის ერთ-ერთ ასეთ წიგნს წარმოადგენს „ცეცხლი და მახვილი კავკასიაში“, რომელიც 1905 წელს კავკასიაში ავტორის მოგზაურობის ამსახველი ნაშრომია. იგი ძალზე ფასეულ უცხოურ წყაროს წარმოადგენს, რადგან მასში საქართველოს არაერთი ქალაქი და კუთხეა აღწერილი და დახასიათებული. მიმდინარე შრომაში ამჯერად წიგნის მხოლოდ იმ ეპიზოდებზე გავამახვილებთ ყურადღებას, რომელნიც ბათუმს ეძღვნება.

ბათუმის, როგორც ჩვენი ქვეყნის საზღვაო კარიბჭის, მნიშვნელობის შეფასების დროს იტალიელი დიპლომატი საქართველოს კიდევ ერთ საპორტო ქალაქთან - ფოთთან ავლებს პარალელს. კერძოდ, იგი საგანგებოდ უსვამს ხაზს ნიკო ნიკოლაძის განსაკუთრებულ როლს ხსენებული ქალაქის განვითარების საქმეში, თუმცა მისი სახელის ინიციალი წიგნში არასწორადაა მოცემული. ავტორის შეფასებით, „ფოთი, რუსეთის მიერ ბათუმისა და მისი ტრანსკავკასიური რკინიგზის სადგურის ოკუპაციამდე სამართლიანად ითვლებოდა მნიშვნელოვან ქალაქად. მაგრამ რადგანაც მისი პორტი შეუფერებელი იყო და დიდ ორთქლმავლებს მხოლოდ ბათუმში შეეძლოთ შესვლა, მგზავრებს უხდებოდათ თურქული პორტიდან ჯერ რკინიგზით, შემდეგ კი – მომცრო ზომის გემით ემგზავრათ. 1878 წლიდან სავაჭრო პროცესმა თანდათანობით გადაინაცვლა

ბათუმში, რომელიც რკინიგზით არის დაკავშირებული თბილისთან, ფოთი კი, მისი ძალზე არაჯანსაღი კლიმატიდან გამომდინარე, თითქმის მთლიანად იქნა მიტოვებული. მიუხედავად იმისა, რომ რამდენიმე წელში ქალაქი კვლავ გაცოცხლდა, იგი ჯერჯერობით კვლავაც რჩება ღმერთისგან მიტოვებულ, ტოქსიკურ ადგილად, რომელიც კოლოებით სავსე ჭაობითა და მყრალი სუნის მქონე წყალსაცავითაა გარშემორტყმული, მაგრამ მათი ენერგიული მერის, მ. ნიკოლაძის დიდი ძალისხმევით, მოწესრიგდა ნავსადგური და დაშრობილ იქნა ჭაობი. იგი არა მხოლოდ რამდენიმე წელში გაუწევს მეტოქეობას ბათუმს აუცილებლად, არამედ დღესაც უკვე კონკურენტუნარიანია და გადაზიდვების ნაწილმა, რომელიც ბათუმზე გადიოდა, კიდევ ერთხელ გადაინაცვლა ფოთის მიმართულებით“ [Villari, 1906: 45].

ლ. ვილარი ძალზე საინტერესოდ საუბრობს იმ შთაბეჭდილების შესახებ, რომელიც მან ბათუმის პირველი ხილვისას მიიღო. საყურადღებოა ისიც, რომ იტალიელ დიპლომატზე ქალაქს, გარკვეული რუსული გავლენის მიუხედავად, უმეტესწილად, აღმოსავლური ტიპის დასახლების შთაბეჭდილება დაუტოვებია. უფრო მეტიც, იმ სასტუმროზე საუბრისას, სადაც იგი გაჩერდა სკოპიესა და სალონიკის სახით იმ ქალაქებთან ავლებს პარალელს, რომლებიც ძალზე დიდი ხნის განმავლობაში ოსმალეთის იმპერიაში შემავალი რუმელიის ეიალეთის (1365-1867) ერთ-ერთი საკვანძო დასახლებები იყო. მიუხედავად ყველაფრისა, წიგნის ავტორი აღფრთოვანებას არ მალავს ბათუმის საოცარ ხედებსა და ბუნებაზე საუბრის დროს. ნათქვამით დასტურად დავიმოწმებ შესაბამის ფრაგმენტს წიგნიდან:

„ჩვენ წინ ბათუმის ულამაზესი ხედი გადაიშალა. ყურე ამფითეატრისებურად არის გარშემორტყმული მდიდარი მცენარეებითა და ხავერდოვანი ბალახით სავსე მთებით. ჩრდილოეთით რიონის ჭაობიანი ვაკეა გადაჭიმული, რომლის მიღმაც შესაძლოა, კავკასიონიც კი დავინახოთ; სამხრეთითა და აღმოსავლეთით, თურქეთის საზღვრამდე და მის მიღმა, აჭარის მოწისფერი, ლურჯი და ვარდისფერი მთებია გადაჭიმული... ანატოლიის მთების ეს დანისლული, კლდოვანი ყურე ზღვაშია შეჭრილი. თავად ბათუმი ვაკეზე, ნავსადგურის გარშემოა გაშენებული. გემიდანაც ნათლად დავინახეთ, რომ ქალაქი წარმოადგენს თეთრ და ყავისფერ კომპლექსს, რომლებიც სხვადასხვა ტროპიკული მცენარითაა გარშემორტყმული...

ბათუმში ჩასვლისთანავე პირველი შთაბეჭდილება ის გახლდათ, თითქოს თურქეთში ვიყავი და არა რუსეთში. უდავოა, რომ იქ მრავლადაა რუსული შენობები, რუსული წარწერები, რუსული ერთგვაროვნება. ჭუჭყი, უწესრიგობა, დაუმთავრებელი ობიექტების იერსახე კი თანაბრად დამახასიათებელია რო-

გორც რუსეთისთვის, ისე თურქეთისთვის. მაგრამ არის რაღაც, ამ ყველაფერზე მეტი; ჰაერში თურქული შეგრძნებები ტრიალებს, შავგვრემანი აღმოსავლური სახეების უცნაური ერთობლიობა, თვალწარმტაცი ხალიჩები და წითელი ქუდეები, რომლებიც აღმოსავლეთ თურქეთის ნავსადგურებს მოგაგონებთ... ბარგის მზიდავთა მიერ გამოწვეული ხმაური და უწყესრიგობა, მათი ლამაზი და ნაკლებად თვალწარმტაცი სახეები უფრო თურქული რეალობისთვისაა დამახასიათებელი, რუსეთში კი ეს ყველაფერი შედარებით უკეთაა ორგანიზებული და მგზავრები გაცილებით უფრო კომფორტულად და მოწესრიგებულად ჩამოდიან ხოლმე თავიანთი მატარებლებიდან და ორთქლმავლებიდან. ეტლი, რომელსაც სასტუმრომდე მიყვავარ, რუსულია, რადგან ის თურქულზე ნაკლებად დანგრეულია და უმაღლესი ხარისხის რეზინის საბურავები აქვს... კავკასიის ყველაზე მიყრუებულ ქალაქებში, სადაც სუფთა სასტუმროების, მწერებისგან დაცული სუფთა საწოლების, რიგიანი საკმელის, სკოლების, გზების, უსაფრთხოების ნორმებისა და სხვა აუცილებელი, თუ თანამედროვე ცხოვრებისთვის ფუფუნებად მიჩნეული რამეების ნაკლებობაა, რეზინის საბურავი ნამდვილ მიღწევად ითვლება. ჩემმა სასტუმრომ კვლავაც თურქეთში დამაბრუნა. საექვო წარსულის მქონე, ფრანგულად მოლაპარაკე თარჯიმანი, მხიარული ფერების მქონე აღმოსავლური ხალიჩები, შეღებილი რკინის უმატრასო საწოლები და მწყობრიდან გამოსული ავეჯი, რომელიც, უფრო ადრე, შესაძლოა, უსკუბისა (Üsküb – ჩრდ. მაკედონიის დედაქალაქ სკოპიეს ძველი სახელწოდება – ო. ნ.), ან სალონიკას (Salonika – ქალაქი საბერძნეთში – ო. ნ.) სასტუმროების საკუთრება ყოფილიყო“ [Villari, 1906: 46, 48-49].

ბათუმის უფრო დაწვრილებითი აღწერის დროს, ლ. ვილარი განსაკუთრებულ ყურადღებას ქალაქის ბულვარზე ამახვილებს და მას მთავარ ღირსშესანიშნაობად იხსენიებს. მისი აზრით, განსხვავებით მსგავსი ტიპის სასეირნო ადგილებისგან, რომლებიც რუსეთის იმპერიის ბევრ ქალაქში ძალზე უსახურად გამოიყურებოდნენ, ბათუმის ბულვარი ნამდვილ საოცრებას წარმოადგენდა. მისი შეფასების კიდევ უფრო განსამტკიცებლად, იტალიელი ავტორი მის მიერ ნანახსა და განცდილს აღმატებული ეპითეტებით აღწერს და დასძენს:

„ბათუმის მთავარი ღირსშესანიშნაობა ბულვარია. სხვადასხვა სიდიდის ყველა რუსულ ქალაქში არის სკვერი ან პარკი, რომელიც ბულვარად ან ალექსანდრეს ბადად იწოდება, სადაც მუსიკალური ჯგუფი უკრავს და ხალხი დასეირნობს. საერთოდ, პროვინციული ქალაქების უმეტესობაში მსგავსი ადგილები ძალზე უფერულია თავისი მოუვლელი, უმწოდ შემორჩენილი მცენარეებით, მოუწესრიგებელი უყვავილო ბუჩქნარითა და უსიცოცხლო ხეებით. მაგრამ ბათუმის ბულვარი მშვენიერი და გასაოცარია. ეს არის აკაციებით, პალმებით,

კაქტუსებით, ბანანებითა და ზომიერი სარტყლისთვის დამახასიათებელი სხვა ტროპიკული მცენარეებისგან შემდგარი ფართო ხეივანი, სადაც ასევე ვხვდებით ზომიერი კლიმატისთვის დამახასიათებელ ხეებსა და ევქსინოსის (იმავე შავი ზღვის – ო. ნ.) წყლის შესანიშნავ ხედებს... ხასხასა მწვანედ, მუქ ლურჯად და კაშკაშა იასამნისფრად გაჯერებული მშვენიერ ფერთა გამა, დატვირთული ბორნები და დახუთული ჰაერი ჭეშმარიტად აღმოსავლურ ატმოსფეროს ქმნის... მაღალი, წვრილი პალმები ჰორიზონტზე შავ სილუეტებად მოსჩანან, მათ გასწვრივ ქვიშაზე კი ცხენოსანი კაზაკების მწკრივი მიდის, რათა თავიანთ ცხენებს წყალი დააღვინონ. მთელი ეს სანახაობა, თავისი არანაკლები ბრწყინვალეობითა და ატმოსფეროთი, ინდოეთსა და ეგვიპტეს მოგაგონებთ“ [Villari, 1906: 49-50].

ლ. ვილარი, თავის ზემოხსენებულ წიგნში, საინტერესოდ საუბრობს 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომზე ბათუმთან და მთლიანად აჭარის რეგიონთან მიმართებით. იტალიელი ავტორი საგანგებოდ აღნიშნავს იმას, რომ საქართველოს ამ ძირძველ ტერიტორიაზე, თავისი პოლიტიკური გავლენის გასავრცელებლად, რუსეთს ბევრ პოლიტიკურ დათმობაზე წასვლა მოუწია, მათ შორის ბალკანეთის ნახევარკუნძულთან მიმართებითაც. თუმცა, დიპლომატის აზრით, ეს სტატეგიული უკანდახევა არაფერი იყო იმ სახელმწიფოებრივ სარგებელთან, რაც აჭარის მიერთებას შეეძლო მოეტანა იმპერიისთვის. ავტორის ეს მოსაზრებანი წიგნში შემდეგნაირადაა გადმოცემული:

„ბათუმის ტერიტორია ყარსთან ერთად წარმოადგენს რუსეთის უკანასკნელ შენაძენს კავკასიაში, რომელიც მან ბერლინის 1878 წლის ხელშეკრულებით გაიფორმა წარმატებული, თუმცა სხვა მხრივ სრულიად არაეფექტური სამხედრო კამპანიის შედეგად... ბერლინში, ბათუმის სანაცვლოდ, რუსეთს ყველაფერ იმის დათმობა მოუწია, რასაც ბალკანეთში მიაღწია. მიუხედავად ამისა, რუსეთმა ბათუმი მკაცრი კონკრეტული პირობების სანაცვლოდ გადაიბარა, რომლის თანახმადაც, ქალაქი რჩებოდა რუსული საბაჟო ბარიერებისა და სამხედრო შენაერთებისგან დაცლილ თავისუფალ პორტად. მსგავსი შეზღუდვების მთავარ მიზანს წარმოადგენდა უცხოური სავაჭრო ინტერესების დაცვა შავ ზღვაზე... რუსეთისთვის ბათუმის მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობს, რომ იგი წარმოადგენს ერთადერთ საუკეთესო ნავსადგურს ამიერკავკასიაში...

შესაბამისად, ოთხმოციანი წლების დასაწყისში რუსეთმა სიმაგრეების აგება დაიწყო ქალაქის თავისუფალი პორტის ზონიდან დაცილებულ უბანში. შემდეგ კი უშუალოდ ზონის შიგნითაც იქნა მოწყობილი რამდენიმე გამაგრებული პუნქტი, მაგრამ არა სამხედრო ტიპის... საბოლოოდ, ქალაქში არსებული სიმაგრეებიდან გამომდინარე, იგი გახდა პირველი რანგის საყრდენი პუნქტი, რომელიც შესაძლებელი იყო, გამოყენებული ყოფილიყო სამხედრო ბაზად შავ ზღვაზე ომის შემთხვევაში“ [Villari, 1906: 46-48].

სამხედრო-სტრატეგიული მნიშვნელობის გარდა, ლ. ვილარის ნაშრომში ბათუმის სავაჭრო-ეკონომიკურ როლზეც არის გამახვილებული ყურადღება. როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, 1878 წლის ბერლინის კონგრესზე მიღებული გადაწყვეტილების თანახმად, ბათუმი ე. წ. „პორტო ფრანკოდ“ იქნა გამოცხადებული. მიუხედავად იმისა, რომ ქალაქმა ამ სტატუსით მხოლოდ 1886 წლამდე იარსება, დასავლურმა სახელმწიფოებმა ამ მცირე დროის განმავლობაშიც შეძლეს თავიანთი გამორჩეული კვალის დატოვება ბათუმის იმდროინდელ ცხოვრებაში. აღსანიშნავია ისიც, რომ მეტ-ნაკლები ინტენსივობით ეს ტენდენცია მოგვიანებითაც გაგრძელდა, რასაც ის ფაქტიც ნათლად ადასტურებს, რომ უკვე XX საუკუნის დასაწყისისთვის ბათუმში არაერთ ქვეყანას გააჩნდა თავისი დიპლომატიური წარმომადგენლობა და საერთაშორისო კომპანია. ამ კუთხით, ლ. ვილარის წიგნში განსაკუთრებული ყურადღება მახვილდება ბარონ ალფონს როტშილდის (Baron Alphonse Rothschild 1827-1905) მიერ ქალაქში განხორციელებულ ეკონომიკურ ინვესტიციებსა და მათ მნიშვნელობაზე. ყოველივე ზემოთქმულის კიდევ უფრო ნათელსაყოფად, დავიმოწმებ შესაბამის ციტატას წიგნიდან:

„ბათუმის კეთილდღეობა კავკასიაში საგარეო ვაჭრობის ცენტრად ქცევამ და მისმა ინდუსტრიამ განაპირობა... ნავთობის ტრანსპორტირება ბაქოდან რკინიგზით ან მილსადენით ხდება; ბათუმში კი ან ტანკერებს ტვირთავენ ნავთობით, ანდა კონტეინერებით გააქვთ ექსპორტზე... კონტეინერების ყველაზე დიდი მწარმოებლები როტშილდები არიან, რომლებიც ბაქოს დიდ ნავთობსაბადოებსაც ფლობენ და ამდენად, ძალზე დაინტერესებულნი არიან საექსპორტო ბიზნესით. მათი ქარხანა ბათუმთან ახლოს მდებარეობს და იქ რამდენიმე ათასი კაცია დასაქმებული“. ავტორი იქვე დასძენს, რომ ქარხანაში „დასაქმებულებს, ძირითადად, გურულები წარმოადგენდნენ, ოზურგეთის მაზრიდან, თუმცა ასევე იყვნენ სხვადასხვა კუთხის ქართველებიც“ [Villari, 1906: 52].

ლ. ვილარის ვიზიტი ჩვენს ქვეყანაში რუსეთის იმპერიაში 1905-1907 წლებში მიმდინარე რევოლუციას დაემთხვა. წიგნში ძალზე საინტერესოაა გადმოცემული დიპლომატის თვალთა დასახული ამ მოვლენების შეფასებები. აღსანიშნავია, რომ ბათუმზე საუბრის დროს, იტალიელი ავტორი არა მხოლოდ სისტემატურად მიმდინარე საპროტესტო აქციებსა და გაფიცვებზე ამახვილებს ყურადღებას, არამედ ქალაქში არსებულ უმძიმეს კრიმინალურ ვითარებაზეც, რაც რევოლუციური სიტუაციით იყო განპირობებული. მისი შეფასებით, ბათუმში იმხანად იმდენად უმართავი მდგომარეობა იყო, რომ სახელისუფლებო ორგანოებისა და ოფიციალური პირების ნაცვლად, ქალაქის რეალურ მმართველებად კრიმინალური ავტორიტეტები გვევლინებოდნენ. ნათქვამის დასტურად დავიმოწმებ წიგნიდან:

„მას შემდეგ, რაც რუსეთში მასობრივი არეულობა დაიწყო და კავკასიაზეც გავრცელდა, ბათუმი წარმატებით იქცა აჯანყების კერად. 1905 წლის ადრეულ გაზაფხულზე, პორტისა და ქარხანათა მუშებმა გაფიცვა დაიწყეს უფრო მაღალი ანაზღაურებისა და შედარებით მცირე სამუშაო დროის მოთხოვნით. მაგრამ, ნავთობკომპანიაში ხელფასები, სხვასთან შედარებით, უჩვეულოდ დიდია და იქ დასაქმებულთ ორი-სამი მანეთის გამომუშავებაც კი შეუძლიათ დღეში, რაც გაცილებით უფრო მეტია, ვიდრე რუსეთში სხვა კატეგორიის მუშათა გასამრჯელო... პეტერბურგის პირველი გაფიცვის მსგავსად, ეს იყო ქვეყანაში საყოველთაო არეულობის ფონზე გამართული მანიფესტაცია და პროტესტანტების მოთხოვნებსაც პოლიტიკური ფონი ედო საფუძვლად. მაგრამ, პეტერბურგისგან განსხვავებით, აქციის მონაწილეთა მოქმედებებმა ბათუმში ძალადობრივი ხასიათი მიიღო და იმ დღიდან მოყოლებული, ერთი წუთიც კი არ ყოფილა მშვიდი... დღე არ გავიდოდა, ქუჩაში ვინმე არ მოეკლათ, თუმცა მკვლეელი არასოდეს დაუჭერიათ. არსებობდა ტერორისტული კომიტეტი, რომელიც კონკრეტულად არც ერთ პარტიას არ იყო მიკუთვნებული, მაგრამ ისინი მეტ-ნაკლებად მაინც იყვნენ დაკავშირებულნი სოციალისტებთან და სოციალისტ რევოლუციონერებთან, რომლებიც, თავის მხრივ, სავსე იყო ისეთი არამზადა ხალხით, რომელთა მიზანსაც მკვლელობების გზით წესრიგის დამყარება წარმოადგენდა. ბათუმის ერთ-ერთ გარეუბანში, სადაც, ძირითადად, თავაშეშენებული ხალხია დასახლებული, ცხოვრობდა ერთი ადამიანი, რომელსაც, რუსი ოფიციალური გუბერნატორისგან განსხვავებით, ბათუმის ნამდვილ გუბერნატორად მოიხსენიებდნენ: მისი გავლენა ძალზე თვალშისაცემი იყო და მის სიტყვას კანონივით ემორჩილებოდნენ. მეთოდი, რომლითაც ტერორისტები მოქმედებდნენ, უკიდურესად მარტივი იყო. გაიცემოდა ბრძანება, რომ ამა და ამ ქარხნის მუშები უნდა გაფიცულიყვნენ; მამაკაცები უსიტყვოდ უნდა დამორჩილებოდნენ ამ მოთხოვნას, ნებისმიერი ხელმძღვანელს თანამშრომელს, ვინც შეეცდებოდა, ხელი შეეშალა საგაფიცვო მოძრაობისთვის, კლავდნენ“ [Villari, 1906: 52-53].

ბათუმში არსებული რევოლუციური სიტუაციისა და ამით გამოწვეული რთული კრიმინალური ვითარების აღწერის გარდა, ლ. ვილარი ამ ყველაფრის ორგანიზატორებისა და მათი თანამზრახველების შესახებაც საუბრობს. კატეგორიულად მიუღებლად უნდა ჩაითვალოს ის ფაქტი, რომ იტალიელი დიპლომატი ცარიტული რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის წინააღმდეგ მებრძოლ ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის წარმომადგენლებს ტერორისტების მხარდამჭერ ნაციონალისტებს უწოდებს. ვფიქრობ, ქართველ პატრიოტთა ამგვარი მოხსენიება სრულ თანხვედრაში მხოლოდ რუსულ იმპერიალისტურ იდეოლოგიასთან მოდიოდა და არა მათი მოღვაწეობის ობიექტურ შეფასებასთან. მეტი სიცხადისთვის მოვიყვან შესაბამის ციტატას წიგნიდან:

„ყველა ამ ანარქისტული და ტერორისტული მოძრაობის უკან სხვადასხვა მისწრაფების მქონე ქართველი ნაციონალისტები იდგნენ, რომლებიც, თავის მხრივ, დიდწილად მხარდაჭერილნი იყვნენ არისტოკრატიული წრეების მხრიდან. რუსეთის ხელისუფლების მიერ ამ კლასისადმი გამოჩენილი კეთილგანწყობის მიუხედავად, ისინი ჩაეჭიდნენ შესაძლებლობას, გამოეყენებინათ მასობრივი არეულობა ქართული ნაციონალისტური მიზნების მისაღწევად. ისინი არა მხოლოდ უთანაგრძნობენ ტერორისტებს, არამედ ფარულად მხარს უჭერენ კიდეც და მათ აგიტაციებსა და გაფიცვებსაც აფინანსებენ. ხშირად, არისტოკრატის ეს წარმომადგენლები, გარეგნული ფორმით კარგ ურთიერთობას ინარჩუნებენ რუსეთის ხელისუფლების წარმომადგენლებთან და ამხანაგებისა და მეგობრების სტატუსით შეხვედრებსაც კი მართავენ მათთან“ *[Villari, 1906: 56]*.

ბათუმში რევოლუციური ვითარებით გამოწვეული მძიმე ეკონომიკური ეფექტი ლ. ვილარს ქალაქის პირველივე დანახვისთანავე შეუნიშნავს. იგი გაცემებით აღნიშნავდა: „პორტში უჩვეულოდ მცირე რაოდენობის გემი იდგა, რაც მარტის თვიდან მოყოლებული, ქალაქში არსებული იმ არეულობით არის განპირობებული, რომელმაც თითქმის მთლიანად მოკლა ვაჭრობა“ *[Villari, 1906: 46]*.

მოგვიანებით, იტალიელი დიპლომატი როტმილდების მიერ უახლესი ტექნოლოგიებით აღჭურვილ ნავთობგადამამუშავებელ ქარხანასაც სწვევია, სადაც ასევე პარალიზებული დახვედრია სამუშაო პროცესი. ავტორი წიგნში დანახვით აღნიშნავს, რომ „ერთხელ, შუადღისას, ბათუმთან ახლოს, როტმილდის ნავთობის კონტეინერების მწარმოებელ ქარხანას ვესტუმრე სანახავად... აქ თვეობით გაწელილი საქმე დაგვხვდა, რომელთაც არანაირი ნიშან-წყალი არ ეტყობოდა, რომ უახლოეს მომავალში იგი განახლდებოდა. ქარხანაში არსებული უახლესი და საუკეთესო მანქანა-დანადგარები ჩუმად და უსარგებლოდ იყვნენ მიგდებული“ *[Villari, 1906: 54]*.

ბათუმში არსებულ რევოლუციურ სიტუაციაზე საუბრის დროს, ლ. ვილარი განსაკუთრებული ემოციით იხსენებს, მისი დახასიათებით, იმდროინდელი პროცესების ავანგარდში მყოფ ერთ-ერთ პიროვნებასთან შეხვედრას. სამწუხაროდ, წიგნში მისი ვინაობა დასახელებული არ არის და მას ავტორი „კავკასიელი რევოლუციონერის“ სტატუსითა და მხოლოდ „დოქტორი ვ.“-ს სახელით მოიხსენიებს. მიუხედავად ამისა, დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ ლ. ვილარი ამ პიროვნებაზე საუბრის დროს გულისხმობს XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ბათუმში მოღვაწე ერთ-ერთ გამორჩეულ პიროვნებას, გრიგოლ ვოლსკის (1860-1909). ამის დასტურად შეიძლება დავასახელოთ მკვლევარ გია გელაშვილისა და რამაზ სურმანიძის სამეცნიერო შრომები. რაც შეეხება უშუალოდ

ზემოხსენებულ შეხვედრას, იგი ლ. ვილარის მიერ წიგნში შემდეგნაირადაა აღწერილი:

„ბათუმში მე პირველი გასაუბრება მქონდა კავკასიელ რევოლუციონერთან. დოქტორი ვ. (Dr. V.), მიუხედავად იმისა, რომ იგი დაბადებით ქართველი არ იყო, მაინც ქართულ ეროვნულ მოძრაობასთან ასოცირდებოდა; იგი ეწინააღმდეგებოდა სოციალ-დემოკრატებს, რომლებიც, თავის მხრივ, უარყოფდნენ ქართველთა ეროვნულ მისწრაფებებს. გარდა იმისა, რომ ის ექიმი გახლდათ, იგი ასევე იყო ქალაქის საბჭოს მუდმივი წევრი და ქალაქის მერის, პრინცი ანდრონიკოვის (იგულისხმება, ბათუმის ქალაქის თავი 1902-1916 წლებში ივანე (ნიკოლოზ) ანდრონიკაშვილი – ო. ნ.) მარჯვენა ხელი. მიუხედავად იმისა, რომ მასთან მომავალი გასაუბრების გამო ძალიან ვღელავდი, მე მას მეგობრულად გავეცანი. თუმცა მსგავსი რამ სულაც არ იყო საჭირო, რადგან კავკასიაში ყველა მზადაა, გულთბილად დახვდეს უცხოელს, მით უფრო, თუ იგი ჟურნალისტი ან მწერალია... მაგრამ მე ახალი სტუმარი ვიყავი ამ ქვეყანაში და ვიფიქრე, რომ მსგავსი გაცნობის გარეშე ეჭვებს გამოვიწვევდი. დოქტორი ვ. დაბალი, მახვილი მზერის მქონე, საშუალო ასაკის, ძალზე ფიცხი კაცი იყო, თუმცა ამასთანავე, ინტელიგენტიცა და ენთუზიასტიც. ვინაიდან იგი არც გერმანულად და არც ფრანგულად არ საუბრობდა, ხოლო ჩემი რუსულის ცოდნა ძალზე მწირი იყო, მან თავისთან უხმო თარჯიმანს, რომელიც მუქი კანისა და თვალების მქონე იტალიურ-ბერძნულ-ლევანტურ-თურქული წარმოშობისა იყო, გემზე მოვაჭრე კაცი... ჩემს რამდენიმე შეკითხვაზე, რომელიც რევოლუციურ მოძრაობასა და მათ მისწრაფებებს შეეხებოდა, მან მდიდარი ეთნოლოგიური, გეოგრაფიული და ფილოსოფიური პარალელებით მჭევრმეტყველურად დაიწყო საუბარი ადრეული ეპოქების საქართველოს ისტორიაზე. ძალზე დიდი დრო გავიდა, სანამ იგი რუსეთის დაპყრობამდელ პერიოდზე საუბრობდა და ეჭვი არ იყო, რომ მას შეეძლო მთელი ღამე კიდევ ესაუბრა, სანამ თანამედროვე მოვლენებამდე მოვიდოდა... თავს ვერ მოვიტყუებ, რომ ჩემი ინტერვიუს შემდეგ ბევრ რამეზე შემექმნა ნათელი წარმოდგენა, რადგან დოქტორი ვ. იმდენად სწრაფად და შეუჩერებლად საუბრობდა, რომ საწყალ თარჯიმანს მისი მეოთხედიც არ ამახსოვრდებოდა... სინამდვილეში კი მე გაცილებით მეტი გავიგე დოქტორ ვ.-ს რუსულიდან და ჟესტიკულაციებიდან, ვიდრე გემზე მოვაჭრის იტალიურიდან. თუმცა, ამან მომცა შესაძლებლობა, გამეაზრებინა ქართული მსოფლმხედველობა, ჩემ მიერ შეგროვებული ფრაგმენტული ინფორმაცია კი დამეხმარა შემევსო ის დანაკლისი, რომელიც ჩემი მოგზაურობებისას უნდა მიმეღო“ [Villari, 1906: 58-59].

ლ. ვილარი ბათუმის შესახებ საუბრის დროს განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს იმ ტრანსფორმაციას, რომელიც ქალაქმა თურქული მმართველობის

დასრულებისა და იქ რუსეთის იმპერიის იურისდიქციის დამყარების შემდეგ განიცადა. აუცილებლად უნდა ითქვას ისიც, რომ ობიექტურ შეფასებათა გარდა, ავტორისეულ ხედვაში რამდენიმე მცდარ შეხედულებასაც ვაწყდებით. მაგალითად, ფაქტობრივ უზუსტობად მიმაჩნია იტალიელი დიპლომატის მოსაზრება იმის თაობაზე, თითქოს ბათუმი ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში მხოლოდ უსახურ სოფელს წარმოადგენდა. იტალიელი ავტორის ამ მოსაზრების საპირისპიროდ შეიძლება მოვიყვანოთ ის ფაქტი, რომ ბათუმი უდიდესი მნიშვნელობის იმ პორტს წარმოადგენდა ოსმალეთისთვის, რომლის შენარჩუნებასაც ყველანაირად, თუმცა ამაოდ, შეეცადა 1877-1878 წლების ომის მიმდინარეობისას. გარდა ამისა, აუცილებლად უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ბათუმი სხვადასხვა დროს საკვანძო ქალაქს წარმოადგენდა როგორც ლაზისტანის სანჯაყისათვის, ისე ტრაპიზონის ვილაიეთისთვის. მიუხედავად ამისა, ლ. ვილარის მიერ ბათუმის შესახებ მოწოდებული ცნობები მაინც ბევრად საყურადღებო ინფორმაციის შემცველია. ნათქვამის დასტურად, დავიმოწმებ შესაბამის ციტატას წიგნიდან:

„რუსეთის ხელისუფლებამ ბევრი რამ გააკეთა ბათუმის კლიმატის გასაუმჯობესებლად, დააშრეს რა ჭაობი ქალაქის გასაჯანსაღებლად. მწვანე კონცხსა და სხვა დაჭაობებულ ზონებში გაიხსნა სამედიცინო პუნქტები, ისევე როგორც ერთ ტონამდე ქინინი (Quinine – ქინაქინაში შემავალი, მალარიის საწინააღმდეგო საშუალება – ო. ნ.) იქნა შემოტანილი, თუმცა ქალაქის მცხოვრებლები, ადრე თუ გვიან, ციებ-ცხელებით მაინც ავადდებიან...

რუსულ ოკუპაციამდე ბათუმი უსახური სოფელი იყო, რომელიც ძირითადად თურქებით, დანარჩენი ნაწილი კი ბერძნებითა და სხვა, აღმოსავლური ერების წარმომადგენლებით, იყო დასახლებული. ამჟამად ქალაქში სხვადასხვა რელიგიისა და ეროვნების 30 ათასამდე ადამიანი ცხოვრობს. აქედან 10 000 თურქი მოსახლის დიდი ნაწილი კვლავაც სულთნის დასაყრდენად რჩება; დაახლოებით 10 000 ქართველები არიან, მათ მათ შორის – გურულები, მეგრელები, იმერლები და მაჰმადიანი აჭარლები; 7000 რუსი მცხოვრების უმეტესობა ჯარისკაცები და ჩინოვნიკები არიან; სამიდან ხუთი ათასამდე კი ირანელების, ბერძნების, სომხებისა და სხვა ეროვნების ხალხთა საერთო რაოდენობაა... ბევრი არ არის ისეთი ქალაქი, სადაც სხვადასხვა ეროვნების ამდენ ადამიანს ერთად ნახავ – შავგრემანი ირანელით დაწყებული და ქერათმიანი რუსით დამთავრებული“ [Villari, 1906: 50-51].

ლ. ვილარი რეგიონში შექმნილ არასტაბილურ ვითარებას, გარკვეულწილად, იმ ეთნიკურ და რელიგიურ მრავალფეროვნებას უკავშირებს, რომლითაც აჭარის იმჟამინდელი მოსახლეობა გამოირჩეოდა. განსაკუთრებით სამწუხარო და დიდწილად არასწორია ავტორის ის შეფასება, თითქოს ქრისტიან და მუს-

ლიმ ქართველთა შორის იმგვარი მტრობა სუფევდა, რომ მათ მთავარი მიზანის ერთმანეთის დახოცვა იყო. ასეთი მოსაზრება დიდწილად იმ კოლონიური იდეოლოგიის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენდა, რომლის გავრცელებითაც რუსეთისა და ოსმალეთის იმპერიები თანაბრად იყვნენ დაინტერესებულნი. სწორედ ამ სახელმწიფოთა მხრიდან რელიგიური ფაქტორის ბოროტად გამოყენება გახდა ქართველთა შორის იმ ერთ-ერთი ტრაგიკული პროცესის განმაპირობებელი მთავარი მიზეზი, რასაც მუჰაჯირობა ჰქვია. თავად წიგნში კი ყოველივე ზემოთქმულის შესახებ შემდეგია ნათქვამი:

„რეგიონში არასტაბილურ სიტუაციას თურქები და მაჰმადიანი აჭარლები ქმნიან. მართალია, აქ უძველესი მცხოვრებლები ქართველები არიან, მაგრამ პომაკებისა (იგივე მუსლიმი ბულგარელების - ო. ნ.) და ისლამის აღმსარებელი სხვა ხალხის მსგავსად, ისინი განსაკუთრებულად ფანატიკოსები არიან და ძალზე ეზიზღებათ ქრისტიანი ქართველები. ისინი არ იღებდნენ მონაწილეობას გაფიცვებში, არამედ სურდათ, თათრების მსგავსად, კარგი ურთიერთობა ჰქონოდათ არსებულ ხელისუფლებებთან და ამასთანავე, ელოდნენ შესაძლებლობას, შეჭრილიყვნენ ბათუმში და ადგილობრივი მაჰმადიანების დახმარებით ქრისტიანთა მასობრივი ჟლეტა მოეწყოთ. აჭარლები საკმაოდ კარგად შეიარაღებული ხალხია და ბევრ მათგანს ადგილობრივი საპოლიციო დანაყოფი ან სასაზღვრო პოლიცია აქვს შექმნილი... ქალაქში ბევრი ქვეყნის ინტერესი ერთმანეთს კვეთს და მთავრობა მოწადინებულია, თავიდან აიცილოს საერთაშორისო უთანხმოება, რომელიც გარდაუვალი ჩანს“ *[Villari, 1906: 57-58]*.

აჭარაში თავისი მოგზაურობის შეჯამების დროს, ლ. ვილარი განსაკუთრებული სიამოვნებით საუბრობს ბათუმთან ახლომდებარე ჩაქვში გატარებულ დღეებზე. „ბათუმში შესანიშნავად გავატარე დღეები, მოვინახულე ქალაქი და მისი მშვენიერი შემოგარენი, მათ შორის, ჩაქვის საიმპერიო მამულიც, სადაც ერთი ჩინელი ჩაის დიდ პლანტაციებს განაგებს. ყოველ დილით თბილი ზღვისა და პრიმიტიულად მოწყობილი აბანოს აბაზანებს ვიღებდი“ *[Villari, 1906: 59-60]*.

ასეთია ის მოსაზრებანი და შეფასებები, რომელთაც ცნობილი იტალიელი ისტორიკოსი და დიპლომატი ლუიჯი ვილარი საქართველოში 1905 წელს მის მოგზაურობასთან დაკავშირებულ შთაბეჭდილებათა მოთხრობის დროს გვაწვდის არა მარტო ბათუმთან, არამედ ფაქტობრივად მთელს აჭარაში არსებულ მდგომარეობასთან დაკავშირებით. არ გადავაჭარბებთ, თუ ვიტყვით, რომ ავტორის მიერ გამოთქმული არაერთი მცდარი და რეალურ საფუძველს მოკლებული მოსაზრების მიუხედავად, მოგზაურულ შთაბეჭდილებათა ამსახველი მისი ეს წიგნი მაინც შეიძლება მივიჩნიოთ ერთ-ერთ საგულისხმო მასალად შესაბამისი პერიოდის საქართველოს ისტორიის შესასწავლად.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

გელაშვილი, 2009: – გელაშვილი გ., „ლუიჯი ვილარი 1905 წლის ბათუმის შესახებ“, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის „ბათუმი - წარსული და თანამედროვეობა“ მასალები, I, ბათუმი, 2009.

მეგრელიძე, 1956: – მეგრელიძე შ, აჭარის გათავისუფლება თურქთა ბატონობისგან, ბათუმი, 1956.

სურმანიძე, 2014: – სურმანიძე რ, გრიგოლ ვოლსკი (ცხოვრება და მოღვაწეობა), ბათუმი, 2014.

Villari, 1906: – Villari L, Fire and Sword in the Caucasus, London, 1906.

<https://peoplepill.com/people/pasquale-villari>

<https://peoplepill.com/people/linda-white-mazini-villari>

https://dbpedia.org/page/Luigi_Villari

Otar Nikoleishvili

(Kutaisi, Georgia)

Italian Historian and Diplomat Luigi Villari about Batumi

Abstract

The book "Fire and Sword in the Caucasus" by the Italian historian and diplomat Luigi Villari (1876-1959), which was first published in 1906 in London, occupies a prominent place among the foreign sources about Batumi. The importance of the book is especially increased by the fact that, through the mentioned work, the author presents the situation in our country at that time from such a point of view that his narrative should be considered a very valuable foreign source for studying the Georgian existence in the relevant period. In the presented work, we tried to analyze only the part of Luigi Villari's book that is dedicated to Batumi and Adjara. We will not exaggerate if we say that, despite the wrong and unfounded opinions expressed by the author, the mentioned work should still be considered one of the important sources for studying the history of Georgia in the relevant period.

ცხრა აპრილის ასახვა ბათუმურ სიბუთერებაში

აბსტრაქტი: ნაშრომში წარმოჩენილია ბათუმურ სიტყვიერებაში ასახული 1989 წლის 9 აპრილის თბილისის ტრაგედიის ნამდვილ ქართულ აღქმაში გატარებულ გრძნობათა სიალალე და ხალხური ხასიათი, მისი ჭეშმარიტი განცდანი. ხალხური პოეზიის ნიმუშებთან ერთად მოცემულია ბათუმელ სიტყვის ოსტატთა დამოკიდებულება ამ ზოგად-ქართული ტრაგედიისადმი და საერთოდ, ზოგად-ქართული სატკივარისადმი.

დასკვნაში განზოგადებულია, რომ სიტყვიერებაში და კერძოდ, ქართულ სიტყვიერებაში, ასეთი მოვლენებისადმი დამოკიდებულება მოკლებულია ყოველგვარ გაპრანჭვას, ალაღად და ყოველგვარი მიკიბ-მოკიბვის გარეშე წარმოაჩენს სათქმელს და ამიტომაც უფრო სანდო და ხალასია. მისი მხატვრული ხარისხის ნაკლებობას აქ ავსებს გრძნობების ნამდვილობა და სიჯანსაღე, მათი ემოციური სრულყოფილება და სისავსე, ყოვლის-მომცველობა. საისტორიო ანალებში კი მწელად შეხვდები, ასეთი ნაღდი გრძნობებით დატვირთულ და გადმოცემულ სინამდვილეს, ადვილად აღქმად, ნამდვილ სიურეალიზმს.

საკვანძო სიტყვები: ბათუმური სიტყვიერება, გრძნობათა სიალალე და ხალხური ხასიათი, 9 აპრილი, ტრაგედიის წლისთავი, უაპრილო გაზაფხული.

Key words: Batumi verbiage, tenderness of feelings and folk character, April 9, the anniversary of the tragedy.

ყველა უმნიშვნელოვანესი მოვლენა, რომელიც ერის ისტორიას ქმნის, აუცილებლად ასახვას პოეზებს ხალხის ცნობიერებაში და თავისებურად გამოიხატება მის შემოქმედებასა თუ ზეპირსიტყვიერებაში, რომელიც უფრო ზუსტად და ალალი ემოციით წარმოაჩენს ერის შინაგან განცდასა თუ სატკივარს, მის დამოკიდებულებას აღნიშნული მოვლენისადმი.

ასეთი ღრმა განცდები აღძრა საქართველოს თანამედროვე ისტორიაში თბილისში 1989 წლის 9 აპრილს დატრიალებულმა ტრაგედიამ, რომლის შესახებაც მძაფრი ემოციები თბილისში, იმავე რუსთაველის პროსპექტზევე გადმოიღვარა და აქვე, ჭადრის ხეებზე გაკრული ლექსების სახით აისახა ქართულ ცნობიერებაში; მაგრამ სატკივარი იმდენად ზოგადქართულ-ეროვნული იყო, რომ მან უდიდესი გამოძახილი პოვა საქართველოს ყველა რეგიონსა თუ ქალაქში და, კერძოდ, ბათუმში. ერში უცებ ამოხეთქა ამდენ ხანს ნაგროვებმა, ხელოვნურად

შეხუთულმა ეროვნულმა სულისკვეთებამ, რომელიც ბათუმელი უბრალო ქართველის, გია ნადირაძის, გრძნობაში ასე აისახა:

ყველამ იცოდეს, რომ საქართველო
მომავლის რწმენის წმინდა ერია! –

და აქედან უკვე კარგად ჩანს, რომ პიროვნება, რომელსაც გუშინ შეიძლება, ხმაც არ ამოელო ქვეყნის, რომელიც გინდა საჭირბოროტო საკითხზე, დღეს მზად არის მთელი სხეულით გადაეფაროს მტრის მიერ მისი სამშობლოს წინააღმდეგ აღმართულ საცეცხლე ამბრაზურას. ბიძინა მგალობლიშვილი კი, თითქოსდა, აგრძელებს ამ შეუპოვარ ძალისხმევას და გრძნობით ამბობს:

ნუ მკითხავ, რატომ ქვითინებს წვიმა,
იქნებ, ნიშანი ეს არის დარის?!
რაც გამაჩნია, ყველაფერს გწირავ,
ვით ნიშახარი, უფსკრულთან მდგარი...
იქით ცრემლები, – აქეთ ვარდები,
რა დროს გლოვაა, ჰა, მზეც შემოდის!
დასაფერია, როცა ამდენი
დროშა ხვალინდელ საქართველოსთვის!

მაგრამ ზოგიერთები, როგორც ჩანს, არასაკმარისად მიიჩნევენ მიწიერ განცდებს და მარიამ ღვთისმშობლის წილხვედრილობას უხმობენ მაშველად – ლეილა ერაძე ამბობს:

დგას უაპრილო გაზაფხული თავზე სუდარით,
ხელმა სატანის ყველაფერი არივდარია,
და სანთლის შუქზე
ღვთისმშობლის ხატს შევთხოვ მუდარით:
– წილხვედრ ქვეყანას ნუ გასწირავ,
წმიდა მარიამ!

გურამ კლდიაშვილი კი, უკვე მომავლიდან ეხმიანება 9 აპრილის ტრაგედიას და მის სამომავლო დანიშნულებას:

რუსთაველზე გავლისას
ყველამ უნდა იცოდეს,
ქართველისთვის რას ნიშნავს
მამული და სიცოცხლე!
რუსთაველზე გავლისას
ნურვის დაავიწყდება
მომავალი ქართლისა
იმ მსხვერპლიდან იწყება!

ამ ე. წ. ქუჩის პოეზიაში 9 აპრილის გვერდით აღნუსხულია საქართველოს ახლად აღდგენილი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის სამხედრო-კრიმინალური გადატრიალების გზით დამხობის მრავალი ელემენტარული ნიუანსი და დასახელებულია მისი ყველა ორგანიზატორი და აქტივისტი. ერთ-ერთ ასეთ ხალხურ ლექსში პირდაპირ ნათქვამია:

საქართველოში ჩამოდის კაცი, ედუარდ ბატონი,
ვანდალიზმის და სისხლისღვრის, ეს დიდი ორგანიზატორი,
ერის შუაზე გახლეჩის და ნგრევის დიდი ავტორი,
9 აპრილიდან რაც მოხდა, ყველაფრის ინსპირატორი...
მმაკაციც რომ არ დაინდო, არც ბიცოლა და ბიძია,
ეს რემბო, კოტეტიშვილი და ბუბა კიკაბიძეა... –

აქვე ჩამოთვლილი არიან: რუსლან მიქაბერიძე, გიგა ლორთქიფანიძე, ვახტანგ რაზმაძე, გურამ მამულია, ჯანსუღ ჩარკვიანი და მრავალი სხვა. შემდეგ ამ სიას თითქოს გაგრძელებად და აზრის სისრულით დასამთავრებლად შეიძლება მოვაყოლოთ ბათუმელი ვანო ჩხიკვაძის გულიდან ამონათქვამი სიტყვები ლექსიდან - საქართველო აღსდგა! :

ღმერთო, ღმერთო, შენ მოკითხე
იმის გვარს და იმის ჯილაგს,
ვინც „გვაჩუქა“ გაზაფხულის
სისხლიანი დილა...

ამ სისხლიანი ტრაგედიის წლისთავს ბათუმელი მესიტყვე მზია ბერიძე ლექსში – თავისუფალი საქართველოსთვის – ასეთი გრძნობით ეხმიანება:

ცხრა აპრილია, მიწა კვითინებს,
რეკავს სიონის წმინდა ზარები,
ერთი წელია, დედასამშობლოს
მიწაზე აღარ დაიარებიტ...
დე, გაუმარჯოს იმ ხალხს, ბედნიერს,
თქვენი აკვანი, ვინც დაარწია,
რუსთველის ქუჩას, ტანჯვის მოწამეს,
თქვენი უმანკო სისხლი აჩნია!

1989 წლის 9 აპრილის სისხლიან ტრაგედიას თავიანთი შემოქმედებით გამოეხმაურნენ ბათუმელი პოეტები – ფრიდონ ხალვაში, ლადო სულაბერიძე, ბელა ქებურია, შოთა ზოიძე და სხვები.

ფრიდონ ხალვაშმა ლექსში – „ყვავილების გლოვა“ – იმედნარევი ნოტაც გაურია. ის ამბობს:

ვისაც ჩვენი სძულდა, იქნებ უფრო სძულს,

თუმცა დროის დრამებს ვეყოლებით მძებრად,
ორბი ისევ კორტნის ამირანის გულს,
მაგრამ მაინც ვხედავ, ამირანი დგება!

პოეტი ლადო სულაბერიძე ლექსში „9 აპრილი“ ასე ეხმიანება საქართველოს ამ უმძიმეს ტრაგედიას:

აჰა, საქართველო,
ბაზალეთიანო,
სამგორიანო,
კიდევ ერთი დღე დაგვიწესდა სამგლოვიარო.

ხოლო თბილისში, რუსთაველზე, კავშირგაბმულობის სახლთან ორ ჭადარ-ზე ნანახმა 9 აპრილის ნიჩბის ნაჩეხებმა და სისხლის წვეთებმა პოეტში ასეთი ასოციაციები აღძრა:

ჭადარო, ახლა სხვა ჭადარი ხარ,
სხვა ჭადრებისგან გამორჩეული,
აწი შენს ჩრდილზე ფეხს ვერ დავადგამთ, –
წამოვადგებით და გვერდს შევუვლით...
ვით სისხლის ძეგლთან, აქ შეჩერდება
ხანმოკლე და ნორჩეულიც...
ჭადარო, ახლა სხვა ჭადარი ხარ,
სხვა ჭადრებისგან გამორჩეული.

პოეტმა ბელა ქებურიამ თავისი მრავალმნიშვნელოვანი განცდები ლექსში – „მამულო, ჩემო საგალობელო“! – ასე გადმოსცა:

არა! ჩემს ბაგეს ვერ დააცდინეს,
რომ ბედისწერის ვიყო მგმობელი,
იუდავ! რადგან გამომაფხიზლე,
თუნდაც ამისთვის ვარ მადლობელი.
სად ჩალისფერი იელვებს ფერი,
იქ უცნაური მარად იგრძნობა,
მწამს, შეგეხება თამამად ხელით
და წინ წაგიყვანს მარადისობა.

9 აპრილის სისხლიანი კვირის შემდეგ, მართლაც, მრავალს ჰქონდა მსგავსი განცდა, ბევრი გამოფხიზლდა და თვალი გაუსწორა მძიმე რეალობას, რომლი-თაც ჩვენმა ქვეყანამ ახალ ეპოქაში შეაბიჯა.

ასევე ძალიან ღრმა და მგრძნობიარე პოეტ შოთა ზოიძის – „ჭირსა შიგან გამაგრება“ – რუბრიკის ქვეშ გამოქვეყნებული ლექსი – „გლოვის დღე“, რომ-ლის ფრაგმენტს აქ მოვიყვანთ:

ცხრა აპრილი თბილისში, და ცხრამეტი – სხალთას,
მონღოლივით დაგვეცა მეწყერი და დელგმა,
ორლესულით აკაფა მკერდი ორსულ ქალთა,
რათა აღარ იხაროს საქართველოს წერგმა.
მიწას ცხრა აპრილის იარები სტკიოდა,
19 აპრილს კი ჭრილობამ ისევ გახსნა პირი,
გუშინ უღვთოდ აკეპილ გოგო-ბიჭებს ვტიროდი,
ახლა ცოცხლად დამარხულებს ვტირი.

– 23 აპრილი, 1989

აქ პოეტმა გააერთიანა საქართველოს ორი უდიდესი ტრაგედია და თავის შემოქმედებაში ისინი ამ ფორმით ასახა – ერთი მხრივ 1989 წლის 9 აპრილის თბილისის სისხლიანი კვირა და მეორეს მხრივ იმავე წლის 19 აპრილის სხალთაში მოხეტიალი მთის მიერ საკუთარი მცხოვრებლებით დამარხული და განადგურებული სოფელი.

საერთოდ, ხალხურ სიტყვიერებას, მის შემოქმედებას, ხალხისავე სუნი ასდის – თავისი უბრალოებითა და პირდაპირობით იგი უფრო მგრძნობიარედ აღიქვამს მსგავს მოვლენებს და მისი პირით ნათქვამი სიმართლეს უფრო სხვაა. იგი მოკლებულია ყოველგვარ პომპეზურობას თუ ხელოვნურ გაპრანჭვას, ალაღად და ყოველგვარი მიკიბმოკიბვის გარეშე წარმოაჩენს სათქმელს და ამიტომაც უფრო სანდო და ხალასია. მისი მხატვრული ხარისხის ნაკლოვანებას ავსებს გრძნობების ნამდვილობა და სიჯანსაღე, მათი ემოციური სრულყოფილება და სისავსე, ყოვლისმომცველობა. საისტორიო ანალებში კი ძნელად შეხვდები ასეთი ნაღდი გრძნობებით დატვირთულ და გადმოცემულ სინამდვილეს, ადვილად აღქმად ნამდვილ სიურეალიზმს. ჩვენ ვფიქრობთ, სწორედ ასეთია ხალხური სიტყვიერება 9 აპრილის აღქმაშიც.

გამოყენებული მასალა:

სტატიაში გამოყენებულია ქვემოთ მითითებული ავტორების გამოუქვეყნებელი ლექსები, რომლებიც სტატიის ავტორს გადასცა ეროვნული მოძრაობის ცნობილმა წარმომადგენელმა ნუნუ ქაჯაიამ და ინახება მის პირად არქივში:

ნადირაძე გ. – „ყველამ იცოდეს...“;

მგალობლიშვილი ბ. – „ნუ მკითხავ“;

ერაძე ლ. – „დგას უაპრილო გაზაფხული“;

კლდიაშვილი გ. – „რუსთაველზე გავლისას“;

უცნობი ავტორი. – „საქართველოში ჩამოდის კაცი“;

ჩხიკვაძე ვ. – „ღმერთო, ღმერთო“;

ბერიძე მ. – „თავისუფალი საქართველოსთვის“;
ხალვაში ფ. – „ყვავილების გლოვა“;
სულაბერიძე ლ. – „9 აპრილი“;
სულაბერიძე ლ. – „ჭადარო, ახლა სხვა ჭადარი ხარ“;
ქებურია ბ. – „მამულო, ჩემო საგალობელო“;
ზოიძე შ. – „გლოვის დღე“.

Ucha Okropiridze

(Batumi, Georgia)

Reflection of April 9 in Batumi oral speech

Abstract

In the paper, the tenderness and folk character of the real Georgian perception of the Tbilisi tragedy of April 9, 1989, reflected in the Batumi vocabulary, is presented, its true feelings. Along with samples of folk poetry, the attitude of Batumi wordsmiths towards this general Georgian tragedy and general Georgian pain is given.

In the conclusion, it is generalized that the attitude towards such events in verbal, and in particular, Georgian verbal, is devoid of any distortion, it presents what is to be said without any pretense, and that is why it is more reliable and authentic. Its lack of artistic quality is compensated here by the authenticity and soundness of feelings, their emotional perfection and fullness, comprehensiveness. And in the historical annals, you will hardly come across a reality loaded with such vivid feelings and conveyed, easily perceived, real surrealism.

ბათუმის ქრისტიანული აღმსარებლობების
წარმომადგენელთა თანაცხოვრების ისტორიიდან
(XIX საუკუნის II ნახევარი)

აბსტრაქტი: ნაშრომში გაშუქებულია ბათუმის განსხვავებული აღმსარებლობის მოსახლეობის პოლიტიკურ-სოციალურ-კულტურულ თუ რელიგიურ ცხოვრებაზე სხვადასხვა ხასიათის კატაკლიზმების ასახვის მიზეზ-შედეგები. სტატიაში გამოკვლეულია ბათუმის ქართველი მართლმადიდებელი მრევლის მეცადინეობა ქართული ტაძრების მშენებლობის მიმართულებით და იქ ქართულ ენაზე ღვთისმსახურების ჩატარებისთვის ბრძოლა.

გამოკვლევა ეხება ბათუმის ქართველი კათოლიკე მრევლისა და მუსლიმი ქართველების თანადგომას ქართველი მართლმადიდებლებისადმი ეროვნული ინტერესებისთვის ბრძოლაში. ნაშრომში გაშუქებულია მრევლისა და სამღვდელოების უთანხმოების საკითხი ქართულენოვანი ღვთისმსახურო ლიტერატურის ნაკლოვანების ან უმეტეს შემთხვევაში არქონის გამო. გამოკვლევა ასევე ეხება ბათუმის ქართველ კათოლიკეთა რელიგიური ცხოვრების საკითხსაც, კერძოდ, ბათუმის პირველი კათოლიკური ტაძრის მშენებლობის პრობლემას.

ნაშრომში გაშუქებულია სომეხი კათოლიკეებისა და ქართველი კათოლიკეების დაპირისპირების საკითხიც. გამოკვლევაში შესწავლილია რუსი მართლმადიდებლების დამოკიდებულების საკითხი ბათუმის ქართველ მართლმადიდებლებთან.

საკვანძო სიტყვები: ბათუმი, სომეხი კათოლიკეები, ქართველი კათოლიკეები, სომეხი-გრიგორიანელები, კონფესიები.

Key words: Batumi, Armenian Catholics, Georgian Catholics, Armenian-Gregorians, Confessions,

საქართველოს ძირძველი რეგიონი – აჭარა და კონკრეტულად ბათუმი ქრისტიანული სხვადასხვა აღმსარებლობის მიმდევარი მოსახლეობით ოდითგან გამოირჩეოდა. საუკუნეების მანძილზე მიმდინარე შიდა თუ გარე პოლიტიკურ-სოციალური და კულტურულ-ეკონომიკური კატაკლიზმები უშუალოდ აისახებოდა ქრისტიანობის სხვადასხვა კონფესიის წარმომადგენელი მოსახლეობის, როგორც შიდა რელიგიურ ცხოვრებაზე, ისე მათი თანაცხოვრების ხარისხსა და დონეზე. თუ ამ გარემოებას იმასაც დავუმატებთ, რომ ისტორიულად რეგიონით ყოველთვის იყვნენ დაინტერესებულები გარეძალები და რელიგიები ისლამისა

და ოსმალეთის იმპერიის, კათოლიციზმისა და ვატიკანის, სომხურ-გრიგორიანული კათოლიციზმის სახით, გასაგები იქნება აჭარის რეგიონული ცენტრის – ბათუმის მოსახლეობაში ქრისტიანული კონფესიების სიჭრელე *[სიჭინავა, 1958]*

XIX საუკუნის II ნახევარში ბათუმში სერიოზული პოლიტიკურ-რელიგიური ცვლილებები განხორციელდა მართლმადიდებელ, კათოლიკე და სომეხ-გრიგორიანულ მოსახლეობაში. უპირველესად, ბათუმში, როგორც საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ პოლიტიკურ-ეკონომიკურ ცენტრში, თავი მოიყარა სხვადასხვა ეთნოსის მართლმადიდებელმა მოსახლეობამ: რუსებმა, ბერძნებმა. თუ XIX საუკუნის I ნახევარში ბერძნებს ბათუმში მხოლოდ ერთი ეკლესია ჰქონდათ, II ნახევარში რუსეთის საკონსულოს შუამდგომლობით ოსმალეთის მთავრობამ ბერძნებს ნება დართო დამატებითი ტაძრის აგებაზე. ოსმალთა მხრიდან მართლმადიდებელი მოსახლეობის შევიწროების პროცესი რუსეთ-თურქეთის ომის (1877-1878 წწ.) შედეგებმა საგრძნობლად შეარბილა რუსეთის თურქეთზე უპირატესობის მიზეზით. რუსი მრევლის მომრავლებამ ბათუმში აშკარად მოითხოვა ახალი ტაძრების მშენებლობა, 80-იან წლებში ბათუმში რუსეთის იმპერატორის ალექსანდრე მესამის ვიზიტმა განსაზღვრა ქალაქში ალექსანდრე ნეველის სახელობის სამხედრო ტაძრის მშენებლობის დაწყება. ამ საკითხში ქალაქის ქართველი, ბერძენი და რუსი მართლმადიდებლები ერთსულოვანნი იყვნენ და ტაძრის მშენებლობისთვის შემოწირულობებსაც ერთნაირი მონდომებით გაცემდნენ. მრევლის გარდა ტაძრის აშენების საქმეში აქტიურობდა ბათუმის სრულიად მართლმადიდებელი სამღვდელოებაც; მაგალითად, გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსის გაბრიელის (ქიქოძე) კურთხევის ფაქტი ბათუმის სასაფლაოს ეკლესიის მშენებლობისთვის თანხების შეგროვება. ყველა ეთნოსის მართლმადიდებელი მრევლი და სამღვდელოება მონდომებით იღვწოდა ამ მიმართულებით *[კარალიძე, 2009; გაზ. ივერია, 1891; გაზ. დროება, 1878]*

საისტორიო წყაროების თანახმად, მართლმადიდებელთა უმრავლესობა ბათუმში ქართველი მოსახლეობა იყო, რომლებსაც მხოლოდ ორი ეკლესია ემსახურებოდა; ეს ორი ეკლესია ბერძენთა განმგებლობაში იყო და შესაბამისად, იქ ღვთიამსახურება ერთში – ბერძნულ ენაზე და მეორეში – რუსულ ენაზე აღესრულებოდა. ამ ტაძრებში დაიარებოდა ქართველი მართლმადიდებელი მრევლი, რომლისთვისაც გაუგებარი იყო ორივე ენა – ბერძნულიცა და რუსულიც, რაც ბუნებრივად აშფოთებდა ბათუმის მრევლს და სამღვდელოებას. თავდაპირველად, საზოგადოება ამ პრობლემას ერთმანეთში იხილავდა და მსჯელობდა, შემდგომ სამღვდელოებისგან კატეგორიულად მოითხოვეს ქართულ ენაზე ღვთისმსახურების ჩატარება. ხშირ შემთხვევაში, სამღვდელოება მრევლის მოთხოვნას ვერ აკმაყოფილებდა, რის მიზეზადაც საღვთისმსახურო ლიტერატურის

არქონა სახელდებოდა. ქართველი მრევლის სამართლიანი მოთხოვნის დაუკმაყოფილებლობა მათში ბუნებრივ აგრესიასა და დაპირისპირებას იწვევდა იმავე აღმსარებლობის სხვა ეთნოსის მრევლისადმი – „თუ ბერძენს, თათარს, ებრაელს, სომეხს, რუსს, აქვს უფლება, მოისმინოს ღვთისმსახურება გასაგებ ენაზე, ქართველები რატომ არ უნდა ვსარგებლობდეთ ამ უფლებით?“ – აღნიშნავდნენ ქართველი მართლმადიდებლები. საზოგადოების აქტიური მოთხოვნის შედეგად, 90-იანი წლების დასაწყისში ტაძრებში ნებადართულ იქნა ქართულ ენაზე წირვა-ლოცვის აღვლენა. საზოგადოების ამ საქმეში დარაზმვამ ბათუმის ქართველებში დაბადა საკუთარი ეკლესიის აგების სურვილი, სადაც საეკლესიო მსახურება მხოლოდ მშობლიურ ენაზე იქნებოდა. ეს საკითხი ქართველებმა ქალაქის სასულიერო მმართველობის წინაშე დააყენეს და საამისო ნებართვა 1893 წელს მიიღეს. ტაძრის მშენებლობას და იქ ღვთისმსახურების ქართულ ენაზე ჩატარებას თანაუგრძნობდნენ როგორც ქართველი კათოლიკენი, ისე ქართველი მუსლიმებიც. ფაქტი იყო, რომ ქალაქის სხვადასხვა ეთნოსის მართლმადიდებლები მიუხედავად თავიანთი ეროვნული ინტერესებისთვის ბრძოლისა, ერთმანეთისადმი პატივისცემით იყვნენ გამსჭვალულნი, რაც გამოიხატებოდა ურთიერთკავშირებში, საგაზეთო თუ საჟურნალო პუბლიკაციებში და ა.შ. *[ქუცნიაშვილი, 2013; გვარამაძე, 1903; გაზ. ივერია, 1891]*

XIX საუკუნის II ნახევარში ბათუმში კათოლიკე მოსახლეობა ძალზედ მცირედ იყო წარმოდგენილი, ძირითადად, ისინი იყვნენ: ქალაქში დროებით შეჩერებული ევროპელი მოგზაურები, ვაჭრები, მეცნიერ-მკვლევარნი თუ აღმოსავლეთისკენ გზად გავლილი კათოლიკე მისიონერები. ასეთ შემთხვევაში, ბათუმს არც კათოლიკე მუდმივი მაცხოვრებელი ჰყავდა და შესაბამისად, არც კათოლიკური ეკლესია არსებობდა. მიმდინარე საუკუნის 70-იანი წლების მიწურულში არსებულმა პოლიტიკურმა გარემოებებმა ცვლილებები შეიტანა ბათუმის კათოლიკე მრევლის ცხოვრებაშიც; კერძოდ, მომრავლდა კათოლიკე მოსახლეობა: ევროპის ქვეყნების საკონსულოთა თანამშრომლები, ევროპელი ვაჭრები, მეწარმენი, სომეხი კათოლიკენი, ხოლო 80-იანი წლების მიწურულიდან ბათუმს მიეძალა სამცხე-ჯავახეთიდან გადასახლებული ქართველ კათოლიკეთა დიდი რაოდენობა. არსებულმა ვითარებამ ბუნებრივად მოითხოვა პირველი კათოლიკური ეკლესიის აგება, რომელიც 1882 წელს სომეხ კათოლიკეთა ეკლესიის სახით ამოქმედდა და, რომლის მცირე მასშტაბები ვერ აკმაყოფილებდა სხვა ეროვნების კათოლიკე მრევლს, რომელსაც არა სომხური, არამედ ლათინური ტიპიკონით საეკლესიო მსახურების მოსმენის სურვილი ჰქონდათ. ქართველთა მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად, სომხურ ტაძარში ქართველი პატრის მიერ მიმდინარეობდა წირვა-ლოცვა ლათინური ტიპიკონით, რაც იწვევდა სომეხ კათო-

ლიკეთა უკმაყოფილებას. ორ ეთნოსს შორის კომფლიქტის თავიდან აცილების მიზნით, 90-იანი წლების მიწურულს ბათუმში დაიწყო ქართული კათოლიკური ეკლესიის მშენებლობა, რომელიც 1902 წელს დასრულდა *[ქუციაშვილი, 2013; გვარამაძე, 1903; გაზ. „ივერია“, 1891; პავლიაშვილი, 1990; პავლიაშვილი, 1999]*

როგორც აღინიშნა, ბათუმში ცხოვრობდნენ ორი ტიპიკონის – სომხურისა და ლათინურის მიმდევარი ქართველი კათოლიკენი. ქართული კათოლიკური ტაძრის აშენების შემდგომ, სომხური ტიპიკონის ქართველები რომისგან მოელოდნენ მათ ლათინურ ტიპიკონზე გადაყვანას, რადგან ქართველები სომეხი კათოლიკეებისგან განიცდიდნენ როგორც კონფესიურ, ისე ეროვნულ შევიწროებას და ერთმანეთში მტრულ დამოკიდებულებას თესდნენ.

რომისგან არანაირი შეღავათი არ მისცემია სომხურ ტიპიკონზე მყოფი ქართველი მრევლისთვის, რადგან მათი თხოვნა ვატიკანმა, ფაქტობრივად, არ დააკმაყოფილა. ქართველი კათოლიკეებისთვის ღვთისმსახურება კვლავინდებურად სომხურ ენაზე მიმდინარეობდა. ერთადერთი შეღავათი მდგომარეობდა იმაში, რომ მათ პიროვნულად უფლება მიეცათ სომხური კათოლიკური სამრევლოდან სურვილისამებრ ლათინურ ტიპიკონზე მყოფ სამრევლოში გადასულიყვნენ. ამ უკანასკნელმა ფაქტორმა ბათუმში ქართველი კათოლიკენი დაიცვა სომხური აგრესიისგან და მათ ეროვნული გადაგვარების საფრთხის საშიშროება მოუხსნა *[გვარამაძე, 1903; ლომსაძე, 1984]*

ბათუმში სომეხები ჯერ კიდევ ოსმალთა მმართველობის ხანაში ცხოვრობდნენ და მათი რიცხვი მცირე რომ არ იყო, ამაზე მეტყველებს ბათუმში მათი ეკლესიის ფუნქციონირება, მაგრამ მათი რელიგიური ცხოვრება ოსმალთა მხრიდან სერიოზული საფრთხის შემცველი იყო. XIX საუკუნის 70-იანი წლების მიწურულიდან რუსული მმართველობის ხელშეწყობით სომეხებმა აქტიურად დაიწყეს უძრავი ქონების შეძენა რუსების მიერ ახლად შეერთებულ ბათუმში. ამასთან, სომეხების რაოდენობა ბათუმში მომრავლდა. 80-იანი წლებიდან სომეხები ბათუმში ახალი ეკლესიების მშენებლობებს შეუდგნენ, რომელშიც ბათუმის სრულიად სომეხ კათოლიკეთა საზოგადოება იყო აქტიურად ჩართული.

ბათუმში ქრისტიანული რელიგიის მრავალმიმართულებიანობამ, სხვადასხვა კონფესიურ ჯგუფში სერიოზული პრობლემები წარმოშვა:

1. ბერძენი და რუსი ეთნოსების კონფესიური უფლებების უპირატესობის წარმოჩენა აკნინებდა ქართველ მართლმადიდებელთა რელიგიურ უფლებებს, რაც ამ ერებს მიზანმიმართულად უპირისპირებდა ერთმანეთს და მათი თანაცხოვრების პირობებს დღითიდღე ართულებდა;

2. სომხური ტიპიკონის მიმდევარი სომეხი ერი ცდილობდა ამავე ტიპიკონში მყოფი ქართველი კათოლიკეების გასომხებას და მათი ეროვნული მისწრაფე-

ბების ხელყოფას. ლათინური ტიპიკონის ქართველ კათოლიკეებს უფლება ეზღუდებოდათ ლათინურ ტიპიკონზე და მშობლიურ ენაზე ღვთისმსახურების მოსმენა. სომეხი კათოლიკენი ქართველ კათოლიკეებში აღვივებდნენ რელიგიურ ფანატიზმს და სომხურ ნაციონალიზმს ნერგავდნენ, რაც ბუნებრივად იწვევდა ბათუმის მოსახლეობის ეროვნული ცნობიერების დაქვეითება-დეგრადირებას;

3. ქართველ მართლმადიდებლებს ბათუმში მძიმე მდგომარეობა ჰქონდათ: მცირე რაოდენობის და თან პატარა ეკლესიები, ბრძოლა ღვთისმსახურების მშობლიურ ენაზე ჩატარებისთვის, დიდი მასშტაბის ქართული ეკლესიის აშენებისათვის ზრუნვა;

4. ქართველი კათოლიკე სამღვდელოებისა და საზოგადოების მოღვაწეობა მრევლში განათლების გავრცელებისთვის; ქართველი კათოლიკეების სომხური ტიპიკონის სამღვდელოების გავლენისგან განთავისუფლებისათვის ბრძოლა.

ამრიგად, ბათუმის მრავალეროვან და ქრისტიანობის მრავალკონფესიურ ქალაქში, მიუხედავად გარეგნული სიმშვიდისა, პერიოდულად მაინც შეინიშნებოდა კონფესიათშორისი უთანხმოებები, აზრთა ურთიერთჭიდილი და ზოგიერთ შემთხვევაში, მრევლს შორის დაპირისპირებებიც, რაც აშკარად პროვოცირებული იყო გარემაღლების მიერ და მათ ინტერესებშიც შედიოდა.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

ბათუმის გუბერნატორის განცხადება, 1880: – ბათუმის გუბერნატორის განცხადება, გაზ. დროება, 1880, №165.

ბათუმი და მისი აწინდელი მდგომარეობა, 1891: – ბათუმი და მისი აწინდელი მდგომარეობა, გაზ. ივერია, 1891, №145.

გვარამაძე, 1903: – გვარამაძე კ., ყოვლად სამღვდელო რომის კათოლიკეთა ტირასპოლის ეპარხიის ეპისკოპოსი ედუარდ როპპი და მისი მოგზაურობა საქართველოში, თბილისი, 1903.

კარალიძე, 2009: – კარალიძე ჯ., აჭარა 1878–1903 წლებში, ბათუმი, 2009.

ლომსაძე, 1984: – ლომსაძე შ., მიხეილ თამარაშვილი და ქართველი კათოლიკენი, თბილისი, 1984.

მესხი, 1878: – მესხი ს., ახალი მოვალეობა, გაზ. „დროება“, 1878, №146.

მესხი, 1879: – მესხი ს., ბათუმის მაზრის მდგომარეობა, გაზ. „დროება“, 1879, №40.

პავლიაშვილი, 1990: – პავლიაშვილი ქ., კათოლიკური ეკლესია და საქართველო XVII საუკუნის პირველ ნახევარში, თბ., 1990.

პავლიაშვილი, 1999: – პავლიაშვილი ქ., ფეხშიშველი კარმელიტების ქრონიკა საქართველოზე (XIII-XVIII სს.), თბილისი, 1999.

სიჭინავა, 1958: – სიჭინავა ვლ., ბათუმის ისტორიიდან, ბათუმი, 1958.

ქუცნაშვილი, 2013: – ქუცნაშვილი ლ., ზაქარია ჭიჭინაძე ბათუმში კათოლიკური ეკლესიის აშენების შესახებ, ჟურ. რელიგია, 2013, №2.

ჭიჭინაძე, 1902: – ჭიჭინაძე ზაქ., ბათუმი (ქართველი კათოლიკეები), გაზ. „ივერია“, 1902, №169.

Батум и его окрестности, 1906: – Батум и его окрестности, Батуми, 1906.

Френкель, 1879: – Френкель А., Очерки Чурук-Су и Батума, Тифлис, 1879.

Ketevan Pavliashvili

(Tbilisi, Georgia)

representatives of Christian denominations in Batumi
From the history of coexistence (second half of the 19th century)

Abstract

From centuries in Batumi lived different confession Christians. On their religious life were represented social-political, cultural-economic cataclizms which had place in that world time.

Some different confessions of Christianity in Batumi, arised much problems in parish:

1. Some preference rights of Greek and Russian parish, which degrade religion rights of Georgian orthodox parish and opposed them to each other and complicate their together life;

2. Armanian catholic parish tried those Georgian catholics armanization, which were in their tipicon. Georgian catholics which were in Latin tipicon forbid to bless in national language (in Georgian). Armanian catholicsblow religious fanaticism and embed Armanian nationalism;

3. Georgian orthodox parish had small and few churches in Batumi. Many years they were fighting for the right to built in |Batumi big cathedral church and for the Georgian catholic tipicon in national language.

ეპიდემია ბათუმში 1918-1920 წლებში

აბსტრაქტი: 1918-1920 წლებში საქართველოში გრიპის ეპიდემია, „ისპანკა“, ასევე, ქოლერა, ტიფი, დიზენტერია მძვინვარებდა. ეპიდემიების გავრცელებას ხელს უწყობდა ანტისანიტარია, მედიკამენტების დეფიციტი, მოუწესრიგებელი საყოფაცხოვრებო პირობები, განსაკუთრებით ქ. ბათუმში დევნილთა უწყვეტი ნაკადი.

„ესპანური გრიპის“ გავრცელება პირველი მსოფლიო ომის მონაწილე ქვეყნებში, კერძოდ, გერმანიაში და დიდ ბრიტანეთში, ძირითადად, 1918 წლის ივნის-აგვისტოს თვეში დაიწყო. ბათუმში ეპიდემიების გავრცელებას ხელს უწყობდა ის ფაქტი, რომ ბათუმის ოლქში 1918 წლის დეკემბრიდან 1920 წლის ივლისამდე დიდი ბრიტანეთის ჯარი იდგა. ინგლისის ჯარის წასვლის შემდეგ, 1920 წლის შემოდგომაზე, ახლად შემოერთებულ ბათუმის ოლქში შავი ჭირის ეპიდემია მძვინვარებდა. ეპიდემიის გავრცელების კერის ლოკალიზებისთვის ადგილობრივმა ხელისუფლებამ ბათუმის ოლქსა და რესპუბლიკის დანარჩენ ტერიტორიას შორის მიმოსვლა შეზღუდა; მხოლოდ იმ მოქალაქეს ეძლეოდა ოლქის დატოვების უფლება, ვისაც შესაბამისი ვაქცინაცია ჩატარებული ექნებოდა. დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მიერ გატარებული პრევენციული ღონისძიებების შედეგად, საქართველოში ეპიდემიას პანდემიის სახე არ მიუღია.

საკვანძო სიტყვები: საქართველო, ბათუმი, დიდი ბრიტანეთი, „ისპანკა“, ტიფი.

Key words: Georgia, Batumi, Great Britain, Influenza, Typhus.

საქართველოში 1918-1920 წლებში გავრცელებული იყო დაავადებები: ტიფი, ქოლერა, დიზენტერია, ამას დაემატა „ისპანკა“. ეპიდემიების გავრცელებას ხელს უწყობდა ანტისანიტარია, მედიკამენტების დეფიციტი, მოუწესრიგებელი საყოფაცხოვრებო პირობები, დევნილთა უწყვეტი ნაკადი, რაც ქვეყანაში არსებული მძიმე ეკონომიკური და სოციალური მდგომარეობით იყო გამოწვეული.

1919-1920 წლებში თბილისში გრიპის ეპიდემია, „ისპანკა“ და ქოლერა მძვინვარებდა. ქოლერის გავრცელების მიზეზი დაბინძურებული მტკვრის სასმელ წყლად გამოყენება იყო. ქოლერის ეპიდემიას ემსხვერპლა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ლეონიდე (ერისკაცობაში ლონგინოზ სოლომონის ძე ოქროპირიძე).

მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე საშიში და დიდი მსხვერპლის გამომწვევი პანდემია „ესპანური გრიპი“ („ისპანკა“, Influenza Pandemic, როგორც მას უწო-

დებდნენ) ევროპაში და აშშ-ში 1918-1919 წლებში გავრცელდა. „ისპანკა“ 1918-1920 წლებში ესპანეთიდან წამოსული გრიპის უდიდესი ეპიდემიაა, რომელმაც პანდემია გამოიწვია და 1918-1920 წლებში ოფიციალური სტატისტიკით მსოფლიოში 20 მილიონი, არაოფიციალური მონაცემებით კი, ორჯერ მეტი ადამიანი შეიწირა [Kolata, 1999:187]. ეს პირველ მსოფლიო ომში დაღუპულთა რიცხვზე ორჯერ მეტია. დღემდე ცნობილ ვირუსებს შორის „ისპანკა“ ყველაზე დაუნდობელი, მასშტაბური და მრისხანე აღმოჩნდა. პირველი გარდაცვლილები ბავშვები და ქალები იყვნენ, ისინი უმთავრესად ფილტვების ანთებით, მენინგოენცეფალიტითა და ტვინის შეშუპებით იღუპებოდნენ. ესპანეთში მალე კარანტინი გამოცხადდა, დაწესდა მკაცრი კონტროლი საზღვრებსა და ქვეყანაში შემომაღალ-გამავალ მგზავრებზე, თუმცა უკვე გვიანი იყო, გრიპის ვირუსი მეზობელ ქვეყნებსაც მოედო. ესპანეთსა და მის მეზობელ ქვეყნებში მოსახლეობა პირბადეებით დადიოდა, დაავადებულთა ჭურჭლისა და ტანსაცმლის იზოლაცია და დეზინფექცია ყოველდღიურ აუცილებლობად იქცა, მაგრამ ვერაფერი გააწყვეს, ვირუსმა 2 წელიწადში დედამიწის მოსახლეობის 70% მოიცვა. მომავალში მომავალი ვირუსი ყველაზე მეტად ბავშვებსა და ქალებს ერჩოდა, განსაკუთრებით მათ, ვისაც მიზეზთა გამო დასუსტებული ჰქონდა ორგანიზმის დამცავი ძალები, შინაგანად დათრგუნული და დეპრესიული იყო. ისპანკა დაუნდობლად ანადგურებდა ფაბრიკა-ქარხნების მუშებს, რომლებიც დღეში 10-12 საათს შრომობდნენ.

იმავე პერიოდში ეპიდემიასთან გამკლავება საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებასაც მოუხდა. დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა ყურადღებით ეკიდებოდა მოსახლეობის ჯანმრთელობის საქმეს. 1918 წლის სექტემბერის თვეში, პარლამენტის ჯანმრთელობის კომისიამ შეიმუშავა შემდეგი პროექტები: 1) კანონპროექტი საქართველოს რესპუბლიკის სანიტარული ინსტიტუტის დაარსების შესახებ; 2) კანონპროექტი სამკურნალო-სანიტარული საბჭოს დაარსების შესახებ; 3) კანონპროექტი სახალხო ჯანმრთელობის მთავარი გამგეობის დაარსების შესახებ; 4) კანონპროექტი ფარმაცევტული საბჭოს დაარსების შესახებ [„სახალხო საქმე“, 1918:3].

„ესპანური გრიპის“ გავრცელება პირველი მსოფლიო ომის მონაწილე ქვეყნებში, კერძოდ, გერმანიასა და დიდ ბრიტანეთში, ძირითადად, 1918 წლის ივნის-აგვისტოს თვეში დაიწყო. იმ დროს საქართველოს უკვე საკმაოდ მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა გერმანიასთან, რომლის ჯარის ნაწილები თბილისში და ქვეყნის სხვადასხვა ადგილებში იყვნენ დისლოცირებულნი, ხოლო 1918 წლის ნოემბერ-დეკემბრიდან, როცა დამარცხებული გერმანიის ჯარები საქართველოდან გავიდნენ, მათი ადგილი ანტანტის წევრი ქვეყნების, კერძოდ, დიდი ბრიტანეთის სამხედრო ნაწილებმა დაიკავეს. ბრიტანეთის ჯარი, ძირითადად, ბა-

თუმის ოლქში იყო განლაგებული, იქ იმყოფებოდა ინგლისის საექსპედიციო კორპუსის სარდლობა და შტაბი, თბილისში კი – ინგლისის დიპლომატიური მისია. გარდა ამისა, ბრიტანული გემები და სამხედრო მოსამსახურეები ხშირად შედიოდნენ ფოთში. შესაბამისად, „ესპანური გრიპის“ კერები საქართველოში 1918-19 წლებში უმეტესად დასავლეთ საქართველოში შეინიშნებოდა, თუმცა თბილისი და აღმოსავლეთ საქართველოს სხვა ადგილებიც მოიცვა. აღსანიშნავია, რომ საქართველოში „ესპანური გრიპი“ კატასტროფულად არ გავრცელებულა, ანუ ეს დაავადება, ევროპის ქვეყნებთან შედარებით, ფართო პანდემიაში არ გადაზრდილა.

რა მიზეზებმა განაპირობა „ესპანური გრიპით“ გამოწვეული მსოფლიო პანდემიის შეკავება საქართველოში? პირველ რიგში, იმან, რომ საქართველოში საკმაოდ კარგად იყო ორგანიზებული ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების – ერობების მუშაობა, რომელთა ერთ-ერთ მთავარ ფუნქციას მოსახლეობის ჯანმრთელობის დაცვაზე ზრუნვა წარმოადგენდა. ახლად არჩეულმა თვითმმართველობებმა, სანიტარიული რაზმების ორგანიზებით, მეტ-ნაკლები წარმატებით შეძლეს პრობლემის დაძლევა. ერობებმა დაიწყეს საექიმო პერსონალის მობილიზება და კოორდინირება. პერიოდულად ეწყობოდა სამაზრო ექიმთა ყრილობები, სადაც ხდებოდა გამოცდილების შეჯერება და სამოქმედო პროგრამის განსაზღვრა. მალევე კანონით განისაზღვრა საერო მემდიცინის ძირითადი პრინციპები, რომლებიც საყოველთაო ჯანდაცვის მოდელს დაეფუძნა. მაზრები დაიყო სამედიცინო უბნებად, მოეწყო კლინიკები და ამბულატორიები. დაკომპლექტდა სამაზრო ექიმთა შტატი, რომელიც მაზრის მოსახლეობას უფასოდ ემსახურებოდა და ხელფასს ერობის ბიუჯეტიდან იღებდა. მოსახლეობას მხოლოდ მედიკამენტების ხარჯის გაღება უწევდათ, თუმცა რეალობიდან გამომდინარე, რადგან უმეტესობა ეკონომიკური კრიზისის, ეპიდემიების მასშტაბისა და ფარმაცევტული ბაზრის შეზღუდულობის გამო, ვერ ახერხებდა წამლების შეძენას, ერობათა დიდმა ნაწილმა თავადვე დაიწყო მოსახლეობის მედიკამენტებით მომარაგება. 1918 წლის ნოემბერში, თბილისის საბჭოს საექიმო-სასანიტარო განყოფილებამ მოიწვია თბილისის ექიმთა თათბირი „ესპანური გრიპის“ ინფექციის წინააღმდეგ საბრძოლველი ზომების მისაღებად. ამბულატორიების ქსელის განვითარებამ რეალურად შეასუსტა პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ გაჩენილი ე. წ. „ისპანკის“ გავრცელების მასშტაბი და მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო პანდემიის რისკის ზონაში შედიოდა, პროფილაქტიკური სამუშაოების ჩატარების შედეგად, მსხვერპლის რიცხვი ბევრად დაბალი იყო, ვიდრე თუნდაც მეზობელ ქვეყნებში.

ქ. ბათუმში მდგომარეობას ართულებდა ის ფაქტი, რომ ბათუმის რეგიონი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისგან ხელოვნურად იყო გამოყოფილი. ქალაქში შიმშილი და სხვადასხვა დაავადება დღითი დღე მატულობდა. საქართველოს დანარჩენ რაიონებთან შედარებით, ქ. ბათუმში ცხოვრება გაცილებით უფრო ძვირი იყო [*„La republique georgienne“, 1920:5*].

დამოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა დაავადებულთა ზუსტი რიცხვის აღნუსხვას ვერ უზრუნველყოფდა. ექიმ მ. ყოჩიაშვილის გადმოცემით: „საყოველთაო ყურადღება მიიპყრო იფლუენციის ეპიდემიამ, რომელიც მძვინვარებდა 1918 წლის შემოდგომაზე... საშინელი სენი არაჩვეულებრივი ძალით მოედო ქალაქსა და სოფლებს, არ გამორჩა არც ერთი ოჯახი, სადაც თავისი კვალი არ დაეტოვებინოს და ერთხანად საზოგადოებრივი ცხოვრების ნორმალური მიმდინარეობა თითქმის შეაჩერა, როდესაც მან თავის აპოგეას მიაღწია. იმდენად დიდმნიშვნელოვანი იყო ეს მოვლენა ჩვენს ცხოვრებაში, რომ არ შეიძლებოდა, ყურადღება არ მიგვექცია... საექიმო პერსონალი მცირე იყო, მოთხოვნის ერთ მესამედსაც კი ვერ აკმაყოფილებდა. ავადმყოფების ის ნაწილიც კი, სადაც საექიმო დახმარება აღწევდა, ისიც უმეტეს შემთხვევაში, რეგისტრაციის გარეშე რჩებოდა. ამიტომ ძნელია იმის გამორკვევა, როგორი იყო თვით მსვლელობა ინფლუენციის, თუ რამდენად ხშირი იყო მასში სიკვდილის შემთხვევა და სხვა. ერთადერთი წყარო, საიდანაც შეიძლებოდა საჭირო ცნობების მიღება, საეკლესიო დოკუმენტები იყო, მეტრიკული წიგნის მესამე ნაწილში (გარდაცვალებულთათვის) დათმობილია განსაკუთრებული გრაფა (მარჯვნივ მეორე სვეტში), რომელშიც სიკვდილის მიზეზი აღინიშნებოდა, თუმცა ეს უკანასკნელი არ იყო შემოწმებული კომპეტენტური პირის მიერ და თვით სიკვდილის აქტი არ იყო შედგენილი იმ წესით, როგორც ეს საჭირო და მიღებულია რაციონალურად მოწყობილ თანამედროვე სახელმწიფოში; რადგან ობიექტური მონაცემები არ არსებობდა, აღნიშნული დოკუმენტის ღირსება-ნაკლოვანებებზე საუბარი ზედმეტი იყო. მაგალითად, სიღნაღის მაზრაში 1918 წლის აგვისტო-სექტემბერ-ოქტომბრის თვეში გარდაცვლილთა საერთო რაოდენობა მთელ სიღნაღის მაზრაში 1891 იყო, აქედან ისპანკით მოკვდა 1348, რაც გარდაცვლილთა საერთო რაოდენობის 71, 3% შეადგენს, ხოლო 28, 7% სხვადასხვა დაავადებით გარდაიცვალა. ისპანკით ყველაზე მეტი შუა ხნის ადამიანი გარდაიცვალა (46,8%), შემდეგ ბავშვები (29, 7%) და უფრო ნაკლები ხანში შესული ადამიანები (23,5%). ინფლუენციით გარდაცვლილთა რაოდენობა ქალებში (50.1%) ცოტათი მეტია, ვიდრე მამაკაცებში (49,9%). საეკლესიო ჩანაწერებში გარდაცვლილთა იმაზე ნაკლები რიცხვი იყო ნაჩვენები, ვიდრე სინამდვილეში არსებობდა. შეიძლება ეს იმიტაც აიხსნებოდეს, რომ იმდენად მძლავრი იყო ეპიდემია და მისით გამოწვეული

სიკვდილიანობა, რომ მღვდლები მიცვალებულთა წესის აგების და დამარხვის შემდეგ, მათი მონაცემების დოკუმენტურ აღნუსხვას ვეღარ ახერხებდნენ. ისპანკას უფრო დიდი სიკვდილიანობა სდევდა თან, ვიდრე პარტახტიან ტიფს და სხვა ეპიდემიებს“ *[„ახალი საქართველო“, 1919:3]*.

„ესპანური გრიპი“ არ იყო ერთადერთი სენი, რაც საქართველოს მოქალაქეების ჯანმრთელობას საფრთხეს უქმნიდა. მას ემატებოდა ქოლერა, ტიფი, დიზენტერია და სხვა მრავალი სახადი (წითელა, ქუნთრუშა, ყვავილი), რომელიც, არასახარბიელო სანიტარიულ-ჰიგიენური მდგომარეობის გამო, ინფექციების გავრცელების მიზეზი ხდებოდა.

1919 წლის 10 თებერვალს დამფუძნებელი კრების წევრი, ექიმი ივანე გომართელი, სამედიცინო კომისიის წევრად აირჩიეს. მას რესპუბლიკის ყველა სამედიცინო რაზმი ექვემდებარებოდა. სამედიცინო წესების დარღვევისთვის 10.000 მანეთით შეეძლოთ დაჯარიმება, ექიმი ერთწლიანი ციხით ისჯებოდა. ქუთაისის მაზრაში დღეში 100 ადამიანი ისპანკით იღუპებოდა. „ისპანკამ“ ქვეყანაში ათეულ ათასობით ადამიანი იმსხვერპლა. საქართველოში არსებულ სიტუაციას კარგად აღწერს დემოკრატიული რესპუბლიკის პრესაში გამოქვეყნებული ერთ-ერთი ლექსი:

„შიმშილ-სიცივე, ციებ-ცხელება
სურდო, სახადი, ინფლუენცია,
ფილტვის ანთება დღეს შეკავშირდნენ,
და შექმნეს ერთი კოალიცია,
მყის თავმჯდომარედ დასვეს ისპანკა,
გადასცეს მთელი ძალაუფლება,
და რაც გვეწვია, მკაცრობს, მბრძანებლობს.
დაიწყო ხალხის მუსვრა, აკლება.
დღეს ანგარიში არ აქვს მის მსხვერპლსა,
მრავლად გასწყვიტა ქალი, კაცია,
ვინ იცის, რამდენ სასარგებლო პირთ
უდროვოდ უყო ლიკვიდაცია;
გოდებს ქალაქი, გაქრა ლხინები,
სადაც არ წახვალ, გლოვა ზარია...“

[„ეშმაკის მათრახი“, 1920:5].

1919 წლის 20 მაისს დამფუძნებელი კრების სხდომაზე, რომელსაც სიმონ მდივანი თავმჯდომარეობდა, ეპიდემიასთან ბრძოლის კანონპროექტი განიხილეს. მთავარი მომხსენებელი გიზო ანჯაფარიძე იყო. მან აღნიშნა, რომ რესპუბლიკის რაიონებში გავრცელებული იყო ეპიდემიური ავადმყოფობები, რომლის

წინააღმდეგ მთავრობას სათანადო ზომები უნდა მიეღო. დააარსეს განსაკუთრებული თანამდებობები, შეიქმნა ახალი შტატები. ყოველივე ამის ცხოვრებაში გასატარებლად საჭირო იყო ექიმები, ექთნები, მოწყალეების დები და უბრალო სანიტრები სათანადო ჯამაგირით ყოფილიყვნენ უზრუნველყოფილნი. ამასთანავე, სამედიცინო პერსონალს გარანტია უნდა ჰქონოდა, თუ სამსახურებრივი მოვალეობის დროს დაიღუპებოდნენ, მათი ოჯახები უზრუნველყოფილი უნდა ყოფილიყვნენ, რისთვისაც ჯანდაცვის სამინისტრომ სათანადო კანონპროექტი შეიმუშავა. ყველა ის პირი, ვინც ეპიდემიასთან ბრძოლაში ჩართული იყო, 3 კატეგორიად დაყვეს: 1. ექიმები, 2. ექთნები, 3. სანიტრები. პირველი კატეგორიის პირთ მიეცემოდათ ერთდროული დახმარება 30.000 მანეთი, მეორე კატეგორიას 20.000 მანეთი, მესამე კატეგორიას - 15.000 მანეთი. კანონპროექტის მუხლობრივი განხილვა შემდეგი სხდომისთვის გადაიდო *[„საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919:2]*.

1919 წლის 2 აგვისტოს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ ხოლერის ეპიდემიასთან საბრძოლველად სპეციალური დეკრეტი მიიღო, რომელსაც ხელს აწერენ: დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარის უფროსი ამხანაგი — ალექსანდრე ლომთათიძე, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარის მოადგილე — ვვგენი გეგეჭკორი. ხოლერის ეპიდემიასთან საბრძოლველად. სახელმწიფოს ბიუჯეტიდან 300.000 მანეთი გამოიყო *[„საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919:1]*.

1920 წლის 13 ივლისს, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელმა კრებამ „ჯანმრთელობის დეპარტამენტის დაარსების“ კანონი დაამტკიცა. აღნიშნული კანონის თანახმად, შინაგან საქმეთა სამინისტროში საექიმო-სანიტარიული განყოფილების ნაცვლად იქმნებოდა ჯანმრთელობის დეპარტამენტი, რომელსაც დამოუკიდებელი ბიუჯეტი უნდა ჰქონოდა. დეპარტამენტის უფროსი პროფესიით ექიმი უნდა ყოფილიყო. 1920 წლისთვის დეპარტამენტის ადმინისტრაციული ხარჯები 2.968.504 მანეთს შეადგენდა *[სცსა, ფ. 1833, ან. 1, ს. 978, ფურც.6]*.

ქალაქ ბათუმში ეპიდემიების გავრცელებას ხელს უწყობდა ის ფაქტიც, რომ იქ საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან საშოვარზე წასული უამრავი ადამიანი იყრიდა თავს, ასევე, კონსტანტინოპოლიდან საქართველოს ტერიტორიაზე ბათუმის გავლით შემოდისდნენ უცხოეთის მისიის წარმომადგენლები. გაზეთი „ბათუმის ფურცელი“ წერს: „ბათუმში თავი მოიყარა ყველა იმ პირმა, რომლებიც რესპუბლიკის სხვა ქალაქებში ვერ პოულობდნენ თავშესაფარს. ბათუმის დიდმა ჯამაგირებმა ყველა აქეთ მიიზიდა. ვინც თბილისში არ ვარგოდა, ის ბათუმში

წამოვიდა... ქალაქის ადმინისტრაციას ეს მძიმე ტვირთად დააწვა“ *[„ბათუმის ფურცელი, 1920:2]*.

ერთ-ერთი ინგლისელი ოფიცრის ცნობით, 1920 წლის მაისის ბოლოს, ბათუმის მოსახლეობის შემადგენლობა ასე გამოიყურება: ქართველები – 10. 122; რუსები და ლტოლვილი რუსები – 7. 302; სომხები – 12.836, მათგან 5. 240 ლტოლვილია; ბერძნები – 8. 598, მათგან 1. 545 ლტოლვილია; ებრაელები, ლტოლვილების ჩათვლით – 1. 705; სხვადასხვა ეროვნების ევროპელები – 1. 182; თურქი ლტოლვილები – 1. 834; აზიის სხვადასხვა ეროვნების მოსახლეობა – 1. 789 და სხვა, სულ – 43. 348 კაცი *[„La république de Géorgienne, N44:8]*.

ქ. ბათუმის ჯანმრთელობის დეპარტამენტის დირექტორმა თხოვნით მიმართა საგანგებო კომისარს, რათა შავი ჭირის საწინააღმდეგო აცრის მოწმობის წარმოდგენლად საქართველოს ტერიტორიაზე არავინ დაეშვათ. 1920 წლის 12 სექტემბერს ქალაქის საბჭოს ბინაზე დაინიშნა ქ. ბათუმის ექიმთა საზოგადოების სხდომა. ქალაქის საავადმყოფოში იმჟამად 121 ავადმყოფი იმყოფებოდა. მათგან 5 სახადით ავადმყოფი, 5 გადამდები ტიფით, შავი ჭირის მხოლოდ ერთი შემთხვევა იყო *[„ბათუმის ფურცელი“, 1920:2]*.

ინგლისის ჯარის ბათუმიდან წასვლის შემდეგ, ბათუმის საგანგებო კომისარად ბენია ჩხიკვიშვილი დაინიშნა, ბათუმში მისი არყოფნის დროს მოვალეობას გენერალი ზაქარია მდივანი ასრულებდა. ქალაქ ბათუმის ადმინისტრაცია ვ. სულაქველიძეს ჰქონდა ჩაბარებული *[„ბათუმის ფურცელი“, 1920:2]*. ადგილობრივმა მთავრობამ მოისმინა მოხსენება ქ. ბათუმში სანიტარიული გადასახადის გავრცელების შესახებ და დაადგინა: 1) გავრცელდეს ქ. ბათუმზე დამფუძნებელი კრების 1920 წლის 18 ივლისის დადგენილება, რომლის ძალითაც ქალაქის თვითმმართველობას უფლება ენიჭება სანიტარიული გადასახადის რაოდენობა შინაგან საქმეთა სამინისტროსთან შეთანხმებით განსაზღვროს; 2.) დაევალოს ჯანმრთელობის დეპარტამენტს, რომ სანიტარული გადასახადის სახით შეკრებილი თანხა დანიშნულებისამებრ გამოიყენოს *[„ბათუმის ფურცელი“, 1920:3]*.

1920 წლის შემოდგომაზე, ახლად შემოერთებულ ბათუმის ოლქში შავი ჭირის ეპიდემია მძვინვარებდა. ქ. ბათუმის სანიტარიული განყოფილების ცნობით, 1920 წლის დასაწყისში, შავი ჭირის სულ 86 შემთხვევა იყო *[„ბათუმის ფურცელი“, 1920:3]*. ეპიდემიას გავრცელების კერის ლოკალიზებისთვის ადგილობრივმა ხელისუფლებამ ოლქსა და რესპუბლიკის დანარჩენ ტერიტორიას შორის მიმოსვლა შეზღუდა. მხოლოდ იმ მოქალაქეებს ეძლეოდათ ოლქის დატოვების უფლება, ვისაც შესაბამისი ვაქცინაცია ჩატარებული ექნებოდა. შავი ჭირის საწინააღმდეგო საბჭოს დადგენილებით, ქ. ბათუმიდან და ოლქიდან გასვლისათვის საჭირო შავი ჭირის მოწმობები მიეცემოდათ მხოლოდ იმ პი-

რებს, ვინც შავი ჭირის საწინააღმდეგო რაზმში აიცრებოდა *„ბათუმის ფურცელი“*, 1920:3].

1920 წლის 12 სექტემბერს, საღამოს 8 საათზე, ქ. ბათუმის ექიმთა საზოგადოების სხდომა გაიმართა. იმჟამად ქალაქის საავადმყოფოში 121 ავადმყოფი იმყოფებოდა, მათგან 5 – სახადით, 5 – გადამდები ტიფით, 1 – შავი ჭირით იყო დაავადებული *„ბათუმის ფურცელი“*, N26, 1920:2].

1920 წლის 4 ოქტომბერს ბათუმის საავადმყოფოში მოთავსებული იყო 98 ავადმყოფი, მათ შორის 6 – შებრუნებული ტიფით, 7 – ყვავილით. 1920 წლის 15 ოქტომბერს ბათუმის საავადმყოფოში 105 ავადმყოფი იწვა, მათ შორის 7 – ყვავილის ბატონებით, 9 – ტიფით დაავადებული. 1920 წლის 27 ოქტომბერს ქ. ბათუმის საავადმყოფოში მყოფი შავი ჭირით დაავადებული მეფურნე მუსტაფა გუსტ ოლლი იზოლაციის მიზნით სპეციალურ ბანაკში გადაიყვანეს *„ბათუმის ფურცელი“*, 1920:3].

1920 წლის ოქტომბერში, თბილისის სომეხ ექიმთა საზოგადოების დავალებით, ქ. ბათუმში ჩავიდა ექიმი ხარაზოვი, რომელსაც სადგურ სანაინში მომხდარი შავი ჭირის შემთხვევების გამო, გარკვეული ზომების მიღება დაევალა. ამის გამო, 10 ოქტომბრისთვის ბათუმში სომხეთის რესპუბლიკის გენერალურმა კონსულმა აღნიშნული საკითხის გარშემო სამსჯელოდ საგანგებო თათბირი დაიწყო *„ბათუმის ფურცელი“*, 1920:2].

1920 წლის ოქტომბრის მეორე ნახევრიდან ქ. ბათუმში შავი ჭირის ეპიდემიამ იკლო. ქალაქის სანიტარულმა განყოფილებამ სამსახურიდან 40 კაცი დაითხოვა, რომლებიც შავ ჭირთან საბრძოლველად იყვნენ მოწვეულნი, მათი შტატი თანდათან მცირდებოდა. ბათუმის ოლქის მთავარმა ექიმმა, გრ. ელიავამ, განაცხადა, რომ ბათუმში შავი ჭირის დაავადება სრულად იქნა ლიკვიდირებული სრული ლიკვიდაცია მოხდა, რის გამოც შავ ჭირთან მებრძოლი რაზმი მოვალეობის შესრულებისგან გაათავისუფლა *„ბათუმის ფურცელი“*, 1920:3].

1920 წლის დეკემბრის მეორე ნახევარში საერთაშორისო წითელი ჯვრის კომისიის წარმომადგენლებმა ქ. ბათუმის სამკურნალო დაწესებულებები დაათვალიერეს და მათი მუშაობა დამაკმაყოფილებლად შეაფასეს *„ბათუმის ფურცელი“*, 1920:3].

ამრიგად, დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მიერ მიღებული გარკვეული ღონისძიებების შედეგად, საქართველოში ეპიდემია პანდემიაში არ გადაზრდილა.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

„ახალი საქართველო“, N4, 1919: – მ. ყოჩიაშვილი, „ესპანური ეპიდემია ქიზიყში“, გაზ. „ახალი საქართველო“, N4, 9 ივლისი, თბილისი, 1919.

„ბათომის ფურცელი“, N22, 1920: – „ბათომში“, გაზ. „ბათომის ფურცელი“, N22, 7 ოქტომბერი, ბათუმი, 1920.

„ბათომის ფურცელი“, N26, 1920: – „ქრონიკა“, გაზ. „ბათომის ფურცელი“, N26, 12 ოქტომბერი, ბათუმი, 1920.

„ბათომის ფურცელი“, N34, 1920: – „ბათომში“, გაზ. „ბათომის ფურცელი“, N34, 21 ოქტომბერი, ბათუმი, 1920.

„ბათომის ფურცელი“, N43, 1920: – „ქრონიკა“, გაზ. „ბათომის ფურცელი“, N43, 31 ოქტომბერი, ბათუმი, 1920.

„ბათომის ფურცელი“, N44, 1920: – „ქრონიკა“, გაზ. „ბათომის ფურცელი“, N44, 2 ნოემბერი, ბათუმი, 1920.

„ბათომის ფურცელი“, N48, 1920: – „სანიტარიული განყოფილების ცნობა“, გაზ. „ბათომის ფურცელი“, N48, 6 ნოემბერი, ბათუმი, 1920.

„ბათომის ფურცელი“, N67, 1920: – „შავი ჭირის ლიკვიდაცია“, გაზ. „ბათომის ფურცელი“, N67, 28 ნოემბერი, ბათუმი, 1920.

„ბათომის ფურცელი“, N83, 1920: – „ქრონიკა“, გაზ. „ბათომის ფურცელი“, N67, 17 დეკემბერი, ბათუმი, 1920.

„ემშაკის მათრახი“, N20, 1920: – ლუკ-ოღლი, „ისპანკა“ გაზ. „ემშაკის მათრახი“, N20, 4 აპრილი, თბილისი, 1920.

„საქართველოს რესპუბლიკა“, N111, 1919: – „დამფუძნებელი კრება, 20 მაისის სხდომა“, გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, N111, 22 მაისი, თბილისი, 1919.

„საქართველოს რესპუბლიკა“, N187, 1919 : – „დეკრეტი ხოლერის ეპიდემიასთან საბრძოლველად“, გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, N187, 23 აგვისტო, თბილისი, 1919.

„სახალხო საქმე“, N381, 1918: – „საპარლამენტო კომისიებში“, გაზ. „სახალხო საქმე“, N381, 12 ნოემბერი, თბილისი, 1918.

სცსსა, ფ. 1833, ან. 1, ს. 978: – საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 1833, ანაწერი 1, საქმე N978.

Kolata, 1999: – Kolata Gina Bari, „Flu: The Story of the Great Influenza Pandemic of 1918 and the Search for the Virus that Caused It“, Farrar Straus and Giroux, New York, 1999.

„La republique georgienne“, N32, 1920 : – La situation dans la reღion de Batoum, „La republique geღorgienne“, N°32, 8 Feღvrier, Tiflis, 1920.

„La republique geღorgienne“, N44, 1920: – Le renseignement de la population à Batoumi, „La republique geღorgienne“, N44, 30 Mai, Tiflis, 1920.

Epidemic in Batumi in 1918-1920

Abstract

Based on the analysis of archival documents and press materials, the epidemiological situation in Georgia in 1918-1921, in particular in Batumi, as well as preventive measures taken by the government of the Democratic Republic of Georgia, is discussed in this article.

In 1918-1920, epidemics of influenza, as well as cholera, typhus fever, and dysentery raged in Georgia. Unsanitary conditions, lack of medicines, disordered living conditions, especially the continuous influx of displaced persons in the city of Batumi, contributed to the spread of epidemics.

In 1918-1919, influenza foci in Georgia were mainly observed in western Georgia, although it was also observed in Tbilisi and other places in eastern Georgia. The spread of influenza in the countries participating in the First World War, namely in Germany and Great Britain, began mainly in June-August 1918. At that time, Georgia already had fairly close relations with Germany - parts of the empire's army were transferred to Tbilisi and in different parts of the country, and from November-December 1918, when the defeated German troops left Georgia, their place was taken by the military units of the Entente countries, in particular the UK. The British mainly occupied the Batumi region, where the command and headquarters of the British Expeditionary Force were located. The spread of the epidemic in the city of Batumi was facilitated by the fact that many people from different parts of Georgia accumulated there, as well as representatives of a foreign mission entered the territory of Georgia from Constantinople through Batumi. After the departure of the British army from Batumi, in the autumn of 1920, an epidemic of the Black Death raged in the newly annexed Batumi district. In order to localize the epicenter of the epidemic, local authorities have restricted traffic between the district and the rest of the republic. Only those citizens who received the appropriate vaccination were allowed to leave the district. Representatives of the International Commission of the Red Cross assessed the work of Batumi medical hospitals as satisfactory.

The government of the Democratic Republic of Georgia paid close attention to the health of the population. In September 1918, the Parliamentary Health Commission developed a number of projects that contributed to the prevention of the epidemic situation. In Georgia, the work of local self-government bodies - municipalities, whose main function was to take care of the health of the population, was rather well organized. The newly elected self-government bodies, organizing sanitary teams, more or less successfully overcame the problem.

2021 წელს გონიო-აფსაროსის ციხის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში გახსორციელებული ინტერდისციპლინური კვლევების ძირითადი შედეგები

აბსტრაქტი: გონიო-აფსაროსის ციხის სამხრეთ-დასავლეთი მონაკვეთის შესწავლა ჯერ კიდევ XX ს-ის ბოლოს დაიწყო და დღემდე აქტიურად მიმდინარეობს. სხვადასხვა დროს წარმოებულმა არქეოლოგიურმა გათხრებმა გამოავლინა ოსმალური (XVI-XIX სს), ბიზანტიური (VI-VII სს) და რომაული (I-III სს) კულტურული ფენები. პირველად გონიო-აფსაროსის გათხრების პროცესში სწორედ ციხის სამხრეთ-დასავლეთ უბანზე გაჩნდა შესაძლებლობა, ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით უწყვეტად დაფიქსირებულიყო რომაელთა აქ ყოფნის თითქმის სამასწლიანი ისტორია, დაწყებული ახ.წ. I ს 30-იანი წლებიდან III ს-ის ბოლომდე. უბანზე აღმოჩენილი არტეფაქტების წერილობით წყაროებთან შეჯერების საფუძველზე დადგინდა, რომ ახ.წ. III ს-ის შემდეგ რომაელები გონიო-აფსაროსის ციხეში აღარ დგანან. 2021 წელს წარმოებულმა არქეოლოგიურმა გათხრებმა საკუთრივ რომაულ ხანაში დაადასტურა 4 სამშენებლო ჰორიზონტი შესაბამისი ნაგებობათა ნაშთებით, იატაკებით და არქეოლოგიური არტეფაქტებით.

საკვანძო სიტყვები: რომის იმპერია, გონიო-აფსაროსის ციხე, არქეოლოგია, პალინოლოგია, არტეფაქტები.

Key words: Roman Empire, Gonio-Apsarus Fort, Aecheology, Palynology, Artifacts.

გონიო-აფსაროსის ციხის სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილი (SWIX-XII სექტორები) რომაულ პერიოდში სამეურნეო-სახელოსნო უბანს წარმოადგენდა. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მკვლევრებმა აქ 30-მდე ქვის ხელწისქვილს, ამფორების გამოსაწვავ ქურის და წარმოების ნაშთებს, ასევე – რომაულ მონეტებს, ოქროს, ვეცხლის, ბრინჯაოს და სხვა სახის ნაკეთობებს მიაკვლიეს [ვრცლ. იხ. კახიძე, მამულაძე, 2016: 56-71; კახიძე, მამულაძე, 2004: 1-107; ქამადაძე, მამულაძე, 2017: 295-303; მამულაძე, კარასიევიჩ-სციპიორსკი...2018: 162-166; მამულაძე, შალიკაძე... 2019: 308-311; Mamuladze, Kamadadze., 2019: 125-134]. უბნის შესწავლა დღემდე გრძელდება და აქტიური არქეოლოგიური სამუშაოები ყოველწლიურად ხორციელდება. ამჯერად, წარმოდგენილ სტატიაში თქვენს ყურადღებას 2021 წლის აღმოჩენებზე გავამახვილებთ. ამ წელს ექსპედიციამ სამუშაოები რომაულ კულტურულ ფენაში გამოვლენილი სამშენებლო ჰორი-

ზონტების უკეთ გამოჯვრისა და სტრატეგიის დადგენის მიზნით აწარმოა. არქეოლოგიურმა გათხრებმა დაადასტურა 4 სამშენებლო ჰორიზონტი შესაბამისი ნაგებობათა ნაშთებით, იატაკებით და არქეოლოგიური არტეფაქტებით.¹

პირველი სამშენებლო ჰორიზონტი ნული წერტილიდან 2,30 მ სიღრმეზე მდებარეობდა. იგი მთელს სიგრძეზე მოკენჭილ-მოტკეპნილი იყო 25-30 სმ სისქის წვრილმარცვლოვანი ქვიშით, ტალახითა და სხვადასხვა კრამიტის ნატეხით. ამ დონეზე ციხის გალავნის სამხრეთი კედლის გვერდით ზედაპირულად ჩანდა გაურკვეველი დანიშნულების წრიული გეგმის კონსტრუქცია რომლის ზედა ნაწილი წინა წლებში იყო დაკონსერვებული (SWIX სექტორის 66 კვადრანტი), ჩატარებულმა სამუშაოებმა დაადასტურა, რომ ეს იყო ჭა [ტაბ. I/1-2]. ნაგებია სხვადასხვა ჯიშის უხეშად დამუშავებული მოზრდილი ზომის ქვებით (დმ 70 სმ). როგორც ჭაში, ისე მის ირგვლივ ტერიტორიაზე აღმოჩნდა სხვადასხვა ჭურჭლის ნატეხები, რომელთა აბსოლუტურ უმრავლესობას ამფორები შეადგენდა. ჭის ჩრდილოეთით რამდენიმე მეტრში ამავე სამშენებლო ჰორიზონტზე დადასტურდა კიდევ ერთი ჭა (SWIX სექტორის 63 და 73 კვადრატების მიჯნა). ჭის გამართვის დროს დაუზიანებიათ უფრო ადრეული შენობების საძირკვლები. პირველი ჭისგან განსხვავებით, იგი უფრო ფართოა (დმ-1,25 მ). აქაც გამოვლინდა სხვადასხვა კერამიკის ნატეხი, რომელთა უმრავლესობა ამფორებს განეკუთვნებოდა.

აღმოჩენილი არტეფაქტებისა და არქიტექტურული ნაშთების შესწავლის საფუძველზე პირველი სამშენებლო ჰორიზონტი ახ.წ. III ს-ით დათარიღდა.

მომდევნო - მეორე სამშენებლო ჰორიზონტი ნული წერტილიდან 3 მ სიღრმეზე მდებარეობს. ამ ფენაში დაფიქსირდა შენობის საძირკვლის ნაშთები, შესაბამისი იატაკის დონით (SWIX სექტორის 61-62 და 71-72-ე კვადრატები). იატაკის გასამართად გამოუყენებიათ სხვადასხვა ზომის ქვები და წვრილმარცვლოვანი ქვიშა. ნაგებობა დამხრობილი ყოფილა ჩრდილოეთიდან სამხრეთისკენ და პირველი სამშენებლო ჰორიზონტის ჭის მშენებლობის დროს მოურღვევიათ [ტაბ. I/1-2]. ამ დონეზე აღმოჩენილი არტეფაქტებიდან საინტერესოა ვიწროყელიანი და ყავისფერკეციანი ამფორების პირ-ტანისა და ძირის ნატეხები, სამზარეულო კერამიკის ჯამების, ქვაბ-ქოთნების, ლანგრების ნატეხები, მინის სასმისის ძირები და აშ. მეორე სამშენებლო ჰორიზონტი თანმხლები და პარალელური მასალების მიხედვით, კარგად თარიღდება ახ.წ. II საუკუნის II ნახევართა და III ს-ით.

¹ რომაული კულტურული ფენები გონიო-აფსაროსში დანომრილია ზემოდან ქვემოთ შემდეგი თანმიმდევრობით: 1. პირველი სამშენებლო დონე; 2. მეორე სამშენებლო დონე; 3. მესამე სამშენებლო დონე და 4. მეოთხე სამშენებლო დონე.

შემდეგი - მესამე სამშენებლო ჰორიზონტი ნული წერტილიდან 3,80 მ სიღრმეზეა განთავსებული. გამოიკვეთა შენობის საძირკვლის ნაშთები, რომელიც აღმოსავლეთით ჭას უერთდება (SWIX სექტორის 77-ე და 76-ე კვადრატების მიჯნა). ჭის გამართვის დროს მშენებლებს ნაგებობის საძირკვლები ჩაუჭრიათ. წყობის ძირში დატანილია არხი. საძირკვლის ნაშთების და არხის ნაწილი დაკონსერვებულია წინა წლებში. არხის დასავლეთი მხარე შედის გვიანი შუასაუკუნეების სასახლის კედლის ქვეშ, ხოლო აღმოსავლეთი გრძელდება ჩრდილო-აღმოსავლეთის მიმართულებით და მეორე სამშენებლო ჰორიზონტის ქვეშ ექცევა [ტაბ.I/1-2]. ამავე სამშენებლო ჰორიზონტზე რომაელებს აუგიათ კიდევ ორი ნაგებობა. კარგადაა შემორჩენილი ერთ-ერთი შენობის სვეტებისთვის განკუთვნილი ბაზები (SWIX სექტორის 61-65 კვადრატები). სულ გამოვლინდა 9 ბაზა. ბაზების განლაგება არასიმეტრიულია. სტრატეგრაფიაზე დაკვირვებით ჩანს, რომ პირველი ნაგებობის განადგურების შემდეგ, ისევ ამავე პერიოდში, ტერიტორია კარგად მოუზვინავთ 20 სმ-ით აუმაღლებიათ და ახალი ნაგებობა გაუმართავთ. ეს უკანასკნელიც მალე განადგურებულა და მასზე მეორე სამშენებლო ჰორიზონტის პერიოდში ახალი ნაგებობა დაუშენებიათ. მესამე სამშენებლო ჰორიზონტის განათხარი მასალა წარმოდგენილი იყო სხვადასხვა დანიშნულების ადგილობრივი თუ იმპორტული კერამიკული ნაწარმით, ქვისა და რკინის ნივთებით და ა.შ. მათგან აღსანიშნავია: სინოპური ლუთერია, სამზარეულო კერამიკის ჯამების, ქოთნების, ქვაბ-ქოთნების და ა.შ ნატეხები, მინის ჭურჭლის ძირები, სოლენის ტიპის კრამიტები და სხვ. აღმოჩენილი მასალების მიხედვით, მესამე სამშენებლო ჰორიზონტი ახ.წ. I ს-ის ბოლოთი და II ს-ის პირველი ნახევრით შეიძლება დათარიღდეს.

რომაული პერიოდის ბოლო - მეოთხე სამშენებლო ჰორიზონტი ნული წერტილიდან 3,95 მ სიღრმიდან იწყება და 4,60 მ სიღრმემდე გრძელდება. დაფიქსირდა მართკუთხა გეგმის შენობის საძირკვლის ნაშთი (SWIX სექტორის 76-74-ე კვადრატები). მისი სამხრეთი კედელი დასავლეთით გვიანი შუასაუკუნეების სასახლის ქვეშ შედის. ზედა ნაწილი დაკონსერვებულია წინა წლებში. აღმოსავლეთი კედელი ჩრდილოეთისკენ მიემართება და პირველ სამშენებლო ჰორიზონტის დროს გამართულ ჭას უერთდება [ტაბ.I/1-2]. შენობა სწორედ ჭის გამართვის დროს დაუზიანებიათ. აღნიშნულ ნაგებობაზე, მეორე სამშენებლო ჰორიზონტზე ახალი ნაგებობა დაუშენებიათ. მშენებლებს შენობის მასშტაბები შეუმცირებიათ და აღმოსავლეთით საძირკველი 60 სმ-ით შიგნით შეუწევიათ. სამხრეთის კედელი კვლავ მეოთხე სამშენებლო ჰორიზონტის კედლის საძირკველზეა დაშენებული. იგივე სიტუაციაა სამხრეთი კედლის პარალელურად არსებულ ტიხარზეც. გარდა ამისა, ახალი შენობისთვის აღმოსავლეთი კედლის

პარალელურად ახალი ტიხარი გაუკეთებიათ, რომელიც მეოთხე სამშენებლო ჰორიზონტის ტიხარს დასავლეთის მხრიდან 25 სმ-ითაა დაშორებული. შემორჩენილია მისი სამხრეთი ნაწილი. ამ შენობის სამხრეთი და ჩრდილოეთი კედლები რესტავრირებულია. მისი ჩრდილოეთი კედლის ჩრდილო აღმოსავლეთი მხარე თავიდანვე მოურღვევიათ, წყლის მიღების გაყვანის დროს. ამ სამშენებლო ჰორიზონტზე დადასტურდა კიდევ ერთი შენობის საძირკვლის ნაშთები (SWIX სექტორის 71-73 და 61-63-ე კვადრატების მიჯნა). ნაგებობა ჩრდილოეთიდან სამხრეთისკენ ყოფილა დამხრობილი. მისი აღმოსავლეთი კედლის სამხრეთი ნაწილი დაზიანებულია პირველ სამშენებლო ჰორიზონტის დროინდელი ქვის მიერ. მეოთხე სამშენებლო ჰორიზონტზე აღმოჩენილი არტეფაქტებიდან აღსანიშნავია სხვადასხვა საწარმოო ცენტრებში დამზადებული ძაბრისებრპირიანი, კოსური, ქიმისებრშვერილიანი და ვიწროყელიანი ამფორების ფრაგმენტები. კულტურულ ფენაში მრავლად იყო წარმოდგენილი სამხარეულო კერამიკის ფრაგმენტები: ქოთნები, ლანგრისებური ჭურჭლები, ჯამები და სხვ. მოპოვებული არქეოლოგიური მასალების საფუძველზე მეოთხე სამშენებლო ჰორიზონტი ახ.წ. I ს-ის მეორე ნახევრითა და II ს-ის დასაწყისით შეიძლება დათარიღდეს.

ოთხივე სამშენებლო ჰორიზონტის არქეოლოგიური მასალა გონიო-აფსაროსის ციხის ტერიტორიაზე წინა წლებში აღმოჩენილი ნიმუშების მსგავსია და თანმხლები თუ პარალელური მასალების მიხედვით კარგად თარიღდება I-III სს-ის სხვადასხვა მონაკვეთით *[ლიტ-რა ვრცლ. იხ. ხალვაში, 2022; შალიკაძე, 2004; ებრაღიძე, 2005; კახიძე, მამულაძე, 2016: 56-71; კახიძე, მამულაძე, 2004: 1-107; ქამადაძე, მამულაძე, 2017: 295-303; მამულაძე, კარასიევიჩ-სციპიორსკი... 2018: 162-166; მამულაძე, შალიკაძე...2019: 308-311; Mamuladze, Kamadadze., 2019: 125-134; Mamuladze, Karasiewicz-Szczypiorski..., 2017: 533-552; და სხვ.]*.

რომაული პერიოდის სამშენებლო ჰორიზონტებისა და კულტურული ფენების უკეთ შესწავლის მიზნით შესასწავლი ფართობიდან პალინოლოგიური კვლევისთვის ავიღეთ 8 ნიმუში². აღსანიშნავია, რომ მასალა საკმაოდ ღარიბული აღმოჩნდა მცენარეთა მტკრის მარცვლებით, თუმცა მდიდარი იყო არაპალინოლოგიური პალინომორფებით.

პირველი ოთხი ნიმუში უშუალოდ სამშენებლო ჰორიზონტებიდან აღებულ მიწის ნიმუშებს წარმოადგენდა. ოთხივე ნიმუშის სპექტრი მეტ-ნაკლებად მსგავსი იყო. კარგად იყო წარმოდგენილი სითბოს მოყვარულ მცენარეთა სახეობები: მურყანი, წაბლი, რცხილა, თელა, მუხა და სხვა. NPP-დან ნიმუშებში ბლო-

² პალინოლოგიური კვლევა აწარმოა საქართველოს ეროვნული მუზეუმის თანამშრომელმა, ინგა მარტყოფლიშვილმა. დახმარებისთვის მას გულითად მადლობას მოვახსენებთ.

მად იყო ხის მერქნის პარენქიმული უჯრედები, რაც ტყის კარგი გავრცელების მარკერია, ასევე აღინიშნებოდა ანთროპოგენული მარკერები – სელისა და ბამბის ქსოვილის ბოჭკოები. ნიმუშებში იყო წყალმცენარეებიც, რაც იმით აიხსნება, რომ ნაგებობების იატაკის მოსაწყობად გამოყენებული იყო კერამიკის ნატეხები და წვრილი კენჭები. ამ მასის დასამზადებლად კი წყალს იყენებდნენ. გარდა ამისა, მასალაში აღმოჩენილი წყალმცენარეები ფსევდოშიზეა და რივულარია, თბილი და ნოტიო კლიმატის კარგი მარკერია, აქვე აღსანიშნავია ტესტატური ამება არცელა (Arcella), რომელიც ტენის მოყვარულია და, ძირითადად, ხავსებში ბინადრობს. აღნიშნულ ნიმუშებში იმ მცენარეთა მტვრის მარცვლებიც გვხვდება, რომლებიც ადამიანის საცხოვრებელთან, ბილიკებზე ან გზის პირას იზრდება. ესენია: ავშანი (Artemisia), მრავალმარღვა (Plantago), ჭინჭარი (Urtica), ყაყაჩო (Papaver), ღორის ბირკა (Xanthium) და სხვა. განხილულ ჯგუფს საცხოვრებლის სარეველებს, ანუ რუდერალებს უწოდებენ.

ნიმუში № 5 და ნიმუში № 6 წარმოადგენდა IV და III სამშენებლო ჰორიზონტების დონეზე ამფორების ძირებიდან მოპოვებულ შიგთავსს. აქაც აღინიშნა სითბომოყვარული მცენარეების მტვრის მარცვლები და წყალმცენარე ფსევდოშიზეა. მათ სპექტრში მტვრის მარცვლები არ აღმოჩნდა. სავარაუდოდ, ამფორები აღარ გამოიყენებოდა.

ნიმუში № 7 და ნიმუში № 8 მე-III სამშენებლო ჰორიზონტის დონეზე აღმოჩენილი სჭებიდან ავიღეთ. აქ სპექტრში ფიქსირდება სათესი მარცვლონების მტვრის მარცვლები, ხოლო NPP-დან ხორბლის სახამებელი, რაც ჭების აქტიურ გამოყენებაზე მიუთითებს.

ამგვარად უბანზე აღებული ნიმუშების სპექტრში სითბომოყვარული მცენარეები ჭარბობს: მურყანი, თელა, რცხილა, კაკალი, წაბლი და სხვა. ასევე, წარმოდგენილია გვიმრები, რომლებიც ტყის ელემენტია და ტენის მოყვარული, რის საფუძველზეც შეგვიძლია ვთქვათ, რომ იმ დროს საკმაოდ თბილი და ნოტიო კლიმატი უნდა ყოფილიყო. მდინარის პირას არსებობდა ჭალის ტყეები, სადაც მურყანი ვრცელდებოდა. მის ნაპირებზე იყო წყლის მცენარეები – წყლის მრავალმარღვასებრნი Alismataceae და ფრთაფოთოლა (Myriophyllum). თითქმის ყველა ნიმუშში სელისა და ბამბის ქსოვილის ბოჭკოების, მათ შორის შედებილის არსებობა იმას ადასტურებს, რომ ამ დროს სელისა და ბამბის ქსოვილისგან დამზადებულ სამოსს იყენებდნენ.

პალინოლოგიური კვლევებით დგინდება, რომ რომაულ პერიოდში კოლხეთში კლიმატი საკმაოდ თბილი და ნოტიო ყოფილა. გავრცელებული ყოფილა ფართოფოთლოვანი, სითბომოყვარული მცენარეები. გონიო-აფსაროსის ციხეში მდგარ რომაელ ჯარისკაცებს სელისა და ბამბის ქსოვილისგან დამზადებული

სამოსი ეცვათ. რაც შეეხება კვების რაციონს, საკვებად იყენებდნენ თხილს, კაკალს, წაბლს, ნაცარქათამას, ჭინჭარს, ყურძენს, მარცვლოვნებს და სხვა.

ამრიგად, ციხის სამხრეთ-დასავლეთ მონაკვეთში წარმოებული არქეოლოგიური გათხრებისა და აღმოჩენილი მასალების მიხედვით, შესაძლებელია თვალი გავადევნოთ გონიო-აფსაროსის ციხის ამ მონაკვეთში მიმდინარე ისტორიულ პროცესებს ახ. წ. I ს მეორე ნახევრიდან მოკიდებული ოსმალური (XVI-XIX სს) პერიოდის ჩათვლით. გათხრების შედეგად საკმაოდ კარგად გაიმიჯნა ერთმანეთისაგან, როგორც ცალკეული ეპოქების (ოსმალური, ადრეზიზანტიური და რომაული) კულტურული ფენები, ისე საკუთრივ რომაული სამშენებლო ჰორიზონტები. უბანზე შესანიშნავადაა წარმოდგენილი თითოეული ჰორიზონტისთვის დამახასიათებელი არქიტექტურული ნაგებობანი და არქეოლოგიური მასალები. უბნის შესწავლა სამომავლოდაც გაგრძელდება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ებრალიძე, 2005: – ებრალიძე ტარიელ, „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთი გვიანელინისტურსა და რომაულ ხანაში“ – კრ.: გონიო-აფსაროსი VI, ბათუმი, 2005, გვ. 1-113

კახიძე, მამულაძე, 2004: – კახიძე ამირან, მამულაძე შოთა, „სამხრეთ-კარიბჭისა და აბანოთუბნის ტერიტორიაზე 1995-1999 წწ-ში წარმოებული კვლევა-ძიების უმთავრესი შედეგები“ – კრ.: გონიო-აფსაროსი IV, ბათუმი, 2004, გვ. 4-107

კახიძე, მამულაძე, 2016: – კახიძე ამირან, მამულაძე შოთა, „აჭარის არქეოლოგიური ძეგლები“, თბილისი, 2016

ქამადაძე, მამულაძე, 2017: – ქამადაძე კახაბერ, მამულაძე შოთა, „2017 წელს გონიო-აფსაროსის ციხის სამხრეთ-დასავლეთ მონაკვეთში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების ძირითადი შედეგები“ – კრ.: საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო VII (ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია) მასალები, თბილისი, 2017, გვ. 295-303

მამულაძე, კარასიევიჩ-სციპიორსკი..., 2018: – მამულაძე შოთა, კარასიევიჩ-სციპიორსკი რადოსლავ, შალიკაძე თამარ, ქამადაძე კახაბერ, „2017 წელს გონიო-აფსაროსის ციხის ტერიტორიაზე ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების მოკლე ანგარიში“ – კრ.: 2017 წელს ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების მოკლე ანგარიშების კრებული, თბილისი, 2018, გვ. 162-166

მამულაძე, შალიკაძე..., 2019: – მამულაძე შოთა, შალიკაძე თამარ, ქამადაძე კახაბერ, კარასიევიჩ-სციპიორსკი რადოსლავ, „გონიო-აფსაროსის ტერიტორიაზე 2018 წელს წარმოებული არქეოლოგიური გათხრების მოკლე ანგარიში“ – კრ.: 2018 წელს ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების მოკლე ანგარიშების კრებული, თბილისი, 2019, გვ. 308-311

მამულაძე, ქამადაძე..., 2021: – მამულაძე შოთა, ქამადაძე კახაბერ, მოწყობილი თათული, მამისეიშვილი თორნიკე, „გონიო-აფსაროსის ტერიტორიაზე 2020 წელს წარ-

მოებული არქეოლოგიური გათხრების მოკლე ანგარიში“ – კრ.: 2020 წელს ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების მოკლე ანგარიშების კრებული, თბილისი, გვ. 212-219

შალიკაძე, 2004: – შალიკაძე თამარ, „გვიანანტიკური და ადრემუსაუკუნეების მინის ნაწარმი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს შავიზღვისპირეთიდან – კრ.: გონიო-აფსაროსი V, ბათუმი, 2004, გვ. 1-100

ხალვაში, 2002: – ხალვაში მერაბ, კერამიკული ტარა გონიო-აფსაროსიდან, ბათუმი, 2002, გვ. 1-90

Mamuladze, Karasiewicz-Szczypiorski..., 2017: – Mamuladze Shota, Karasiewicz-Szczypiorski Radoslav, Shalikadze Tamar, Surmanidze Nargiz, Kakhidze Emzar, „Interim report on the Polish-Georgian excavation of a Roman fort in Gonio (Apsaros) in 2014” – კრ.: Polish Archaeology in the Mediterranean, XXV, Warsaw 2017, pp. 533-552,

Mamuladze, Kamadadze, 2019: – Mamuladze Shota, Kamadadze Kakhaber, „A Brief Report on the Archaeological Excavations in Gonio-Apsarus, 2014-2017” – კრ.: Settlements and Necropolis of the Black Sea and its Hinterland in Antiquity Select Papers from the Third International Conference ‘The Black Sea in Antiquity and Tekkeköy: An Ancient Settlement on the Southern Black Sea Coast’ Oxford, 2019, pp. 125-134

Kakhaber Kamadadze

(Batumi, Georgia)

Results of Interdisciplinary Researches in the Southwestern Part of Gonio-Apsaros Fort in 2021

Abstract

In the roman period, the south-western part of the fort was apparently a production and artisans district. Excavations revealed nearly 30 stone hand-mills, remains of the kilns for firing amphorae and production waste, a hoard of roman period silver coins, gold, silver and bronze objects placed in a child's grave, etc. the cultural layer of the roman period (1st - 3rd cc) documents several construction periods with relevant structures and archaeological material. The site displays cultural layers of byzantine (6th -7th cc) and ottoman 16th -19th cc) periods as well.

In the southwestern section of the fort excavations confirmed the existence of 4 construction levels of Roman period with the remains of buildings, floors and archaeological artifacts. The first construction level (2.30 m from the zero point) dated to 3rd century AD. The following second construction level (3 m from the zero point) dates to the second half of the 2nd century and 3rd century AD. The third construction level (3.80 m from the zero point) was dated to the end of 1st century and the first half of 2nd century. Last-fourth construction level of the Roman period (3.95 m -4.60 m from the zero point) can be dated to the second half of the 1st century and the beginning of the 2nd century.

1

2

სურ.1-2. 2021 წელს შესწავლილი ფართობის საერთო ხედები.

Sopio Kartsivadze
Ana Kurshubadze
Alexander Kartsivadze
(Batumi, Georgia)

FROM THE HISTORY OF THE ACTIVITY OF THE “CHVENEUREBI” IN BATUMI

(Ismet Dindar – a Worthy Descendant of the Muhajirs)

Abstract: In the paper we talk about the achievements of the great Georgian (descendant of emigrants), public person, Ismet Dindar (Mikeladze). Ismet Dindar is an honorary member of both Georgian and foreign universities, a PhD in Medicine, a professional cardiologist and a dedicated person for Georgia. He brought from Turkey all the tools needed for heart stenting surgery. In 1987-1988, in Tbilisi, Ismet Dindar performed the first successful surgery in the Chafidze Clinic together with Professor Aleko Aladashvili.

Professor Ismet Dindar developed a number of therapeutic and diagnostic innovations in cardiac surgery. He is known as one of the leaders and innovators.

Key words: *Merit of Ismet Dindar, education, medicine, Georgia.*

* * *

The Lord created the world not only for His glory, but also for man to feel the beauty of life...to be filled with faith in goodness and beauty, to understand his place and purpose in the world, to live not only for oneself, but to save the lives of others, for the happiness of others. In reality, to be one and to live for many is not so easy. This divine mission is not so easy to carry out...no one can object, not everyone can be a man of the nation and country...this talent is gifted to the distinguished ones. Today I would like to talk about the great Georgian patriot, the descendant of the “Chveneburebi”, for whom the homeland is "like the sun and the moon", sacred and cherished; because in his roots, the cry of the Georgian gene could be heard and is still being heard... As it is said, "the height of a tree is measured not from its top, but from the roots". Similarly, the history of Mr. Ismet Dindaris-Mikeladze begins from the ill-remembered period of emigration, the years of which our country still mourns today.

Doctor of Medical Sciences, Ismet Dindar, is the fourth representative of the Muhajir generation, who was born and raised in Turkey. He learned about his homeland only when the border between Georgia and Turkey was opened. The heart of an incomparable doctor of cardiology strived out to his homeland. Ismet Dindar was

the first who held the first conference on heart surgery in Georgia, brought the appropriate medical equipment, and in 1987-1988, at the Chapidze Clinic in Tbilisi, performed the first heart surgery together with Professor Aleko Aladashvili. Also, in 1996-1997, he met Mrs. Shushana Putkaradze, who held meetings with "Chveneburebi" in Turkey. In 1998, he was elected as an honorary doctor of Shota Rustaveli State University for his great merits and achievements. He has been a citizen of Georgia since 2000 and has been faithfully serving our country. Of course, Khino valley and Kobuleti Region in Adjara was his native land, here he met his close friend Dursun Mikeladze. His goal was one: A high-level hospital would be opened in Adjara and a world-class university would be established on its base, where young people would receive appropriate education and the region would have the best doctors, which would be one of the region's priorities. Indeed, in 2013, under his leadership, he opened an international university for the future generation. This university has all the resources unlike the resources of universities in Georgia. Everything here is for the formation of top-level doctors. Fees are quite high in this university. On the initiative of Mr. Ismet, a grant was established at the university for Georgian students.

Today, BAU International University is a great acquisition, both for our country and for Adjara, Batumi. The main mission and goal of Mr. Ismet Dindar is the rise and advancement of his country and region. He wants his nation to stand among other nations in terms of education. The pain in his soul is incurable, he remembers his ancestors, who missed their native homeland, but could not return due to historical injustice.

Today, Mr. Ismet is doing his best to restore the ancient roots. Soon the public will see a movie called "Bridge", which will describe in detail, what is important and valuable for every Georgian. The screenplay is written by Mr. Ismet Dindari himself. The film will present in detail the historical realities that he and his ancestors have faced.

The life of exiled (Muhajirs) is full of painful, indescribable, and tragic stories. Misfortune, the current social and political situation inflicted an eternal wound on everyone. The wound, which remained unhealed, is still open and painful. However, there are a lot of people who try to treat the results of the tragedy, which is called the history of the nation and the country.

In Adjara, the second half of the 19th century is associated with both liberating and tragic events. The Russian-Ottoman war of 1877-1878 decided the fate of the population of Adjara. However, this release was accompanied by an exodus that was painful for the population, which made many people miserable. Migration is a heavy

and tragic page in the history of Georgia. That process not only had an impact on the socio-economic and demographic situation of Georgia at that time, but also left a lot of thought and concern for the future generations, in terms of preserving and strengthening national consciousness and love for the motherland among the descendants of the brothers who were exiled outside the borders of the country [Diasamidze, 2016: 354]. As a result of the acute contradictions between Russia and Turkey, long and mass emigration processes began in South-West Georgia, which is known in the scientific literature as Muhajiroba.

Historically, emigration in Georgia took a large scale after the war of 1877-1878. In 1878, by the decision of the Congress of Berlin, historical Georgian provinces joined Georgia. The inhabitants of this area were allowed to immigrate to Turkey with their property for 3 years. More than 150 thousand people left Georgia as a result of emigration.

Historically, in 1875-1876, an uprising broke out, caused by the conscription of youth during the war in Bosnia-Herzegovina... The uprising in Kobuleti had both supporters and opponents. Among the rebels were the Mikeladze brothers, as well as the Meskhidzes, who, as clergy and believers, called on the people to take up the rebellion, because it might lead to great bloodshed, to obey the government's call and send young men to the army according to the law (R. Surmanidze). People's opinion was divided. The supporters of Mikeladze had many opponents, due to which they were forced to leave their homeland and move to Turkey.

According to historical sources, it is known that in 1876, the Ottoman government made the population of Adjara to pay two years of tax in advance. In addition to this there was the destructive effect of the war, especially in the areas where military operations were taking place. For example, 20 villages of Kobuleti district were raided and burned: Khutsubani, Kakuti, village Kobuleti, Tsikhisdziri, Mukhaestate, Leghva, Sameba, Kvirike, and the village of Gvara did not exist at all. In connection with this, G. Tsereteli wrote: "On the other side of Kintrishi River, the Kobuleti area was completely deserted: instead of rich villages, here and there only bare chimney pipes were cut off... It was impossible to stay in Khutsubani... We paid five kopeks for one piece of bread, those who didn't want to die of hunger had to run away from this unfortunate place". [Droeba newspaper, 1879 # 32]. Maintaining the bloated administrative apparatus of the empire was quite expensive for the Ajarian peasant. Each of them paid 1.40 Soviet rubles for the well-being of officials. [GCSSA 416, 3, File 163, page 42].

As a result, the local nobles, withdrawn from political life and deprived of livelihood, were forced to leave their homeland and migrate within the Ottoman Empire. Moreover, in case we take into account the genealogy of this family, we will be sure that the government did not give them any other chances.

Based on the sources, the descendants of Ismet Dindar were princes close to the royal court. Ioane Batonishvili in his work "A Brief Description of the names of the Princes and Nobles Living in Georgia" write the following about their origin: "Mikeladze, Lord of Vake 1690". Michael was the main resident of Taronsa, a place between Van and Arzrum. This Michael served Alexius Caesar, to whom he gave his daughter in marriage, and from them two sons were born: Grigol and Ioane, who were called Prosebestos in 1085. Later, after the conquest from the Turks, these clans came to Imereti, and the king accepted them as Mikeladze lords, and their lowly household members as Mikelashvili; politely. The first live in Imereti, the second live in Kartli". (<https://nobility.pro/ge/statia/713-mikeladze.html>.) Besides, noteworthy is the fact that they maintained their positions for centuries.

Data about the Mikeladzes themselves can be found in Georgian historical sources from the XIV century. For the first time, information about the Mikeladze family can be found in the 1326 deed of King Mikeli of Likht-Ikiti (Imereti), where Mangasar Mikeladze is mentioned. 1412-1444. Lomisi Mikeladze, a relative of Mangasar, is mentioned. Lomisi Mikeladze is mentioned among the "Counselor" of the king of Georgia, Alexander I the Great (1412-1444). The formation of capitals begins. At this time, the establishment of the Mikeladze clan is probable. According to recent reports, the following villages belonged to the Mikeladze clan in the kingdom of Imereti: Kulashi, Chkushuri, Mitsabogira, Kvirike, Ninuakutkhe, Chagana, Chkhenishi, Nabakevi, Khunjuluri, Ilori, Sanavardo (in part), Napaghuri and Nachkhetauri. They also owned the largest part of the place where the city of Samtredia was built. The residence of the Mikeladzes was in the village of Kulashi. In the place called the field of the crucifixion, there was a palace of the Mikeladzes, a church (built in the name of the crucifixion) and a fort. The Church of the Crucifixion was the tomb of the Mikeladze family.

The most remarkable thing is the fact that led to their transition to a different region, probably due to recent events. Specifically: "In 1810, Solomon II's estate included: Beri, Zurab, Merab, Siko, Rosap, Gogia, Archil, Ivane, Vakhtang, Levan, Giorgi, Teimuraz and Kakutsa Mikeladze. After the abolition of the Kingdom of Imereti and the establishment of Russian rule in the country, the Mikeladze Principality ceased to exist administratively. The Mikeladzes themselves took an active part in the battle of

Imereti against Russia in 1819-1820 in rebellion. Kaikhosro, Zurab and Kutum Mikeladze are named as the main rebels of Lower Imereti - Vake district. Their fellow Davit Mikeladze was exiled to Russia for his participation in this rebellion, from where he returned only in 1824.

These and other reasons led to the migration of the Mikeladzes, Shavishvili, Inaishvili and other families from Kobuleti, Khutsubani to the village of Fatsa, Ordu vilayet in Ottoman Empire... Mr. Ismet Dindar's ancestors, the Mikeladze brothers, were clergymen, and therefore, according to the rule of that time, they had to change their surname to Ottoman rule. The brothers chose Dindar as a surname, it had a symbolic meaning. The root of this surname "Din" means faith and the last word "Dari" means the bearer and leader of the faith. Many successful descendants were brought up in this family name. They did not forget the customs and traditions taken from their homeland and faithfully served their language. Those who missed their homeland probably could not even imagine that their great descendant would return to the Georgian roots, and with his great deeds, he would fulfill the wish and will of his ancestors, participate in its progress.

Thus, despite a lot of research, this issue is still controversial... The opinion of researchers is divided into two. The fact is one thing, the population of Adjara suffered, so that even after centuries, the painful memories of what is called emigration have not faded away.

Finally, today the worthy sons of our country, whose desire is the progress and success of our country, are returning to Mother Georgia. Let the Lord bless the indigenous Georgians in both sides of connecting bridge!

Literature and Sources:

Georgian Manuscripts Fund of **Adjara State Museum** #640. p. 34-35

"Droeba" newspaper, 1879 # 32.

Diasamidze 2016: Diasamidze B., Historical Etudes, Volume II. Published in Batumi.

Surmanidze, 2010:18 Surmanidze Ramaz, Ismet Dindari, Publish House. "Alioni" Batumi,

GCSSA - Central State Historical Archive of Georgia, Fund 416., 3, file 163, page 42.

<https://nobility.pro/ge/statia/713-mikeladze.html>

**ბათუმში „ჩვენებურთა“ მოღვაწეობის ისტორიიდან
(ისმეთ დინდარი – მუჰაჯირთა ღირსეული შთამომავალი)**

აბსტრაქტი: წარმოდგენილ ნაშრომში საუბარია დიდი ქართველის (მუჰაჯირთა შთამომავლის), საზოგადო მოღვაწის, ისმეთ დინდარის (მიქელაძის) ღვაწლზე. ისმეთ დინდარი როგორც საქართველოს, ასევე უცხოეთის უნივერსიტეტების საპატიო წევრი, მეცნიერებათა დოქტორი, შეუდარებელი კარდიოქირურგი და საქართველოსთვის თავდადებული პიროვნება. მან თურქეთიდან გადმოიტანა ყველა ის ხელსაწყო, რაც თუ იყო საჭირო სტენდირებისა და შუტირებისათვის. ისმეთ დინდარმა, თბილისში, 1987-1988 წლებში ჩაფიძის კლინიკაში, პროფესორ ალექო ალადაშვილთან ერთად პირველი წარმატებული ოპერაცია, სტენდირება გააკეთა.

პროფესორმა ისმეთ დინდარმა დანერგა და ფრთა შეასხა არაერთ სამკურნალო და სადიაგნოსტიკო სიახლეს კარდიოქირურგიაში. მას იცნობენ, როგორც ერთ-ერთ ლიდერსა და ნოვატორს.

საკვანძო სიტყვები: ისმეთ დინდარის ღვაწლი, განათლება, მედიცინა, საქართველო.

უფალმა სამყარო შექმნა არა მხოლოდ თავისი დიდებისთვის, არამედ იმის გამო, რომ ადამიანმა იგრძნოს სიცოცხლის მშვენიერება... აღივსოს სიკეთისა და სილამაზის რწმენით. გაითავისოს თავისი ადგილი და დანიშნულება სამყაროში. ცხოვრობდეს არა მარტო თავისთვის, არამედ სხვისი სიცოცხლის გადარჩენისთვის. სხვისი ბედნიერებისთვის. რეალობაში იყო ერთი და ცხოვრობდე მრავალთათვის, არც ისე ადვილია. ეს საღვთო მისია არც ისე ადვილად სატარებელია. დამეთანხმებით, ყველას არ შეუძლია, იყოს ერისა და ქვეყნის კაცი... ეს ნიჭი რჩეულთა ხვედრია. დღეს ჩვენ გვინდა, ვისაუბროთ დიდ ქართველ მამულიშვილზე, „ჩვენებურთა“ შთამომავალზე, რომლისთვისაც სამშობლო „მზე თა მთვარესავითაა“, წმინდათაწმინდა, სანუკვარია. რამეთუ მის ფესვებში დღენიადაგ ისმოდა და ისმის ქართული გენის ყივილი... როგორც გვსმენია – „ხის სიმაღლე მიწის ზემოდან კი არ იზომება, ფესვებიდანო“, სწორედაც, ბატონ ისმეთ დინდარი-მიქელაძის ისტორია იმ ავად სახსენებელი მუჰაჯირობის პერიოდიდან იწყება, რომელთა წლებს დღესაც დასტირის ჩვენი ქვეყანა.

მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი, ისმეთ დინდარი, მუჰაჯირთა თაობის მეოთხე წარმომადგენელია, რომელიც დაიბადა და აღიზარდა თურქეთში,

სამშობლოს შესახებ მან მხოლოდ მაშინ შეიტყო, როცა საქართველოსა და თურქეთს შორის საზღვარი გაიხსნა. კარდიოლოგიის უებრო ექიმს, გულმა სამშობლოსკენ გამოუწია. ისმეთ დინდარი იყო საქართველოში პირველი, რომელმაც პირველი კონფერენცია გამართა გულის ოპერაციასთან დაკავშირებით, ჩამოიტანა შესაბამისი სამედიცინო ხელსაწყოები და თბილისში 1987-1988 წლებში, ჩაფიძის კლინიკაში, პროფესორ ალექო ალადაშვილთან ერთად პირველი სტენდირების ოპერაცია გააკეთა. ასევე, 1996-1997 წლებში გაიცნო ქალბატონი შუშანა ფუტყარაძე, რომელიც ატარებდა შეხვედრებს ჩვენებურებთან. დიდი დამსახურებისა და ღვაწლისთვის ის 1998 წელს შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორად აირჩიეს. 2000 წლიდან საქართველოს მოქალაქეა და დღემდე ერთგულად ემსახურება ჩვენს ქვეყანას. მისთვის, რა თქმა უნდა, მშობლიური ხინოს ხეობა და ქობულეთი, აჭარა იყო, აქ მან გაიცნო თავისი ახლობელი დურსუნ მიქელაძე. მისი მიზანი კი ერთი იყო – აჭარაში გახსნილიყო მაღალი დონის საავადმყოფო და მის ბაზაზე გაეხსნათ მსოფლიო მნიშვნელობის უნივერსიტეტი, სადაც ახალგაზრდები მიიღებდნენ შესაბამის განათლებას და კუთხეს ეყოლობოდა საუკეთესო ექიმები და, მან მართლაც 2013 წელს მისი თაოსნობით გაიხსნა საერთაშორისო უნივერსიტეტი მომავალი თაობისთვის. ამ უნივერსიტეტს გააჩნია ყველა რესურსი საქართველოში არსებული უნივერსიტეტების რესურსებისგან განსხვავებით. აქ ყველაფერია უმაღლესი დონის ექიმების ჩამოსაყალიბებლად, ამ უნივერსიტეტში გადასახადი საკმაოდ მაღალია. ბატონი ისმეთის ინიციატივით, ქართველი სტუდენტებისთვის უნივერსიტეტში დაწესდა გრანტი.

დღეს ბაუს საერთაშორისო უნივერსიტეტი უდიდესი შენაძენია ჩვენი კუთხისა და ქვეყნისთვის. ბატონი ისმეთ დინდარის მთავარი მისია და მიზანი თავისი ქვეყნისა და კუთხის აღზევნა და დაწინაურებაა. მას სურს, ერი განათლების თვალსაზრისით დადგეს სხვა ერთა შორის. ტკივილი კი ერთია, ახსენდება თავისი წინაპრები, რომელთაც ენატრებოდათ მშობლიური მიწა-წყალი, მაგრამ ისტორიული ბედუკუდმართობის გამო ვერ შეძლეს დაბრუნება.

დღეს ბატონი ისმეთი ყველაფერს აკეთებს იმისთვის, რომ აღადგინოს უძველესი ფესვები. მალე საზოგადოება იხილავს ფილმს, რომელსაც „ხიდი“ ჰქვია. სადაც დეტალურად იქნება წარმოდგენილი, ის, რაც მნიშვნელოვანი და ღირებულია თითოეული ქართველისთვის. სცენარი კინოფლმისა თავად ბატონი ისმეთ დინდარის მიერაა დაწერილი. ფილმში დეტალურად იქნება წარმოდგენილი ისტორიული რეალიები, რომლებიც მას და მის წინაპარს გადახდენია თავს.

ტკივილიანი და ენით აღუწერელი, ტრაგიკული ისტორიებითაა აღსავსე მუჰაჯირთა ცხოვრება. ბედისწერამ, იმჟამინდელმა სოციალურ-პოლიტიკურმა ვითარებამ ყველას სამარადჟამო დალი დაასვა. იარა, რომელიც მოუშუშებელი დარჩა, დღესაც ღიაა და მტკივნეულია. თუმცა არსებობენ დიადი ადამიანები, რომლებიც ამ იარას აშუშებენ და აუფერულებენ იმ ტრაგიკულ ისტორიას, რომელსაც ერისა და ქვეყნის ისტორია ჰქვია.

აჭარისთვის XIX საუკუნის მეორე ნახევარი უკავშირდება, როგორც გამათავისუფლებელ, ასევე ტრაგიკულ ისტორიებს. 1877-1878 წლის რუსეთ-ოსმალეთის ომმა გადაწყვიტა აჭარის მოსახლეობის ბედი – აჭარა განთავისუფლდა ოსმალეთის უღლისგან, თუმცა ამ გათავისუფლებას ახლდა მოსახლეობისთვის ავად სახსენებელი მუჰაჯირობა, რომელმაც უამრავი ადამიანი გააუბედურა. მუჰაჯირობა ერთი მხრივ და ტრაგიკული ფურცელია საქართველოს ისტორიისა. მან არა მარტო იმდროინდელი საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკურ და დემოგრაფიულ ვითარებაზე იქონია გავლენა, არამედ ბევრი საფიქრალ – საზრუნავი დაუტოვა მომავალ თაობებს, ქვეყნის საზღვრებს გარეთ გასახლებულ მოძმეთა შთამომავლებში ეროვნული ცნობიერებისა და სამშობლო ქვეყნისადმი სიყვარულის შენარჩუნება-განმტკიცების თვალსაზრისით *[დიასამიძე, 2016: 354]*. რუსეთ-თურქეთის მწვავე წინააღმდეგობების შედეგად დაიწყო ხანგრძლივი და მასობრივი ემიგრაციული პროცესები სამხრეთ დასვლეთ საქართველოში, რომელიც სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია მუჰაჯირობის სახელით.

ისტორიულად საქართველოში მუჰაჯირობამ ფართო მასშტაბი მიიღო 1877-1878 წლების ომის შემდეგ. 1878 წელს ბერლინის კონგრესის გადაწყვეტილებით, საქართველოს შეუერთდა ისტორიული ქართული პროვინციები. ამ ტერიტორიის მოსახლეობას უფლება ეძლეოდა, 3 წლის განმავლობაში თავისი ქონებით თურქეთში გადასახლებულიყო. მუჰაჯირობის შედეგად საქართველოდან წავიდა სულ 150 ათას სულზე მეტი.

ისტორიულად, 1875-1876 წწ. იფეთქა აჯანყებამ, რომელიც გამოიწვია ბოსნია-ჰერცეგოვინასთან გაჩაღებული ომის დროს ახალგაზრდების ომში გაწვევამ... აჯანყებას ქობულეთში ჰყავდა მომხრეებიცა და მოწინააღმდეგეებიც. მოწინააღმდეგეთა შორის იყვნენ მძევი მიქელაძეები, აგრეთვე მესხიძეები, რომლებიც როგორც სასულიერო პირები, მორწმუნეები, ხალხს მოუწოდებდნენ, ხელი აეღოთ აჯანყებაზე, რადგან ამას შესაძლოა დიდი სისხლის ღვრა მოჰყოლოდა, დამორჩილებოდნენ ხელისუფლების მოწოდებას და კანონის თანახმად, ჯარში გაეგზავნათ ახალგაზრდები *[სურმაზიძე, 2010]*. ხალხის აზრი ორად გაიყო. მიქელაძეებს მრავალი მოწინააღმდეგე გამოუჩნდა, რომლებიც აღნიშნული

ვითარებიდან გამომდინარე, იძულებულნი გახდნენ, მიეტოვებინათ სამშობლო და ოსმალეთში გადახვეწილიყვნენ.

ისტორიული წყაროების მიხედვით ცნობილია, რომ 1876 წელს ოსმალეთის მთავრობამ აჭარის მოსახლეობას ორი წლის გადასახადი წინასწარ გადაახდევინა. ამას ომის დამანგრეველი მოქმედებაც დაემატა, განსაკუთრებით იმ რაიონებში, სადაც საომარი მოქმედებანი მიმდინარეობდა. ასე მაგალითად, ქობულეთის უბნის 20 სოფლიდან დარბეული და გადამწვარი იყო: ხუცუბანი, ქაქუთი, სოფელი ქობულეთი, ციხისძირი, მუხაესტატე, ლედვა, სამება, კვირიკე; გვარა კი საერთოდ აღარ არსებობდა. აღნიშნულთან დაკავშირებით გ. წერეთელი წერდა: „კინტრიშის გადმოღმა ქობულეთის მხარე სულ გავერანებული იყო, მდიდარი სოფლების მაგივრად აქა-იქ ტიტველა ბუხრის მიწებს ამოეყოთ თავი... ხუცუბანში ყოფნა შეუძლებელი იყო... ერთ ნაჭერ პურში შაურს ვაძლევდით, ვისაც შიმშილით სიკვდილი არ უნდოდა, ის უნდა, გაქცეულიყო ამ უბედური ადგილებიდან“ [*„დროება“*, 1879, № 32]. იმპერიის გაბერილი სამოხელეო აპარატის შენახვა აჭარელ გლეხკაცს საკმაოდ ძვირი უჯდებოდა. თითოეული მათგანი ჩინოვნიკთა კეთილდღეობისთვის 1, 40 მანეთს იხდიდა [*სცსსა, ფ. 416, აღ. 3, საქ. 163, ფურც. 42*].

შესაბამისად, პოლიტიკურ ცხოვრებას ჩამოცილებული და საარსებო წყაროს მოკლებული ადგილობრივი დიდებულები იძულებული გახდნენ, მიეტოვებინათ სამშობლო და ოსმალეთის იმპერიის ფარგლებში გადასახლებულიყვნენ. თანაც, თუ გავითვალისწინებთ ამ გვარის გენეალოგიას, დავრწმუნდებით, რომ მათ მაშინდელმა ხელისუფლებამ სხვა გზა არ დაუტოვა.

წყაროთა თანახმად, ისმეთ დინდარის შთამომავლები სამეფო კარზე დაახლოებული თავადები ყოფილან, კერძოდ: „თავადი მიქელაძეები საქართველოს წარჩინებულ საგვარეულოთა რიცხვს მიეკუთვნებიან. იოანე ბატონიშვილი თავის თხზულებაში - “შემოკლებით აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა” – მათი წარმოშობის შესახებ წერს შემდეგს: „მიქელაძე, ვაკის თავადი 1690 წ. მიქელ მთავარი იყო მოსახლე ვანისა და აზრუმის საშუალ ადგილსა ტარონსა შინა. ესე მიქელ მსახურობდა ალექსი კეისარსა, რომელსა მისცა დაი თვისი ცოლად და ამათგან იშვნენ ორნი ძენი: გრიგოლ და იოანე, რომელნიც იწოდებოდნენ პროსსებესტოდ 1085 წ. მერედ შემდგომ თურქთაგან დაპყრობისა ამათნი გვარნი მოვიდნენ იმერეთს და მიიღო მეფემან მიქელაძეებად, თავადებად, მათნი მდაბალნი სახლის კაცნი მიქელაშვილებად; აზნაურად. პირველნი ცხოვრობენ იმერეთს, მეორენი - ქართლსა”. <https://nobility.pro/ge/statia/713-mikeladze.html>. ასევე ყურადსაღებია ის ფაქტიც, რომ ისინი საუკუნეების განმავლობაში ინარჩუნებდნენ თავიანთ პოზიციებს.

ქართულ ისტორიულ წყაროებში თავად მიქელაძეების შესახებ ცნობები XIV საუკუნიდან გვხვდება. პირველად მიქელაძეთა გვარის შესახებ ცნობებს ვეცნობით ლიხთ-იქითის (იმერეთის) მეფის - მიქელის 1326 წლის სიგელში, სადაც მოიხსენიება მანგასარ მიქელაძე. 1412-1444 წწ. იხსენიება მანგასარის თანამოგვარე ლომისი მიქელაძე. ლომისი მიქელაძე კი იხსენიება საქართველოს მეფის - ალექსანდრე I დიდის (1412-1444) “კარის ვაზირთა” შორის. 1488 წელს ლიხთ-იქითის (იმერეთის) მეფის ალექსანდრე II-ის (1484-1510) დარბაისელთა შორის გვხვდება ლომისი მიქელაძის სახლიკაცი. XV საუკუნის ბოლოს, საქართველოს სამეფოს დაშლის შემდეგ, იწყება სათავადოების წარმოქმნა. ამ დროისთვის არის სავარაუდებელი მიქელაძეთა სათავადოს ჩამოყალიბება. გვიანდელი ცნობების მიხედვით, თავად მიქელაძეთა საგვარეულოს იმერეთის სამეფოში ეკუთვნოდა შემდეგი სოფლები: კულაში, ჭყუშური, მიწაბოგირა, კვირიკე, ნინუაკუთხე, ჭაგანა, ჩხენიში, ნაბაკევი, ხუნჯულური, ილორი, სანავარდო (ნაწილობრივ), ნაფალური და ნაჩხეტაური. მათვე ეკუთვნოდათ იმ ადგილის უდიდესი ნაწილიც, სადაც შემდეგ ქალაქი სამტრედია გაშენდა. თავად მიქელაძეთა რეზიდენცია სოფელ კულაშში იყო. იმ ადგილას, რომელსაც ჯვარცმის მინდორს უწოდებენ, მდებარეობდა მიქელაძეების სასახლე, ეკლესია (ჯვარცმის სახელზე აშენებული) და ციხე-სიმაგრე. ჯვარცმის ეკლესია იყო თავად მიქელაძეთა სამვალე [იქვე].

ყველაზე ყურადსაღები კი ის ფაქტია, რამაც განაპირობა მათი გადასვლა სხვადასხვა კუთხეში, რაც, ალბათ, ბოლოდროინდელი მოვლენებით იყო განპირობებული. „1810 წელს სოლომონ II-ის ამაღლაში შედიოდნენ: ბერი, ზურაბ, მერაბ, სიკო, როსაპ, გოგია, არჩილ, ივანე, ვახტანგ, ლევან, გიორგი, თეიმურაზ და ქაქუცა მიქელაძეები. იმერეთის სამეფოს გაუქმებისა და ქვეყანაში რუსული მმართველობის დამყარების შემდეგ, მიქელაძეთა სათავადომ ადმინისტრაციულად არსებობა შეწყვიტა. თავადმა მიქელაძეებმა აქტიური მონაწილეობა მიიღეს რუსეთის წინააღმდეგ მომხდარ, იმერეთის 1819-1820 წწ. აჯანყებაში. ქაიხოსრო, ზურაბ და ქუთუმ მიქელაძეები ქვემო იმერეთის - ვაკის ოლქის - მთავარ მეთაურობებდა არიან დასახელებული. მათი თანამოგვარე, მდივან-ბეგი დავით მიქელაძე, ამ აჯანყებაში მონაწილეობის გამო რუსეთში გადაასახლეს, საიდანაც ის მხოლოდ 1824 წელს დაბრუნდა სამშობლოში [იქვე].

როგორც ჩანს, აღნიშნულმა მიზეზებმა განაპირობა ქობულეთიდან, ხუცუბნიდან მიქელაძეების, შავიშვილების, ინაიშვილებისა და სხვა გვარის წარმომადგენლების გადასვლა ოსმალეთში, ორდუს ვილაეთის სოფელ ფაცაში... ბატონ ისმეთ დინდარის წინაპარი – ძმები მიქელაძეები, სასულიერო პირები ყოფილან და შესაბამისად, იმდროინდელი წესის თანახმად, გვარი ოსმალურ ყაიდაზე

უნდა გადაეკეთებინათ. მძებმა გვარად დინდარი აირჩიეს, მას სიმბოლური მნიშვნელობა ჰქონდა. ამ გვარის ფუძე „დინ“-რწმენას, ხოლო ბოლოსართი „დარი“ რჯულის მატარებელსა და წინამძღოლს ნიშნავს. ამ გვარში მრავალი წარმატებული მიქელაძე აღიზარდა. ისინი სამშობლოდან წაღებულ წეს-ჩვეულებებსა და ტრადიციებს არ ივიწყებდნენ და ერთგულად ემსახურებოდნენ თავის ენას. სამშობლოს დანატრებულებს, ალბათ, ვერც კი წარმოედგინათ, რომ მათი დიდი შთამომავალი საქართველოს, მის ფესვებს დაუბრუნდებოდა და თავისი დიადი საქმეებით თავისი წინაპრების ნატვრასა და სურვილს, ანდერძს აღასრულებდა; მიიღებდა მის აღმავლობაში მონაწილეობას.

ამრიგად, უამრავი კვლევა-ძიების მიუხედავად, ეს საკითხი დღესაც საკამათოა... მკვლევართა აზრი ორად იყოფა. ფაქტი კი ერთია, აჭარის მოსახლეობა დაზარალდა, ისე რომ საუკუნეების მერეც კი არ განელებულა ის ტკივილიანი მოგონებები, რასაც მუჰაჯირობა ჰქვია.

და ბოლოს, დღეს, დედასაქართველოს უბრუნდებიან ჩვენი ქვეყნის ღირსეული მამულისშვილები, რომელთა სურვილიც ჩვენი ქვეყნის წინსვლა და წარმატებაა.

დაე, უფალმა დალოცოს ხიდგაღმა და ხიდგამოდმა მყოფი ძირძველი ქართველები.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ასმ, ს. 640 – აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა ფონდი, საქმე №640.

„დროება“, 1879, № 32 – გაზეთი „დროება“, 1879წლის №32.

დიასამიძე, 2016: – დიასამიძე ბ., „ისტორიული ეტიუდები“, II, გამომც. „თეგი“, ბათუმი, 2016.

სურმანიძე, 2010: – სურმანიძე რამაზ, „ისმეთ დინდარი“, გამომც. „ალიონი“, ბათუმი, 2010.

სცსსა, ფ. 416, აღ. 3, საქ. 163, ფურც. 42 – საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 416, აღწერა 3, საქმე 163, ფურცელი 42.

<https://nobility.pro/ge/statia/713-mikeladze.html>

ბათუმის ისტორიული და ეკოტურისტული ღირებულებები

აბსტრაქტი: ბათუმი მსხვილი საერთაშორისო ნავსადგურია შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე, ბაქო-ბათუმის რკინიგზისა და ნავთობსადენის ბოლო პუნქტი და საავტომობილო გზების კვანძი. ქალაქი გაშენებულია ღრმა, კარგად დაცული ბუნებრივი ნავსაყუდელის ბათუმის ყურის ნაპირას; მდებარეობს ზღვის დონიდან 5 მ, თბილისიდან – 350 კმ-ში (რკინიგზით).

ტურიზმი ჩვენი ქვეყნისთვის ერთ-ერთ პრიორიტეტულ მიმართულებას წარმოადგენს. ქვეყანას ამ მიმართულებით მრავალი რესურსი გააჩნია როგორც კულტურული ტურიზმის თვალსაზრისით, ისევე ეკოტურისტული, აგროტურისტული, სათავგადასავლო, რეკრიაციული-გამაჯანსაღებელი, სამთო-სათხილამურო და სხვა. წინამდებარე ნაშრომში განვიხილავთ ბათუმის ტერიტორიაზე არსებულ ბოტანიკურ ბაღს, რომლებიც წარმოადგენს ეკოტურისტულ რესურსს და რომლის შექმნასა და ჩამოყალიბებაში მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვით ადგილობრივ და უცხოელ გამოჩენილ ადამიანებს, რომლებმაც ღირებული წვლილი შეიტანეს ბაღის მოწყობა-აღდგენაში.

საკვანძო სიტყვები: ბოტო-ფრანკო, ბოტანიკური ბაღი, ეროვნული პარკი, ბიომრავალფეროვნება, ფიზიკურ-გეოგრაფიული პირობები, სელექცია, ინტროდუქცია, ტურიზმი, ბილიკები.

Key words: Botanical garden, national park, biodiversity, physical-geographical conditions, selection, introduction, tourism, trails.

* * *

ბათუმი საქართველოს ერთ-ერთი უძველესი ქალაქია, რომელიც ისტორიული წყაროების მიხედვით, დაფუძნებულია ჯერ კიდევ ჩვენს წელთაღრიცხვამდე. ბათუმის პირვანდელი ფორმა – „ბათუსი“ (Bathus) ძვ. წ. ა. IV საუკუნეში უკვე მოიხსენიებოდა. სახელწოდება უნდა მომდინარეობდეს ბერძნული სიტყვიდან, რაც "ღრმას" ნიშნავს. ჯერ კიდევ არისტოტელე (ძვ. წ. ა. IV ს.), პლინიუსი (ახ. წ. ა. II ს.) და სხვები "პონტოს ბათეას" უწოდებდნენ.

ადრინდელ ანტიკურ ხანაში აქაურ მოსახლეობას გაცხოველებული სავაჭრო ურთიერთობა ჰქონდა მეზობელ და შორეულ ქვეყნებთან. რომის იმპერატორ ადრიანეს დროს (II ს.) დღევანდელი ბათუმის ტერიტორიაზე რომაელთა სამხედრო ბანაკი იყო.

ბათუმი ყოველთვის გამოირჩეოდა მეტად ხელსაყრელი ბუნებრივი და სტრატეგიული მდებარეობით. XVIII საუკუნიდან ბათუმი ოსმალთა მფლობელობაში გადავიდა.

1877-1878 რუსეთ-თურქეთის ომის შემდეგ ბერლინის ტრაქტატის გათვალისწინებით ბათუმი საქართველოს განუყოფელი ნაწილი გახდა. 1878-1886 წლებში ბათუმის ნავსადგური გამოცხადდა პორტო-ფრანკოდ (უცხოური საქონლის უბაჟოდ შემოტანა-გატანის უფლების მქონე ნავსადგურად), რამაც ხელი შეუწყო ქალაქის ზრდას.

ბაქო-ბათუმის რკინიგზის გაყვანის (1883) და ნავსადგურის რეკონსტრუქციისა და ბაქოსთან ნავთობსადენი მილით დაკავშირების (1897-1907) შემდეგ ბათუმი შავიზღვისპირეთის მნიშვნელოვანი ნავსადგური გახდა. აქედან გაჰქონდათ კასპიის ზღვის ნავთობპროდუქტები სხვა ქვეყნებში.

ქალაქს 1918 წლიდან 1920 წლამდე მონაცვლეობით ოსმალები და ინგლისელები ფლობდნენ. 1920 წლის 10 ივნისს, ბრიტანეთის მთავრობის გადაწყვეტილებით, ბათუმის ოლქი საქართველოს გადაეცა. ბათუმის ოლქის საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საზღვრებში გაერთიანება უდიდესი მნიშვნელობის ფაქტი იყო იმ დროისთვის არსებული გარეშე თუ შიდა ფაქტორების გათვალისწინებით. ასე, რომ ამგვარმა საინტერესო ისტორიულმა წარსულმა მნიშვნელოვნად განაპირობა ბათუმის არქიტექტურული სიმდიდრე (ევროპელი არქიტექტორების არაერთი საინტერესო პროექტის განხორციელება ჯერ კიდევ პორტო-ფრანკოდ წოდებულ პერიოდში), ისევე, როგორც პოპულარულ საპორტო თუ ტურისტულ ქალაქად გადაქცევა საბჭოთა და პოსტსაბჭოთა პერიოდებში *[საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა, 2015]*.

„ბათუმი ახალი ქალაქია, როგორც ტიურენში, აქაც ოთხკუთხი შენობებია, მაგრამ დასრულებულნი კი არ არიან... სახლები თითო სართულიანია; აქ მართლმადიდებელთ ეკლესიაც არის და თათრების ჯამეც. ქალაქი გაშენებულია გაშლილ ველზე, რომლის ნიადაგი ქვიშიანია... მცხოვრებთ რომ ვუკვირდებით, ასე გვგონია, ევროპაში ვართ-მეთქი; მანდილოსნები უჩადრო, პირახდილი, გაევროპელებულნი არიან... ქუჩები ბრტყელი ქვებით მოუკენჭავთ... ქალაქს გაზით კი არა, ნავთით ანათებენ. აქ ჩვენ ნავთის სამეფოში ვართ, რომელიც ბაქოდან იწყება. ნავთი მდინარესავით შეუჩერებლად მოდის ერთი ზღვის ნაპირიდან მეორე ზღვამდინ“ *[ჭეიშვილი, მარგველაშვილი, 2020]*.

ეკოტურისტული თვალსაზრისით მეტად საინტერესო და მიმზიდველია ბოტანიკური ბაღი. ეს არის ტერიტორია, სადაც თავმოყრილია კარგად მოვლილი მცენარეთა ფართო სპექტრი და თითოეულ მცენარეს მინიჭებული აქვს ბოტანიკური სახელი. აქ შეიძლება წარმოდგენილი იყოს მცენარეთა სპეციალური

კოლექციები. ბოტანიკურ ბაღებში ვიზიტორებს შეუძლიათ ისარგებლონ ტურებით, საგანმანათლებლო ჩვენებებით, გამოფენებით, სამეცნიერო წიგნების ოთახებით, ასევე ზოგიერთი ბოტანიკური ბაღი აძლევს ვიზიტორებს შესაძლებლობას, მონაწილეობა მიიღონ ღია ცის ქვეშ თეატრალურ და მუსიკალურ წარმოდგენებში და სხვადასხვა სახის ატრაქციებში და უფრო შთამბეჭდავი და დაუვიწყარი გახადონ ვიზიტი.

„ჩვენ ბევრი საუცხოვო მცენარეები ვნახეთ, ეს ჩვენთვის ახალი აღმოჩენაა, ერთის სიტყვით, ეს ფლორა აქამდინ სრულიად უცნობი იყო... აქაური ტყე სავსეა ხორკლიანის ნაყოფის მომტან ხეებით. მათი ძირები ზედ ბილიკზეა გადაბმულ-გადმოზრდილი და ამით ინდოეთის ლედვის ხეს მოგვაგონებენ. წაბლის, დაფნის და სხვა ამისთანა ხეებით სავსეა აქაურობა... მინდორი მხოლოდ დაბალი ბალახით იყო შემოსილი, როგორც ჩანს, საბალახე ადგილია... ავედით თოვლზე; აქ მოგვრიფეთ ერთგვარი ყვავილი, რომლის აღწერა არ ძალმიძს...“
[ჭეიშვილი, მარგველაშვილი, 2020].

ბათუმის ბოტანიკურ ბაღი შავი ზღვის სანაპიროზე მდებარეობს. ბათუმის ცენტრიდან ცხრა კილომეტრში, ზღვის დონიდან კი 0-220მ სიმაღლეზე ვრცელდება. მას, როგორც ეკოტურისტულ რესურსს, მნიშვნელოვანი პოტენციალი გააჩნია, რეგიონში, და უშუალოდ ბათუმში ეკოტურიზმის განვითარებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანოს. შეუფასებელია მიხეილ დ'ალფონსის ღვაწლი. იგი ერთ-ერთი პირველი მოაგარაკე იყო, რომელმაც მნიშვნელოვანი სამუშაოები ჩაატარა ბათუმში, კერძოდ, მან ამ ტერიტორიაზე მოაშენა და ახალ ბუნებრივ არეალში შემოიტანა ისეთი მცენარეები რომლებიც მანამდე არ იყო დამახასიათებელი ამ რეგიონისთვის. ასევე უნდა გამოვყოთ გეოგრაფი და ბოტანიკოსი, ასევე მოგზაური პავლე ტატარინოვი, რომელმაც ჯერ კიდევ 1892 წელს დაახლოებით 103ა ფართობზე შექმნა ე.წ. საკლიმატიზაციო ბაღი, რომელიც დღეს „ზედა პარკის“ სახელითაა ცნობილი (<http://bbg.ge/ge/about-garden/history>).

ხოლო, რაც შეეხება უშუალოდ ბაღის დაარსებას, იგი უკავშირდება ხარკოვის უნივერსიტეტის პროფესორს ანდრია კრასნოვის სახელს. მან 1912 წლის 3 ნოემბერს დააორგანიზა ბოტანიკური ბაღის შექმნის საკითხი. ბაღის გაშენებაში ასევე მონაწილეობა მიიღო ადგილობრივმა იასონ გორდეზიანმა.

ბათუმის ბოტანიკური ბაღი ცხრა ფიტო-გეოგრაფიულ განყოფილებას წარმოადგენს. რაც შეეხება მცენარეთა კოლექციას, აქ თავმოყრილია მერქნიან მცენარეთა 2037 ტაქსონომიური ერთეული, რომელთაგანაც 104 კავკასიური წარმოშობისაა, ხოლო 1540 ერთეული საზღვარგარეთის ფლორის წარმომადგენელია (<http://bbg.ge/ge/about-garden/history>).

ბოტანიკური ბაღი აქტიურად არის ჩართული მცენარეთა ინტროდუქციის და კონსერვაციის პროგრამებში, ასევე მნიშვნელოვნად ხელს უწყობს ეკოგანათლებას და ტურიზმის თვალსაზრისით მეტად მნიშვნელოვან მოგზაურობას გვთავაზობენ ბაღის ტერიტორიაზე მოხვედრილ ვიზიტორებს, რომლებსაც ბილიკების საშუალებით შესაძლებლობა გვეძლევა, ვიმოგზაუროთ ულამაზეს გარემოში, დავისვენოთ და სრულყოფილი რეკრეაცია მივიღოთ ირგვლივ არსებული ჯანსაღი გარემოთი.

ბათუმი მსხვილი სატრანსპორტო კვანძია, სადაც თავს იყრის საზღვაო, სარკინიგზო და საავტომობილო კომუნიკაციები. აქ წარმოებს მსხვილი საზღვაო-სატრანსპორტო ოპერაციები. ბათუმი კავკასიის ნავთობის გაზიდვის უძველესი და უმნიშვნელოვანესი ნავსადგურია შავი ზღვის მთელ სანაპიროზე.

ბათუმის ღირსშესანიშნაობანი: აჭარის მუზეუმი, ბათუმის აკვარიუმი, ბოტანიკური ბაღი, დელფინარიუმი, ცირკი და „ბათუმის რივიერა“ – დასასვენებელი და გასართობი კომპლექსი შავი ზღვის სანაპიროზე.

ჩვ.წ. I-VI საუკუნეებში რეგიონის ციტადელს წარმოადგენდა – აფსაროსის, ხოლო VI-XI საუკუნეებში – პეტრას ციხე. ბათუმი კი ამ პერიოდებში ორივე ციხე-ქალაქის დამხმარე საფორტიფიკაციო ფუნქციას ითავსებდა, მხოლოდ. მსოფლიო მნიშვნელობის დატვირთვა ბათუმს XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე სარკინიგზო ინფრასტრუქტურის მოწყობამ, ნავთობის ტერმინალის მშენებლობამ და მრეწველობის განვითარებამ შესძინა.

დღევანდელი გადასახედიდან ქვეყანაში ეკოლოგიური ტურიზმის წარმატებული განვითარებისთვის აუცილებელია და მნიშვნელოვანი, რომ დაცული იყოს სარეკრეაციო რაიონების მცენარეთა და ცხოველთა სამყაროს მრავალფეროვნება. ასევე – ყველა ის არსებული მნიშვნელოვანი ბუნებრივი რესურსი, რომელიც განაპირობებს ეკოტურიზმის განვითარებას.

ჩვენს ქვეყანაში შექმნილი მძიმე ეკონომიკური სიტუაციიდან გამოსავლის ერთ-ერთი ყველაზე ეფექტური გზაა ტურიზმის განვითარება. ისტორიულ-კულტურული ძეგლები, მრავალფეროვანი კულტურული მემკვიდრეობა, ლანდშაფტურ-გეოგრაფიულ სარტყელთა მრავალფეროვნება, კლიმატის სეზონური ცვალებადობა, ისტორიული დასახლებები, მთის სოფლები, სადაც ჯერ კიდევ შემორჩენილია მთისთვის დამახასიათებელი ტრადიციები, ეკოლოგიურად სუფთა და ჯანსაღი პროდუქტი, ასევე – მრავალფეროვანი და საკმაოდ გამორჩეული სამზარეულო – ყველაფერი ეს ჩვენს ქვეყანას წარმოაჩენს ტურისტებისთვის მიმზიდველ რეგიონად.

ჩვენი აზრით, საქართველოს გააჩნია ძალიან მდიდარი და მრავალფეროვანი ბუნებრივ-კულტურული რესურსი ტურიზმის ასაღორძინებლად, საჭიროა

მხოლოდ ერთიანი ძალისხმევა და კარგად გააზრებული სამოქმედო გეგმის შემუშავება და მისი შესრულების მკაცრი კონტროლი, რაც უთუოდ წარმატების მომტანი იქნება და ჩვენი ქვეყანა გადაიქცევა ერთ-ერთ ყველაზე მიმზიდველ ტურისტულ ქვეყნად.

თუ თვითნებური ადამიანი მეტ-ნაკლებად მაინც დაიცავს ეკოტურიზმის განვითარებისთვის აუცილებელ და მეტად საჭირო წესებს, იმედი ვიქონიოთ, რომ ქვეყანაში არსებული ბიომრავალფეროვნება ნამდვილად შენარჩუნდება და ეკოტურიზმიც მნიშვნელოვნად განვითარდება. ეკოტურიზმის განვითარება კი უდავოდ ხელს შეუწყობს ადგილობრივი ბუნებრივი რესურსების დაცვასა და შენარჩუნებას, ეს ყოველივე კი გამოიწვევს მათზე ზრუნვის გაძლიერებას.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

ჭეიშვილი, მარგველაშვილი, 2020: – ჭეიშვილი ა., მარგველაშვილი ა., ემილ ლევიეს მოგზაურობა კავკასიაში, 2020.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა, 2015: – საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა, გამომცემლობა „პალიტრა L“, 2015.

<http://bbg.ge/ge/about-garden/history>

<https://chemibatumi.wordpress.com>

<https://rcchd.icomos.org.ge/?l=E&m=4-4&IID=1&AID=7&l2>

Madona Keadze, Tamar Zubitashvili

(Telavi, Georgia)

Historical and Ecotourism Values of Batumi

Abstract

Batumi is a major transport hub where sea, rail and road connections converge. Large maritime transport operations are carried out here. Batumi is the oldest and the most important port for transportation of Caucasian oil on the entire coast of the Black Sea.

From today's point of view, for the successful development of ecological tourism in the country, it is necessary and important to protect the diversity of the flora and fauna of the recreation areas. as well as all the existing important natural resources that contribute to the development of ecotourism. Batumi is just such a city, where there are historical and cultural monuments, a diverse cultural heritage, a variety of lands-

cape-geographic zones, seasonal climate changes, historical settlements, mountain villages, where the traditions characteristic of the mountains are still preserved, ecologically clean and healthy products, as well as diverse and quite distinctive Cuisine, which presents Batumi as an attractive region for tourists.

საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება და მე-20 ს. დასაწყისის ბათუმის ინტელიგენცია

აბსტრაქტი: საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება (დაარს. 1907 წ.) გასული საუკუნის დასაწყისსა და მომდევნო 20 - იან წლებში მოთავე იყო თითქმის ყველა სამეცნიერო თუ კულტურული წამოწყებისა. მისი მრავალმხრივი საქმიანობა მოიცავდა საქართველოს ყველა კუთხეს. გამონაკლისი, ცხადია, არც აჭარა იყო, მითუმეტეს, რომ ბათუმის ინტელიგენცია ყოველთვის გამოირჩეოდა აქტიური პოლიტიკური თუ კულტურული ჩართულობით ქვეყნის ცხოვრებაში. სტატიაში საუბარია საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ბათუმის განყოფილების წევრთა ვინაობისა თუ საქმიანობის შესახებ. კვლევა ემყარება ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულ საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების არქივის იმ ნაწილს, რომელიც ჯერ სამეცნიერო მიმოქცევაში არაა ჩაშვებული. ამდენად, სტატიაში მიმოხილული მასალები იბეჭდება პირველად.

საკვანძო სიტყვები: საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება, ბათუმის განყოფილება, ახალი საარქივო მასალები, გიორგი ჟურული, ტროფიმე ინასარიძე.

Keywords: *Historical and Ethnographic Society of Georgia, Batumi department, New archival materials, Giorgi Zhuruli, Trophime Inasaridze.*

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ და საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებათა შესახებ ბევრი თქმულა და კიდევ ბევრი დაიწერება. ეს ორი საზოგადოება თითქოს ორი წყალუხვი მდინარე იყო, რომელთა მაცოცხლებელი ძალა იმდროინდელი საქართველოს ყველა კუთხეს სწვდებოდა. „ყოველი ჩვენი კულტურული დაწესებულება და საზოგადოება ცდილობდა (და ცდილობს), თვითმეგნების გზაზე დაეყენებინა ქართველი ერი, შეექმნა ახალი კულტურა ძველი კულტურის ნიადაგზე, გაეცნო ერისთვის თავისი წარსული და აწმყო“, – წერდა ექვთიმე თაყაიშვილი *[თაყაიშვილი, 1966: 191]*. თავისი ისტორიის მანძილზე ბათუმი ყოველთვის გამოირჩეოდა აქტიურობით. ამ ფაქტს, ცხადია, მისი მნიშვნელოვანი ადგილმდებარეობა განაპირობებდა, რაც, თავის მხრივ, იმის საფუძველი იყო, რომ ინტელიგენციის საუკეთესო ნაწილს თავი მოეყარა აქ და მონაწილეობა მიეღო ქვეყანაში მიმდინარე

ყველა მნიშვნელოვან პროცესში. გასული საუკუნის დასაწყისი განსაკუთრებით გამოირჩეოდა ისტორიული მოვლენების სიუხვით. საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებაც ხომ ამ დროს ჩამოყალიბდა. ბათუმი კი სწორედ იმ ქალაქთაგანი იყო, რომლის მოწინავე ინტელიგენცია აქტიურად ეხმაურებოდა საქართველოში მიმდინარე ყველა მნიშვნელოვან პროცესს. „ქართველი საზოგადოების ენერგიული საგანმანათლებლო საქმიანობა და, მათი მხრივ, ზრუნვა კულტურის გავრცელება-განვითარებისთვის, ხელს უწყობდა ბათუმში საზოგადოებრივი ცხოვრების გააქტიურებას. აქაური საზოგადოება ერთვებოდა საერთო ქართულ მოძრაობებში“ *[ქუენიაშვილი, 2019: 153]*. საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ბათუმის განყოფილებაც, რომელიც ქალაქის ინტელიგენციის მნიშვნელოვან ნაწილს აერთიანებდა, ცდილობდა, გვერდში დადგომოდა და მხარი დაეჭირა საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების წამოწყებებისთვის.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულია საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების უაღრესად მნიშვნელოვანი და მრავალფეროვანი ვრცელი არქივი. ახლა მუშავდება ამ არქივის კიდევ ერთი ნაწილი (დახლ. 250 ერთ.), სადაც ბევრი საინტერესო დოკუმენტია (იმის გათვალისწინებით, რომ არქივის აღნიშნული ნაწილი, როგორც აღვნიშნეთ, მუშავდება ამჟამად, მოხმობილი ცალკეული ერთეულების ნომრის მითითება ვერ მოხერხდება). სწორედ აქ მივაკვლიეთ ჩვენთვის საინტერესო მასალას, რის შესახებაც გვექნება საუბარი. საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებას, სავარაუდოდ, საქართველოს ყველა რეგიონში უნდა ჰქონოდა თავისი განყოფილებები, რომელთა მხარდაჭერითაც გააფართოვებდა საქმიანობას. ჩვენთვის საინტერესო ერთ-ერთ დოკუმენტში წარმოდგენილია საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების იმ ნამდვილ წევრთა სიები, რომელთაც დაეგზავნათ საწევრო გადასახადების ქვითრები (1909-1913 წ.წ.). სიებში ყოველი გვარის გასწვრივ მითითებულია ქალაქი თუ სოფელი, სადაც იგზავნება ქვითარი. შესაბამისად, იმ პიროვნებებს, რომელთა გასწვრივაც ბათუმია მითითებული, ამ ქალაქში უნდა ეცხოვრათ. სავარაუდოდ, ესენი არიან საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ბათუმის განყოფილების წევრები.

წარმოგიდგენთ ამ სიას: ჟურული გიორგი დურმიშხანის ძე, მჭედლიშვილი პავლე, აგიაშვილი ნიკოლოზ ანტონის ძე, ბერძენოვი ექვთიმე სიმონის ძე, გაბუნია დომენტი მერაბის ძე, გამყრელიძე პარმენი, გვარამაძე ილია სოლომონის ძე, გიგინეიშვილი პლატონ გიორგის ძე, დეკანოზოვი ანდრია დიმიტრის ძე, ელიაშვილი ნესტორ ბესარიონის ძე, ელიაშვილი სამსონ სპირიდონის ძე, ენუქიძე სიმონ ზაალის ძე, ერისთავ-შერვაშიძე ნიკოლოზ თომას ძე, მაჭავარიანი კონს-

ტანტინე დავითის ძე, მგელაძე ყარამან ქაიხოსროს ძე, მდივანი სიმონ გურგენის ძე, საბახტარაშვილი იასონ ბეჟანის ძე, მხეიძე კონდრატე არჩილის ძე, საბაევი ნიკოლოზ ანტონის ძე, პახომოვი ე.ა., სიორიძე ი.ნ., შატილოვი ა.ნ., გელოვანი გ.კ., გველესიანი ა. ნ., ინასარიძე ტროფიმე გიორგის ძე. წევრთა რაოდენობა შთამბეჭდავია, თუ გავითვალისწინებთ, რომ საზოგადოების დაარსების პირველ ხანებში ნამდვილ წევრთა რაოდენობა არცთუ ბევრი იყო. როგორც ექ. თაყაიშვილი წერს, 1917 წლის საანგარიშო მოხსენებაში, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება დასაწყისში სულ 250 ნამდვილ წევრს ითვლიდა მთელი საქართველოს მასშტაბით. აქვე შეგახსენებთ, რომ ნამდვილ წევრს ევალებოდა საწევრო შესატანის გადახდა ერთიანად ან წლის განმავლობაში, საზოგადოების გამოცემები კი ეგზავნებოდა უფასოდ.

ზემოთ წარმოდგენილ პირთა დიდი უმრავლესობა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრიცაა და, შესაბამისად, წარმოადგენს ბათუმის მოწინავე საზოგადოებას. ჩვენ შევძელით, მოგვეძიებინა მათ შესახებ გარკვეული ცნობები.

„აბესაძე ავქსენტი, პარუჩიკი“, – ასეა მოხსენიებული ეს პიროვნება 1909 წ. საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების წევრების სიაში. იმ დროს ავქსენტი აბესაძე საკმაოდ ცნობილი პიროვნება იყო. ქუთაისის სასულიერო სემინარიის დამთავრების შემდეგ წლების განმავლობაში ცხოვრობდა ბათუმში. თანამშრომლობდა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებთან და, ძირითადად, სამხედრო თემაზე აქვეყნებდა წერილებს. მისი ინტერესების სფერო უკავშირდებოდა აჭარის ისტორიასაც. იგია ავტორი წიგნისა „აჭარის მთავარი ახმედ-ფაშა“ (ივ. კერესელიძის გამ-ბა. 1914).

სვიმონ მდივანი, ცნობილი საზოგადო მოღვაწე, ოდესის საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტის დამთავრების შემდეგ, 1905 წლიდან ბათუმში დასახლდა. რედაქტორობდა ადგილობრივ გაზეთს და იყო ბათუმის საოლქო კომიტეტის თავმჯდომარე. 1922 წელს კი, როგორც დამოუკიდებელი საქართველოს პარლამენტის წევრი, სხვა წევრებთან ერთად იცავდა საქართველოს ინტერესებს გენუის კონფერენციაზე; დაკრძალულია ლევილში.

საქართველოს დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლას უკავშირდება ზემოთ აღნიშნულ სიაში მოხსენიებული კიდევ ერთი პიროვნება, ესაა ერისთავ-შერვაშიძე ნიკოლოზ თომას ძე.

2018 წ. მარტის თვეში ქართულ პრესაში გამოჩნდა საინტერესო ცნობა იმის შესახებ, რომ მკვლევრებმა – ბექა კობახიძემ, ნიკოლოზ ალექსიძემ და ჯილიან ევისონმა გამოაქვეყნეს 1907 წლის ქართველი ხალხის მემორანდუმის ორიგინალი, გაგზავნილი ჰააგის კონფერენციაზე (დღეს ეს ტექსტი გაციფრულებულია

და ნებისმიერ დაინტერესებულ პირს შეუძლია მისი ნახვა). დღევანდელი სიტუაციის გათვალისწინებით, ეს, ას თხუთმეტი წლის წინანდელი, დოკუმენტი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს. მასში დაწერილებითაა აღწერილი რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის ყველა დეტალი და გამოთქმულია რწმენა, რომ ქართველი ხალხის ხმა არ დარჩება უყურადღებოდ: „...სამართლისა და საერთაშორისო უფლების სახელით ჩვენ, მამულიშვილნი საქართველოსა, ერთ უძველეს და საქრისტიანო და დამოუკიდებელ ერისა, მოგმართავთ ამ მემორანდუმით მთელი ქვეყნის განათლებულ ერთა წარმომადგენელთ, ჰააგის საერთაშორისო სამშვიდობო კონფერენციაზედ შეკრებილთ. დარწმუნებულნი ვართ, რომ ჩვენი ერის ხმა არ დარჩება უყურადღებოდ და უთანაგრძნობოდ“, – წერია მემორანდუმში, რომელსაც სამი ათასამდე ხელმომწერი ჰყავს. ამ ხელმომწერთა შორისაა ნიკოლოზ თომას ძე ერისთავ-შერვაშიძე, პიროვნება, რომელიც მოხსენიებულია საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ნამდვილ წევრთა სიაში. ამასთანავე, 1907 წლის 8 ნოემბრის საზოგადოების კრების ოქმში ახლად არჩეულ წევრთა შორისაა ერისთავ-შერვაშიძე ნიკოლოზ თომას ძე, ექიმი. მის შესახებ, სამწუხაროდ, სხვა ცნობა არ მოგვეპოვება, თუმცა, ქართველი ხალხის მემორანდუმზე ხელმოწერა უკვე მეტყველებს ამ პიროვნების მნიშვნელოვანებაზე.

საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ნამდვილ წევრთა შორისაა დასახელებული ევგენი ალექსანდრეს ძე პახომოვი, ცნობილი ნუმიზმატი, რომელიც სწავლობდა კავკასიურ მონეტებს. როგორც ჩანს, ის ამ პერიოდში (1909-1911 წ.წ.) მოღვაწეობდა ბათუმში. ამაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ 1911 წლით დათარიღებული მისი წერილი კოლხური მონეტის შესახებ, ბათუმშია დაბეჭდილი. საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებაში მისი წევრად არჩევის ფაქტს კი ადასტურებს ამონაწერი საზოგადოების სხდომის ოქმიდან, რომელიც 1909 წლის 20 ნოემბრითაა დათარიღებული. როგორც ჩანს, ევგენი პახომოვი აქტიურად იყო ჩაბმული საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების საქმიანობაში. ლამას გვაფიქრებინებს ის ფაქტი, რომ ექ. თაყაიშვილი, საანგარიშო მოხსენებაში საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების მოღვაწეობის შესახებ პირველი ათი წლის მანძილზე, საზოგადოების ნუმიზმატურ კოლექციაზე საუბრისას წერს: „...ძველი ფულების დალაგებაში დიდი სამსახური გაგვიწია ქართული ფულების კარგად მცოდნემ, ევგენი ალექსანდრეს ძე პახომოვმა“ [თაყაიშვილი, 1966: 199].

ტროფიმე (ტრიფონ) გიორგის ძე ინასარიძე მოხსენიებულია ბათუმის განყოფილების ნამდვილ წევრთა სიაში, როგორც საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების აგენტი ბათუმში. წარმოგიდგენთ დოკუმენტს, რომე-

ლიც ადასტურებს ტროფიმე ინასარიძის საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ბათუმის განყოფილების აგენტად დანიშვნის ფაქტს. აღნიშნული დოკუმენტი წარმოადგენს ამონაწერს საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების 1909 წ. 23 ივნისის კრების ოქმიდან: „ბ-ნი ტროფიმე გიორგის ძე ინასარიძე (ბათუმი), საბჭოს წინადადებით, კრებამ დანიშნა ბათუმელ ქართველთა შორის წევრ-აგენტად.“ ხოლო ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების პროსოპოგრაფია გვაწვდის დამატებით ცნობას იმის შესახებ, რომ აღნიშნული პიროვნება იყო ფოსტა-ტელეგრაფის მუშაკი. სავარაუდოდ, სწორედ მისმა საქმიანობამ განაპირობა ის, რომ ტ. ინასარიძე აგენტად დანიშნეს. ფოსტა-ტელეგრაფის მეშვეობით იგი მარტივად შეძლებდა ბათუმის განყოფილებისთვის საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების გამოცემებისა და საწევრო ქვითრების მიწოდების კონტროლს.

აღნიშნული ამონაწერი 1909 წ. 23 ივნისის კრების ოქმიდან კიდევ ერთ ფაქტს გვაწვდის, კერძოდ, ამავე კრებაზე საზოგადოების ნამდვილ წევრად აურჩევიათ გიორგი დურმიშხანის ძე ჟურული, პიროვნება, რომელმაც მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა გასული საუკუნის ბათუმის, და არა მხოლოდ ბათუმის, არამედ, საქართველოს კულტურულ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში. როგორც ცნობილია, ის იყო საქართველოს პირველი მთავრობის წევრი, ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის მინისტრი. 1902 წელს აირჩიეს ბათუმის საქალაქო სამმართველოს გამგეობის წევრად. იყო ქალაქის თავის მოადგილეც თითქმის ათი წლის განმავლობაში და აქტიურად ცდილობდა ახლად შემოერთებული აჭარის მაჰმადიან ქართველებში ქართული ორიენტაციის გაძლიერებას. როგორც ჩანს, გიორგი ჟურული იყო საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ბათუმის განყოფილების თავმჯდომარეც. ამას ადასტურებს საზოგადოების ზემოთ აღნიშნულ საარქივო მასალაში არსებული ერთი წერილი (უფრო სწორად, წერილის შავი პირი), რომელსაც საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების საბჭო უგზავნის ბ-ნ ზაქარიას. ამ პიროვნების გვარი არაა ნახსენები. დიდი ალბათობით, ეს უნდა იყოს ზაქარია ედილაშვილი, რადგან ტექსტში საუბარია საინგილოზე. ზაქარია ედილაშვილი კი, როგორც ცნობილია, სწორედ საინგილოში მოღვაწეობდა 1906-1915 წლებში და საინგილოსადმი მიძღვნილ მის წიგნში ინგილოური ჩაცმულობის ნიმუშებიცაა მოცემული. ამ ვარაუდს ადასტურებს ზაქარია ედილაშვილის მიერ საინგილოდან საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისთვის გამოგზავნილი წერილები *[ხეც, სსსს, №№174, 179, 184, 211]*, რომლებშიაც საუბარია სწორედ ინგილოური საგამოფენო სამოსის შეძენის შესახებ.

წერილში მითითებულია კიდეც ორი პიროვნება, რომელთაც უნდა გადაეგზავნოთ ამავე შინაარსის წერილები. ერთი მათგანია ლუკა ჟვანია, სენაკის განყოფილების გამგე, მეორე პიროვნება კი გიორგი ჟურულია, რომელიც მოხსენიებულია, როგორც ბათუმის განყოფილების გამგე. ასე რომ, შეგვიძლია, დაუეჭვებლად დავასკვნათ, რომ საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ბათუმის განყოფილებას ხელმძღვანელობდა გიორგი ჟურული. წერილში თარიღი არაა მითითებული. რისი თქმაც დანამდვილებით შეიძლება, ისაა, რომ წერილი დაწერილია 1912 წლამდე, რადგან ამ პერიოდიდან გიორგი ჟურული უკვე თბილისში მოღვაწეობდა. ამასთანავე, ზ. ედილაშვილის წერილებიც, რომელთა შესახებაც ზემოთ გვქონდა საუბარი, 1911 წელსაა გამოგზავნილი. გთავაზობთ აღნიშნული წერილის ტექსტს მცირედი შემოკლებით, რადგან ვფიქრობთ, ნამდვილად დააინტერესებს მკითხველს, მითუმეტეს, რომ იბეჭდება პირველად:

„მოწყალეო ხელმწიფევ, ბატონო (ზაქარია), (ლუკა), (გიორგი), საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების საბჭომ განიზრახა გამართოს ქ. ტფილისში ეთნოგრაფიული საღამო-ბალი. აზრი მომავალ საღამოსი არის ის, რომ აჩვენოს საზოგადოებას საქართველოს სხვა და სხვა ტომთა ეროვნული ტანთსაცმელი, და ამით გაუღვიძოს ინტერესი სამშობლო ეთნოგრაფიისა. ამ დაუფასებელ მნიშვნელობის გარდა, საღამოს გამართვით საბჭოს იმედი აქვს, შეკრიბოს ცოტაოდენი ფულიც თავის საშუალების გასაძლიერებლად. მომავალ მუზეუმში უნდა გამოფენილ იყოს მანეკენები საქართველოს სხვა და სხვა ტომთა ტანისამოსით. საბჭო იმედოვნებს, რომ საქართველოში გაბნეული ქართველი ინტელიგენტნი ხელს შეგვიწყობენ ტანსაცმლის შეკრება-შეგროვებაში. მოგმართავთ თქვენ, ბატონო ზაქარია, უმორჩილესის თხოვნით, მიიღოთ თქვენს თავზედ ზრუნვა და შეკრიბოთ მანდაურ ქართველ ინგილოთა ტანსაცმელი, როგორც ქალისა, აგრედვე კაცისა და ბავშვებისა. ურიგოს არ იზამთ, თუ ამ საქმისთვის მოიშველებთ მანდაურ განათლებულ ქართველობას. სასურველია, რომ ხარჯი ტანსაცმლისა მანდვე ადგილობრივ აღმოაჩინოთ, ვინაიდან საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება ხელმოკლეა და არ მოეპოვება იმდენი საღსარი, რომ ამ საქმისთვის გადასდოს მოზრდილი თანხა. თუ მაინც და მაინც ადგილობრივ ვერ აღმოაჩენთ წყაროს, ხარჯის დასაფარად, მაშინ კეთილინებეთ და გვაცნობეთ, ვეცდებით ფულით დაგეხმაროთ.

თქვენი დახმარების მოიმედე საქ. საისტ. და საეთნ. საზ. თავმჯ. სენაკის განყოფილების თავჯდომარეს ლუკა ჟვანიას, ბათუმის განყოფილების თავჯდომარეს გიორგი დურმიშხანის ძე ჟურულს“.

წარმოდგენილი ტექსტი ჩვენთვის ორი მომენტის გამოა საყურადღებო. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებას, სავარაუდოდ, საქართველოს ყველა რეგიონში, მათ შორის აჭარაშიც, უნდა ჰქონოდა თავისი განყოფილება. ახლა ეს ვარაუდი უკვე დადგენილ ფაქტად შეგვიძლია მივიჩნიოთ, რადგან ზემოთ ნახსენებ წერილში სახელდებითაა მოხსენიებული ბათუმის განყოფილება. და მეორე, დადასტურებულად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ გიორგი ჟურული იყო საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ბათუმის განყოფილების თავმჯდომარე, ყოველ შემთხვევაში, 1912 წლამდე.

ჩვენს ხელთაა კიდევ ერთი საინტერესო წერილი, რომელიც გამოუგზავნია ბათუმის ქართველ კათოლიკეთა ეკლესიის მოძღვარს, დონ გაბრიელ ასლანიშვილს საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების თავმჯდომარისთვის. წერილში საუბარია წმ. ნინოს დღესასწაულის თარიღის თაობაზე. გასლანიშვილი სთხოვს, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების თავმჯდომარეს გაუგზავნონ საჭირო დოკუმენტის პირი. წერილი გამოგზავნილია 1914 წ. 17 ივნისს. 26 ივნისს კი, ანუ რამდენიმე დღის შემდეგ, მოთხოვნილი საბუთი უკვე გაუგზავნია საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებას, რის შესახებაც გვაუწყებს წერილის ზედა კუთხეში მინაწერი, საზოგადოების მდივნის, ს. გორგაძის ხელით: „პირი და პასუხი გაიგზავნა 26 ივნისს 1914 წ.“. წერილში დასმული პრობლემა, რაც, თავისთავად, უაღრესად მნიშვნელოვანი საკითხია, ცალკე კვლევის საგანია. ჩვენთვის საინტერესო კი ის ფაქტია, თუ როგორი აქტიური თანამშრომლობა იყო საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო და ბათუმის საერო თუ სასულიერო მოწინავე საზოგადოებათა შორის, რასაც აღნიშნული მიმოწერაც ადასტურებს.

ვფიქრობთ, ეს მეტად მნიშვნელოვანი მასალა ნათლად გვიხატავს გასული საუკუნის დასაწყისის ბათუმის ინტელიგენციის ჩართულობას საერთო ქართულ საქმეში, რომელსაც იმხანად წინ უძღოდა საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

თაყაიშვილი, 1966: – “აკადემიკოსი ექვთიმე თაყაიშვილი, ცხოვრება და მოღვაწეობა”, სტატიების კრებული, გამომც. „მეცნიერება“, თბილისი, 1966.

ქუცნიაშვილი, 2019: – ქუცნიაშვილი ლ., “რელიგიური ვითარება აჭარაში (XIX საუკუნის 70-იანი წლები - 1904 წელი)”, სადოქტორო ნაშრომი, თბილისი, 2019.

ხეც., სსსსა, №№ 174, 179, 184, 211 – ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების არქივი №№ 174, 179, 184, 211.

**Historical and Ethnographical Society of Georgia and
Intelligence of Batumi in the beginning 20th century**

The Historical and Ethnographic Society of Georgia (founded in 1907) was the originator of almost all scientific and cultural initiatives at the beginning of the last century and in the following of 20s. Its multifaceted activities covered all the parts of Georgia. Obviously, Adjara was not an exception, especially since the intelligentsia of Batumi was always distinguished by active political and cultural involvement in the life of the country. The article talks about the identity and activities of the members of the Batumi department of the Historical and Ethnographic Society of Georgia. The research is based on the part of the archives of the Historical and Ethnographic Society preserved in the National Center of Manuscripts, which has not yet been released into scientific circulation (currently being processed). Among the members of the Batumi department of the Historical and Ethnographic Society of Georgia, there are some well-known people, and some about whom there is a very little information. The archival material mentioned above allowed us to establish or clarify many interesting facts about these people. Among the documents are the list of community membership fee payers, according to their place of residence; Extracts from the minutes of the meetings of the Historical and Ethnographic Society of Georgia, through which many interesting facts are established; Also, correspondence between the historical and ethnographic society of Georgia and representatives of Batumi's intelligentsia. These documents allowed us to clarify the identity of the members of the mentioned society's Batumi department, as well as to determine individual details of their activities. For example, the identity of the chairman of the Batumi's department of the Historical and Ethnographic Society was determined, and the data of the members of this society were specified. This important material, which, as we mentioned above, is being printed for the first time, we think, clearly shows the involvement of the Batumi intelligentsia at the beginning of the last century in the general Georgian activities.

ტრადიციული ელემენტები თანამედროვე ქორწილში (ბათუმის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)

აბსტრაქტი: ბათუმის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით შესწავლილია თანამედროვე ქორწილი, მისი თავისებურებები, რაც განპირობებულია მასში ისეთი ტრადიციული ელემენტების შემონახულობით, როგორიცაა ნეფე-დედოფლის ხანჯლებში გატარება, მათი დასაჩუქრება, ეროვნული სამოსელი, თამაძობა, სადილის მიტანა, ფოლკლორულ-მუსიკალური ტრადიციები და ა.შ.

საკვანძო სიტყვები: ნეფე-დედოფალი, ხანჯლებში გატარება, ეროვნული სამოსელი, თამაძობა, სადილის მიტანა, ტკბილეულობა, ცეკვა, სიმღერა.

Key words: Bride and bridegroom; Passing under the daggers; National clothes; Tamadoba, Serving dinner; Sweets; Dancing and singing.

* * *

ადამიანთა ცხოვრების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პერიოდი საქორწინო ურთიერთობებია. ტრადიციულად იგი რამდენიმე ეტაპს მოიცავს, ესენია: წინასაქორწინო (სიტყვის გატანა, ნიშნობა, ზოგჯერ ნიშალობა), ქორწილი და ქორწილის შემდგომი პერიოდი. თავისი სილამაზით, ზეიმურობითა და მასშტაბით გამორჩეული ეტაპი არის ქორწილი. ეს არის უმნიშვნელოვანესი დღე თითოეული ადამიანის ცხოვრებაში. მიუხედავად იმისა, რომ მოსახლეობის ყოფასა და კულტურაში საუკუნეების მანძილზე მიმდინარეობდა ტრანსფორმაციული პროცესები, თამაძად შეიძლება ითქვას, რომ სწორედ ამ ინსტიტუტმა შეძლო მეტ-ნაკლებად თავისი პირველქმნადური ფორმითა და შინაარსით დღემდე შემონახულობა. ეს გარემოება აშკარად ჩანს თანამედროვე ქორწილის არაერთ რიტუალში, წეს-ჩვეულებასა და მასთან დაკავშირებულ ფოლკლორულ-მუსიკალურ ტრადიციაში, რითაც ქორწილმა ძირითადად შეინარჩუნა ეროვნული იერსახე.

ქართული ტრადიციული საქორწინო ურთიერთობების გამორჩეული ეტაპი – საქორწინო ცერემონიალი, რამდენიმე საფეხურს ითვალისწინებდა: სიძის მაყრების მისვლა, დედოფლის გამოყვანა, ოჯახის წევრებთან გამომშვიდობება, საქორწინო ლხინი, მექორწილეთა მხიარული მსვლელობა, მახარობლის მისვლა, დედოფალთან შეხვედრის პროცესი, მაყრების „გევეზობა“ სიძის ოჯახში, კარის ზღურბლის დალაშქრვა (თეფშის გატეხა, ფეხის დადგმა), დანებში გატა-

რება, დედოფლის კერასთან შეყვანისა და მისი ინკორპორაციის ტრადიცია, ბიჭის ჩასმა დედოფლის კალთაში, თამაძობის ინსტიტუტი, „სუფრის დაკავების“ წესი და მასთან დაკავშირებული ხალხური ზეპირსიტყვიერება, ცეკვა-სიმღერა, მოლხენა, საპატარძლოსთან გამოთხოვება, ნეფე-დედოფლის სანთიობოში შეყვანა, პატარძლის სამუშაოზე გაყვანა და სხვ.

ქართული ტრადიციული საქორწინო სისტემის მრავალფეროვნების მიუხედავად, თანამედროვე საქორწინო ურთიერთობები ერთგვარად შეიკუმშა დროსა და სივრცეში და მოხდა მისი ცალკეული ელემენტისა თუ ეტაპის გაერთიანება. ამის მაგალითია „სადილის მიტანის“, იგივე „ქალების სტუმრობის“ ტრადიციის ჩართვა საქორწინო ცერემონიაში, რაც წესით ქორწინებიდან რამდენიმე დღეში სრულდებოდა.

21-ე საუკუნეში, განსაკუთრებით კი უკანასკნელ წლებში, ქალაქ ბათუმის მოსახლეობის საქორწინო ურთიერთობებში მომხდარი ცვლილებები არაერთი ფაქტორით შეიძლება აიხსნას, კერძოდ, საზღვარგარეთის ქვეყნებთან მჭიდრო კავშირებით, სოციალურ ქსელში მოზღვავებული ინფორმაციების გაცნობით, დიდი ტრადიციების საზღვაო ქალაქის ეთნიკური და კონფენსიური მრავალფეროვნებით, ქალაქის გამორჩეული ლანდშაფტითა და ისტორიულ-კულტურული ძეგლების სიუხვით, ასევე, ქალაქის გარეუბნებისა და მთიანი აჭარის მოსახლეობის სწრაფვით ქორწილის ბათუმში გადახდისა, რაც აქ არსებული საქორწინო დარბაზების კეთილმოწყობითა და სიმრავლითაცაა განპირობებული.

ჩვენს ხელთ არსებული საველე მასალებით ვლინდება, რომ თანამედროვე ქორწინოში შენარჩუნდა რამდენიმე ტრადიციული ელემენტი: დედოფალთან შეხვედრის ცერემონიალი, ნეფე-დედოფლის ხანჯლებში გატარება, მათი დასაჩუქრება, ეროვნული სამოსელი, თამაძობა, სადილის მიტანა, ფოლკლორულ-მუსიკალური ტრადიციები და ა.შ.

როგორც ცნობილია, თანამედროვე ქორწინო კორპორატიული ხასიათისაა, რადგან მექორწილე მხარეები ქორწილს უმეტესად ერთად იხდიან საქორწინო დარბაზში. ნეფე-დედოფალი არცთუ იშვიათად ტრადიციულ ქართულ სამოსზე აკეთებს არჩევანს, რაც მექორწილეებზე სასიამოვნო შთაბეჭდილებას ახდენს. სიძე-დედოფალი ჯვრისწერის ან საქორწინო შეთანხმების შემდეგ ახლობლებთან ერთად მიემართებიან საქორწინო დარბაზში. ლამაზი და ამაღელვებელია ნეფე-დედოფლის დარბაზში შესვლის ცერემონიალი. ხშირად მათ ჩოხებში ჩაცმული ახალგაზრდები დანებში გაატარებენ „მრავალჟამიერი“-ის ფონზე. საქორწინო წყვილი მხლებლებთან (მეჯვარეები, ხელისმომკიდებები) ყვავილებითა და ლენტეხით სპეციალურად გაფორმებულ მაგიდასთან სხდებიან. მაგიდა სხვადასხვა კერძებით, ტკბილეულებით არის გაწყობილი, რომელსაც სანთლებიც ამშვენებს, თუმცა ზოგჯერ სხვა სიმბოლური დატვირთვით.

დარბაზის შესასვლელთან ნეფე-დედოფლის მშობლები ეგებებიან საქორწინო წყვილს, ლოცავენ ახლადშეუღლებულებს, დედამთილი სარძლოს თავზე

ტკბილეულობას გადააყრის, ან ტკბილეულობით სავსე კალათას დარბაზის კარებში დაახვედრებს. დედოფალს სიძის ახლობლები გულუხვად ასაჩუქრებენ ოქროს ნივთებითაც.

ტრადიციულად თამადა ყანწით ან განსხვავებული სასმისით წარმოთქვამს უფლის დიდების, მშვიდობის სადღეგრძელოს, შემდეგ კი გარკვეული თანმიმდევრობით ადღეგრძელებს ნეფე-დედოფალს, მათ მშობლებს, სამშობლოს, წინაპრებს, მეჯვარეებს ან ხელისმომკიდებებს, პატივს მიაგებს ოჯახის გარდაცვლილი ახლობლების ხსოვნას, დალოცავს მექორწილებსა და ა.შ.

ქორწილის დროს სპეციალურად მოწვეული შემსრულებლების მიერ სრულდება მრავალფეროვანი სიმღერები (ქართული ხალხური, სუფრული, სატრფიალო, უცხოური სიმღერები და ა.შ.) და ცეკვები (ქართული, განდაგანა, ფერხული და სხვ.). ნეფე-დედოფალი წინასწარ მომზადებულ საცეკვაო ნომერს – „ქართულს“ ან ვალსს ასრულებს, ან კიდევ, ერთმანეთს სასიყვარულო სიმღერას უძღვნიან. მექორწილები მალევე ებმებიან საერთო მხიარულებაში-ცეკვავენ, მღერიან, ზოგჯერ ლექსების კითხვითაც იწონებენ თავს.

საქორწინო სუფრა მეტად მრავალფეროვანია. მენიუ ძირითადად ქართული ტრადიციული კერძებითაა წარმოდგენილი – ხაჭაპური, ბაჭყე, ხაშლამა, ღომი და სულგუნი, ხორცისა და ბოსტნეულის კერძები, სასმელები, ხილი, ფელამუში, ტკბილეულობა. ქორწილის დასასრულს დარბაზში ლამაზად შეფუთული წნული კალათებით შეაქვთ დედოფლის ოჯახის მიერ მირთმეული ბაჭლავა და შაქარლამა/შექერლამა, ზოგჯერ ღვეზელიც, რაც „სადილის მიტანის“ სახელწოდებითაა ცნობილი.

ტრადიციულად, „სადილის მიტანა“, აჭარაში ფართოდ გავრცელებული წესია, რომელიც კარგადაა შემონახული თურქეთის ქართველობაშიც (*ფუტკარაძე, 1993:209; ჩელებაძე, სადილის.., 2008, 67-75*). რა თქმა უნდა, მისი თავდაპირველი მნიშვნელობა დღეს ნაკლებად შემოინახა მოსახლეობამ, მაგრამ ტრადიციის სილამაზიდან გამომდინარე, ასევე, ახალ მოყვრებს შორის ახლობლობის საფუძვლად იგი დღემდე გავრცელებულ წესს წარმოადგენს. მისატანი სადილის რაოდენობასა და ხარისხს ქალის ოჯახის შესაძლებლობები განსაზღვრავდა. ცალკე კეთდებოდა 15-19 ცალი შექერლამის კვერი, რომელიც გათხოვილი გოგოსა და ქმრის ოჯახისათვის იყო განკუთვნილი. ერთ-ერთ მათგანში ოქროს ფულსაც დაამწყვრევდნენ¹ და ვისაც შეხვდებოდა, მასზე ბედნიერიაო იტყოდნენ (*ჩელებაძე, სადილის.., 2008:70-73*)¹. სიმე-პატარძლისთვის განკუთვნილი შაქარლამები ვაშლისა და მსხლის ფორმაზეა მომზადებული. ხდება ისეც, რომ სახალისოდ მასში დებენ ფულს ან ბეჭედს (*ჩელებაძე, საველე.., 2005, 2022*)

¹ ჩელებაძე, „სადილის მიტანის“ არსის შესახებ, ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის შრომები, ჯგ, გამომც., შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, ბათუმი, 2008.

როგორც წესი, სადილი გათხოვილი ქალის ოჯახში, ანუ, მის ნაბურავში, სამყოფში უნდა მომზადებულიყო. სადილის მიტანა ქორწილიდან რამდენიმე დღეში ხდებოდა (*ბეჭია, 1974: 71*). პირველად ბებია დაიწყებდა სადილის გაკეთებას და თან დაილოცებოდა: 'ჩემი ასაკის მოყარე, ქმარ-შვილში თეთრი ლეჩაქით დააბერე, ქუდზე უძლიერე და საყოლი უმრავლეო'. იმ შემთხვევაში, თუ ოჯახში ბებია არ იყო, სადილს დედა ამზადებდა (*ჩელებადე, სველე..., 2006*).

ხალხური შეხედულებით, სადილის მისატანად შეარჩევდნენ დღეებს, ასევე ყურადღება ექცეოდა მთვარის ფაზებსაც - იგი სავსე, მომავალი უნდა ყოფილიყო (*ჩელებადე, სველე..., 2006, 2008*).

სადილის მიტანის ხასიათი ნათლად იკვეთება ამ ტრადიციასთან დაკავშირებულ ბიბლიურ გადმოცემებშიც (გოლიაძე ო, 1998). ამ გარემოებას თავის დროზე სათანადო ადგილი დაუთმო თავის ეთნოგრაფიულ გამოკვლევებში ცნობილმა ეთნოგრაფმა ჯ. ნოღაიდელმა და იგი წარღვნის მოტივთან დააკავშირა (*ნოღაიდელი, 1971: 61*). საგულისხმოა, რომ წარღვნასთან დაკავშირებული გადმოცემა და ნოეს სახელი აჭარის მოსახლეობამ ისლამის გავრცელების პერიოდშიც შემოინახა ნუხის სახელთან დაკავშირებით (*ყურანი, 1906, სურა71*).

როგორც გვიჩვენა ეთნოგრაფიულმა და ფოლკლორულ-დიალექტოლოგიურმა მასალებმა და გამოკვლევებმა, „სადილის მიტანა“ აჭარაში საკმაოდ მყარად დამკვიდრებული ტრადიცია ჩანს, რომლის წარმოშობა დაკავშირებულია ბიბლიურ სიუჟეტთან, კერძოდ, წარღვნის მოტივთან. ამასთან, ქორწინების აღნიშნული ეტაპი თავისი ფუნქციებითა და სტრუქტურული ელემენტებით წარმოადგენს ლოკალურ მოვლენას, რომლის კვალი კარგად არის შემონახული თურქეთში მცხოვრებ ქართველთა საოჯახო ტრადიციებში. ეს წესი, ასევე, ემსახურებოდა მოყვრების დაახლოებისა და მათ შორის კეთილგანწყობის შექმნას, ოჯახში სიტკბოების შეტანასა და დამკვიდრებას. აღნიშნული ტრადიციის ცალკეულ მხარეს ზნეობრივი, სიმბოლური და სანახაობითი შინაარსი ჰქონდა. ამდენად, აღნიშნული ტრადიცია ტრანსფორმირებული სახით საკმაოდ ინტენსიურ ხასიათს ღებულობს და იგი თანამედროვე ქორწილის ერთ-ერთ ლამაზ და ორიგინალურ ელემენტად მკვიდრდება (*ჩელებადე, სადილის..., 2008:74-75; ჩელებადე, წარღვნის..., 2008, 212-235; ჩელებადე, სველე..., 2010, 2012, 2016, 2018, 2022 წწ.*).

ქორწილის დასასრულს ხდება დედოფლის მიერ საქორწინო თაიგულის გაქნევა და ვინც ამ „ჭიდილში“ შეძლებს თაიგულის დაჭერას, მასზე ამბობენ, „მალე გაბედნიერდებაო“. რა თქმა უნდა, ემოციური და სახალისო მომენტი თანამედროვე ქართული ქორწილის შენაძენია.

² ყურანი, 1906, სურა71: ნუხი, იგივე ნოე ყურანის მიხედვით.

³ ნ. ჩელებადე, „სადილის მიტანის“ არსის შესახებ, ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის შრომები, VI, გამომც., შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, ბათუმი, 2008.

ქორწილის დასასრულს, დედოფალი მიჰყავთ თავის ახალ ოჯახში, სადაც ტრადიციულად მას ტკბილეულობით ეგებებიან, შეჰყავთ სახლში და ხალხური რწმენის მიხედვით, გამრავლების მიზნით, მას კალთაში ბავშვს ჩაუსვამენ, რომელსაც დედოფალი თვითნაკეთი ან ნაყიდი ნივთებით ასაჩუქრებს.

ამრიგად, ბათუმის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით ვლინდება, რომ უკანასკნელ წლებში თანამედროვე საქორწილო ცერემონიალში საგრძნობლად შემცირდა ტრადიციული ელემენტები, რაც განპირობებულია მექორწილეთა სადაურობით (ბათუმელი, არაბათუმელი), რელიგიური აღმსარებლობითა და, განსაკუთრებით კი, ოჯახური ტრადიციით. ქართული ტრადიციული ქორწინებითი ინსტიტუტის მრავალფეროვნების მიუხედავად, თანამედროვე საქორწინო ურთიერთობები ერთგვარად შეიკუმშა დროსა და სივრცეში და მოხდა მისი ცალკეული ელემენტისა თუ ეტაპის გაერთიანება. მიუხედავად ამისა, მან შეინარჩუნა ქართული ეროვნული ქორწილისათვის დამახასიათებელი ძირითადი ელემენტები, რაც საქორწინო სისტემის მდგრადობისა და მისი აუცილებლობის მანიშნებელია.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

ბექაია, 1974: – ბექაია მ., „ძველი და ახალი საქორწინო ტრადიციები აჭარაში“, ბათუმი, 1974.

ბიბლია. თავი მე-6, მ. 7,8.

გოლიაძე, 1998: – გოლიაძე ო., „ბიბლიური ნაკადი ქართულ ჰაგიოგრაფიაში“, ჟურნ. „კლდეკარი“, №1, 3, 1998.

ნოლაიდელი, 1926: – ნოლაიდელი ჯ., „აჭარელი ქალი და ქორწილების ადათი“, კრ.: „რვა მარტი და აჭარელი ქალი“, ბათუმი, 1926.

ნოლაიდელი, 1971: – ნოლაიდელი ჯ., „ნარკვევები და ჩანაწერები“, წიგნი I, ბათუმი 1971.

ჩელეზაძე, 2008: – ჩელეზაძე ნ., „სადილის მიტანის“ არსის შესახებ“, კრ.: „ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის შრომები“, VI, გამომც., შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, ბათუმი, 2008.

ჩელეზაძე, 2006: – ჩელეზაძე ნ., „წარღვნის მოტივი აჭარაში ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული მონაცემების მიხედვით“, კრ.: „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“, VIII, თბილისი 2006.

ჩელეზაძე, 2008: – ჩელეზაძე ნ., „საქორწინო ტრადიციები ჩვენებურებში (თერმეს (თურქეთი) ქართველებში), კრ.: „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო მეზობელ სახელმწიფოთა გეოპოლიტიკური ინტერესების კონტექსტში“ (აჭარის დედასამშობლოსთან დაბრუნების 130 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო საერთაშორისო-სამეცნიერო კონფერენციის მასალები), გამომც. „შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, ბათუმი, 2008.

ჩელეზაძე ნ., 2005 წლის საველე ეთნოგრაფიული მასალების დღიური.

ჩელეზაძე ნ., 2006 წლის საველე ეთნოგრაფიული მასალების დღიური.

ჩელებაძე ნ., 2008 წლის საველე ეთნოგრაფიული მასალების დღიური.
ჩელებაძე ნ., 2010 წლის საველე ეთნოგრაფიული მასალების დღიური.
ჩელებაძე ნ., 2012 წლის საველე ეთნოგრაფიული მასალების დღიური.
ჩელებაძე ნ., 2016 წლის საველე ეთნოგრაფიული მასალების დღიური.
ჩელებაძე ნ., 2018 წლის საველე ეთნოგრაფიული მასალების დღიური.
ჩელებაძე ნ., 2022 წლის საველე ეთნოგრაფიული მასალების დღიური.
ყურანი მუჰამადისა, თბილისი, 1906.

Naila Chelebadze

(Batumi, Georgia)

Traditional Elements in a Contemporary Wedding (According to Batumi Ethnographic Materials)

Abstract

There were several stages in the traditional wedding – the distinguished event of traditional marriage relations. The available materials reveal that some of the traditional elements have been preserved in the modern wedding ceremony: walking of bride and bridegroom under the dome of daggers, giving them different gifts, wearing national clothes, toast mastering, presenting sweet pastry or so-called dinner, folk-musical traditions, etc. In the modern period, certain kind of compression of marital relations in time and space has taken place, which led to the unification of its separate elements or stages. One of the examples is the involvement of “presenting sweet pastry, the same as women’s visiting rule” in the wedding ceremony, which was usually completed a few days after the wedding day.

**ქ. ბათუმში მცხოვრები,
შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე (შშმ) პირთა
ცხოვრების პირობები და საქმიანობა
(სოციოლოგიური კვლევის ანალიზი)**

აბსტრაქტი: ქ. ბათუმში მცხოვრებ შშმ პირთა ყოფა-ცხოვრების სოციალურ-ეკონომიკური ასპექტები დღემდე მხოლოდ ფრაგმენტულად იყო შესწავლილი. ჩატარებული კომპლექსური სოციოლოგიური კვლევის მეშვეობით ჩვენ შევეცადეთ, დაგვეძლია ეს ხარვეზი.

სოციოლოგიური გამოკითხვის შედეგებმა, ნათლად წარმოაჩინეს ის პრობლემები, რომლებიც ყველაზე მეტად აწუხებთ მასში მონაწილე რესპონდენტებს.

კვლევის შედეგებმა და მის საფუძველზე შემუშავებული რეკომენდაციების განხორციელებამ, ხელი უნდა შეუწყოს შშმ პირებთან დაკავშირებული მრავალი მწვავე საკითხის მოგვარებას, მათ შორის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სხვა ინდივიდებთან თანასწორად მონაწილეობას.

საკვანძო სიტყვები: შშმ პირები, დისკრიმინაცია, დასაქმება, სახელმწიფო პოლიტიკა შშმ პირებთან მიმართებაში, სოციალური თანასწორობა.

Key words: Disabled people, Discrimination, employment, State policy in relation to disabled people, Social equality.

დღეისთვის, როგორც მსოფლიოში, ასევე, ჩვენს ქვეყანაში, აქტუალურია შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე (შემდგომში შშმ) პირთა მდგომარეობის შესწავლის და, მათ საფუძველზე, ამ ადამიანებისთვის ისეთი ქმედითი ღონისძიებების გატარების საკითხები, რომლებიც გააუმჯობესებენ მათი ცხოვრების პირობებს.

საკვლევი პრობლემატიკიდან გამომდინარე, კვლევის ობიექტს ანუ სამიზნე ჯგუფს წარმოადგენდნენ ზრდასრული, ფსიქიკურად ჯანმრთელი, ქ. ბათუმის ტერიტორიულ ფარგლებში მცხოვრები მოქალაქეები.

სულ გამოკითხულ იქნა 100 შშმ პირი.

გამოკითხვის დაწყებამდე, რესპონდენტთა ნაწილს შეკითხვები ჰქონდა სოციოლოგიური კვლევის კონფიდენციალურობის თაობაზე. ჩვენი განმარტებების შემდეგ, ისინი დარწმუნდნენ, აღნიშნული კვლევის ანონიმურობაში, რამაც მათ პასუხებს მეტი გულწრფელობა შესძინა.

ანკეტაში 23 კითხვაა. მათი უმეტესობა დახურული და ნახევრად ღია სახის კითხვებია. ისეთი საკითხების ირგვლივ კი, რომლებიც ვრცელ განმარტებას ითხოვენ, დაისვა ღია ტიპის კითხვები. სტატის მცირე ფორმატიდან გამომდინარე, ჩვენ რესპონდენტთა ზოგიერთ, მათთვის უმნიშვნელოვანეს საკითხებზე გავამახვილებთ ყურადღებას.

შშმ პირების საზოგადოებაში სრულყოფილ ინტეგრაციაზე დიდი გავლენა აქვს მათ განათლების დონეს. ამ მხრივ რესპონდენტთა სტატუსი არცთუ ისე სახარბიელოა. კვლევამ აჩვენა, რომ გამოკითხულთა უმეტესობას, ჯამში, დაბალი საგანმანათლებლო ცენზი აქვს – მათ 6,4%-ს არ აქვს მიღებული არავითარი განათლება, 28,3%-ს აქვს დაწყებითი განათლება, 9,8%-ს – არასრული საშუალო, ხოლო 36,7%-ს – საშუალო განათლება. უმაღლესი განათლება აქვს გამოკითხულთა მხოლოდ 11,6 %-ს, ხოლო 7,2 % არასრული უმაღლესი განათლებითაა.

რაც შეეხება საკითხს, აქვთ თუ არა რაიმე პროფესია რესპონდენტებს, გაირკვა, რომ რესპონდენტთა მხოლოდ 23,5% ფლობს გარკვეულ პროფესიას; 70,6%-ს არავითარი პროფესია არ აქვს; ხოლო 5,9% ეუფლება ამა თუ იმ პროფესიას სხვადასხვა სასწავლებელში (უმაღლესში, პროფესიულ სასწავლებელში, სხვადასხვა სახის პროფესიულ კურსებზე და ა.შ.).

შშმ პირების განათლებასთან მჭიდროდაა მიზმული მათი დასაქმების საკითხი. სიტუაცია ამ კუთხით ძალიან არასახარბიელოა. დასაქმებულია რესპონდენტთა მხოლოდ 31,7%, რომელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი თვითდასაქმებულია. უმუშევრები კი შეადგენენ გამოკითხულთა 68,3%-ს. დასაქმების სფეროც შეზღუდული და არამრავალფეროვანია. აქ სჭარბობს დაბალკვალიფიციური და არაკვალიფიციური სამუშაოები.

ჩვენ შევეცადეთ დაგვედგინა, რამდენად კმაყოფილები არიან ბენეფიციარები სახელმწიფოსგან მიღებული დახმარების ოდენობით. გაირკვა, რომ არც ერთი რესპონდენტი არ არის სრულად კმაყოფილი გაწეული დახმარების მოცულობით; უფრო კმაყოფილია, ვიდრე უკმაყოფილო 12,4%; უფრო უკმაყოფილოა, ვიდრე კმაყოფილი 46,7%; ძალიან უკმაყოფილოა 21,8%; ამ კითხვაზე უჭირს პასუხის გაცემა 19,1%-ს. გამოდის, რომ უკმაყოფილების ჯამური მაჩვენებელი (68,5%) ძალიან მაღალია.

ყველა შშმ პირი მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული მედიკამენტებზე. მათი დიდი ნაწილი სხვადასხვა პრეპარატს ყოველდღიურად მოიხმარს. ამიტომ, გამომდინარე წამლების მაღალი ფასებიდან, მათი შეუფერხებელი მიღება შშმ პირებისთვის სასიცოცხლო აუცილებლობაა. საკითხის მნიშვნელობის გამო, რესპონდენტებს დავუსვით შემდეგი შეკითხვა: – სახელმწიფო პროგრამის ფარგლებში მოწოდებული მედიკამენტები საკმარისია თუ არა თქვენთვის? პასუხები ამ კითხვაზე შემდეგნაირად გადანაწილდა: რესპონდენტების მხოლოდ 25,0% თვლის, რომ მედიკამენტებით სახელმწიფოს მხრიდან სრულად არიან უზრუნველყოფილი; გამოკითხულთა დიდი უმეტესობა (75,0 %) კი მიიჩნევს, რომ სა-

ხელმწიფოს მხრიდან მედიკამენტებით საკმარისად არ მარაგდებიან და ამიტომ უწევთ საჭირო წამლების ნაწილის საკუთარი სახსრებით შეძენა.

შშმ პირების მნიშვნელოვანი ნაწილი, თავიანთი მდგომარეობის გამო, საკმაოდ ხშირად სასიცოცხლოდ არიან დამოკიდებულები თავიანთ მშობლებზე. გამომდინარე აქედან, შშმ პირების მშობლების სოციალური მდგომარეობა, დიდწილად განსაზღვრავს მათი შვილების კეთილდღეობას. ჩვენ სოციოლოგიური გამოკითხვით დავადგინეთ, რესპონდენტთა მშობლები მუშაობენ თუ არა. ყველაზე მძიმე პრობლემები ამ კუთხით აქვთ იმ შშმ პირებს, რომლებსაც არ ჰყავთ ცოცხალი არც ერთი მშობელი. სამწუხაროდ, ასეთი აღმოჩნდა გამოკითხულთა 9,5%; არსებული ვითარება, რასაკვირველია, ძალიან ამძიმებს მათ ყოფას. რესპონდენტთა სხვა პასუხები შემდეგნაირად გადანაწილდა: გამოკითხულთა 14,3%-ის ორივე მშობელი მუშაობს; 47,6%-ის – ერთი მშობელი მუშაობს; ხოლო რესპონდენტთა 28,6%-ის არც ერთი მშობელი და ოჯახის წევრი არ მუშაობს.

შშმ პირები მიეკუთვნებიან საზოგადოების მოწყვლად ჯგუფს და ამიტომ მშობლების უმუშევრობა, თუნდაც ერთი მათგანის, მძიმედ აისახება შშმ პირებზე. გამომდინარე აქედან, საჭიროა, ქალაქ ბათუმის თვითმმართველობამ ასეთი პირები აიყვანოს სპეციალურ აღრიცხვაზე და უზრუნველყოს მათი სრული დასაქმება. რამდენადაც დიდი არ უნდა იყოს სახელმწიფოს როლი შშმ პირების ცხოვრების უზრუნველყოფის საქმეში, ისინი, ძირითადად, მაინც მშობლებზე ან ოჯახის სხვა წევრებზე არიან დამოკიდებულნი და ამიტომ მათი სტაბილური დასაქმება აუცილებელი პირობაა იმისთვის, რომ შშმ პირებმა ღირსეულად იცხოვრონ და არ იყვნენ დამოკიდებულები მხოლოდ სხვადასხვა სახის შემწეობაზე, რადგან ეს სრულად ვერ უზრუნველყოფს შშმ პირების ნორმალურ არსებობას.

კარგი ფაქტია, რომ შშმ უფლებებზე საკმაოდ ბევრი არასამთავრობო ორგანიზაცია მუშაობს, მაგრამ, ჩვენი აზრით, სახელმწიფო დახმარების გარეშე არასამთავრობო ორგანიზაციების რესურსი არ არის საკმარისი შშმ პირების პრობლემების მოსაგვარებლად.

იმის გასარკვევად, თუ როგორ შეიცვალა შშმ პირების ოჯახების მატერიალური მდგომარეობა ბოლო 5 წლის განმავლობაში, მათ, ამ საკითხის თაობაზე შესაბამის კითხვას, ასეთი პასუხები გასცეს: რესპონდენტთა ოჯახების 4,5 %-ის მატერიალური მდგომარეობა, აღნიშნული პერიოდის განმავლობაში, მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა; 22,7%-ის – მეტ-ნაკლებად გაუმჯობესდა; 36,4%-ის – თითქმის არ შეცვლილა; 13,8%-ის – მცირედით გაუარესდა; 9,1%-ის – საკმაოდ გაუარესდა; 13,4%-ის კი ძალიან გაუარესდა. რესპონდენტთა პასუხები აღნიშნულ კითხვაზე მეტყველებს იმაზე, რომ იმ შშმ პირების ოჯახების რაოდენობა (ჯამში 36,3%), რომელთა მატერიალური მდგომარეობა ბოლო 5 წლის განმავლობაში სხვადასხვა დონით გაუარესდა, სჭარბობს შშმ პირების ისეთი ოჯახების

რაოდენობას, რომელთა ცხოვრების მატერიალური მდგომარეობა, გარკვეული პარამეტრებით გაუმჯობესდა.

შშმ პირებთან დამოკიდებულებაში, ჩვენი საზოგადოების ნაწილში არსებობს სტერეოტიპები, სტიგმები, აკვიატებული ნეგატიური შეხედულებები, რაც, გარკვეულწილად, ხელს უშლის შშმ პირების სრულფასოვან ინტეგრაციას სოციალურ გარემოში. ღია კითხვის – ზოგადად, როგორ შეაფასებდით ჩვენი საზოგადოების დამოკიდებულებას შშმ პირებისადმი? – ჩვენ დავაფიქსირეთ რესპონდენტთა სხვადასხვა შეხედულება ამ საკითხისადმი. ქვემოთ მოვიყვანთ მათ ზოგიერთ გამონათქვამს:

„საზოგადოების ნაწილში, შშმ პირები მხოლოდ სიბრაღულს იწვევენ და მათ, როგორც ჩვეულებრივ ადამიანებს, არ აღიქვამენ“. „ზოგიერთი პიროვნება, ჩვენ, ღიად, დაუფარავად დაგვცინის“; „სამწუხაროდ, ცუდ წარმოდგენებს შშმ პირებზე, ბავშვებს ზოგიერთ ოჯახში უწერავენ“; „ზოგიერთი თანამდებობის პირი ფარისეველია, უშუალო შეხვედრისას გვეპირფერება და დითირამებს გვიმღერის, მაგრამ სინამდვილეში ერთი სული აქვს, თუ როდის გავალთ მისი კაბინეტიდან, რადგან ჩვენთვის, შშმ პირებისთვის, არაფრის გაკეთებას არ აპირებს“; „დღეისთვის საზოგადოების დიდი ნაწილის დამოკიდებულება შშმ პირებისადმი უმჯობესდება. ისინი ხვდებიან, რომ ჩვენ საზოგადოების ისეთივე სრულფასოვანებიან ჩვერები ვართ, როგორც ისინი და ჩვენ შორის განსხვავება უმნიშვნელოა“; „ზოგიერთი შეუგნებელი ადამიანი თვლის, რომ რადგანაც ჩვენ ფიზიკური ნაკლი გვაქვს, გონებრივადაც ჩამორჩენილები ვართ“; „ჩვენ ვებრალეებით, რადგან თანასწორად არ აღგვიქვამენ. ეს არის ფარული დისკრიმინაცია“; „საზოგადოების ნახევარზე მეტს, ჩვენდამი ცინიკური და დამამცირებელი დამოკიდებულება აქვს“; „მგონი, ჩვენდამი დამოკიდებულების საქმეში არაფერი არ იცვლება. როგორი დამოკიდებულებაც (უფრო უარყოფითი) ჰქონდა საზოგადოებას ჩვენდამი 40 წლის წინათ, ისეთივეა ახლაც“; „სახელისუფლებო ელიტას ჩვენი პრობლემები ნაკლებად აინტერესებს. ეს ირიბად ჩანს იქიდან, რომ ჩვენი დაფინანსება, როგორც წინათ, ახლაც მიზერულია (მწირია)“; „სამწუხაროდ, ჩვენ მხოლოდ მოწყალეების ობიექტები ვგონივართ, რაც შშმ პირებს ძალიან გვაღიზიანებს“; „ზოგადად, შშმ პირებისადმი დამოკიდებულება არაადეკვატურია, რადგან მათ აღიქვამენ, ძირითადად, სამედიცინო ჭრილში და არა როგორც პერსონას, საზოგადოების სრულფასოვან წევრს“; „საზოგადოებას ჩვენდამი ინდეფერენტული დამოკიდებულება აქვს, ფეხებზე კკიდევართ. სიკეთესაც ჩვენს მიმართ, ძირითადად, ანგარების მიზნით სჩადიან“; „ჩვენდამი დამოკიდებულება არის სავალალო, არაადეკვატური, არაჯანსაღი, არასწორი, დისკრიმინაციული, არაზომიერი“; „შშმ პირებისადმი თანადგომის დეფიციტია“; „ჩვენ მხოლოდ ვეცოდებით, მეტი არაფერი“; „საზოგადოებრივი ცნობიერება ჩვენდამი ცოტათი უმჯობესდება, მაგრამ ის მაინც დაბალია, ზოგიერთი არაკაცი ქუჩაში ან საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილებში, დამცინავად გვაკვირდება, რაც ჩვენთვის

ძალიან შეურაცხყოფელია. ზოგიც კიდევ გაცემით გვიყურებს, ვითომ ადამიანები არ ვიყოთ (ალბათ, მარსიდან ჩამოფრენილი უცხოპლანეტელები ვგონივართ)“; „სამწუხაროდ, ზოგიერთი „შინაურიც“ არ გვთვლის სრულფასოვან ადამიანად, სხვაზე რა უნდა ვთქვა“.

შშმ პირებთან დაკავშირებული პრობლემატიკა ძალიან ფართე და მრავალფეროვანია. ჩვენი რესურსები არ გვაძლევს საშუალებას, აღნიშნულ თემასთან დაკავშირებით მასშტაბური კვლევა ვაწარმოოთ. ამიტომ, გადავწყვიტეთ ანკეტის საბოლოო, ღია კითხვით გაგვეგო, თუ რა ძირითად საკითხებს უნდა მიაქციოს ყურადღება შშმ პირებთან მიმართებაში საზოგადოებამ და სახელმწიფო ორგანოებმა. შეკითხვა შემდეგი სახითაა ფორმირებული – „საბოლოოდ კი, ჩვენი სურვილია, გავიგოთ თქვენი აზრი იმის თაობაზე, თუ რა სახის აუცილებელი ღონისძიებები უნდა გაატაროს ხელისუფლებამ შშმ პირების მიმართ, რომ მოხდეს მათი ცხოვრების ხარისხის მნიშვნელოვანი გაუმჯობესება?“

გაცემული პასუხებიდან ჩვენ შევარჩიეთ იმ რესპონდენტების პასუხები, რომლებსაც მკაფიოდ აქვთ გაცნობიერებული შშმ პირებთან დაკავშირებული პრობლემები და ცხადად და გარკვევით აყალიბებენ შშმ პირების უმთავრეს საჭიროებებს. მათი ზოგიერთი პასუხი შემდეგი სახისაა: „ყველაზე მეტი დახმარება უნდა მიეცეს ფიზიკურად ძალიან არაქმედითუნარიან პირს. ოფიციალური ხაზით, დახმარების სახით მიღებული წამლების დოზა ჩემთვის არასაკმარისია. დამატებითი დოზის ან სხვა წამლების შესასყიდი თანხა მე არ მაქვს. ამიტომ, სახელმწიფოს ვთხოვ, გამიწიოს შეღავათი და შემიძინოს ძვირად ღირებული, მაგრამ ძალიან ეფექტური უცხოური წარმოების მედიკამენტები“; „პირველ რიგში, აუცილებელია შშმ პირის სტატუსის მინიჭების სამედიცინო მოდელის სოციალური მოდელით ჩანაცვლება, არსებული კანონმდებლობის აღსრულების მექანიზმების დახვეწა და კანონმდებლობის სრული ჰარმონიზება გაეროს შშმ პირთა უფლებების 2006 წლის კონვენციასთან; „საჭიროა შშმ პირთათვის განკუთვნილი პროგრამების შემუშავება მხოლოდ მათთან კონსულტაციების შემდეგ და მათი ჩართვა გადაწყვეტილების მიღების პროცესში, იქნება ეს მუნიციპალურ, ავტონომიური რესპუბლიკის თუ სახელმწიფოს დონეზე“; „თითქმის ყველა შშმ პირი საჭიროებს ფსიქოლოგიურ დახმარებას, ამიტომ, საჭიროა კონსულტაციისთვის შშმ პირებთან მიმაგრებული იქნან ფსიქოლოგები“; „კარგი იქნება, თუ სახელმწიფო ან ქალაქის მერია უზრუნველყოფს ჩვენს ყოველწლიურ დასვენებას რომელიმე კურორტზე“; „როცა ხელისუფლებაში შშმ პირებთან დაკავშირებულ საკითხებს განიხილავენ ან რაიმე კანონს ღებულობენ, აუცილებელია სხვადასხვა პრობლემის მქონე პირების გამოკითხვა. ყველა საკითხი უნდა განიხილებოდეს მხოლოდ მათი და მომვლელების ჩართულობით“; „სკოლებში უნდა გამოიყოს შტატი ისეთი ექიმისთვის, რომელსაც შეუძლია, როგორც ჩვეულებრივ პაციენტებთან, ასევე შშმ პირებთან მუშაობა. ოღონდ, ეს შეთავსებით არ უნდა იყოს. მთელი სასწავლო პროცესის განმავლობაში ექიმი სკოლაში უნდა

იმყოფებოდეს“; „უნდა გამკაცრდეს კანონები იმათ წინააღმდეგ, ვინც შშმ პირებს არასათანადოდ ეპყრობა“; „შშმ პირთა საჭიროებები ინდივიდუალური და განსხვავებულია, ამიტომ, დასაქმებიდან დაწყებული და განათლებით დამთავრებული, ცალკეული შშმ პირის მიმართ, გამომდინარე მათი მოთხოვნებიდან, უნდა განხორციელდეს ასეთ პერსონაზე ადაპტირებული, შესაბამისი კონკრეტული ქმედებები“; „როგორ შეიძლება შშმ მარტოხელა პენსიონერმა პირმა სოციალური დახმარებით და პენსიით უზრუნველყოფილად იგრძნოს თავი, როცა სხვა არანაირი შემოსავალი მას არ აქვს“; „სახელმწიფომ მნიშვნელოვნად უნდა გაზარდოს დახმარება ისეთ ოჯახებზე, სადაც ოჯახის რომელიმე წევრი შშმ პირია (რომელშიც აუცილებლად უნდა შედიოდეს ოჯახის წევრი შშმ პირის სრულფასოვანი კვებაც). ასეთი ქმედება საჭიროა იმისთვის, რომ მაქსიმალური კომფორტი შეექმნას ასეთ ოჯახებს“; „განსაკუთრებული ყურადღება სჭირდება მძიმედ ავადმყოფი შშმ პირის მომვლელ დედას. მშობელი დედა, რომელიც დღედაღამ დასტრიალებს თავს თავის ნაკლებქმედითუნარიან შვილს, სხვებთან შედარებით გაცილებით მეტ ყურადღებას ითხოვს, ისიც ხომ ადამიანია, მასაც ხომ უნდა, რომ ცხოვრებაში რაღაცით გაიხაროს. იქნებ, ასეთ დედას მიენიჭოს შშმ პირის მომვლელის სტატუსი და მიეცეს, მინიმუმ, 500-ლარიანი დახმარება. დედა თუ მუშაობას დაიწყებს, შშმ პირ შვილს ვინდა მოუვლის? დამერწმუნეთ, დედაზე კარგად ვერავინ შეხედავს თავის შვილს. სახელმწიფომ ფული უნდა მისცეს ასეთ დედებს, რითაც, რაღაც სახით სიცოცხლის ხალისი დაუბრუნდება ამ დაჩაგრულ ადამიანებს“; „საჭიროა, დაწესდეს შშმ პირის მომვლელი მშობლის სტატუსი და ამისთვის ბიუჯეტიდან გამოიყოს შესაბამისი სახსრები“; „მკვეთრად უნდა გაიზარდოს შშმ პირების რეაბილიტაციისთვის გამოყოფილი სახსრების ოდენობა“; „შშმ პირებისთვის მუნიციპალიტეტებში შემოღებული უნდა იქნას ყველა სახის ტრანსპორტით მათი უფასო მომსახურება“; „სახელმწიფოს მიერ დაფინანსებული წამლების ნუსხაში არ ან ნაკლებად შედის ეპილეფსიის სამკურნალო მედიკამენტები. ამიტომ, ასეთი ბენეფიციარი შშმ პირებისთვის განკუთვნილი წამლების ჩამონათვალში აუცილებლად უნდა იყოს ეპილეფსიის სამკურნალო, მაღალეფექტური პრეპარატები“; „მე სმენადაქვეითებული შვილის დედა ვარ და ამ კუთხით ვისაუბრებ. სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს ჩემი შშმ შვილისთვის მასწავლებლებთან (უპირველეს ყოვლისა, ლოგოპედთან და ჟესტების ენის სპეციალისტთან) მუდმივი კონტაქტი. საჭიროა, სახელმწიფომ დააფინანსოს სასმენი აპარატის ნაწილების და ელემენტების შეძენის ხარჯები, ისინი ძალიან ძვირია. სახელმწიფომ გარანტირებულად, სტაბილურად უნდა დაასაქმოს სმენადაქვეითებული შშმ პირები, ხომ არ შეიძლება ისინი მუდამ ვიღაცის კეთილ ნებაზე იყვნენ დამოკიდებულნი. დღეს ბევრმა მშობელმა ავადმყოფი შვილის გამო დათმო პირადი ცხოვრება, კარიერა და გახდა უფუნქციო, უბრალოდ, თავისი შვილის მომვლელი და ასისტენტი, სახელმწიფომ კი ორივე დაგვივიწყა“; „ძალიან ხშირად შშმ პირს ექმნება დასაქმების პრობლემები არა

თავისი პროფესიული და ინტელექტუალური დონის გამო, არამედ მისი ფიზიკური ჯანმრთელობის გამო. დამსაქმებლებმა უნდა გაიგონ, რომ შშმ პირებიც ადამიანებია და მათაც აქვთ უფლებები, მათ შორის მყარი დასაქმების. თუ ეს არ მოხერხდა, შშმ პირები მუდმივად იქნებიან გარიყული საზოგადოებისგან, რაც ხელს შეუწყობს მათ მარგინალიზებას“; „შშმ პირების სამედიცინო ხარჯები 100%-ით უნდა იფარებოდეს სახელმწიფოს მიერ“; „სახელმწიფომ შშმ პირების თემატიკა პრიორიტეტული უნდა გახადოს. შშმ პირებისთვის უნდა შეიქმნას მხოლოდ მათ დასაქმებაზე გათვლილი სოციალური საწარმოები. ამასთან ერთად, უნდა წახალისდეს ის მეწარმეები, რომლებიც შშმ პირებს ასაქმებენ“; „განათლების სისტემაში აუცილებელია შეიქმნას მაღალი დონის ინკლუზიური განათლების მოდელი“; „შშმ პირებისთვის უნდა ფუნქციონირებდეს ახალი, თანამედროვე აპარატურით აღჭურვილი სარეაბილიტაციო ცენტრები“; „ქ. ბათუმში ყველა საცხოვრებელი სახლი, ტროტუარები, მარკეტები და დაწესებულებები ადაპტირებული უნდა იყოს შშმ პირების საჭიროებასთან“.

* * *

როგორც ჩვენმა სოციოლოგიურმა კვლევამ აჩვენა, ქ. ბათუმში მცხოვრები შშმ პირები, მრავალი მწვავე გამოწვევის წინაშე დგანან. ამათგან უმთავრესი, მათი საზოგადოებაში სრულფასოვანი ინტეგრაციის საკითხია. ამ გზაზე შშმ პირებს მრავალი წინააღმდეგობის გადალახვა უწევთ – დაწყებული საზოგადოების გარკვეული ნაწილის მათდამი ნეგატიური დამოკიდებულებით და დამთავრებული სახელმწიფოს მიერ გაწეული დახმარების მცირე ოდენობით. უნდა ითქვას, რომ ბათუმში მცხოვრები შშმ პირები სოციალურად საკმაოდ აქტიურები არიან.

კვლევამ აჩვენა, რომ შშმ პირების აბსოლუტურ უმეტესობას აქვთ მოთხოვნილება, არ იყვნენ მუდმივად დამოკიდებულნი სხვა ადამიანებზე და არ იყვნენ სხვის მიერ შექმნილი დოვლათის პასიური მომხმარებლები. შშმ პირებს სურთ, იყვნენ საზოგადოების აქტიური წევრები და ჩაერთონ ქვეყნისათვის სასარგებლო საქმიანობაში. მათ არ სურთ, ეტლს მიჯაჭვული, მთელი სიცოცხლე სახლში გაატარონ.

საჭიროა, საქართველოს ხელისუფლებამ და საზოგადოებამ უფრო მეტი ქმედითი ნაბიჯი გადადგას შშმ პირებთან მიმართებაში, რაც, უპირველეს ყოვლისა, გამოიხატება მოსახლეობაში მათდამი პოზიტიური განწყობის შექმნით. უნდა დამკვიდრდეს აზრი, რომ კეთილდღეობა ხელმისაწვდომია საზოგადოების ნებისმიერი წევრისთვის, მათ შორის შშმ პირებისთვისაც. ამავე დროს, ინტენსიურად უნდა მიმდინარეობდეს იმ აზრის დანერგვა, რომ განსხვავებულობა აღქმული იქნას, როგორც ნორმა. ასეთი იდეოლოგია იძლევა იმის საშუალებას, რომ საზოგადოებაში ნებისმიერი ადამიანი ფუნქციონირებდეს, როგორც მისი სრულფასოვანი წევრი.

შშმ პირების სოციალიზაციის ერთ-ერთი მთავარი ბერკეტია მათი შრომის უფლების რეალიზება. დასაქმების და შრომის უფლების განხორციელებას განსაკუთრებული, მეტიც, ხშირად გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს საზოგადოებაში შშმ პირთა ინტეგრაციის და მათ მიმართ არსებული სტერეოტიპების დაძლევაში.

თავიანთი სპეციფიკური მდგომარეობის გამო, შშმ პირები, მიუხედავად სახელმწიფოს მხრიდან საკმაო მხარდაჭერისა, მაინც აწყდებიან არაერთ ბარიერს შრომის ბაზარზე. ამიტომ, საჭიროა ისეთი ცალკე სტატუსის მქონე (და არა რომელიმე სტრუქტურაში მოქცეული) სამსახურის შექმნა, რომელიც უზრუნველყოფს შშმ პირების დასაქმებასთან და პროფესიულ კარიერასთან დაკავშირებული საკითხების გადაჭრას, ამა თუ იმ პირის თავისებურების და შრომის შესაძლებლობასთან მისი დამოკიდებულების გათვალისწინებით. ასეთი დახმარება უნდა გაეწიოს ყველა შშმ პირს უფასოდ.

შშმ პირების დასაქმების დონის გასაზრდელად, საჭიროა დამსაქმებლების ისეთნაირი წახალისება, რომ მათ ჰქონდეთ სურვილი, დაიქირაონ და დასაქმებული ჰყავდეთ შშმ პირები. მიუსადაგონ სამუშაო პირობები შშმ პირების შეზღუდულ შესაძლებლობებს, ხოლო იქ, სადაც ეს შეუძლებელია, შექმნან ისეთი სახის სამუშაო ადგილები, რომლებიც შესაბამისობაში იქნებიან შშმ პირების შესაძლებლობებთან.

შშმ პირების დასაქმების ევროკავშირის გამოცდილების გათვალისწინება, ჩვენი აზრით, საუკეთესო შედეგს მოიტანს. იქ შშმ პირების დასაქმების ხელშეწყობის სხვადასხვა მექანიზმია დანერგილი. მაგ., შშმ პირთა დასაქმების შემთხვევაში, სახელმწიფოსგან დამსაქმებლის ფინანსური მხარდაჭერა; სახელმწიფოს მხრიდან შშმ პირთა სახელფასო სუბსიდირება და საგადასახადო შეღავათების დაწესება; დამსაქმებლის მხარდაჭერა სამუშაო ადგილის მისაწვდომობის უზრუნველყოფაში; შშმ პირთა დასაქმების კვოტირების სისტემა საჯარო თუ კერძო სექტორში; სათანადო სამუშაო გარემოს და შრომითი პირობების უზრუნველყოფა გონივრული მისადაგების სტანდარტის გამოყენებით; პროფესიული ორიენტაციის პროგრამები შშმ პირთათვის, დასაქმების სპეციალური ცენტრების შექმნა; სოციალური მეწარმეობის მხარდაჭერა და განვითარება, რაც უზრუნველყოფს კრიზისების პერიოდში მათ გარანტირებულ დასაქმებას.

სამწუხაროდ, საქართველოში დღემდე ვერ მოხერხდა ერთიანი პოლიტიკის გატარება შშმ პირთა შრომის ბაზარზე ინტეგრაციის კუთხით. დღეს არსებული საკანონმდებლო ბაზა და სახელმწიფო პროგრამები ვერ პასუხობენ გაეროს შშმ პირთა უფლებების კონვენციის მოთხოვნებს და ძირითად პრინციპებს შშმ პირების იმგვარი გაძლიერებისთვის, რაც მათ მისცემს ღირსეული დასაქმების შესაძლებლობას, მათ შორის ღია და ინკლუზიურ ბაზარზე.

შშმ პირების დასაქმების საქმეში, ერთ-ერთი უმთავრესი გამოწვევაა მაკავშირებელი სერვისის არარსებობა, რომელიც დამსაქმებელს და შშმ პირს ერთმანეთ-

თან დაკავშირებს. მათი პირველი შეხვედრა ხშირად შემთხვევითი ფაქტორებით არის განპირობებული. ნაცნობობა, მეგობრის თხოვნა, მეზობლობა, ნათესაური კავშირები წარმოადგენს ფაქტორებს, რომლებიც, ხშირ შემთხვევაში, შესაძლებელს ხდის დამსაქმებლისა და შშმ პირის შეხვედრას. ასეთი კონტაქტები სპორადულ (არასისტემურ), არაორგანიზებულ ხასიათს ატარებენ, ამიტომ, დამსაქმებლის და შშმ პირთა დამაკავშირებელი სპეციალიზებული სახელმწიფო და კერძო სამსახურების შექმნა გადაუდებლად მოსაგვარებელია, რადგან შშმ პირებს დაუსაქმებლობა, მათ უამრავ სპეციფიკურ პრობლემას კიდევ უფრო ამძაფრებს.

აუცილებლობად მიგვაჩნია, ასევე, შშმ პირთა დასაქმების უზრუნველსაყოფად, ფინანსურად ძლიერ ორგანიზაციებს დაევალოს, გარკვეული ნორმატივების ფარგლებში, შშმ პირთა ამა თუ იმ სამუშაო პოზიციაზე დასაქმება.

ჩვენი აზრით, შშმ პირთა დასაქმების სტიმულირებისთვის შესაქმნელია იმ დამსაქმებელთა მხარდამჭერი სისტემა, რომლებიც ასაქმებენ შშმ პირებს; გასავითარებელია თანმიმდევრული საკომუნიკაციო მექანიზმები დამსაქმებელთან, შშმ პირთა დასაქმების საკითხებზე მეწარმეების ცნობიერების ამაღლების მიზნით; დასანერგია უწყებათაშორისი თანამშრომლობის ქსელი, რომელიც მოაწესრიგებს და გააკონტროლებს შშმ პირების დასაქმებასთან დაკავშირებული სერვისების პროცესს და განახორციელებს მათი ეფექტურობის შეფასებას; უნდა ჩატარდეს სპეციალური სემინარები და კონფერენციები, სადაც უცხოელი მეწარმეები გაუზიარებენ ქართველ კოლეგებს თავიანთ გამოცდილებას შშმ პირების დასაქმების მიმართულებით; შშმ პირებთან დაკავშირებით, სახელმწიფომ, გარკვეულ შემთხვევაში, ხელი უნდა შეუწყოს მათ თვითდასაქმებას და კვალიფიკაციის ამაღლების მიზნით ჩაუტაროს უფასო ტრენინგები.

შშმ პირების მიერ საკუთარი ბიზნესის წამოწყების შემთხვევაში საჭიროა, ხელისუფლებამ, შშმ პირების თანხმობის შემთხვევაში, ხელი შეუწყოს მათი კუთვნილი ბიზნესის კოოპერაციას რომელიმე წარმატებულ, ფინანსურად ძლიერ კომპანიასთან. ამ გზით შესაძლებელი გახდება შშმ პირთა სტაბილური დასაქმება.

შშმ პირების საარსებო წყაროების და სხვების თანასწორი დასაქმების უფლების უზრუნველყოფისთვის, მნიშვნელოვანია, სახელმწიფოს მხრიდან შრომის ბაზარზე მათი შეღწევადობის (მათ შორის მაღალკვალიფიციურ სამუშაოებზე) და იქ დამკვიდრების მყარი მხარდაჭერა. ასეთი ვითარება განპირობებულია იმით, რომ შრომის ბაზარზე შშმ პირებისადმი გარკვეული დისკრიმინაცია ამა თუ იმ ფორმით, დღეისთვის, სამწუხაროდ, არ გამქრალა.

გარემო სივრცის მოწყობის საქმეში, საჭიროა იმ სტანდარტების დაცვა, რომელიც მიღებულია ცივილიზებულ სამყაროში. კონკრეტულად კი ამ კუთხით შემდეგი სამუშაოები უნდა ჩატარდეს: ქუჩებში, გზებზე, გზაჯვარედინებზე, საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილებში, მოედნებზე, პარკებში, რკინიგზის სად-

გურებში, საზოგადოებრივი ტრანსპორტის გაჩერებასთან საჭიროა დაიდგას საინფორმაციო დაფები, რომლებიც შშმ პირებს გააფრთხილებს შესაძლო წინა-
ღობების შესახებ; საზოგადოებრივ, განსაკუთრებით, ხალხმრავალი თავშეყრის
ადგილებში, გათვალისწინებული უნდა იყოს ვიზუალურ ინფორმაციათა დუბ-
ლირების შესაძლებლობები. იმ სატრანსპორტო კომუნიკაციებზე, რომლებიც
სახიფათოა მთლიანად ან ნაწილობრივ მხედველობადაკარგულ ადამიანთათვის,
აუცილებელია შუქნიშნები დუბლირებული იქნას ხმოვანი სიგნალებით; შენო-
ბა-ნაგებობებში შშმ პირების შესვლა უმჯობესია ხდებოდეს პანდუსების მეშვეო-
ბით, რომლებიც უნდა იყვნენ უსაფრთხო ნებისმიერ ამინდში და გამოირჩეოდ-
ნენ კონტრასტული ფერებით; შშმ პირების საზოგადოებრივ და კულტურულ
ცხოვრებაში ინტეგრაციის (ჩართულობის) გაზრდის მიზნით, საჭიროა მათი
ტრანსპორტით მომსახურება, რაც უზრუნველყოფს შშმ პირების საზოგადოებ-
რივ, კულტურულ და სხვა სახის ღონისძიებებზე დასწრებას ან მონაწილეობას,
დასასვენებელი ადგილების (ბულვარი, პარკი, სკვერი) ხელმისაწვდომობას.
კულტურულ ცხოვრებაში თანაბარი მონაწილეობის მიზნით, საჭიროა კულტუ-
რულ საკითხებთან დაკავშირებული ყველა მასალა შშმ პირებისთვის ხელსაყ-
რელ ფორმატში იყოს მისაწვდომი (ტელეგადაცემები, ფილმები, თეატრალური
წარმოდგენები და ა.შ.).

ზოგადად კი, აღნიშნული მიმართულებით, ნებისმიერი ქმედება უნდა გან-
ხორციელდეს შემდეგი პრინციპის გათვალისწინებით: **საჭიროა, გარემო მოვარ-
გოთ ადამიანის საჭიროებას და არა პირიქით.**

საბოლოო ჯამში კი შეიძლება ითქვას, რომ შშმ პირების პრობლემა კანონით
რეგულირებადი საკითხია და მისი აღსრულება ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი
საქმეა არა მხოლოდ შშმ პირებისთვის, არამედ მთელი საზოგადოებისთვის. შშმ
პირების უფლებების დაცვაზე მიმართული კანონების და სხვა ნორმატიული
აქტების რეალიზება, არის ამ მოწყვლადი ჯგუფის წევრების დისკრიმინაციისგან
დაცვის ფუნდამენტური გარანტია.

შშმ პირების სრული ინტეგრირება სოციალურ და შრომით ცხოვრებაში უნ-
და იქცეს ჩვენი საზოგადოების განვითარების ერთ-ერთ მთავარ ვექტორად.
ამისთვის კი საჭიროა სახელმწიფო, მათი მდგომარეობით დაინტერესებული
ყველა ორგანიზაცია თუ პირი, დაეხმაროს შშმ პირებს იმ ბარიერების გადა-
ღალახვაში, რომლებსაც ისინი აწყდებიან ცხოვრების გზაზე. მათდამი პოზიტიური
დამოკიდებულება, მისცემს საშუალებას შშმ პირებს, შეამცირონ ან საბოლოოდ
გადაღალხონ ის განსხვავება, რაც არსებობს მათსა და საზოგადოების სხვა წევრებს
შორის და იყვნენ საკმაოდ დამოუკიდებელნი ცხოვრებაში.

Persons with Disabilities Living in Batumi
Living Conditions and Activities
(Analysis of Sociological Research)

Abstract

The urgency of the research issue is due to the severity of the problems that disabled people have to deal with.

The aforementioned sociological research allowed us to determine the attitude of disabled persons to such important problems as: employment of disabled persons and possession of any kind of profession; the reasons for their unemployment; The most priority (desirable) professions for people with disabilities; Assessment of the amount of allowance provided by the state to disabled persons; Involvement of persons with disabilities in any non-governmental or foreign project, the possibility of receiving grants; quality of providing medical services and free medicines; participation of private individuals and charitable organizations in solving various problems of disabled people; Marital status of disabled persons and indicators of employment of family members; In general, the attitude of women towards disabled people and their problems; The role of the Internet in establishing communication with society by persons with disabilities; The level of activity of human rights organizations in the protection of the rights of persons with disabilities; provision of allowances to disabled persons by individual citizens;

Research has shown that not considering the needs and requirements of people with disabilities leads to their discrimination in various areas of life. It is especially important to ensure equal rights to work and employment for persons with disabilities, the realization of which in accordance with international standards will be a sufficient basis for persons with disabilities to be able to fully socialize in society and start an independent, dignified life.

The field of application of the results of the mentioned sociological research is quite wide. Taking into account its results will help all those structures and individuals who are related to the problems of disabled people.

**ბათუმის “თამარის ციხის” კონსერვაციისათვის
(ხელოვნებათმცოდნეობითი კვლევის შედეგები ბათუმის
“თამარის ციხის” შესახებ)**

აბსტრაქტი: ბათუმის “თამარის ციხე” წარმოადგენს ერთ-ერთ უძველეს ისტორიულ-არქეოლოგიურ ძეგლს ბათუმის შემოგარენში. ციხე არაერთხელ დაზიანდა და დღეს ნანგრევების სახითაა მოღწეული. ბოლო წლებში განხორციელებული რეკონსტრუქცია-რესტავრაციის პროცესების მიუხედავად, ბათუმის “თამარის ციხე” დღემდე ინარჩუნებს ისტორიულ მნიშვნელობას, ავლენს კავშირს უძველესი პერიოდის კოლხურ დასახლებასთან, რომაულ-ბიზანტიურ და შუა საუკუნეების ქართულ საფორტიფიკაციო-სასიმაგრო სისტემებთან. ისტორიული, არქეოლოგიური, ხელოვნებათმცოდნეობითი მონაცემების გათვალისწინებით ჩანს, რომ ძეგლის კულტურული ღირებულების შენარჩუნებისთვის უმნიშვნელოვანეს ამოცანას წარმოადგენს მისი გეგმარების, აბრისის, ავთენტური ისტორიული ფორმების დაცვა, ნანგრევების შენარჩუნება რესტავრაცია-კონსერვაციის პრინციპით და ძეგლის ინფრასტრუქტურის მოწესრიგება ტურისტული ადაპტაციისთვის.

საკვანძო სიტყვები: ბათუმის „თამარის ციხე“, კულტურული მემკვიდრეობის დაცვა, რესტავრაცია, კონსერვაცია.

Key Words: Batumi "Tamari Castle", cultural heritage protection, restoration, conservation.

ბათუმის ჩრდილოეთით, მდინარე ყოროლისწყლის შესართავთან, მაღალ ბორცვზე მდებარე “თამარის ციხე” წარმოადგენს ერთ-ერთ უძველეს ისტორიულ-არქეოლოგიურ ძეგლს ბათუმის შემოგარენში. მისი უძველესი კულტურული ფენები I ათასწლეულის დასაწყისით თარიღდება. არქეოლოგიური გათხრებით დასტურდება, რომ ანტიკურ ხანაში აქ არსებობდა საქალაქო დასახლება. ციხის მდებარეობა ხელს უწყობდა საზღვაო და სახმელეთო გზების გაკონტროლებას. ამ გარემოებების შედეგად საფორტიფიკაციო ნაგებობა ფუნქციონირებდა შუა საუკუნეებშიც.

ბათუმის ციხის, როგორც კულტურის ძეგლის, პირველი პასპორტი შედგენილია 1962 წელს. ამ პროცესს წინ უძღოდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტისა და ბათუმის სამცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მიერ 1962 წელს წარმოებული არქეოლოგიური გათხრები, რომლის თანახმად,

მეტ-ნაკლებად, დადგინდა ძეგლის კულტურული ფენები, სტრატეგია, სტრუქტურა, არქეოლოგიური მონაპოვრის პერიოდიზაცია და ისტორიული კონტექსტი. ამავე პერიოდიდან დროგამოშვებით მიმდინარეობდა ბათუმის ციხის არქეოლოგიური კვლევა. 2007 წელს შედგენილი კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სააღრიცხვო ბარათი, განხორციელებული კვლევების საფუძველზე, შეიცავს ინფორმაციას ბათუმის ციხის ლაზიკაში მდებარე ლოსორიონის ციხესთან იდენტიფიცირებისა და ციხესიმაგრის გეგმის ბიზანტიურ კასტელუმთან მსგავსების შესახებ.

ბათუმის ციხის დაცულობა: ციხე არაერთხელ დაზიანდა, როგორც შუა საუკუნეებში, ისე შემდგომ პერიოდებშიც და დღეს იგი ნანგრევების სახითაა მოღწეული. ციხესიმაგრე ინგრეოდა როგორც ჟამთა სვლის, ისე ადამიანის ხელყოფისგან. განსაკუთრებით დაზიანდა ნაგებობა მე-2 მსოფლიო ომის დროს, როდესაც აქ განთავსდა ბათუმის ჰაერსაწინააღმდეგო დაცვის ერთ-ერთი ქვედანაყოფის საცეცხლე პოზიცია, თხემის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში კი აიგო სხვადასხვა დანიშნულების დროებითი სამეურნეო თუ კომუნალური ნაგებობები, ბორცვის ფერდობზე გაიყვანილ იქნა საკანალიზაციო არხი. ამავე პერიოდში გორაკის სიღრმეში კაპიტალური ზომისაფარისთვის გამოკვეთილ იქნა დიდი ტევადობის გვირაბები, რომლის გაყვანის დროს აღმოჩენილ იქნა ძველი ჭა და ყოროლისწყალზე ჩამავალი ძველი გვირაბის ტრასა. შიდაციხის ჭა ამჟამად დახურულია ლითონის ცხურით. ციხის სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილის განადგურება განპირობებული იყო 1960 წელს განხორციელებული კაფე-პავილიონის მშენებლობით, რომელმაც ციხის ტერიტორიის 200 კვ. მ ფართობი დაიკავა. იგი ჩაიჭრა თხემის რელიეფში, ისე, რომ მისი სახურავი გაუტოლდა მიწის ზედაპირის დონეს. პავილიონის თავზე მოეწყო ლითონის მოაჯირებიანი ტერასა ზღვისა და ქალაქის ხედების აღსაქმელად.

2001 წლიდან პავილიონის რეკონსტრუქციის შედეგად შენობაში ფუნქციონირება დაიწყო ბათუმის წმინდა კეთილმსახური მეფე თამარის სახელობის ეკლესიამ. წრიული გეგმარების მქონე ეკლესიას ერთვის ფანჩატურიანი სამრეკლო.¹ ეკლესიის შესასვლელისკენ მრავალსაფეხურიანი ვიწრო კიბეა მოწყობილი. ტაძრის შესასვლელის წინ გამართული მცირე მოედნიდან ციხის შიდა ეზოსაკენ ორმხრივი კიბეები მიემართება. ტუფის ქვით მოპირკეთებული და ხუროთმოძღვრული ჩუქურთმებით შემკული ეკლესიის ეკლექტური ფასადი მოკლებულია გამომსახველობას. მდებარეობის გამო ტაძარი სივრცეში არ აღიქმება. იგი

¹ წყლის ჟონვის შესაჩერებლად ეკლესიის ბრტყელი სახურავი დაფარულია ტოლის ფენით. ეკლესიის კედლის მხატვრობა შესრულებულია ნიკოლოზ მეტრეველის მიერ. ტაძრის წინამძღვარია დეკანოზი ვახტანგ გოგოლაძე.

თავისი წრიული გეგმარებით, უჩვეულო შიდა სივრცითა და ბრტყელი გადახურვით მკვეთრად განსხვავდება ტრადიციული არქიტექტურის პრინციპებზე ორიენტირებული თანამედროვე ქართული საეკლესიო ნაგებობებისგან. გარდა აღნიშნული ფაქტორებისა, ბათუმის ციხის ფერდობებზე კულტურული ფენები ასევე დაზიანებულია გამწვანების ტრესტის მიერ გავლებული ტერასების შედეგად [ინაიშვილი, 2009:153-156].

“ბათუმის ციხის” ისტორიისათვის: ბათუმის ციხის შესახებ ისტორიული წყაროები მწირია. XVIII საუკუნეში ვახუშტი ბატონიშვილი ბათუმს მოიხსენიებს მცირე ქალაქად და კარგ ციხედ. ადრიანე დიუპრეს დროს, რომელმაც ბათუმში 1807 წელს მოინახულა, უფრო დიდ სოფელს ჰგავდა, ვიდრე ქალაქს. იგი ამ ადგილას ახ. წ. II საუკუნეში (იმპერატორ ადრიანეს დროს) რომაელთა სამხედრო გარნიზონის არსებობას ვარაუდობს, რაც არ დასტურდება ისტორიული წყაროებით. XIX საუკუნის მკვლევარ-მოგზაურთა (ა. დიუპრე, დ. ბაქრაძე, ა. ფრენკელი, ჟ. მურიე და სხვ.) ნაშრომების საფუძველზე იკვეთება, რომ ბათუმის ციხეს ამ დროისთვის არ ჰქონდა საფორტიფიკაციო დანიშნულება და იგი წარმოადგენდა ჩაქველ ბეჟანიძეთა საკუთრებას, რომელთაც შიდაციხის ტერიტორიაზე ედგათ წაბლის ხის სახლი მრავალი სათავსოთი [ბაქრაძე, 1987:23; ფრენკელი, 2012:78-79,225]. (სურ. 1)

ბათუმის ციხის ისტორია დაკავშირებულია “ბათუმის” სახელწოდების, “ბათუმის ქვეყნის” ტიპონიმიკის, ლოკალიზაციის, დასახლებული პუნქტის, დაბის, ქალაქის წარმოშობისა და განვითარების ისტორიასთან. არაერთი მკვლევარი შეეხო ბათუმის სახელწოდების, სტრატეგრაფიის, ისტორიის საკითხებს. ამათგან გამორჩეულია ა. ინაიშვილის მოსაზრება, რომლის თანახმად, ბათუმის გორაზე I ათასწლეულის დამდეგს წარმოქმნილი სამოსახლო გარკვეული წყვეტილებით არსებობას აგრძელებს XIX საუკუნემდე. ძვ. წ. VI საუკუნიდან ბათუმს სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირი ჰქონდა ბერძნულ სამყაროსთან. ახ.წ. II საუკუნეში ბათუმში შეიძლება არსებულიყო ქალაქური ტიპის დასახლება, ე.წ. ძველი კოლხეთის ბათუმის (ბათვისის) “ქვეყანა”, რომლის ცენტრს წარმოადგენდა “ბათუმის ციხე”. ა. ინაიშვილი სახელწოდება “ბათუმის” ეტიმოლოგიას ჰიდრონიმს უკავშირებს [ინაიშვილი, 1976:83-86; კახიძე, ხახუტაიშვილი, 1989:39-40].² თ. ყაუხჩიშვილის მითითებით “ბათუმის” შესახებ ცნობები არისტოტელეს (ძვ.წ. IV ს) დროიდან მოიპოვება [კახიძე, ხახუტაიშვილი, 1989:40]. ბერძნულ-რომაულ წერილობით წყაროებში (არისტოტელე, პლინიუსი, არიანე, ტაბულა პევტინგერია-

² ა. ინაიშვილი შესაბამისი ტოპონიმური მასალის განხილვის შედეგად ასკვნის, რომ ბათუმი უნდა ყოფილიყო მთელი ხეობის სახელწოდება, ხოლო დასახლება “ბათომი” ამ ხეობის მთავარი მდინარის შესართავთან მდებარეობდა და სახელიც სწორედ მდინარისაგან მიიღო.

ნა) Bathys-ის სახელწოდებით ცნობილი მდინარისა და გეოგრაფიული პუნქტის სახელწოდება (საიდანაც დღევანდელი ბათუმის სახელწოდება წარმოსდგება) ადრებიზანტიურ წყაროები ამ სახელით აღარ იხსენიება. ისტორიული ვითარების გათვალისწინებით ცხადია, რომ ბათუმის ტერიტორია წარმოადგენდა ისტორიული ლაზიკის იმ ნაწილს, სადაც ბიზანტიელი ავტორების (პროკოპი კესარიელი და აგათია სქოლასტიკოსი) თანახმად, ადგილი ჰქონდა ბიზანტია-სპარსეთის ომებს. ვ. ლექვინაძის მოსაზრებით, ბათუმის თამარის ციხის ნაშთები, პროკოპი კესარიელის ცნობის თანახმად, გაიგივებულია იმპერატორ იუსტინიანეს მიერ ლაზიკაში აგებულ ლოსორიონის სიმაგრესთან, რომელიც მდებარეობდა სანაპიროზე აფსაროსის ციხესა და პეტრას შორის. ამ ციხეს უნდა გადაეკეტა გზა ლაზიკიდან სამხრეთი შავიზღვისპირეთისკენ *[**Леквинадзе, 1967: 505-510; Леквинадзе 1973:169-186**]*. ამდენად, ბათუმის ციხის შესახებ არსებული მწირი წყაროების მიუხედავად, ძველ საქართველოში მისი ისტორიული მნიშვნელობა მაინც თვალსაჩინოა.

ამ თვალსაზრისით მეტად საყურადღებია “ბათუმის ციხის” **არქეოლოგიური კვლევის შედეგები**, რომელსაც საფუძველი ჩაეყარა 1960-იანი წლებიდან და უკავშირდება ციხის ტერიტორიაზე კაფე-რესტორნის მშენებლობას. ბორცვის სამხრეთ-დასავლეთით, ძეგლის მნიშვნელოვანი დაზიანებით, აშენდა კაფე-რესტორანი, სამხრეთ ფერდობზე გაკეთდა საავტომობილო გზა, ხოლო ბორცვის თხემზე (შიდაციხეში) მოეწყო ნაყინის ღია სივრცე შესაბამისი “ინფრასტრუქტურით”. შექმნილი ვითარების გამო ძეგლზე საჭირო შეიქმნა ჩატარებულყოფი დაცვითი არქეოლოგიური სამუშაოები, რომელიც განახორციელა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის ისტორიის ინსტიტუტისა და ბათუმის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტის ექსპედიციამ. 1965 წელს არქიტექტორების – რ. ცინცაძისა და გ. ჭეიშვილის მიერ შესრულდა შიდაციხის ანაზომები, ჩანახატები და ნახაზები, რომლებიც იძლევა მეტ-ნაკლებად სრულ წარმოდგენას ძეგლისმდგომარეობისა და ახალი სამშენებლო ჩარევების შესახებ. დაზვერვითი სამუშაოების შედეგად გამოიკვეთა, რომ ბათუმის ციხე მრავალფენიანი ძეგლია და იგი აგებული იყო ძველი კოლხური “გორას ტიპის” სამოსახლოს ადგილას, რასაც ადასტურებს ადრეანტიკური კოლხური კერამიკის ფრაგმენტები და ნანგრევი ქვები *[**კახიძე, ხახუტაიშვილი, 1989:40-45**]*³

³ მდინარე ყოროლისწყლის ხეობის დაზვერვებმა დაადასტურა, რომ ბათუმის გორა ამ ტიპის დასახლების ერთადერთი კერა არ ყოფილა. ბათუმის ციხის მახლობლად ყოროლისწყლის ხეობის სოფ. განთიადში ანტიკური ხანის ნამოსახლარი დადასტურდა, დადგენილ იქნა ძველი გზების ტრასები, რომელთაგან მთავარი საუღელტეხილო გზა გადიოდა ყოროლისწყლის ხეობიდან ჯოჭოს წყლის ხეობაზე.

ციხის კედლების მრავალგზის გადაკეთების მიუხედავად, შესაძლებელია უძველესი, ადრეული შუა საუკუნეების, ტიპური ადრებიზანტიური სამშენებლო ფენის გამოყოფა, რომელიც შედარებით უკეთაა გადარჩენილი სწორკუთხა მოყვანილობის ციხის ჩრდილო-აღმოსავლეთ, სამხრეთ-დასავლეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთხეებში. ვ. ლექვინაძის აზრით, ადრებიზანტიური შერეული წყობა, რომელიც ქვისა და აგურის სარტყლების სისტემატური მონაცვლეობით ხასიათდება, აქ შემორჩენილია მხოლოდ მცირე ადგილას. არქეოლოგების დაკვირვებით, ციხის ერთ-ერთ მონაკვეთზე (“შიდაციხე II”) გამოყენებული ქვათლილები და დულაბი ძალიან ჰგავს პეტრას ციტადელისა და სამნავიანი ბაზილიკის წყობას, რაც მის თარიღზე მიუთითებს (VI ს). „ბათუმის ციხის“ თავისებურებას განსაზღვრავს ადრებიზანტიური ციხესიმაგრეების მშენებლობაში დამკვიდრებული სტანდარტული სწორკუთხა გეგმარების რთულ რელიეფზე მორგება და ციხესიმაგრის სწორკუთხა კომპლექსური შვერილები, რომლებიც შემორჩენილია სიმაგრის სამხრეთ-დასავლეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილებში (სურ.2). ციხესიმაგრის კედლებში ასეთი სწორკუთხა კომპლექსური შვერილების ჩართვა VI-X საუკუნეების ბიზანტიური სიმაგრეებისთვის იყო დამახასიათებელი. ვ. ლექვინაძის აზრით, “თამარის ციხე” თავისი გეგმარებით დიდ მსგავსებას იჩენს სებასტოპოლისის III ციხესთან (კასტელთან), რომელიც ასევე იუსტინიანეს მიერ იყო აშენებული [*Леквинадзе 1973:172- 173, 178, ნახ. 2, 6*].

შიდაციხეს გეგმაში სწორკუთხა ფორმა აქვს. თითქმის მთლიანად გადარჩენილია ციხის ჩრდილო-დასავლეთი, ადგილ-ადგილ ორმაგი კედელი, რომელიც გაუმაგრებითაა ნახევარწრიული მცირე კონტრფორსებით. გამაგრების ეს ხერხი დამახასიათებელია გვიანფეოდალური ხანის ნაგებობებისთვის. ჩრდილო-დასავლეთი კედელი ავტოსტრადის პარალელურად მიემართება. მის საპირისპირო სამხრეთ-დასავლეთ კედელს აქვს რამდენიმე გარე მინაშენი და კონტრეფორსი. ერთ-ერთი დიდი მინაშენი ქმნის გარესათავსს. სამშენებლო ხელოვნების თვალსაზრისით თვალსაჩინოა განსხვავება ციხის სამშენებლო ფენებს შორის, ხუროთმოძღვრული ფენების გამიჯვნა და ისტორიული ქრონოლოგიის დადგენა რთულია. ქრონოლოგიური პერიოდების განსაზღვრისთვის მნიშვნელოვანია არქეოლოგიური მონაცემების გათვალისწინება. (სურ. 3)

ციხის შიდა ნაწილში მდებარე „სასახლე/დარბაზი“ (IV უბანი), წარმოადგენდა ორსართულიან სწორკუთხა ნაგებობას, რომელიც გვერდითი კარებით უკავშირდებოდა ეზოს. სასახლე ნაგებია ცოკოლის სართულზე მოსწორებულხედაპირიანი ქვებით. სასახლის იატაკისა და კარის ჭრილის მყარად ნაგები კედლების ფენაში ცემენტის ფენებია ჩართული, რაც მე-2 მსოფლიო ომისდროინდელი

ჩარევის შედეგია. ამ უბანში ერთმანეთში იყო არეული განვითარებული და გვიანი შუა საუკუნეების, ასევე XIX-XX საუკუნეების მასალები.⁴

ციხის დანარჩენ უბნებზე ფიქსირდება XIII-XIV საუკუნეების ფენები (მოჭიქული ჭურჭლის, კრამიტის, აგურის ფრაგმენტები, მარნის ნაშთი ქვევრებით). ციხის კედელთან აღმოჩენილი ერთ-ერთი თავმოტეხილი ქვევრისა და გვიანი შუა საუკუნეების საძეგელის ფრაგმენტები დღესაცაა შემორჩენილი⁵. შიდაციხის ტერიტორიაზე ასევე გამოვლენილია XVIII - XIX საუკუნის არქეოლოგიური მასალები. გალავნის გარეთ წარმოქმნილი სათავსო წარმოადგენს გვიანდელ მიწაშენს. ციხის ეს მონაკვეთი შეიცავს გვიანი შუა საუკუნეების მასალებს. აქ დადასტურებული კედლის ნანგრევები ქმნის შთაბეჭდილებას იმისას, რომ ციხე საგანგებოდ დაუნგრევიათ. გალავნის ამ მონაკვეთში თვალსაჩინოა გვიანდელი აღდგენის კვალი.⁶ ნიშანდობლივია, რომ ციხესიმაგრის თავდაპირველი სამშენებლო ფენები, უმეტესად, გვიანდელი ჩარევების შედეგად არის ნიველირებული.

ამდენად, XX საუკუნის 60-იან წლებში, ბათუმის ციხის ბორცვის თხემსა და ფერდობებზე ჩატარებული სამუშაოების შედეგად დგინდება, რომ აქ გამოვლენილი არქეოლოგიური მონაპოვარი დიდი ქრონოლოგიური დიაპაზონისაა და შეიცავს მასალებს ძვ.წ. I ათასწლეულის პირველი ნახევრიდან – ახ.წ. XIX-XX სს-ის ჩათვლით. ციხის ხუროთმოძღვრულ ფენებში იკვეთება ადრეული (VI-X), განვითარებული (XIII-XIV ს) და გვიანი შუა საუკუნეებისა (XVIII), ასევე თანამედროვე (XX) საუკუნეების სამშენებლო ფენები.

ძეგლის ისტორიის ერთ-ერთი ფურცელია, ისიც, რომ 1972 წელს, ბათუმის “თამარის ციხის” ტერიტორიაზე მდებარე პავილიონის, კაფე-რესტორნის შენობა გადაეცა აჭარის სახელმწიფო მუზეუმს სახლ-მუზეუმის გასამართავად. პავილიონის მუზეუმად გადაკეთების პროექტი შესრულდა სპეციალიზებული სარესტავრაციო გაერთიანების არქიტექტორების – მ. დვალისა და მაჭარაშვი-

⁴ სასახლის მიმდებარე ნაწილის გათხრებისას გამოვლინდა მე-2 მსოფლიო ომისდროინდელი გადანაყარი შრე, ასევე ადრეული კერამიკული ნაწარმი. დადგინდა, რომ მშენებლობის დაწყებამდე მოუშადადებიათ “სამშენებლო მოედანი”, მოუხსნიათ წინარე ხანის კულტურული ფენები და ფერდობზე გადაუყრიათ. ბორცვის ფერდობის ამ მხარეს გამოდის მე-2 მსოფლიო ომის დროს აგებული კაპიტალური ბომბსაფარის ერთ-ერთი შესასვლელი.

⁵ VII-VIII უბანი, სადაც ქვევრები აღმოჩნდა მთლიანად თანამედროვე მასალას შეიცავდა, მე-2 მსოფლიო ომის დროს შუა საუკუნეების ფენები აუღიათ და ბორცვის ფერდობზე გადაუყრიათ.

⁶ XII უბანი მდებარეობს VII უბნის სამხრეთ-დასავლეთით ციხის კედელსა და კაფე-პავილიონის უკანა კედელს შორის. ამ უბნის დიდი ნაწილი განადგურებულია, პავილიონის მშენებლობას შეეწირა არა მარტო არქეოლოგიური ფენა, არამედ ნაგებობაც. აქვეა ლითონის ცხაურებით დაფარული ჭა.

ლის მიერ. პროექტი ითვალისწინებდა სარესტორნო სივრცის მუზეუმისთვის ადაპტირებას, შენობის ფასადის რეკონსტრუქციას, ინტერიერში საექსპოზიციო დარბაზის, ფონდებისა და მომსახურე პერსონალისათვის სივრცეების მოწყობას, თუმცა აღნიშნული პროექტი არ განხორციელდა (სურ. 4-5).

1991 წელს ძეგლთა დაცვის საზოგადოების დაკვეთით, სარესტავრაციო ფირმა “ხერთვისის” მიერ შეიქმნა ბათუმის “თამარის ციხის” რესტავრაცია-კონსერვაციის საპროექტო დოკუმენტაცია მ. ბოჭოიძისა და ვ. ცინცაძის ხელმძღვანელობით. ამავე პერიოდში ძეგლი ხელახლა აიზომა, შესრულდა კროკები, შედგა ჩასატარებელი სამუშაოების გეგმა. პროექტით გათვალისწინებული სამუშაოების ტექსტურ ნაწილში აღნიშნულია, რომ “ადრინდელი შუა საუკუნეების ციხის ფრაგმენტები მოქცეულია ახალი კედლების ქვეშ, ნაწილი ფრაგმენტებისა შემორჩენილია ცალ-ცალკე უფორმო ნანგრევების სახით. შუა საუკუნეებში ციხე აუგიათ უსაძირკველად გრუნტს მცირე ჩაღრმავებით, რამაც გამოიწვია ციხის კედლის მთლიანი ნაწილების დაცურება და ნგრევა. გვიანდელი ციხესიმაგრე ზოგიერთ ადგილას აგებულია ადრინდელი ციხის წაქცეულ ფრაგმენტებზე. ამჟამად ციხე-გალავნის სილუეტი სრულებით აღარ იკითხება, მხოლოდ დამოუკიდებელი ნაწილებიღაა დარჩენილი სამხრეთ და სამხრეთ-დასავლეთ მხარეს. . .”. განმარტებითი ბარათიდან ირკვევა, რომ იმდროისთვის სამხრეთი და სამხრეთ-დასავლეთი კედლის მდგომარეობა არ იძლეოდა გეგმის სრულად წაკითხვის საშუალებას, რის გამოც კედლიდან დაცურებული ფრაგმენტების ძველ ადგილზე დაბრუნება ან მის ნაცვლად ადრინდელი ანალოგიური კედლის ამოყვანა შეუძლებლად და უმართებულოდ იქნა მიჩნეული რესტავრატორთა მიერ (სურ.6).

კონსერვაციის გეგმის შედეგად დასახულ იქნა: ციხის სამხრეთი და სამხრეთ-დასავლეთი კედლების ნანგრევების გაწმენდა და ადგილზე მათი გამაგრება ბეტონის საძირკვლების მოწყობით, მეტ-ნაკლებად ავთენტური, შუა საუკუნეების ფრაგმენტების შენარჩუნებით. ციხის დანარჩენ ნაწილებზე საჭიროების მიხედვით უნდა მოწყობილიყო ბეტონის საძირკვლები, შევსებულიყო ჩამოვვნილი საპირე წყობა, მოწესრიგებულიყო საკონსერვაციო ფენა. შესრულებული მასალებით ჩანს, რომ ციხის გალავნის მდგომარეობა 90-იანი წლებისათვის უფრო მძიმე იყო. შედგენილი პროექტის მიუხედავად, სარესტავრაციო-საკონსერვაციო სამუშაოები ძეგლზე არ ჩატარებულა (სურ. 7).

მნიშვნელოვანი რეკონსტრუქცია ჩატარდა ციხესიმაგრეს XXI საუკუნის დასაწყისში, რა დროსაც პავილიონის შენობაში ფუნქციონირება დაიწყო წმინდა კეთილმსახური მეფე თამარის სახელობის ეკლესიამ.

2012-2014 წლებში შეიცვალა შიდა ეზოს ჩრდილო-აღმოსავლეთი მხარე - სხვადასხვა სამშენებლო ფენებით წარმოდგენილ კედელთან აიგო კონქით გადახურული აფსიდი, თაღოვანი ნიშა და თაღოვანი კარის მქონე სათავსი კამაროვანი გადახურვით, ასევე კედლის სიღრმეში გაჭრილი ვიწრო ღიობებით (სურ. 8-9). რეკონსტრუირებული კედლის თაღები და კამარები ამოყვანილია ნატეხი ქვებით ცემენტის ხსნარზე მატრიცების გამოყენებით. სათავსის ნახევარცილინდრული კამარაც არ გამოირჩევა ოსტატობით. ამავე პერიოდში შიდაციხის ეზოს იატაკი ცემენტის სქელი ფენით დაფარეს; მიწის დონეზე დაასხეს ორსაფეხურიანი შემადღება ამბიონით. ხოლო აფსიდის წინ განათავსეს წახნაგოვან ბოძზე დადგმული ტრაპეზის ქვა. აღნიშნული რეკონსტრუქცია განპირობებული იყო ეზოს ტერიტორიის საეკლესიო ღვთისმსახურებისთვის გამოყენების სურვილით. სავარაუდოდ, ამავე პერიოდში ჩატარდა სამხრეთ-აღმოსავლეთი გალავნის კედლების ნაწილობრივი აღდგენა-გამაგრებითი სამუშაოები ქონგურების „იმიტაციით“. საუკუნის დასაწყისში განხორციელებული ცვლილებები, რეკონსტრუირებული კედლები, ქართული ორნამენტული ჩუქურთმის მოტივებით შემკული წრიული გეგმარების მქონე ეკლესია და სამრეკლო ბათუმის ციხის ისტორიის ნაწილად იქცა.

ბოლო წლებში ჩატარებული რეკონსტრუქცია-რესტავრაციის პროცესების მიუხედავად ბათუმის “თამარის ციხე” წარმოადგენს უძველესი წარსულის მქონე კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლს, რომელიც დღემდე ინარჩუნებს ისტორიულ მნიშვნელობას; ავლენს კავშირს უძველესი პერიოდის კოლხურ დასახლებასთან, რომაულ-ბიზანტიურ და შუა საუკუნეების ქართულ საფორტიფიკაციო-სასიმაგრო სისტემებთან. ბათუმის ციხესიმაგრის ნანგრევებზე, მრავალგზის გადაკეთების მიუხედავად, ვლინდება ადრეული შუა საუკუნეების სამშენებლო ფენები: ციხის ჩრდილო-აღმოსავლეთი, სამხრეთ-დასავლეთი და სამხრეთ-აღმოსავლეთი კუთხეები, სადაც ჩანს ქვისა და აგურის ფენებით შედგენილი ადრეობიზანტიური წყობის კედლები. ძეგლის ძირითადი ნიშანია რომაული და ბიზანტიური სიმაგრეებისთვის დამახასიათებელი სწორკუთხა გეგმარება; ნახევარწრიული კონტრფორსებით გამაგრებული ჩრდილო-დასავლეთის კედელი გვიანი შუა საუკუნეების ჩარევის შედეგია; ნიშანდობლივია, რომ სამშენებლო ხელოვნების თვალსაზრისით ნანგრევებს შორის თვალსაჩინოა განსხვავების მიუხედავად ციხის ხუროთმოძღვრული ფენების გამოჯვნა და ისტორიული ქრონოლოგიის დადგენა რთულია და ქრონოლოგიური პერიოდების განსაზღვრისთვის მნიშვნელოვანია არქეოლოგიური მონაცემების გათვალისწინება; უახლოეს წარსულში აშენებული კაფე-პავილიონი, შემდგომ ეკლესია, ასევე აღდგენილ-გამაგრებული ციხის კედლები, შიდაციხის რეკონსტრუირ-

რებული თაღვანი ფორმები, ასევე ეთნოგრაფიული დეტალები (ქვევრების, საძეგვლის ფრაგმენტებიდა სხვ.) ძეგლის ისტორიის ნაწილია (სურ. 10).

ამდენად, ისტორიული, არქეოლოგიური, ხელოვნებათმცოდნეობითი მონაცემების გათვალისწინებით გამოიკვეთა, რომ ძეგლის კულტურულ-მემკვიდრეობითი ღირებულების შენარჩუნებისთვის უმნიშვნელოვანეს ამოცანას წარმოადგენს: ძეგლის გეგმარების, აბრისის, მონახაზის მეტ-ნაკლებად ავთენტური ისტორიული ფორმების დაცვა; ბათუმის ციხის ნანგრევების შენარჩუნება კონსერვაციის პრინციპით; ციხის დაზიანებული ადგილების, სამირკვლების გაწმენდა და გამაგრება; სამშენებლო ფენების სახასიათო წყობის შენარჩუნება, ჩამოცვენილი საპირე ქვების შევსება; ძეგლთან მისასვლელი გზის, ეზოს ტერიტორიის ინფრასტრუქტურის მოწესრიგება ტურისტული ადაპტაციისთვის.

ძეგლის შენარჩუნების მიზნით, კვლავ აქტუალურია ციხესიმაგრის რესტავრაცია-კონსერვაციის სამუშაოების ჩატარება, რომელიც დაგეგმილია აჭარის არკულტურული მემკვიდრეობის სააგენტოს მიერ.⁷ არქიტექტორ-რესტავრატორის ნანა ინწკირველის განმარტებით ბარათში *[ინწკირველი, განმარტებითი ბარათი, 2022]* დეტალურადაა ჩამოთვლილი ციხის დაზიანებები: შესამჩნევია მრავლობითი გამჭოლი ბზარები და მნიშვნელოვანი დეფორმაციები, თუმცა, როგორც საარქივო და ბიბლიოგრაფიული მასალიდან ირკვევა, ძეგლის ტექნიკური თუ ვიზუალური მდგომარეობა, 1965-1990 წლებში შესრულებულ ანაზომებზე დაყრდნობით, დეფორმაციის მიუხედავად, დასტაბილურებულია და ციხეზე დამატებითი უკუჩვენებები არ აღინიშნება... გალავნის კედლები დაზიანებულია, შეიმჩნევა ჩამონგრეული ადგილები, გალავნის მთელ პერიმეტრზე მომძლავრებულია მწვანე საფარი, რაც კიდევ უფრო აზიანებს მას. გამჭოლი ბზარები ფიქსირდება როგორც გალავნის კედლებზე, ისე, ე.წ. დარბაზსა (სასახლესა) და მინაშენებზე.

ისტორიული, არქეოლოგიური, ხელოვნებათმცოდნეობითი გეოლოგიური კვლევების საფუძველზე შედგა ძეგლის სარეაბილიტაციო საპროექტო დოკუმენტაცია, რომელიც ეფუძნება ძეგლის გამაგრებითი და ინფრასტრუქტურული სამუშაოების განხორციელებას ძეგლის დაცვისა და მის ირგვლივ უსაფრთხო გარემოს შექმნის მიზნით. სარესტავრაციო პროექტის თანახმად ბათუმის ციხის რეაბილიტაციის პროექტი ითვალისწინებს განახლებული, სადა, ფონურად გადაწყვეტილი კომპონენტების ავთენტურ ნაწილებთან ჰარმონიულ შერწყმას,

⁷ აჭარის კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სააგენტოს მიერ დაგეგმილია ძეგლის რესტავრაცია-კონსერვაციის სამუშაოების ჩატარება. აღნიშნული ხელოვნებათმცოდნეობითი კვლევა შესრულებულია 2022 წელს სარესტავრაციო პროექტის ფარგლებში. რესტავრაციის პროექტის ავტორია ნანა ინწკირველი.

ავთენტურთან თავსებადი მასალების შერჩევას, ბზარების გამაგრებას, ციხეზე ასასვლელი გზის, კიბის საფეხურების, ბილიკების მოწყობას, ძეგლის გათავისუფლებას ზედმეტი მწვანე საფრისგან და სხვ. საკონსერვაციო-სარეაბილიტაციო პროექტის განხორციელება ხელს შეუწყობს ძეგლის სიცოცხლის გახანგრძლივებას და მის ადაპტაციას თანამედროვე ინფრასტრუქტურული მოთხოვნების გათვალისწინებით.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

ბაქრაძე, 1987: – ბაქრაძე დ. არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში, ბათუმი.

ინაიშვილი, 1976: – ინაიშვილი ა., ბათუმის ეტიმოლოგიისათვის, „აჭარული დიალექტის დარგობრივი ლექსიკა, I, 73-87, თბილისი.

ინაიშვილი, 1965: – ბათუმის ისტორიისათვის ახალი არქეოლოგიური გათხრების საფუძველზე, „კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები“, გვ. 69-75, თბილისი.

ინაიშვილი, 2009: – ინაიშვილი ნ., ბათუმი ადრეზიზანტიურ ხანაში, „ბათუმი. წარსული და თანამედროვეობა“, I საერთაშორისო კონფერენციის მასალები, გვ. 153-156, ბათუმი.

კახიძე, ხახუტაიშვილი, 1989: – კახიძე ა., ხახუტაიშვილი დ., მასალები ბათუმის ძველი ციხის ისტორიისათვის, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები, I, თბილისი.

ფრენკელი, 2012: – ფრენკელი ა., ნარკვევები ჩურუქ-სუსა და ბათუმზე, რედაქტორი რ. სურმანიძე, თბილისი.

ინწკირველი, 2022: – ინწკირველი ნ., განმარტებითი ბარათი (ხელნაწერი), ბათუმი.

Леквинадзе , 1967: – Леквинадзе В.А., Об одной византийской крепости, Сообщения АН Грузинской ССР, XLVII, 2, с. 505-510, Москва.

Леквинадзе , 1973: – Леквинадзе В., О постройках Юстиниана в Западной Грузии, – Византийский Временник, 34, с. 169-186, Москва.

**Restoration-conservation of "Tamari Castle" in Batumi
(Results of Art Research on "Tamari Castle" in Batumi)**

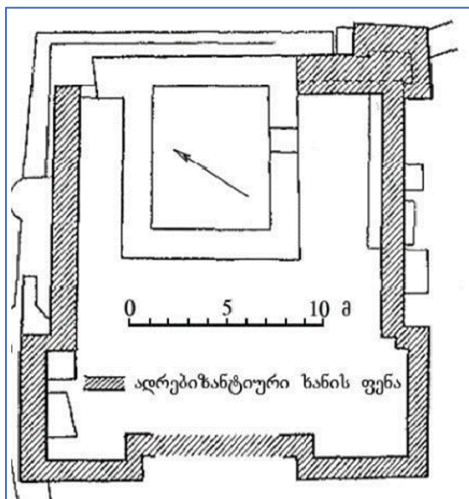
Abstract

"Tamari Castle" of Batumi is one of the oldest historical-archaeological monuments in the outskirts of Batumi. The castle was repeatedly damaged and is preserved only in ruins today. Despite the reconstruction-restoration processes carried out in recent years, "Tamari Castle" in Batumi still maintains its historical significance, revealing a connection with the ancient Colchis settlement, Roman-Byzantine and medieval Georgian fortification systems. Taking into account the historical, archeological, and art studies data, it can be seen that the most important task for the preservation of the cultural value of the monument is the maintenance of its planning, outline, authentic historical forms, preservation of the ruins according to the principle of restoration-conservation and arrangement of the infrastructure of the monument for tourism adaptation.

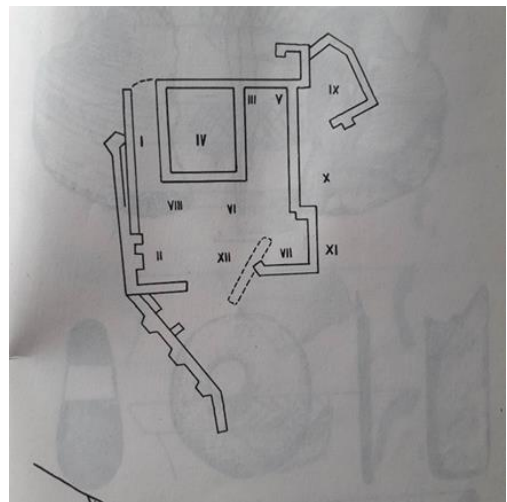
ილუსტრაციები

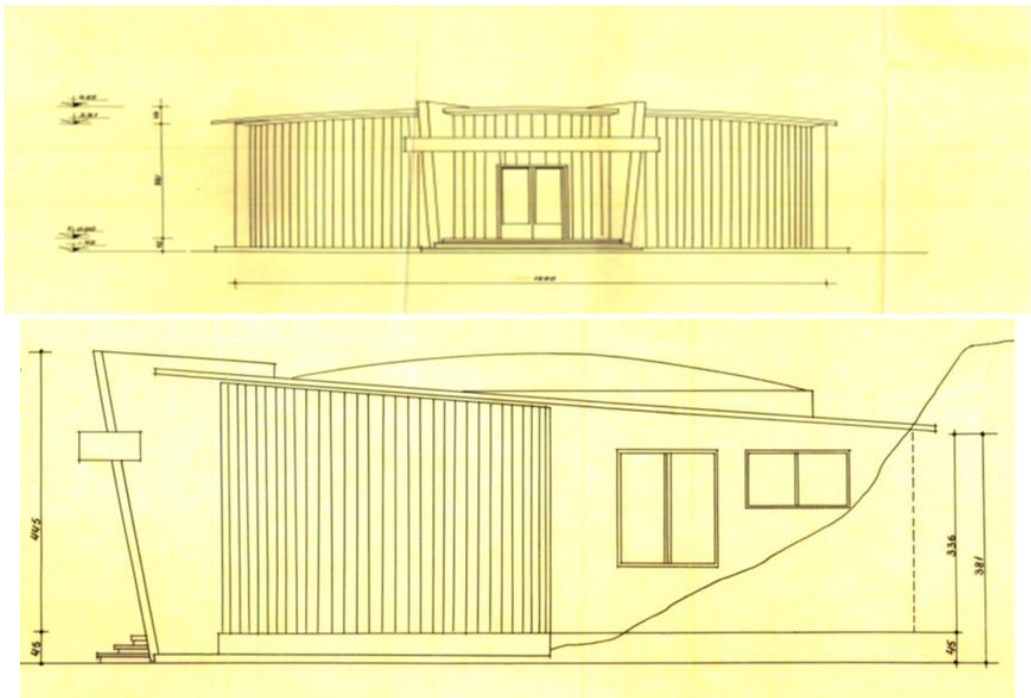
ბეჟანიძეების სახლი თამარის ციხეზე ბათუმში, ხედი ქალაქიდან.
 „სარაია“ (შდრ.გვ.79) (ზ. მარგიევის ფოტოკოლექცია)
 ბათუმის „თამარის ციხე“. ფოტო ა. ფრენკელის წიგნიდან (რედ. რ. სურმანიძე)

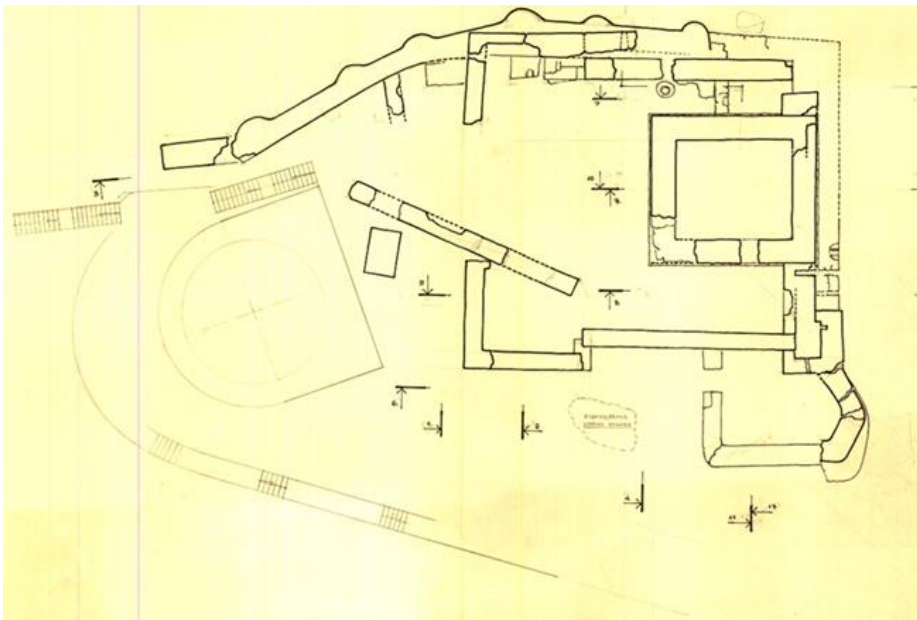
სურ. 2 ბათუმის ციხის გეგმა
 ვ. ლექვიანაძის მიხედვით

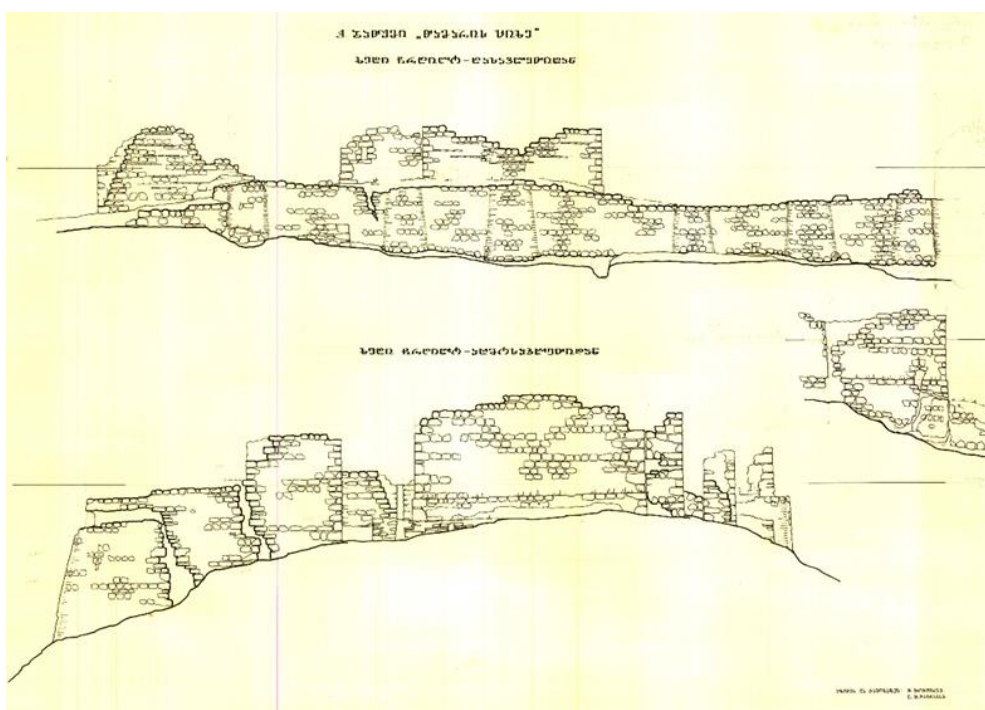
სურ. 3 ბათუმის ციხის გეგმა
 არქეოლოგიური უბნების მითითებით
 (1989)

სურ. 4-5 მუზეუმის პროექტი, 1972 წელი.

სურ. 6 ბათუმის “თამარის ციხის” ანაზომები. შესრულებული მ. ბოჭორიძისა და ლ. ბოკუჩავას მიერ, 1991 წელი

სურ. 7. ბათუმის “თამარის ციხის” ანაზომები. შესრულებული მ. ბოჭოიძისა და ლ. ბოკუჩავას მიერ, 1991 წელი

სურ. 8-9. შიდაციხე რეკონსტრუქციამდე და რეკონსტრუქციის შემდეგ

სურ. 10. ბათუმის „თამარის ციხე“ . საერთო ხედი

ბათუმის ურბანული და სოციალ-კულტურული სახე პირველი მსოფლიო ომის წინ (1910-1914)

აბსტრაქტი: პირველი მსოფლიო ომის წინ ბათუმში იყო არა მარტო ქართველებისა და რუსეთის იმპერიაში მცხოვრები სხვა ეროვნებების კერძო საწარმო-დაწესებულებები, არამედ ევროპელი კაპიტალისტებისა და ფინანსისტების ორგანიზაცია-საწარმოებიც; ქალაქის ურბანული განვითარება წარმატებით ხორციელდებოდა. ეს პროცესი შეაფერხა რუსეთის პირველმა რევოლუციამ, მოსახლეობის განწყობასა და საზოგადოებრივ ცნობიერებაზე გავლენას ახდენდა ის სასტიკი რეპრესიები, რომელიც რევოლუციის დასრულების შემდეგაც 2-3 წლის მანძილზე გრძელდებოდა ხალხის დასაშინებლად. 1910 წლიდან აღდგა ძველი წარმოებები, დაარსდა ახალი საწარმოები, შეიქმნა პრესისა და კულტურულ-საგანმანათლებლო ორგანიზაციები. ქალაქში პირველი მსოფლიო ომის წინ იყო დამატებული პოლიტიკური სიტუაცია, რაც, უწინარესად, განპირობებული იყო იმით, რომ ომის წინ მდგარი ხელისუფლება აჭარის მოსახლეობას არ ენდობოდა, ოლქის ადმინისტრაციამ აჭარლებისადმი უნდობლობისა და დამატებული ვითარების გამოც, კავკასიის მეფისნაცვალთან ერთად დაგეგმა ქალაქისა და ოლქის დაჩქარებული კოლონიზაცია რუსი მოსახლეობით.

საკვანძო სიტყვები: ბათუმი, ურბანული განვითარება, პირველი მსოფლიო ომი, პოლიტიკური სიტუაცია, კოლონიზაცია.

Key words: Batumi, Urban development, World war I, Political situation, Colonization.

როგორც ცნობილია, ქალაქ ბათუმის ურბანულ განვითარებას საფუძველი მე-19 საუკუნის 80-90-იან წლებში ჩაეყარა. 1875-1885 წლებში არსებულმა პორტო-ფრანკოს სტატუსმა ქალაქს კაპიტალის დაგროვებისა და შემდგომი სწრაფი განვითარების შესაძლებლობა მისცა. ამ პერიოდში ბაქოში აღმოჩენილი ნავთობის ევროპაში გასატანად ყველაზე ხელსაყრელი გზა ბათუმის პორტზე გადიოდა, რამაც კიდევ უფრო გაზარდა ბათუმის სტრატეგიული მნიშვნელობა, შეცვალა მისი ეკონომიკური და სოციალური ფუნქციური დატვირთვა და ის საქართველოს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ურბანულ ერთეულად აქცია.

რუსეთის იმპერიასთან მხოლოდ ორი ათეული წლის წინ მიერთებული ბათუმი უკვე 900-იანი წლების დასაწყისში იმპერიის ერთ-ერთი წარმატებული სამრეწველო ცენტრი, სამხრეთ კავკასიაში – რევოლუციური და სოციალური გარდაქმნების მათივე ინიციატორი ქალაქი, თბილისის შემდეგ ყველაზე დიდი სამრეწველო ჰაბი გახდა. ის არა მარტო საქართველოს რეგიონების მოსახლეობას იზიდავდა, არამედ უცხოელ მწარმოებლებსა და ფინანსისტებსაც აინტერესებდა მოგებიანი გეოპოლიტიკური მდებარეობით. მის უნივერსალურ ღირებულებას წარმოადგენდა როგორც ჰომოგენური ურბანული განაშენიანება და მდიდარი მცენარეული საფარი, ასევე ზღვისპირა სანავსადგურო ქალაქის ხელსაყრელობა იმ მეწარმეებისა და კაპიტალის მფლობელთათვის, რომლებიც აქ საქმიანობდნენ. ეს ეხებოდა როგორც ქართველებს, ასევე ევროპიდან ჩამოსულ კაპიტალისტ მფლობელებს, რომლებიც აქ ხსნიდნენ სხვადასხვა ტიპის საწარმოებს, ამზადებდნენ საზღვარგარეთ გასატან ნედლეულს და ეს ყველაფერი არა მარტო სოციალური და ეკონომიკური მიმართულებით მუშაობდა, არამედ ხელს უწყობდა ქალაქის განვითარების სხვა პერსპექტივებს: ავითარებდა მუსიკალურ და თეატრალურ კულტურას, არქიტექტურას, აფინანსებდა, ან უბრალოდ, ინსპირირებდა ახალი განათლების კერების დაარსების აუცილებლობას.

მათელ ამ პროგრესული განვითარების პროცესზე დამანგრეველი ზემოქმედება მოახდინა 1905-1907 წლების მოვლენებმა. პირველი რევოლუციის პერიოდმა ანარქია და უწყესრიგობა, მრეწველობისა და კულტურის დაქვეითება გამოიწვია, რამაც შეაჩერა ქალაქ ბათუმის სწრაფი განვითარების უკვე აღებული და შესამჩნევად მზარდი ტემპი. ამას კარგად აჩვენებს იმდროინდელი ქართული პრესა, მათ შორის ბათუმში გამოძავალი ქართული და რუსული გაზეთები. მარტო ის, რომ რევოლუციის მონაწილეთა დაპატიმრება-გადასახლება 1910 წლამდე არ წყდებოდა, იწვევდა საწარმოო პროცესების რღვევას, ქალაქის დაცარიელებას, ეკონომიკის ისე დასუსტებას, რომ ეს პარალელურ რეჟიმში აქვეითებდა ბათუმში კულტურისა და განათლების დონეს. მარტო 1908-1909 წლებში ბათუმის ოლქიდან 800-ზე მეტი კაცი გაასახლეს *[სდსინ, 2008:339]*.

გასახლებულთა უმრავლესობას საწარმოებში დასაქმებული მუშები იყვნენ, რომლებიც ასევე აქტიურად იყვნენ ჩაბმულები კულტურულ ღონისძიებებში: იყვნენ თეატრის, მუსიკალური სადამოების მათარებლები, რის გამოც მცირდებოდა კულტურულ ღონისძიებებზე მოთხოვნილება.

რუსეთის ხელისუფლება ყოველნაირად ცდილობდა რევოლუციურად და დემოკრატიულად განწყობილი მუშებისა თუ ინტელექტუალური ძალების მოშორებას. მეფისნაცვლის ბრძანებით სამხედრო წესები ბათუმში 1909 წლის მაისამდე გაგრძელდა, დასავლეთ საქართველოს მიდებარე რაიონებში შემოღებულ

ლი იყო გაძლიერებული დაცვა. მუშების დიდი ნაწილი ქალაქიდან გადიოდა, ბათუმის მოსახლეობა მცირდებოდა. ამასვე ადასტურებს ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორის ანგარიში 1909 წლის გაზაფხულზე. თუ რა მძიმე მდგომარეობაში იყვნენ ბათუმელი მუშები, კარგად ჩანს გაზეთ „ახალი სხივის“ 1910 წლის პუბლიკაციაში:

„ბათუმის მუშათა მდგომარეობა დღითი დღე უარესდება. არც ერთი მუშა არ არის დარწმუნებული, რომ დღეს მუშაობს და ხვალ ქუჩაში არ მოისვრიან, რამე მიზეზით ან უმიზეზოთ, რისი მაგალითი აქ არა ერთხელ და ორხელ ყოფილა. მაგლითად, ამას წინათ რილსკის ნავთის გადმოსასხმელი სადგურიდან რვა მუშა დაითხოვეს, რადგან ბოჭკებით ნავთის გზავნა შეაჩერეს. ამათგან მხოლოდ ექვსი მუშაობდა ბოჭკებზე, დანარჩენი ორი მუშა კი ტყუილუბრალოდ გამოაყოლეს ამათ და მათ ადგილზე სხვა მიიღეს, რადგან ეს, უბრალოდ, სადგურის გამგის სურვილი იყო. ასევე მოიქცა სიდერიდის ქარხნის ადმინისტრაცია: ჯერ 90 მუშა დაითხოვეს, 110 მუშას ქირა შესამჩნევად შეუმცირეს, ამასაც არ დასჯერდა და მედროგეებს თითო შაური „კანეცის“ ქირა დაუკლო. მედროგეები ამაზე არ დასთანხმდნენ, რადგან ქალაქის საბჭოს მიერ მედროგეებზე „კანეცის“ ქირა 50 კ. ყოფილა დადგენილი. მედროგეები გაიფიცენ და თან წარუდგინეს მოთხოვნები. ოთხი დღის გაფიცვის შემდეგ მოხდა შერიგება შემდეგი პირობებით: დარჩეს „კანეცის“ ქირა უწინდებურად 35 კ. ქარხნის ხარჯზე იყოს ცხენებისთვის წყალი (აქამდე კი 40 კ. იხდიდნენ თითო ცხენზე წყლის ფულს), იაშვიკების „კლექტები“, საწვინარი ბრეზენტები, ექიმი და წამლობა (ამდენხანს ყველა ეს მედროგეებს თავისი ხარჯით ქონდათ). ახლა კი სადერიდისის ქარხნის ადმინისტრაცია დათხოვნილი მუშების ნაცვლად ახლებს იყვანს, არა უწინ მათთან ნამყოფთაგან, არამედ სულ უცხო, ხამ-გამოუცდელ მუშებისგან, რომლებსაც, რა თქმა უნდა, გასაცვლევად სულ იოლად დაიყოლიებს და მასაც ეს უნდა. საზოგადოთ, გასაკვირიც რომ არ იყოს, სამწუხაროა აქაურ დამქირავებელთა სულისკვეთება. მიუხედავად იმისა, რომ კარგა ხანია საქვეყნოთ დამტკიცდა, ბათუმში ქარხნების დაკეტვაში მუშებს არვითარი წილი არ უძევ და ქარხნები დაიკეტა სულ სხვა მიზეზების გამო, მარა ისინი მაინც გაურბიან ქარხანაში ნამუშევარ მუშებს და ნამეტურ კი ქართველებს, რადგან ისინი მიაჩნიათ ვითომდა წარმოების მტრათ, რომლებიც მხოლოდ იმიტომ ეძებენ ქარხნებში ადგილებს, რომ წარმოება შეაფერხონ.

„ეგრეთ წოდებულ „ნაპირის“ მუშებზე კი ლაპარაკი მეტია. ისინი ხაზეინებთან ერთად ებრძვიან უმუშევართ. მოხდება ხანდახან, როცა რომელიმე მექარხნეს გემი მოუდის, ექქარება დატვირთვა და გარეშე მუშებსაც იხმარიებს. ერთხელ კი, როცა ხაჩატუროვის გემი უნდა დაეტვირთათ, ზოგიერთი უმუშევ-

რები ზედის საცდელათ გავიდენ, მარა იქ ხვდება ბათუმში კარგად ცნობილი ანდრია ბერიძე თავის მომხრეებით და ლანძღვით და ცემა-ტყეპით ისტუმრებენ ლუკმა-პურის საშოვნელად გამოსულ უმუშევრებს. ასეთმა მხეცურმა საქციელმა ორივე მხარე მეტად ააღელვა და მოსალოდნელი იყო საქმის გართულება, რომ უფრო წინდახედულნი არ ჩარეოდენ შიგ და მშვიდობიანად არ გაეთავებიათ. როგორც ამბობენ, აქაურმა მეწარმემ, კაპლანამ, უკვე დაამთავრა ახალი ქარხნის მოწყობა და ახლო ხანში დაიწყებს მუშაობასო. სულ საჭირო იქნება 40-40 კაცი“ [*„ახალი სხივი“, 1910, 25 თებერვალი*].

მუშათა მდგომარეობის უკიდურესად მძიმე სახეს აჩვენებენ ის მცირე ქრონიკები, სადაც მუშათა თვითმკვლელობის ფაქტები იწერებოდა: „ამ რამდენიმე დღის წინათ ბათუმში, სოუქსუზე ნახეს ჩამომხვრჩალი კაცი. ის აღმოჩნდა „ზაოდის“ ყოფილი მუშა, პავლე ჯელია. მის ჯიბეში აღმოჩნდა წერილი, სადაც წერდა, მე ჩემი ნებით ვიხრჩობ თავს, ბრალი არავის მიუძღვისო. „ზაოდის“ დახურვის შემდეგ ცუდ დღეში ჩავარდა“, – ეს გაზეთ „ჩანგის“ ქრონიკაში მოთავსებული ცნობაა.

სოციალურ-დემოკრატიულ, მემარცხენე მიმართულების გაზეთ „მოგზაურში“ 1910 წელს აკაკი პლებიშვილის ფსევდონიმით კორესპონდენტი ბათუმელების ცხოვრებას აღწერდა და საუბრობდა იმ პრობლემებზე, რაც რევოლუციამ დატოვა ქალაქში. მისი აზრით, ბათუმი ჩაკვდა, დაიკეტა ბევრი ქარხანა, დაიწყო მოსახლეობის გადინება, ქალაქმა სიცოცხლის ყველა ნიშანი დაკარგა და სანამ გაგრძელდება ასეთი ვითარება, არავინ იცისო. ავტორი თეატრზეც ლაპარაკობდა. უკვე 5 წელია, თეატრალური ცხოვრება ჩაკვდა, ბოლო მესხიშვილის წარმატებული გასტროლი იყო და ამჟამად არც სცენისმოყვარეთა წრე და არც ადგილობრივი მუშების თეატრალური დასი არ მუშაობს. უმეტეს დროს ბათუმელები ლხინსა და ქეიფში ატარებენ, წარმოიდგინეთ, სამშობლოს მარტო სადღეგრძელოებით აქებენო. სტატიაში საუბარია იმაზე, რომ ბათუმელები არ ცდილობდნენ თეატრის შენობის აგებას, აღარც ძველ კერძო შენობაში, „რკინის თეატრი რომ ერქვა – აღარ იმართებოდა დადგმები, თუ ასე გაგრძელდა, ბათუმში თეატრის სახელიც დაავიწყდებოდა“, – წუხდა კორესპონდენტი [*„მოგზაური“, 1910, №6*].

ბათუმში პირველი მსოფლიო ომის წინა წლებში ორი პარტია აქტიურობდა: სოციალ-დემოკრატიული და სოციალისტ-ფედერალისტები. მათ შორის იყო დაპირისპირება ტერორისტული აქტების ერთმანეთზე გადაბრალების გამო. ქუთაისის ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსის თანაშემწე ბათუმის სამხედრო გუბერნატორს ამ ორი პარტიის კონფლიქტზე მიუთითებდა და იმასაც აღნიშნავდა, რომ ხალხის სიმპათია უფრო სოციალ-დემოკრატთა მხარეზე იყო. ეს ფაქტიც

მიუთითებს, რომ ხელისუფლება, მიუხედავად იმისა, რომ ოპოზიციად თვლიდა ორივე ამ პარტიას, მხარს მაინც სოცდევებს უჭერდა, რადგან ეროვნული ინტერესები მათ ნაკლებად ჰქონდათ *[სცსს, გ. 13, ან. 1, საქმე 198, ფურც. 81]*.

1910 წლის 20 ივნისს კავკასიის მეფისნაცვლისადმი გაგზავნილ დოკუმენტში ლაპარაკია სოციალისტების ტერორისტულ აქტებზე, ტერორისტული აქტის დროს დაღუპულ ერთ პოლიციელსა და რამდენიმე დაჭრილზე. ასევე, სოციალისტ-ტერორისტებს გაუძარცვავთ მატარებელი და მათ ასეთი მრავალი საქმე ჰქონდათ ჩადენილი *[სცსს, გ. 13, ან. 1, საქმე 198, ფურც. 83; საქმე 315, ფურც. 29-30]*.

რევოლუციური ფონი ჯერ კიდევ არსებობდა, იმალებოდნენ გამოსვლებში მონაწილე აქტივისტები, მათ სასტიკი სასჯელი ელოდათ. ეს ძაბავდა საზოგადოების განწყობას, სასტიკად ისჯებოდნენ მათი ხელის დამფარებლებიც, რაც კარგად ჩანს 1910 წლის „სხივის“ სტატიიდან, რომლის მიხედვით, 24 თებერვალს ბათუმში დაიჭირეს ადგილობრივი მცხოვრები სილოვან ივანიაძე. მას ბრალი ედებოდა 1905 წლის 18 ოქტომბერს ბათუმის პოლიცმეისტერზე თავდასხმასა და დაჭრაში, ასევე ორი პოლიციელის დაჭრაში. დამნაშავე რამდენიმე წელი იმალებოდა, ცხოვრობდა სხვისი პასპორტით. კავკასიის საოლქო სასამართლომ დამნაშავე გაასამართლა და განაჩენით სასჯელის უმაღლესი ზომა – სიკვდილით დასჯა გამოუტანა *[„სხივი“, 1910, №20]*.

მიუხედავად მთავრობის ამგვარი მკაცრი რეპრესიებისა, 1910 წელსაც კი, სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ რამდენიმე გაფიცვას უხელმძღვანელა, რასაც აღნიშნავდა ბათუმის სამხედრო გუბერნატორისადმი გაგზავნილ შეტყობინებაში ოლქის სამოქალაქო ხელმძღვანელობა. ამასთანავე, 1910 წელს მიმდინარეობდა გამალებული მზადება IV სახელმწიფო სათათბიროს არჩევნებისთვის. სამრეწველო ხასიათის ქალაქში ეს პარტია მუშებისა და საზოგადოების დიდი ნაწილის მხარდაჭერით გამოირჩეოდა, როგორც სამთავრობო წრეების ანგარიშებიდან და მიმართვებიდან ჩანს, თანდათან ახდენდა საქმიანობის ლეგალიზაციას და გავლენიან პარტიად იქცეოდა.

1911 წლიდან საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ვითარება ბათუმში გააქტიურებას იწყებს წინა წლებთან შედარებით. 1911 წლის 5 თებერვალს გაიფიცნენ ბათუმის პორტის მუშები, არათუ დაიჭირეს გაფიცულები, არამედ მათი მოთხოვნები ნაწილობრივ დააკმაყოფილეს *[სცსს, გ. 83, ან. 1, საქმე 402, ფურც. 37]*.

1911-1912 წლებში ბათუმში მუშათა 6 დიდი გაფიცვა მოეწყო *[სდსინ, 2008: 341]*.

როგორც ამდროინდელი პრესიდან ჩანს, იხსნებოდა ახალი საწარმოები, ძველი დახურული საწარმოებიც ხელახლა იწყებდა მუშაობას. 1911-1912 წლების

ყოველკვირეული საპოლიტიკო და ლიტერატურული „ბათუმის გაზეთი“ ბევრ რეკლამას აქვეყნებს, საიდანაც სამრეწველო აღმავლობის ეს პროცესი კარგად ჩანს. მაგალითად: მუშაობდა ქალაქის საწყობები, მექანიკური ორთქლით მომუშავე ფაბრიკა, სადაც მზადდებოდა რვეულები, ჯიბის წიგნაკები, ბლოკნოტები (სტილი განცხადებისა) საკანცელარიო წიგნები, „საუკეთესო სახაზავი მანქანა და საკაზმავი“ *[„ბათუმის გაზეთი“, 1911, 19 ივნისი]*.

1911 წელს გაიხსნა მგელაძისა და მენაბდის ამხანაგობა „კოლხიდის“ ქარხანა, რომელიც ხელოვნურ მინერალურ წყლებს ამზადებდა. ფირმა იუწყებოდა, რომ წყლები სპეციალური გამწმენდი და ჩამომსხმელი მანქანებით, ასევე კვალიფიციური სპეციალისტებისა და მუშების ხელით მზადდებოდა, ფასიც ხელმისაწვდომი იყო, პროდუქცია დაკვეთებითაც გაიცემოდა. დაკვეთა შეეძლოთ არა მარტო ბათუმელებს, არამედ ახლო მდებარე რკინიგზის სადგურების, სოფლებისა და ქალაქების მცხოვრებთაც.

მართალია, ქალაქში მოქმედი პოლიტიკური პარტიები ერთმანეთს უპირისპირდებოდნენ იდეოლოგიური თუ პროგრამული განსხვავებების გამო, მაგრამ ისინი ერთნაირად ეწინააღმდეგებოდნენ იმპერიული ხელისუფლების მიერ მთელი ქვეყნის მასშტაბით დაგეგმილ ღონისძიებებს. ასეთი იყო რომანოვების დინასტიის ტახტზე ასვლის 300 წლის იუბილე, რომელიც 1913 წლის 21 თებერვალს მთელი იმპერიის მასშტაბით უნდა გამართულიყო. ოლქის ხელისუფლებამ წინასწარი პრევენციული ღონისძიებები გაატარა, რათა თავიდან აეშორებინა უსიამოვნო ინციდენტები. ამის საშუალებას კი ის განცხადებები ქმნიდა, რომელთაც ბათუმში არსებული პარტიული ორგანიზაციები აკეთებდნენ. ასევე, მათ მიერ გამოქვეყნდა მთავრობის საწინააღმდეგო ბროშურა – „ჩვენი ქვეყნის სირცხვილი“, სადაც რომანოვების მმართველობაზე, მათ ანტიხალხურ პოლიტიკაზე იყო საუბარი, ეს ყველაფერი აფიქრებინებდა ხელისუფლებას, რომ საიუბილეო დღეს იქნებოდა ანტისამთავრობო დემონსტრაციები და არეულობები. მთავრობამ გააფრთხილა საზოგადოება, რომ მკაცრად აღკვეთდა ამგვარ გამოსვლებს, ეს დღე დასვენების დღედ გამოცხადდა, ყველას უბრძანეს, რომ დაეკეტათ დუქნები, ფაბრიკა-ქარხნები, სასაუზმეები და სხვა დაწესებულებები.

იუბილეს დღემ ამგვარი წინასწარი ღონისძიებების გამო, წყნარად ჩაიარა, ქალაქის მხოლოდ რამდენიმე ადგილზე სცადეს ადამიანებმა მიტინგის ჩატარება, მაგრამ კანონდამცველმა ორგანოებმა ეს მცდელობები აღკვეთეს.

ბათუმის სასწავლო-საგანმანათლებლო მდგომარეობას კარგად ასახავს გაზეთ „ახალი სხივის“ ვრცელი სტატია წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ბათუმის განყ-ის მუშაობის შესახებ.

„14 თებერვალს ქალაქის საბჭოს დარბაზში მოხდა ქ.შ. წ.კ. საზოგადოების ბათომის გნყოფილების წევრთა წლიური კრება. კრების გახსნისას თავმჯდომარე გ. ჟურულის წინადადებით, საზოგადოებამ ფეხზე ადგომით პატივი სცა ახლახანს გარდცვლილ საზოგადო მოღვაწეთა, მარიამ დემურიას და გრიგოლ ვოლსკის ხსოვნას. შემდეგ თავმჯდომარემ მოკლეთ გააცნო საზოგადოებას ბათომში ქართული სკოლის დაარსების ისტორია. დასასრულს ბატონი ჟურული შეეხო სკოლის ახლანდელ მდგომარეობასაც და სხვათა შორის აღნიშნა ის მიზანი, რომ სკოლაში შემოგვეკრიბა მეტი ნაწილი ქართველ მაჰმადიანთა შვილებისა, დღემდე ვერ განვახორციელებთ, თუმცა უწინდებურათ სკოლას არ გაურბიანო. განსახილველი კითხვები იყო შემოწმება და დამტკიცება გასული წლის მოქმედებისა და ანგარიშისა და არჩევა სარევიზიო კომისიისა. თუმცა ახლანდელმა გამგეობამ გასული წლის სექტემბრის უკანასკნელ რიცხვებიდან დაიწყო მოქმედება, მაგრამ მოსალოდნელი და საჭირო იყო, წარმოედგინათ მთელი წლის ანგარიში, როგორც სკოლის, ისე წინანდელი კომიტეტის მოქმედებიდან. გამგეობამ წარმოადგინა მხოლოდ თავისი ოთხი თვის მოქმედების ანგარიში და ისიც ძალიან მოკლეთ. როგორც ანგარიშიდან სჩანს, ამჟამად სკოლაში სწავლობს 170 მოსწავლე. ამათგან ქართველი 157, რუსი 4, ებრაელი 1, მთიელი აფხაზი 5, თათარი 1, სომეხი 1, პოლონელი 1. სარწმუნოებით განაწილდებიან: მართლმადიდებელი 144, კათოლიკე 6, ებრაელი 1, კათოლიკე 18, სომეხი გრიგორიანი 1.

სწავლის საქმე კარგათ არის დაყენებული, მხოლოდ აღზრდის შესახებ კი ნაკლებად უზრუნიათ. როგორც მოხსენებიდან გავიგეთ, გამგეობის თაოსნობით დაარსებულა სექციები: საპედაგოგო, საფინანსო, თეატრალური და საბიბლიოთეკო. საპედაგოგო სექცია შესდგომია სკოლის რევიზიას, რომელიც მას ჯერ არ დაუსრულებია. სხვათაშორის, საპედაგოგო სექცია იმ დასკვნამდე მისულა, რომ არსებული პროგრამა სკოლისა, როგორც ეს კრებაზე გამოთქვეს ზოგიერთებმა, დღევანდელ ცხოვრების მოთხოვნებს არ შეეფერება და უსათუოდ უნდა შეიცვალოს, გაფართოვდეს, სწავლის წესი უფრო ახალ ნიადაგზე დადგეს, რისთვისაც საპედაგოგო სექცია უკვე შესდგომია ახალი პროგრამის შექმნას. მატერიალურათ საზოგადოება ძალიან გაჭირვებულია. არა აქვს შემოსავლის მუდმივი წყარო, გარდა საწევრო შემოსავლისა და სწავლის ფულისა და იმ ხუთასი მანეთისა, რომელსაც დიდი დამადლებით ქალაქის საბჭო აძლევს სკოლას. ამ წლის შემოსავალი ნავარაუდევია 3200 მან. გასავალი კი 4 162 მან. დეფიციტი რჩება 962 მანეთი, ამიტომ საფინანსო სექციას განზრახვა ჰქონია, შემდგომში სერიოზული ზომები მიიღოს, გაიზიაროს უფრო საიმედო და მუდმივი წყარო შემოსავლისა, გააფართოვოს წევრთა რიცხვი და აგრეთვე გადაწყვეტილი აქვთ, მიჰმართონ ბათომის ვაჭრებს, როგორც ეს თბილისში ხდება, ერთი დღის მოსაგები გადადონ

ქ.შ. წ. კ. გამავრცელებელი საზოგადოების სასარგებლოთ. თეატრალურ სექციას კი არა გაუკეთებია რ, გარდა იმისა, რომ უკვე არსებული სცენის მოყვარეთა ჯგუფი შემოიერთა და მხოლოდ ერთი თუ ორი წარმოდგენა გამართა. საბიბლიოთეკო სექციას მოუწყვია საქმე. როგორც მოხსენება ამბობს, გამოუნახავს ბინა და ადგილი სამკითხველოსი, შეუგროვებია წიგნები და სხვა საჭირო ნივთები და ახლო მომავალში გახსნის თავის ბიბლიოთეკა-სამკითხველოსაც. კრებაზე შეტანილი იქნა განსახილველათ კითხვები საწევრო ფულის დაკლებაზე და სკოლის ტიპის შეცვლაზე, მაგრამ რადგანაც ეს კითხვები მე-15 მუხლის ძალით შეტანილი არ ყოფილა ერთი კვირით ადრე გამგეობაში, არც განხილვა შეიძლებოდა. ამიტომ მიენდო გამგეობას, გაარკვიოს ეს საკითხები და მოხსენება წარუდგინოს საზოგადო კრებას. რაც ახლანდელ წლიურ კრებას უნდა გადაეწყვიტა, ყველა მომავლისათვის გადაიდო. და არც საზოგადოებას მიუქცევია ამანებისთვის ჯეროვანი ყურადღება და არც თავისი აზრი გამოუთქვამს ამის შესახებ. ამასთან, აღსანიშნავია ისიც, რომ გამგეობისა და საზოგადოების ყურადღება არ გასცილებია ბათუმის სკოლას და საზოგადოთ ბათუმს. ბათუმის განყოფილების სამოქმედო ასპარეზი კი მარტო ქალაქით როდი განისაზღვრება.

სხვათა შორის, კრებაზე საკითხი აღიძრა მასწავლებელთა შორის ჯამაგირების გათანაწილებისა, მაგრამ ჯამაგირების მიცემის სისტემის გამოურკვევლობის გამო, არავითარი დასკვნა არ გამოუტანიათ. მხოლოდ მიანდეს გამგეობას, შეძლებისდაგვარად უზრუნველყოს მასწავლებელი როგორც სამსახურის, ისე ავადმყოფობის და მოხუცებულობის დროს. დასასრულ, არჩეული იქნა სარევიზიო კომისია *[„ახალი სხივი“, 1910, 19 თებერვალი]*.

1910 წელს ბათუმმა გადაიხადა ჟურნალ „ჯეჯილისა“ და მისი რედაქტორის – ანასტასია თუმანიშვილის საიუბილეო საღამო. (ჟურნალს არსებობის 20 წელი შეუსრულდა) „იუბილე. ქალაქის საბჭოს დარბაზში ი. ფერაძემ წაიკითხა ლექცია „ჯეჯილისა“ და მის გამომცემელ ანასტასია თუმანიშვილის მოღვაწეობაზე და მნიშვნელობაზე. ლექცია შინაარსიანი იყო. ხალხი ბლომათ დაესწრო“, – ვკითხულობთ ინფორმაციაში. .

განსაკუთრებით გააქტიურდნენ პრესის ორგანოები თავიანთი მწვავე კრიტიკული და სატირიულ-ჰამფლეთური შინაარსით.

მიუხედავად პრესის ორგანოების სიმრავლისა, XX საუკუნის პირველ ათწლეულში აჭარის მოსახლეობას არ ჰქონდა ქართულენოვანი გაზეთი, თუმცა მოთხოვნა დიდი იყო. ამ მხრივ დიდ ყურადღებას იჩენდნენ საქართველოს სხვა ქალაქებში გამომავალი გაზეთების რედაქტორები და აჭარაში თავიანთ გაზეთებს უფასოდ აგზავნიდნენ. სხვა ქალაქებიდან გამოგზავნილი გაზეთები, ცხადია, არ იყო საკმარისი. აჭარის საზოგადოება და მასთან ერთად მთელი საქარ-

თველო, ბათუმში ქართული გაზეთის გამოსვლას ელოდა. და, აი, 1911 წლის 15 ივლისიდან ბათუმში გამოსვლას იწყებს ყოველდღიური პოლიტიკურ-საზოგადოებრივი და ლიტერატურული გაზეთი „ბათუმის გაზეთი“. მისი გამომცემელ-რედაქტორი იყო ნ. ე. ხომერიკი.

მილოცვებში ახალ გაზეთს მაღალი შეფასება ეძლევა, რადგან „ბათუმის გაზეთის“ მიზანია „პროვინციალური მკითხველის ფართო სამსახური, საზოგადოებრივ მოვლენათა მიუდგომელი დაფასება, კაცობრიობის წინმსვლელობის თვალთახედვის ისრით და წმინდა იდეური სამსახური ყოველგვარ საზოგადო დაწესებულებათა“. გაზეთი იმთავითვე ეხმაურებოდა საზოგადო-საქვეყნო საქმეებს. მისი რედაქცია მიიჩნევდა, რომ ჩაბარებული საქმის პირნათლად გაძღოლა ძალიან მნიშვნელოვანია საქვეყნო საქმისათვის: „სამწუხაროდ, ყველა მიძინებულია, – წერს ავტორი, – სძინავს საზოგადოებრივ აზრსაც და არავინაა პასუხის მომთხოვნი“.

„ბათუმის გაზეთის“ ყველა ნომერი ცხადყოფს, რომ გაზეთი თავიდან ბოლომდე საზოგადოებრივი ინტერესების გამომხატველი და *დამცველია*.

გაზეთში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობოდა ქართული ენის დაცვისა და სკოლაში სწავლების საკითხს, გაკრიტიკებული იყვნენ ის ქართველები, რომლებიც რუსულ ენაზე მეტყველებდნენ [\[https://batumelebi.netgazeti.ge/news/187462/\]](https://batumelebi.netgazeti.ge/news/187462/).

„ბათუმის გაზეთის“ 1911 წლის 26 ივლისის (№12) გამოშვებაში დაბეჭდილია წერილი სახალხო უნივერსიტეტის საქმიანობის შეწყვეტის შესახებ. წერილი ხელმოწერის გარეშეა, როგორც ჩანს, ეს რედაქციის პოზიციის გამოხატულებაა. რედაქცია გამოთქვამს წუხილს, რომ ხალხი გაურბის საზოგადო საქმეს, რომ მიუხედავად სახალხო უნივერსიტეტის გამგეობის მცდელობისა, მუშები ნაკლებად ესწრებიან ლექციებს და გაურბიან სახალხო უნივერსიტეტში სწავლას. ამის მიზეზად ავტორი ინტელიგენციის პასიურობასაც ასახელებს.

საინტერესოა „ბათუმის გაზეთის“ 1911 წლის 26 ივლისის (№ 12) გამოშვებაში დაბეჭდილი პუბლიკაცია ქალაქ ბათუმის თვითმმართველობის საქმიანობის შესახებ. წერილში ვკითხულობთ: „1911 წლის მონაცემებით, ბათუმში 30 000 მცხოვრებია, ხმოსანთა არჩევნებზე მხოლოდ 300 ამომრჩეველი მისულა ანუ ყოველი 100 მცხოვრებიდან არჩევნებში მონაწილეობდა მხოლოდ ერთი, ეს კი ადასტურებს, რომ თვითმმართველობის არჩევნებში მეტად მცირე ნაწილი იღებდა მონაწილეობას. აქედან გამომდინარე, არჩეული საბჭო ვერ იქნება „მთელი ქალაქისა და მისი ცხოვრების მრავალმხრიობის წარმომადგენელი და დამაკმაყოფილებელი, თანამედროვე საზოგადოებრივი ცხოვრების მრავალმხრივი მოთხოვნილებების ჯეროვანი პასუხის გამცემი“. ავტორი ახალარჩეული გამგეობისა-

გან მოსახლეობისადმი მეტი ყურადღების გამოჩენას, მხნეობას, შრომისა და საქმის სიყვარულს მოითხოვს.

გაზეთის მიხედვით ჩანს, რომ ქალაქში ინფრასტრუქტურის მოსაწყობად ზედმეტი თანხები იხარჯებოდა, მაგალითად, განათების მხრივ არც ერთი სხვა ქალაქი ამდენ ფულს არ ხარჯავდა. „შესაძლოა, ხარჯის ასეთი ზრდა რამოდენიმეთ გავამართლოთ მაზუთის ფასებით, მაშინების გაცვეთით და სხვა ზარალით; მეორე მხრივ კი ამ გასავალს ნავთით განათების ხარჯი რომ გამოვაკლოთ, რომელიც წლიდან წლამდე თითქმის უცვლელი რჩება, იმ შემთხვევაში მოყვანილი შედარებითი ციფრების განსხვავება უფრო გადიდდება“, – ვკითხულობთ ერთ-ერთ სტატიაში. ავტორი კითხვას უსვამს ქალაქის თვითმმართველობას, რით აიხსნება „ელექტრონის სადგურის“ ხარჯების ასეთი ზრდა და აღნიშნულ საკითხზე მკაცრ კონტროლს ითხოვს.

გაზეთის მცირე ზომის პუბლიკაციებით ვგებულობთ, რომ გამგეობასთან არსებობდა სანიტარიული ჯგუფი, რომელსაც ევალებოდა ქალაქსა და მის შემოგარენში სისუფთავეზე ზრუნვა, ხოლო უწყესრიგობა-უსუფთაობის აღმოჩენის შემთხვევაში შესაბამის ჯარიმებს აკისრებდა სისუფთავის დამრღვევ პირებს.

სტატიები ააშკარაებენ იმ ფაქტს, რომ თვითმმართველობას თავისი აგენტებიც ჰყავდა. მაგალითად, ქალაქის აგენტს ი.სიხარულიძეს უცნობებია გამგეობისთვის, რომ რამდენიმე პირს ნებართვის გარეშე გაუხსნია ყავახანა, საჩაიე, სასადილო და მეპატრონეებს არ შეუტანიათ ქალაქის სასარგებლოდ „საშუალო აქციზის ხარჯი“. იქვე, ასეთივე აგენტი აცნობებს, რომ აქციზის მოხელეები ქალაქის საავადმყოფოს მახლობლად წვავენ კონტრაბანდისტებისათვის ჩამორთმეულ თუთუნს. ნამწვავის სუნიტ შეწუხებული ავადმყოფები ფანჯრებს ვერ ალებდნენ. აგენტი მიმართავს გამგეობას, შესაბამისი რეაგირება მოახდინოს ამ ფაქტზე.

„ბათუმის გაზეთის“ 29 ივლისის (№15) ნომერში დაიბეჭდა წერილი სათაურით – „ქალაქ ბათუმის საჭიროებანი“, რომელშიც გამოთქმულია წუხილი იმის გამო, რომ შეფერხდა „იაშვიკის ზავოდების“ წარმოება, რითაც ქალაქის ეკონომიკას უკუსვლა დაეტყო. ავტორი საუბრობს ბათუმის შემოგარენზეც, რომელიც მიჩნეულია ძვირფასი მცენარეების გასამრავლებელ ადგილად და მისი ამ კუთხით ათვისებაც შექმნის ეკონომიკური წინსვლის შესაძლებლობას. და ბოლოს, ქალაქის ეკონომიკის ზრდისთვის უმნიშვნელოვანეს პირობად წერილის ავტორი მიიჩნევს ბათუმის ნავსადგურს. იგი წერს: „იშვიათია იმისთანა პორტი, რომლის მნიშვნელობა დამოკიდებულია იმავე ქალაქის წარმოებაზე და იქვე დამზადებული საქონლის გადაზიდვაზე. საჭიროა ისევ ქალაქის თვითმმართველობა ჩაუდგეს საქმეს სათავეში“ [*„ბათუმის გაზეთი“, 1911, №15*].

გარდა პოლიტიკურ-ეკონომიკური საკითხებისა „ბათუმის გაზეთში“ შუქდებოდა საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროს საკითხები. მაგალითად, 26 ივლისის №12 გამოშვებით ვგებულობთ, რომ ბათუმში ძალიან აქტიურად საქმიანობდა სამთო კლუბი, რომელიც თავისი წევრებისა და სტუმრებისათვის ხშირად აწყობდა ექსკურსიებს სოხუმში, ათონის მონასტერში, გუდაუთაში, ადლერში, სოჭში [*„ბათუმის გაზეთი“, 1911, №12*].

საგაზეთო მასალების შესწავლით ირკვევა, რომ იმ პერიოდში ბათუმში ჯანსაღი ცხოვრების წესზეც ზრუნავდნენ და სხვა სპორტულ სახეობებთან ერთად გახსნილა „ტანთ მოვარჯიშე“ გოგონათა კლუბი.

სხვა ქართულ გაზეთებთან ერთად, „ბათუმის გაზეთიც“ გულისტკივილით წერდა სახალხო უნივერსიტეტის არაეფექტურ მუშაობაზე.

„რამდენიმე წელიწადია, რაც ბათუმში სახალხო უნივერსიტეტი არსებობს. თქმა არ უნდა, ამ ფრიად სიმპატიურ დაწესებულებას ბევრი რამ შეუძლია გაქაკეთოს ხალხისთვის. მაგრამ, სამწუხაროთ, ბათუმის სახალხო უნივერსიტეტი ძალიან სუსტათ ემსახურება თავის დანიშნულებას. უფრო სწორი იქნება თუ ვიტყვით, რომ ძალიან სუსტათ სარგებლობენ ბათუმელები სახალხო უნივერსიტეტით. ლექციები იშვიათად იკითხება. მაგალითად, გასული წლის სექტემბრიდან ორ-სამჯერ წაიკითხეს. ადგილობრივი ლექტორები ცოტა მოიპოვება. იმათგან მხოლოდ ორი ეწევა ამ შრომას და იმათაც, დროის უქონლობით თუ სხვა მიზეზების გამო, იშვიათად უხდებათ ლექციის კითხვა. თფილისიდან ან სხვა ქალაქებიდან ლექტორები არ მოდიან, მოსვლა კი საჭიროა. მიუხედავად იმისა, რომ აქ ლექცია იშვიათი ხილია, ხალხი ცოტა ეტანება, ყოფილა იმის მაგალითიც, რომ ხალხის დაუსწრებლობის გამო, ლექცია გადაიდო. ხშირათ, ლექციებს ისე ცოტა ხალხი ესწრება, რომ შემოსავალი გასამართავ ხარჯებსაც ვერ ფარავს. ცოდვა იქნება თქმა იმისი, რომ ლექციები შინაარსის მხრივ დამსწრეთ არ აკმაყოფილებდეს.

ასეთივე დღე ადგათ სახალხო უნივერსიტეტის სკოლებსაც. მოსწავლეების სიმცირე, არა-რეგულარული დასწრება გაკვეთილებზე, სასკოლო ნივთების არქონა და სხვა. ასეთი უნუგეშო ყოფის მიზეზათ უნდა ჩაითვალოს, რასაკვირველია, დღევანდელი დრო. დრო უმუშევრობისა, უიმედობისა და გულგატეხილობისა. მაგრამ გასაკვირია და სამწუხარო, როცა ზოგიერთი მუშებისგან გვესმის: „რა დროს ჩემი სწავლაა, ახალგაზრდობაში არა მისწავლია და აწი რაღას მოვესწრებო“. ანდა: „რა მესწავლება, როცა ცოლ-შვილიანა შიმშილით ვკვდებო“. ამას ისიც უნდა დავუმატოთ, რომ თითქმის მეტ ნაწილს მუშებისას, სწორეთ იმათ, რომელთვინაც ზედგამოჭრილია ეს სკოლები და ლექციები, ამისთვის არა სცხელათ და თავისუფალ დროს, მუშაობის შემდეგ, ნარდის და კარტის

თამაშში ატარებენ. ხელზე მოსამსახურეთა და ვაჭარ-შეგირდთაგან კი მეტია სწავლის მსურველი, მაგრამ მათი უმრავლესობისათვის სკოლის კარი გამოხურულია, რადგან თავიანთი ხაზედინები მათ ამის ნებას არ აძლევენ. ვაჭრები თავიანთ მაღაზიებს და დუქნებს 10 საათამდე არ კეტავენ და არც თავიანთ ნოქრებს უშვებენ, როგორც ამის მაგალითი არა ერთხელ და ორჯერ იყო. ხელზე მოსამსახურეები და სტოროუჩები ხომ მუდამ თავიანთ ბატონს უნდა ადგნენ თავზე და სკოლისათვის, რაღა თქმა უნდა, აღარ სცალიათ.

ასეთი გულგრილობა საზოგადოების მიერ სახალხო უნივერსიტეტს ყოველი მხრით უხერხულ მდგომარეობაში აყენებს. ხარინ ნიკიტინების ცირკი, გინდ ვიღაც ვითომდა „არტისტი“ მიქელაიშვილის წარმოდგენებზე ყოველდღე დამსწრე საზოგადოების და მოარშიყე ქალ-ვაჟთაგან სახალხო უნივერსიტეტი არას გამოელოდა და არც რაიმე მოსალოდნელია მათგან შემდეგშია, მაგრამ ცხადზე უცხადესია, რომ ბათუმში საკმაოდ მოიპოვება ხალხი, რომლისთვისაც აუცილებელია სახალხო უნივერსიტეტი და მისი განმანათლებელი საქმეები და კიდევაც ამ საზოგადოებამ უნდა ეცადოს გააძლიეროს სახალხო უნივერსიტეტი, როგორც ქონებრივად, ისე საქმიანად და შეეცადოს მის ნაყოფიერად გამოყენებას, როგორც ამას სხვა ქალაქებში შვრებიან. ამიტომაც ასეთმა გულგრილობამ სახალხო უნივერსიტეტის ახლანდელ გამგეობას ისედაც მძიმე და ეკლიან გზაზე სხვა მრავალი დაბრკოლება გადაუღობა, მაგრამ სწორედ ახლაა საჭირო ენერგიული შრომა, რომ ბურჟუაზიის გულგრილობისა გააქროს და ისედაც სუსტი მოქმედება სახალხო უნივერსიტეტისა, არ შემცირდეს და ცოტათი აღძრული სურვილი განათლებისა, შეეცადოს, გააღვოს და არ ჩააქროს. ამიტომაც მართებს ბათუმის საზოგადოებას მეტი გულმოდგინებით ხელი შეუწყოს მათ მოქმედებას“ *[„ახალი სხივი“, 1910, 16 თებერვალი]*.

ეს ვრცელი სტატია კარგად ასახავს ბათუმში არსებულ საგანმანათლებლო ვითარებას, სტატია ხელს აწერს კორესპონდენტი „დოსტის“ ფსევდონიმით.

აქვე იმაზეცაა საუბარი, თუ როგორ ენატრებოდათ ბათუმელებს ლექციები მათთვის საინტერესო თემებზე. სახალხო უნივერსიტეტში მოწვეული საინტერესო სწავლულებისგან წაკითხული. „შვიდ თებერვალს წაკითხული იქნა ლექცია ბაღნივისა, ბოტანიკაზე, ექიმ პაპისოვის მიერ, რუსულად - სიფილისზე. ორივე ლექციას ხალხი ჩვეულებრივზე მეტი დაესწრო. ლექტორები სზოგადოებამ ტამის ცემით დააჯილდოვა“, - ვკითხულობთ 1910 წლის „ახალ სხივში“.

1913 წლიდან ბათუმში მდგომარეობა დაიძაბა. ეს მოახლოებულმა ომმა გამოიწვია. ხელისუფლებას გაუჩნდა აჭარელი მოსახლეობის ნდობის პრობლემა, მოწმედებოდა ყველა მიმოწერა, სპეციალური აგენტები უთვალთვალებდნენ საექვოდ მიჩნეულ პირებს, ემინოდან ქალაქში „ახალგაზრდა თურქების ორგა-

ნიზაციის წევრი არ შემოპარულიყო. შეიქმნა „ბათუმის ტუზემცთა მსროლელი ბატალიონი.“ აქ შესაყვანად დიდი აგიტაცია მიმდინარეობდა, რადგან აჭარელ მუსულმანებს ტრადიცია უკრძალავდა საომარი ტანსაცმლის ტარებას, „შაჰკის დახურვას და სხვა, მაგრამ ნება დართეს, რომ „ყაბალახებითა და ბუხრის ქუდეებით, შეედლებოდათ სალდათში ყოფნა“ [სდსინ, 2008: 342].

1912-1913 წლებში აქტიური გახდა რუსული კოლონიზაციის საკითხი ბათუმსა და ბათუმის ოლქში. ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორი 1912 წლის დეკემბერში მეფისნაცვლისადმი გაგზავნილ წერილში წერდა, რომ შეფერხდა ადგილობრივების ჯარში გაწვევის პროცესი, თავიდან აჭარლები ამაზე დათანხმდნენ, მაგრამ საბოლოოდ ტყეებში იმალებიან, გარბიან და ბოიკოტს გვიცხადებენ. ბოლოს ის ასეთ რამეს სთავაზობდა კავკასიის უმაღლეს ხელისუფალს: „სახელმწიფოს ინტერესებისათვის განსაკუთრებით სასურველია ბათუმის ოლქის მაჰმადიანი მოსახლეობის ოლქიდან წასვლა. ამ ადგილების მდიდარი ბუნებრივი კლიმატური პირობები იძლევა იმის საშუალებას, რომ აქ ჩამოსახლდეს რუსი მოსახლეობა და გაძლიერდეს რუსული კულტურა. და ეს უნდა მოხდეს სწორედ სამხედრო რეფორმის გატარებით“ [სდსინ, 2008: 343].

1913 წელს ქალაქის ადმინისტრაციის მთელი ყურადღება „პანისლამისტების“, „ახალგაზრდა თურქების ორგანიზაციის ემისრების თვალთვალზე, მათი შემოსვლის გაკონტროლებაზე იყო გადატანილი. რუსეთის ხელისუფლებამ გააქტიურა ორგანიზაცია „ერთიანობა და პროგრესი“, რომლის ხელშეწყობით შეიქმნა „სრულიად რუსეთის მუსლიმანთა კავშირი“, თუმცა ამ ორგანიზაციამ დასაყრდენი ბათუმში ვერ ჰპოვა. ამაში დიდი დამსახურება ქალაქის პატრიოტ მუსულმან ქართველებს ეკუთვნოდათ. ქალაქში მოქმედებდა არა მარტო რუსული და ოსმალური სადაზვერვო ორგანიზაციები, არამედ ევროპულიც, მაგალითად რუსეთის საწინააღმდეგო სამხედრო ბლოკში მყოფი ავსტრიელების დაზვერვაც.

ამრიგად:

1. მე-20 საუკუნის დასაწყისში ბათუმი იმპერიის ერთ-ერთ საინტერესო სამრეწველო ქალაქად და პორტად იქცა;

2. ბათუმში იყო არა მარტო ქართველებისა და რუსეთის იმპერიაში მცხოვრები სხვა ეროვნებების კერძო საწარმო-დაწესებულებები, არამედ ევროპელი კაპიტალისტებისა და ფინანსისტების ორგანიზაცია-საწარმოებიც; ეს პროცესი მიემართებოდა ქალაქის ეკონომიკურად დაწინაურებასა და პარალელურად, სოციალურ და კულტურულ წინსვლას;

3. რევოლუციისა და მომდევნო ორ წელიწადში ბევრი საწარმო და ფაბრიკა-ქარხანა დაიხურა, რამაც ბათუმის განვითარება შეაფერხა;

4. მოსახლეობის განწყობასა და საზოგადოებრივ ცნობიერებაზე გავლენას ახდენდა ის სასტიკი რეპრესიები, რომელიც რევოლუციის დასრულების შემდეგაც 2-3 წლის მანძილზე გრძელდებოდა. მთავრობა უშეღავათოდ სჯიდა რევოლუციაში მონაწილეებს, ხშირად მათ დასასჯელად ხელისუფლება (უფრო მეტად კი ხალხის დასაშინებლად) სასჯელის უმაღლეს ზომას – სიკვდილით დასჯას მიმართავდა;

5. მოსახლეობის პასიურობა ჩნდებოდა არჩევნებისადმი ბოიკოტში, კულტურულ ღონისძიებებზე დაუსწრებლობასა და ეროვნული საკითხებისადმი უყურადღებობაში;

6. მოსახლეობის მიმღე სოციალურ-ეკონომიკურმა მდგომარეობამ გამოიწვია თეატრის და სხვა კულტურული დაწესებულების მუშაობის შეჩერება; მსმენელთა არარსებობის გამო მუშაობა შეწყვიტა სახალხო უნივერსიტეტმა; ზოგჯერ ხელისუფლება თავად აჩერებდა მათ მუშაობას, სპექტაკლების ნაწილს კრძალავდა. მაგ: 1910 წელს 14 თებერვალს დანიშნული წარმოდგენა „დამარცხებულნი“ მთავრობის ნებადაურთველობის გამო არ შედგა;

7. 1910 წლიდან დაიწყო ძველი წარმოების აღდგენა, ახალი საწარმოების დაარსება, ახალი პრესისა და კულტურულ-საგანმანათლებლო ორგანიზაციების შექმნა;

8. ქალაქში პირველი მსოფლიო ომის წინ იყო დაძაბული პოლიტიკური სიტუაცია, რაც, უწინარესად, განპირობებული იყო იმით, რომ ომის წინ მდგარი ხელისუფლება აჭარის მოსახლეობას არ ენდობოდა, შიშობდა მისი ერთგულების სიმყარეს, ამისთვის თვალთვალისა და აგენტურის საშუალებით ხალხის შემოწმების მეთოდს იყენებდნენ;

9. ხელისუფლებამ გააძლიერა აჭარის მოსახლეობის მიმართ განსაკუთრებული კონტროლი (რასაც პირველი მსოფლიო ომის პერიოდში მოჰყვა ე. წ. „აჭარლების საქმე“, ოლქის ადმინისტრაციამ აჭარლების უნდობლობისა და საომარი ვითარების გამოც, კავკასიის მეფისნაცვალთან ერთად დაგეგმა ქალაქისა და ოლქის დაჩქარებული კოლონიზაცია რუსი მოსახლეობით.

ასეთი იყო ზოგადად ბათუმის ურბანული, პოლიტიკური, სოციალ-ეკონომიკური და კულტურული მდგომარეობა პირველი მსოფლიო ომის წინ.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

სდსინ, 2008: – „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები – აჭარა“, III, გამომცემლობა „შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, ბათუმი, 2008.

„ახალი სხივი“, 1910, 25 თებერვალი – ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორის 1909 წლის ანგარიში, გაზეთი „ახალი სხივი, 25 თებერვალი, 1910.

„მოგზაური“, 1910, №6 – დოსტი, „ბათუმის მუშათა მდგომარეობა“, გაზეთი „მოგზაური“, 1910, №6.

სცსა, ფ. 13, ან. 1, საქმე 198 – საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 13, ანაწერი 1, საქმე №198.

სცსა, ფ. 83, ან. 1, საქმე 315 – საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 83, ანაწერი 1, საქმე №315.

სცსა, ფონდი 83, ან. 1, საქმე 402 – საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 83, ანაწერი 1, საქმე №402.

„სხივი“, 1910, №20 – ახალი ამბები, სასამართლო, გაზეთი „სხივი“, 1910 წელი, №20.

„ახალი სხივი“, 1910, 16 თებერვალი, – დოსტი, წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ბათუმის განყ-ის მუშაობის შესახებ, გაზეთი „ახალი სხივი“, 1910 წლის 16 თებერვალი.

<https://batumelebi.netgazeti.ge/news/187462/> – თამარ ორაგველიძე, „ბათუმის პირველი ქართული გაზეთი“, ინტერნეტ-მისამართი: <https://batumelebi.netgazeti.ge/news/187462/>

„ბათუმის გაზეთი“, 1911, №12, №15 – „ქალაქ ბათუმის საჭიროებანი“, „ბათუმის გაზეთი“, 1911 წლის №№12, 15.

Dodo Chumburidze, Tea Zaridze

(Tbilisi, Georgia)

Urban and Socio-Cultural Face of Batumi Before the World War First (1910-1914)

Abstract

At the beginning of the 20th century, Batumi became one of the most interesting industrial cities and ports of the empire. In Batumi, there were not only the private enterprise and institutions of the inhabitants living in the empire of Georgia and Russia, but also the organization and enterprises of European capitalists and financiers. This process served the economic promotion of the city and, at the same time, social and cultural progress;

During the revolution and the following two years, many enterprises and factories were closed, which hindered the development of Batumi;

The mindset and public consciousness of the population was influenced by the brutal repressions that continued for 2-3 years even after the end of the revolution. The government punished the participants of the revolution without favors, (to scare the people even more) and often it was the highest measure of punishment – death penalty;

The passiveness of the population appeared in the boycott of the elections, in the absence of attendance at cultural events and inattention to national issues;

The difficult socio-economic situation of the population caused the suspension of the work of the theater and other cultural institutions; People's University stopped working due to lack of students; Sometimes the government itself stopped their work and banned the parts of the performances. For example: In 1910, the performance "The Defeated" scheduled for February 14 did not take place, because the government did not allow it to perform.

From the year of 1910, began the restoration of old industry, establishment of new enterprises, creation of new press and cultural-educational organizations.

There was a tense political situation in the city before the World War First, which was primarily due to the fact that the government before the war did not trust the population of Adjara, feared the strength of its loyalty and for this they used the method of spying people through surveillance and agencies;

The government strengthened special control over the population of Adjara, which resulted so-called "the Case of Adjarians" during the World War First. Because of the war situation and the mistrust of Adjarian people, the district administration along with the Crown Prince of the Caucasus planned accelerated colonization of the city and district with Russian population.

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი
საზოგადოების როლი აჭარის
კულტურულ-საგანმანათლებლო განვითარების საქმეში
(საქართველოს ეროვნულ არქივში დაცული
დოკუმენტების მიხედვით)

აბსტრაქტი: თურქეთის ბატონობისაგან გამოხსნილი აჭარლები, რომელთა ნაწილს მშობლიური ენა და ადათ-წესები ჯერ კიდევ შენარჩუნებული ჰქონდათ, სულიერ დახმარებას ითხოვდნენ დედასამშობლოსგან.

ჩვენი ერის სასიკადალო შვილებს, რომლებიც გაერთიანებულნი იყვნენ ახლად ჩამოყალიბებულ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებაში, კარგად ესმოდათ, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი იყო საქართველოსგან საუკუნეების მანძილზე იძულებით ჩამოცილებულ რეგიონში ეროვნული თვითშეგნების ამაღლება და ეროვნული ცნობიერებაზე დამყარებული განათლების გავრცელება, ენისა და რელიგიის ერთობლიობაში ფრთხილი, მოზომილი პოლიტიკის წარმოება. ამ პოლიტიკის დასაწყისი აჭარისთვის ბათუმში ქართული სკოლის გახსნა იყო. ამ მხრივ და ქ. შ. წ. კ. გ. საზოგადოებამ ბათუმის სკოლასთან ერთად მოღვაწეობის 30 წლის განმავლობაში პირველი ნაბიჯები გადადგა.

საკვანძო სიტყვები: განათლება, სკოლის გახსნა, ბათუმი, ქრისტიანი და მაჰმადიანი ქართველები, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება.

Key Words: Education, Opening of a school, Batumi, Christian and Muslim Georgians, Society for Spreading Literacy Among Georgians.

ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ ქართულ მოწინავე საზოგადოებაში მომწიფდა აზრი, გლეხობისთვის პირველდაწყებითი განათლება მათთვის ხელმისაწვდომ, ქართულ ენაზე მიეღოთ და ამ მიზნით შესაფერისი ორგანიზაცია დაეარსებინათ. XIX საუკუნის 70-იან წლებში, კერძოდ, 1879 წლის 15 მაისს, დაარსებულმა "წიგნის – ცოდნის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ" შემდეგში ქ. შ. წ. კ. გ. საზოგადოებამ, მთელი საქართველოს მასშტაბით, აქტიური მოღვაწეობა დაიწყო.

თურქეთის ბატონობისგან გამოხსნილი აჭარლები, რომელთა ნაწილს მშობლიური ენა და ადათ-წესები ჯერ კიდევ შენარჩუნებული ჰქონდათ, სულიერ

დახმარებას ითხოვდნენ დედასამშობლოსგან. ჩვენი ერის სასიქადულო შვილებს კარგად ესმოდათ, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი იყო საქართველოსგან საუკუნეების განმავლობაში იძულებით ჩამოცილებულ რეგიონებში ეროვნული თვითშეგნების ამღლეა და ეროვნულ ცნობიერებაზე დამყარებული განათლების გავრცელება, ენისა და რელიგიის ერთობლიობაში ფრთხილი, მოზომილი პოლიტიკის წარმოება.

ილია ჭავჭავაძე 1879 წლის აპრილში, ქ. შ. წ. კ. გ. საზოგადოების დაარსებამდე წერდა: "...ეხლა უნდა გაუმართოთ ხელი ამ ახლად დაბადებულს საზოგადოებას და ვალად დავსდოთ, რომ აჭარასა და ქობულეთში რაც შეიძლება მომეტებული შკოლები გაიმართოს. ეს შკოლები სხვა ყოველს სამუალებზედ მეტად სულით და გულით შემოგვიერთებენ აჭარასა და ქობულეთის ერს და ისევ-ისე ძმურს სიყვარულს ჩამოაგდებენ ჩვენში, როგორც უწინ, იმათ ოსმალოს ჩავარდნის დრომდე ყოფილა" (*ნიორაძე, 1953*).

საქართველოს საისტორიო ცენტრალურ არქივში არსებულ "ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების" ფონდში დაცულია მნიშვნელოვანი დოკუმენტები ბათუმის სკოლის დაარსების და მის ირგვლივ განვითარებულ მოვლენებზე, ქობულეთში, ართვინსა და ლაზეთში, ქართველი მაჰმადიანებით დასახლებულ ტერიტორიებზე დაწყებითი განათლების პრობლემებზე, ქ. შ. წ. კ. გ. საზოგადოების აჭარის რეგიონელი განყოფილების ჩამოყალიბებასა და მისი საქმიანობაზე, აჭარაში ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა აქტიურ საგანმანათლებლო მოღვაწეობასა და რაც მთავარია, ქრისტიანი და მაჰმადიანი ქართველების დაახლოების პრობლემებზე, საზოგადოების დაარსებიდან მის გაუქმებამდე.

ბათუმის ქართული სკოლის გახსნის საკითხის პრაქტიკულ გადაწყვეტას საზოგადოება 1880 წლიდანვე შეუდგა, თუმცა საბოლოო გადაწყვეტილება 1880 წლის 4 ივნისის სხდომაზე მიიღო და დაევალა ნიკო ცხვედაძეს: "მიენდოს ბატონ ნ. ცხვედაძეს, წაბრძანდეს ბათუმში და იქ გამოიკვლიოს ყოველივე საჭირო ცნობა შკოლის გასამართავად..., რომ პირველს ენკენისთვეში შკოლა გამართულ იყოს ან თვითონ ბათუმში ან სხვა უფრო გამოსადეგ ადგილას" (*სცსა, ფ. 481, ან.1, ს. 2. ფურც. 80*). ბათუმის სკოლის გახსნას ჩვეულებრივი განათლების მიღების გარდა უფრო დიდი დატვირთვა ჰქონდა. ქართველი ქრისტიანებისა და ქართველი მაჰმადიანების დაახლოება, მათ შორის არსებული ჩუმი დაპირისპირების, სიყვარულისა და ურთიერთპატივისცემაში გადაზრდის მომზადება და ერთად ცხოვრების კულტურის სწავლება.

სკოლის გახსნა ვერ მოხერხდა ენკენისთვეში, შესაფერისი შენობის უქონლობის გამო. ოქტომბერში ქალაქ ბათუმში ახმედოვის ქუჩაზე ხუსეინ ალა გამბარ

ოღლისაგან იქირავეს, ახლად აშენებული სამი ოთახი, სარდაფით, სამზარეულოთი და ეზოთი, სკოლისთვის საჭირო ავეჯით, წელიწადში 260 მანეთად (*სცსა, გ. 481, ან 1, ს. 33, ფურც. 5*). მხოლოდ ოსტატის (მასწავლებლის) არჩევა რჩებოდა. ამ მხრივ ერთადერთი კანდიდატი იყო ალექსანდრე ნანეიშვილი – პეტერბურგის სამედიცინო აკადემიის სტუდენტი, რომელიც ხმათა უმრავლესობით იქნა არჩეული (*სცსა, გ. 481, ან 1, ს. 2, ფურც. 98*).

მაჰმადის სჯულის სწავლებისათვის შესაფერისი განათლების ხოჯა, მხოლოდ 300 მანეთ ხელფასზე დათანხმდა, საღვთო სჯულს სკოლაში უსასყიდლოდ ასწავლიდა მღვდელი ისიდორე თოთიბაძე (*სცსა, გ. 481, ან 1, ს. 702, ფურც. 12ა*).

1880 წლის 12 დეკემბერს გამართულ საზოგადოების სხდომის გადაწყვეტილებით ბათუმის სკოლა 1881 წლის 10 იანვარს უნდა გახსნილიყო. სხდომაზე შემუშავდა ბათუმის სკოლისთვის საჭირო ხარჯთაღრიცხვა: სკოლის ხარჯი თვიდან თვემდე შეადგენდა 150 თუმანს, დამატებითი ხარჯებისთვის კრება წყვეტდა თანხის გამოყოფის საკითხს. სკოლისათვის დაიქირავეს შენობა, მაგრამ ქ. შ. წ. კ. გ. საზოგადოება აუცილებლობად მიიჩნევდა ბათუმის სამხედრო გუბერნატორის, კომაროვის მიერ დაპირებულ მიწის ნაკვეთზე საკუთარი შენობის აშენებას (*სცსა, გ. 481, ს. 2, ფურც. 119, 121*). 8 აპრილის სხდომის დადგენილებით სკოლის პლანის (გეგმის) შედგენა დაევალა ვახტანგ თულაშვილსა და ნიკო ცხვედაძეს. თუმცა მშენებლობა მაინც ფერხდებოდა, რადგან ბათუმის გუბერნატორი დაპირებული მიწის ნაკვეთის გადაცემაზე თავს იკავებდა. დაქირავებული შენობის გამოყენება 90-იან წლებამდე გაგრძელდა.

1895 წლის 6 სექტემბრის გრიგოლ ვოლსკის წერილში ვკითხულობთ, რომ სკოლის შენობა უკვე დამთავრდა. საჭირო იყო კურთხევა, ელოდნენ ეპისკოპოსს გრიგოლს საკურთხევლად, თუმცა მისი ავადმყოფობის გამო გადაიდო კურთხევა. თუ გრიგოლ ეპისკოპოსი 1 ოქტომბრამდე არ გამოკეთდებოდა, მაშინ შინაურულად იკურთხებოდა – მშვიდად და წყნარად (*სცსა, გ. 481, ან 1, ს. 431, ფურც. 66, 172*). 1895 წელს 24 ივნისს ბათუმის სკოლის კომიტეტის თავმჯდომარე მიხეილ ბეჟანოვი წ. კ. გ. საზოგადოებას სწერდა: "ბათუმის სკოლის შენობა უკვე დამთავრებულია, საჭიროა მხოლოდ ქუჩის მხრიდან მოაჯირის გავლება ბერძნების სკოლის სამზღვარზე, სამხრეთით ქვიტკირის კედლის გავლება და წინ ბაღის გაშენება. ამ სამუშაოს ჩასატარებლად მოტანილი იყო მასალა. სამუშაოებს დაახლოებით 2000 მანეთი სჭირდებოდა. ამის შესახებ ადგილზე ჩამოსულ ნ. ცხვედაძეს მოხსენდა და მან 1500 მანეთის შემწეობას დაგვპირდა საზოგადოებიდან... ახლა მოვიდა ინფორმაცია, რომ გამგეობა 1200 მანეთ შემწეობას გვპირ-

დება და გთხოვთ, რომ როგორმე დაჩქარეთ ეს დახმარება, რათა დროულად დამთავრდეს დაწყებული სამუშაოები *(სცსა, ფ. 481, ან 1, ს. 431, ფურც. 14, 15)*.

ბათუმის სკოლის მართვა მინდობილი ჰქონდა სკოლის სამზრუნველოს და პედაგოგიურ რჩევას, რომელსაც წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება ნიშნავდა. სამზრუნველო შედგებოდა 5 წევრისგან, მათგან ირჩეოდა თავმჯდომარე, ხაზინადარი და მდივანი. სამზრუნველოს ევალებოდა სკოლის თვალყურის დევნება, მოსწავლეთა მისაღებ კონტინგენტზე ზრუნვა, პედაგოგიური კრებასთან ერთად გამოუსადეგარი-ზარმაცი მოწაფეების სკოლიდან დათხოვნა. მასვე ჰქონდა უფლება ქ. შ. წ. კ. გ. საზოგადოებისგან მიღებული თანხით სკოლის საჭირო მოთხოვნები და მასწავლებელთა ხელფასები დაეკმაყოფილებინა. ბათუმის სკოლის მართვის წესები შეიმუშავა ნ. ცხვედამემ ქ. შ. წ. კ. გ. საზოგადოებასთან ერთად *(სცსა, ფ. 481, ან 1, ს. 482, ფურც. 45, 46)*.

ბათუმის ქართული სკოლა დაარსებიდან ყოველთვის იყო საზოგადოებისთვის ერთ-ერთი ცხელი წერტილი, არა მხოლოდ ქალაქის საზოგადოების, არამედ მთელი საქართველოსთვის. ქართულ პრესაში ხშირად ქვეყნდებოდა სტატიები სკოლის მუშაობის შესახებ. 1881 წლის გაზეთ „დროებაში“ (№ 224) გამოქვეყნებული სტატიის პასუხად ბათუმის სკოლის მასწავლებლის, ალექსანდრე ნანეიშვილის, პასუხში კარგად ჩანს ის რთული მდგომარეობა, რაც ახლად დაარსებული სკოლის ირგვლივ არსებობდა: „1881 წლის № 224 ნომერ გაზეთ „დროებაში“ დაიბეჭდა სტატია ბათუმის სკოლაზე, მაგრამ იქ ზოგიერთი ფაქტი არ არის სწორი, კერძოდ, სტატიაში ავტორი წერს, რომ ბათუმში ქართული სკოლის გახსნას თანაგრძნობით შეხვდნენ ბეგები, ალბი და თვით ადგილობრივი ადმინისტრაცია, მაგრამ სინამდვილეში ასე არ არის: „როდესაც მე პირველად ჩამოვედი ბათუმში გავიცანი თითქმის ყველა წარჩინებული ბეგები და ალბი; მე მიხდოდა შემეტყო თუ რამდენად თანაუგრძნობდნენ იგინი სკოლის საქმეს, ვისაც მათგანს ჩამოვუგდებდი საუბარს სკოლის შესახებ, ყველანი მოხარულნი იყვნენ და მადლობას გვწირავდნენ სკოლის გახსნისათვის, მხოლოდ ერთმა ბეგმა (ხასან ბეგ ბეჟან ოღლიმ) მითხრა, რომ რასაც ჭკუა და გული გრძნობს, ენა ვერ იტყვის, საქმეს ნელა შეჰყევით, თორემ ჩვენს ხალხში ვერა გარიგდება რაო. ჩვენ არეულ-დარეულნი ვართ, რა ვიცით, ვინ დავრჩებით და ვინ წავალთ... მაგრამ ამათ საუბარს მე ყურადღება არ მივაქციე, რადგან ხალხის უმეტესობა გვიცხადებდა თანაგრძნობას... თუ რამდენად თანაგვიგრძნობდა ბათუმის მაშინდელი ადმინისტრაციის წარმომადგენელი გუბერნატორი კომაროვი, ეს, ვფიქრობ, კარგად მოეხსენება “წერა კითხვის საზოგადოების“ მმართველობას, რადგან მე ამ გარემოებაზე ვაუწყე გამგეობას წერილით. როდესაც მე პირველად გამოვეცხადე კომაროვს, მან შემდეგ მოკლე საუბრისა, მითხრა, რომ

თუ დასაწყისთაგან რუსულს ენას არ ასწავლით შეგირდებსო, მე თქვენს შკოლას დაუყოვნებლად დაგკეტავო, თქვენ რუსული ენის უსწავლელობით ბავშვებს დაღუპავთო“. შემდეგ მას წინააღმდეგობა არა, მაგრამ არც თანაგრძნობა არ გამოუხატია, მის მიერ შეპირებული მიწა შკოლისთვის დღესაც არ გადასცემია საზოგადოებას“ (*სცსა, გ. 481, ან.1, ს. 33, ფურც. 44*).

სკოლის პირველი 1880/1881 სასწავლო წლის შემაჯამებელმა შეფასებამ, რომელიც საზოგადოების 1881 წლის 8 ივნისის სხდომაზე წარადგინა ი. მეუნარგიამ, კამათი გამოიწვია: ზოგიერთი ეჭვის თვალთ უყურებდა ბათუმში სკოლის მუშაობას, მის წარმატებას და პირდაპირ გამოთქვამდა თავის უარყოფით დამოკიდებულებას, მაგალითად **დავით აბდუშელიშვილი** ფიქრობდა, თუ საქართველოს განაპირა რეგიონში უნდა აშენებულიყო სკოლა, რატომ აირჩიეს ბათუმი, სადაც სკოლის მოსაწყობად დიდი თანხა იხარჯება, სადაც ლაზები ცხოვრობენ და არ აირჩიეს სვანეთი. რა თქმა უნდა, ბათუმში სკოლის გახსნას გაცილებით ბევრი მომხრე ჰყავდა, ვიდრე მოწინააღმდეგე. **ი. მაჩაბლის** აზრით: "ბათუმში სკოლის გახსნა სრულიად ეთანხმება საზოგადოების მიზანსა და წესდებას, სკოლის გახსნას ბათუმში ძალიან კარგი შედეგი ჰქონდა. იქაური ქართველი მაჰმადიანები, რომელნიც ეჭვის თვალთ უყურებდნენ ჩვენს დაწყობილობას, დღეს დიდის ხალისით აძლევენ ყმაწვილებს ჩვენს სკოლაში....1500 მანეთი წლიური ხარჯი სრულებით არ უნდა გვებევრებოდეს..." (*სცსა, გ.481, ან.1, ს.2, ფურც. 148*). ადგილზე სკოლაში მომუშავე მასწავლებელი ნანეიშვილი, რომელსაც ყველაზე რთულ დროს მოუწია ბათუმის სკოლაში მუშაობა, ამ საკითხს ცოტა სხვაგვარად უდგებოდა: "...ვიკითხავთ რამდენად ესმით ბათუმის მხარის ადგილობრივ საზოგადოებას სწავლა-განათლების საქმე და მოსალოდნელი იყო თუ არა თანაგრძნობა შკოლისადმი... პასუხი ასეთია, ბათუმის საზოგადოებას არც ესმით შკოლის საქმე და არც შეეძლო თანაგრძნო. ოსმალის საქართველოში, არც ერთი სასწავლებელი არ არსებობდა გარდა ერთი მედრესისა, თუ რა იყო ეს მედრესი, ადვილად გასაგებია, ...ის გარეგანი თანაგრძნობა ნაყოფი იყო ზრდილობისა... ოსმალის დესპოტურ და უთავბოლო მმართველობას ხალხის ბუნება და ხასიათი გამოუცვლია, ეს ხალხი ყოველივე სხვის მოქმედებას ეჭვით უყურებს, ხალხს ძალით შეუცვალეს სარწმუნოება, დაავიწყეს ეროვნება და საქართველოს საუკეთესო ნაწილი ერთიანად გაანადგურეს და ჩააგდეს უმეცრებასა და სიღატაკეში, რასაკვირველია, ამ ხალხს, რომელიც ასე სასტიკად დაუსჯია ისტორიას, გაუუცხოვდა ზნეობა, ხასიათი, რომლის შეცვლა მოითხოვს ბევრ დროს და შრომას არა ერთი პირისა, არამედ რამდენიმესი (*სცსა, გ. 481, ან. 1, ს. 33, ფურც. 45, 460*).

1882 წლის 6 ივნისის საზოგადოების სხდომაზე ძირითად საკითხად ბათუმის სკოლაში ქართველი მაჰმადიანი მოსწავლეების საკითხი განიხილებოდა, ისინი თითქმის არ დადიოდნენ სკოლაში, ამის გამო ბათუმში სკოლის არსებობაზე აზრი ორად იყო გაყოფილი. მოწინააღმდეგენი აღნიშნავდნენ, რომ მათ ვერც დედაენა შეისწავლეს და ვერც მათი დაახლოება მოხდა ქრისტიან ქართველებთან. ილია ჭავჭავაძემ მოწინააღმდეგეთ უპასუხა “...იქნება დღემდე სიმპათია ვერ მიიზიდა გამაჰმადიანებული ქართველებისა ჩვენმა სკოლამ, მაგრამ დღეს თუ არა, ხვალე მოიპოვებს იგი მათს თანაგრძნობას. ორი წელიწადი ცოტა დროა ამგვარს საქმეში, მით უფრო რომ იქაური ხალხი ყოველს ეჭვის თვალით უყურებს, მეტადრე ჩვენს სკოლას: ან სარწმუნოებას, ან სჯულს ხომ არ ემუქრებიან ამ სკოლისას. დრო გაივლის და ყოველი ეჭვი გაიფანტება ამ სკოლის შესახებ, ამათს გარდა თვით სკოლაც, ეგეც რომ არ იყვეს სარგებლობას მოუტანს იქაურ ქართველებს, მოვაჭრეებს, მოხელებს, მაგ. მეგრელებს, გურულებს *(სცსა, ფ.481, ან.1, ს.1, ფურც. 77,78)*.

ნიკო ცხვედაძე ყოველთვის თანაუგრძნობდა ბათუმის სკოლას, მის დიდ მნიშვნელობაზე განსაკუთრებული აზრი ჰქონდა: „ბათუმი ის არის იქ, დასავლეთ საქართველოში, რაც – აქ, აღმოსავლეთ საქართველოში ტფილისია, ბათუმი მთავარი ძარღვია იმ მხარეში, სავაჭრო პუნქტები რაიც ყველა მაზრიდან იყრის თავსა, მე ვადასტურებ, რომ იქ სკოლას მომავალი მოელის... იქ წმინდა ქართველებიც ბევრია და მათთვის არის საჭირო სკოლა“ *(სცსა, ფ. 481, ან1, ს. 1.ფურც.78)*.

ზევით აღვნიშნე ბათუმის სკოლაში ხოჯას ასარჩევად დიდი შრომა იყო გაწეული. ალ. ნანეიშვილი აღნიშნავდა „...როდესაც წერა კითხვის საზოგადოების თავმჯდომარე ამხანაგი ილია ჭავჭავაძე ჩამოვიდა ბათუმში, მაშინ ჩვენ შევუდექით ხოჯის ამორჩევას, ამისათვის მოვიწვიეთ ბეგები... პირველად ამ საკითხზე ლაპარაკი გვექონდა ნურინბეგ ხიმშიაშვილის სახლში, სადაც მხოლოდ ორი ბეგი – ხუსეინ ბეგ ბეჟანოვი, ხუსეინ ბეგ აბაშიძე და ბათუმის უჩასკის უფროსი ლ. გაბუნია დაესწრნენ...“ გაირკვა, რომ ბათუმში კარგი ხოჯა არ ყოფილა გარდა ერთი აფხაზისა, მან კი თურმე ქართული არ იცოდა, ამიტომ უარი ეთქვა მასწავლებლობაზე. „ორი სამი დღის შემდეგ იმავე საკითხზე ბათუმის გუბერნატორმა კომაროვმა დაიბარა მთელი ქალაქის ბეგები და ალები, მაგრამ ისინი ისე უნდობლად უყურებდნენ სკოლის საქმეს, რომ ხოჯას არჩევა ამჯერადაც არ მოხერხდა. მხოლოდ ორი ბეგი შეგვპირდა, რომ სკოლის გახსნის დღეს მოიყვანდნენ ხოჯას. სკოლის გახსნას მათგან, იმ ორი ბეგის გარდა, არავინ დასწრებია. მათ წარმოადგინეს ერთი ხოჯა, თუმცა ამ არჩევანით ზოგი უკმაყოფილო დარჩა, მაგრამ უკეთესიც არსად იყო“ *(სცსა, ფ. 481, ან.1, ს. 33, ფურც. 45)*.

სწავლის პროცესში უამრავი სირთულე არსებობდა. წლების შემდეგაც მაჰმადიანი ქართველები ექვის თვალთ უყურებდნენ ქართულ სკოლას. ასეთი უნდობლობის გამო, მეორე სასწავლო წლის დაწყებისას სკოლაში გაკვეთილებს, ძირითადად ქრისტიანები ესწრებოდნენ „...გარდა ამისა, ადმინისტრაციის დახმარებით გაიხსნა ახალი სამკლასიანი სასწავლებელი და მაჰმადიანები იქ გადავიდნენ სასწავლებლად. ხოჯად ის აფხაზი დაინიშნა, რომელიც ქართული სკოლის მიერ იქნა დაწუნებული. ადმინისტრაციამ ხოჯა იძულებული გახადა ქართული სკოლიდან მაჰმადიანი ბავშვები გადმოეყვანა, სხვა შემთხვევაში ხელფასს არ მისცემდნენ. მაშინ ხოჯამ მიიყვანა 9 მოსწავლე, მათგან 2 ქართველი მაჰმადიანი – შერიქ ბეგ ხიმშიაშვილისა. ახალ სასწავლებელში ხოჯის ჩაგონებით ქართული ენის სწავლებაზე უარი თქვეს. ამას დიდი უკმაყოფილება მოჰყვა, ბავშვებს აღარც ქართულ სკოლაში უშვებდნენ და აღარც ახალ სასწავლებელში *(სცსა, გ. 481, ან. 1, ს. 33, ფურც. 46)*. შექმნილი ვითარების მიუხედავად, 1880/1881 სასწავლო წელი ბათუმის საერო სკოლა ოცდაათმა მოსწავლემ დაამთავრა. სკოლის შედეგების შემოწმების მიხედვით, მათ შორის 11 მართლმადიდებელი, 13 მაჰმადიანი და 6 კათოლიკე იყო. მოსწავლეებს შორის იყვნენ ისეთებიც, ვინც ქართული წერა და ანგარიში არ იცოდა და მხოლოდ წაკითხვა შეეძლოთ *(სცსა, გ. 481, ან. 1, ს. 33, ფურც. 30-32)*. „...რაც შეეხება სკოლის მასწავლებელს (ოსტატს), არის მოწვეული პეტერბურგის მედიკო-ქირურგიული აკადემიის სტუდენტი ალექსანდრე ნანეიშვილი, რომელიც სასწავლის ყოველ საგანს, გარდა საღმრთო სჯულისა. მაჰმადიანების სჯულის მოძღვრად მოწვეულია ქართველი მოლა უსეინ ეფენდი” *(სცსა, გ. 481, ან. 1, საქ. 2, ფურც. 138)*.

1882 წლის გაზაფხულზე განათლების სისტემაში ხმა გავრცელდა, რომ ა. ნანეიშვილი სკოლის ოსტატობას თავს ანებებდა. ოსტატის ადგილისთვის გამართულ კონკურსში, რომელშიც ბევრი ცნობილი პიროვნება ღებულობდა მონაწილეობას (ზაქარია გულისაშვილი, სტეფანე ჭრელაშვილი, ისაია ნუცუბიძე, ივანე ხატიევი, ქრისტეფორე ციცქიშვილი, ისიდორე რამიშვილი და სხვა), უპირატესობა მიანიჭეს **მოსე ნათაძეს** – ხონის ორკლასიანი სასწავლებლის მასწავლებელს. ახალი ოსტატის ზრუნვით შესაძლებელი გახდა სკოლაში მაჰმადიან მოსწავლეთა რაოდენობის გაზრდა, 1882 წლის დეკემბრის ბოლოსთვის მათმა რაოდენობამ 25-ს მიაღწია. მისივე მოწადინებით ქალაქში წერა-კითხვის საზოგადოებაში გაწევრიანების მსურველებიც აღმოჩნდნენ და პირველი საწევრო გადასახადიც შეიტანეს: **დრუჟინის აფიცრები**: მაიორი – დავით ჩხეიძე – 6 მ; თავადი – სარდიონ ამირეჯიბი – 6 მ; თავადი ლევან ჩიჩუა – 6 მ; გიორგი ბერიძე – 6 მ; ქიშვარდი ჯაყელი – 6 მ; დავით სერგოს ძე კლდიაშვილი – 6 მ; ნესტორ უგრეხელიძე – 3 მ; თავადი – ფარსადან მიქელაძე – 6 მ. **დამოჟნის უწყებიდან**:

სილიბისტრო ვაშალომიძე - 3 მ; პოლიციის უწყებიდან: გრიგოლ გეგენავა - 3 მ; ალექსანდრე ხოშტარია - 2 მ; ივანე საფლიდი - 2 მ; თავადი გრიგოლ ფაღავა - 1 მ; პორფილე ვაშალომიძე - 2 მ. ბათუმის სკოლის სასარგებლოდ იმართებოდა საღამოები, კონცერტები. გრიგოლი ვოლსკის მოხსენებიდან ვგებულობთ, რომ 1891 წლის 15 ოქტომბერს ბათუმში გამართული კონცერტის შემოსავლის ნახევარი - 175 მან. 35 კაპიკი, სკოლას გადაეგზავნა. იმავე წლებში ქეთევან ლუარსაბის ასული ჟურულის და ნინო გიორგის ასული გედევანოვის თაოსნობით ბათუმში დაარსებულმა წრემ კერძო წარმოდგენებითა და კონცერტებით დიდი დახმარება აღმოუჩინა ქ. შ. წ. კ. გ. გამავრცელებელ საზოგადოებას (სცსა, ფ. 481, ან.1. ს. 33, ფურც. 184).

ქ. შ. წ. კ. გ. საზოგადოებისა და ბათუმის სკოლის სასარგებლოდ ბათუმში იმართებოდა ლატარია - ალევრი, რომელიც ძირითადად ოჯახებიდან გამოტანილი უძრავ-მოძრავი გაყიდული საქონლის შემოსავლით არსებობდა. 1889 წლის 8 ოქტომბერს გამართულ ღონისძიებაზე გამოტანილი იყო 1000 დასახელების ნივთი და შინაური საქონელი (სცსა, ფ. 481, ან. 1, ს. 222, ფურც. 13-22).

1998 წელს ქართული თეატრის დღეს ("ქართულ საღამოს") სკოლის შესაწირში შემოვიდა ივანე გივის ძე ამილახვრისგან და ალექსანდრე სიმონის ძე ლოლუასაგან თითო თუმანი (სცსა, ფ. 481, ან.1, ს. 580, ფურც.64). ბათუმის სკოლას ყოველთვის ეხმარებოდა იაკობ გოგებაშვილი როგორც წიგნებით, ასევე თანხით. 1902 წელს მან ბათუმის სკოლას შესწირა 200 მანეთი (სცსა, ფ. 481, ან.1, ს. 779, ფურც. 8, 9).

ბათუმის ოლქის მოსახლეობას ყოველთვის გვერდით ედგა ქ. შ. წ. კ. გ. საზოგადოების წევრი ზაქარია ჭიჭინაძე. აჭარელი მოსახლეობის ახალი თაობა, რომლებმაც ისტორია ნაკლებად იცოდა, დახმარებას ითხოვდა: "გვიშველეთ, გვიპატრონეთ და გაგვაგებინეთ რამე..." ეს სიტყვები გახდა მიზეზი, რომ 90-იანი წლების დასაწყისში ქართველ მაჰმადიანებთან დაახლოების და მათთან საერთო ენის გამონახვის მიზნით, მან ფეხით მოიარა ბათუმის ოლქის 272 სოფელი და დაარიგა 2500 მცირე მოცულობის ქართული და საკუთარი ხარჯით მათთვის დაბეჭდილი 15000 წიგნი. მათთან დაახლოების მიზნით, მათი ლოცვებიც ისწავლა და მეჩეთშიც მათთან ერთად დადიოდა (სცსა, ფ. 481, ან. 1, ს. 318, ფურც. 13). ლაზეთში მოგზაურობისას შეიტყო, რომ ოსმალეთის მთავრობის გადაწყვეტილებით, ლაზური ენა აეკრძალათ. საზღვართან მომუშავე ილია გვრამაძის მეუღლე ალექსანდრა გვრამაძე ლაზური ენის არდავიწყების მიზნით, მის მიერ გახსნილ პატარა სკოლაში 12 წლის განმავლობაში ლაზურს ასწავლიდა. ზაქარია ჭიჭინაძე ქ. შ. წ. კ. გ. საზოგადოებას ალექსანდრა გვრამაძე-

მისთვის დამხმარე პირისა და სასწავლო წიგნების გაგზავნას ითხოვდა *(სცსა, ფ. 481, ან.1, ს. 1004, ფურც. 40)*.

1910 წელს ალავერდელმა ეპისკოპოსმა დავითმა (კაჭახიძემ) ბათუმის განყოფილებას დიდი მატერიალური დახმარება აღმოუჩინა, მაჰმადიანური სკოლის გასახსნელად გადმოუგზავნა 952 მანეთი, მაგრამ 1911 წელს ადგილობრივი განყოფილების გადაწყვეტილებით, ეპისკოპოსის შემოწირული თანხა დახურვის პირას მისულ ქართული სკოლის დასახმარებლად გამოიყენეს. „...მაჰმადიანებში სკოლა გაიხსნება, იგი ყოველის მხრივ სამაგალითო უნდა იქნეს, მასწავლებლებიც, როგორც ზნეობრივად, ისე გონებრივად, ყველასთვის სამაგალითო უნდა იქნეს... ალავერდის ეპისკოპოსის თანხა მოხმარდეს ბათუმის ქართულ სკოლას, მანამდე, სანამ განყოფილებას თვითონ არ ექნება თანხა ახალი სკოლის გახსნისა, ამ ეტაპზე კი ეს თანხა უნდა მოხმარებოდა ქართული სკოლის საჭიროებას“ *(სცსა, ფ. 481, ან.1, ს.1070, ფურც. 35, 46)*.

ბათუმის საერო სკოლა მთელ საქართველოში გამორჩეული იყო მოსწავლეთა შემადგენლობით, აქ ერთ შენობაში ერთად სწავლობდნენ მაჰმადიანი და ქრისტიანი ქართველები, მაგრამ ერთმანეთისგან გაუცხოებულები, ზოგჯერ ერთმანეთის მტრებიც, ბევრ მათგანს უნდოდა დაახლოება, მაგრამ ამას დრო სჭირდებოდა.

ბათუმის სკოლის მზრუნველის იბრაგიმ ბეგის წერილში ვკითხულობთ: “ჩვენ ბედისაგან დაჩაგრულთ მაჰმადიან ქართველობას გულით და სულით გვინდოდა და კიდევაც გვინდა შეგიერთდეთ, დაგიახლოვდეთ თქვენ, ჟამთა ვითარების წყალობით დაკარგულს ჩვენს ქართველს ძმებს... მაგრამ ეს დაახლოება ერთმანეთთან ისეთი გარეგანი და შემთხვევითი დაახლოებაა, რომ იგი არ შეადგენს იმ ზნეობით კავშირს, რომელიც უნდა იყოს ორ ძმას შორის, რომ ჩვენი ძმური კავშირი სასურველად გაძლიერდეს... აფერუმ, ბატონებო, თქვენს გამჭრიახობას, რომ წინააღმდეგ მიხედვით, თუ რა სიკეთეს მოუტანს ჩვენს ერთიან დაკავშირებას ის სკოლა, რომელიც დღეს ჩვენ გაგვიხსენით ბათუმში... ახლა ყველას გვინდა მივიყვანოთ იქ შვილი, მაგრამ სად გინდათ, რომ დაატოთ ამდენი ბატონებო?... ჩვენი გულისთვის რომ ქრისტიანთ ბავშვები დაითხოვოთ სკოლითგან, ეს წინააღმდეგია უზენაეს სამართალთან, რომ ჩვენი გულისთვის დაუხუროთ კარი განათლების ტაძრისა, სადაც ყველას აქვს უფლება სწავლისა და მეორეც ჩვენი შვილების და ქრისტიანების ერთად სწავლა არის დასაწყისი იმ მომავალი ურთიერთ შორის დაკავშირებისა, რომელიც წმინდა ალახმა მოგვანიჭა“ *(სცსა, ფ. 481, ან.1, ს. 33, ფურც. 198, 199)*.

სკოლაში მოსწავლეთა და პედაგოგთა ურთიერთობის გასაუმჯობესებლად დიდი ჯაფა გასწია მასწავლებელმა მოსე ნათაძემ, სასწავლო წლის დასასრულს

ჩატარებულ გამოცდებზე დამსწრეთა შეფასებით მოსწავლეთა წარმატების შედეგი განსხვავებული იყო. 1886 წელს სკოლის შემოწმებისას, არც ერთი მუსულმანი მოსწავლე არ იყო სკოლაში, „ისინი გულს არ უდებდნენ სწავლას, ამაში ჭანელი ხოჯაც ეხმარებოდათ, მიზეზი რამდენიმე იყო, პირველ რიგში ქართული წერა-კითხვის მიყოლვამ შეიძლება გული გაუგრილოს თავის სჯულზედ და ქრისტიანობისკენ მიიზიდოსო, ამიტომ ფიქრობენ, დიდხანს არ დარჩნენ სკოლაში, უმთავრესი ყურადღება ყორანზედ ჰქონდეთო. განსხვავებული მდგომარეობა იყო ქრისტიან ბავშვებში, მათ შეგნებით შეუთვისებიათ ყველა საგანი” (სცსა, ფ.481, ან.1, ს.115, ფურც. 50).

თვითონ მასწავლებელი მოსე ნათაძე 1886/1887 სასწავლო წლის დასაწყისში სწერდა ილია ჭავჭავაძეს: „ამ წერილში მინდა თქვენი ყურადღება მივაქციო ორს გარემოებას, რადგანაც თვალნათლივ დაინახავთ, ღირს რომ ბათუმში ვიქონიოთ ჩვენი სკოლა: ისეთ მღელვარებაშია დღეს მთელი ბათუმის მაზრის მაჰმადიანობა, რომ მთავრობამ, რომ ნება მისცეს, მთელი მაზრა გადასახლდება ოსმალეთში. ლივანდიდან ორმოცი კომლი კაცი ძალად გასულან საზღვარზედ თავის ცოლ-შვილით, ყარაულებს ვერ შეუმაგრებიათ. ამ საზოგადო მღელვარებამ ჩვენს ერთგულს ხუსეინ ბეგ სანჯაკ ბეგ ზადე აბაშიძეზედაც იმოქმედა, იქამდის, რომ თავის სახლს, რომელიც სკოლისთვის მოგვაქირავა, სულ თავი მიაწება, იმ მდგომარეობაშია დღეს ეს სადგური სკოლისა, რომ ყოვლად შეუძლებელია აქ მეცადინეობა, ...ამავე მიზეზით აიხსნება ის გარემოება, რომ 40 ქრისტიან მოსწავლეში 4 მაჰმადიანიღა სწავლობს...

მეორე გარემოება: ბათუმში მცხოვრები მაჰმადიანი ქართველები ორ დასად არიან გაყოფილნი, ერთს დასს შეადგენენ ყველაფრით უკმაყოფილონი, ეხლანდელი მდგომარეობით. ესენი ოსმალეთის უფლების და ბრძანებულობით მშვიერ მწყურვალნი იყვნენ. დღეს ზოგი მათგანი დესეტნიკია, ზოგი კალოტოზი, ზოგი ბათეთია, ზოგმა მამული შეიძინეს, ამ დასის ხალხი ჩვენს სკოლას არ ეტანება. იგინი "რუსის სკოლას" ელტვიან (რუსის სკოლას აქაურები ეძახიან სამოქალაქო სასწავლებელს). მეორე დასი - ბეგების დასია, ამ დასის ხალხი დაჩაგრული, ყოვლად უმიწაწყლო ხალხია, ამათ თვალი ოსმალეთისკენ მიუბრუნებია, დღეს თუ ხვალ, უნდა გადასახლდნენ აქედან. თუ დღემდის აქვე არიან, ეს იმას უნდა მიეწეროს, რომ უნდათ მათ ცოტა ოდენი მამული რაცა აქვთ მიაღაგ-მოაღაგონ, მიყიდ-მოყიდონ და გაემგზავრონ აქედან. მარტო ამ ხალხმა რომ გვაძლიოს შვილები სკოლაში დრომდის, მაინც რა კონტინგენტს მისცემს სკოლას? აქამდის სკოლაში უსწავლია 57 მოსწავლეთ მაჰმადიანთ, მაგრამ მათგანი ერთიც აღარ შევა უკან ჩვენს სკოლაში. აქედან ჩანს, რომ ეს მცირე დასი მაჰმადიან ქართველთა სკოლას ვერ მისცემს საკმარის კონტინგენტს მოსწავლეებისას. ნუთუ

მარტო ოთხი მაჰმადიანი ქართველი შეგირდისთვის უნდა ვიყოლიოთ ხოჯა, რომელსაც წელიწადში 240 მანეთი უნდა ვაძლიოთ?“ (სცსა, ფ. 481, ან. 1, ს. 115, ფურც. 47, 48).

ბათუმის სკოლაში არსებული მდგომარეობის გამო, ქობულეთის საზოგადოების გამართულ ყრილობაზე, რომელსაც 37 ადამიანი ესწრებოდა, მათ შორის ქობულეთის მამასახლისი ალია გოგიტიძე, გულო კაიკაციშვილი, სულეიმან მოწყობილი და სხვა, მიიღო გადაწყვეტილება ბათუმის სკოლის ქობულეთში გადატანის შესახებ. ამან ბათუმის მაჰმადიანი მოსახლეობა გაანაწყენა, ხუსეინ ბეგ-სანჯაკ ბეგ ზადე აბაშიძემ თხოვნით მიმართა ილია ჭავჭავაძეს, ბათუმის საერო სკოლა ისევ ბათუმში დაეტოვებინათ, მზად იყო ერთი წლით უსასყიდლოდ გადაეცა თავისი სახლი (სცსა, ფ. 481, ან. 1, ს. 142, ფურც. 2, 16).

ბათუმის სკოლის ყოფნა-არყოფნის საკითხის გამო შექმნილი მძიმე მდგომარეობის შესწავლის მიზნით ადგილზე ჩავიდა ქ. შ. წ. კ. გ. საზოგადოების წევრი ნიკო ცხვედაძე. ადგილობრივ მოწინავე საზოგადოებასთან შეხვედრამ დადებითი შედეგი გამოიღო: გადაწყდა, ბათუმში შემდგარიყო სკოლის სამზრუნველო – კომიტეტი, რომელიც ვალდებულებას აიღებდა ბათუმის სკოლის ზედამხედველობაზე. 1887 წლის 7 ივნისს ჩამოყალიბებულ "ბათუმის სკოლის სამზრუნველოს" შემადგენლობაში შედიოდნენ: კნეინა – ეკატერინე ზაქარიას ასული ერისთავი – თავმჯდომარე; კნეინა – პელაგია მიქელაძისა, თავმჯდომარის ამხანაგი; თავადი – მელიტონ ზურაბის ძე ლორთქიფანიძე; ეგნატე გედევანიშვილი – ხაზინადარი; დავით ანდრიას ძე ქობულოვი; თავადი, პოლკოვნიკი – ჩიქოვანი; დავით ბორისის ძე ჩხეიძე – პოდპოლკოვნიკი; გუსერინ ბექი – აბაშიძე; მერჯან ალა მარსანია; უგანათლებულესი თავადი – გიორგი ალექსანდრეს ძე გრუზინსკი; ივანე ალექსანდრეს ძე ივანოვი – ქუთაისის გუბერნიის უფროსი მოხელე-მდივნის თანაშემწე. აქვე გადაწყდა ბათუმის სკოლის ოფიცერ დუმბაძის სახლში გადატანა (სცსა, ფ. 481, ს. 142, ფურც. 17-20).

ქ. შ. წ. კ. გ. საზოგადოებას აჭარიდან ყოველწლიურად ემატებოდნენ წევრები. 1884 წელს 32 ახალი წევრი შეემატა. 1908 წლის ბათუმის ქართული სკოლის სამზრუნველო კომიტეტმა გადაწყვიტა, ბათუმში შექმნილიყო წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების განყოფილება, რომელიც განაგებდა სკოლის ეკონომიურ მხარეს, მის შემოსავალ-გასავალს. ამ პერიოდისთვის ბათუმის საზოგადოება 39 წევრს ითვლიდა (სცსა, ფ. 481, ან. 1, ს. 1070, ფურც. 13).

1909 წლის 22 თებერვალს ბათუმის სამზრუნველო კომიტეტის კრების გადაწყვეტილებით დაარსდა ადგილობრივი განყოფილება. გამგეობის "სამყოფი" ქალაქ ბათუმში იქნებოდა. განყოფილების მიზანი იყო ახალი სახალხო სკოლებისა და ბიბლიოთეკების გახსნა; კრებამ თავისი წრიდან აირჩია თავმჯდომარე

გიორგი დურმიშხანის ძე ჟურული, რომელიც განყოფილებას 1909-1911 წლებში ედგა სათავეში. სულ განყოფილებამ არსებობის მანძილზე სამი თავმჯდომარე გამოიცვალა: ე. კრინიცი – 1911-1913 წლები და გ. ელიავა 1913 წლიდან მის გაუქმებამდე.

გამგეობის დამფუძნებელ კრებაზე წევრებიც აირჩიეს: ნიკოლოზ ანტონის ძე საბავეი, ექვთიმე სიმონის ძე ბერძენიშვილი, პეტრე ივანეს ძე მეფისოვი, ალექსი ნიკოლოზის ძე შატილოვი, ნიკოლოზ ალექსანდრეს ძე გოგიტიძე, სიმონ გურგენის ძე მდივანი, (რომელმაც უარი განაცხადა), მის მაგივრად აირჩიეს ალექსანდრე სტეფანეს ძე მასხრიკაძე. 1909 წელს საზოგადოების ბათუმის განყოფილებაში 131 წევრი იყო გაერთიანებული, მათი ძირითადი შემოსავალი საწევრო გადასახადი იყო, ამიტომ აქტიური მუშაობა მიმდინარეობდა წევრთა რაოდენობის გაზრდაზე. წლის ბოლოსთვის მათი რიცხვი 131-მდე გაიზარდა. 1913 წლისთვის გასამმაგდა, რაც, ცხადია სასიკეთოდ აისახა გამგეობის შემოსავალზე *(სცსა, ფ. 481, ან. 1, ს. 1070, ფურც. 17-20, 45)*.

ბათუმის გამგეობამ ბევრი სასიკეთო საქმე გააკეთა რეგიონის განათლების საქმეში. 1912 წელს ბათუმში მათი დახმარებით გაიხსნა საკანცელარიო ნივთების მაღაზია, რომელიც ეკუთვნოდა ბათუმელ ავქსენტი გამსახურდიას. მაღაზიის გახსნის საკითხის განხილვა დიდხანს მიმდინარეობდა, გამსახურდიას სურვილი იყო, ბათუმის განყოფილებასთან დაარსებულ მაღაზიას, მონოპოლიური უფლებით გადასცემოდა ბათუმის ოლქისთვის ყველა ის წიგნი, რაც თბილისის საზოგადოების გამგეობის საწყობში ინახებოდა. აქედან ადგილობრივ განყოფილებას ბათუმის სკოლის სასარგებლოდ 10% გადაეცემოდა. წერა-კითხვის გამგეობასთან ამ საკითხს შუამდგომლობდნენ ბათუმის განყოფილების წევრები: გიორგი ელიავა და კირილე ჩიხლაძე. 1912 წლის 15 დეკემბერს მაღაზია გაიხსნა: „ქალაქ ბათუმის ერთ საუკეთესო ალაგას გახსნა წიგნებისა და საკანცელარიო ნივთების მაღაზია ბათუმის მემამულემ და ქალაქის თვითმმართველობის მოსამსახურემ ავქსენტი ფილიპეს ძე გამსახურდიამ... დათმობილ კომისიისგან ბ. გამსახურდია იხდის ქ. შ. წ. კ. გ. საზოგადოების ბათუმის სკოლის სასარგებლოდ 10%-ს“ *(სცსა, ფ. 481, ან. 1, ს. 1070, ფურც. 58)*.

ზაფხულში ჩატარებულმა ბულვარის სეირნობებმა, იანვარში ჩატარებულმა თეატრის დღისა და წინოვებისადმი მიძღვნილმა საღამოებმა, საწევრო გადასახადებმა, განყოფილების სასარგებლოდ 900 თუმანი შემოიტანა. ამ თანხით განყოფილებამ შეძლო, სკოლა გაერემონტებინა და ახალი ავეჯი შეეტანა. ამავე თანხით მოხერხდა უსახსრობის გამო დათხოვნილი მესამე მასწავლებლის აყვანა, ხანგრძლივი და ნაყოფიერი მუშაობისთვის ბათუმის ქართული სკოლის უფროს მასწავლებელ – ივლიანე გოგოლაშვილისთვის 400 მანეთი პენსიის დანიშვნა *(სცსა, ფ. 481, ან. 1, ს. 1070, ფურც. 36, 95)*.

ქ. შ. წ. კ. გ. საზოგადოებას აჭარაში ჰყავდა თავისი სტიპენდიანტები. ეპისკოპოს ლეონიდეს თხოვნით 1914 წელს თბილისის სათავადაზნაურო გიმნაზიაში ჩარიცხეს ქობულეთელი 11 წლის მოზარდები: მურად ჰუსეინ ოღლი გუნთაიშვილი და სულეიმან კაიკაციშვილი, მათ 300 მანეთის ოდენობით ზუბალაშვილის სახ. სტიპენდია დაენიშნათ. 1917 წლამდე თბილისში ისინი გიმნაზიის აღმზრდელ ნ. ჯავახიშვილთან ცხოვრობდნენ *(სცსა, ფ. 481, ან. 1, ს. 1467, ფურც. 1-10)*.

ბათუმის ოლქში განათლებასთან არსებული სირთულეები თითქმის დამლეული იყო, მაგრამ პირველმა მსოფლიო ომმა მთლიან რეგიონში საკმაოდ მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობა შექმნა, ეს აისახა ბათუმის განყოფილების წევრთა ეკონომიკურ მდგომარეობაზეც, 1915 წელს განყოფილების წევრთა რიცხვმა 203 კაცამდე დაიკლო, ამიტომ საზოგადოება სერიოზული კრიზისის წინაშე აღმოჩნდა. 1914 წლის 14 იანვრის სადამოს შემოსავლით ქობულეთსა და ბარცხანაში ბიბლიოთეკების გახსნა, სკოლის შენობაზედ მეორე სართულის დამატება იგეგმებოდა, მაგრამ ომის გამო თვით ბათუმის სკოლაც კი დაიხურა, რადგან იქ ქალაქის საავადმყოფო მოათავსეს. ბათუმის სკოლაში სწავლა მხოლოდ 1915 წლის ბოლოსთვის აღდგა, დაქირავებული შენობის სივიწროვის გამო სწავლა ორ განყოფილებად მიმდინარეობდა *(სცსა, ფ. 481, ან. 1, ს. 1070, ფურც. 100ა)*.

1917 წელს ომისაგან დაზარალებულთა დამხმარე კავკასიის მთავარმა კომიტეტმა ბათუმის გამგეობას გადასცა 2400 მანეთი ქ. ბათუმში ბაქოსა და სოხუმში ომისგან დაზარალებულთა შვილებისთვის თავშესაფრის მოსაწყობად. მაგრამ ბათუმში ეს საქმე შეფერხდა, სკოლის შენობაში ლაზარეთის არსებობის გამო. სკოლა ამ წლებში ისევ დაქირავებულ შენობაში იყო *(სცსა, ფ. 481, ან. 1, ს. 1693, ფურც. 2)*.

1919 წლისთვის სკოლის შენობიდან საავადმყოფო (ლაზარეთი) ფოთში გადაიტანეს, მაგრამ ოსმალეთის მთავრობამ გააჭიანურა შენობის დათმობა... დაბრუნებისას შენობა მეტად დაზიანებული იყო და საჭიროებდა შეკეთებას, ამავე დროს შემდეგი სასწავლო წლისთვის აჭარის ქ. შ. წ. კ. გ. საზოგადოებამ მიიღო გადაწყვეტილება, 1920 წლიდან ეს შენობა პირველ დაწყებითი სკოლის ნაცვლად გადაკეთებულიყო დაწყებით უმაღლეს სასწავლებლად. ამისთვის 1920 წელს ნიადაგი უკვე მზად იყო.

ზემოთ აღვნიშნე, რომ ბათუმის სკოლის ჩვეულებრივი განათლების მიღების გარდა უფრო დიდი დატვირთვა ჰქონდა. ქართველი ქრისტიანებისა და ქართველი მაჰმადიანების დაახლოება და ერთად ცხოვრების კულტურის სწავლება, მათ შორის არსებული ჩუმი დაპირისპირების, სიყვარულსა და ურთიერთ-პატივისცემაში გადაზრდის მომზადება. ამ მხრივ და ქ. შ. წ. კ. გ. საზოგა-

დოებამ ბათუმის სკოლასთან ერთად მოღვაწეობის 30 წლის განმავლობაში პირველი ნაბიჯები გადადგა.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

სცსა, ფ. 481, ან.1, ს. 1 – საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 481, ანაწერი 1, საქმე №1; გამოყენებულია, აგრეთვე, ამავე ფონდის საქმეები: №2, №22, №33, №105, №106, №142, №222, №318, №431, №580, №702, №779, №1004, №1070, №1467, №1588, №1693.

ნოორაძე, 1953: – ნოორაძე გ., „სახალხო განათლების ქართველი მოღვაწეები და სახალხო მასწავლებლები“, თბილისი, 1953.

გამოყენებულია საქართველოს კინო-ფოტო-ფონო-დოკუმენტების არქივში დაცული ფოტოები:

ბათუმის სკოლის სასწავლო პროცესი - NAG_FPA_F2_220_F240_BW_NEG 2022;

ბათუმის სკოლის შენობა - NAG_FPA_F2_2208_2015_03_04;

გიორგი ჟურული - NAG_FPA_P_A402_029_S1_2015_10_30;

ნიკო ცხვედაძე - NAG_FPA_P_O_37216_F35_BW_2017_07_27 _VOI.

Tinatin Jabadari

(Tbilisi, Georgia)

**The Role of the Literacy Society Among Georgians in the Cultural
and Educational Development of Batumi and other Regions of Adjara
(According to the Documents preserved in the National Archives of Georgia)**

Abstract

After 1878, freed from the domination of Turkey, the Adjarians, some of whom still preserved their native language and customs, asked for spiritual help from their motherland.

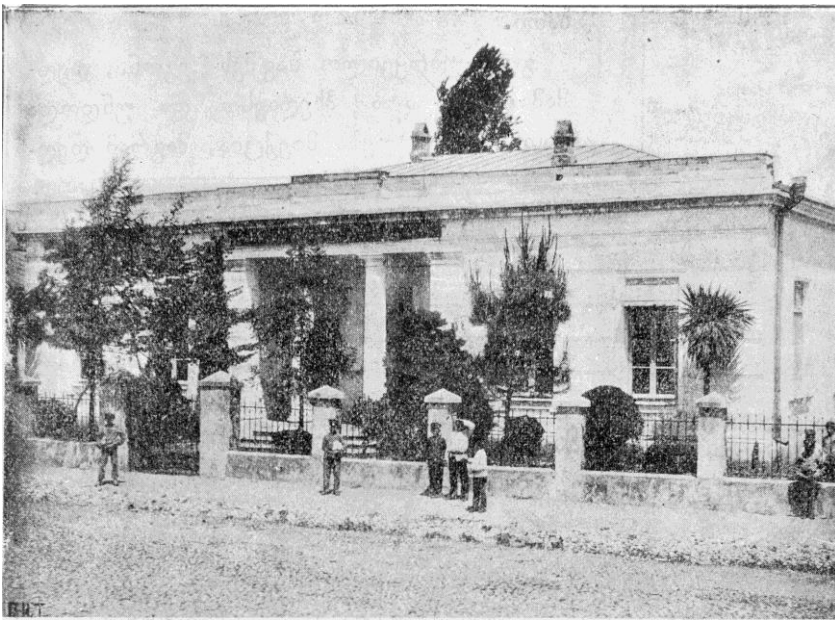
From the day of its foundation, the society of K. S. K. K. G. raised the issue of establishing a Georgian school in Adjara.

The foundation of the "Society for Spreading Literacy Among Georgians" in the historical central archive of Georgia contains important documents about the foundation of the Batumi school and the events surrounding it, the problems of primary education in Kobuleti, Artvin and Lazeti, areas inhabited by Georgian Muslims, the

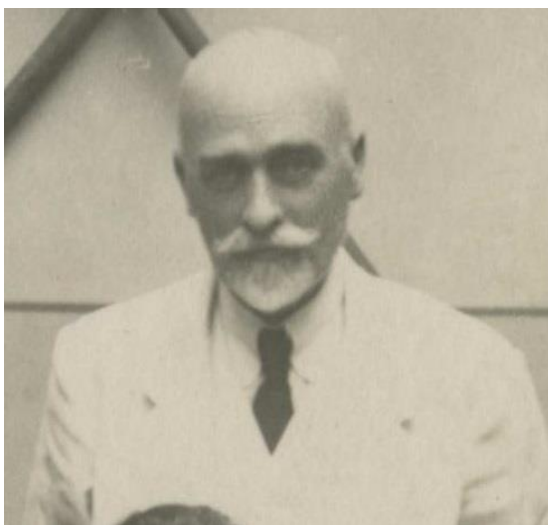
Ajara regional branch of the Society for Spreading Literacy Among Georgians. The formation and its activities, the active educational activities of Georgian public figures in Adjara, and most importantly, the problems of the rapprochement of Christian and Muslim Georgians from the establishment of the society to its abolition.

At the session of June 4, 1880, the society of the National Academy of Sciences of the Republic of Azerbaijan made the final decision to open a school in the city of Batumi. The school existed in this form until 1920. The opening of the Batumi school, in addition to the usual education, had a greater load. Bringing Georgian Christians and Georgian Muslims closer together and teaching them the culture of living together, including the preparation for growing the silent confrontation between them into love and mutual respect.

In addition to getting a regular education at the Batumi school, he had a bigger workload. Bringing Georgian Christians and Georgian Muslims closer together and teaching them the culture of living together, including the preparation for growing the silent confrontation between them into love and mutual respect. In this regard, and The society took the first step in 30 years of activity together with the Batumi school.

ბათუმის სკოლა და მოსწავლეები, XX საუკუნის დასაწყისი

გიორგი ჟურული

ნიკო ცხევედაძე

სტატიათა ავტორები Authors of the Articles

აზმაიფარაშვილი მაია (გორი, საქართველო)

ეკოლოგიის დოქტორი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი; საქართველოს საინჟინრო აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი (ეკოლოგიის დეპარტამენტი)

Azmaiparashvili Maia (Gori, Georgia)

PhD in Ecology, Associate Professor, Gori State Teaching University; Correspondent Member of Georgian Engineering Academy (Ecology Department)

ახალმოსულიშვილი თეიმურაზ (თელავი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

Akhalmosulishvili Teimuraz (Telavi, Georgia)

PhD in History, Associate Professor, Telavi State University

ბარამიძე ირაკლი (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

Baramidze Irakli (Batumi, Georgia)

PhD in History, Associate Professor, Batumi Shota Rustaveli State University

ბასილაძე ნოდარ (ბათუმი, საქართველო)

პედაგოგიკის მეცნიერებათა დოქტორი, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ტბელ აბუსერისძის სახელობის სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი

Basiladze Nodar (Batumi, Georgia)

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, St. Tbel Abuserisdze Teaching University of Georgian Patriarchate

ბელთაძე იზოლდა (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

Beltadze Izolda (Batumi, Georgia)

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor of Batumi Shota Rustaveli State University

ბერიძე თალიკო (ბათუმი, საქართველო)

ფილოლოგიის დოქტორი, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ტბელ აბუსერისძის სახელობის სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი

Beridze Taliko (Batumi, Georgia)

PhD in Philology, Professor of St. Tbel Abuserisdze Teaching University of Georgian Patriarchate

ბერიძე ცისნამი (ბათუმი, საქართველო)

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დოქტორანტი; ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო

უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ფოლკლორის, დიალექტოლოგიის და ემიგრანტული ლიტერატურის კვლევის განყოფილების მეცნიერი თანამშრომელი
Beridze Tsisnami (Batumi, Georgia)

PhD Student at Batumi Shota Rustaveli State University; Researcher
at the department of Folklore, Dialectology and Emigrant Literature
of Niko Berdzenishvili Institute of Batumi Shota Rustaveli State University

გეგეშიძე ელენე (თბილისი, საქართველო)

კულტუროლოგიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

Gegeshidze Elene (Tbilisi, Georgia)

Doctor of Culturology, Associate Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

გოგოლიშვილი ოთარ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

Gogolishvili Otar (Batumi, Georgia)

Doctor of Historical Sciences, Professor, Batumi Shota Rustaveli State University

დიაკოვა ელენა (ხარკოვი, უკრაინა)

ისტორიის დოქტორი, ხარკოვის გ. ს. სკოვოროდას სახელობის ეროვნული პედაგოგიური
უნივერსიტეტის უკრაინის ისტორიის კათედრის ასოცირებული პროფესორი

Dyakova Helen (Kharkiv, Ukraine)

Ph.D. of History, Associate Professor of the Department of history Ukraine
at the H.S. Skovoroda Kharkov National Pedagogical University

დიასამიძე ხათუნა (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Diasamidze Khatuna (Batumi, Georgia)

PhD in History, Associate Professor, Batumi Shota Rustaveli State University

დობორჯინიძე გიორგი (ბათუმი, საქართველო)

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ისტორიის სადოქტორო
საგანმანათლებლო პროგრამის მესამე სასწავლო წლის სტუდენტი

Doborjginidze Giorgi (Batumi, Georgia)

PHD Student of the Educational Program in History of the Faculty
of Humanities of Batumi Shota Rustaveli State University

დურა ნიკოლაი (კონსტანცა, რუმინეთი)

თეოლოგიის დოქტორი, კონსტანცას ოვიდიუსის უნივერსიტეტის პროფესორი
Dură Nicolae (Constanta, Romania)

PhD in Theology, Professor of Constanta Ovidius University

ვარშალომიდე ირინე (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილების უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი

Varshalomidze Irine (Batumi, Georgia)

PhD in History, Senior Researcher, Department of History and Archaeology, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University

ზარიდე თეა (თბილისი, საქართველო)

საქართველოს უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დოქტორანტი; მოწვეული ლექტორი საქართველოს უნივერსიტეტში

Zaridze Tea (Tbilisi, Georgia)

Doctoral Student of the Faculty of Humanities of the University of Georgia;
Invited Lecturer to the University of Georgia

ზუბიტაშვილი თამარ (თელავი, საქართველო)

გეოგრაფიულ მეცნიერებათა დოქტორი

Zubitashvili Tamar (Telavi, Georgia)

Doctor of Geographical Sciences

თურმანიძე ოთარ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილების მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი

Turmanidze Otar (Batumi, Georgia)

Doctor of Historical Sciences, Principal Researcher, Department of History and Archaeology, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University

კარალიძე სალომე (ბათუმი, საქართველო)

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის სამართლის პროგრამის დოქტორანტი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მოწვეული მასწავლებელი

Karalidze Salome (Batumi, Georgia)

PhD student in Law, Caucasus International University, Invited teacher at Batumi Shota Rustaveli State University

კარალიძე ჯემალ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, პროფესორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტის ხელმძღვანელი

Karalidze Jemal (Batumi, Georgia)

PhD in History, Professor, Head of the Department of History, Archaeology and Ethnology of Batumi Shota Rustaveli State University

კარასიევიჩ-სციპიორსკი რადოსლავ (ვარშავა, პოლონეთი)

არქეოლოგიის დოქტორი, ვარშავის უნივერსიტეტის არქეოლოგიური ინსტიტუტის პროფესორი

Karasiewicz-Szczypiorski Radoslaw (Warsaw, Poland)

PhD in Archeology, Professor, Archaeology Institute of Warsaw University

კახიძე ნოდარ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო

უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ეთნოლოგიისა და

სოციოლოგიური კვლევის განყოფილების მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი

Kakhidze Nodar (Batumi, Georgia)

Doctor of Historical Sciences, Principal Researcher, Department of Ethnology and Sociological Research, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University

მამულაძე სულხან (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილების

მეცნიერი თანამშრომელი

Mamuladze Sulkhan (Batumi, Georgia)

PhD in History, Researcher, Department of History and Archaeology,

Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University

მეგრელიშვილი მერაბ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო

ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილების მეცნიერი

თანამშრომელი

Megrelishvili Merab (Batumi, Georgia)

PhD in History, Researcher, Department of History and Archaeology, Niko Berdzenishvili

Institute, Batumi Shota Rustaveli State University

მეგრელიშვილი ნიკოლოზ (ბათუმი, საქართველო)

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული და სოციალურ

მეცნიერებათა ფაკულტეტის მოწვეული მასწავლებელი

Megrelishvili Nikoloz (Batumi, Georgia)

Invited Teacher at Faculty of Law and Social Sciences, Batumi Shota Rustaveli State University

მიქელაძე ნაილე (ბათუმი, საქართველო)

ფილოლოგიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ფოლკლორის, დიალექტოლოგიისა და

ემიგრანტული ლიტერატურის კვლევის განყოფილების მთავარი მეცნიერი

თანამშრომელი; საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ტბელ აბუსერისძის სახელობის

სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი

Mikeladze Naile (Batumi, Georgia)

PhD in Philology, Principal Researcher of Department of Folklore, Dialectology and Emigrant

Literature Research, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University;

Professor, St. Tbel Abuseridze Teaching University of Georgian Patriarchate

მიტიტელუ კატალინა (კონსტანცა, რუმინეთი)

თეოლოგიის დოქტორი, კონსტანცას ოვიდიუსის უნივერსიტეტის ასოცირებული

პროფესორი

Mititelu Cătălina (Constanta, Romania)

PhD in Theology, Associate Professor of Constanta Ovidius University

ნაგერვაძე ზურაბ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის სოფელ

აჭარისალმართის საჯარო სკოლის დირექტორი

Nagervadze Zurab (Batumi, Georgia)

PhD in History, Director of the Public School in the Village of Acharisaghmarti,

Khelvachauri Municipality

ნიკოლეიშვილი ავთანდილ (ქუთაისი, საქართველო)

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ქუთაისის აკაკი წერეთლის

სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართული ფილოლოგიის დეპარტამენტის ხელმძღვანელი

Nikoleishvili Avtandil (Kutaisi, Georgia)

Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of Department of Georgian Philology,

Kutaisi Akaki Tsereteli State University

ნიკოლეიშვილი ოთარ (ქუთაისი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

ასოცირებული პროფესორი

Nikoleishvili Otar (Kutaisi, Georgia)

PhD in History, Associate Professor, Kutaisi Akaki Tsereteli State University

ოქროპირიძე უჩა (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო

ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილების მთავარი

მეცნიერი თანამშრომელი

Okropiridze Ucha (Batumi, Georgia)

PhD in History, Principal Researcher, Department of History and Archaeology,

Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University

პავლიაშვილი ქეთევან (თბილისი, საქართველო)

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის

სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

Pavliashvili Ketevani (Tbilisi, Georgia)

Doctor of Historical Sciences, Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

სარალიძე ლელა (თბილისი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, რეგიონალიზმის კვლევის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერი

თანამშრომელი

Saralidze Lela (Tbilisi, Georgia)

PhD in History, Principal Researcher, Regionalism Research Institute

ტოპჩი დანიელი (ხარკოვი, უკრაინა)

ხარკოვის გ. ს. სკოვოროდას სახელობის ეროვნული პედაგოგიური

უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტის სტუდენტი

Topchii Daniil (Kharkiv, Ukraine)

Student of the faculty of History at the H.S. Skovoroda Kharkov
National Pedagogical University

ქარცივაძე ალექსანდრე (ბათუმი, საქართველო)

ბათუმის საერთაშორისო სამედიცინო

უნივერსიტეტის (ბაუ) IV კურსის სტუდენტი

Kartsivadze Alexarnder (Batumi, Georgia)

4th Year Student of the Batumi International Medical University (BAU)

ქარცივაძე სოფიო (ბათუმი, საქართველო)

თბილისის გრიგოლ რობაქიძის უნივერსიტეტის დოქტორანტი

Kartsivadze Sofio (Batumi, Georgia)

PhD student at Tbilisi Grigol Robakidze University

ქებაძე მადონა (თელავი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

ასოცირებული პროფესორი

Kebadze Madona (Telavi, Georgia)

PhD in History, Associate Professor, Telavi State University

ყურშუბაძე ანნა (ბათუმი, საქართველო)

ბათუმის საერთაშორისო სამედიცინო

უნივერსიტეტის (ბაუ) I კურსის სტუდენტი

Kurshubadze Anna (Batumi, Georgia)

First-Year Student of Batumi International Medical University (BAU)

ჩაგელიშვილი ელენე (თბილისი, საქართველო)

ფილოლოგიის მაგისტრი, კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს

ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, არქივთმცოდნეობისა და

ელექტრონული არქივის განყოფილების მეცნიერი თანამშრომელი

Chagelishvili Elene (Tbilisi, Georgia)

Master of Philology, Scientific Employee, Department of Archival Studies and

Electronic Archive, Korneli Kekelidze Georgian National Centre of Manuscript

ჩელეაძე ნაილა (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ეთნოლოგიისა და სოციოლოგიური კვლევის

განყოფილების უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი; საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა

ტბელ აბუსერისძის სახელობის სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი

Chelebadze Naila (Batumi, Georgia)

PhD in History, Senior Researcher of Department of Ethnology and Sociological Research, Niko

Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University; Professor of St. Tbel

Abuserisdze Teaching University of Georgian Patriarchate

ჩხაიძე ნუგზარ (ბათუმი, საქართველო)

ფილოსოფიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ეთნოლოგიისა და სოციოლოგიური კვლევის განყოფილების უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი

Chkhaize Nugzar (Batumi, Georgia)

PhD in Philosophy, Senior Researcher, Department of Ethnology and Sociological Research, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University; Professor, St. Tbel Abuserisdze Teaching University of Georgian Patriarchate

ჭიჭილეიშვილი მაია (ბათუმი, საქართველო)

ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილების უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი; ბათუმის ხელოვნების სასწავლო უნივერსიტეტის რექტორი

Chichileishvili Maia (Batumi, Georgia)

PhD in Art Criticism, Senior Researcher, Department of History and Archaeology, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University; Rector of Batumi Art Teaching University

ჭუმბურიძე დოდო (თბილისი, საქართველო)

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, საქართველოს უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი; თამაზ ბერაძის სახელობის ქართველოლოგიის ინსტიტუტის ისტორიის დეპარტამენტის ხელმძღვანელი/მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი

Chumburidze Dodo (Tbilisi, Georgia)

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor of the University of Georgia; Head of the Department of History of the Institute of Georgian Studies named after Tamaz Beradze/Chief Researcher

ჯაბადარი თინათინ (თბილისი, საქართველო)

საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივის ეროვნული საარქივო ფონდის დოკუმენტების გამოყენების განყოფილების უფროსი სპეციალისტი

Jabadari Tinatin (Tbilisi, Georgia)

Senior Specialist, Department of Use of Documents of the National Archival Fund of Central Archive of Modern History, National Archives of Georgia

ჯიბაშვილი ოლეგ (ბათუმი, საქართველო)

ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილების ხელმძღვანელი/უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი; საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ტბელ აბუსერისძის სახელობის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

Jibashvili Oleg (Batumi, Georgia)

PhD in History, Senior Researcher, Head of Department of History and Archaeology, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi Shota Rustaveli State University; Associate Professor, St. Tbel Abuserisdze Teaching University of Georgian Patriarchate

გამომცემლობის დირექტორი – ნანა ხახუტაიშვილი

გამომცემლობის რედაქტორი – გუნა სამნიძე

ტექნიკური რედაქტორი – ედუარდ ანანიძე